

**EUROASIA JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES**

**3. ANADOLU
ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ**

DİYARBAKIR 28-29 Aralık 2019

KONGRE TAKVİMİ
Özetlerin gönderileceği son tarih: 23 Aralık 2019
Tam metinlerin gönderileceği son tarih: 28 Aralık 2019
Kongre kitabı yayın tarihi: 30 Aralık 2019

Ayrıntılı Bilgi İçin: www.anadolukongre.org

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ KİTABI (1. Cilt)

EDİTÖR:

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULSEMET AYDIN

SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ KİTABI

ANADOLU KONGRELERİ
3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

28-29 ARALIK 2019
DİYARBAKIR

EDİTÖR:

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULSEMET AYDIN

UBAK YAYINEVİ ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI : 2018/42945)
TÜRKİYE

anadolukonresi@gmail.com

www.ubak.org.tr

<https://www.anadolukongre.org/>

Bu kitabın tüm hakları UBK Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.
UBK Publications – 2019 ©

Yayın Tarihi : 31.12.2019

ISBN: 978-605-80174-4-3

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

ANADOLU KONGRELERİ
3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

28-29 ARALIK 2019
DİYARBAKIR

DÜZENLEYEN KURUMLAR

UBAK Uluslararası Bilimler Akademisi
Derneği

KONGRE DÜZENLEME KURULU

Kongre Başkanı: Dr.Mehmet Fırat Baran
Düzenleme Kurulu Başkanı: Dr. Gültekin Gürçay
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Nadire Kantarcioğlu
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Dr. Özcan Ekici
Düzenleme Kurulu Üyesi: Euroasia Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Use Dergisi Editörlüğü
Düzenleme Kurulu Üyesi: Ubak Uluslararası Bilimler Akademisi Yayınevi Editörlüğü
Genel Koordinatör: Amaneh Manafidizaji

YABANCI KONUŞMACILAR

НАРАНЦЭЦЭГ ЭНХТУЯА (Монгол улсын их сургууль) Моғолстан
Amaneh Manafidizaji (Tebriz İslami Sanatlar Üniversitesi) – İran
Khorram Manafidizaji (Tebriz İslami Sanatlar Üniversitesi) - İran
Aytən Hüseynova (Bakü Devlet Üniversitesi) – Azerbaijan
Elgün Kahramanov (Bakü Devlet Üniversitesi) – Azerbaijan
Феруза ҚУРБОНОВАҚ (Ўқон Давлат педагогика институти катта ўқитувчиси) - Uzbekiston
ж.ғ.м., аға оқытушы Садыкова Дамежан Адилхановна (ҚазМемҚызПУ, Алматы қаласы)
Tamar Beridze (Batumi Üniversitesi) – Gürcistan
Mohamed Mohamedelhasan (Ondokuz Mayıs Üniversitesi) – Sudan
Dr. David Iván Pérez Rosas - Meksika

KONGRE DİLLERİ

Türkçe (Tüm Lehçeleri) - İngilizce - Rusça - Farsça - Çince – Arapça- Gürcüce

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER

Ürdün Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV

Ufa State Petroleum Technological
University

Doç. Dr. Abbas GHAFARI

Tebriz Üniversitesi

Dr. Lale Sariye AKAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Ariz Avaz GOZALOV

Moskova Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Burcu Semin AKEL

Kültür Üniversitesi

Dr. Ahmet GÜMÜŞ

İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ

Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA

Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA

Özbekistan Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Nurhan AYDIN

Kafkas Üniversitesi

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU

Başkent Üniversitesi

Dr. Mehmet Fırat BARAN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA

K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge
Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO

Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev

Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel

Ghardaia Üniversitesi

Doç. Dr. Tüba KARAHİSAR

Doç Dr. Mehmet KAYA

Dicle Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTIŞOĞLU

Ardahan Üniversitesi

Doç Dr. Elif AKPINAR KÜLEKÇİ

Atatürk Üniversitesi

Sonali MALHOTRA

Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA

Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI

Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDİBAEV

Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Doç. Dr. Yaprak I. OZDEMİR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ

Munzur Üniversitesi

Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA

Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Doç. Dr. Işık SEZEN

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Sibel SİLİCİ

Erciyes Üniversitesi

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA

Dosmukhamedov Atyrau Devlet

Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE

Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN

Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA

Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ

Urumiye Üniversitesi

Dr. Yang ZİTONG

Wuhan Üniversitesi

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER

Karadeniz Teknik Üniversitesi

KONGRE PROGRAMI

NOT:

- Kongre Merkezinin Kuralları Gereğince Kongre Alanına Sadece Sunum Yapacak Kişi Alınabilecektir. Refakatçi Veya Dinleyici Olması Durumunda Önceden Dinleyici Ücreti Yatırılması Gerekmecektir.
- Oturum Başlamadan Önce Tüm Katılımcıların Sunum Salonunda Bulunmaları Gerekmecektir . Oturum Başladıktan Sonra Kimse Salona Alınmayacaktır.kongre Katılım Sertifikaları, Tüm Katılımcıların Sunumları Bitince Verilecektir.
- Kayıt İşlemleri Oturum Saati Başlamadan En Az 30 Dakika Önce Yapılacaktır
- Sunum Süresi Her Bildiri İçin 10 Dakikadır.

ANADOLU KONGRELERİ			
3. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ			
3. ULUSLARARASI UYGULAMALI BİLİMLER KONGRESİ			
28-29 ARALIK 2019			
DİYARBAKIR			
28 ARALIK 2019			
KAYIT İŞLEMLERİ 8:00- 8:30			
Salon1 Oturum 1:	8:30 -11:00	Salon 2 Oturum 1:	8:30 - 11:00
OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ABDULSEMET AYDIN		OTURUM BAŞKANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ, ERHAN POLAT	
PROF. DR. ARDA ARIKAN PROF. DR. NURTEN BİRLİK		MUHAMMED SAİD BOSTANCI PROF. DR. YÜCEL AYRIÇAY	
James Clarence Mangan'ın Osmanlı Şiiri Üzerine Yazdığı Notlar: "LITERAE ORIENTALES. OTTOMAN POETRY. FIFTH ARTICLE."		Katılım Ve Mevduat Bankalarının 2007-2017 Dönemi Finansal Performanslarının Oran Analizi Yoluyla Karşılaştırılması	
PROF. DR. NURTEN BİRLİK PROF. DR. ARDA ARIKAN		DR.ÖĞR. ÜYESİ ZÜLKİF YALÇIN	
J. C. Mangan'da Çok Katmanlı Bir Kategori Olarak Zaman Ve Kervan/Kervansaray/Han Metaforu		Ticari Kârdan Mali Kâra Geçişin Muhasebeleştirilmesi: Bir Uygulama Örneği	
PROF. DR. BÜLENT KURTİŞOĞLU		DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM BORA ORAN	
Türkiye' Deki Üniversitelerde Sanat Eğitiminin Akademik Yapılanmaları		Küreselleşme Karşıtlarının Tezleriyle Küreselleşme Eleştirileri	
PROF. DR. BÜLENT KURTİŞOĞLU		DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM BORA ORAN	
Sivil Toplum Kuruluşlarının Sanat Alanında Eğitime Katkıları; Belediye Konservatuarları Örneği		Sürdürülebilir Kalkınma - Yoksunluk Sorunlarına Çareler	
DOÇ.DR. ŞENGÜL KOCAMAN		FIRAT ARSLAN	
Fernando Arrabal Tiyatrosuna Genel Bir Bakış		Rasyonalite Kavramına Eleştiri Olarak; Davranışsal Ekonomi	

AYHAN ASLANOĞLU	FIRAT ARSLAN
Uzak Doğu Dinlerinde Tanrılara Tapınma Aracı: Kansız Kurban	Globaleşme Ve Bölgesel İktisat Çerçevesinde Van İli Turizm Rehberi
SELİME MENTEŞ ÇOLAK FATOŞ NESLİHAN ARĞUN MERUYERT KAYGUSUZ	NİLGÜN SANALAN BİLİCİ ABDULKADİR UYRUN
Yün Halı İpliklerinin Parthenocissus quinquefolia L. Yaprak Ekstraktı İle Boyanması	Erzurum Turizm Talep Analizi Ve Turizm Sorunlarının Belirlenmesine Yönelik Bir İnceleme
SEHER CEYLAN FATOŞ NESLİHAN ARĞUN MERUYERT KAYGUSUZ	PROF. DR. NURAY SELMA ÖZDİPÇİNER ÖĞR. GÖR. AHMET ÇETİN Yöre Halkının Turizm Politikalarına Güveni: Pamukkale Örneği
Serinhisar El Sanatları Ürünlerinin Kültürel Turizme Katkısı	ÖĞR. GÖR. AHMET ÇETİN PROF. DR. NURAY SELMA ÖZDİPÇİNER
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ABDULSEMET AYDIN	Karahayıt Termal Turizm Potansiyelinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi
Bir Plastik Sanat Analizi Örneği Olarak Cizre Ulu Camii Kapı Ve Tokmakları	DR. ÖĞR. ÜYESİ SONGÜL ÖZER
ŞENGÜL ACİL	Konaklama İşletmeleri Ve Uygulanan Animasyon Faaliyetlerinin Hizmet Satışlarına Etkisi: Kavramsal Bir Değerlendirme
Marianne Jorgensen'in Pink M.24 Chaffee Adlı Eserinin Feminist Sanat Pratiği Açısından Değerlendirilmesi	DR. ÖĞR. ÜYESİ SONGÜL ÖZER
ŞENGÜL ACİL BARIŞ AYDIN	Turizm Sektöründe Sürdürülebilirlik: Kavramsal Bir Değerlendirme
Nil Yalter'in Başsız Kadın Adlı Eserinin Göstergebilimsel Çözümlemesi	DR. ÖĞR. ÜYESİ, ERHAN POLAT
KÜBRA ARSLAN	Aile Şirketlerinde Kontrol Faaliyetlerinin Önemi:TRC3 Bölgesi Üzerine Bir Araştırma
Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Instagram Reklamları	DR. ÖĞR. ÜYESİ, ERHAN POLAT
DR. ÖĞR. ÜYESİ, ÖNDER YAYLA ÖĞR. GÖR., ŞEYDA YAYLA PROF. DR., ANADOLU SEMRA GÜNAY AKTAŞ	Şirketlerin Risk Algısı İle Dış Ticaret İlişkisi: Trc3 Bölgesi Üzerine Bir Araştırma
Gastronomi Turizminde Coğrafi İşaretli Ürünlerin Kullanılmasına Yönelik Mekânsal Bir Değerlendirme	ÖĞR. GÖR. MÜCAHİT ÇİTİL
DR. ÖĞR. ÜYESİ, ÖNDER YAYLA ÖĞR. GÖR., ŞEYDA YAYLA	Küresel Üretim Ağları Ve Lojistik Sektörü: Otomotiv Sanayi FordOtosan Örneği
Kadirli Mutfağı Üzerine Bir Değerlendirme	H. YUSUF GÜNGÖR
DOÇ.DR. FATMA FİDAN Eko Belediyecilik: Sakarya Büyükşehir Belediyesi Örneği	İflas Etmiş İki Firmanın Finansal Verileri Açısından İncelenmesi (Aır Berlın Ve Monarch)
DOÇ.DR. FATMA FİDAN	H. YUSUF GÜNGÖR

Türkiye’de LGBTİ bireyler ve onur yürüyüşü: medyada onur yürüyüşünün görünümü	Kâhta’nın Gastronomi Turizmi Açısından Değerlendirilmesi
DOÇ.DR., MUHAMMED TURHAN DOÇ.DR., TUNCAY YAVUZ ÖZDEMİR	DR. ALPER TUTCU DR. CAFER ŞAFAK EYEL
İlkokul Öğretmenlerinin Mesleki Gelişim İhtiyaçları Ve Mesleki Gelişim Engelleri	Mobbing, Mobbingin Yönetimi Ve İşletme Çalışanları Üzerindeki Etkileri
DOÇ.DR., TUNCAY YAVUZ ÖZDEMİR DOÇ.DR., MUHAMMED TURHAN	HİKMET AKYOL KÜBRA KARAKUŞ NAZLI TEKMAN
Okul Müdürlerinin Bir Öğretim Yılında Çeşitli İşlere Ayırdıkları Zamanın Analizi	Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Küresel Faktörler Nelerdir: Türkiye Örneği
DR. ÖĞR. ÜYESİ HANİFE BİDİRDİ Tekstil Ve Hazır Giyim Sektöründe Türkiye’nin Uluslararası Rekabet Gücü’nün Seçilmiş Asya Ülkeleri İle Karşılaştırılması	HİKMET AKYOL HARUN CAN MELAHAT BATU AĞIRKAYA
Наранццэг Энхтуяа	CDS Primleri Ve Petrol Fiyatları Arasındaki Asimetrik İlişki Nedir?
Сошиал медиа түүний хэрэглээ	DR. ÖĞR. ÜYESİ SERDAR ÇÖP
Salon 3 Oturum 1: 8:30 -11:00	Rensis Likert’in Yönetim Sistemi Teorisi Bağlamında 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma
OTURUM BAŞKANI: İNANÇ ÖZGEN	Salon 4 Oturum 1: 8:30 -11:00
İNANÇ ÖZGEN ZEHRİ GÜL SADAK GÖZDE BAYDOĞAN İBRAHİM KOÇ	OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. ERDEM İŞİK
Farklı Organik Ve Konvansiyonel Gübre Karışımlarının Toprak Nematodlarına Etkilerinin Araştırılması	EMİN DOĞRU DOÇ.DR. NECAATTİN BARIŞCI
İNANÇ ÖZGEN GÖZDE BAYDOĞAN TUBA ASLAN	Makine Öğrenmesi Teknikleri Kullanılarak Hizmet Aksatma Saldırıları Tespiti
Tarım Alanları İçin Önemli Bir Zararlı: Halyomorpha Halys (Stål) (Heteroptera: Pentatomidae): Ekonomik Önemi Ve Mücadelesi	DOÇ. DR. FATİH AHMET ÇELİK
İNANÇ ÖZGEN AYKUT TOPDEMİR	Cu-Pd Alaşımında Soğutma Hızının Amorf Fazda Oluşan Polyhedron Türü Topaklanmalara Etkisinin Benzetim Metodu İle İncelenmesi
The Some Faunistic Notes About Araneae and Insecta in Malatya (Turkey) provinces and pest status of Conorhynchus kindermanni (Faust, 1904) (Coleoptera: Curculionidae) on Sugar Beet	DOÇ. DR. FATİH AHMET ÇELİK
NESİM ŞİMŞEK PROF. DR. RAMAZAN ÇETİNTAŞ	Farklı Silikon (Si) Konsantrasyonları İçin Pd-Si Alaşımında Atomik Topak Oluşumunun Moleküler Dinamik Yöntemle İncelenmesi
	DR. ÖĞR. ÜYESİ REŞAT ÇELİKEL DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET GÜNDOĞDU

Bazı Bitkisel Kökenli Yağların Kök-Ur Nematodu (Meloidogyne Incognita)’Ya Etkisi	Sinüsoidal Ve Kare Dalga Giriş Sinyalleri İçin Resolver Çıkış Sinyallerinin Karşılaştırılması
DR.YUSUF AYDIN	TURAN INCE & SERDAR ACAR & İBRAHİM İSAH NASIDI & HANIFI KEBİROĞLU & BAHROZ KAREEM MAHMOOD & RİYADH SAEED AGID LALE İBRAHİMZADE & TANKUT ATES & NİYAZI BULUT& OMER KAYGILI
Siirt İli Toprak Ve Su Kaynaklarının Tarımsal Açidan Değerlendirilmesi	An X-Ray Diffraction Study Of Mn-Doped Hydroxyapatite
DR.YUSUF AYDIN	TURAN INCE & SERDAR ACAR & İBRAHİM İSAH NASIDI & HANIFI KEBİROĞLU & BAHROZ KAREEM MAHMOOD & RİYADH SAEED AGID LALE İBRAHİMZADE & TANKUT ATES & NİYAZI BULUT OMER KAYGILI
Antepfıstığının Yaygın Yetiştiricilik Alanlarında Kıyas Bitki Su Tüketiminin Ampirik Modeller Yoluyla Belirlenmesi	A Theoretical Study On Acetophenone Molecule
A. GAVRILOVA & A. YOSIFOV	ERDEM IŞIK MUSTAFA İNALLI
Food, Beverage, And Dairy: Smart Solutionsa.	Kojenerasyon İle Bölgesel Isıtma Sistemi Tasarımında Gözönünde Tutulması Gereken Kriterler
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ FIRAT PALA PROF. DR. HÜSREV MENNAN	ERDEM IŞIK ANIL SÖZEN
Tarımda Glyphosate Kullanımı İle İlgili Sorunlar	Hastanelerde Temiz Oda Kavramı Ve Mekanik Sistemler
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ FIRAT PALA	ERDEM IŞIK ANIL SÖZEN
Mercimekte Yabancı Ot Mücadelesinde Aclonifen Aktif Maddesinin En Uygun Uygulama Zamanı	Isıtma Ve Soğutma Yüklü Hesapları – Hastane Örneği
HASAN ER YASEMİN KUŞLU	GÖKHAN KAHRAMAN YAHYA TAŞGIN
Prefabrik Ahırlarda Hafif Betonun Kullanılmasının Önemi ve Yararları	Hidroelektrik Santrallerde Kavitasyon Olayının Zararlı Etkilerinden Kaçınmak İçin Çözüm Yöntemlerinin Araştırılması
HASAN ER YASEMİN KUŞLU	AHMET AÇIL REMZİ EKER ABDURRAHİM AYDIN AHMET DUYAR
Yağmur Suyu Hasadının Önemi	HEC-RAS Model Geometri Verisinin Üretilmesinde İnsansız Hava Aracı Sistemlerinin Kullanım İmkânları
MERVE EREN NİLÜFER KALECİ	CEYDA AKSOY TIRMIKÇI CENK YAVUZ
Tekirdağ-Şarköy Ekolojisinde Yetişen Gemlik Zeytin Çeşidinin İyi Tarım Koşullarında Pomolojik Özelliklerinin Belirlenmesi	Gün Işığına Bağlı Aydınlatma Kontrolü İle Elde Edilen Reel Enerji Tasarrufunun Karbon Ayak İzine Etkisi
PROF. DR. SEMA BAŞBAĞ ŞİLAN ÇİÇEK	CENK YAVUZ CEYDA AKSOY TIRMIKÇI

NAZLI AYBAR DOÇ. DR. REMZİ EKİNCİ Diyarbakır Koşullarında Yetiştirilen Bazı Keten (<i>Linum usitatissimum</i> L.) Genotiplerinin Verim Ve Verim Özelliklerinin Belirlenmesi ŞİLAN ÇİÇEK PROF. DR. SEMA BAŞBAĞ DOÇ. DR. REMZİ EKİNCİ Farklı Bitki Sıklıklarında Ekilen Pamuğun (<i>Gossypium hirsutum</i> L.) Verim Ve Verim Unsurlarının Belirlenmesi Salon1 Oturum 2: 11:15 - 13:00 OTURUM BAŞKANI: DR.ÖĞR.ÜYESİ ÖZCAN EKİCİ NAZAN ŞAHİN 16. Ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Kültürünün Macar Kültürü Üzerindeki Etkisi UZM. KLİNİK PSİKOLOG ŞEYMA TUNÇAY PROF. DR. FATMA GÜL CİRHİNLİOĞLU PROF. ZAFER CİRHİNLİOĞLU “Yabancılaşma” Kavramına İlişkin Bazı Değerlendirmeler PROF. DR. FATMA GÜL CİRHİNLİOĞLU PROF. ZAFER CİRHİNLİOĞLU DOÇ. DR. YELİZ KINDAP TEPE UZM. KLİNİK PSİKOLOG ŞEYMA TUNÇAY Evli Bireylerin Dindarlığı Ve Çift Uyumlari Arasındaki İlişkide Çatışma Çözme Biçimlerinin Aracı Rolü DR.ÖĞR.ÜYESİ İBRAHİM HALİL GÜZEL Türkiye’de Sivil Toplum Tartışması DR.ÖĞR.ÜYESİ İBRAHİM HALİL GÜZEL Sosyal Politika Uygulamalarında Yerel Yönetimler Ve Sosyal Belediyecilik DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞEHMUS KURTULUŞ The ICC’s Jurisdiction Over The Nationals Of Non-Party States: A Comparison Of The Turkish And American Positions	Fotometrik Flicker Olayının Biyolojik Etkileri Salon 2 Oturum 2: 11:15 - 13:00 OTURUM BAŞKANI: DR. NURSEN İŞİK PROF. DR. İBRAHİM YÜKSEL ÖĞR. GÖR. İBRAHİM HALİL DEMİREL DR. MEHMET SONGUR Su Kaynakları Yönetimi Ve Kayıp-Kaçak Suların Önlenmesi PROF. DR. F. DEMET AYKAL DR. MELTEM ERBAŞ ÖZİL ARŞ. GÖR. ÖZGE ŞENGÜL Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nin Engelli Kullanıcı Açısından Değerlendirilmesi ESRA GÜZEL DR. MELTEM ERBAŞ ÖZİL PROF. DR. F. DEMET AYKAL Diyarbakır Kent Merkezi, Gazi Caddesi Kentsel Donatı Elemanlarının Kent Kimliği Açısından Değerlendirilmesi DR. NURSEN İŞİK DOÇ. DR. FATMA MERAL HALİFEOĞLU Diyarbakır Suriçi Bölgesinde Yer Alan Hamamlarda tespit Edilen Yapısal Sorunların Değerlendirilmesi DR. NURSEN İŞİK DOÇ. DR. FATMA MERAL HALİFEOĞLU Diyarbakır Surlarındaki Yapısal Sorunların Gözlemsel Tespiti Ve Değerlendirilmesi AYÇA GÜLTEN U.TEOMAN AKSOY Bina Yüksekliği/Cadde Genişliği Oranının Isı Adası Potansiyeli Üzerindeki Etkisi

DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞEHMUS KURTULUŞ	HALE DEMİR AYHAN BEKLEYEN
The ICC's Jurisdiction Over The Crime Of Aggression: An Obstacle To Consideration Of Accession?	Türkiye'deki Teknoparkların Başarılı Örneklerinin Mimari Ölçütler Bağlamında Değerlendirilmesi
Садықова Дамежан Адилхановна	HALE DEMİR F.MERAL HALİFEOĞLU
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИСТІК АЙМАҚТАРДЫ АУДАНДАСТЫРУ	Dicle Üniversitesi Mimarlık Bölümündeki Yüksek Lisans Eğitiminin Çalışma Hayatına Etkisinin Değerlendirilmesi
DR.ÖĞR.ÜYESİ ÖZCAN EKİCİ	Феруза ҚУРБОНОВАҚ ИСАЖОН СУЛТОН ҲИКОЯЛАРИДА ТИЛВА БАДИИЯТ МАСАЛАЛАРИ
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerine Göre Kitle İletişim Araçlarının Toplumsal Değerlere Etkisi	امنہ منافى ديزجى استفاده از شیشه های رنگی درارسی ها وتاثیر ان بر نور ورودی به داخل ظنبی ها
İLYAS AKTAŞ	
Yerel Yönetimlerde Yönetici Ve Çalışanların Liderlik Stili Algılarının İncelenmesi	
EMRE SENOL-DURAK MİTHAT DURAK	
Multiple Traumatic Experiences And Symptomatology Of Posttraumatic Stress Disorder: Older Adults Suffering An Exile And Other Trauma Types	
MİTHAT DURAK EMRE SENOL-DURAK	
Psychosocial Variables In The Older Adults Living At Their Homes Or Nursing Homes: Self-Esteem, Perceived Social Support, Affectand Functionality	
Salon3 Oturum 2: 11:15 - 13:00 OTURUM BAŞKANI: DOÇ. DR. VEYSİ OKUMUŞ	Salon 4 Oturum 2: 11:15 - 13:00 OTURUM BAŞKANI: DR. FIRAT BARAN
DOÇ. DR. VEYSİ OKUMUŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ NURULLAH AKCAN	ÖĞR. GÖR. METİN CAN KALAYCI DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL AKYOL
Coprinus micaceus Ve Coprinus silviaticus Etanol Ekstraktlarının Biyolojik Aktivitelerinin Karşılaştırılması	Yaşlı Kadınlarda Fiziksel Aktivite Düzeyine Göre Uyku Kalitesi Ve Ağrı Düzeyinin İncelenmesi
DOÇ. DR. VEYSİ OKUMUŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ NURULLAH AKCAN	ÖĞR. GÖR. METİN CAN KALAYCI YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ BURAK GÖNÜLTAŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ FARUK AKÇINAR DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜSEYİN NASİP ÖZALTAŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL AKYOL
İmmobilize Agaricus ampestris Kullanılarak La(III) İyonlarının Önderiştirilmesi Ve UV-Spektrofotometre İle Tayini	Erkek Futbolcuların Ve Futsalcıların Beş Farklı Çeviklik Testi Performanslarının Karşılaştırılması
DR. ÖĞR. ÜYESİ NURULLAH AKCAN Doç. Dr. VEYSİ OKUMUŞ	UZM. DR. SERKAN FEYYAZ YALIN
	Malignitelere Bağlı Akut Böbrek Hasarı Nedeniyle Acil Hemodiyalize Alınan Hastaların İncelenmesi

Pirinç Kabuklarına Alkalın Ön Muamelesi Uygulanarak Katı Faz Fermantasyon Yöntemi İle α-Amilaz Üretiminin Artırılması		
DR. ÖĞR. ÜYESİ NURULLAH AKCAN Doç. Dr. VEYSİ OKUMUŞ Asit Ön Muamelesi Uygulanmış Pirinç Kabuklarının Katı Faz Fermentasyonunda Kullanılması İle Alkalın Proteaz Üretiminin Artırılması		UZMAN DOKTOR MURAT KAYAOKAY DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR DEVECİ PROF. DR. YAŞAR DOĞAN Tekrarlayan Karın Ağrısı Nedeniyle Endoskopi Yapılan Çocuk Olguların Değerlendirilmesi
DR. BESİ SERİN DR. ÖĞR. ÜYESİ NURULLAH AKCAN Mikrodalga Ön Muamelesi Uygulanan Buğday Kabuklarıyla Katı Faz Fermantasyon Yöntemi İle <i>Thermobacillus</i> Sp. Vo15'ten Lipaz Üretimi		M. FIRAT BARAN CUMALİ KESKİN HİLAL ACAY Farklı Mikroorganizmalar İle Çinko (II) Metalinin Sulu Ortamlarda Giderimi Ve Termodinamik Parametrelerinin İncelenmesi
DR. BESİ SERİN DR. ÖĞR. ÜYESİ NURULLAH AKCAN Doç. Dr. VEYSİ OKUMUŞ Alkali Ön İşlem Uygulanan Pirinç Kabuklarından Katı Faz Fermantasyon (KFF) Tekniğiyle β-Galaktosidaz Üretimi		M. FIRAT BARAN CUMALİ KESKİN Sulu Çözeltilerde Çinko (II) Metalinin Biyosorpsiyon Yöntemiyle Uzaklaştırılması Ve Kinetik Özelliklerinin Belirlenmesi
EDİP ALAS VEDAT PİRİNÇ GÖLGEN BAHAR ÖZTEKİN MURAT KAYA ŞÜKRAN ATEŞ YUSUF ÖCAL Diyarbakır Yerel Patlıcan Populasyonlarının Morfolojik Karakterizasyonu		ÖĞR.GÖR. HATİCE TETİK METİN DR.ÖĞR.ÜYESİ FERİDE ENGİN YİĞİT Asırlardır Değiştirilemeyen Bir Gerçek: Kadına Yönelik Şiddet
VEDAT PİRİNÇ EDİP ALAS GÖLGEN BAHAR ÖZTEKİN Aşılı Patlıcan Fidesi Üretiminde Yerel Genotiplerin ve Yabani Türlerin Anaç Kullanımlarının Araştırılması		YAKUP KILIÇ ZEKİ COŞKUNER To Search The Working Conditions Of The Football Clubs That Take Part In Tournaments In The Elazığ City Province
ÜMMÜ GÜLSÜM ÇAMURLU DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH VARLIK Uzaktan Algılama Teknikleri Kullanılarak Kayısı Bahçelerinin Tespiti Ve Rekolte Tahmini; Malatya Battalgazi Örneği		ASSİS. PROF. HAKAN KAYA The Effect Of Transcatheter Aortic Valve Implantation On Ventricular Repolarization Indices And Neutrophil-TO- Lymphocyte Ratio
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERÇİN OKSAL Co₂ Artışının Nohut Antraknozu [<i>Ascochyta Rabiei</i> (Pass.) Labr.]'Nun Hastalık Şiddeti Üzerine Etkileri		ASSİS. PROF. HAKAN KAYA Association Between Paroxysmal Atrial Fibrillation And Lymphocyte-To-Monocyte Ratio
Emine KARADEMİR		

Çetin KARADEMİR		
Magnezyumun Bitkiler Üzerindeki Etkileri		
Emine KARADEMİR Çetin KARADEMİR		
Çinkonun Bitkiler Üzerindeki Etkileri		

ÖĞLEN YEMEĞİ VE KAYIT İŞLEMLERİ : 13:00- 14:00

Salon1 Oturum 3: 14:00 -15:30 ... 15:45 – 17:30	Salon 2 Oturum 3: 14:00 -15:30 ... 15:45 – 17:30
OTURUM BAŞKANI: PROF. DR. ATILLA YARGICI	OTURUM BAŞKANI: DR. NADİRE KANTARCIOĞLU
MEHMET MİRİOĞLU	ASSIT. PROF. DR.,ÇAĞLA ATMACA
Kutsal Kitapları Okuma Yöntemlerinden Modernizmin Eleştirisi	English Teacher Candidates' Multicultural And Egalitarian Beliefs
ARAŞ. GÖR. İLYAS KAYAOKAY	DR. ÖĞR. ÜYESİ DENİZ ÇAKAROĞLU ÖĞRETİM GÖREVLİS ESRA ÖMÜR PROF. DR. CENGİZ ARSLAN
II. Abdülhamid Hakkında Bilinmeyen Bir Hicviye: Yüzbaşı İlyas Mersiyesi	Üniversite Öğrencilerinin Yeme Tutumu, Yeme Farkındalığı Ve Sosyal Görünüş Kaygısının Değerlendirilmesi
ARAŞ. GÖR. İLYAS KAYAOKAY	DR. ÖĞR. ÜYESİ DENİZ ÇAKAROĞLU
Klâsik Türk Şiirinde Cevher-İ Ferd Yahut Atom	Fitness Egzersizi Yapan Kişilerin Doping Ve Gıda Takviyesi İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi
PROF. DR. ATILLA YARGICI	AZAT KIRTAY YÜKSEL KELEŞ
Kur'ana Göre Eşler Arasındaki Sevgi Ve Şefkat	Fen Eğitiminde Robotik Uygulamaların Öğrencilerin Bilimsel Süreç Becerileri Ve Fen Eğitimine Yönelik Motivasyonuna Etkisi
DOÇ.DR. ŞENGÜL KOCAMAN	AYSEL TAN
Fernando Arrabal Tiyatrosuna Genel Bir Bakış	Kant'ın Ontolojik Delile Getirdiği Eleştiriler
DR. MUHAMMED FELAT AKTAN	AYSEL TAN
Ömrünü İlme Adanmış Çok Yönlü Bir Alim: Hocaşâde Muhammed Rasim El Malatyavî	Tıbbî Açından Dinî Tecrübe

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ METİN EREN Cemal Şakar'ın "Kara" Öykü Kitabında Halkbilim Unsurları	DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN TAŞKIRAN Nuhbetü't-Tevarih Ve'l-Ahbar'a Göre Kara Koyunlular, Akkoyunlular Ve Safeviler
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ METİN EREN Aile Folkloru Bağlamında Cemal Şakar'ın "Pencere" Öykü Kitabı	RUKİYE ARSLAN MEHMET SAĞLAM RAMAZAN İNCİ Çocuk Ve Medya Okuryazarlığı RAMAZAN İNCİ Görüntülü Teknolojinin Çocuklarda Obeziteye Etkisi
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSMAİL EKİNCİ Arapça Eğitiminde "Cümleden Gramere" Yöntemi	İLHAN ÇİÇEK RAMAZAN İNCİ Üniversite Öğrencilerinde Yalnızlık Ve Akran İlişkileri
DR. RAMAZAN TARİK Allahşükür Paşazâde Ve Takrîbü'l-Mezâhib Düşüncesine Katkıları	NECMEDDİN BERK HAMİDİ DR. ÖĞR. ÜYESİ, İSMAİL KINAY Sınıf Öğretmenlerinin İlkokullarda Yetiştirme Programı (İyep) İle İlgili Görüşlerinin İncelenmesi
DR. RAMAZAN TARİK Şeyh Ahmed Kuftâru Ve Takrîbü'l-Mezâhib Düşüncesine Katkıları	SUNA KAYMAK MEHMET GÜL Beden Eğitimi Ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Görünüş Kaygılarının İncelenmesi
DR. ÖĞR. ÜYESİ MANSUR TEYFUR Ahıska Ağzında Arapçanın Varlığı	PROF. DR. İ. BAKIR ARABACI NAZAN ÇİTİL BİÇEN Öğretmenlerin Kılık Ve Kıyafet Uygulaması Konusunda Öğretmen Görüşleri
DR. ÖĞR. ÜYESİ MANSUR TEYFUR Azeri Arap Dilbilimcisi Vasim Memmedeliyev'in İlmi Kişiliği	PROF. DR. İ. BAKIR ARABACI NAZAN ÇİTİL BİÇEN Eğitim Bilimleri Enstitüsü Öğrencilerinin Yaşadıkları Sorunlar (Fırat Üniversitesi Örneği)
DR. ULAŞ BİNGÖL Şair-İ Azam'ın Ölümü Ve Türk Basınına Yansımaları	DOÇ.DR. SEVDA KOÇ AKRAN Ortaokul Öğrencilerinin Ara Tatil Etkinliklerine İlişkin Görüşleri
ARŞ. GÖR. DR. FARIZ YILDIRIM Postkolonyal Milliyetçilik Refleksi Olarak Alafrangalık: Millî Edebiyat Dönemi	DOÇ.DR. SEVDA KOÇ AKRAN Üniversite Öğrencilerinin Sosyotelist Olma Davranışlarına İlişkin Görüşleri
ARŞ. GÖR. DR. FARIZ YILDIRIM Millî Edebiyat Kavrami Ve Kapsamı	AKİF AKTO Yapılandırmacı Eğitim Kuramının Reggio Emilia'daki Yansımaları
DR. ÖĞR. ÜYESİ, KENAN BOZKURT Necâtî Bey'in Şiirlerinde Türk Kavramının Kullanımı	

DR. ÖĞR. ÜYESİ, KENAN BOZKURT Şeyhülislâm Yahyâ'nın Şiirlerinde Püritenizm Eleştirisi	AKİF AKTO Öğretmen Tiplerleri Bağlamında “Bilgi Deposu Olarak Öğretmen”, “Öğrenen Olarak Öğretmen” İle “Öğrenmeyi Kolaylaştıran Kişi Olarak Öğretmen” Anlayışlarının Felsefi Dayanakları
ELGÜN KAHRAMANOV Rusya'nın Dış Politikasında Orta Asya	امنه منافى ديزجى پوشش فلزى سطحى: روشى متفاوت در تزئين آثارهنرى شيشه و سراميكى
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUHAMMED FATİH TURAN Türklerin Hanefi Mezhebinin Benimsemesini Kolaylaştıran Sebepler	BURÇİN OKUMUŞ Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklarda Drama Etkinlikleri Aracılığıyla Sosyal Kabulün Artırılması
MEHMET YILDIRIM Osmanlı Devlet'inde Para Vakıflarının Rolü	MEHMET AZİZ YAŞAR Fıkıh Tarihinde Güncel Mesele Kavramı
TAMAR BERİDZE Sovyet Sonrası Dönemde Gürcistan Dış Politikasında Türkiye'nin Yeri	AYTÖN HÜSEYNOVA CƏNUBİ QAFQAZIN GEOSİYASİ VƏ GEOİQTİSADİ POTENSİALİ
Salon3 Oturum 3: 14:00 -17:00	Salon 4 Oturum 3: 14:00- 16:00
OTURUM BAŞKANI: PROF . DR.EROL BAYHAN	OTURUM BAŞKANI: DR. HÜSEYİN İRET
VEDAT PİRİNÇ ERHAN AKALP SONGÜL AKIN Diyarbakır ve Çevresinde Sebze Olarak Tüketilen Bazı Yabani Otlar ve Akbandır Bitkisi	DR. HÜSEYİN İRET Artroskopik Ön Çapraz Bağ Rekonstrüksiyonu Yapılan Hastalarda Preop Mr Bulgularının İntraop Bulgular İle Karşılaştırılması
	DUYGU SENA TURAN SİNAN KUDAY NADİR KÜÇÜK Effect Of Distortion To Radiosurgery Treatment Plans For Brain Metastases
DUYGU YILMAZ ARDA AKÇAL Süsen Bitkisinde Farklı Sulama Düzeylerinin Bitki Gelişimi Ve Çiçeklenme Özellikleri Üzerine Etkileri	DOÇ. DR. CAFER TAYER İŞLER DR. ÖĞRT. ÜYESİ AHMET UYAR VET. HEK. TUĞBA GÖKALP BOZAN Ratlarda Skrotal Ekstrakutan Ve Ensizyonel Subkutan Ligatür Uygulamasının Ve Etkilerinin Değerlendirilmesi
DUYGU NARİNÇ ARDA AKÇAL Sandal Ağacı (Arbutus Andrachne L.) 'nın Çelikle Çoğaltımında Rizobakterilerin Kullanım Olanaklarının Belirlenmesi	DR. GÖKHAN ÜNLÜ Falanks Kırıklarında Ve Kırıklı Çıkıklarında Suzuki Frame İle Tedavi Sonrası Lokal Anestezi Altında Kapalı Manüplasyon Yapılması: Üç Olgu Sunumu

ZEYNEP AYTEK PROF. DR. SELİME ÖLMEZ BAYHAN <i>Aphis craccivora</i> Koch. (Hemiptera: Aphididae)’nin Farklı Bakla Çeşitlerinde Biyolojik Parametreleri	HEMŞİRE FATMA DOĞANER DOÇ. DR. YETER KİTİŞ Erzurum’da Aile Sağlığı Merkezlerine Başvuran Kadınlarda Sağlık Okuryazarlığı Ve İlişkili Faktörler
FERDA GÜLEÇ AKÇARA PROF. DR. SELİME ÖLMEZ BAYHAN <i>Brevicoryne brassicae</i> (L.) (Hemiptera: Aphididae)’nin Dört Farklı Karnabahar Çeşidi Üzerinde Gelişimi	ÖĞR.GÖR. MEHMET BULDUK Neonatal Hiperbilirubinemi Tedavisinde İntravenöz İmmunglobulin Kullanımının Önemi
TUBA YALÇIN DERNEK PROF. DR. SELİME ÖLMEZ BAYHAN <i>Brevicoryne brassicae</i> L. (Hemiptera: Aphididae)’nin Dört Farklı Brokoli Çeşidi Üzerinde Gelişimi	ÖĞR.GÖR. MEHMET BULDUK Çocuklarda Sık Görülen Bir Cilt Hastalığı; Egzema
HÜSEYİN ÇEVİK PROF. DR.EROL BAYHAN Antep Fıstığı Yetiştiriciliğinde Bitki Koruma Uygulamalarına Ait Sorunlara Zirai İlaç Bayilerin Bakış Açılarının	REYHAN HACISADIKOĞLU DR. ÖĞR. ÜYESİ İNDRANİ KALKAN Farklı Bitkisel Yağlarla Pişirme İşlemlerinin Tavuk Eti Yağ Asiti Kompozisyonuna Etkisi
EZELLDEİN KHEDR EROL BAYHAN Pamuk Yaprakbiti, <i>Aphis gossypii</i> Glover (Hemiptera: Aphididae)’nin Farklı Kavun Çeşitlerinde Bazı Biyolojik Parametrelerinin Belirlenmesi	ÖĞR. GÖR. METİN CAN KALAYCI YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ BURAK GÖNÜLTAŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ BETÜL AKYOL Yaşlı Erkeklerde Fiziksel Aktivite Düzeyine Göre Yorgunluk Ve Ağrı Düzeyinin İncelenmesi
AZAD KURT EROL BAYHAN Pamukta Erken Dönem Zararlı Böceklerle Karşı Kullanılan İnsektistlerin Faydalı Böceklerle Olan Etkilerinin Araştırılması	ÖĞR. GÖR. METİN CAN KALAYCI YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ BURAK GÖNÜLTAŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ FARUK AKÇINAR Yetişkin Erkeklerde Düzenli Egzersizin Cinsel Yaşama Etkisi e
GÜLEN ÖZYAZICI AMİR RAHİMİ FATEMEH AHMADİ <i>Rubia Tinctorum</i> – A Potent Medicinal Plant	ASLI ÇELİKEL GÜNGÖR Süt Ve Süt Ürünlerinde Ağır Metaller
FATEMEH AHMADİ AMİR RAHİMİ GÜLEN ÖZYAZICI Comparison Of Different Hyper Accumulator Plants For Remediation Of Cd-Contaminated Soils	BÜLENT ERENOĞLU SOL ALT KADRAN AĞRISI İLE BAŞLAYAN SEPSİS:
DR. ÖĞR. ÜYESİ, MEHMET ARİF ÖZYAZICI	RAFET ÖZBEY

ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ SEMİH AÇIKBAŞ Stabilize Arıtma Çamurlarının Yeşil Alan Tesislerinde Kullanım Potansiyeli ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ SEMİH AÇIKBAŞ DR. ÖĞR. ÜYESİ, MEHMET ARİF ÖZYAZICI Yem Bitkilerinin Fitoremediasyonda Kullanımı BEDRETTİN KAYA PROF. DR. MEHMET BAŞBAĞ Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çayır-Mera Ve Doğal Vejetasyonlarında Yetişen Bazı Medicago Taksonlarında Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi ÖZGÜR ÇAKIŞTIR PROF. DR. MEHMET BAŞBAĞ Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çayır-Mera Ve Doğal Vejetasyonlarında Yetişen Bazı Trifolium Taksonlarında Kalite Özelliklerinin Belirlenmesi GÜL İMRİZ ÖZDEN ÇINAR Domateste Öz Nekrozu Etmenleri Pseudomonas cichorii Ve Pseudomonas corrugata' Nin Gelişimleri Üzerinde Üç Bitki Ekstraktinin In Vitro İnhibitör Etkileri Gül İMRİZ The Effect Of Salicylic Acid On Mycelial Growth Of Fusarium culmorum Causing Agent Of Foot And Root Rot Disease Of Wheat	NORA LEZYONU: ATİPİK YERLEŞİMLİ NADİR VAKA SUNUMU RAFET ÖZBEY Havayolunu Tıkayan Dev Bir Rinofima Olgu Sunumu Ebru AKKEMİK Rheum ribes L.'ın Siçan Karaciğer Tioredoksin Redüktaz Enzim Aktivitesi Üzerindeki Etkilerinin in vitro Şartlarda Araştırılması YRD. DOC. PERİHAN YOLCI ÖMEROĞLU RÜYA BULUT Seramik Ve Cam Malzemelerden Gıdaya Geçebilecek Kimyasal Riskler YRD. DOC. PERİHAN YOLCI ÖMEROĞLU RÜYA BULUT Gıda Güvenliği Standartları Mohamed MOHAMEDELHASSAN BIODIESEL PRODUCTION USING VARIOUS HETEROGENEOUS CATALYSTS
Salon 3 Oturum 4: 16:15 – 18 :30 OTURUM BAŞKANI: Dr. FIRAT BARAN NİLGÜN ONURSAL ALİ RIZA KUL ÖMER YAVUZ Pb(II) İyonlarının Aktive Edilmemiş Karışık Tipteki Kil İle Sudan Uzaklaştırılması, İzoterm, Kinetik Ve Termodinamik Parametrelerin İncelenmesi NİLGÜN ONURSAL Malahit Yeşilinin Sulu Çözeltilerden Karışık Tip Kil İle Uzaklaştırılması	Salon 4 Oturum 4: 16:15 – 18 :30 OTURUM BAŞKANI: DOÇ . DR. MEMET ŞAHİN DR.ÖĞR. ÜYESİ YAKUP KILIÇ DOC.DR. Zeki COŞKUNER To Search The Working Conditions Of The Football Clubs That Take Part In Tournaments In The Elazığ City Province DOÇ . DR. MEMET ŞAHİN YILMAZ AYDAN Nötrosofik Dörtlü Cebirsel Yapılar

AYFER YILDIRIM HİLAL ACAY FIRAT BARAN Mantar Bazlı Nanokompozitlerin Kurşun (II) Metal Biyosorbsiyonunda Kinetik Parametrelerin İncelenmesi	ERHAN PIŞKIN VEYSEL BUTAKIN Exponential Decay Of Solutions For A Logarithmic Petrovsky Equation With Delay
AYFER YILDIRIM HİLAL ACAY FIRAT BARAN CUMALİ KESKİN Mantar-Çitosan Nanokompoziti Kullanılarak Sulu Çözeltiden Çoklu Ağır Metal Giderimi İle Termodinamik Parametreler, PH Ve Adsorbent Dozu Etkisinin Araştırılması	ÖĞR. GRV. EYÜP AKSOY PROF. DR. SELÇUK SAMANLI Afyonkarahisar İlindeki Bir Mermer İşleme Tesisinde Bulunan Tehlike Ve Risklerin 3t Matris Risk Değerlendirme Yöntemi İle Değerlendirilmesi
YÜKSEK KİMYAGER NUR İZİ DR. ÖĞR. ÜYESİ TUĞÇE GÖVER PROF. DR. ZAFER YAZICIGİL Askorbik Asit Tayininde Kullanılabilen Modifiye Altın Ve Camsı Karbon Elektrotların Karşılaştırılması	ÖĞR. GRV. EYÜP AKSOY PROF. DR. SELÇUK SAMANLI Mermer Ocaklarındaki Tehlike Ve Risklerin 3t Matris Risk Değerlendirme Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Kütahya İli Örneği
TUBA NUR OLGUN NİHAL ARDA AKYILDIZ GÜLTEN BETÜL BEKTAŞ EKİCİ MERVE AÇIKGENÇ ULAŞ Doğal Yapı Malzemelerinin Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi: Kerpiç Malzeme Örneği	DR. MELEK UYGUN İş Sağlığı Ve Güvenliği Bölümü Öğrencilerinin İş Yeri Ortamı İle İş Kazaları Arasındaki İlişkiye Dayanarak Çalışmaktan Kaçınma Hakkı İle İlgili Bilgi Ve Tutumlarının Belirlenmesi
NİHAL ARDA AKYILDIZ TUBA NUR OLGUN BETÜL BEKTAŞ EKİCİ AYÇA GÜLTEN MERVE AÇIKGENÇ ULAŞ Sürdürülebilir Mimari Bağlamında Yapı Malzemelerinin Atık Yönetimi İle İlişkisi: Katkılı Kerpiç Malzeme Kullanımı	MEHMET ÇAKIR BUKET KAYA KENAN PEKER Beyaz Eşyaları Enerji Sınıfına Göre Kümelendirerek Anormalliklerin Tespit Edilmesi
SERDAR ACAR TURAN İNCE HANIFI KEBİROGLU BAHROZ KAREEM MAHMOOD İBRAHİM İSAH NASIDI LALE İBRAHİMZADE NİYAZI BULUT OMER KAYGILI A Theoretical Study On Benzonitrile Molecule	DOĞAN DEMİR BUKET KAYA İllere Göre Eba Ders Kullanım Verilerinin Kümeleme Yöntemiyle Analizi
SERDAR ACAR TURAN İNCE	ÖĞR. GRV. EYÜP AKSOY ÖĞR. GRV. SEDAT ERSÖZ

HANIFI KEBİROĞLU BAHROZ KAREEM MAHMOOD İBRAHİM İSAH NASİDİ LALE İBRAHİMZADE NİYAZI BULUT OMER KAYGILI A Detailed X-Ray Diffraction Study Of Fe-Doped Hydroxyapatites		Türkiye'nin İş Sağlığı Ve Güvenliği Konusundaki Genel Görünümü
CİHAT ÖZAYDIN MIZGİN TUTŞI ÖZAYDIN ÖMER. GÜLLÜ Organometalik Mangan Kompleks İnce Filminin Bazı Optik Özellikleri Ve Fotovoltaik Diyot Uygulaması		ÖĞR. GRV. SEDAT ERSÖZ ÖĞR. GRV. EYÜP AKSOY 6331 Sayılı İş Sağlığı Ve Güvenliği Kanunu'nun Etkinliğinin Değerlendirilmesi
DOÇ.DR. ÖMER. GÜLLÜ DR. ÖĞR. ÜYESİ CİHAT . ÖZAYDIN Pyronine-B Organik İnce Filminin Optik Özellikleri Ve Al/Pyronine-B/P-Inp Yapıların Elektronik Parametrelerinin Hesaplanması		BAHADİR ÇAĞLAR SÜHA SERİN Trafik Kazası Sonucu Acil Servise Başvuran Hastaların İncelenmesi
ERDEM ERGAN Oksadiazol Türevlerinin Elektronik Özelliklerine İlişkin Çalışmalar		
Erdem ERGAN Esvet AKBAŞ Tiyazolo[3,2-α] Pirimidin Türevlerinin Korozyon Önleme Özelliklerinin Teorik Olarak İncelenmesi		
NİHAYET KOÇYİĞİT Alev Geciktiricilerin Ve İnsan Ve Çevre Sağlığı Üzerine Etkileri		
NİHAYET KOÇYİĞİT Genişleyebilen Polistiren Köpüğü Şişirme Ajanları		

İÇİNDEKİLER	
KONGRE KÜNYESİ	
BİLİM VE DANIŞMA KURULU	
KONGRE PROGRAMI	
İÇİNDEKİLER	
SÖZLÜ SUNULMUŞ BİLDİRİ METİNLERİ	
Arda Arıkan & Nurten Birlik	
<i>JAMES CLARENCE MANGAN'IN OSMANLI ŞİİRİ ÜZERİNE YAZDIĞI NOTLAR: "LITERAE ORIENTALES. OTTOMAN POETRY. FIFTH ARTICLE."</i>	1
Nurten Birlik & Arda Arıkan	
<i>JAMES CLARENCE MANGAN'DA ÇOK KATMANLI BİR KATEGORİ OLARAK ZAMAN VE KERVAN/KERVANSARAY/HAN METAFORU</i>	7
Bülent KURTİŞOĞLU	
<i>TÜRKİYE' DEKİ ÜNİVERSİTELERDE SANAT EĞİTİMİNİN AKADEMİK YAPILANMALARI</i>	14
Bülent KURTİŞOĞLU	
<i>SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SANAT ALANINDA EĞİTİME KATKILARI; BELEDİYE KONSERVATUARLARI ÖRNEĞİ</i>	27
Şengül KOCAMAN	
<i>FERNANDO ARRABAL TİYATROSUNA GENEL BİR BAKIŞ</i>	35
Ayhan ASLANOĞLU	
<i>UZAK DOĞU DİNLERİNDE TANRILARA TAPINMA ARACI: KANSIZ KURBAN</i>	41
Abdulsemet Aydın	
<i>BİR PLASTİK SANAT ANALİZİ ÖRNEĞİ OLARAK CİZRE ULU CAMİİ KAPI VE TOKMAKLARI</i>	42
Şengül ACİL	
<i>MARIANNE JORGENSEN'İN PINK M.24 CHAFFEE ADLI ESERİNİN FEMİNİST SANAT PRATİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ</i>	47
Şengül ACİL & Barış AYDIN	
<i>NİL YALTER'İN "BAŞSIZ KADIN VEYA GÖBEK DANSI" ADLI VİDEO ESERİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ</i>	52
Önder YAYLA & Şeyda YAYLA	
<i>KADIRLI MUTFAĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME</i>	60
Önder YAYLA & Şeyda YAYLA	
<i>GASTRONOMİ TURİZMİNDE COĞRAFİ İŞARETLİ ÜRÜNLERİN KULLANILMASINA YÖNELİK MEKÂNSAL BİR DEĞERLENDİRME</i>	73
Садыкова Дамежан Адилхановна	
<i>ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИСТІК АЙМАҚТАРДЫ АУДАНДАСТЫРУ</i>	85
Наранцэцэг Энхтуяа	
<i>Сошиал медиа түүний хэрэглээ</i>	86
Muhammed Turhan & Tuncay Yavuz Özdemir	
<i>İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ GELİŞİM İHTİYAÇLARI VE MESLEKİ GELİŞİM ENGELLERİ</i>	87
Tuncay Yavuz Özdemir & Muhammed Turhan	
<i>OKUL MÜDÜRLERİNİN BİR ÖĞRETİM YILINDA ÇEŞİTLİ İŞLERE AYIRDIKLARI ZAMANIN ANALİZİ</i>	92
Hanife Bıdırdı	
<i>TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ'NÜN SEÇİLMİŞ ASYA ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI</i>	97
Muhammed Said BOSTANCI & Yücel AYRIÇAY	109

KATILIM VE MEVDUAT BANKALARININ 2007-2017 DÖNEMİ FİNANSAL PERFORMANSLARININ ORAN ANALİZİ YOLUYLA KARŞILAŞTIRILMASI	
Zülkif YALÇIN	
TİCARİ KÂRDAN MALİ KÂRA GEÇİŞİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ: BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ	127
İbrahim Bora ORAN	
KÜRESELLEŞME KARŞITLARININ TEZLERİYLE KÜRESELLEŞME ELEŞTİRİLERİ	139
İbrahim Bora ORAN	
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA - YOKSUNLUK SORUNLARINA ÇARELER	140
Fırat Arslan	
GLOBALLEŞME VE BÖLGESEL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE VAN İLİ TURİZİM POTANSİYELİ	141
Fırat Arslan	
RASYONEL KAVRAMINA ELEŞTİRİ OLARAK; DAVRANIŞSAL EKONOMİ	155
Nilgün Sanalan Bilici & Abdulkadir Uyrun	
ERZURUM TURİZM TALEP ANALİZİ VE TURİZM SORUNLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR İNCELEME	167
Ahmet Çetin & Nuray Selma Özdiçiner	
TERMAL TURİZMDE KARAHAYIT'IN TURİZM POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	179
Nuray Selma Özdiçiner & Ahmet Çetin	
YÖRE HALKININ TURİZM POLİTİKALARINA GÜVENİ: PAMUKKALE ÖRNEĞİ	190
Songül ÖZER	
KONAKLAMA İŞLETMELERİ VE UYGULANAN ANİMASYON FAALİYETLERİNİN HİZMET SATIŞLARINA ETKİSİ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	199
Songül ÖZER	
TURİZM SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	204
Erhan POLAT	
AİLE ŞİRKETLERİNDE KONTROL FAALİYETLERİNİN ÖNEMİ: TRC3 BÖLGESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	209
Erhan POLAT	
ŞİRKETLERİN RİSK ALGISI İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TRC3 BÖLGESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	222
Burçin OKUMUŞ	
HAFİF DÜZEYDE ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARDA DRAMA ETKİNLİKLERİ ARACILIĞIYLA SOSYAL KABULÜN ARTIRILMASI	229
Mücahit ÇİTİL	
KÜRESEL ÜRETİM AĞLARI VE LOJİSTİK SEKTÖRÜ: OTOMOTİV SANAYİ FORD OTOSAN ÖRNEĞİ	235
Alper Tutcu & Cafer Şafak Eysel	
MOBBİNG, MOBBİNGİN YÖNETİMİ VE İŞLETME ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	237
Nazlı TEKMAN & Hikmet AKYOL & Kübra KARAKUŞ	
EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN KÜRESEL FAKTÖRLERİN SORGULANMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	247
Hikmet AKYOL & Harun CAN & Melahat BATU AĞIRKAYA	
CDS PRİMLERİ VE PETROL FİYATLARI ARASINDAKİ ASİMETRİK İLİŞKİ NEDİR?	259
Nazan ŞAHİN	
16. VE 17. YÜZYILLARDA OSMANLI KÜLTÜRÜNÜN MACAR KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	269
Şeyma TUNÇAY & Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU & Zafer CİRHİNLİOĞLU	
YABANCILAŞMA KAVRAMINA İLİŞKİN BAZI DEĞERLENDİRMELER	282

Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU & Zafer CİRHİNLİOĞLU & Yeliz KINDAP TEPE & Şeyma TUNÇAY	287
<i>EVLİ BİREYLERİN DİNDARLIĞI VE ÇİFT UYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE ÇATIŞMA ÇÖZME BİÇİMLERİNİN ARACI ROLÜ</i>	
İbrahim Halil GÜZEL	295
<i>SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARINDA YEREL YÖNETİMLER VE SOSYAL BELEDİYEÇİLİK</i>	
İbrahim Halil GÜZEL	303
<i>TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM TARTIŞMASI</i>	
Şehmus KURTULUŞ	311
<i>THE ICC'S JURISDICTION OVER THE NATIONALS OF NON-PARTY STATES: A COMPARISON OF THE TURKISH AND AMERICAN POSITIONS</i>	
Şehmus KURTULUŞ	324
<i>THE ICC'S JURISDICTION OVER THE CRIME OF AGGRESSION: IMPLICATIONS FOR NEW AND NON-PARTIES</i>	
Khorram MANAFİDİZAJİ	335
<i>ÇEVRESEL SANATÇI AHMAD NADELİYAN'IN ESRLERİNİN İNCELENMESİ</i>	
Özcan Ekici	336
<i>SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNE GÖRE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TOPLUMSAL DEĞERLERE ETKİSİ</i>	
İlyas Aktaş	337
<i>YEREL YÖNETİMLERDE YÖNETİCİ VE ÇALIŞANLARIN LİDERLİK STİLİ ALGILARININ İNCELENMESİ</i>	
Mithat Durak & Emre Senol-Durak	339
<i>PSYCHOSOCIAL VARIABLES in the OLDER ADULTS LIVING at THEIR HOMES or NURSING HOMES: SELF-ESTEEM, PERCEIVED SOCIAL SUPPORT, AFFECT and FUNCTIONALITY</i>	
Emre Senol-Durak & Mithat Durak	352
<i>MULTIPLE TRAUMATIC EXPERIENCES and SYMPTOMATOLOGY OF POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER: OLDER ADULTS SUFFERING AN EXILE and OTHER TRAUMA TYPES</i>	
Mehmet MİRİOĞLU	363
<i>KUTSAL KİTAPLARI OKUMA YÖNTEMLERİNDEN MODERNİZMİN ELEŞTİRİSİ</i>	
İlyas KAYAOKAY	393
<i>II. ABDÜLHAMİD HAKKINDA BİLİNMEYEN BİR HİCVİYE: YÜZBAŞI İLYAS MERSİYESİ</i>	
İlyas KAYAOKAY	413
<i>KLÂSİK TÜRK ŞİİRİNDE CEVHER-İ FERD YAHUT ATOM</i>	
Atilla YARGICI	424
<i>KUR'AN'A GÖRE EŞLER ARASINDAKİ SEVGİ VE ŞEFKAT</i>	
Şengül KOCAMAN	436
<i>FERNANDO ARRABAL TİYATROSUNA GENEL BİR BAKIŞ</i>	
Muhammed Felat AKTAN	442
<i>HOCAZÂDE MUHAMMED RASİM EL MALATYAVÎ</i>	
Metin EREN	452
<i>AİLE FOLKLORU BAĞLAMINDA CEMAL ŞAKAR'IN "PENCERE" ÖYKÜ KİTABI</i>	
Metin EREN	459
<i>CEMAL ŞAKAR'IN "KARA" ÖYKÜ KİTABINDA HALKBİLİM UNSURLARI</i>	
İsmail EKİNCİ	467
<i>ARAPÇA EĞİTİMİNDE "CÜMLEDEN GRAMERE" YÖNTEMİ</i>	
Ramazan TARİK	475
<i>ALLAŞÜKÜR PAŞAZÂDE VE TAKRÎBÜ'L-MEZÂHİB DÜŞÜNCESİNE KATKILARI</i>	

Ramazan TARİK	484
<i>ŞEYH AHMED KUFTÂRÛ VE TAKRÎBÛ'L-MEZÂHİB DÜŞÜNÇESİNE KATKILARI</i>	
Mansur Teyfur	495
<i>AHİSKA AĞZINDA ARAPÇANIN VARLIĞI</i>	
Mansur Teyfur	501
<i>AZERİ ARAP DİL BİLİMCİSİ VASİM MEMMEDELİYEV'İN İLMİ KİŞİLİĞİ</i>	
Ulaş BİNGÖL	504
<i>ŞAİR-İ AZAM'IN ÖLÜMÜ ve TÜRK BASININA YANSIMALARI</i>	
Farız Yıldırım	521
<i>MİLLÎ EDEBİYAT KAVRAMI VE KAPSAMI</i>	
Farız Yıldırım	527
<i>POSTKOLONYAL MİLLİYETÇİLİK REFLEKSİ OLARAK ALAFRANGALIK: II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ</i>	
Kenan BOZKURT	543
<i>NECÂTÎ BEY'İN ŞİİRLERİNDE TÜRK KAVRAMININ KULLANIMI</i>	
Kenan BOZKURT	560
<i>ŞEYHÜLİSLÂM YAHYÂ'NIN ŞİİRLERİNDE PÜRİTENİZM ELEŞTİRİSİ</i>	
Elgün KAHRAMANOV	576
<i>RUSYA'NIN DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA</i>	
Kübra Arslan	584
<i>SOSYAL MEDYANIN, TÜKETİCİLERİN MARKA ALGISI VE SATIN ALMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNE ETKİSİ: HAZIR GIYIM SEKTÖRÜ UYGULAMASI</i>	
Deniz ÇAKAROĞLU & Esra ÖMÜR & Cengiz ARSLAN	608
<i>EXAMINATION OF EATING ATTITUDE, EATING AWARENESS AND SOCIAL APPEARANCE ANXIETY OF UNIVERSITY STUDENTS</i>	
Deniz ÇAKAROĞLU	611
<i>FİTNESS EGZERSİZİ YAPAN KİŞİLERİN DOPİNG VE GIDA TAKVİYESİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ</i>	
Azat KIRTAY & Yüksel KELEŞ	612
<i>FEN EĞİTİMİNDE ROBOTİK UYGULAMALARIN ÖĞRENCİLERİN BİLİMSEL SÜREÇ BECERİLERİ VE FEN EĞİTİMİNE YÖNELİK MOTİVASYONUNA ETKİSİ</i>	
Aysel TAN	620
<i>KANT'IN ONTOLOJİK DELİLE GETİRDİĞİ ELEŞTİRİLER</i>	
Aysel TAN	635
<i>TİBBÎ AÇIDAN DİNİ TECRÜBE</i>	
Hasan TAŞKIRAN	642
<i>NUHBETÜ'T-TEVARİH VE'L-AHBAR'A GÖRE KARA KOYUNLULAR, AKKOYUNLULAR VE SAFEVİLER</i>	
Ramazan İnci	652
<i>GÖRÜNTÜLÜ TEKNOLOJİNİN ÇOCUKLARDA OBEZİTEYE ETKİSİ</i>	
Rukiye ARSLAN & Mehmet SAĞLAM & Ramazan İNCİ	658
<i>ÇOCUK VE MEDYA OKURYAZARLIĞI</i>	
İlhan ÇİÇEK & Ramazan İNCİ	672
<i>ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YALNIZLIK VE AKRAN İLİŞKİLERİ</i>	
Necmeddin Berk HAMİDİ & İsmail KINAY	676
<i>SINIF ÖĞRETMENLERİNİN İLKOKULLARDA YETİŞTİRME PROGRAMI (İYEP) İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ</i>	
Феруза ҚУРБОНОВАҚ	691
<i>ИСАЖОН СУЛТОН ҲИКОЯЛАРИДА ТИЛВА БАДИИЯТ МАСАЛАЛАРИ</i>	
İ. Bakır ARABACI & Nazan ÇITIL BİÇEN	692

ÖĞRETMENLERİN KILIK VE KIYAFET UYGULAMASI KONUSUNDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	
İ. Bakır ARABACI & Nazan ÇITIL BİÇEN	
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ ÖĞRENCİLERİNİN YAŞADIKLARI SORUNLAR (FIRAT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)	704
Sevda KOÇ AKRAN	
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN SOSYOTELİST OLMA DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	712
Sevda KOÇ AKRAN	
ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ARA TATİL ETKİNLİKLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	727
Akif AKTO	
YAPILANDIRMACI EĞİTİM KURAMININ REGGIO EMİLİA'DAKİ YANSIMALARI	744
Akif AKTO	
ÖĞRETMEN TİPLEMELERİ BAĞLAMINDA "BİLGİ DEPOSU OLARAK ÖĞRETMEN", "ÖĞRENEN OLARAK ÖĞRETMEN" İLE "ÖĞRENMEYİ KOLAYLAŞTIRAN KİŞİ OLARAK ÖĞRETMEN" ANLAYIŞLARININ FELSEFİ DAYANAKLARI	753
Mehmet Aziz Yaşar	
FIKİH TARİHİNDE GÜNCEL MESELE KAVRAMI	761
Çağla ATMACA	
ENGLISH TEACHER CANDIDATES' MULTICULTURAL AND EGALITARIAN BELIEFS	774
Mehmet YILDIRIM	
OSMANLI DEVLETİ'NDE PARA VAKIFLARININ ROLÜ	790
Aytan HÜSEYNOVA	
CƏNUBİ QAFQAZIN GEOSİYASİ VƏ GEOİQTİSADİ POTENSİALI	791
Muhammed Fatih TURAN	
TÜRKLERİN HANEFİ MEZHEBİNİ BENİMSEMESİNİ KOLAYLAŞTIRAN SEBEPLER	802
Metin Can KALAYCI & Betül AKYOL	
YAŞLI KADINLARDA FİZİKSEL AKTİVİTE DÜZEYİNE GÖRE UYKU KALİTESİ VE AĞRI DÜZEYİNİN İNCELENMESİ	803
Metin Can KALAYCI & Faruk AKÇINAR & Hüseyin Nasip ÖZALTAŞ & Betül AKYOL	
ERKEK FUTBOLCULARIN VE FUTSALCILARIN BEŞ FARKLI ÇEVİKLİK TESTİ PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	818
Seher Ceylan & Fatoş Neslihan Arğun & Meruyert Kaygusuz	
SERİNHİSAR EL SANATLARI ÜRÜNLERİNİN KÜLTÜREL TURİZME KATKISI	833
Selime MENTEŞ ÇOLAK & Meruyert Kaygusuz & Fatoş Neslihan Arğun	
YÜN HALI İPLİKLERİNİN <i>Parthenocissus quinquefolia</i> L. YAPRAK EKSTRAKTI İLE BOYANMASI	844
Ramazan KILIÇ	
TÜRKİYE'DE KADEMELER ARASI GEÇİŞTE UYGULANAN SİSTEMİN DİĞER ÜLKELERLE KIYASLANARAK EĞİTİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	854
Muhammed Fatih TURAN	
TÜRKLERİN HANEFİ MEZHEBİNİ BENİMSEMESİNİ KOLAYLAŞTIRAN SEBEPLER	872
Serdar ÇÖP	
RENSIS LIKERT'İN YÖNETİM SİSTEMİ TEORİSİ BAĞLAMINDA 4 VE 5 YILDIZLI OTEL İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	889

JAMES CLARENCE MANGAN'IN OSMANLI ŞİİRİ ÜZERİNE YAZDIĞI NOTLAR:
“LITERAE ORIENTALES. OTTOMAN POETRY. FIFTH ARTICLE.”

Arda Arıkan
Akdeniz Üniversitesi

Nurten Birlik
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Özet

James Clarence Mangan (1803-1849) İrlanda edebiyatının en önemli isimlerinden biri olmakla birlikte şair ve yazarın özellikle Orta Doğu ve Türk dünyası ile ilgili eserleri halen incelenmeyi beklemektedir. Şiirleri ve düzyazıları ile tanınan Mangan, yaşamı boyunca Osmanlı Divan edebiyatının bilinen şiirlerini İngiliz diline tercüme yoluyla aktarmıştır. Mangan, tercümelerinin yayımlanması esnasında bazı şiirleri tercüme olarak göstermiş ancak bugün aslında bunların Osmanlı şiirlerinin birebir tercümeleri değil, Osmanlı şiir geleneğine öykünülerek yeniden kaleme alınmış eserler olduğu ortaya çıkmıştır. Osmanlı şiir geleneğinin İrlanda, İngiltere ve tüm Avrupa’da tanınmasında önemli bir rol oynayan Mangan Avrupa’da Oryantalist Rönesans olarak adlandırılan edebi hareketin de etkisiyle Avrupa merkezli olmayan bir bakış açısı geliştirmiş ve eserlerinde Osmanlı coğrafyasını ve estetiğini olumlu bir çerçevede ele almıştır. Bu çalışmada, Mangan’ın 1844 yılında kaleme aldığı “LITERAE ORIENTALES. OTTOMAN POETRY. FIFTH ARTICLE.” başlıklı düzyazısının bir incelemesi sunulmaktadır. Çalışmanın amacı Mangan’ın Osmanlı şiir geleneği hakkında verdiği bilgileri dilimize kazandırmak ve bunun sonucunda da şair ve yazarın tercüme ve özgün eserlerine düşünsel olarak dayanak teşkil eden düşünceleri ortaya koymaktır. Çalışmada Mangan’ın aktardığı bilgilerin Osmanlı şiirini etkileyen en önemli edebi mirasın Fars edebiyatı olduğu belirtilmekte ve Osmanlı şiirinin başat şairlerinin eserlerinden bahsedilmektedir. Osmanlı şiirine “derin bir dinsel coşku” kadar “narin bir melankoli” havasının da hakim olduğunu belirten Mangan, Sufilerin Osmanlı şiirine olan etkisinden bahsettikten sonra özellikle metinde verilen bilgiler ışığında Abdülkadir Geylani olduğunu düşündüğümüz “Abu-l Kasim of Geelan” isimli bir dervişten de bahsetmektedir. Eserinde *Binbir Gece Masalları*’nın İngilizceye tercüme edilmesini sağlayan Edward William Lane’e atıfta bulunarak Geylani’nin şeytan tarafından sınanmasını da ayrıntılarıyla betimlemekte ve bu sınanışın sonucunda Geylani’ye sessizce “La ilaha illa Allah” diye tekrar etmesinin öğütlendiğini yazmaktadır. Mangan’ın “doğaüstü” bir deneyim olarak naklettiği bu ve benzer ifadeler döneminin Rasyonalist bakış açısıyla bakıldığında eleştirilir niteliktedir. Buna karşın, Mangan’ın yazını onun fantastik kurgu dünyasına olan tutkusunu ve hem de Osmanlı şiir geleneğini coşkun bir ilahi aşkla ilişkilendirmesini örneklemektedir.

Anahtar Kelimeler: James Clarence Mangan, Osmanlı Şiiri, İrlanda edebiyatı, Geylani, Abdülkadir Geylani, sufi, tasavvuf.

James Clarence Mangan (1803-1849) İrlanda edebiyatının en önemli isimlerinden biri olmakla birlikte şair ve yazarın özellikle Orta Doğu ve Türk dünyası ile ilgili eserleri halen incelenmeyi beklemektedir. Şiirleri ve düzyazıları ile tanınan Mangan, yaşamı boyunca Osmanlı Divan edebiyatının bilinen şiirlerini İngiliz diline tercüme yoluyla aktarmıştır. Mangan, tercümelerinin yayımlanması esnasında bazı şiirleri tercüme olarak göstermiş ancak bugün aslında bunların Osmanlı şiirlerinin birebir tercümeleri değil, Osmanlı şiir geleneğine öykünülerek yeniden kaleme alınmış eserler olduğu ortaya çıkmıştır. Osmanlı şiir geleneğinin

İrlanda, İngiltere ve tüm Avrupa’da tanınmasında önemli bir rol oynayan Mangan Avrupa’da Oryantalist Rönesans olarak adlandırılan edebi hareketin de etkisiyle Avrupa merkezli olmayan bir bakış açısı geliştirmiş ve eserlerinde Osmanlı coğrafyasını ve estetiğini olumlu bir çerçevede ele almıştır. Bu çalışmada, Mangan’ın 1844 yılında kaleme aldığı “LITERAE ORIENTALES. OTTOMAN POETRY. FIFTH ARTICLE.” başlıklı düzyazısının bir incelemesi sunulmaktadır. 1844 yılında kaleme alınan bu kısa düzyazıda Mangan Osmanlı şiir geleneğinin başlangıcı ve en önemli şairleri hakkında görüşlerini sunar. Mangan’a göre (2002) “Osmanlı edebiyatının başlangıcı 14. Yüzyılın başlarına, Küçük Asya’nın kahramansı Türk hanedanı ya da diğer adıyla Selçukluların düşüşüne dayanmaktadır. Haşmetli Osmanlı hanedanı, düşmanın kalıntıları üzerinde yükselmiş ve gücünü göstermek için Avrupa’yı tehdit etmiştir” (s. 108).

Mangan’a göre Osmanlı devletinin kuruluş döneminde “üç önemli İranlı şair yetişmiştir ki eserleri çoğunlukla derin bir dini ve mistik unsurlar taşıyan Mevlana Celaleddin-i Rumi, Devletşah¹ ve Şeyh Sadrettin’dir” (s. 108). Osmanlı şiirine “derin bir dinsel coşku” kadar “narin bir melankoli” havasının da hâkim olduğunu belirten Mangan, bu dinsel coşku ve melankoli havasının da esrar yeme ve kahve içmekten kaynaklandığını belirtir. Mangan’a göre esrar ve kahveye olan düşkünlüğün dışında böylesi şiirsel bir havanın sebebi “Hazar Denizinin ötesine hâkim olan şiirsel insan doğasının bir sonucu” da olabilir der (s. 108).² Coşkun ve melankolik bir anlatımı doğuran bu şiir havasını en çok Kalenderilerde gören Mangan onları Ortaçağ Avrupa’sının saray aşkını örnekleyen şair şövalyelere benzetir. Hayvansı doğaları ve entelektüel yetileriyle dikkat çeken bu “yarı şair” ve “yarı dilenci” dervişlerin ezgilerinin dinleyicilerin ruhuna işlediğinden dem vurur ve bu noktada kendi şiiri olan “Üç Kalenderinin Haykırış ve Uyarısı” başlıklı şiirini okuyucusuyla paylaşır. Şiirinde her kıtanın başında vecd ile kendinden geçen bir dervişin nidasına benzetebileceğimiz “La’laha il-Allah!” sözü geçmektedir:

La’laha il-Allah!

Hepsi gitti! Bir dipsiz çukura

Yalan imiş sağlık, gençlik ve eğlence.

Bütün bunlardan öğrendiklerimiz

Hayat tatsız bir tecrübe imiş. (349-350)*

¹ Mangan burada “Alla-ed-Defflet” adını kullanmaktadır ancak yaptığımız araştırmalar bu ismin “Devletşah” ile ilişkilendirilmesinin en mantıklı sonuç olduğunu göstermektedir çünkü Devletşah’ın Emîr Alâüddeve-i İsfereyînî’nin oğlu olmasından hareketle “Alla-ed-Defflet” ve “Alâüddeve” arasındaki benzerlik ortadadır. Devletşah hakkındaki ayrıntılı bilgi için Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi’ne bkz: <https://islamansiklopedisi.org.tr/devletsah>

² Şiirlerinde yoğun bir belirsizlik, fantastik ile gerçekliği ulama, neşe ya da keder duygusunu coşkunluk içinde yaratma ile ses oyunları bulunan Mangan’ın düzyazısında da bu üslubunu koruduğuna inanıyoruz. Mangan’ın kendisinin de dönemdaşları diğer şair ve yazarların da esrar kullanımı ve esrar etkisi altında şiir yazmış olmaları akademik çalışmalarda kabul görmektedir. Bu yüzden Osmanlı şiirinden bahsederken gündeme getirdiği esrar ve kahve kullanımının şiirin genel havasıyla olan ilişkisinin bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

* Şiirlerin ve düzyazıların tercümeleleri Arda Arıkan’a aittir.

Eserinde Osmanlı şiirine hâkim olan havanın somut örneklerini de paylaşmayı deneyen Mangan kendince önemli gördüğü Osmanlı şairlerine de önemli bir yer ayırır. Osmanlı edebiyatının doğuşu hakkındaki sözlerine ilkin Âşık Paşa'dan başlar ve devamla Ahmedî'den bahseder.

Âşık Paşa

Mangan (2002), Osmanlı devletinin ilk edebi kişiliği olarak Âşık Paşa'yı işaret eder:

Henüz yeni doğmuş bu imparatorluğun ilk şairi Âşık Paşa'dır. On kitaptan oluşan eserinde ruhsal yaşam ve yedi rakamının sır dolu gücü üzerinde düşüncelerini aktarmıştır ki bu yedi rakamı yedi gezegen, yedi yeryüzü³, insanın yedi merhalesi, ve yedi ilahi vahiydir ki bu sonuncusu Adem'in, Seth'in, Enoch'un, Pentateuch'un, Psalter'in kitaplarını ve İncil ve Kuran'ı kapsamaktadır. Bu eser maalesef bugün Türkiye'de bile okuyucu bulamamaktadır. (s. 108)

Yavuz (1999) da 1272 Kırşehir'de doğan Âşık Paşa'yı “Celâleddin-i Rumî gibi âlimlerin yolunu izler” diye niteler ve onun edebi kişiliğinin devletin kimliğini belirlemede önemli rol oynadığının altını çizerek “Osmanlı devleti kurulduğu zaman bütün eğitim öğrenimi tamamlamış ve her bakımdan hedefler gösteren bir âlim ve edip olarak görmekteyiz. Bu itibarla o, devrinin tek ideologu olarak karşımıza çıkar” (s. 247) diyerek İmparatorluğun onun yol göstericiliğinde serpildiğini gösterir. Yine Yavuz (2003), bir diğer çalışmasında Âşık Paşa'nın eserleriyle Türk kültürünün bütün devirlerine gidip geldiği gerçeğinden devamla “İfade ve bilgi olarak Orhun Abideleri'ne, Kutadgu Bilig'e, Dede Korkut'a, Mesnevi'ye ve Yunus'a” değindiğinden ve “Yusuf ile Zeliha, Leylâ ile Mecnun gibi aşk hikâyelerinin de ilk yazarlarından” (s. 33) olduğuna işaret etmektedir. Bütün bunlarla birlikte *Garibnâme* adlı eseriyle ilgili olarak “tasavvufî yönde Hakk'a kavuşmanın sırlarını vermesi bakımından da önemlidir” (s. 36) denilmesi Âşık Paşa'nın tasavvuf düşüncesi ile hemhal olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Buna koşut olarak, Mangan'ın da şiirlerine genel itibarıyla etki etmiş bulunan tasavvufî düşüncelerin kaynağının da içinde Âşık Paşa'nın da bulunduğu bir İran-Osmanlı düşünürler silsilesi olduğunu iddia edebiliriz.

Mangan'a göre Osmanlı şairleri İran şiirini model olarak almışlardır ki Mangan bu iddiasını güneş ve ayçiçeği metaforu ile şiirsel bir dille “Yaşayan bilgili bir filologun⁴ tabiriyle “İran şiiri Osmanlı şiirinin ayçiçeği olarak yüzünü döndüğü güneştir” diyerek nakletmektedir (Mangan, s. 108). Bu ve benzer betimlemeler Mangan'ın Osmanlı şiirini anlamak için Fars edebiyatına bakmamız gerektiğini duyumsar ve bu etkiyi sıklıkla yineler.

³ Mangan burada “earth” sözcüğünü kullanmaktadır ancak Âşık Paşa'nın eserinde “gök” sözcüğü geçmektedir; bkz. Yavuz (1999: s. 262) “Geçdi bu kez vardı yidinci göge / Ol gök ehlin uşbu dil niçe öge”

⁴ Bu kişinin Joseph von Hammer-Purgstall olduğu kitabın editörleri (Chuto, ve diğerleri) tarafından 313. sayfada bir dipnotla belirtilmiştir. Hammer-Purgstall hakkında dilimizde yazılmış yayımlar için bkz. Köprülü (1929) ve Kutlu (2016).

15. ve 16. yüzyıl Osmanlı şairlerinin Osmanlı'nın şiir dünyasının şahikasını oluşturduğunu belirten Mangan bu dönemin şairlerinin saygınlıkta diğer bütün şairlerden üstün görüldüğünü belirtirken bu şairlerin onların Sultanı eleştirebilecek kadar önemli bir konumda olduğunu vurgular.

Ahmedî

Mangan'ın (2002) bahsettiği diğer bir erken dönem Osmanlı şairi de Ahmedî'dir. Ahmedî'den Molla Ahmedî (Moollah Ahmedeyeh) olarak bahsederken de onun birçok orijinal şiiri olduğunu belirtir ancak şairin asıl ününün İranlı şair Nizami'nin *İskendername* başlıklı eserinin çevirisini yapmış olmaktan kaynaklandığının üzerinde durur. Ahmedî'den bahsederken onun Tatar istilacı Timurlenk ile olan bir diyaloguna da yer vererek Timur'un Ahmedî'nin cesur kişiliğinden ve açık sözlülüğünden duyduğu mutluluğu belirtir. Mangan Ahmedî'nin şöhret ve zenginliğe tamah etmeyerek Olimpos Dağı'nda (Mount Olympus) küçük bir hücrede yaşamını sürdürdüğünü ve orada da sessiz ve sedasız bir şekilde vefat ettiğini vurgular.

Aynî

Mangan Fahareyeh olarak isimlendirdiği kişi hakkında çok az bilgi verirken onun Karaman'lı olduğundan bahseder. İskoçya'ya benzettiği Karaman'ın sulak bir yer olduğunu belirterek kendi yazdığı "The Caramanian Exile" (Karaman Sürgünü) başlıklı şiirini bu noktada okuyucuyla paylaşır. Mangan'ın Faharayeh olarak isimlendirdiği şairin aslında Karaman Beyliğinin son dönemi ile Osmanlı devletinin başlarında yaşamış bulunan Aynî olduğunu düşünüyoruz. Her şeyden önce Aynî'nin Karamanlı olduğu ve Karaman yöresini betimlediği beyitleri bulunduğu için bu şairin Aynî olduğunu düşünmekteyiz. Aynî bir mersiyesinde⁵ şöyle yazar:

Çünkü Sultân Kasımın nâzûk teni oldı türâb
Vaktidür şimden girü mülk-i Karamân ol harâb

Sufiler

Mangan'ın özel bir yer ayırdığı kişiler de Sufilerdir. "Arapça *suf* sözcüğünden geldiği üzere, yani yün kıyafetlerinin kalın kumaşından geldiği için ya da kimilerine göre, *σοφός* yani erdem sahipleri olan Dervişlerin bir kolu olan bu insanlar daimi dua, bedensel zevklerden uzaklaşma ve ilahi mükemmelliği tefekkür ile geçiren" insanlardır. Mangan'ın bu yönleriyle Hristiyanlara da benzettiği sufilerde görülen "Muhammedî münzevilik insan ruhunun sır dolu doğasının anlaşılması için bize bir kapı aralar" (s. 109). Bu noktadan sonra Lane'in⁶ eserinden oldukça uzun ve ayrıntılı bir pasaj alan Mangan, Lane'in ağzından (ve dolayısıyla kaleminden)

⁵ Bu mersiye Mermer (2003) tarafından yazılmış bulunan makaleden alınmakla birlikte Mermer metni İsen'den (1993) edindiğini dipnotunda belirtmektedir.

⁶ Bu kişinin editörler tarafından verilen dipnotta Edward William Lane (1801-1876) olduğu belirtilir ki bu kişi şöyle tanıtır: "Arapbilimci, 1836 yılında *Modern Mısır'lıların Tutum ve Göreneklere Üzerine Bir Anlatı* başlıklı kitabını 1836 yılında yayımladı ve 1838-1841 yılları arasında *Binbir Gece Masalları* başlıklı eseri çevirdi.

Kahire’de yaşamış olan “Abu’l Kasim of Geelan” denilen bir kişi hakkındaki bilgileri aktarır. Lane’in aktarımına göre bu kişi münzevi hayatıyla velilik makamına erişebilmek için çaba gösteren biridir ki böylesi bir yaşam “kendini boşverme ve ilahî mukadderata tam bir teslimiyeti” gerektirir (s. 109). Adı geçen kişinin çırpıplak vaziyette, ruhsal bir rehber arama arzusuyla, yola çıkıp İran’ın içlerine kadar gittiğini belirten Lane’e göre bu kişi:

Günler boyunca, gün doğumundan gün batımına kadar oruç tutup ardından bir miktar ot ya da yaprak, birkaç yaban meyvesi yiyerek insanların alışkanlıklarından vazgeçti ve böylece her tür beslenmeden imtina etti. Ayakları keskin taşların kestiği yaralarla doluydu ve artık nasırlaşmıştı ve azalttığı gıdaların etkisiyle vücudu sağlığına kavuşmuş ve kuvvetlenmişti (Mangan, s. 109).

Takip eden satırlarda Gilan’lı Abu’l Kasım’ın (Abu’l Kasim of Geelan) İblis ve onun oğullarından oluşan bir ordu ile savaştığını anlatır Lane ki bu savaş İblis ve oğullarının oruçlu olarak seyahat eden sufînin su içmesi için aklını çelmeyi denediklerini anlatır. Bunu takiben aksakallı bir ihtiyarla karşılaşan sufîye öğüt olarak yakınlardaki bir türbeye gitmesi ve orada yemeden içmeden kesilerek sadece “La’laha il-Allah!” deyişini sessizce, dudaklarının kıpırdadığı görülmeyecek şekilde, tekrar etmesi önerilir. Mangan’ın fantastik ve gerçek ötesine olan merakı makalesinin sonuna doğru tekrar ortaya çıkar ve tarihsel bir bilgi verilen makale bir anda fantastik bir kurguya dönüşür:

İşime [oruç tutmaya] üç gün üç gece, ara vermeksizin devam ettim ve bu süre boyunca ne su içtim ne de yemek yedim ancak vücudum daha da güçlendiğini duyumsadım ve üçüncü günün sonunda da türbenin bembeyaz mezarının üzerinde, ve yerin üzerinde, ve havada, ve de gözlerimi çevirdiğim her yerde “La ilahe illallah” deyişini gördüm ve hatta içeri bir sinek girdiğinde bile onun bu uçarken bu deyişi havaya çizdiğini gördüm. Amacıma ulaşmıştım: Doğaüstü bir güce kavuşmuştum. Ahbap ve arkadaşlarımı düşünmüyor, aklıma bile getirmiyor ama İran, Hindistan, Arabistan ve Türkiye, her nerede olurlarsa olsunlar, onların nerede olduklarını ve ne yaptıklarını biliyordum. Sözcüklerle ifade edilemeyecek bir mutluluk yaşıyordum ki bu yıllarca sürdü ancak sonunda dünyevî hayata yeniden döndüm...

Sonuç

Mangan’ın Osmanlı şiirinden bahsettiği ve bu çalışmanın konusunu teşkil eden ve burada içeriğini tarihsel gerçekliklerle mukayese ederek açıklamaya çalıştığımız bu beşinci makalede Mangan’ın ağırlıklı olarak Osmanlı edebiyatını ve özelinde de şiirini özellikle Sufilik ve tasavvufu ilişkilendirilerek sunduğu görülmektedir. Bu tarz bir yaklaşım Mangan’ın Osmanlı şiirini Sufilik çerçevesinde değerlendirdiğini gösterir. Mangan’a göre Osmanlı şiirinin en belirgin özelliği sıra dışı dinsel bir kaygının ürünü olmasıdır. Her ne kadar Mangan’ın makalesi tarihsel arka planı olan bir materyalden elde edilen bilimsel bir bilgi kaynağı olarak görülebilir

olsa da Mangan'ı Mangan yapan fantastik ve sınır dışılığa olan düşkünlüğü makalenin sonunda, bir kez daha, hortlamaktadır. Tarihsel (bilimsel) materyali bir duygu patlamasını sezdiren fantastik bir öyküleme üslûbuyla tamamlayan Mangan böylece çalışmasını orijinal bir yorumla sunar. Sonuç olarak, Mangan'ın "doğaüstü" bir deneyim olarak naklettiği bu ve benzer ifadeler döneminin Rasyonalist bakış açısıyla eleştirilir nitelikte bulunsa da, bu ve benzer ifadeler Mangan'ın Osmanlı şiir geleneğini coşkun bir ilahi aşkla ve olağanüstülükle ilişkilendirdiğini göstermektedir.

Kaynaklar

- İsen, M. (1993). *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ.
- Köprülü, M. F. (1929). Hammer'in Osmanlı şiir sanatı tarihi. *Hayat*, 113, 2.
- Kutlu, H. İ. (2016). Joseph von Hammer-Purgstall'in sultan II. Mahmut methiyesi. *Türkiyat Mecmuası*, 26(2), 267-285.
- Mangan, J. C. (2002). Literae Orientales. Ottoman poetry. Fifth Article. *The Collected Works of James Clarence Mangan Prose: 1840-1882 Correspondence*. Chuto, J., De Kamp, P., Martin, A., Shannon-Mangan, E. (eds.). Dublin: Irish Academic Press.
- Mermer, A. (2003). Bilinmeyen XV. yüzyıl divan şairi Aynî. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 217-226.
- Yavuz, K. (1999). Anadolu'da başlayan Türk edebiyatında görülen ilk miraçnâmeler: Âşık Paşa ve Miraçnâmesi. *İlmî Araştırmalar*, 8, 247-266.
- (2003). Âşık Paşa. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 29-39.

JAMES CLARENCE MANGAN'DA ÇOK KATMANLI BİR KATEGORİ OLARAK ZAMAN VE KERVAN/KERVANSARAY/HAN METAFORU

Nurten Birlik
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Arda Arıkan
Akdeniz Üniversitesi

Özet

James Clarence Mangan (1803-1849), Osmanlı/Türk edebiyatından çevirdiğini iddia ettiği bazı şiirlerinde zaman kategorisini çağdaşlarından oldukça değişik bir çerçevede ele alır çünkü bu süreçte Batı'ya değil Doğu'ya ait kültürel hafızaya başvurur. Onun şiir kişisi Osmanlı coğrafyasından derlediği şiir malzemesini yine bu coğrafyaya ait temalar, metaforlar ya da benzetmeler zinciriyle sunar. İrlanda dışına hiç seyahat etmemiş olan Mangan, Osmanlı/Türk coğrafyasından envaiçeşit malzemeyi alır ve bunları şiirlerinde kendi üslubuyla yeniden şekillendirerek okuyucuya sunar. Böylesi bir çeşitliliği örnekleyen dil kullanımları düz anlamlarıyla ya da gündelik çağrışımlarıyla okunduğunda çok şey ifade etmez. Ancak bu malzeme Osmanlı coğrafyasındaki kültürel hafıza bağlamında okunduğunda, genellikle karşımıza çok katmanlı ve ilginç çağrışımları olan ifadeler çıkar. Birer metafor olarak değerlendirildiğinde kervan/kervansaray/han sözleri okuyucuya bazen yaşamın bilinemez akışını ve bazen de zamanın beyhude akışını sezdirir. Bu bilinemez olma durumu ve beyhudelik ise okuyucuya Mangan'da baskın olan hüznü de verir. Zamanın anlamsız, hedefsiz ya da bilinmeyen akışı, şiir kişisini karamsarlığa iterken genellikle şiirin de açık uçlu olarak sonlanmasına neden olur. Bu noktada teleolojik bir akış kurmaya çalışılırken bu çaba başarısız olur. Uzamsal zamanın ötesi olarak tanımlayabileceğimiz alana bilinç ve imgelem düzeyinde geçen şiir kişisi bu alanı sözcüklere dökemez. Dil ötesi olarak da tanımlayabileceğimiz bu alan dile girmekte direnir ve dil ötesi konumunu korur. Dili deterministik ya da göndergesel bir zeminde kullanamaz ama bu açmazdan bir çıkış da bulamaz. Çağdaş İngiliz Romantik şairlerinden farklı olarak Mangan'da, duyuşsal ve çağrışımsal dil kullanımına tanık olmayız ancak metaforlarını çok katmanlı kullanarak kendine yeni bir temsil alanı oluşturduğunu görürüz. Yani onda deneyimsel aşkınlık ya da zamanın doğrusallığının ötesine geçebilme vardır ancak bunu dışa vururken kullandığı dilsel temsil farklıdır. Onu çağdaş İngiliz Romantiklerinden ayıran diğer bir noktaysa aklın hegemonyasındaki doğrusal zamanın dışına çıkma eylemini Neo-Platonculardan ya da Hristiyan mistiklerinden ödünç aldığı felsefi kavramlara sığınmadan tüm yalınlığı içinde vermesinde saklıdır. Böylesi öznel bir süreç felsefi olarak açıklanmadan, irdelenmeden ve tartışılmadan öylece bırakılır. Okuyucu teleolojik olarak yarım bırakılmışlık hissiyle bitirir şiiri ve şiirin sonu okuyucuyu hermenötik bir süreçte davet eder. Bu belirsizlik aslında onun şiirini derinleştiren, çok katmanlı hale getiren unsurlardan biridir çünkü her şiirin sonundaki hermenötik süreç farklı bir biçimde gerçekleşir. Bu bildiri, Mangan'ın seçilmiş şiirlerindeki kervan/kervansaray/han metaforunu yukarıdaki tartışma bağlamında çözümlemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: James Clarence Mangan, metafor, kervan, kervansaray, han, gazel.

Giriş

Yazdıklarıyla İrlanda edebiyatının iki büyük ismi Joyce (Emig, s. 45) ve Yeats'i (Elmann, s. 66) etkilemesine ve Genç İrlanda hareketinin öncüsü olmasına (Clare, s. 248) rağmen kendi adı edebiyat tarihinin kenarında kalan James Clarence Mangan (1803-1849), Osmanlı/Türk edebiyatından çevirdiğini iddia ettiği bazı şiirlerinde Osmanlı coğrafyasından derlediği şiir malzemesini yine bu coğrafyaya ait bir temalar, metaforlar ya da benzetmeler zinciriyle sunar. Bu coğrafyadan envaiçeşit malzemeyi alır ancak biz bunları bu coğrafyanın kültürel hafızasıyla ilişkilendirmekte pek zorlanmayız. Bu malzemenin çeşitliliği ve bu çeşitliliğin bir arada olma durumunda sözcükler düz anlamlarıyla ya da gündelik çağrışımlarıyla okunduğunda çok şey ifade etmez. Ancak bu malzeme Osmanlı coğrafyasındaki kültürel hafıza bağlamında okunduğunda, genellikle karşımıza çok katmanlı ve ilginç çağrışımları olan ifadeler ortaya çıkar. Örneğin gül sözcüğü, “Güllerin Zamanı” (The Time of the Roses) şiirinde, doğrusal zamanın ötesinde zaman ve uzamın iç içe geçtiği uzamsal zamanı ya da şiirin sonunda zamansal uzamı çağrıştıran bir metafora dönüşür. Öte yandan şairin İrlandalı olduğunu bilmemiz bu çağrışımlara, gülün İrlanda bağlamındaki çağrışımlarını eklememize neden olur. Her ne kadar metin merkezli bir okuma yapsak da İrlanda ortak hafızasında gülün tarihin akışı içinde toplumsal bilinçdışına itilmiş ‘kayıp’ İrlanda’yı çağrıştırdığını aklımızın bir köşesinde tutarız. Bunda Mangan’ın İrlanda ulusal edebiyatındaki ulusalcı şiirlerden en önemlisi olan ve içindeki gül metaforunun İrlanda’yı temsil ettiği “Dark Rosaline” şiirinin şairi olmasının da payı vardır şüphesiz.

Mangan’ın Orta Doğu’dan alarak şiirinde öznel bir üslupla kullandığı gül sözcüğüne benzer bir şekilde çok katmanlı olarak karşımıza çıkan bir başka kullanım da kervan/kervansaray/han sözcükleridir ki her üç sözcük de aslında tek bir işleve sahip olup netice itibariyle tek bir sözcük olarak değerlendirilebilir. Bu sözcükler Mangan’ın ustalıkla kurguladığı zaman metaforlarından biridir ancak metinlerde geçtiğinde bu sözcüğü İrlanda bağlamından çok Osmanlı coğrafyasıyla ilişkilendirerek okumamız gerekir çünkü bu sözcük daha çok Osmanlı kültürel hafızasının ürünüdür. Bazen yaşamın bilinemez akışını, bazen de zamanın beyhude akışını ve bu beyhudelikten kaynaklı hüznü veren bu sözcüğün okunması zamanın anlamsız, hedefsiz ya da bilinmeyen akışına işaret ederken şiir kişinin de karamsarlığa itilmesine ve genellikle de şiirin açık uçlu bir şekilde sonlanmasına neden olur. Burada şair teleolojik bir akış kurmaya çalışırken bu çabasında başarısız olur. Doğrusal zamanın ötesi olarak tanımlayabileceğimiz alana bilinç düzeyinde geçen şiir kişisi bu alanı sözcüklere dökemez ya da deneyimsel aşkınlık olarak tanımlayabileceğimiz bu alan dile girmekte direnir ve dil ötesi konumunu korur.

Mangan'ın dil ötesinde deneyimlenen şeyi dile dökmemesi aslında dilin temsil yeteneğini sorunsallaştırır. Bu açmaz bize on dokuzuncu yüzyıl sonunda Batı'da iyice belirgin hale gelen ve deneysel sanatın/edebiyatın yükselişine neden olan dilsel açmazı (*linguistic crisis*) anımsatır. Nietzsche'den erken dönem modernistlere ve modernistlere kadar felsefecileri, sanatçıları ve edebiyatçıları etkileyen ve yeni bir dışa vurum yolu aramaya iten bu açmaz kendini çok daha erken bir dönemde yazan Mangan'ın şiirinde de hissettirir. Dili deterministik ya da göndergesel bir zeminde kullanamaz ama bunun alternatifini de oluşturamaz. Çağdaşı İngiliz Romantik şairleri de bu dilsel açmazı hissetmişler ancak onlar çareyi duyuşsal (emotive) ve çağrışımsal (*evocative/associative*) bir dil kullanmakta bulmuşlardır. Böylece göndergesel dilin kısıtlılıklarının ötesine geçebilmişlerdir. Bu girişimlerinde onların yaşadığı deneyimsel aşkınlık kendini "yüce" deneyiminde ifade eder. Mangan'da ise, duyuşsal ve çağrışımsal dil kullanımına tanık olmayız ancak metaforlarını çok katmanlı kullanarak kendine yeni bir temsil alanı oluşturduğunu görürüz. Yani onda deneyimsel aşkınlık ya da zamanın doğrusallığının ötesine geçebilme vardır, İngiliz Romantiklerinde olduğu gibi, ancak bunu dışa vururken kullandığı dilsel temsil farklıdır. Onu çağdaşı İngiliz Romantiklerinden ayıran diğer bir noktaysa aklın hegemonyasındaki doğrusal zamanın dışına çıkma eylemini Neo-Platonculardan ya da Hristiyan mistiklerinden ödünç aldığı felsefi kavramlara sığınmadan tüm yalınlığı içinde vermesidir ve bu eylemi felsefileştirmeden öylece bırakır. Şiiri teleolojik olarak yarım bırakılmışlık hissiyle bitiririz ve kendi imgelemimizin yardımıyla hermenötik bir sürece dalarız. Bu belirsizlik onun şiirini derinleştiren, çok katmanlı hale getiren unsurlardan biridir aynı zamanda. Bu çalışma, yukarıda verilen noktaları Mangan'ın "Necati'nin Deyişi" ve "Gazel: Dünya"¹ başlıklı şiirlerinin açmılayarak ayrıntılı bir şekilde tartışmayı hedefler.

NECATİ'NİN DEYİŞİ
TÜRKÇEDEN
Dünya Uçsuz Bucaksız bir Kervansaray,
Kimsenin konaklayamadığı,
AMA HER MİSAFİRİN DUVARINA BU SÖZÜ KAZIDIĞI,
EY, ULU RABBİM!

(1837)

Kervansaray metaforunu tek odak noktası olarak alan bu şiir sadece dört dizeden oluşur. Burada şair kervansaray sözcüğünü çok katmanlı bir boyuta yerleştirerek derin bir felsefi boyut

¹ Mangan'ın şiirine yapılan göndermeler, *Selected Poems of James Clarence Mangan*'dan alınmıştır. Çalışmada paylaşılan şiirler birinci yazarca çevrilmiştir. Çeviriler ancak bu metne atıfta bulunularak kullanılabilir.

yakalamayı başarır. Şiirdeki çok katmanlılığı daha çok ikili zıtlıklar üzerinden yakalar. “Necati’nin Deyişi” başlıklı şiirinde “Dünya Uçsuz Bucaksız bir Kervansaray” derken aslında birbirine zıt iki ifadeye gönderme yapar. Zira kervansaray, bir mekân olarak, kalıcı iken, içinde konaklayanlar gelip geçicidir ve çoğunlukla da bir daha geri gelmezler. Yani kervansaray, bir metafor olarak, bir yandan sabitlik diğer yandan da bu sabitliğin mümkün kıldığı akışkanlığı barındırır. Dolayısıyla, sonsuz durağan olan bu kervansarayda bir geceliğine konaklayan bir seyyah durağanlığın değil ancak ve ancak böylesi bir sonsuz akışın bir parçası olur. Böylesi bir anlatımda da kervansaray sonsuzlukla geçiciliğin kesiştiği bir mekân ve noktadır.

Mangan’ın sabitlik ve akışkanlığı ve sonsuzlukla geçiciliği birbirine ulayarak kullandığı kervansaray metaforu varlık ontolojisi (ontology of being) ile oluş ontolojisi (ontology of becoming) birlikte barındırır. Kervansaray sözcüğünün diğer çağrışımları ise köksüzlük, yersiz yurtsuzluk gibi olumsuz iken, hedefe dönük bir yer değiştirme ya da bir amaç için hareket etme gibi olumlu çağrışımları da içerir. İkinci dizede, “Burada kimse kalamaz” derken, kervansarayın hem mümkün olan yönü vurgulanır hem de ulaşılamaz, kapsanamaz tarafı. Mümkündür çünkü ticari bir kurum olduğu için bedeli karşılığında kalınabilir, mümkün değildir çünkü her gece kapılarını başka konuklara açar. Konukları değişkenlik gösterse de, her ne kadar ebediyetin ve şu anın kesişme noktası olsa da, kervansarayda değişmeyen herkes için aynı olan bir şey vardır ve her konuk onun duvarına bu değişmeyen şeyi yazar: “O, Güçlü Yaradan”. Burada yine değişmezlik ilkesinin vurgulandığını görüyoruz. Son dize, öyleyse, aslında daha önceki ikili zıtlıkların ötesine geçebilen ama aynı zamanda onları içinde barındıran, kapsayıcı üçüncü bir metafizik güce, Yaradan’a işaret eder.

Gazel: Dünya

“Necati’nin Deyişi” başlıklı şiirdeki temayı işleyen ancak bu kısa şiire oranla daha fazla ayrıntı barındıran bir Mangan şiiri de “KARAMAN DOĞUMLU, 08.1446, EDİRNE’DE GÖMÜLÜ KEMAL-OOMİ” adındaki bir Türk şairinden çevirdiğini iddia ettiği “Gazel: Dünya” başlıklı şiirdir. Bu şiirde de, bir önceki şiirde kullanılan ikili zıtlıkları görürüz ancak bu sefer bunlar sosyal belirteçlerle birlikte verilmiştir.

Bu Han’a ve bu Han’dan,
Kaç hacı gelmiş ve de gitmiş!
Bu Han’da ve bu Han’la
Ne sanatlar sarf edilmiş—ne kalpler pârelenmiş!
Bu Han’a ve bu Han’dan
Kaç adam cezasını çeksin diye gönderilmiş!
Ne öncüler ve ne kervanlar

Katar katar gelmiş ve kefenlenmiş gitmiş!
Hristiyan olanı ve Müslümanı
Zerdüş, Putperest, Yahudi ve Hindu
Bu Han'a ve bu Han'dan
Ağlayarak gelmiş ve uyuyarak gitmiş!
Bu bir bilmeceymiş zamanın en başından
Kim bilir kaç bilge buna aklını yormuş
Hepsi gelmiş, hepsi gitmiş, ama hiç kimse
Ne nereden geldiğini, ne de nereye gittiğini bilmiş.

“Bu Han'a ve bu Han'dan” ifadesi bu kısa şiirde üç kez tekrarlanır. Bu tekrar şiire zamanın içinde yer edinen bir akışkanlık duygusunu katar. Bir mekân olarak Han'a doğru bir yöneliş ve de ondan geçip uzaklaşma duygusu vurgulanır. Han, sanki başka bir hedefe ulaşma yolunda bir hedef aynı zamanda da bir çıkış noktasıdır. Şiirde ilginç olan ve ona çok katmanlılık katan başka bir sözcük de “hacı” ifadesidir. Sonraki dizelerde başka etnik/dini kökenlere işaret eden kimlik belirteçleri olmasaydı bu sözcüğü düz anlamıyla alıp, İslamî bir bağlamda değerlendirebilirdik. Oysa şiirde kullanıldığı üzere “hacı” sözcüğü Zerdüş, Putperest, Yahudi ve Hindu'yu da içerir. Öyleyse bu ifade inanan bütün insanları kapsar ve “hacı” ifadesini İngilizcedeki çağrışımlarıyla yorumlamaya iter bizi. İngilizcede “pilgrim” hem hacı hem de bir şeyin arayışında olan, dünyevi çağrışımları da olan bir sözcüktür. Bu handan gelip geçen hacıların etkinlikleri de dünyevi çağrışımlar taşır. Özellikle “Ne Sanatlar sarf edilmiş—ne kalpler pârelenmiş!” dizesi bu düşünceyi destekler. Şiirin son dizesi de bu fikrin bir sonuca bağlanmış hali gibidir. Bu hana gelenler arasında cezasını çekmek üzere gönderilenler de vardır ancak bu cezanın nedeni ya da niteliği belirgin bir şekilde verilmez. Bazı hacıların “Ağlayarak gelmiş ve uyuyarak gitmiş!” olması bize “han” sözcüğünü zaman, dünya ve beden üçlemesi bağlamında almamız gerektiğini hissettirir. Gazel'in başlığındaki “Dünya” sözcüğü bu çağrışımlardan birine gönderme yaparken diğer ikisi şiirin akışı içinde netleşir. Ağlayarak gelip uyuyarak gitmesi, doğum ve ölüme metafizik bir boyutta gönderme yapar. Şiirdeki sese göre, üstelik bu yolculuk zamanın başından beri kafaları karıştıran bir bilmececi. Burada zaman büyük harfle yazılmıştır, o yüzden ayrıca bir öneme sahiptir. Bu ifadeyle şiir kişisi hem söylediği şeyi zamanın tümüne yayar ve hem de evrenselleştirir. Zaman ve hanın simgelediği mekân ya da uzam birbirinin içine geçerken şiirdeki malzeme, “Güllerin Zamanı” şiirinde olduğu gibi, zamansal uzam boyutuna taşınır. Bu bilmece nice bilgenin kafasını karıştırmış, her şey gelip geçmiş, zaman akmış, ancak insanoğlu bu bilmeceyi çözemediği için insan nereden gelip nereye gittiğini bilemez durumda kalmıştır. Geçmiş zaman ifadesi kullanılsa da daha önceki dizelerden dolayı son dizeyi geçmiş değil de tüm zamanları kapsayacak şekilde değerlendiririz. Bu yorumdan sonra, dünya ve hacılar arasındaki ilişkiye dönecek olursak, dünyayı konup göçülen

kervansaray ya da han olarak ele alıp, hacıları da yaşamı anlamlandırmaya çalışan kişilerin çıktığı varoluşsal bir yolculuk olarak düşleyebiliriz.

Pek çok şiirinde olduğu gibi, Mangan bu şiirinde de tartışmasını açık uçlu bırakır. Bu bilmeceyi ne zamanın başında ne de sonunda cevaplayamaması insanı hem bir bilinmezin içine sürükler hem de onu dinamik bir konuma yerleştirir. İnsan bu bilinmezlikten ötürü teleolojik bir akışa yerleşemez ancak paradoksal olarak onun bu başarısızlığı, onu bilmecenin cevabının izini sürmeye iter. Varoluşçu bir zeminde bakıldığında bu, Sisyphus söylencesinde olduğu gibi, sürekli çabalamasına rağmen bir türlü istediğini elde edememekle lanetlenmiş olmak gibidir ancak böylesi bir lanet aslında büyük bir şanstır da. Sisyphus taşı zirveye taşıyabilse artık bir amacı kalmayacağı için, bir sonraki varış noktası amaçsızlık, anlamsızlık yani hiçlik olacaktır. Dolayısıyla kayayı zirveye itekleme çabası ona bir amaç vererek yaşamına anlam katar. Şiirde konu edilen hacılar da, anlam arayışındaki insanoğlu olarak, kendi anlamlandırmalarını bu arayış sürecinde oluştururlar. Diğer yandan insanoğlu konar-göçer yapısıyla uçuşan bir imleyen gibidir. İmlenenine ulaşamaz bir türlü. Dolayısıyla da imleyen ve imlenen arasındaki örtüşme gerçekleşemez. Gerçekleşebilseydi eğer, anlam yakalanacak, sabitlenecek ve bu kesinlik imleyenin sonraki kayışını durduracaktı. Yani bu durağanlık varoluşsal bir sonu beraberinde getirecekti. Oysa imleyen nereden geldiği ve nereye gideceği belli olmayan ama hep bunun bilgisini arayan özne gibidir. Yani ucu açık bu varoluşsal süreçte bir durak noktasıyla değil, zamanın sonsuz akışına tanık olabilen imleyen gibi. Şiiri ucu açık olarak bitiren şiirdeki ses, şiir bittikten sonra da bu bilmecenin cevabını kafamızda aramaya davet eder bizi. Yani bizi kendi kaygan hermenötik zeminine çağırır. Bize kesin bir sonuç ya da cevap sunamasa da bizi bir arayışın içine çeker.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki, her iki şiirde de Mangan sonsuzluğun ve şu anın kesişme noktası olarak kervansaray ve han gibi Orta Doğu'ya ait mekanları güçlü bir metafor olarak kullanıp onları çok katmanlı bir zemine yerleştirir. Bu süreçte sınırlı bir yapıya sahip olan mekân, uzam konumuna evrilerek bir genişleme yaşar. Bu süreç aynı zamanda bütün insanlığı kapsayabilen zamansal-uzamdır. Bugün bizler Mangan'ın Osmanlı coğrafyasından aldığı esinlenmeleri bu coğrafyanın kültürel hafızasıyla ilişkilendirerek anlamakta pek zorlanmayız ancak şiirinde görüldüğü gibi, durağan bir gönderme noktası olan mekândan daha akışkan ve sınırsız uzama evrilerek verilen mesajlar bu yolla sadece Orta Doğu coğrafyasına değil evrensel bir boyuta taşınır.

Kaynakça

- Clare, A. (2009). Pseudostylic shamanism: James Joyce and James Clarence Mangan. *Joyce Studies Annual*. New York: Fordham UP. 248-265.
- Elmann, M. (1991). *Four Dubliners: Wilde, Yeats, Joyce and Beckett*. London and Cardinal: Sphere.
- Emig, R. (1995). *Modernism in poetry: Motivations, structures and limits*. London and New York: Longman.
- Mangan, C. J. (2003). *Selected poems of James Clarence Mangan*. Eds. Jacques Chuto, et al. Dublin, Portland: Irish Academic Press.

TÜRKİYE’ DEKİ ÜNİVERSİTELERDE SANAT EĞİTİMİNİN AKADEMİK YAPILANMALARI

Prof. Dr. Bülent KURTİŞOĞLU

Ardahan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

ÖZET

Eğitim insan hayatı için vazgeçilmez bir olgudur. Yaşam içerisinde kazanılan her bir davranış eğitim yolu ile geçmekte ve gelişerek aktarılmaktadır. Bu nedenle eğitim uzun süreleri gerektiren bir olgudur. Eğitim süreçleri, aileden, okuldan, öğretmenden, sosyal çevreden, iş yaşamından, doğal yaşamdan, kısaca yaşamı kapsayacak her yapılanma birlikte planlanarak sürdürülmelidir. İnsanlık yaşamı ile başlayan öğrenme biçimleri farklı uygulanma yöntemleri ile günümüze kadar gelmiştir. Özellikle kurumsal yapılanmalar eğitimde önemli bir sürecin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Üniversite eğitimi de kurumsal yapılanmaların içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Sanat eğitiminin üniversite akademik sistemin içinde yer alması, farkındalığının ortaya konulması açısından gelişme olarak değerlendirilmektedir. Türkiye’ de geçmiş dönemlerden günümüze kadar olan dönemlerde sanat eğitimleri farklı süreçlerden geçmiştir. Özellikle son zamanlarda üniversitelerde sanat alanında eğitim birimleri önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir. Çözüm ve çözümsüzlükleri ile birlikte ülke geneline yayılmış olan bu durum, dikkatle incelenmesi ve yapılanma modellerinin ayrıntılı olarak değerlendirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Farklı isimler ve tanımlamalar ile oluşturulan kurumsal yapılar içerik ve işleyiş olarak benzerlik ve farklılıkları ile karmaşaya doğru gitmektedir. Oluşturulan bu yapının, gelecekte daha da içinden çıkılamayacak bir duruma doğru gittiği gözlenmektedir. Bu bildiri Türkiye genelinde üniversiteler içerisinde sanat eğitimi veren akademik yapılanmalar konusun da ortaya çıkan ve çıkacak olan sorunların ortaya konulması ve buna dayalı olarak çözüm önerilerinin sunulması düşüncesi ile hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler; Eğitim, Üniversite, Sanat

GİRİŞ

Üniversiteler, bir toplumun değişiminde görev alan en önemli kurumsal yapılardır. Bulundukları yerlerde toplumsal değişime katkıda bulunan ve önderlik yapan eğitim birimlerinin başında gelmektedir. İnsanlığın gelişiminde her alanda yer alan üniversiteler, yaptıkları çalışmalar ile toplumu etkilemekte değişime ve gelişime neden olmaktadır.

Dünya’ da tarihsel süreçler içerisinde, Üniversitelerin yapılanmalarına bakıldığında farklı dönemlerde farklı örgütlenme biçimleri ile eğitim hayatında yer aldıkları görülmektedir. Özellikle Avrupa’ da ki üniversite kurulumları neredeyse 1000 yıl öncesine dayanmaktadır. Yönetim olarak farklı yapılanmalar ile yaşamlarını sürdüren Avrupa devletleri hangi dönem olursa olsun Üniversite eğitimlerinden vazgeçmemişler ve eğitim yaşamları kurumsal kimlik çerçevesinde yapılandırmışlardır. *“Batı’da modern anlamda ilk üniversite 1088 yılında kurulmuş olan Bologna Üniversitesi’dir. Bunu 1160 yılında kurulan Paris Üniversitesi ve 1167 yılında kurulan Oxford Üniversitesi izlemiştir. Bu üç üniversite, yaklaşık olarak aynı dönemlerde şekillenen Montpellier, Padua, Orleans ve Cambridge Üniversiteleri ile birlikte, halen faaliyetini sürdüren en eski yedi üniversitedir.”*¹. Doç. Dr. Sevil SARGIN. Günümüz avrupalarda üniversite eğitimi son derece gelişmiş olup hemen hemen tüm alanlarda insan yaşamına önemli katkılar sağlamaktadırlar.

Amerika Birleşik Devletlerinde üniversiteler, Avrupa’ dan Amerikan topraklarına yerleşim yapıldıktan sonra gerçekleştiği bilinmektedir. Başlangıcında dinsel örgütlenmelerin hakim olduğu kuruluş süreçleri daha sonralarında da çok farklılaşmadığı görülmektedir. *“1636’da cemaatin mensuplarının (din ağırlıklı) entelektüel gelişimini sağlama kaygısıyla Harvard College’ı (sonraları Harvard University) yani Amerika’nın ilk yükseköğretim kurumunu kurdular. İngiltere Kralı’nın onaylamadığı bu kurumu 1693’te William and Mary College, 1701’de Yale College, 1746’da The College of New Jersey at Princeton (sonraları Princeton University) ve 1754’te Kings College (sonraları Columbia University) izledi.”* 2. Dr. Utku BALABAN. Günümüze gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri üniversite eğitimi alanında dünyanın önde gelen devletlerinden birisi olmuştur.

Avrupa ve Amerika Devletlerinin yanı sıra Türklerin yaşadığı yerlerde ve Türkiye Coğrafyasında da üniversite eğitiminin başlangıcı sayılacak önemli adımların atıldığı dönemler 1000 li yılların başlarına dayandırıldığı görülmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında Türk Devletleri olarak tanımlanan devletlerde medreselerin kurulması başlangıç olarak kabul edilmektedir. *“Bugün kü Türk üniversitelerinin temeli sayılabilecek geleneksel dini-sivil eğitim kurumu olan ilk medrese, Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey tarafından 1040 yılında Nişapur’da kurulmuştur.(11) Bunu ünlü Selçuklu Devlet adamı Nizam-ül Mülk’ün 13.10.1085 tarihinde Bağdat’ta "Nizamiye" adıyla kurduğu medrese izlemiştir.”* 3. Y. Doç. Dr. Erdoğan BAŞAR. Bu yapılaşma modeli de İslami eğitiminin ön planda olduğu görülmektedir. Selçuklu Devletinden sonra Anadolu’ da kurulan Osmanlı Devleti de eğitime önem vererek üniversite eğitiminin başlangıcı sayılan Medrese kurulumuna devam etmiş ve il

medrese İznik’ te kurulmuştur. *“İlk Osmanlı Medresesi Orhan Bey (1326-1362) TARAFINDAN 1331 YILINDA İznikte bir kilise medrese haline getirilerek kuruldu.”* 4. Yrd. Doç Dr. Ersoy TAŞDEMİRCİ,

Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren medreselere ve bağlantılı olarak eğitime çok önem vermişlerdir. Medrese eğitimlerinde daha çok din ve devlet işlerinin yönetimlerinde gerekli olan konulara daha çok önem vermiş oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra Matematik, Dilbilgisi, Astronomi ve Tıp alanında da eğitim yapıldığı kaynaklardan görülmektedir. Osmanlı Devleti, 1800 lü yıllardan sonra modernleşme ve batılılaşma düşüncelerinin artması ile birlikte Eğitim alanında da bazı adımların atılmış olduğu görülmektedir. Özellikle 1845’ te kurulan Meclis-i Muvakkatın hazırlamış olduğu rapor Osmanlı Devletinin eğitim sistemine yeni bir anlayış getirmiştir. Eğitimin üç ayrı birimde olması, sıbyan ve rüşdiye okullarından başka Darülfünun’ un kurulması ve Maarif Meclisi’nin oluşturulmak istenmesidir. *“Batı tarzı yeni eğitim kurumlarından Darülfünun’ da felsefe eğitimi düşüncesi fiilen olmasa da düşünce olarak yer almıştır. Osmanlı’da Darülfünun adıyla bir eğitim kurumunun açılması fikri,1845 yılında oluşturulan Meclis-i Maârif-i Muvakkat’in hazırlayıp sunduğu layihada geçmektedir.”* 5. Tolga ARSLAN. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulana kadar Osmanlı Devleti süresince üniversite eğitimi hedefli başka alanlarda ve kurumlarında da (Harbiye Nezâreti, Maarif-u Umûmiyye Nezâreti, Evkaf Nezâreti, Şer’iyye Nezâreti, Ziraat, Ticaret, Orman gibi.....) var olduğu görülmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk, 1921 Ankara Maarif Kongresi açılış konuşmasında, 1922’de Bursa’da yaptığı konuşmasında, 1923’de İzmir’de yaptığı konuşmasında ve 1 Mart 1923 Türkiye Büyük Millet Meclisi açılış konuşmasında eğitim ile ilgili konulara önemle değinmiş ve çözümler ile ilgili öneriler getirmiştir. *“Farklı fikir ve duyguda insan yetiştirme problemini çözen Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1924 tarihinde TBMM’de görüşülerek kabul edildi.”* 6. Asım ARI. Milli Eğitim Bakanlığının kurulması ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devletinde içinde Üniversitelerinde bulunduğu yeni bir eğitim planlamaları yapılmıştır. 1923 ten bu yana Türkiye deki Ünlversal yaşamda üç tane önemli çalışma yapılmıştır. İlk olarak 1933 yılında İstanbul Üniversitesinin Yapılandırılması, ikincisi 1946 çok partili sisteme geçişte daha özgür bir üniversite yapılanması ve üçüncüsü 1982’ te Üniversiteleri bir çatı altında toplamak amacı ile düzenlenen yapılanmadır. Türkiye Cumhuriyeti Devletinde halen Üniversite yapılanmaları 1982 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğrenim Kanunu çerçevesinde yapılanmasını sürdürmektedir.

GELİŞME

1982 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğrenim Kanunun öncesinde de Osmanlı Devletinde ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinde sanat alanında eğitim kurumlarının olduğu bilinmektedir. Özellikle 1982 yılından sonra, bildirinin de esas konusu olan Sanat alanında universal yapılanmalara bakıldığında günümüzde önemli ölçüde farklılıklar ile karşılaşılmaktadır. Her geçen gün ayrı bir kaosa doğru giden yapılanma, son zamanlarda içinden çıkılmaz bir yapıya dönüşmüştür. Hatta 2019 yılı sonlarına doğru, Yüksek Öğrenim Kurulu, bu yapılanmanın ilgili alanlar tarafından tekrar değerlendirilmesi istenmiş ve konuyla ilgili toplantılar düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra web sayfasında öneriler ile ilgili olarak sayfa açılmış Öğretim elemanlarından kişisel görüşler istenmiştir.

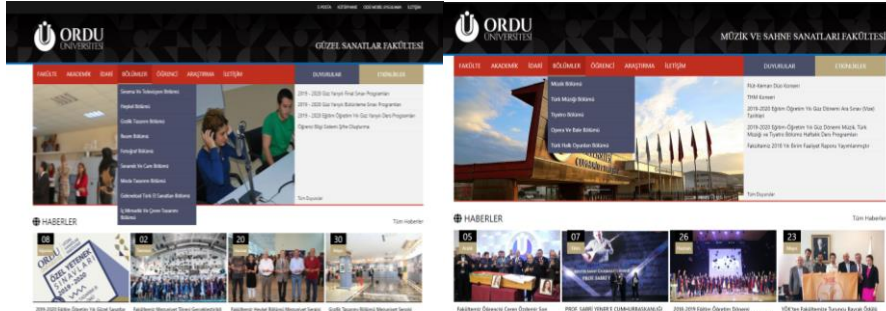
Türkiye’ de Üniversite yapısal sistemine göre Ön Lisans, Lisans ve Lisans üstü olmak üzere 3 ana başlıkta toplanılmıştır. Bu yapılanmaların içinde Sanat Eğitimleri Ön Lisanslarda 2 yıllık Meslek Yüksek Okulları, Lisanslarda 4 yıllık Fakülte, Yüksek Okul ve Konservatuvarlar, Lisansüstünde ise Enstitülerde Yüksek Lisans, Sanatta Yeterlik ve Doktora olarak düzenlemiştir. 7. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf>. Bu yapılanma modeli halen üniversiteler içerisinde devam etmektedir. Bu eğitim birimlerinin verdikleri diplomalar ile alanlarından mezun olan öğrenciler farklı yerlerde iş yaşamlarını sürdürmekte ve ülke sanatının içerisinde yer almaktadırlar. Üniversiteler içerisinde sanat alanında ki eğitim, mesleki olarak seçilmesinin yanı sıra, öğrencilerin başka bir alanda eğitim alsalar dahi ayrıca herhangi bir sanat alanında da gerek hobi gerekse tamamlayıcı amaçlı ders alabilmektedirler.

Üniversite yapılanmalarında sanat alanında eğitim dört ayrı birim de yapılmaktadır. 1- Meslek Yüksek Okulları, 2- Fakülteler, 3- Konservatuvarlar, 4- Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi

1-Meslek Yüksek Okulları;

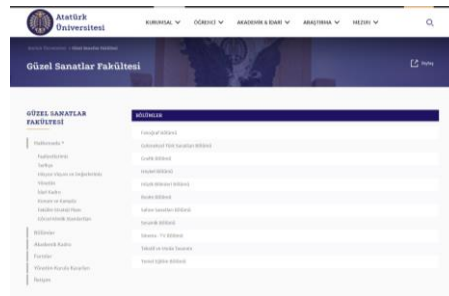
Bu birimler herhangi bir fakülteye bağlanmaksızın 2 yıllık eğitim veren, diğer bir anlam ile ara eleman yetiştiren kurumlardır. İsim olarak bakıldığında fakültelerde kullanılan isimlerle benzerlik göstermelerine karşın süre, içerik ve kapsam olarak kendilerine ait bir yapısal özellik taşımaktadırlar. Örneğin Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sanat ve Tasarım Meslek Yüksek Okulu. Mimarlık ve Şehir Planlama, El Sanatları Bölümü ve Tasarım Bölümü olarak 3 adet bölüm den oluşan bir eğitim kurumu olarak yapılandırıldığı görülmektedir. 8. <https://www.mku.edu.tr/departments.aspx?birim=31&icerik=1861> Benzer olarak bir başka üniversitede meslek yüksek okulu olarak kurulan; Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya Güzel Sanatlar Meslek Yüksekokulu. Bu meslek yüksek okulu da aynı programlardan oluşturulmuş olduğu görülmektedir. 9. <http://kgsmyo.dpu.edu.tr/>

Müzik Bölümü, Türk Müziği Bölümü, Tiyatro Bölümü, Opera ve Bale Bölümü, Türk Halk Oyunları Bölümü olmak üzere 5 adet bölümden yapılandırıldığı görülmektedir. 11. <http://mssf.odu.edu.tr/>.

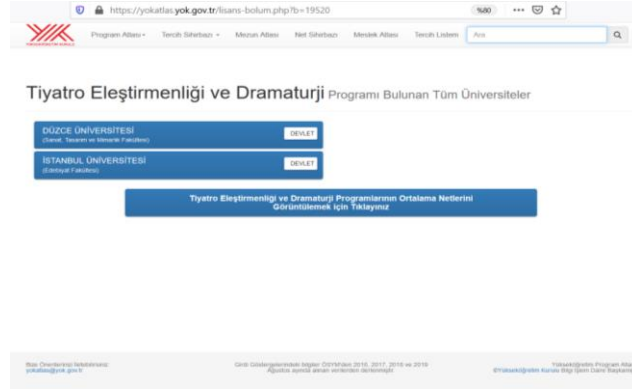
Ordu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ve Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi

Bir üniversite içerisinde sanat dallarında eğitim veren 2 adet ayrı isimle kurulmuş fakültenin olması dikkat çekici bir konudur. Çünkü başka üniversitelerde, Ordu Üniversitesinin 2 ayrı fakültesinde kurulan bölümlerin tek bir fakülte adı altında yapılandırıldığı görülmektedir. Örneğin Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Fakültenin bünyesinde; Fotoğraf Bölümü, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Grafik Bölümü, Heykel Bölümü, Müzik Bilimleri Bölümü, Resim Bölümü, Sahne Sanatları Bölümü, Seramik Bölümü, Sinema-TV Bölümü, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Temel Eğitim Bölümü olmak üzere toplamda 11 bölüm yapılandırılmıştır. 12. <https://atauni.edu.tr/birimler/guzel-sanatlar-fakultesi>

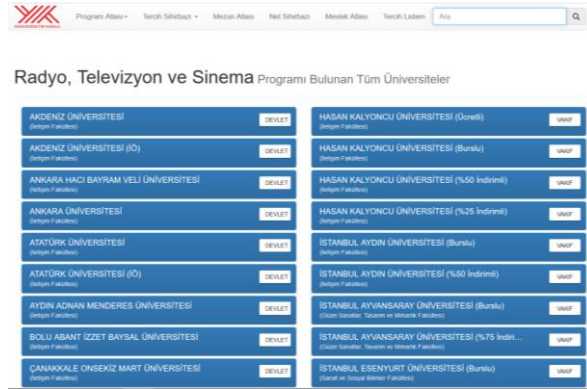
Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Bu durum çok sayıda üniversitenin sanat alanında ki fakülte yapılanmalarında görülmektedir. Yüksek Öğretim Kurulunun web sayfası incelendiğinde bazı programların farklı farklı alanlarda eğitim veren fakülteler içerisinde olduğu görülmektedir. Örneğin Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji programı Düzce üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi bünyesinde yapılandırılmış Aynı program ismi İstanbul Üniversitesinde Edebiyat Fakültesi içerisinde yapılandırılmış. 13. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=19520>

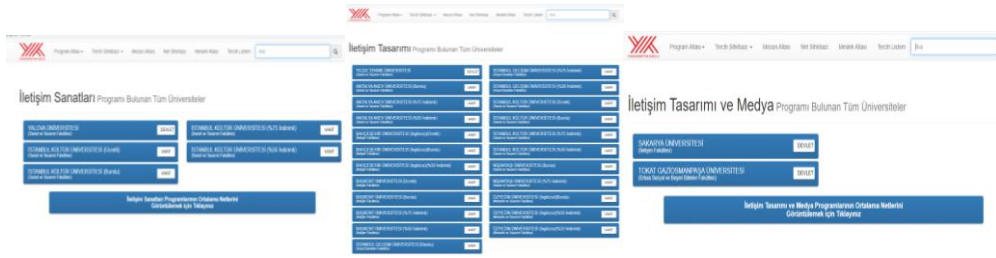
Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Programı

Bu duruma bir örnekte Radyo Televizyon ve Sinema Programıdır. Farklı farklı fakülte yapılandırmaları içine alınmış bir program olarak görülmektedir. Program; Akdeniz Üniversitesinde İletişim Fakültesinde, Düzce Üniversitesinde Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesinde, Beykoz Üniversitesinde Sanat ve Tasarım Fakültesinde, İstinye Üniversitesinde İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesinde, İstanbul Esenyurt Üniversitesinde Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesinde vb... gibi yapılandırmalar görülmektedir. 14. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10171>

Radyo Televizyon ve Sinema Programı

Fakülte yapılandırmalarının ve isimlendirilmelerinin dışında program bazında da farklı isimlendirilmelerin olduğu görülmektedir. Örneğin Bazı üniversitelerde bir program adı Sinema ve Televizyon Programı, bir başka üniversitede Radyo Televizyon ve Sinema Programı olarak tanımlanmış. Ayrıca bir üniversite de İletişim Sanatları Programı, bir başkasında İletişim Tasarımı Programı, bir başkasında da İletişim Tasarımı ve Medya Programı olarak yapılandırıldığı görülmektedir. 15. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=18021>

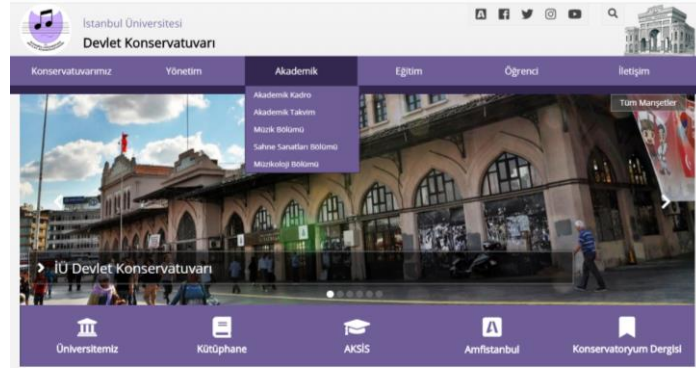

İletişim Sanatları Programı, İletişim Tasarımı Programı, İletişim Tasarımı ve Medya Programı

3- Konservatuvarlar

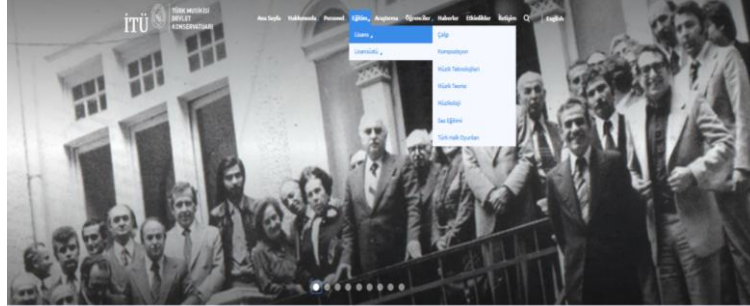
Türkiye’ deki üniversite yapılanmaları içerisinde konservatuvarlar 4 yıllık eğitim veren birer lisans programlarıdır. Üniversitelerin akademik yapılanma içerisinde 4 yıllık lisans eğitimi veren Meslek Yüksek Okullarından farklı bir statüye oturtulmuş ve kendilerine ait bir yapılanmalar ile oluşturulmuşlardır. Özellikle bazı üniversitelerin Konservatuvar yapılanmaları içerisinde Lise, Ortaokul ve ilk okul olarak ta kurulmuş ve eğitimlerini sürdürmektedirler. Konservatuvarlar Üniversitelerin içerisinde Devlet Konservatuvarları, Türk Müziği Devlet Konservatuvarları olarak 2 ayrı isim ile yapılanmışlardır. Eğitim planları incelendiğinde içerilerinde Türk Müziği Eğitimi veren konservatuvarlar, Batı Müziği Eğitimi veren konservatuvarlar ve her iki eğitimi de veren konservatuvarlar olarak görülmektedir. Bölüm başlıkları incelendiğinde müzik eğitiminin uygulamalı ve teorileri dışında Bale, Türk Halk Oyunları, Opera, Tiyatro gibi diğer sanat dallarında da eğitim verdikleri görülmektedir. Konservatuvarlar içerisinde Ses, Çalgı, Kompozisyon, Müzik Teknolojileri gibi uygulamaya yönelik bölümlerin yanı sıra teorik alanlarda da Müzikoloji, Müzik Teorisi gibi bölümlerinde yer aldığı görülmektedir.

İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarı; İlk kurulma çalışmaları 1914 yılında başka isimler ile başlayan sonralarında farklı yapılanmalardan geçen daha sonralarında İstanbul Üniversitesine Bağlanarak sanat hayatına önemli insanlar kazandıran bir kurumdur. Bu alanda hemen hemen Türkiye’ nin en köklü kurumu olarak tanımlanabilmektedir. Eğitim Planları incelendiğinde Müzik Bölümü içerisinde Yaylı Çalgılar- Üflemler ve Vurmalı Çalgılar-Piyano-Kompozisyon ve Orkestra Şefliği-Caz ve Türk Müziği Ana Sanat Dalları, Sahne Sanatları Bölümü içerisinde Tiyatro-Opera ve Bale Ana Sanat Dalları ve Müzikoloji Bölümü içerisinde Genel Müzikoloji-Etnomüzikoloji ve Folklor ve Geleneksel ve Modal Müzikler Anabilim Dalları olarak yapıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Lisans üstü eğitim programları da bulunmaktadır. 16. <https://konservatuvar.istanbul.edu.tr/tr/>

İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı; 1975 yılında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak, ilk Türk Müziği Devlet Konservatuvarı olarak kurulan bir konservatuvardır. 1978 yılında Kültür Bakanlığına devredilen konservatuar 1982 Yüksek Öğrenim Kanunu ile İstanbul teknik Üniversitesine bağlanmıştır. Türk Müziği alanında eğitim vermek temel düşünce etrafında düşünülmesinin yanı sıra. Eğitim Planlarında Batı Müziği eğitime de yer vermektedir. Konservatuar, Ses-Çalgı-Kompozisyon-Müzik Teknolojileri-Müzikoloji-Müzik Teorisi ve Türk Halk Oyunları olarak yedi bölümden oluşmakta olup bünyesinde lise ve ortaokul düzeyinde de yapılanmıştır. Ayrıca lisans üstü eğitim programları da aktif olarak akademik yaşamın içerisinde. 17. <http://www.tmdk.itu.edu.tr/>

İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği devlet Konservatuvarı

Giresun Üniversitesi Devlet Konservatuvarı; 2008 yılında kurulan konservatuar başlangıçta Müzik Bölümü, Geleneksel Türk Müziği ve Halk Oyunları Bölümü olarak kurulmuş daha sonrasında ise Halk Oyunları Bölümü Ana Sanat Dalı olarak Geleneksel Türk Müziği Bölümünün içerisinde yer almış olduğu görülmektedir. Eğitim planları incelendiğinde Çalgı ve Ses Eğitime ayrıca da Türk ve Batı Müziği eğitime de yer verdikleri görülmektedir. 18. <http://konservatuvar.giresun.edu.tr/tr/page/geleneksel-turk-muzigi-bolumu/5136>

Giresun Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

4- Üniversiteler

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi; Sanat Tarihçisi, Arkeolog, Müzeci, Ressam Osman Hamdi Bey tarafından 1882’de Sanayi-i Nefise Mektebi ismi ile kurulmuş 1928’de Güzel Sanatlar Akademisi 1969’da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi 1982’de Mimar Sinan Üniversitesi adını almıştır. Türkiye’ nin sanat alanında en eski eğitim kurumlarından birisidir. Hali hazırda Güzel Sanatlar Fakültesi, Mimarlık Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi ve Devlet Konservatuvarı olarak eğitim kurumlarını bünyesinde barındırmaktadır. Lisans eğitiminin yanı sıra Lisansüstü eğitim programları da aktif olarak akademik eğitime katkı sağlamaktadır. 19, <https://www.msgsu.edu.tr/>

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi; Üniversite 2017 tarihinde kurulmuştur. Türkiye’ de ilk kez içinde Müzik kelimesi geçen bir üniversite olması açısından son derece önemlidir. Üniversite, Lisans programları olarak Müzik Bilimleri ve Teknolojileri Fakültesi, İcra Sanatları fakültesi, Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi ve Sanat ve Tasarım Fakültesi, bir adet te Meslek Yüksek Okulu olarak akademik yapılanmasını yapmış olduğu görülmektedir. Ayrıca lisansüstü programının da olduğu görülmektedir. Üniversite Misyon olarak üstlendiği görevi bu şekilde tanımlamıştır. “Üniversitemiz yaratıcılık, üretkenlik ve girişimcilik ilkeleri doğrultusunda ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte sanatsal, eğitsel, bilimsel

ve felsefi birikimin ilerlemesine, ülkemizin temsiline ve kamuoyunun gelişimine katkı sağlamak; ulusal ve uluslararası düzeyde öncü, tercih edilen, saygın bir üniversite haline gelmek, evrensel bilim ve çağdaş eğitim-öğretim ilkeleri ışığında bilim-sanat üreten, öğrencilerine dünya standartlarında mesleki bilgi, beceri ve donanım kazandıran; yenilikçi, rekabetçi, evrensel ve toplumsal değer yargılarına ve meslek etiğine saygılı entelektüel birikime sahip sanat, bilim, eğitim ve düşünce insanları yetiştirmek, bilimsel-sanatsal projeler ve yayınlar yoluyla hizmet etmektir.” 20. <https://www.mgu.edu.tr/tr>

Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi

SONUÇ

Sanat Eğitimi diğer eğitim alanlarına göre farklı bir yapıya sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle yıllarca usta çırak ilişkisi ve meşk ortamında süregelen eğitim yapısı kişilerin kendi duygu ve düşüncelerini de yansıtımları ile beraber farklı bir eğitim süreci içerisinde olduğu görülmektedir. Böylesi bir durumdan universal akademik bir ortama taşınmaya çalışılan sanat eğitimi çok zor süreçlerden geçmiş ve geçmeye de devam etmektedir. Öncelikle kurumsal kimliğe kavuşma süreçleri konunun en temel noktalarından birisini oluşturmuştur.

Türkiye de kurumsal akademik yapılanmaya bakıldığında oldukça karmaşık bir yapının olduğu görülmektedir. Aynı ismi taşıyan ama farklı içerikli yapılar ile ayrı isimli aynı içerikli farklı yapılar bu karmaşığın en temel noktasını oluşturduğu görülmektedir. Genel itibarı ile bakıldığında oldukça fazla sayıda sanat alanında eğitim veren Üniversiteler, onlara bağlı Fakülte, Konservatuar, Yüksek Okullar, bünyelerinde barındırdıkları Bölüm Başkanlıkları, içerilerinde Ana Sanat, Ana Bilim Dalı ve Programların olduğu görülmektedir. Örnek olarak 50 civarında Konservatuarın var olduğu ve içlerinde benzer ve farklı birçoğunun içeriğinin aynı olduğu 28 adet ayrı ayrı tanımlanmış Bölüm Başkanlığı olduğu görülmektedir. Benzer durum

Fakülte yapılanmalarında da görülmektedir. 16 ayrı isimle tanımlanan Fakülte İsimleri ile içlerinde barındırdıkları Bölüm, Ana Sanat ve Ana Bilim Dallarının isimlendirmeleri de Konservatuvar yapılandırmalarından farklı değildir. Farklı yapılanmalar ve isimlendirmeler önemli ölçüde mağduriyetlere neden olmaktadır. Eğitim planlarındaki uygulamalar öğrencilerin bilgi eksikliğine ve buna dayalı olarak uygulama farklılıklarına neden olmaktadır. Özellikle gerek ulusal gerekse uluslararası programlar arasında yatay ve dikey geçişlerdeki problemler, mezuniyet sonrasında Lisans üstü çalışma alanları ve mesleki yaşama atıldıklarında çalışacakları alanlarındaki resmi ve özel kuruluşlarda görev tanımlanmalarında çok önemli sorunlara neden olmaktadır.

ÖNERİLER

- 1- Sanat alanında disiplinler arası ilişki çerçevesinde yeterli sayıda bu alanda üniversitelerin kurulması
- 2- Sanat alanında eğitim veren fakülte, bölüm, ana sanat dalı, ana bilim dalı ve program yapılanmalarının tekrar gözden geçirilerek isimlendirmelerinin ve içeriklerinin düzenlenmesi
- 3- Sanat alanında eğitim veren üniversitelerin bulundukları yerleşim alanlarında geleneksel kültürel değerlere önem vererek eğitim programlarında yer alması
- 4- Sanat alanında eğitim veren metropoldeki üniversiteler, kalkınmaya öncelikli yerleşim alanlarındaki üniversitelere eğitim ve öğretim elamanı olarak ve sanatsal etkinliklerde ortak projelerde daha çok destek vermesi
- 5- Sanat alanında eğitim veren üniversiteler Milli Eğitim Bakanlığı ile ortak projeler yapıp üniversite öncesi örgün eğitime daha çok katkı sağlaması
- 6- Sanat alanında eğitim veren üniversiteler bulundukları yerleşim alanlarında yaşayan insanlara etkinlikler ve kurslar ile sanatsal katkılarının sağlanması

KAYNAKÇA

1. Doç. Dr. Sevil SARGIN “TÜRKİYE’DE ÜNİVERSİTELERİN GELİŞİM SÜRECİ VE BÖLGESEL DAĞILIMI” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl 2007, Sayı 5, S.133-150

2. Dr. Utku BALABAN “TÜRKİYE’DE YÜKSEKÖĞRETİM REFORMU ve ABD’de ENDÜSTRİ-ÜNİVERSİTE İLİŞKİSİNİN TARİHİ” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 67, No. 4, 2012, s. 25 - 61
3. Y. Doç. Dr. Erdoğan BAŞAR “TÜRK YÜKSEKÖĞRETİM SİSTEMİNİN DÜNYA, BUGÜNÜ, YARINI (Üniversitelerin İleriye Dönük Gelişmeleri Üzerine Görüş ve Öneriler)” Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 10, Sayı 1, Yıl 1997, Cilt 10, Sayı 1, S. 23 – 57
4. Yrd. Doç. Dr. Ersoy TAŞDEMİRCİ, “OSMANLI İMPARATORLUUNDA MEDRESELER” Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 3 Yıl 1989. Sayfa 519-532
5. Tolga ARSLAN, “DARÜLFÜNUN’DAN İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ’NE FELSEFE ÖĞRENİMİNİN YAPILANDIRILMASI”. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı: 61, Güz 2017, s. 51- 86
6. Asım ARI, “TEVHİD-İ TEDRİSAT VE LAİK EĞİTİM” G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 22, Sayı 2 Yıl 2002 Sayfa 181-192
7. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf>
8. <https://www.mku.edu.tr/departments.aspx?birim=31&icerik=1861>
9. <http://kgsmyo.dpu.edu.tr/>
10. <http://gsf.odu.edu.tr/>
11. <http://mssf.odu.edu.tr/>
12. <https://atauni.edu.tr/birimler/guzel-sanatlar-fakultesi>
13. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=19520>
14. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10171>
15. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=18021>
16. <https://konservatuvar.istanbul.edu.tr/tr/>
17. <http://www.tmdk.itu.edu.tr/>
18. <http://konservatuvar.giresun.edu.tr/tr/page/geleneksel-turk-muzigi-bolumu/5136>
19. <https://www.msgsu.edu.tr/>
20. <https://www.mgu.edu.tr/tr>

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SANAT ALANINDA EĞİTİME KATKILARI; BELEDİYE KONSERVATUARLARI ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

ÖZET

Dünya üzerindeki değişim hareketleri her alanda olduğu gibi sanat alanında da gerçekleşmektedir. Özellikle öğrenme süreçleri her ne kadar geleneksel ortamında devam etse de kurumsal kimlik çerçevesinde hızla tercih edilen bir durum olmaktadır. İnsan eğitiminin örgün ve yaygın olarak uygulandığı ülkemizde, devlet kurumlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin de katkıları son derece önemli olduğu görülmektedir. Hatta bazı alanlarda, sivil toplum örgütleri ile başlayan eğitim konuları, aynı alanda kurumsal kimliğe sahip olan kuruluşların (Üniversiteler-Enstitüler- Halk Eğitim Merkezleri vb. gibi) oluşturulmasına vesile olmuştur. Özellikle Musiki Cemiyetleri birer sivil toplum kuruluşu olarak müzik alanında çok önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra Belediye Konservatuarları yaklaşık 100 yıldır bu alanda varlıkları ile ülke sanat kültürüne kazandırdıkları kayda değer bir durumdur. Türkiye’ de ilk kurulan belediye konservatuvarı 1917 yılında Darüelhan (Nağmelerin evi anlamına gelen) adı ile kurulup 09 Aralık 1926 kapatılıp daha sonrasında yerine 22 Ocak 1927 tarihinde İstanbul Konservatuvarı olarak açılmıştır. 05 Şubat 1944 tarihli bir yönetmelik ile İstanbul Konservatuvarı “İstanbul Belediye Konservatuvarı” adını almıştır. Daha sonrasında 1986 yılında İstanbul Üniversitesi’ne bağlanarak İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı olarak adını almıştır. Sivil Toplum Örgütünden akademik kurumsal kimliğe dönüşen bu kurum geçmişte de olduğu gibi, günümüzde de akademik ortamda, alanlarında önemli sanatçılar yetiştirmeye devam etmektedir. Özellikle Belediye Konservatuarları bu alanın önemli kuruluşlarının başında gelmektedir. Türkiye genelinde sayıları 50 ye varan Belediye Konservatuarları bulundukları yerleşim alanlarında her yaştan insanların katılımı ile akademik kuruluşlardan destek alarak, sanat alanında önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Sanat alanında, eğitim hayatlarında yararlanamayanların, gelecekte sanat alanında eğitim almayı düşünenlerin ya da hobi amaçlı düşünceler ile eğitim gören insanların, Belediye Konservatuarları aracılığı ile de sanat ile olan bağlarının devamı sağlandığı görülmektedir. Bu bildiride Sivil Toplum Örgütlerinin ve Belediye Konservatuarlarının kurumsal yapıları, sanat alanına katkıları ve önemi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler; Sanat, Sivil Toplum Kuruluşu, Belediye, Konservatuar

GİRİŞ

Bir toplumun kimliğini tanımlayan en önemli unsurların başında, kültür ve onun öğelerinden olan o toplumun sanatsal değerleridir. İnsan toplumları yaşamlarını sürdürdükleri yerlerde, yaşam biçimleri gereği kendilerine ait değerleri üretir, zamanla bunların bir bölümü sanatsal değer olarak biçimlenir ve o toplumun bir parçası olurlar. *“Sanat eserleri pek çok kültür ögesi gibi toplumdan topluma, dönemden döneme farklı biçimlerde yorumlanmış şekliyle toplumun dinamik birer göstergesidir. Ayrıca tarih içinde üretildiği zamanın düşünce, istek ve ihtiyaçlarını yansıttığı ölçüde o toplumu temsil ettiği ifade edilebilir.”* 1. Prof. Aysen SOYSALDI. İnsanlar yaşamları süresince ürettikleri kültürel değerler ve öğelerinden biri olan sanatsal değerler, tarihsel süreçler içerisinde bir bölümü kaybolmuş bir bölümü ise yaşayarak somut olan ve somut olmayanlar olarak günümüze aktarılabilmektedir. Bu değerlerin tamamı günümüze aktarılmış olabilseydi insanlık tarihi ve geçmişte yaşanmışlıklar hakkında çok daha detaylı bilgilere sahip olunabilecekti. Elde olabilecek bilgiler ile de gelecek yaşam düzeni için daha da doğru bir yapılanma modelleri oluşturulabilirdi. Ancak günümüzde aktarıldığı kadarı ile bulunabildiği kadarı ile eldeki kültürel değerler üzerinden gelecek ile ilgili modellemeler yapılabilir.

Kültürel değerlerin temel öğelerinden olan sanatsal değerler toplumun vazgeçilmezi durumundadır. Bu değerler toplumun en geniş kitlesine eğitimde kullanılan her türlü yöntem ve modeller ile aktarılması gerekmektedir. Geçmişte bir yolunu bulup kendi içerisindeki öğretim yöntemleri ile günümüze kadar gelebilen değerler günümüzde de farklı yöntem ve modeller ile aktarılmaktadır. İnsanlık tarihi ile başlayan eğitim, değişen toplumsal yaşam koşulları ile birlikte kendisine bir yöntem bularak yaşam içerisinde yer almıştır. Sanat alanındaki eğitim de zaman içerisinde bu duruma ayak uydurmuş ve yaşam içerisinde kendine yer edinmeyi başarmıştır. Hangi sanat olursa olsun, yalnızca yetenekler ve beceriler çerçevesinde gerçekleşemez. Kendi süreçleri içerisinde usta-çırak, meşk ortamı, deneme – yanılma, eğitim-öğretim vb.. gibi aşamalardan geçerek, kendisine bir yol bulur ve gelişip yapılır. Bu süreç, insanın yaşamı süresince devam eden bir durumdur. Artan teknolojik gelişmeler ve iletişim alanındaki neredeyse her bilgiye sınırsız ulaşım, sanat içinde artık vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Teknolojik değişimler doğal olarak sanatsal öğelerin yaratılmasında, aktarılmasında ve eğitiminde de önemli rol oynamaktadır. *“Günümüz dünyasında iletişim araçlarının etkin biçimde kullanımı, sanatı yaşamın içine sokma çabası, insanı yaşamın içinde sanatı bulmaya itmektedir. Bugün teknolojinin imkanları doğrultusunda her insanın sanatla ilgilenebilme ve sanatın farkına varma olanakları yaratma istekleri,*

*geleneksel anlamda sanat yapısı ve izleyici kavramını aşan yeni bir bilinci yansıtmaktadır.”*2. Doç. Dr. Mutlu ERBAY. Özellikle bilgisayar teknolojisinde ki hızlı gelişim yeni yeni sanat türlerinin ortaya çıkmasını sağlamış ve geçmiş dönemlerde üretilen sanatlar üzerinde de önemli katkı ve etkilerin olduğu görülmüştür. *“Dijitalleşme sonucunda kültürler arası etkileşim artıyor. Kültür-sanat alanını dijital yollarla takip eden kişi sayısı artıyor. Yapay zekâ ve artırılmış gerçeklik kavramlarının kültürler arası iletişimde potansiyeli artıyor.”* 3. İstanbul Kültür Sanat Vakfı.

GELİŞME

İnsanlığın var olduğu günden bu yana ortaya çıkan gelişmeler ve değişimler nasıl, ne için neden olduysa olsun, sanatın her daim önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması için eğitim vaz geçilmez bir unsur olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde eğitimden sorumlu olan devletin en resmi kurumu Milli Eğitim Bakanlığıdır. Bunun yanı sıra özel kurum ve kuruluşlar da sertifikasyon niteliğinde, yeterlilik nitelikli eğitimler verebilmektedir. Eğitimler sonunda alınan belgeler diploma niteliği taşımayıp alanlarında yeterliliği destekleyici birer belge olarak kabul edilmektedir. Bu tür belgelendirmeler yasalar ve yönetmenlikler ile belirlenmiştir. Belediyelere de, bu şekilde eğitim verme konusunda yasalar çerçevesinde yetki verilmiş olduğu görülmektedir. *“Belediyenin görev ve sorumlulukları Madde 14- Belediye, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; **kültür ve sanat**, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları (Bu Kanunun 75 inci maddesinin son fıkrası, belediyeler, il özel idareleri, bağlı kuruluşları ve bunların üyesi oldukları birlikler ile ortağı oldukları Sayıştay denetimine tabi şirketler tarafından, orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları ile Devlete ait her derecedeki okul binalarının yapım, bakım ve onarımı ile tefrişinde uygulanmaz.); sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır.”* 4. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393-20150404.pdf>. Bu bildirinin temel konusu da olan Belediyelerin sanat alanındaki eğitime katkıları yasalar ile de belirlenmiş ve yapılmasına olanak sağlamıştır.

Tarihsel süreçler içerisinde bakıldığında ilk belediye konservatuarı İstanbul’ da kurulmuştur. *“1914 yılında Cemil Topuzlu Paşa’nın girişimleri ile İstanbul Şehremaneti’ne (Belediyesine) bağlı olarak ilk resmi sahne ve müzik sanatları okulu olan Darülbeyti’nin*

kurulması çalışmalarına başlanmış..Cumhuriyet'in kurulmasını takip eden yıllarda 14 Eylül 1925'te İstanbul Valisi Haydar Bey'in ilgisi ile Darül-Elhan, Musa Süreyya Bey'in yönetiminde Belediye 'ye bağlanarak yeniden yapılanmış ve yönetmeliği değiştirilerek Batı Müziği Bölümü eklenmiş ve batı türü bir konservatuvar olarak örgütlenerek "İstanbul Konservatuvarı" adını almıştır.5. <https://konservatuvar.istanbul.edu.tr/tr/content/konservatuvarimiz/tarihce>. Kurulan bu konservatuvar daha sonralarında İstanbul Üniversitesine bağlanmış ve halen eğitim ve öğretimine devam etmektedir. Burada esas olan konu başlangıçta belediye bünyesinde sivil Toplum Örgütü mantalitesinde kurulan bir kurum daha sonrasında sanat alanında akademik yaşamın önemli bir birimi olan Üniversite içerisinde alt yapısının oluşması ve önderlik etmesidir.

Daha sonrasında bu çalışmalar örnek alınarak başka illerde de Belediye Konservatuvarları kurulmuştur. Ancak birçoğu, ileriki safhalarında üniversite bünyeleri içine girmeyip kendi yapısal özellikleri ile belediye bünyelerinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Son zamanlara bakıldığında ülke genelinde gerek il bazında gerekse ilçe bazında Belediye Konservatuvarları kurulmuş ve bulundukları yerlerde sanat alanında önemli katkılar sağlamışlar ve sağlamaya da devam etmektedirler. Belediye konservatuvarlarının en temel amacı bulundukları yerlerde örgün eğitim dışında insanların sanat alanında hobilerini yapmasını sağlamak, sosyal yaşamı geliştirmek, geçmişte yapamadığı sanatsal uğraşılara tekrar yapmalarını sağlamak, gençlerin tercih ederler ise ileride sanatsal alanda meslekleşme süreçlerine katkı sağlamak, çocukların sanat eğitimi ile gelişimlerine katkı sağlamaktır. Nitekim, belediye konservatuvarlarında bu temel amaca dayalı olarak katılan insanların bir çoğu, kendi beklentilerini bulmuş ve her geçen gün hem yeni belediye konservatuvarlarının açılmasına hem de açılanların daha da büyümesine neden olmuştur.

Belediye konservatuvarları örgün eğitimdeki gibi diploma veren bir kurum değildir. Sertifikasyon yada başka kurumlar ile protokol gereği verilebilen, alanı ile ilgili Katılım Belgesi, Başarı Belgesi Kurs Belgesi vb.. gibi belgeleri verebilmektedirler. Bu belgeler manevi olarak bir değerinin yanı sıra, günümüzde bu alanda iş başvurularında referans olarak ta kullanılabilir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığın' da başarı puan hesaplarında da kullanılabilir. "Temel eğitimden ortaöğretime geçişte okul başarınız şu, ortak sınavlardan aldığınız puan şu, güzel sanatlar, spor ve sosyal etkinliklerden aldığınız puanlar şu, diyeceğiz. Böylece çocuklarımızın yeteneklerini geliştirmesini sağlayacağız ve bunu da liseye girişte bir araç haline dönüştüreceğiz." 6. <https://www.meb.gov.tr/liseye-geciste-sosyal-ogrenciye-ek-puan/haber/8732/tr>

Büyükşehir Belediyelerinde Meslek Edindirme ve Beceri Kazandırma tanımlamalarına dayalı olarak, yine kanunla kendilerine verilen yetkiye dayanarak, eğitim amaçlı kurslar açmaktadır. Başka kurumlar ile iş birliği protokolü çerçevesinde açılan bu kurslar istihdam açısından da son derece önem kazanmaktadır. “İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1996 yılında başlatmış olduğu İstanbul Sanat ve Meslek Eğitim Kursları (İSMEK) ile geçen on yılda 350 bin kişiye eğitim vermiştir. Yine, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstihdama Yönelik Meslek Edindirme Kursları (İYMEK) düzenlemektedir. İYMEK kapsamında, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, İstanbul Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği ve İstanbul Bilumum Madeni Eşya Sanatkarları Odaları Birliği arasında yapılan protokole dayanakla, Lise Mezunu gençlere 13 meslek branşında gerekli eğitimler verilerek istihdamlarının sağlanması amaçlanmıştır.” 7. Doç. Dr. Halis Yunus ERSÖZ “TÜRKİYE’DE BELEDİYELERİN MESLEK ve BECERİ EDİNDİRME KURSLARI ve İSTİHDAM” <http://ismek.ibb.gov.tr/ismek-el-sanatlari-kurslari/.../file/.../halisyunusersoz.doc>(21.03.2014).

Belediyeler eğitim amaçlı olarak yalnızca konservatuarlar aracılığı ile sanatsal faaliyetlere katkıda bulunmazlar. Ayrıca kendilerine verilen yasalar çerçevesinde bünyelerinde eğitim amaçlı birimlerde oluşturmaktadırlar. Buna bir örnek Antalya Büyük Şehir Belediyesinin yapmış olduğu çalışmadır. “ANTALYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ YAYGIN EĞİTİM ŞUBE MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞMA USUL ve ESASLARI HAKKINDA YÖNETMELİK MADDE 6 – (1) Yaygın Eğitim Şube Müdürlüğü aşağıda belirtilen birimlerden oluşur: a) Antalya Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (ASMEK), b) Atatürk Kültür Bilgi Eğitim Merkezleri (AKBEM),” 8. http://www.antalya.bel.tr/Content/UserFiles/Files/Birimler_Mevzuat. Bazı belediyelerde eğitim kurumu olmayıp yalnızca gösteri ve sanat topluluklarının oluşturulduğu bilinmektedir.

Son dönemlerde Belediye Konservatuarlarının kurulmasında önemli bir artış görülmektedir. Belediye hizmetleri içerisinde önem kazanan Belediye Konservatuarları aracılığı ile, belediye ve halk arasında önemeli derecede iletişimin sağlandığı görülmektedir. Çok geniş bir alanda hizmet sağlamaları, toplumun hemen hemen her kesimine ve her yaşa ulaşılabilir olma durumu, belediye yöneticileri tarafından konunun desteklenmesine neden olmuştur. Bunun yanı sıra, iş birliği çerçevesinde Üniversitelerin sanat alanında eğitim veren bölümlerinden ve sanatla ilgili kurum - kuruluşlardan, gerek eğitim planlanmasında gerekse öğretim elemanı olarak destek alarak yapılan çalışmalar daha da çok ilgi görmüştür. Bunun temel nedeni daha akademik ve bilimsel yaklaşımla yapılan sanat eğitimi, tercihin esasını oluşturmuştur.

Belediye Konservatuvarlarının kuruluş amaçlarına bakıldığında genelde aynı amaçları taşıdıkları görülmektedir. Sanat ve sanat dallarını icra etmek, koruyarak geliştirmek, toplumumuza sevdirmek, yetenekli kişileri keşfederek onları eğitmek ve yetiştirmek. Temelde bu amaç kapsamında kurulan belediye konservatuvarları ülke geneline yayılmış durumdadırlar. Örneğin İstanbul Beylikdüzü ilçesinde açılan konservatuvarın amaçları şu şekilde belirtilmektedir. “MADDE 4- Konservatuvarın kuruluş amacı ve temel görevleri; a) İnsanlığın ortak dili ve evrensel kültürün ortak paydası olan sanat ve sanat dallarını aslına uygun olarak icra etmek, koruyarak geliştirmek, toplumumuza sevdirmek, yetenekli kişileri keşfederek onları eğitmek ve yetiştirmek, b) Kapsamına giren sanat dallarında eğitim ve öğretim yapar, kurs, seminer, çalıştay, konferans, yarışma, panel, festival, şenlik ve konser düzenler, c) Bünyesinde oluşturacağı uygulama toplulukları vasıtası ile eğitimi ve öğretimini yaptığı dallarda halkın sanat anlayışını yükseltecek eğitici ve açıklamalı yurt içi ve yurt dışı konserler verir, d) Eğitim ve öğretimini yaptığı dallarda bölgesel ve ulusal araştırmalar yapar. Çeşitli tasniflere tabi tutarak arşiv oluşturur ve yayınlar. e) Sahasına giren dallarda çalgı aleti eğitimi verir. f) Toplumumuzda tiyatro ve bale kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla tiyatro, bale ve benzeri sahne sanatları yetiştirici kursları açabilir, g) Temel müzik eğitimi, enstrüman öğretimi, çocuk ve gençlik koroları, gençlik orkestrası, oda müziği orkestrası, halk oyunları topluluğu, tiyatro topluluğu, bale topluluğu, THM ve TSM koroları, THM ve TSM icra heyetleri, plastik sanatlar (resim, heykel) ve benzeri sanat dallarında topluluklar kurmak ve yetiştirici kurslar düzenleyip faaliyetlerde bulunmak, h) Ulusal kültürümüzü oluşturan işitsel ve görsel temaların kamuoyuna tanıtımını yapmak, i) Öğrencilerin Güzel Sanatlar Liselerinin, Devlet Konservatuvarlarının, Eğitim Fakültelerinin Müzik Öğretmenliği Bölümlerinin ve TRT nin sınavlarına hazırlanmalarına yardımcı olmak, j) Milli bayramlarımızın kutlanmasına katkıda bulunmak, gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında yapılan festival, gösteri, program gibi etkinliklerde ilçemizi temsil etmek, k) Bölge halkının sahne sanatı gereksinimlerini karşılamak üzere, toplumumuzda kardeşliği, birliği, dayanışmayı, sevgiyi ve hoşgörüyü saygıyı, vatanın bölünmez bütünlüğünü, kutsal ve manevi değerler ile toplumu millet yapan unsurların önemini ortaya koyan temsiller ve gösteriler yapmak,”9.

<https://www.beylikduzu.istanbul/BBImages/Slider/Image/e70ff396-51e6-4c2b-9e65-358d819f0a2e.pdf>

Belediye Konservatuvarlarının iç yapılanmalarına bakıldığında bazılarının 4 yıllık eğitim verdikleri bazılarının ise 2 yıllık eğitim verdikleri görülmektedir. İdari yapılanmaları incelendiğinde Konservatuvar Müdürü, Yönetim Kurulu, Danışma Kurulu, Denetim Kurulu,

Eğitim Kurulu, Disiplin Kurulu, Bölüm Başkanlıkları, Sekreteryas, Öğrenci İşleri ve Diğer Hizmet görevlilerinden oluştuğu görülmektedir. Bazı Belediye Konservatuvarları idari ve işleyiş bakımından Devlet Konservatuvarlarından örnek alarak ve onlar ile iş birliği yaparak benzer modellerle yapılandırıldıkları görülmektedir. Kendilerine ait kuruluş yönetmeliğinin yanı sıra Öğrenci Yönetmeliği, Sınav Yönetmeliği, Giriş Sınav Yönetmeliği, Disiplin Yönetmeliği gibi işleyişi kolaylaştıracak yönetmelikler ile çalıştıkları görülmektedir.

Belediye Konservatuvarları, bünyelerinde oluşturdukları Sanat ve Gösteri Topluluklarının önemli ölçüde sunumlar yapmakta oldukları görülmektedir. Bu sunumlar konservatuvara gelen öğrencilerin, sanatsal doyuma ulaştıkları önemli bir durumdur. Aldıkları eğitim sonucunda ortaya çıkarılan eserler başarı ile sergilenmiş ve birçok yerde sunulmuş oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra belediyelerin sanatsal etkinlikler için maddi harcamaları önemli ölçüde azaltılmış ve çok sayıda gösterilerin ücretsiz ya da çok daha az maliyetler ile yapılması sağlanmıştır.

SONUÇ

Belediye Konservatuvarları, kuruldukları yerleşim alanlarında sanat eğitime önemli katkılarda bulundukları tespit edilmiştir. Kurumsal kimlik çerçevesinde bir yapılanma olduğundan sorgulanabilen denetlenebilen eğitim kurumu olma özelliği nedeni ile katılımın daha çok olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra meslek edindirme açısından da değerlendirildiğinde alınan belgeler ile istihdam alanları yaratılmıştır. Yalnızca öğrenci mezunlarına istihdam alanı sağlanmayıp Öğretim Elemanı olarak ta istihdam alanları yaratılmıştır. Ayrıca sanat alanında eğitim veren Üniversitelerin Konservatuvarlarına, Müzik, Sahne Sanatları, Güzel Sanatlar Fakülteleri ve Eğitim Fakültelerinin sanat alanındaki Öğretmenlik Bölümleri gibi birimlerine ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Güzel Sanatlar Liselerine de ön hazırlık yapılarak, daha kaliteli öğrencilerin kazandırılması sağlanmıştır. Bir önemli konuda çocukların küçük yaşta sanat alanında duyarlılıkları geliştirilmiş, sanatsal beceriler kazandırılarak, gelişimlerine katkı sağlanmasına neden olmuştur. Dikkat çeken bir başka konuda, bireylerin sanat icra etmenin dışında iyi bir sanat izleyicisi, dinleyicisi ve gözlemleyicisi özellikleri kazandırılarak sanatsal bakış açılarının gelişmesine neden olmuştur. Bu durum toplumsal yapının sanat alanlarına olan bakış açılarına da önemli katkılar sağlamıştır. Belediye Konservatuvarlarının bünyelerinde oluşturdukları Sanat ve Gösteri Toplulukları, belediyelerin sanat alanında yaptıkları etkinliklerde, önemli ölçüde maddi külfetini azaltmış, ücretsiz ya da çok daha az maliyetler ile yapılması sağlanmıştır.

ÖNERİLER

- 1- Türkiye’ deki bütün belediyelerde Belediye Konservatuarları kurulmalıdır
- 2- Türkiye genelinde Belediye Konservatuarlar Birliği kurulmalıdır.
- 3- Belediye Konservatuarları aynı zamanda kuruldukları bölgenin yerel kültürel ve sanatsal alandaki değerlerini araştırma, inceleme, derleme, arşivleme ve aktarılmasına da katkı sağlamak için çalışmalar yapmalıdırlar.
- 4- Belediye Konservatuarları arasında veri tabanı oluşturularak iş birliktelikleri, ortak çalışmalar, gösteriler ve sunumlar yapılmalıdır.
- 5- Belediye Konservatuarları arasında Eğitim Planlarında ortak yapılanmalar, yatay ve dikey geçişler olabilmesi için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- 6- Belediye Konservatuarlarında öğretim elemanı ve diğer kadrolar için istihdam alanı sözleşmeli ve geçici olan kadrolar değil devamlı kadrolar yaratılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Prof. Aysen SOYSALDI. “Kültür, Sanat ve Beşeriyet İlişkisi” Sanat ve Tasarım Dergisi Arşiv Sayı 22 2018 ARALIK - SAYFA 305-315
2. Doç. Dr. Mutlu ERBAY “KÜLTÜR VE TOPLUM ÜZERİNDEN SANAT VE BİLİM ARASINDAKİ İLİŞKİ” İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü ART-SANAT 2/2014 Sayfa 184 – 193
3. İstanbul Kültür Sanat Vakfı “GRUP ÇALIŞMASI: KÜLTÜR VE SANATA KATILIMDA EĞİLİMLER” TOPLANTI RAPORU: KÜLTÜR VE SANATTA KATILIMCI YAKLAŞIMLARI BİRLİKTE TASARLAMAK 25-26 MAYIS 2017 Basım Mayıs 2018 İstanbul Sayfa 26
4. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393-20150404.pdf>
5. <https://konservatuvar.istanbul.edu.tr/tr/content/konservatuvarimiz/tarihce>
6. http://www.antalya.bel.tr/Content/UserFiles/Files/Birimler_Mevzuat
7. Doç. Dr. Halis Yunus ERSÖZ “TÜRKİYE’ DE BELEDİYELERİN MESLEK ve BECERİ EDİNDİRME KURSLARI ve İSTİHDAM” [http://ismek.ibb.gov.tr/ismek-el-sanatlari-kurslari/.../file/.../halisyunusersoz.doc\(21.03.2014\)](http://ismek.ibb.gov.tr/ismek-el-sanatlari-kurslari/.../file/.../halisyunusersoz.doc(21.03.2014)).
8. http://www.antalya.bel.tr/Content/UserFiles/Files/Birimler_Mevzuat
9. <https://www.beylikduzu.istanbul/BBImages/Slider/Image/e70ff396-51e6-4c2b-9e65-358d819f0a2e.pdf>

FERNANDO ARRABAL TİYATROSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Şengül KOCAMAN¹

Fransa’da kökeni Alfred Jarry’nin *Ubu Roi*’sına kadar uzanan Uyumsuz tiyatronun üç önemli ismi elbette Samuel Beckett, Eugene Ionesco ve Arthur Adamov’dur. Ancak bu üç öncü ismin yanı sıra, önemli bir yazar daha vardır ki, gerek Türkiye’de gerekse Fransa’da üzerinde fazla çalışma yapılmadığına inanıyoruz: Fernando Arrabal. İspanyol asıllı, uyruğu ile ilgili olarak kendisini “desterrado” veya yarı gurbetçi, yarı sürgün olarak nitelendiren bir yazar! Başta Martin Esslin olmak üzere tiyatro eleştirmenleri tarafından Uyumsuz tiyatro kategorisinde değerlendirilmesine rağmen bu tanımlamayı reddeden bir yazar! Arrabal, uyumsuzdan çok “panik” sözcüğünü tercih eder, tiyatrosunun Panik tiyatrosu olarak tanımlanmasını ister. Çalışmamızda yazarın bu tanımlamayı tercih etmesine rağmen, eleştirmenlerin onu Uyumsuz tiyatro kategorisinde değerlendirme nedenleri üzerinde durmayı hedeflemekteyiz. Bunu gerçekleştirirken, yazarın ilk oyunu olan *Cephede Piknik* oyununu kısaca gözden geçirmek ve oyunda Uyumsuz tiyatro özelliklerini aramak birincil amacımız olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uyumsuz, Panik, Cephede Piknik

Yaşamın usa aykırılığını saçma yollarla sahneye taşıyan Uyumsuz tiyatro, Aristo’dan beri süregelen alışkanlıkları ortadan kaldırmayı hedefleyen bir tiyatrodur. Her ne kadar bir klasisizm, romantizm ya da bir dadacılık gibi kendilerine ait bir manifestosu olmasa da, Uyumsuz tiyatro yazarları kendilerine özgü sanat anlayışlarını sergilemeyi başarmış ve ilk hedefleri Geleneksel tiyatroya karşı gelmek olmuştur. Bu aykırılık, oyun isimlerinden, oyunda kullanılan nesnelere, oyun kişilerinin kostümlerinden, psikolojilerine değin tiyatroya ait her alanda kendini gösterir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlık kazanan ve ölüme yazgılı insanın bunalım ve çaresizliğini konu edinen Uyumsuz tiyatronun Fransa’daki en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Fernando Arrabal, Uyumsuz tiyatro temsilcileriyle aynı kategoride anılmak istemez:

Benimle Ionesco, Beckett, Adamov, Genet ve tüm edebi akımlar arasında bağ kurdular. Bunun doğru olup olmadığını görmek için onların eserlerini dikkatlice okudum ve fark ettim ki, onlarla hiçbir bağım yok (Schifres, 1969: 72).

Oyunlarından bazılarını sahneleyen Jean-Marie Serreau’nun onları Beckett ve Ionesco oyunlarına yakın sahnelemesine şaşırdığını ileri süren Arrabal, tiyatrosunun “daha vahşi ufuklardan” geldiğini ileri sürer. Tiyatrosunu “Uyumsuz” değil “Panik tiyatrosu”

¹ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Bölümü, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı, senkocaman1@outlook.com

(Schifres, 1969: 39) olarak adlandırır. Neden “Panik tiyatrosu” sorusuna karşılık, paniği “karmaşa, mizah, terör, tesadüf ve öfori ile yönetilen bir var olma şekli” olarak tanımlar (Combes, 2012). Kendisiyle yapılan röportajlarında “panik sözcüğünün bir sanatçı topluluğunu ya da bir yazınsal akımı değil, karmaşa, mizah, dehşet, rastlantı ve coşkunluk hüküm sürdüğü bir yaşam tarzını anlatmak için kullanıldığını belirtir (Berenguer, 1979: 64). “Panik” sözcüğünün bilinen anlamını (korku, endişe, dehşet) “tanrı Pan’la” ilgili asıl anıştırmasıyla birleştirir (Esslin, 1999: 228). Pan, Yunan mitolojisinin ilginç tanrılarından. Yarı keçi yarı insan görüntüsüyle korkunçtur ve paniğe yol açar. Kırkların, çobanların tanrısıdır. Ormanda aniden insanların karşısına çıkarak onları korkutmaktan da ayrıca zevk alır. Ancak bu korkutucu görünüme karşın bir o kadar da neşeli ve yaşam sevinci ile doludur. Yarı insan, yarı keçi olan görüntüsüyle irkiltici olmasına rağmen, onun keyifli ruhu, neşeli kahkahası hem şaşırtıcı hem de etkileyici olmuştur. Ürkütücülüğü, çekiciliği, neşeyi ve korkuyu bir arada barındırması, onun bu bütüncül özelliği, sürdürmekte olduğumuz yaşam gibidir. İnişiyle çıkışıyla, iyisiyle kötüsüyle, sevinciyle ürkütücülüğüyle yaşam bir karmaşalar yığınıdır. İnsana dair her şeyin karmaşık olduğu bu evrende, karmaşıklığı dile getirecek tek kişi sanatçıdır.

Arrabal, tiyatro konusundaki görüşlerinden etkilendiğini belirttiği Artaud’nun yaptığı gibi, izleyiciyi duyguları, duyuları ve zihniyle bir bütün olmaya yönlendiren gerekli ve organik bir tiyatro arzular. Yüzyıllardan beri geleneksel tiyatronun kullandığı tiyatro dili, sahne diline, “düşünce ve tavır arasında bir orta yol olan tek dile” çevrilmesini ister” (Berenguer, 1979: 64). Sıradan kalıpların ortadan kalktığı, söze bağlı oyunların yerine, yeni bir sahne dilinin geliştirildiği, dilin oyuncuların devinimiyle netleştiği bir tiyatrodur bu. Arrabal’a göre, sürdürmekte olduğumuz yaşam korkunç olanın mizahla, lirik olanın acımasız olanla birleştiği, güldürünün, şiirin ve paniğin iç içe olduğu bir yaşamsa, tiyatro da bunu göstermek için var olmalıdır: “İçinde güldürü ve şiir, panik ve sevginin tek bir şey olacağı bir tiyatro!” Bu bağlamda, “sonsuz özgür” olmayı amaçlayan, iddialı bir tiyatro söz konusudur ve eserlerinin “çoğu çılgıncasına kendi keyfinde ve kasıtlı olarak sapkındırlar” (Esslin, 1999: 228).

Arrabal, tiyatrosunu Panik tiyatrosu olarak adlandırırsa da, başta Martin Esslin olmak üzere, yazarın eserleri Uyumsuz tiyatro kategorisinde değerlendirilir. Bu nedenledir ki, Esslin, *Le Theatre de l’Absurde (Absürd Tiyatro)* adlı yapıtında Beckett, Ionesco ve Adamov’un yanı sıra Arrabal tiyatrosuna da yer verir. Esslin Arrabal’a ayırdığı bölümde, cümlesine “böyle bir yeri hak edecek diğer bir İspanyol, 1932’de Mellila’da doğan Fernando Arrabal’dır” diyerek başlar ve onun oyunlarındaki saçmalığı “karakterlerinin insanın durumunu çocuksu bir yalınlığın anlamayan gözleriyle görmesinden aldığını” belirtir (1999: 223). Esslin, adı geçen eserinde Beckett’ten Adamov’a, Ionesco’dan Arrabal’a kadar Uyumsuz tiyatro türünde eserler vermiş olan yazarları biyografik özellikleriyle ele alırken, savaş sonrasının yarattığı ümitsizliğin uyumsuz tiyatronun ortaya çıkmasında en önemli belirleyici neden olduğu üzerinde

durmaktadır. Arrabal'ın savaşıyla tanışması çocukluk yıllarında ülkesinde yaşanan ve bizzat babasının da içinde yer aldığı “İspanya İç Savaşı” ile olmuştur. Savaş, General Franco'nun komutasında Milliyetçi güçlerin seçimle iş başına gelen Cumhuriyetçi Halk Cephesi koalisyonuna ayaklanmasıyla başlar ve tam 3 yıl sürer. Milyonlarca insanın ölümüne ve yaralanmasına neden olan savaş, Milliyetçilerin zaferi ile sonuçlanır ve General Franco'nun ölümüne kadar sürecek olan bir diktatörlük dönemini başlatır. Arrabal'ın babası Cumhuriyetçi hükümete karşı ayaklanmayı reddedenler arasında yer aldığı için 30 yıl hapis cezasına mahkûm edilir. Sonra cezası affedilerek, bir ruh sağlığı kliniğinde tedavi görmesi için götürüldüğü, ancak klinikten kaçarak kaybolduğu bildirilir. Babasının aksine, Arrabal'ın annesi Franco yanlısıdır. Öyle ki, Arrabal'ın babasıyla vedalaşmasına dahi izin vermez. Yaşananların yazarın ilk oyunlarının çoğunun savaş ya da ölüm temalı olmasında önemi büyüktür. Bu oyunlardan biri de şüphesiz *Cephede Piknik* oyunudur.

Fernando Arrabal'ın yazdığı ve çevirisini Sadun Altuna'nın yaptığı grotesk tarzdaki *Cephede Piknik* (1952) savaşın anlamsızlığı üzerine yazılmış bir oyundur. Nerede, ne zaman olduğu belirtilmeyen herhangi bir savaş cephesinde savaşan oğullarını bir Pazar günü ziyarete gelen ve savaş alanında oğullarıyla birlikte piknik yapmayı amaçlayan bir anne-babanın oğulları ve esir düşen bir askerle yaşadıkları anlatılır. Her şeyden önce, oyunun *Cephede Piknik* olarak adlandırılması Uyumsuz tiyatro özelliklerini taşıdığının sinyallerini vermektedir. Oyunun Fransızca başlığı *Pique-nique en Campagne*'dir. Campagne sözcük, birinci olarak “kır, köy” anlamındadır. İkinci anlamı ise “savaş, sefer” dir. “*Pique-nique en Campagne*’de *Cephede Piknik*; zalimce yapılmış bir sözcük oyunudur-“kırdaki piknik” olarak alınabilir ama aslında “cephede piknik” anlamına gelir (Esslin, 1999, 224). Yine, yazarın 1969’da yazdığı *Ve Çiçeklere Kelepçe Taktılar* adlı oyunda da tıpkı *Cephede Piknik* oyunu gibi, birbirinden farklı ve zıt olan iki sözcüğün bir arada bulunduğu başlık kullanılmıştır.

Cephede Piknik oyunu isimlendirilmesinden, oyun kişilerine kadar tamamen Uyumsuz tiyatro özellikleri taşır. Savaş ortamını ciddiye almayacak kadar duyarsız, sonuçlarını görmeyecek kadar kör, bir evcilik oyunu sergiliyormuşçasına çocuksu olan oyun kişileri bu halleriyle Ionesco’nun *Amedee ya da ondan nasıl kurtulmalı?* adlı oyununda, 15 yıldır evlerinde bulunan bir “canlı” bir cesedle yaşamayı sürdüren Amedee ve Madeleine’i ya da Beckett’in *Mutlu Günler* oyununda, belinden aşağı toprağa gömülü olan ancak gününü mutlu geçirdiğini anlatmaya çalışan Winnie’yi hatırlatırlar:

M.Tepan: (Gayet resmi bir tavırla) Oğlum, ayağa kalk ve anneni yanaklarından öp. (Zapo şaşkınlık içinde ayağa kalkar, büyük bir saygı ile annesini öper.) (s.2).

Mme Tepan: Canının sıkıldığını düşünerek, sana konuk geldik. Böyle bir savaş, zamanla insanı ne de olsa usandırır (s.2).

Arrabal'ın yapıtlarında, oyun gerçekliğin parodisi yapılarak ortaya çıkar. Yaşanılanlar, temsilin yapay bir varoluş biçimine dönüşmesine neden olan bir oyun haline gelir. Öyle ki, oyun tek varoluş amacına dönüşür. Kahramanları içinde yaşadıkları acılı gerçekliği oyun aracılığıyla bozarak, yaşamı oyunlaştırırlar. Yabancılaşmaya, boşluk ve acıya oyunla karşılık verirler (Yanıkaya, 2003: 181). Yine, *Jérôme et Vincent* oyununun kahramanları tıpkı *Cephede Piknik* oyunu gibi, içinde bulundukları durumun farkında olmayan kişilerdir. Güçlü tutkulara sahip olan Jérôme ve Vincent, sadece tiyatro için yaşamaktadırlar. Oyun boyunca kostümlerini değiştirip dururlar. Sanki bir kostüm değişimi oyunu oynar gibidirler. Ancak ilginç ve tuhaf olan, oyun kişilerinden Luce'in ölmüş babasının cesedini sahneye taşıyıp ona tıpkı bir canlı varlıkmiş gibi kostüm giydirmeye çalışıyor olmalarıdır. Arrabal oyunlarında kişiler, içinde bulundukları gerçekleri görmek istemeyen, trajik durumu oyunlaştıran, oyunlaştıırken komikleşen kişilerdir. Onlar “çocuklar gibi çoğu kez acımasızdırlar, çünkü bir törel yasanın varlığını anlamada, hatta ayırımına varmada başarısız olmuşlardır ve çocuklar gibi dünyanın acımasızlığını anlamsız bir keder olarak yaşarlar (Esslin, 1999: 223). Yazarın 1958'de yayınlanan *Oraison* adlı oyunda da durum farklı değildir. Fidio ve Lilbé iyi bir insan olmanın nasıl olunacağı konusunda tartışır. Ancak yanı başlarında duran ve öldürdükleri çocuğun cesedini hafife alacak, mezarlığa gidip eğlenmeyi düşünecek kadar duyarsız olmaları söylemleriyle çelişmektedir:

Lilbé: Daha önce yaptığımız gibi, mezarlığa gidip eğlenemeyecek miyiz?

Fidio: Neden olmasın?

Lilbé: Ve daha önceki gibi, cesetlerin gözlerini oyamayacak mıyız?

Fidio: Hayır, bu yok.

Lilbé: Ya insanları öldürmek?

Fidio: Hayır.

Lilbé: Yaşamalarına izin vereceğiz demek?

Fidio: Öyle görünüyor (Arrabal, 1958: 13-14).

Bilindiği üzere, İkinci Dünya Savaşı sonrası, insanın yaşam ve ölüm çelişkisiyle yüzleşmesi sonucu, hayatın kahkaha ile acının bir arada yaşanabildiği bir saçmalıklar bütünü olduğu fikri ortaya atılmıştır. Bu felsefeden yola çıkıldığında, tiyatrodaki acıyla hazzın, korkuyla neşenin, hayalle kâbusun, güzelle çirkinin bir arada olabildiği kara güldürü etkili bir anlatım dili olarak benimsenmiştir (Salihoğlu, 2016: 58). Uyumsuz tiyatro oyunlarında gülmeyi sağlayan en önemli etken, dehşetli, korkusuz, hüznü olayları; olayların ciddiyetini önemsemeyen bir tavırla anlatılmasıdır. Yani içerikle anlatım arasında büyük bir uyumsuzluk vardır. Durumla

bağdaşmayan, korkunç olanı, dehşeti olduğundan hafif göstermek Uyumsuz tiyatrodaki sıkça kullanılan tekniklerdendir. Epik tiyatrodaki karşımıza “tarihselleştirme”, “epizodik anlatım” gibi yollarla gerçekleştirilen yabancılaştırma tekniği Uyumsuz tiyatrodaki mantıksız, saçma bir dünya yaratarak oluşur. Oyun içinde oyunla seyircinin kendini, savaşı görmezden gelen Tepan ailesi ve diğer oyun kişilerinin yerine koyması ve empati kurması mümkün değildir. Saçmanın kullanımı ile sahnede sergilenenin bir oyun olduğu seyirciye hatırlatılarak, oyunun gerçekmiş gibi izlenmesinin önüne geçilir. Savaş alanına pikniğe gider gibi gidilmesi, savaş alanının bir piknik alanı gibi kullanımı oyunda oynanan en büyük oyundur.

Çocukluğundan beri savaşa tanıklık etmiş bir yazar olarak Arrabal, savaş gibi katlanılması zor bir gerçeğe komiğe başvurarak karşılık vermeyi tercih eder. Oyunda savaşın saçmalığı saçma yollarla anlatılır. Komiğin oluşumu için, normal-anormal değerlerin altüst edildiği, korkunçla gülüncün birbiri içine geçtiği bir dünya sergilenirse de, seyirci gördükleri karşısında kahkahalar atamaz. Çünkü saçmanın komiği rahatsız edicidir! Savaş meydanında savaşan çocuğunu görmeye gelen Mme Tepan’ın oğlu Zapo’ya öğrettiği terbiye kuralları gibi:

Elde tüfek, yemek yemek terbiyesizlik sayılır. (Ara) Hem bir domuz yavrusu kadar pissin. Bu hale nasıl düştün oğlum? Göster tırnaklarını. ... Dişlerin ne alemde? (Dişlerini gösterir.) Bak bunu beğendim. Dişlerin itina ile ovulmuş yavrusuna çatmağa kimin dili varır? ... Şunu iyi bilmeni isterim oğlum. Hayatta affedemeyeceğim tek şey harbi öne sürerek, yıkanmayı ihmal etmektir (s.5)

Cephede Piknik oyununda savaş gerçeği vardır. Ancak, Tepan ailesi ve diğerleri gerçeği oyunla bozma çabası içindedirler. Dil, iletişim aracı olmaktan uzak, içinde bulunulan durumu anlatmak için yetersiz kalmış kelimeler dizgesidir. Sözcükler rastgele kullanılıyor gibidir. Sanki savaş ortamında bulunan bir asker gibi değil de, normal, günlük yaşamdan söz ediyor gibi konuşan Zapo’nun cümleleri, içinde bulunulan trajik durumu anlatmak konusunda yetersiz kalır.

Zapo: Alo... Alo... Buyurun yüzbaşım... Emredersiniz yüzbaşım... Evet, 47. Bölgenin nöbetçisi benim... Hayır komutanım, hiçbir yenilik yok... Özür dilerim komutanım, ama çarpışma ne zaman tekrarlanacak?... Ya el bombaları? Arkaya mı atmam gerekiyor öne mi? Başınızı ağrıtmak niyetinde değilim yüzbaşım. Sözümü kötüye de yormayın lütfen, ama burada sıkıntıdan patlamak işten değil. (sayfa 1)

Oyun, savaşın saçmalığına karşı bir başkaldırı gibidir. Gerçeği göğüsleyebilmenin, buna katlanabilmenin bir yolu olarak değerlendirilmelidir. Bu, hem sahneyi iç içe iki oyun alanı olarak kullanmak gibi somut bir uygulamayla gerçekleştirilmekte hem de hayata bir oyunmuş gibi bakma anlayışını iletecek sözler ve durumlarla sağlanmaktadır (Şener, 1996: 101). Oyun içinde oyun oynayan kişiler bir yandan “yaşam-oyun” ilişkisini sergilerken bir yandan da trajik olanın komikle harmanlanmasını sağlarlar. Ancak bu şekilde seyirci varoluş sorunsalına, içinde bulunduğu insanlık durumuna uzak açıdan bakmayı başarabilecektir. Uyumsuz tiyatro

oyunlarında “yazarlar yaşam oyunumuza bir lunapark aynası tutmuştu sanki. Bu çarpıtan aynada yaşamımızı kimi zaman şaşıracak, kimi zaman eğlenerek, kimi zaman dehşete kapılarak seyrettik” (Şener, 2010: 113-114).

Cephede Piknik oyun kişileri, diğer Uyumsuz tiyatro oyun kişilerini hatırlatsa da, bu oyunda saçma günlük yaşam içinde değil, çok daha fazla acı veren, ölümün birebir yaşandığı bir ortam olan savaş içinde sunulur. Savaşın acımasızlığı, vahşiliği saçmayla bütünleşir; korkunç ve gülüncün içiçeliği tıpkı bir labirent gibi seyirciyi çıkmaza sokar, nerede ne zaman güleceği konusunda kararsız bırakır. Oyunu izledikten sonra, kafamızda varoluşumuza yönelik birçok soru, sorulara yanıt bulma çabası ve bir Uyumsuz tiyatro oyunu izlemenin zevki ile tiyatro salonundan ayrılırız.

KAYNAKÇA

Arrabal, F. (1958), *Theatre*, Julliard, Paris

Altuna, S, 5396-*Cephede_Piknik*-Fernando_Arrabal-24s (1).pdf

Berenguer, A, (1979), “*Entrevista con Arrabal*”, (Saratoga Springs, 1976), Fernando Arrabal, der. Angel y Joan Berenguer, (Madrid: Espiral/Fundamentos) Aktaran: Zerrin Yanıkkaya, *Tiyatroda Grotesk ve Bir Örnek Olarak Fernando Arrabal Tiyatrosu*, (Doktora Tezi) (2003), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anabilim Dalı

Combes, E, (2012), <http://www.lintermede.com/theatre-chateau-clandestins-fernando-arrabal-cartoucherie.php#1123>

Esslin, M, (1999), *Absüird Tiyatro*, Dost Kitabevi, Ankara

Salihoğlu, B, (2016), “Gülmeden Grotesk Etkiye”, *Aydın Sanat* Yıl 2, Sayı 3, (47-59)

Schifres, A, (1969), *Entretiens avec Arrabal*, Belfond, Paris

Şener, S, (1996). *Oyundan Düşünceye*, Gündoğan Yayınları, İstanbul

Şener, S, (2010), *Tiyatroda Yaşam-Oyun İlişkisi*, Dost Kitabevi, Ankara

Yanıkkaya, Z, (2003), *Tiyatroda Grotesk ve Bir Örnek Olarak Fernando Arrabal Tiyatrosu* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tiyatro Anabilim Dalı.

UZAK DOĞU DİNLERİNDE TANRILARA TAPINMA ARACI: KANSIZ KURBAN

Ayhan ASLANOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

ÖZET

İlk insandan itibaren kutsal kabul edilen varlıklarla iletişim aracı olarak kullanılmış olan dinsel törenlerden birisi de kansız kurbandır. Kutsal varlıkları memnun etme düşüncesi her daim ön plana çıkmıştır. Bu düşünceden hareketle ortaya çıkan kansız kurban; inanılan, korkulan varlıklara ve/ya tanrılara hediyeler sunma, sığınma; onlardan dilekte bulunma, onların öfkesinden kaçınma şekline dönüşmüştür. *Takdimeler* olarak ifade edilen bu kavramın tarihçesini Hz. Adem'in oğlu Kabil'in Allah'ı hoşnut etmek için sunduğu toprak ürünlerini örnek olarak gösterilebiliriz.

Bireysel veya toplu olarak kan akıtılmadan kurban sunulması özellikle Hinduizm, Budizm, Şintoizm, Konfüçyanizm gibi Uzak Doğu dinlerinde de yüzyıllarca devam ettirilmiştir. Hint dinlerinin ilki kabul edilen Hinduizm'in (Sanatana Dharma) ilk dönemlerinde tanrılar için kanlı kurbanlar sunulmaktaydı. Ancak bunun yerini sonraki dönemlerde “*puja*” adındaki ibadetlerde, sunulan kansız kurbanlar almıştır. Hinduizm'in aksine Hint kökenli dinlerin en yaygını olan Budizm'de kanlı kurban törenleri *ahimsa* öğretilerinden dolayı gerekli görülmezken genel olarak *vihara* ve *pagoda* adı verilen mabetlerde Buda ve Budist azizlerin heykellerine kansız kurbanlar takdim edildiği görülür. Budizm'deki bu inanış şekline Caynizm'de de rastlamaktayız. Yine Japonların geleneksel dini olan Şintoizm'de de ölen atalarının ve tabiat güçlerinin ruhlarını temsil eden *kamilere* (tanrılara); Çin dinlerinden Konfüçyanizm'de ise *Yüce Tanrı* (Tien) için kansız kurbanlar sunulmak suretiyle ayinler yapılmıştır. Öte yandan Uzak Doğu dinlerinden Taoizm ve Sihizm'de de kansız kurban törenlerine pek rastlanmadığını belirtmek gerekir.

Bu düşünceden hareketle tebliğimizde Uzak Doğu dinlerinde kansız kurban ritüelini ve bunun tarihi süreçteki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Kutsal, Kansız Kurban, Ritüel, Uzak Doğu Dinleri.

BİR PLASTİK SANAT ANALİZİ ÖRNEĞİ OLARAK CİZRE ULU CAMİİ KAPI VE TOKMAKLARI

Dr. Öğr. Üyesi, Abdülsemet Aydın

Dicle Üniversitesi

Özet

Cizre Ulu Camii Kapı ve Tokmakları, tarihsel ve işlevsel boyutlarının fevkinde, sanatsal ve plastik bakımdan bir bütün olarak analiz edilmesi gereken bir eserdir. Bir birine taban tabana zıt espas ve biçimlendirme anlayışların kombine edildiği bir tasarımın hayat bulduğu bu eser, tasa-tasarım-uygulama bakımından tam bir senkronizasyon örneğidir. Gerek sponsorunun gerekse tasarlayanının nevi şahsına münhasır anlayışlarının bir tezahürü olan eser, temel sanat prensiplerinin yorum ve uygulanması bağlamında temel sanat elemanlarının isabetle yorumlanarak bu anlayışa uygun kullanımından kaynaklanan kendine özgü bir plastik sonuç sunmaktadır. Eseri meydana getiren kompozisyonda uygulanan üsluplaştırılmış üç boyutlu figüratif formların oluşturduğu somut espasa mukabil zeminde başvuru olan iki boyutlu soyut espastan kaynaklanan biçimsel ve düzlemsel karşıtlık, kurgusal denge, birim tekrarına dayanan ritim ve renksel uyum yoluyla güçlü bir bütünlükle kompoze edilmiştir. Doğa kaynaklı ve nevi şahsına münhasır bir anlayışla stilize edilerek soyutlanan organik formların, geometrik şekillerin geometrik tezyinatı biçiminde oluşturulan düzen dahilinde kurgulandığı Cizre Ulu Camii Kapı ve Tokmakları işlevinden öte, multidisipliner bir eser olarak, somut ve soyut temelli espas anlayışların bir terkipte kompoze edilmesinin yanı sıra uygun materyal ve teknik kullanımı bakımından da başarılı bir kombinasyondur. Kapı ve tokmaklarıyla bir bütün olarak tasarlanan eser, ayrıca ve önemli olarak, figür ve geometrik tezyinatında tercih edilen terkihi pirinç materyalinin türü, biçimlendirilebilme özelliği ve rengi ile kompozisyonun biçimsel ve tematik özelliği arasında, taksirli bir sanatsal ve plastik tasanın sonucu olduğu düşüncesini de dışı vurmaktadır.

Anahtar sözcükler: Cizre Ulu Camii, Kapı tokmakları, Kombinasyon, Somut Espas, Soyut Espas

Giriş

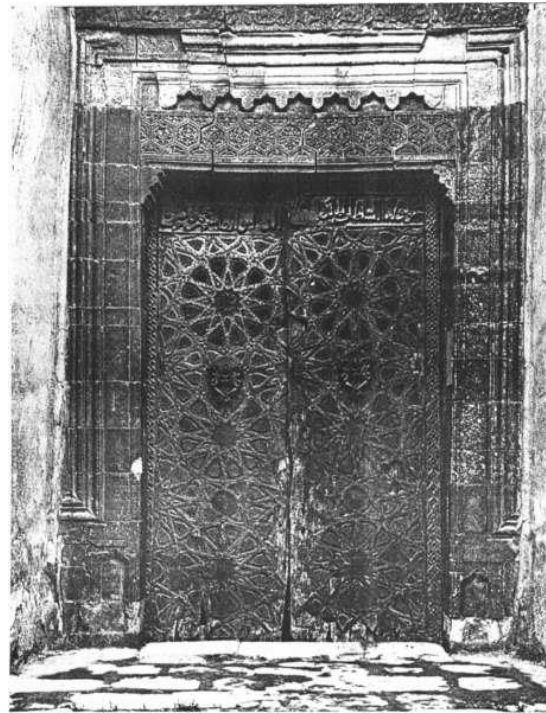
Yer küre üzerinde, tarih öncesinden günümüze geçen zaman süresince insan tarafından yapılan her türden eserde, tasarlayanın tasası ile alımlayanın atfettiği şey arasında çoğunlukla paralellik veya birebir örtüşme bulunmayabilmektedir. Ancak, tasarlayanın kaygısı ile alımlayanının beklentisinden kaynaklanan alımlamanın merkezinde her halükarda olaya konu eser bulunmak durumundadır. Bu çalışma, Cizre Ulu Camii Kapı ve Tokmakları ile ilgili bu güne kadar yapılmış bulunan çok sayıdaki çalışmanın eserin daha çok tarihsel ve işlevsel yönü dikkate alınarak yapılmış olduğu, dolayısıyla sanatsal ve plastik özelliklerinin ihmal edildiği düşüncesinden hareketle kapı ve tokmakları bir bütün olarak, tarihsel ve işlevsel özelliklerinin ötesinde, sanatsal tasarım ve biçimlendirme anlayışının formal bakımdan bir analiz ile gerçekleştirilmesi zaruretiyle doğmuştur. Gerçekte de, çalışmaya konu eser ısmarlayanın hedefindeki alımlanma şekli ile potansiyel alımlayıcısının beklentisinin önemli olduğu bir

dönemde, tüm bu faktörlere rağmen, tasarlayanın nevi şahsına münhasır artistik ve plastik tasalarını hangi yol ve yordamla pratiğe döktüğüne dair önemli bir örnektir. Özellikle plastik sanatlar bakımından birer kanun niteliğinde kabul edilen temel sanat prensipleri ile elemanlarının, sanatçının nevi şahsına münhasır sanatsal anlayışı doğrultusunda yorumlanarak uygulanması bakımından nedret bir örnektir. Bu çalışma, çoğu zaman ısmarlayan-tasarlayan-alımlayan üçlünün amaç, kaygı ve beklentilerinin bir minvalde buluşsa dahi eserle ilgili, özellikle işlevsel ve sair yönü nedeniyle ortaya çıkan yanlış, yanlış veya ilgisiz değerlendirmelerin önüne geçme amacına matuf olarak yapılmıştır.

Cizre Ulu Camii Kapı ve Tokmaklarının plastik analizi

"Uygulamaya dönüşmeyen bilim gerçeğe yanlış arasında bir yeredir El Cezeri"

Yapım tarihi hakkında çeşitli savlar bulunmakla beraber, Cizre Ulu Camii'nin esasen Mar Yohanna adlı Hristiyan manastırı külliyesi içerisindeki bir kilise üzerine, Miladi XII. Yüzyılda, Zengi Ebu'l-Kasım Mahmud Muizeddin Sencerşah bin Gazi tarafından inşa edildiğine dair güçlü kaynaklar mevcuttur. *"Cizre Ulucamii, esasen eski bir Hristiyan kilisesi idi. Halk söyleminde dile getirilen bu gerçeğe dair günümüze kadar herhangi bir kaynak bulunamamıştı. Ancak bu kitap ile birlikte bu kaynaklara da ulaşmış bulunmaktayız. Örneğin, Taylor, Cizre Ulucamii'nin, Zengi Ebu'l Kasım Mahmud Muizeddin Sencerşah b. Gazi tarafından Hicri VI. (M. XII.) yüzyılda eski Mor Yohanna Manastırı mekanı üzerine yapıldığını kaydediyor. (Tüzün,2014:162)"*

Cizre Ulu Camii Kapısı özgün hali,
<http://www.habitat.org.tr/insanyerlesimleri/restorasyon/515-cizre-ulucami.html>

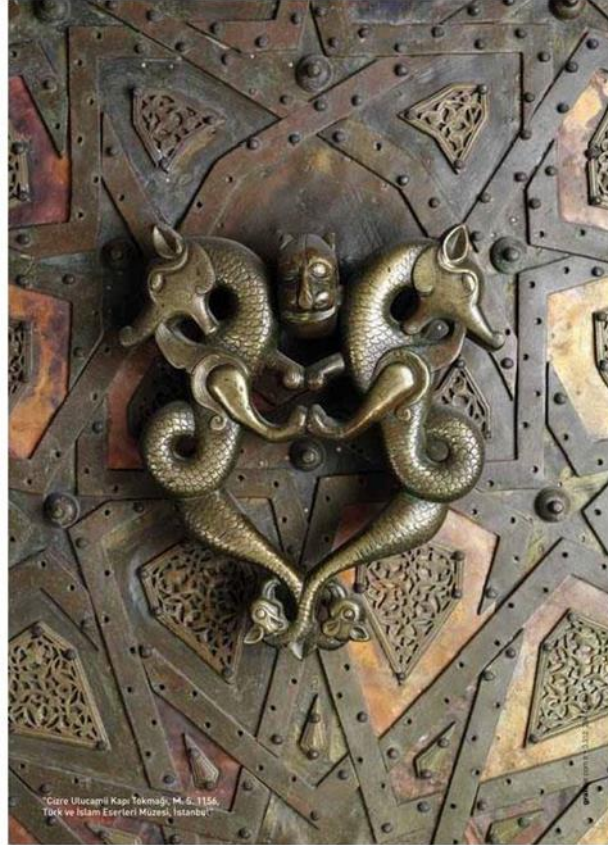

Cizre Ulu Camii Kapı ve Tokmakları
(tokmaklardan birinin çalınmasından sonraki hali),
<http://www.habitat.org.tr/insanyerlesimleri/restorasyon/515-cizre-ulucami.html>

MS 12. yy. da yapılan Cizre Ulu Camii'nin kapı ve tokmakları, işlevinden çok tasarımı ile dikkat çeken bir eserdir. Her biri 3.00 x1.12m boyutlarında masif ahşap üzerine tunç şeritlerle ve geometrik şekillerle tezyin edilmiş iki kanattan oluşan kapılarla birlikte tasarlandığı düşünülen ve döküm tekniği ile şekillendirilen eserin sanatçısının kim olduğu konusunda, eser üzerinde yazılı herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte, sonradan yazılan bazı kaynaklara, ama özellikle sanatsal tarzına göre Ebul-İz İsmail bin Rezzaz el-Cezeri'ye (1153-1233) atfedilebilir bir kanaat oluşturmaktadır. *“Cizre Ulu Cami Kapısı ve üzerindeki tokmaklar, motif ve yazıları Zengi Devletinin hakimi Sencerşah Bin Gazi Bin Mevdud Bin Zengi (hakimiyeti:1193-1208) tarafından Cizreli 60 makine mucidi Ebul-İz İsmail bin Rezzaz el-Cezeri'ye (1153-1233) yaptırılmıştır* (Yaşın, 2011:155-156)”.

Her biri 27 x 24 x 3cm boyutlarında olan tokmaklardan biri halen Türk ve İslam Eserleri Müzesi diğeri ise Kopenhag'da bir özel koleksiyonda bulunmaktadır. Tunç döküm tekniğindeki üç boyutlu yapısından kaynaklı yapılış şekli, amacı ve işlevine dair değerlendirmeler bir yana, plastik özellikleri bakımından bir alan kurgusal bir çalışma olarak da değerlendirilmesi mümkün olan eser, cepheden görünümü itibarıyla, biri sağda diğeri solda olmak üzere başları ejder tabir edilen ve kuyruk bölümü stilize yırtıcı kuş biçimiyle biten iki formun ortasında birer stilize mask gibi, cepheden görünümlü aslan başı figüründen oluşan simetrik bir heykel kompozisyonu biçimindedir. Esasen soyut espas anlayışının egemen olduğu kompozisyon, doğa esinli stilize üç boyutlu organik formlardan müteşekkil kapı tokmakları ile geometrik çizgisel soyut iki boyutlu tezyini düzenin hakim olduğu kanatlar bir birini destekleyen karşıtlıkların bir kombinasyonu anlayışıyla bina edilmiştir. Bu bakımdan kompozisyon bütünlüğü, soyut ve benzer birimlerin oluşturduğu soyut-geometrik düzene tezat ama onu destekleyen mükerrer stilize organik birimlerle oluşturulan organik-stilize figüratif formların oluşturduğu öğelerin dengeli harmonizasyonu ile oluşturulmuştur. Kompozisyonda başvuru

uzamsal ve formal karşıtlık, ayrıca, tercih edilen madenin hem kendi rengi hem de ortamla etkileşiminden oluşan oksidasyon ve belki de sonraki zamanlarda yapılan boya veya cilalamayla meydana gelen monokrom kahverengimsi bir tonun oluşturduğu bir renk harmonisinin katkısıyla bir kez daha kombine bir ve bütünlük içinde bir eserin oluşturulmasını sağlamıştır. Eser, düzlem veya destek olarak değerlendirilen ve soyut geometrik biçimlerin gerektirdiği soyut geometrik iki boyutlu çizgilerle tezyin edilen zemin ile doğa kökenli organik stilize form figürasyonun gerektirdiği kısmen organik figüratif üç boyutlu çizgilerin egemenliğindedir.

Cizre Ulu Camii Kapı Tokmağı,
<https://www.pinterest.it/pin/471681760965080445/>

Stilize aslan başı merkezli karşılıklı bakışumlu ejderlerin oluşturduğu pirinçten tokmaklarla kompoze edilen gözde figürler ile bunlar için espas oluşturan ve görece üzerine monte edildiği kapı cepheden görüye göre tasarlandığı düşünülmektedir. Eser ilk bakışta, soyut espas içinde tabiat kökenli stilize organik formların merkeze alındığı bir tezatlığın yarattığı çarpıcılık biçimindeki karşıtların oluşturduğu bir bütün halinde görülmektedir. Bu üç boyutlu-iki boyutlu formal karşıtlığa karşın eser, gerek tokmaklarda gerekse espasta kullanılan pirincin yapısından kaynaklı turuncuya yakın kahverengi ton nedeniyle dingin ve bütüncül bir görünüm arz etmektedir.

Sonuç itibariyle Cizre Ulu Camii Kapı ve Tokmakları eseri, yapıldığı zamanın salt sanatsal ve sanatsal olmayan birçok kaygıyı bir potada terkip eden yapısı nedeniyle çok sayıda ve nitelikte bilimsel çalışmaya konu edildiği ancak plastik bakımdan bir analize de ihtiyaç hasıl ettiği görülmüştür. Her bakımdan bir sentez ürünü olan bu eserin, içerdiği artistik ve plastik tasanın tamamen formal bir analizle deşifreyonunu temel alan bu çalışma yoluyla bu alanda gerekli

olan doğru eser okuma ve çözümlemeye katkı sunarak hak ettiği değeri bir kez daha teslim edeceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Abdullah Yaşın, Tarih Kültür ve Cizre, Kent Işıkları Yayınevi, 2011, İstanbul

Mesut Tüzün, Cizre Tarihi II, Nubihar Yayınlar, 2014, İstanbul

MARIANNE JORGENSEN’İN PINK M.24 CHAFFEE ADLI ESERİNİN FEMİNİST SANAT PRATIĞI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Şengül ACİL

sengulacil@gmail.com

ÖZET

İçinde yaşanılan toplum, bireylerin cinsiyetlerine uygun davranış kalıplarını ve buna uygun davranış kodlarını belirler. Hâkim ataerkil yapı; ideal eş ve anne olmak gibi kadını ikinci plana atmış bir temsilden söz ederken kadının edilgenliği yine eril bir söylemin içinde beklenen domestik kültürel kodlarla tanımlamaktadır. Toplumsal cinsiyet normlarını belirleyen aynı toplum alınan siyasi kararların, yapılan uygulamaların, o toplumun militarist yapısının ve savaş ideolojisinin karar mekanizmalarını da biçimlendirmektedir. Toplumun tüm yapısını yapı bozuma uğratan bu yaptırımlar sanatta da aynı şekilde eril söylemlerin yön verdiği bir yapı oluşturmuştur.

Marianne Jorgensen, yaşadığı toplumun kadına yüklediği misyonu ve savaş imgesini eleştirdiği eserleriyle kendine has ezoterik kabul edilebilecek pratiklerle dikkatleri üstüne çekmeyi başarmış bir sanatçıdır. O ve çağdaşları, kadın olma biçimlerine getirilen kısıtlamalara karşı ifade özgürlüğünü benimsemiş feminist aktivizm nitelikte eserler üretmişlerdir. Öyle ki geleneksel bir üretim şekli olan örgü edimi, güncel sanat pratiğine dönüşerek hem kent ve savaş olgusu hem de kadın kimliği ile birlikte kamusal alanda savaş karşıtı bir dilin parçası olabilmıştır. Bu bağlamda “Marianne Jorgensen’in Pink M.24 Chaffee Adlı Eserinin Feminist Sanat Pratiği Açısından Değerlendirilmesi” adlı bu çalışmada savaş, toplumsal cinsiyet, el işi ve zanaat kavramları, bunun yanında kadın kimliğine dair kodların günlük hayatın bir parçası olan örgü ile birlikte nasıl bir politik duruş haline geldiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, el işi, zanaat, feminist sanat

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet normlarını belirleyen yapı, aynı şekilde aldığı siyasi kararlarını, askeri mekanizmalarını ve savaş ideolojilerini de belirler. Toplumsal tüm olgu ve dinamikleri yapı

bozuma uğratan bu normlar-yaptırımlar sanatta yine aynı şekilde eril söylemlerin kalıplarıyla donatılmış bir sistem oluşturur. Bunu destekleyen nitelikte Cockburn (2015, 106-108), kültürler ve süreçler üzerinde yapılan çalışmalarda ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerinin savaşların hem nedenini hem de sonucunu belirlediğini söyler. Bir çok toplumda çocukların yetiştirilmesi, okul dönemi, rekreasyon, medya, istihdam gibi alanlar ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretildiği kültürel süreçler olup, fiktif veya gerçek anlamda militarizasyon ve savaşa girmeyi içermekte olduğunu da ekler. Başka bir deyişle, ataerkil bir toplumda hiyerarşik ilişkiler, militarist ve milliyetçi toplumların gereksinimlerine özellikle uygun düştüğünü vurgular.

Ataerkil toplumun kadını ikinci planda tutan bu eril sistemi kadınların yetiştirdiğine dair Arman & Şerbetçi (2012: 75), ataerkil toplumlarda kadın, ulusu doğuran ana olduğu için doğurduğu oğullar bakımından yüceltildiğini ve dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı doğurduğu oğlu tarafından korunması gereken bir varlık olarak güçsüzleştirildiğini ifade eder.

Aynı zamanda savaşılan ülke korunması gereken bir hazine olarak düşünüldüğü için politik ve cinsel açıdan erkeğin üstünlüğü bağlamında önemlidir. Örneğin; “İşgal edilmiş düşman uluslar boyun eğmiş ve hadım edilmiş olarak görülür. Bu nedenle, zafer kazanmak da erkeksileştirilerek değerlendirilir” (Arman & Şerbetçi, 2012: 74). Bu da demek oluyor ki savaş erkekler için yenme-yenilme olgularına istinaden kahramanlık diye kabul edilirken kadınlar için kayıp, tecavüz, keder ve acı çekme ile sonuçlanmaktadır.

Kadının yaşamın her alanında başta kendi bedenine ve kimliğine yabancılaştırılması aynı biçimde savaş ortamında da aynen geçerliliğini korumuştur ve korumaktadır. Feminizm her ortamda ve alanda kadın-erkek eşitsizliğine dikkatleri çekerek geleneksel ve ataerkil yapıda değil modern toplumda kadının kendini fark ettirerek yapmasını hedeflemiştir. Feminist hareketle birlikte kadının elde etmeyi hedeflediği hak arayışları, kadın sanatçıların sanat dünyasında görünür olmalarına kapı aralamıştır. Bu süreçte kadın sanatçılar, kadın kimliğini sorgulayarak kadın-erkek eşitsizliğini ortadan kaldırma fikrini irdelerken ürettikleri eserlerinde feminizmin ve feminist sanatın genel olarak sorguladığı başlıkları genişletmişlerdir. Feminist sanatçılar, yapıtlarını ortaya koyarken sanatın değişmez kurallarını yapı söküne uğratarak o yapıt için belirlenen kurallarla üretirler. Sanat düzleminde yarattıkları bu kuralsızlık, sanatçının ve özellikle de kadın sanatçıların özgürleşmesine olanak sağlamaya başlar ve sanatçı, ürettiği tüm yapıtlarında sosyal yapının dayattığı kuralları da reddederek sadece yapıtının koyduğu kuralları uygulamayı seçer. Feminist sanatçılar bu yüzden radikal eserlerle geleneksel kuralların dışında eserler üretmişlerdir ve üretmeye devam etmektedirler. Feminist sanatçılar, çalışmalarına feminist perspektiften bakıp oluşturdukları yapıtları ile toplumun eşitsizlik olgusuna

farkındalığının artmasını sağlamışlardır. Bu farkındalığın artmasına büyük katkı sunan feminist sanatçı dendiğinde ilk akla gelen sanatçılara Cindy Sherman, Marianne Jorgensen, Judy Chicago, Carolee Sheeman Miriam Schapiro; Türkiye’den yakın zamanda var olan feminist sanatçılara birkaç örnek verilecek olunursa Nur Koçak, İpek Duben, Şükran Moral, Canan Şenol, Nur Koçak ve Nil Yalter gibi isimler örnek verilebilir. Bu çalışmada feminist bağlamda incelenmek üzere seçilen Marianne Jorgensen’in M.24 Chaffe adlı eseri, hem anti-militarist oluşu hem anti-kapitalist tavrı hem de kadına özgü bir edim olan örgü imgesi ile birlikte birçok feminist göstergeyi içinde barındırdığı için tercih edilmiştir.

Marianne Jorgensen, M.24 Chaffee Adlı Eserinin Feminist Sanat Pratiği Açısından Değerlendirilmesi

Kuşaktan kuşağa aktarılan bir pratik olarak dünyanın farklı coğrafyalarında türlü tezahürleriyle karşılaşılan örgü pratiği, kimi zaman toplumsal olaylarda, yıkıcı ve acil gereklilik olarak savaşlarda aldığı rol ile birlikte politik bir araçsallığa bürünür. Bu bağlamda, domestik bir üretim yöntemi olarak görülen örgünün malzeme olarak seçilmesinin güncel sanat pratiklerinde yeni açılımlar getirdiği söylenebilir (Büyükyıldırım, 2018). Buna örnek olabilecek sanatçılardan Marianne Jorgensen, iki uç noktayı bileştirip ortaya attığı feminist pratiği görücüye çıkararak getirdiği geleneksel ve savaş kodlarla bambaşka bakış açısı getirmiştir. Kaldı ki geleneksel olarak aktarılmış bu örgü edimini feminist aktivizm saymak için, öncelikle böyle bir bilinçle konuyu ele almak gerektiği söylenebilir.

“Güncel feminist aktivizminin çeşitli kanatlarında, kadın ve domestikite sembolü olarak örgü pratiğinin sahiplenilmesi, salt kadın üretimi oldukları gerçeğiyle/gerekçesiyle birlikte bu üretimlerin bir sanat yapıtı olarak değersiz atfedilmesine bir nevi eleştiri sunarken, zanaat veya meta olarak gereğinden az değer görmesinin iadesine çabalar.” (Büyükyıldırım, 2018).

Görsel 1: Marianne Jorgensen, M.24 Chaffe, 2006

Jorgensen, bu yapıtında II: Dünya Savaşı'nda kullanılmış bir tankı pembe ipe örülmüş bir örtü ile kapladığı görülmektedir. İnsanların sınırlarını aşmanın sembolü diye tercih ettiği tank objesi sanatçı için sembolik bir anlam içermektedir. İlk bakışta dikkatleri çeken (kız çocuklarına özgü cinsiyetçi bir renk olan) pembe renkli (kadına ait bir eylem olan) örgü yapının kadına özgü tarafını oluştururken eril ve sert bir imge olan tank imgesi de bu yapıtta eril olan savaş imgesini temsil etmektedir. Savaş gibi eril bir olguya ait tank imgesini kadınsı (aynı zamanda anaç) üretim biçimi olan örgü edimiyle yumuşatarak ters yüz etmeyi başaran sanatçı daha önce de pembe tanklardan oluşan yapıtlarıyla karşıt bir söylemler gerçekleştirmiştir.

Büyükyıldırım (2018), sanatçının tankın pembe örgü ile kaplı olduğunda tamamen silahsız hale geldiğini ve otoritesini kaybettiğini; pembe örgü ile tank kombine edildiğinde hem malzeme hem de renk olarak bir karşıtlık oluşturduğuna değiniyor.

Bu bağlamda; uluslararası ilişkiler alanında maskülen ve feminen tanımlamalara bakıldığında erkeklerin hep koruyucu, kadınların ise korunan olarak betimlendiği tespit edilmektedir. Özellikle savaşla ilgili yaygın düşüncelere bakıldığında, erkeklerin savaşlara kadınlar ve çocuklar gibi savunmasız, korunmaya muhtaç grupları korumak için giriştiklerinin ifade edildiği görülmektedir. (Pankhurst, 2010: 148).

Örgü pratiği geleneksel zanaat ürünü, domestike ve sadece kadına ait kabul edildiği için sanatsal anlamda değersiz görülürken barındırdığı ezoterik ve kültürel kodlarla birlikte Jorgensen'in bu

yapıtı güncel feminist aktivizme layık bir edim olarak hak ettiği değeri görmektedir. Büyükyıldırım'ın (2018) dediği gibi; el sanatları, yemek pişirme, örgü ve nakış gibi aktiviteler erkek egemen dünya görüşü tarafından kadına empoze edilmiş domestik birer stereotipik etkinlik iken, manifestosal olarak dışlanan edimlerdi. Böylelikle domestik yaşamın sembolik öğelerinden biri olarak görülen örgünün yeri, politik ve feminist aktivizm içinde önce dışlanan sonra da sahiplenilen bir pratik olmuştur.

SONUÇ

Kadın ve erkeğe dayatılan toplumsal yaptırımlara, kadın ve erkek arasındaki eşitsiz cinsiyet rollerine radikal bir şekilde yön veren Modernizm, Postmodernizm ve Feminizm ile birlikte toplumsal cinsiyet imgesine eserlerinde yer vermek isteyen sanatçılara daha çok rastlamak mümkün olmuştur. Yani postmodern süreçte kadın sanatçıların düşünsel, sanatsal ve sosyal alanlarda deneyimlerinin değiştiğini, feminist sanat pratikleri sayesinde de sorunsallarını cesurca dile getirme fırsatı bulduklarını belirtmek yerinde olacaktır. Tam da bu noktada Marianne Jorgensen'in kadınsı-el işi edimi olan örgü ve eril bir nesne olan tank imgesiyle cinsiyetçilik kavramını tersyüz etmeyi başardığı Pink M.24 Chaffee adlı eserinde; sembolik olarak da olsa cinsiyet eşitsizliğinin okunabildiği açıkça görünmektedir. Sanatçının çeşitli göstergeler içeren bu yapıtı, yapı söküme uğrattığı savaş-tank-örgü-pembe-eril-kadına özgü kavramları tekrar tanımlayarak anti-militarist bir söylemle birlikte güncel ve feminist sanat pratiklerine yeni bir açılım getirebilmesi açısından değerlidir.

KAYNAKÇA

ARMAN, M., ŞERBETÇİ, D. (2012). Postkolonyal feminist teoride milliyetçilik, militarizm ve savaş karşıtlığı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3, 65-83.

BÜYÜKYILDIRIM, N. K. (2018). Feminist Aktivizm ve Güncel Sanat, <https://www.pressreader.com/turkey/arredamento-mimarlik/20181001/282312501009780>

COCKBURN, C. (2015). Militarism and war, Shepherd, Laura J. (ed.), Gender matters in globalpolitics: A feminist introduction to international relations, London and New York: Routledge, 105-115.

PANKHURST, D. (2010), "Sexual Violence in War", Shepherd, Laura J. (ed.), Gender Matters in Global Politics- A Feminist Introduction to International Relations, (London: Routledge): 148-160.

NİL YALTER'İN “BAŞSIZ KADIN VEYA GÖBEK DANSI” ADLI VIDEO ESERİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Şengül ACİL
sengulacil@gmail.com

Barış AYDIN
baris.aydin@dicle.edu.tr

ÖZET

Toplumsal cinsiyet düzeni içinde kimliğini kazanan bireylerin cinsiyetçi tüm yaptırımların belirlediği “eril” ve “dişil” özelliklerin kendini algılama ve tanımlama sürecindeki etkisi oldukça büyüktür. Kadın ve erkeğe verilen toplumsal roller, bunları belirleyen ve yön veren sosyal-psikoloji ile birlikte biçimlenen kadın kimliğini, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Nil Yalter’in kendi diliyle ortaya koyduğu sanatını ele almak çalışmanın öznesi niteliğindedir. Bileşenleri açısından oldukça kaotik olan toplumsal cinsiyet kavramı, sanatçının eserlerinde kullandığı imge ya da sembollere göre farklı anlamlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla genişleyen içeriği anlamak ve yorumlamak için sanatçının eserlerini betimleyerek yorumlamak, eserlerinin yapısal örgüsünü incelemek açısından önemlidir. İçerik olarak gerçekliği temsilen alegorik imgeler kullanan Nil Yalter’in kültürel ve etnik değerleri eserlerinde irdedeği bilinmektedir. Feminist bakış açısıyla ürettiği ve kodlarla bezenmiş eserleriyle Nil Yalter, sanat dünyasında yoksulluk ve zenginlik, azınlık ve göç gibi spesifik unsurlara dikkatleri çekmeyi başarmıştır. Aynı zamanda kadın imgesinin fetişleştirilip arzu nesnesi konumuna indirgenmesini eleştirdiği “Başsız Kadın veya Göbek Dansı” adlı video eseriyle kadınların maruz kaldığı cinsiyetçiliğe karşı duruşunu sert bir şekilde ifade etmekten kaçınmamıştır. Nil Yalter’in Türk Sanatına katkılarını daha iyi anlayabilmek için, analitik bir yaklaşımla irdelenmesi gerektiği düşüncesiyle sanatçının “Başsız Kadın veya Göbek Dansı” adlı eserinin derinlemesine inceleme ihtiyacı doğmaktadır. Bu bağlamda, seçilen eser Roland Barthes'ın göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Böylece, seçilen çalışmada anlatılmak istenen bilgilendirme, yöntem ya da yöntemler, vurgu yapılan ögeler ve eserin içeriğiyle hedef kitlenin yönlendirilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nil Yalter, Göstergebilim, Feminist Sanat, Postmodernizm

GİRİŞ

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm dünyada yaşanan toplumsal ve ekonomik değişimler, Modernizm'in ve devamında Postmodernizm ile birlikte radikal düşünce tarzlarıyla dünyanın yeni bir dönem içine girdiği, bilinen bir gerçekliktir. Şöyle de denebilir; toplumun kültürel ve üretime dair süreçleri şekillenirken bireysel yaşamla ilgili değişim-dönüşüm dönemi başlamıştır. Kısacası Postmodernizm, bireysel yaşamla ilgili bilgi, üretim, sosyal yaşam ve sanata dair bireysel anlamda var olma hakkı ve kendini ifade etme alanı yaratarak toplumun kültürel yapısını yeniden tanımlamaya başlamıştır. Bunu gerçekleştirirken Dünya'da başlayan toplumsal ve siyasi hareketler (ırkçılığa karşı çıkış, etnik kimlik sorunu, cinsel kimlikte özgürlük vs) bu toplumların yeni değerler sistemine dair süreci hareketlendirmiş ve bu hareketler sadece toplumu değil bireye dair özgürlükçü düşünce ve yaşam tarzlarının meşrulaşması gerektiğine zemin hazırlamıştır.

Postmodernizm'in getirdiği radikal değişimlerin paralelinde kendine yer bulan unsur sanattır ve burum Feminist Sanat'taki değişimleri beraberinde getirmiştir. Feminizm; toplumsal gruplar arasındaki yaşam koşullarındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması ve var olan tüm eşitsizliklerin iyileştirilmesi olarak ifade edilebilir. Aynı şekilde feminist sanat da; sanat dünyasında yüzyıllarca kendine yer bulamayan kadın sanatçıların erkek sanatçılar gibi kabul görmeleri için ve neden daha kabul görmediklerine dair bir sorgulama başlatmıştır. Feminist sanat, kadının toplumsal yapıda ikincil rol alması, kadının ve bedeninin sanatta temsili, kadın sanatçıların eserleriyle sanatta yer alma ya da alamamalarıyla ilgili eleştiriler ortaya koymuştur. Dolayısıyla, sanatın ve sanatçı kimliklerinin bu anlayış içerisindeki dönüşümünü incelemek, sanatın bugününü ve geleceğini anlama noktasında önemli dinamikler olarak düşünülmektedir. Bireyin sanatsal üretim sürecine ve sanat anlayışına etkisini belirlemek araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Postmodernizm getirdiği bireysellik, özgünlük gibi unsurlar sanatta eski değer yargılarını da yapı-söküme uğratmış olmak demek pek de yanlış olmayacaktır. Bu süreçte feminist bir kadın sanatçının eserleri yüzyıllar önceki sanatsal kriter ve değerlerle değerlendirilmemelidir. Lyotard (1994, s.158); "Postmodern bir sanatçının ürettiği yapıt, prensip olarak önceden yerleşmiş kurallar tarafından yönetilmemektedir" ifadesiyle bu noktaya dikkatleri çekmiştir.

"Postmodern, modernin içerisinde sunulamayanı, sunumlananın kendisinde ileri götüren olacaktır: güzel biçimlerin tesellisini ve elde edilemez olanın kolektif nostaljisini paylaşmayı mümkün kılan bir zevk uzlaşımını inkâr edecektir; bunlardan hoşlanmak için değil,

sunulamayanın güçlü bir anlamını veren yeni sunumlamaları araştıracaktır. Postmodern sanatçı veya yazar, felsefecinin konumundadır. Yazdığı metin, ürettiği çalışma ilke olarak daha önceden yerleşmiş kurallar tarafından yönetilemez; benzer kategorilerin metne ya da çalışmaya uygulanmasıyla belirleyici bir yargıya göre yargılanamazlar. Bu kurallar ve kategoriler sanat yapıtının kendisi için aradığı kural ve kategorilerdir. O zaman sanatçı ve yazar yapılacak olmakta olanın kurallarını formüle etmek için kuralsız çalışmaktadır” (Lyotard, 1994, s.158).

Lyotard’ın (1994) dile getirdiği gibi kendi kuralları içinde yapıtı için belirlenen kuralların yarattığı bu kuralsızlık, sanatçının ve özellikle de kadın sanatçının özgürleşmesine olanak sağlamaya başlar ve sanatçı, ürettiği tüm yapıtlarında sosyal yapının dayattığı kuralları reddederek sadece yapıtının koyduğu kuralları uygulamayı seçer. Feminist sanatçılar bu yüzden radikal eserlerle geleneksel kuralların dışında eserler üretmişlerdir ve üretmeye devam etmektedirler.

Feminist sanat dendiğinde ilk akla gelen sanatçılar Cindy Sherman, Miriam Schapiro, Judy Chicago, Carolle Sheeman gibi isimler; Türkiye’de yakın zamanda var olan feminist sanatçılara birkaç örnek verilecek olunursa Nur Koçak, İpek Duben, Şükran Moral, Canan Şenol, Nezaket Ekici, Nilbar Güreş ve Nil Yalter gibi isimleri saymak mümkündür. Bu sanatçılar, çalışmalarına feminist perspektiften bakarak üretimlerinin çoğunu gerçekleştirmiş ve bu konuya dair bir farkındalık sağlamışlardır. Feminist sanatın 1970’lerdeki öncü temsilcilerinden Feminist yaklaşımlar ile yakından ilgilenen bir sanatçı olan Nil Yalter; ulusal ve uluslararası düzeyde birçok sanat kurumunda sergiler düzenlemiştir. Yalter’in, 1970’li yıllardan bu yana enstalasyon, video ve fotoğraf gibi birçok disiplinle ürettiği çalışmalarında kadının sanattaki ve yaşadığı ataerkil toplum ele aldığını ifade etmek mümkündür.

Görsel 1: Nil Yalter, Topak Ev, 1973

Yalter, bir dönem ‘kimlik’ ve ‘göç’ kavramlarını ele almıştır “Topak Ev” (Görsel 1) adlı eseri ile oldukça ses getirmiştir. Enstalasyon olarak gerçekleştirilen bu çalışması, keçe kaplamalı, taşınabilir göçmen çadırı (yurt), kadının kendi elleriyle yaptığı, içinde kendine ait bir evren barındıran, kadının belli sınırlar içinde hayatını geçirdiği minyatür bir evren biçimindedir. Sanatçı bu tarihten itibaren kadının toplumsal konumunu, yaptığı etnolojik araştırmalarla birlikte irdelemiştir (Tezkan, 2009). Sanatçının bu eserine ilişkin yurt imgesinin bir metafor olarak kurgulandığı da düşünülebilir. Ergenç’in (2016) belirttiği üzere: “Çadırı kadınların yazgısına ve mekânına dair bir soruşturma alanı olarak kullanan Yalter göçebe çadırına 'yurt' denmesi üzerinden bu sabit olmayan alanı bir alternatif yurt metaforu olarak kullanmış ve kadınların dünyadaki varlığına dair radikal bir jest sunmuştu.”

Göstergebilim ve Nil Yalter’in “Başsız Kadın veya Göbek Dansı” Adlı Video Eserinin Göstergebilimsel Çözümlemesi

İletişim, görseller ile başlamaktadır. Yazının olmadığı zamanlarda insanlar şekil çizme yolu ile kendi aralarında bir etkileşim içinde olmuşlardır. Altamira (İspanya) ve Lascaux (Fransa) mağaralarında yer alan hayvan ve insan figürlerinin stilizasyonları, günlük yaşamın bir parçasının görselleştirilip aktarma eyleminin gerçekleştiğinin birer göstergesidir (Tepecik, 2002: s.18). Bununla beraber, yazılı bir dil oluşturabilmenin bilinen en eski yolu, görsel iletişimden faydalanmak olmuştur. İnsanoğlu başlangıç olarak piktogramlardan, yani resimsel yazıları içeren sembollerden yararlanmıştır. Dünya üzerindeki kültürlerde resimsel yazının,

sözcüklerin görselleşerek bir iletişim şekli olarak kullanılmasının ilk denemesi olduğunu görmek mümkündür (Uçar, 2004). İfade edildiği gibi, görsellik iletişim kurabilmenin en kısa ve etkili yoludur. Hem görsel hem de sözel iletişimin temelinde bir takım göstergeden oluşan dizgeler mevcuttur. Bu göstergelerin bilimsel bağlamda incelenmesiyle beraber anlamların ifade biçimlerinin araştırılma gerekliliği göstergebilimsel analizin doğmasına sebep olmuştur. “Gösterge bilimi veya semiyotik; göstergelerin yorumlanmasını, üretilmesini veya işaretleri anlama süreçlerini içeren bütün faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan bir bilim dalıdır. Fransızlar semiyoloji terimini kullanmışlardır. Semiyotik disiplinlerarası bir sahadır. Anlam bilimi, dil bilimi, fonetik, mimarlık, sosyoloji, psikanaliz ve daha birçok bilim dalı ve disiplinin oluşturduğu disiplinler arası bir disiplindir. Kültürel kodlar, gelenekler ve metni anlam süreçlerine göre düzenlenmiş işaret sistemleri diye nitelenen her şey semiyotiğin inceleme alanına girmektedir. Semioloji, yapısalcılığın modeli olarak düşünülmektedir.” (Wikizero, 2019).

Bir göstergede, gösterenle gösterilen arasında bağ kurulmasına “anamlama” denmektedir. Bir gösteren görüldüğü an, onun gösterileni yani ne anlam ifade ettiği, düşünsel bağlamda zihninizde görselleşmektedir. Bu görselleşme ile anlama süreci de başlamaktadır. Göstergebilimin önemli alanı, şüphesiz “anamlama” başlığı altında toplanan “düzanlam” ve bununla beraber “yan anlam”ın bulunduğu kısımdır. Bu kavramlar Roland Barthes’in teoremine dayanmaktadır. Barthes (1976), düz anlam için göstergenin temsil ettiği şeyin, yan anlam için de göstergenin nasıl temsil edildiğini ifade etmektedir. Kavramlar, başlama seviyesinde reel evrenin (gösterilen) düşünsel olarak soyutlanmış, genelleştirilmiş karşılıkları (gösteren) olarak aktarılmaktadır. Bir sonraki seviyede (iletişim–dışavurum), kavram gösterilen, dışavurma biçiminde (görüntü ya da ses imgesi gibi) gösteren durumundadır. Kavramlar, görsel kültür olgusu ile etkileşim içindedir. Bu etkileşimden dolayı, kavramlar toplumların ortak kültür paydaları sayılmakta ve bu durumdan dolayı şahsi veya keyfi olamamaktadırlar.

Göstergebilimsel çözümlemelerde üç temel öge ön plana çıkmaktadır. Gösterge, gösterilen (göstergenin göndermede bulunduğu im) ve gösteren (göstergenin fiziki mevcudiyeti). Bu ana üç öge, gösterge teoreminin temelini oluşturmaktadır (Atabek ve Atabek, 2007: 68). Göstergebilim, dikkatini ilk safhada metne yöneltmektedir. Göstergebilim, alıcı veya okuyucunun metni yorumlarken aktif bir rol oynadığını kabul etmektedir. Göstergebilim ‘alıcı’ kavramı yerine (fotoğrafta ve resimde vb.) ‘okur’ kavramını tercih eder, çünkü ‘okur’ kavramı, çok daha önemli bir etkinliği ifade etmektedir. Okuma öğrenilen bir eylemdir, yani metni anlamlandırma prosesi okurun kültürel tecrübesi tarafından belirlenmektedir. Okur kendi

tecrübelerini, tavırlarını ve duygularını metne dönüştürerek metnin anlamlandırılmasına direkt olarak katkıda bulunmaktadır (Fiske, 1996, s.62). Bu bağlamda çalışmanın temel eseri olarak kabul edilen Nil Yalter'in “Başsız Kadın veya Göbek Dansı” isimli video çalışmasını aşağıda yer alan şekilde göstergebilimsel olarak “okumak” mümkün olabilmektedir.

Görsel 2: Nil Yalter, Başsız Kadın veya Göbek Dansı, 1974

<i>Gösterge</i>	<i>Gösteren</i>	<i>Gösterilen</i>	<i>Yan Anlam</i>
Başı görünmeyen bir kadının göbeği veya çıplak kadın bedeni	Oryantal kostümlü kadın bedeni	Oryantal kostümlü oryantal dans eden çıplak bir kadın	Cinsiyetçilik / Kadına yüklenen cinsiyet rolleri / Arzu nesnesi / Seks objesi / Kadın bedeninin nesneleştirilmesi
Göbek	Kameranin odağındaki kadının göbeği	Dans eden kadının göbeğine yazı yazarken yakın kadraj görüntüsü	Kadın bedeninin hassas noktaları / Delik / Gizli kalan yere vurgu / Erotik ve eril bir meta / Sömürü / Doğurganlık
Oryantal imgeler	Dans etme eylemi	Erkekleri eğlendirme aracı-biçimi olarak oryantal dans eden bir kadının dans eylemi	Erotik ve eril bir meta / Sömürü / Cinsiyetçilik
Yazı ve yazma eylemi	Vücuda yazılan yazı ve yazma eylemi	Elinde mürekkepli kalemle göbek deliğinin çevresinden başlayarak vücudunun büyük bir kısmını bir metinle doldurma	Kadın üzerindeki geleneksel baskıya karşı bir protesto / Kadın sünnetine karşı protesto / Ayın

Tablo 1: Nil Yalter'in “Başsız Kadın veya Göbek Dans” adlı video eserinin göstergebilimsel çözümlemesi

Sanatçı “Başsız Kadın veya Göbek Dans” adlı çalışması ile geleneklerin kadın üzerindeki baskısını irdelerken bunu yine kadın bedeni üzerinden kadına ait göbek dansı ve kadına ait ritüeller ile göndermeler yaparak ifade etmiştir. “Kendi göbek deliğinin etrafına, René Nelli’nin ‘Erotique et Civilisations’ adlı kitabından alıntılanmış bir metni, siyah keçeli kalemle yazmasıyla başlar. ‘Kadın hem dışbükey hem de içbükeydir’ metnin aslı, Afrika kıtasının bazı bölgelerinde yaygın bir uygulama olan kadın sünnetine dair etnografik bir analiz olup yaklaşık 20 dakika süren siyah-beyaz video, doğurganlaştırılmak üzere imam tarafından karnına tılsımlı yazılar yazılan Anadolu kadınının durumuna gönderme yapar.” (Tezkan, 2009). Sanatçı bu çalışmasında tarihsel süreçte kadının mahrum ve maruz bırakıldığı yaptırımlara ironik bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Afrika’da kadın sünneti olgusu ve Anadolu’da bir imamın kadının göbeğine tılsımlı olduğu düşünülen metinlerin yazması ritüellerine kadar kadının, geleneğin baskısı altındaki konumlandırılışına işaret etmektedir. İzleyiciyi bir nevi ayinin içine çeken video, aslında kadın olmanın zorlanmışlık ile birlikte sanatsal bir araçsallıkla nasıl ifade bulunduğunu açıkça ortaya koymuştur.

SONUÇ

Birey; yaşadığı toplumun diline ait toplumsal rollerini ve göstergeleri kullanmaya başladığı andan itibaren o sosyal ortamın yaptırımları ile birlikte var olmaya başlar. Kadın ve erkeğe verilen roller ona dayatılan cinsel rollerinin getirdiği var olma mücadelesini beraberinde getirir. Tam da bu noktada toplumsal cinsiyet, cinslere ait rol düzenlemeleri ve bunun yarattığı sosyal psikolojiden söz etmek kaçınılmazdır. Bu bağlamda kadın ve erkek arasındaki eşitsiz cinsiyet rollerine radikal bir şekilde yön veren Modernizm, devamında Postmodernizm ve Postmodernizm’in getirisini olan feminizmin etkisi tartışmasız oldukça açıktır. Yani postmodern süreçte kadınların ve kadın sanatçıların düşünsel, sanatsal ve toplumsal alanlarda var olma biçimlerinin ve deneyimlerinin değiştiğini görmemek mümkün değildir. Özellikle toplumsal, siyasal ve sanatsal anlamda gerçekleşen değişimlerin Türk ve Dünya Sanatı’nda kadın sanatçıların bugünkü noktaya gelebilmesine katkısı göz ardı edilemez; çünkü kadın haklarındaki iyileştirilmelerle birlikte geçmişe oranla daha çok kadın sanatçı görünür olma şansı yakalamıştır. Bu sanatçılar, sosyal ve kültürel anlamda toplumsal cinsiyet imgesinin sanata yansımalarına eserlerinde yer vermiş; kadın imgesinin temsiline yeni bakış açıları getirmeyi başarmışlardır. Bu bağlamda araştırmayı temellendiren hakim cinsiyet, kimlik ve toplumsal cinsiyet kavramları çeşitli kaynaklardan alınan araştırmacıların görüşleriyle kısmen desteklenmiştir. Bunun yanı sıra, etrafımızı kuşatmakta olan göstergelerin betimsel ve görsel çözümlenmesinin önemi vardır. Bir ögenin simgeleşmesi için görsel yapı ile simgelediği unsur

arasındaki etkileşimin bir hikâyesi ve aktarıldığı toplumda anlamsal durumunun olması gerekmektedir. Bu anlamsallık süreç içinde oluşmakta ve bir dayanak noktasına, nedenlere ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı, toplumda benimsenmiş hiçbir sembolik proses nedensiz olmamakta ve hepsinin bir çıkış noktası bulunmaktadır. Sonuç olarak, insanoğlunun günlük hayatında önemli bir yeri kapsayan bu gösterge öğelerinin anlamlandırılması ve amacına ulaşabilmesi için öncelikle toplumların kültür farklılıklarının göz ardı etmemek gerekmekte ve olayın içinde görsel öğeler, mesaj ve hedef kitle mevcutsa çözümleme yapmak ihtiyaç durumuna gelmektedir. Bu bağlamda çalışmada, feminist sanat ile beraber göstergebilime yer verilmiştir. Bu şekilde Nil Yalter'in "Başsız Kadın veya Göbek Dans" adlı video eseri Roland Barthes'in göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle analiz edilmiş ve bir göstergeler anlamlandırması yapılmıştır.

Kaynakça

- ATABEK, G. ve ATABEK, Ü. (2007), Medya Metinlerini Çözümlemek. İçerik, Göstergebilim ve Söylem Çözümleme Yöntemleri, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- BARTHES, R. (1976). Göstergebilimin Temelleri, Ankara: Kültür Bakanlığı.
- ERGENÇ, A. (2016). <http://www.artfulliving.com.tr/sanat/nil-yalter-vegorunmeyenler-i-9151> Erişim Tarihi: 20/12/2019
- FISKE, J. (1996), İletişim Çalışmalarına Giriş, (Çev. Süleyman İrvan), Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- LYOTARD, J.F. (1994). Postmodern Durum, çev. Ahmet Çiğdem, 2. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.
- TEPECİK, A. (2002), Grafik Sanatlar, Ankara: Detay & Sistem Ofset.
- TEZKAN, M. (2009). Gerçekliğe Alternatif Bir Gerçeklik: Nil Yalter Videosu, <http://www.nilyalter.com/texts/1/gerceklige-alternatif-bir-gerceklik-nil-yalter-videosu-turkish-by-melis-tezkan.html>, Erişim Tarihi: 26.12. 2019
- UÇAR, F. (2004), Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- WIKIZEROO. (2019), "Göstergebilim". <https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvR8O2c3RlcmdlYmlsaW0> Erişim Tarihi: 26.12.2019

KADIRLI MUTFAĞI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Önder YAYLA

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

Şeyda YAYLA

Öğr. Gör., Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

ÖZET

Çukurova'nın verimli toprakları üzerinde yer alan Kadirli, geçmişte birçok medeniyete (Hititler, Asurlar, Kilikyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Anadolu Selçukluları, Dulkadiroğulları Beyliği ve Osmanlılar) ev sahipliği yapmıştır. Kadirli bulunduğu coğrafi konum itibarıyla Türkiye'nin en önemli mutfaklarına ev sahipliği yapan Gaziantep, Hatay, Adana ve Kahramanmaraş illerine komşudur. Bu durum, Kadirli mutfak kültürünün gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Kadirli mutfağı zengin bir çeşitliliğe sahip olsa da yöreye özgü yemekler bakımından sayıca yeterli düzeyde değildir. Çalışmayla Kadirli mutfağındaki yemeklerden örnekler gösterilerek ilçe mutfağının tanıtılması ve elde edilen reçetelerin gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında ilçe mutfağında yaygın olarak tüketilen 10 yemek (pirpirim çorbası, sütlü çorba, dövmeli yoğurtlu çorba, paça çorbası, ekşili kömeç, Kadirli sucuğu, fos ciğer kebabı, tava, asıda tatlısı ve fıstıklı burma tatlı) doğma büyüme Kadirlili 40 yaş üzeri 10 kişi ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilerek belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen tarifler standartlaştırılarak yemeklere ilişkin yapım aşamaları da anlatılmıştır. Çalışma sonucunda, göçlerin etkisiyle ilçenin sürekli bir değişim içerisinde olduğu ve çevresindeki il ve ilçelerden fazlaca etkilendiği görülmüştür. Komşu ilçelerde yapılan yöresel yemekler ile aynı adı taşıyan yemekler ilçe mutfağında bulunmakta fakat yapılış yöntemleri ve/veya içerisinde kullanılan malzemelerde farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Kadirli mutfağı daha çok füzyon özellikler sergilemektedir. Kadirli'nin de dâhil edileceği gastronomi rotalarının oluşturulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadirli mutfağı, yöresel mutfak, gastronomi rotası, füzyon mutfak.

AN ASSESSMENT ON THE KADIRLI CUISINE

ABSTRACT

Kadirli, which is located on the fertile soil of Çukurova, has been home to many civilizations (Hittites, Assyrians, cliques, Romans, Byzantines, Anatolian Seljuks, Beylik of Dulkadir, and Ottomans). Due to its geographical location, Kadirli is adjacent to Gaziantep, Hatay, Adana and Kahramanmaraş whose local cuisines are one of the best cuisines in Turkey. This has made significant contributions to the development of the culinary culture of Kadirli. Although Kadirli cuisine has a rich variety, it is not sufficient in terms of local foods. The study aims to introduce Kadirli cuisine by showing examples of its dishes and to transfer the recipes obtained to future generations. Within the scope of the study, 10 dishes commonly consumed in the district kitchen (pirpirim soup, milk soup, yoghurt soup with cracked wheat, trotter soup, sour kömec, Kadirli sausage, lung kebab, tava, aside dessert and burma dessert with pistachio) were determined by conducting face to face interviews with 10 people over the age of 40. The recipes obtained in the study were standardized, and the cooking stages were explained. As a result of the study, it is seen that the district is in a constant change with the effect of migrations, and it is affected more by the surrounding provinces. The local dishes with the same name prepared in the neighboring districts are found in Kadirli cuisine. However, there are differences in the cooking methods and/or the ingredients used in it. In this context, Kadirli cuisine exhibits more fusion features. It is recommended to create gastronomic routes including Kadirli.

Keywords: Kadirli cuisine, local cuisine, gastronomic route, fusion cuisine.

1. GİRİŞ

Günümüzde gastronomi turizmine olan ilgi ve merak gün geçtikçe artış göstermektedir. İnsanların yiyecek içecek tercihlerinde yaşanan değişim sonucu; doğal olanı yerinde deneyimleme isteği, onları gastronomi turizmine yönlendirmektedir. Gastronomi turizmi kapsamında yöreye özgü mutfaklar ve yöresel ürünler ön plana çıkmaktadır. Bir bölgenin bulunduğu coğrafyanın özellikleri, o bölgedeki beslenme alışkanlıklarını ve dolayısıyla da yemek kültürünü de etkilemektedir. Kadirli mutfağı, çevre ilçelerden alınan göçler nedeniyle sürekli bir değişim halinde olan ve temelde yöreye özgü çok fazla yemeğin bulunmadığı bir mutfaktır. Bölgede yiyecek içecek çeşitliliği çok olmasına rağmen, yöresel yemekleri sayıca kısıtlıdır. Dolayısıyla, Kadirli’de çevre il ve ilçe mutfaklarının sentezi niteliğinde bir mutfak göze çarpmaktadır. İlçeye özgü lezzetlerin ve yöresel ürünlerin bilinirliğinin artırılması, ilçenin gastronomi turizmi açısından gelişmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, Kadirli yöresel yemeklerinin gelecek nesillere aktarılması da önemlidir.

2. LİTERATÜR

Gastronomi kavramı, yemek yeme eyleminin farklı bilimlerle olan etkileşimi ve ilişkisi sonunda ortaya çıkmıştır. Yunanca ‘gastros’ (mide) ve ‘nomos’ (yasa) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bir kavram olan gastronomi “iyi yemek yeme sanatı ve bilimidir.” (Santich, 2004). Gastronomi turizmi ise benzersiz bir gastronomi deneyimi yaşamak amacıyla yeni yiyecek ve içecekleri keşfetmek şeklinde tanımlanmaktadır (Kivela ve Crotts, 2006). Gastronomi turizmi, bir bölgeye özgü yiyecek içecekleri yerinde deneyimleme, üretim süreçlerine dâhil olma, yiyecek içeceklerle ilgili etkinliklere katılma gibi ana motivasyonun yöredeki mutfak üzerine olduğu ve bu amaçlarla yapılan seyahatlerdir (Yüncü, 2009: 29). Gastronomi turizmine katılan turistler, bir taraftan yiyecek içecek deneyimi yaşarken bir taraftan da gidilen bölgeye ait mutfak kültürü hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Mutfak kültürü, bir ülkenin veya bölgenin sahip olduğu önemli kültürel değerlerin başında gelmektedir. Bir bölgeyi oluşturan temel belirleyicilerden biri olan mutfak kültürü, aynı zamanda toplum kültürünün ve nasıl bir yaşam şekline sahip olunduğunun göstergesi durumundadır ve bunlar bölgenin çekiciliğini oluşturan önemli faktörlerdir (Chaney ve Ryan, 2012). Her yörenin kendine özgü mutfak kültürü bulunmaktadır. Bu yöresel mutfaklar bir turizm ürünü olarak ön plana çıkartılmakta ve günümüzde gastronomi turizmine olan ilginin artışı nedeniyle de bölgesel pazarlamada aktif bir biçimde rol oynamaktadır (Selwood, 2003: 179). Çünkü bir yöreye ait yöresel ürünler ve yöre mutfağı, o bölgenin vitrini niteliğindedir. Yaşanılan coğrafyanın özellikleri, yöreye özgü sunulan yemeklerde kendini göstermekte ve o bölgeye olan farkındalığı arttırmaktadır (Murphy ve Smith, 2009: 217).

Yöresel mutfaklar, ilgili yöreye özgü zengin ve farklı bir mutfak çeşitliliği ile bulunan coğrafyada var olan doğal zenginlikleri göstermektedir. En genel tanımı ile yöresel mutfak; yöreye özgü olan ürünler ile yöresel adetlerin birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan, yöre halkı tarafından kendine özgü usullerle pişirilerek sunulan ve dini ya da milli duygularla tasarlanan yiyecek ve içeceklerin toplamıdır (Şengül ve Türkay, 2015: 600). Bir bölgenin ziyaretinde yemek olgusu her zaman önemli bir yere sahiptir. Özellikle turistler için yöreye özgü yapılan yemeklerle ilgili bilgi almak ve bu yemekleri yerinde deneyimlemek ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü yöresel yemeklerin, ait olduğu yerde deneyimlenmek istenmesi yöreye gelecek turistlerde öğrenme isteği oluşturabilmekte ve bu da yörenin özgün niteliğine katkı sağlayabilmektedir (Güneş, 2008: 10-11). Çünkü bir bölgeye ait kültürü ve kimliği diğerlerinden farklılaştıran ve öne çıkartan önemli unsurların başında yöresel mutfak gelmektedir (Long, 2004).

Akdeniz Bölgesi'nin Adana Bölümü'nde yer alan Kadirli, Osmaniye iline bağlı bir ilçedir ve ilin kuzeybatısında yer almaktadır. 2018 yılı verilerine göre ilçe nüfusu yaklaşık 124 bin olan ve Osmaniye ilinin en büyük ilçesi konumundaki Kadirli'de tipik Akdeniz iklimi egemendir. İklimin etkisi ile yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. İlçede yapılan tarım ve hayvancılık faaliyetleri, bölge halkının geçim kaynakları arasında ilk sıralarda yer almaktadır. İlçede tarımı yapılan ve ilk sıralarda yer alan ürünler; buğday, mısır, arpa, soya, çeltik, pamuk, karpuz, kavun, turp ve yer fıstığıdır. Kadirli, Türkiye'nin turp ihtiyacının yaklaşık %70'ini karşılamaktadır. Ayrıca ilçe, turp yetiştiriciliğinin yanı sıra yer fıstığında da öncü konumdadır. Türkiye yer fıstığı üretiminin de yaklaşık %40'ı ilçeden karşılanmaktadır (www.kadirli.bel.tr; <http://www.kadirli.gov.tr/>).

Kadirli ilçesinin bulunduğu topraklar geçmiş dönemlerde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış (Hititler, Asurlar, Kliyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Anadolu Selçukluları, Dulkadiroğulları, Osmanlılar) (Üçerçam ve Hayli, 2003) ve bu kültürlerarası etkileşim ilçe mutfağını da etkilemiştir. Her yerleşim yeri gibi Kadirli de çevresindeki il ve ilçelerin kültürlerinden etkilenmektedir. Mutfak bu kadar zengin ve çeşitli olmasının nedenleri; geçmişte topraklarında yaşayan medeniyetlerin etkisi altında kalarak farklı kültürlerin yemekleri ile kendi yemeklerinin damak tatlarının birleşmesi ve yakın çevresinde yer alan il ve ilçeler ile olan coğrafya benzerliğinden ve beslenme alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Kadirli mutfak zengin bir çeşitliliğe sahip olsa da yöreye özgü yemekler bakımından sayıca yeterli düzeyde değildir. Bu durumun önemli nedenleri arasında alınan göçlerin etkisi ile ilin devamlı bir değişim içinde olması ve çevresindeki il ve ilçelerden fazlaca etkilenmesi bulunmaktadır. Yakın çevresinde yapılan yemekler ile aynı adı taşıyan yemekleri bulunmakta fakat yapılaş yöntemleri veya içerisinde kullanılan malzemelerde farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Kadirli mutfak daha çok bir füzyon mutfak özelliklerini taşımaktadır. Çalışmayla Kadirli mutfakındaki yemeklerden örnekler gösterilerek ilçe mutfakının tanıtılması ve elde edilen reçetelerin gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır.

3. YÖNTEM

Araştırma tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Tarama modellerine konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmaktadır (Karasar, 2012: 77). Araştırma kapsamında Kadirli mutfakıyla ilgili dokümanlar incelenmiştir. Doküman incelemesinde temel amaç; hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırma kapsamında 40 farklı yemek reçetesine ulaşılmıştır. Ayrıca amaçlı örnekleme yöntemi ile 40 yaş üzeri doğma büyüme 10 kaynak kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi ve görüşmelerden elde edilen toplam 63 yemek arasından halk tarafından sıklıkla tüketilen 10 yemek için (Pirpirim Çorbası, Sütlu Çorba, Dövmeli Yoğurtlu Çorba, Paça Çorbası, Ekşili Kömeç, Kadirli Sucuğu, Fos Ciğer Kebabı, Tava, Asıda Tatlısı ve Fıstıklı Burma Tatlı) standart tarifler oluşturulmuştur.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında belirlenen pirpirim çorbası, sütlu çorba, dövmeli yoğurtlu çorba, paça çorbası, tirşik, dutmaç, ekşili kömeç, ekşili köfte, Kadirli sucuğu, fos ciğer kebabı, tava, avşar pilavı, kömbe, asıda tatlısı ve fıstıklı burma tatlı yemeklerine ilişkin standartlaştırılmış yemek tarifleri ilgili başlıkta verilmiştir. Ayrıca, yemeklerin hazırlanmasına ilişkin bilgilere de yer verilmiştir.

4.1. Pirpirim (Semizotu) Çorbası

Çorbalar, Kadirli mutfakında önemli bir yer tutmaktadır. Bölgede daha çok pirpirim adı ile anılan, diğer adı semizotu olan sebze ile yöresel bir lezzet olan pirpirim çorbası yapılmaktadır.

Kadirli’de acı ve ekşi tatların çok fazla tercih edilmesi, bu çorbada olduğu gibi yöreye özgü hemen her yemekte kendini göstermektedir. Pirpirim çorbası hazırlanırken, soğan ve salça kavrulduktan sonra baharatlar ve nar ekşisi konur. Bulgur ve su eklenir, bulgur piştikten sonra haşlanmış nohut ve ince kıyılmış pirpirimler eklenir. Yaklaşık 3 dakika daha pişirildikten sonra çorba sunuma hazır hale gelir. Tablo 1’de pirpirim (semizotu) çorbasının standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 1. Pirpirim (Semizotu) Çorbası Standart Tarifi

Reçete Adı: Pirpirim (Semizotu) Çorbası	
Porsiyon Miktarı: 4	
Hazırlık Süresi: 15 dk	
Pişme Süresi: 30 dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Semizotu (ince kıyılmış)	1 demet
Kuru soğan	1 adet
Haşlanmış nohut	200 gr
Pilavlık Bulgur	100 gr
Domates Salçası	10 gr
Sumak Ekşisi / Nar Ekşisi	20 gr
Sıvıyağ	50 ml
Su / Sebze Suyu	1000 ml
Kırmızı toz biber	5 gr

4.2. Sütü Çorba

Sütü çorba Kadirli mutfağında sıklıkla tüketilen bir çorba çeşididir. Hayvancılığın temel geçim kaynağını oluşturduğu yörede sütü çorba, hem yapımının kolay olması, besleyici değerinin ve doyurucu özelliğinin yüksek olması hem de içerdiği malzemelerin yörede kolaylıkla ulaşılabilir olmasından dolayı fazlaca tercih edilmektedir. Sütü çorba yapılırken süt ve bulgur aynı anda tencereye konur. Bulgurlar dişe dokunur kıvama geldikten sonra ayrı bir yerde karıştırılan un-su karışımı, sütü karışıma ilave edilir. Bulgurlar tamamen yumuşadığında çorba servise hazır hale gelmektedir. Üzeri için tereyağı ve kırmızı toz biber tavada karıştırılır. Tablo 2’de sütü çorbanın standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 2. Sütü Çorba Standart Tarifi

Reçete Adı: Sütli Çorba	
Porsiyon Miktarı: 6	
Hazırlık Süresi: 5 dk	
Pişme Süresi: 15 dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Süt	1000 ml
Yarma Bulgur	200 gr
Un	10 gr
Tereyağı	20 gr
Kırmızı toz biber	5 gr
Tuz	5gr

4.3. Dövmeli Yoğurt Çorbası

Besleyici ve doyurucu özelliğiyle bilinen buğday (dövm), Türk mutfağında sıklıkla kullanılan tahıllardan biridir. Kadirli mutfağında da üretime bağlı olarak fazlaca tüketilen buğday, farklı birçok yemekte kullanılmaktadır. Dövmeli yoğurt çorbası için bir gün önce buğday ve nohutlar suda bekletildikten sonra pişirilir. Yoğurt, un ve yumurta sarısı karışımı, ısı eşitlemesi yapılarak pişen buğdaylara eklenir. Kaynadıktan sonra tuz eklenir. Üzeri için de tavada tereyağında kırmızı toz biber ve kuru nane karıştırılıp servis edilir. Tablo 3'te dövmeli yoğurt çorbasının standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 3. Dövmeli Yoğurt Çorbası Standart Tarifi

Reçete Adı: Dövmeli Yoğurt Çorbası	
Porsiyon Miktarı: 6	
Hazırlık Süresi: 10 dk	
Pişme Süresi: 30 dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Dövm (Aşurelik Buğday)	200 gr
Haşlanmış Nohut	200 gr
Yoğurt	200 gr

Un	10 gr
Yumurta Sarısı	1 adet
Tereyağı	10 gr
Kırmızı toz biber	5 gr
Kuru Nane	5 gr
Tuz	5 gr

4.4. Paça Çorbası

Bölgede bulunan diğer çorbalar gibi paça çorbası da besleyiciliği yüksek, protein, mineral ve vitamin kaynağı olan bir çorba çeşididir. Türkiye'nin çoğu yerinde yapılan paça çorbasının yapılışı bölgelere göre farklılık göstermektedir. Kadirli mutfağında yapılan paça çorbası Adana mutfağı ile benzerlik göstermektedir. Diğer mutfaklardan farkı ise çorbada herhangi bir bağlama işlemi (terbiye etme) yapılamamasıdır. Koyun kellesi pişirildikten sonra doğranır, ayrı bir tava hazırlanan tereyağı, sarımsak ve salça karışımı kellenin içine eklenir. 15 dakika daha pişirildikten sonra sunuma hazırdır. Tablo 4'te paça çorbasının standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 4. Paça Çorbası Standart Tarifi

Reçete Adı: Paça Çorbası Porsiyon Miktarı: 6 Hazırlık Süresi: 20 dk Pişme Süresi: 60dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Koyun kellesi	1 adet
Sarımsak	3 diş
Tereyağı	10 gr
Domates/Biber Salçası	5 gr
Sirke	15 gr
Limon tuzu	2 gr

4.5. Ekşili Kömeç

Kömeç, Ebegümeci otuna verilen bir diğer isimdir. Oldukça faydalı olan bu ottan birçok lezzete ulaşılabilmektedir. Kadirli mutfağında kömeç olarak adlandırılan ve sağlıklı olduğu için ilçede doğal olarak yetişen bu ot mevsiminde sıklıkla tüketilmektedir. Kadirli’de yapılan ekşili kömeç yemeği Osmaniye ili ile benzerlikler göstermektedir. Soğan ve salça kavrulduktan sonra kömeçler eklenir ve su konarak pişmeye bırakılır. En son pirinç eklenir ve pirinçler pişince nar ekşisi ile servise sunulur. Tablo 5’te dövmeli ekşili kömecin standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 5. Ekşili Kömeç Standart Tarifi

Reçete Adı: Ekşili Kömeç	
Porsiyon Miktarı: 4	
Hazırlık Süresi: 10 dk	
Pişme Süresi: 25 dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Kömeç / Ebegümeci	500 gr
Kuru soğan	1 adet
Domates Salçası	10 gr
Biber Salçası	10 gr
Zeytinyağı	25 ml
Pirinç	15 gr
Nar ekşisi	20 ml
Su	400 ml
Pulbiber	5 gr

4.6. Kadirli Sucuğu

Adından da anlaşılacağı gibi yöreye özgü Kadirli sucuğu, Kadirli mutfağının önemli geleneksel et ürünlerinden biridir. Daha çok bir sokak lezzeti olan Kadirli sucuğu genellikle akşam/gece saatlerinde Kadirli sokaklarında açılan tezgahlarda satılmaktadır. Kadirli sucuğu ile diğer sucuklar arasındaki temel fark; fermentasyon ve kurutma işlemlerinin yapılmamasıdır. Et ve yağ doğrandıktan sonra baharatlar, sarımsak ve tuz ilave edilir. Dinlendirilen et, ızgarada pişirilerek ekmek arasında servis edilir. Tablo 6’de Kadirli sucuğunun standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 6. Kadirli Sucuğu Standart Tarifi

Reçete Adı: Kadirli Sucuğu	
Porsiyon Miktarı: 6	
Hazırlık Süresi: 30 dk	
Pişme Süresi: 8dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Dana eti	1 kg
İç yağ	200 gr
Sarımsak	100 gr
Çemen tozu	3 gr
Karabiber	5 gr
Kırmızı Toz biber	5 gr
Pul biber	5 gr
Kimyon	5 gr
Yedi Baharat Karışımı	5 gr

4.7. Fos Ciğer Kebabı

Fos Ciğer kebabı akciğerden yapılan ve Kadirli'ye özgü lezzetlerden biridir. Kadirli Sucuğu gibi Fos ciğer kebabı da meşhur sokak lezzetleri arasında yer almakta ve sıklıkla tüketilmektedir. Fos ciğer kebabı; akciğer ve kuyruk yağının kuşbaşı doğranarak reçetede yazan baharatlarla ve soğan, sarımsak tozları ile karıştırılmasıyla hazırlanır. Daha sonra şişlere dizilen akciğerler ve yağlar ızgarada pişirilir. Tablo 7'de fos ciğer kebabının standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 7. Fos Ciğer Kebabı Standart Tarifi

Reçete Adı: Fos Ciğer Kebabı	
Porsiyon Miktarı: 4	
Hazırlık Süresi: 15 dk	
Pişme Süresi: 6 dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Fos Ciğer (Akciğer)	500 gr

Kuyruk yağı	100 gr
Kimyon	3 gr
Kırmızı toz biber	5 gr
Sarımsak tozu	5 gr
Soğan tozu	5 gr
Sarımsak tozu	5 gr
Tuz	5 gr

4.8. Tava

Tava Kadirli’de hem günlük hayatta hem de düğünlerde veya toplu yemeklerde yapılan bir yemektir. Fırın tepsilerine hazırlanan tava, fazla miktarda yapılacaksa ekmek fırınlarında pişirilmektedir. Tepsinin en alt kısmına kuzu kuşbaşı ve kuyruk karıştırılarak konur, üzerine jülyen doğranmış soğanlar, biberler ve domatesler ilave edilir. En üstüne baharatlar, tuz eklenerek pişmeye bırakılır. Tablo 8’de tavanın standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 8. Tava Standart Tarifi

Reçete Adı: Tava Porsiyon Miktarı: 6 Hazırlık Süresi: 30 dk Pişme Süresi: 90 dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Kuzu kuşbaşı	500 gr
Domates	500 gr
Yeşil biber	20 gr
Sarımsak	3 baş
Kuru soğan	200 gr
Kuyruk yağı	100 gr
Karabiber	5 gr

Kırmızı Toz biber	5 gr
Tuz	5 gr

4.9. Asıda Tatlısı

Kadirli mutfağında Asıda tatlısı adıyla anılan ve diğer adı aside olan tatlı, Kayseri mutfağı ile olan etkileşimden Kadirli mutfağında da yer alan bir tatlı çeşididir. Bölgesel olarak tek bir malzeme farklılığı göze çarpmaktadır. Bu farklılık pekmez veya toz şeker kullanımından kaynaklıdır. Kadirli mutfağında asıda tatlısında pekmez daha çok tercih edilmektedir. Üzeri için de ceviz içi veya bölgede yetiştiriciliği oldukça fazla yapılan fıstık da kullanılabilir. Pekmez ve su karıştırılır, bir tavada tereyağı ve un kavrularak üzerine pekmez-su karışımı eklenir. Kıvam alana kadar devamlı karıştırılır ve istenilen yoğunluğa geldikten sonra üzerine ceviz içi veya fıstık eklenerek ılık olarak servis edilir. Tablo 9’da asıda tatlısının standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 9. Asıda Tatlısı Standart Tarifi

Reçete Adı: Asıda Tatlısı	
Porsiyon Miktarı: 4	
Hazırlık Süresi: 5 dk	
Pişme Süresi: 10 dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Pekmez	200 gr
Un	50 gr
Tereyağı	50 gr
Su	400 ml
Ceviz içi / Fıstık	100 gr

Fıstıklı Burma Tatlı

Fıstıklı Burma Tatlı Kadirli mutfağında yöreye özgü şekilde yapılmakta olan şerbetli bir tatlıdır. Soğuması için öncelikle şerbet yapılır. Kadayıflar uzun şeritler halinde yayılarak üzerine antep fıstığı konulur. Kadayıflar iki ucundan tutularak ters yönler doğru burulur, kapatılır ve yağın hepsini eritmeden altına yayılan tepsiye dolayarak yerleştirilir. Sadeyağ tüm tatlının üzerine eşit olacak şekilde eklenir, 200 C’lik fırında yaklaşık yarım saat pişirilir. Pişen tatlı sıcakken, soğuk şerbet eklenir ve tatlı sunuma hazırlanır. En üste yine süsleme için antep fıstığı kullanılır. Tablo 10’da fıstıklı burma tatlısının standart tarifine ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 10. Fıstıklı Burma Tatlı Standart Tarifi

Reçete Adı: Fıstıklı Burma Tatlı	
Porsiyon Miktarı: 6-8	
Hazırlık Süresi: 20 dk	
Pişme Süresi: 30 dk	
Malzemeler	Miktar ve Birim Değeri
Çiğ Burma kadayıf	500 gr
Toz şeker	750 gr
Antep fıstığı içi (dövülmüş)	500 gr
Sadeyağ	250 gr
Limon suyu	5 gr
Su	750 ml

5. SONUÇ

Araştırma sonucunda Kadirli mutfağının çok çeşitli ve zengin olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu çeşitlilik yöreye özgü yemeklerden ziyade çevre il ve ilçelerden etkilenecek şekilde yapılan yemeklerden meydana gelmektedir. Yöreye özgü yemeklerin sayıca az olduğu görülmüştür. İlçenin topraklarında daha önce varlığını sürdürmüş olan medeniyetlerin de yöre mutfağı üzerinde etkisi bulunmaktadır. Bunlar dışında aldığı göç nedeniyle de Kadirli mutfağı çeşitlenmiştir. Kadirli mutfağında dikkat çeken bir diğer önemli detay ise etkilendiği mutfaklara oranla baharat kullanımının daha yoğun olduğudur. Genel anlamda Kadirli mutfağının daha çok füzyon mutfak özellikleri taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda, Kadirli mutfağının yazılı kaynaklara yeteri kadar aktarılamadığı görülmüştür. Araştırma ile elde edilen bilgiler Kadirli Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü öğrencilerinin oluşturduğu Gastronomi Topluluğu'na aktarılmıştır. Onların oluşturduğu sosyal medya hesaplarına veri transferi sağlanarak Kadirli mutfağının çevrimiçi ortamlarda tanınırlığını arttırmak için çalışmalara başlanmıştır. Bu süreç yalnızca öğrenci toplulukları ile yürütülecek bir faaliyet olarak kalmamalı Kadirli mutfağının tüm paydaşları ile ortak hareket edilmesi gerekmektedir. Özellikle, Kadirli mutfağının yerel yönetim ve özel sektör işbirliği ile kayıt altına alınması ilerde gastronomi turizminin geliştirilmesi açısından yararlı olacaktır. Ayrıca, yerel yönetimlerin de sosyal medya platformlarını etkili bir şekilde kullanması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Chaney, S. and Ryan, C. (2012). Analyzing The Evolution Of Singapore's World Gourmet Summit: An Example Of Gastronomic Tourism, *International Journal Of Hospitality Management*, 31(2), 309-318.
- Güneş, G., Ülker, H.İ. ve Karakoç, G. (2008). Sürdürülebilir turizmde yöresel yemek kültürünün önemi. II. Ulusal Gastronomi Sempozyumu ve Sanatsal Etkinlikler, Antalya.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kivela, J. and Crofts, C.J. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence On How Tourists Experience a Destination. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 30(3), 354-377.
- Long, L.M. (2004). *Culinary tourism: Eating and otherness*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Murphy, J. and Smith, S. (2009). Chefs and suppliers: An exploratory look at supply chain issues in an upscale restaurant alliance. *International Journal of Hospitality Management*, 28(2), 212-220.
- Santich, B. (2004). The study of gastronomy and its relevance to hospitality education and training. *Hospitality Management*, 23(1), 15-24.
- Selwood, J. (2003). The Lure of Food: Food as an Attraction in Destination Marketing in Manitoba, Canada, Michael Hall (Ed), *Food Tourism Around the World: Management of Development and Markets*, Great Britain: Elsevier, pp.178-180.
- Şengül, S. ve Türkay, O. (2015). *Doğu Karadeniz mutfak kültürünün sürdürülebilirliği sorunlar ve çözüm önerileri*. Doğu Karadeniz Bölgesi Sürdürülebilir Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, 599-606.
- Üçerçam, D. ve Hayli, S. Kadirli'nin Kuruluş ve Gelişmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 67-89. <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt13/sayi2/067-089.pdf>.
- Yüncü, H. (2010). Sürdürülebilir Turizm Açısından Gastronomi Turizmi ve Perşembe Yaylası. 10. *Aybastı Kabataş Kurultayı: Yerel Değerler ve Yayla Turizmi* içinde (s. 28-34). Şengel, S. (Edt.) Ankara: Detay Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

- <https://www.kadirli.bel.tr>
<http://www.kadirli.gov.tr>

GASTRONOMİ TURİZMİNDE COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLERİN KULLANILMASINA YÖNELİK MEKÂNSAL BİR DEĞERLENDİRME

Önder YAYLA

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kadirli Uygulamalı Bilimler
Yüksekokulu, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

Şeyda YAYLA

Öğr. Gör., Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü

ÖZET

Günümüzde insanlar küreselleşmiş ve yapaylaşmış -diğer bir deyişle GDO'su değiştirilmiş- ürünlerden ziyade hala doğal kalmış ürünleri tüketme eğilimindedir. Coğrafi işaretli ürünler, doğal ürünlerin korunduğunun ve gelecek nesillere aktarılacağına önemli bir göstergesidir. Gastronomi turizmi açısından destinasyonların sahip oldukları coğrafi işaretli ürün sayıları destinasyonların rekabet avantajı kazanmaları açısından önemlidir. Bu çalışma ile Türkiye'de illere göre Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından tescillenmiş ve başvuru süreci devam eden coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin mekânsal dağılımı analiz edilmiştir. Mekânsal kümelenmeleri belirlemek için Moran's I ve LISA istatistiğinden yararlanılmıştır. Verilerin analizi için GeoDa 1.14 programı kullanılmıştır. Çalışmayla coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin pozitif ve negatif kümelendiği alanlar tespit edilmiştir. Pozitif kümelenmelerin olduğu illerin Aydın, Şanlıurfa, Kahramanmaraş ve Hatay; negatif kümelenmelerin olduğu illerin ise Iğdır, Van ve Bitlis olduğu bulunmuştur. Gaziantep sahip olduğu coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bakımından Türkiye'nin en önde gelen ili olduğu görülmüştür. Ayrıca coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bakımından Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum ilinin dikkate değer bir il olduğu da tespit edilmiştir. Diğer taraftan Osmaniye, Adıyaman ve Kilis, çevre illere göre daha az sayıda coğrafi işaretli gastronomi ürünlerine sahip olmalarına rağmen pozitif kümelenmenin olduğu önemli bir gastronomi bölgesinde yer almaktadır. Diğer taraftan, Ege Bölgesi'nde Aydın, İzmir, Manisa ve Muğla'nın gastronomi bölgesi oluşturmak için yeterli coğrafi işaretli gastronomi ürünlerine sahip oldukları bulunmuştur. Araştırma sonucunda, Hatay, Kahramanmaraş, Şanlıurfa üçgenine alternatif olarak İç Anadolu, Ege ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde gastronomi bölgelerinin oluşturulması için yol haritası çizilmiştir. Ayrıca, il bazında rekabet yerine gastronomi bölgeleri oluşturularak gastronomi turizminin bölgeler arasında rekabet etmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi işaretli gastronomi ürünü, gastronomi bölgesi, mekânsal otokorelasyon.

A SPATIAL EVALUATION OF USING GEOGRAPHICALLY MARKED PRODUCTS IN GASTRONOMY TOURISM

ABSTRACT

Nowadays, people tend to consume products that have remained natural, rather than globalized and artificial. Geographically marked products are an important indicator that natural products are protected and transferred to future generations. In terms of gastronomic tourism, the number of geographically marked products of the destinations is important for the destinations to gain a competitive advantage. With this study, the spatial distribution of geographically marked gastronomy products in Turkey, which are registered by the Turkish Patent and Trademark Authority, was analyzed. Moran's I and LISA statistics were used to determine spatial clusters. GeoDa 1.14 program was used for data analysis. In this study, positive and negative clusters of geographically marked gastronomy products were determined. The provinces with positive clusters were Aydın, Şanlıurfa, Kahramanmaraş and Hatay; and the provinces with negative clusters were Iğdır, Van and Bitlis. Gaziantep is Turkey's leading province in terms of geographically marked gastronomy products. Besides, it is determined that Erzurum is a remarkable province in Eastern Anatolia Region in terms of geographically marked gastronomy products. On the other hand, Osmaniye, Adıyaman and Kilis are located in an important gastronomic region where there is a positive cluster, although they have fewer geographically marked gastronomic products than the surrounding provinces. On the other hand, in the Aegean Region, Aydın, İzmir, Manisa and Muğla have been found to have sufficient gastronomy products to form a gastronomic region. As a result of the research, a road map was prepared for the formation of gastronomy regions in Central Anatolia, Aegean and Eastern Anatolia as an alternative to Hatay, Kahramanmaraş, Şanlıurfa triangle. Furthermore, it is suggested that gastronomy tourism will compete between regions by creating gastronomy regions instead of competition on a provincial basis.

Keywords: Geographically marked gastronomy product, gastronomic region, spatial autocorrelation.

GİRİŞ

Coğrafi işaret, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla kökenin bulunduğu bir yöre, alan, bölge veya ülke ile özdeşleşmiş bir ürünü gösteren işarettir. Coğrafi işaret, tüketiciler için ürünün kaynağını, karakteristik özelliklerini ve bu özellikler ile coğrafi alan arasındaki bağlantıyı gösteren ve garanti eden kalite işaretidir. Coğrafi işaretler menşe adı ve mahreç işareti olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir ürünün, tüm veya esas nitelikleri belirli bir coğrafi alana ait doğal ve beşeri unsurlardan kaynaklanıyorsa bu durumdaki coğrafi işaretlere “menşe adı” denir. Ürünün üretimi, işlenmesi ve diğer işlemlerinin tümünün belirlenen coğrafi alanın sınırları içinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu çerçevede menşe adı olarak tescil edilen coğrafi işaretlerin kaynaklandıkları yöre ile bağları çok kuvvetlidir. Diğer taraftan, belirgin bir niteliği, ünü veya diğer özellikleri itibarıyla belirli bir coğrafi alan ile özdeşleşmiş olan; üretim, işleme ya da diğer işlemlerinden en az birinin belirlenmiş coğrafi alan içinde gerçekleşmesi gereken ürünlerin konu olduğu coğrafi işaretlere “mahreç işareti” denir. Hammaddesi veya üretim, işleme aşamalarından bir tanesi yörede gerçekleşen bir ürün mahreç işareti olarak tescillendiğinde diğer üretim ve işleme aşamaları kaynaklandığı yöre dışında da gerçekleştirilebilir. Ayrıca, menşe adı veya mahreç işareti kapsamına girmeyen ve ilgili piyasada bir ürünü tarif etmek için geleneksel olarak en az otuz yıl süreyle kullanıldığı kanıtlanan adlar; geleneksel hammadde veya malzemeden üretilmesi ve/veya geleneksel üretim veya işleme yahut geleneksel bilişimden kaynaklanması halinde geleneksel ürün adı olarak tanımlanır (Resmi Gazete, 2017; Türk Patent ve Marka Kurumu, 2019).

Günümüzde prestijli yöresel ürünlerin pazar payı her geçen gün artmaktadır (Ertan, 2010:168). Özellikle tüketiciler açısından yöresel ve geleneksel ürünler daha değerli hale gelmiştir (Şahin ve Meral, 2012: 88; Taşdan, Albayrak ve Albayrak, 2014: 1292). Tüketicilerin coğrafi işaretli ürünlere daha fazla ödeme yapmaya gönüllü oldukları bilinmektedir (Meral ve Şahin, 2013: 23; Toklu, Ustaahmetoğlu ve Öztürk Küçük, 2016: 156). Ürünlerin markalanması ve bilinirliğinin artırılması amacıyla coğrafi işaretler yaygın olarak kullanılmaktadır (Gökovalı, 2007: 143). Türkiye coğrafi özellikleri itibarıyla önemli bir coğrafi işaret potansiyeline sahip ülkedir (Çalışkan ve Koç, 2012: 210; Oraman, 2015: 84). AB tarım politikasının önemli araçlarından olan coğrafi işaretler, yerel ürünlerin pazarlanmasını hızlandırmak ve üreticileri daha yüksek kalitede ürün üretmeye teşvik etmekte kullanılmaktadır (Tepe Balaban, 2016: 61). Coğrafi işaretler hem yerel ürünlerin değerini hem de yerelliğe verilen değeri arttırmaktadır (Çukur ve Çukur, 2017: 193). Yerel kalkınma açısından itici bir güç olan (Kan ve Gülçubuk, 2008: 63; Kan, Gülçubuk, Kan ve Küçükkongar, 2010: 22; Ertan, 2010: 168; Şahin, 2013: 35; Mercan ve Üzülmaz, 2014: 90; Yenipınar, Köşker ve Karacaoğlu, 2014: 20; Doğan, 2015: 71; Özsoy, 2015: 41) coğrafi işaretli ürünler, yöresel ve yerel değerler ile geleneksel gastronomi mirasının korunmasında (Esen, 2016: 463; Dayısoylu, Yörükoğlu ve Ançel, 2017: 84), tarımsal faaliyetlerin desteklenerek yerel ekonominin iyileştirilmesinde ve bölge tanıtımında kullanılmaktadır (Durlu Özkaya, Sünnetçioğlu ve Can, 2013: 17). Ayrıca, kırsal turizmde de coğrafi işaretler kullanılarak yerel kalkınmaya katkı sağlanmaktadır (Kan, Gülçubuk ve Küçükkongar, 2012: 99). Coğrafi işaretler turizme yaptığı katkının yanı sıra yerel ürünlerin korunmasında da önemli rol oynamaktadır (Orhan, 2010: 250; Tanrıkulu, 2011: 181; Çalışkan ve Koç, 2012: 210). Özellikle gastronomi turizmine katılan turistler yerel ve kültürel değerlere önem vermektedir (Çakal ve Aslan, 2017: 133; Polat, 2017: 25-26). Bu nedenle, coğrafi işaretler ile gastronomi turizminin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, turistler coğrafi işaretli ürünleri daha lezzetli ve sağlıklı bulmaktadır (Toprak ve Oğuz, 2017: 972). Dolayısıyla, coğrafi işaretler gastronomi turizminde daha etkin kullanılmalıdır. Çalışma ile Türkiye’de illere göre Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından tescillenmiş ve başvuru süreci devam eden coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin mekânsal dağılımının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışma deseni nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli ile oluşturulmuştur. Çalışma ile Türkiye’de illere göre Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından tescillenmiş ve başvuru süreci devam eden coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin mekânsal dağılımı analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler Türk Patent ve Marka kurumundan alınmış olup veriler en güncel tarih olan 20 Aralık 2019 yılına kadarki gastronomi alanındaki bütün coğrafi işaretli ürünleri kapsamaktadır. Verilerin gösterilmesinde sıklık analizi kullanılmıştır. Ayrıca coğrafi işaretlerin mekânsal dağılımını göstermek için doğal kırılım haritaları kullanılmıştır. Haritalar GeoDa 1.14 programında çizilmiştir. Mekânsal kümelenmeleri belirlemek için Açıklayıcı Mekânsal Veri Analizi (AMVA) yöntemlerinden Moran’s I ve LISA istatistiğinden yararlanılmıştır. Bu istatistik bir değişkendeki yakın değerlerin gözlemlenmiş komşu birimler ya da bölgelerde kümelenme eğilimini göstermektedir. Haritalarda, kırmızı renkle ifade edilen Yüksek-Yüksek bölgesinde yer alanlar gastronomi alanında Türkiye ortalamasının üzerinde coğrafi işarete sahip olan; ayrıca gastronomi alanında yüksek sayıda coğrafi işaretlere sahip çevre illerle ilişki içerisinde olan illeri göstermektedir. Türkiye ortalamasının altında coğrafi işaretli gastronomi ürününe sahip olan; ayrıca az sayıda coğrafi işaretli gastronomi ürününe sahip olan illerle ilişki içerisinde olanlar ise Düşük-Düşük bölgesinde mavi renkle gösterilmektedir. Bu iki bölge pozitif otokorelasyonun olduğu yerlerdir ve Y-Y bölgesi sıcak; D-D bölgesi ise soğuk alanlar olarak adlandırılmaktadır. Aykırı iller ise Yüksek-Düşük (açık kırmızı renk) ve Düşük-Yüksek (açık mavi renk) bölgelerinde gösterilmektedir. Gri renkle gösterilenler ise istatistiksel olarak anlamlı küme oluşturmayan illerdir. Verilerin analizi için de GeoDa 1.14 programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Türkiye’de gastronomi alanında coğrafi işaret almış ürünlere ilişkin bulgulara ilgili başlıklarda yer verilmiştir. Tablo 1’de Türkiye’de en çok coğrafi işaretli gastronomi ürünlerine sahip illerin dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1. En Çok Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürününe Sahip İller

İller	Tescilli Coğrafi Ürün Sayısı	İller	Başvuru Aşamasındaki Coğrafi Ürün Sayısı	İller	Toplam
Şanlıurfa	29	Adana	20	Gaziantep	39
Gaziantep	20	Bolu	20	Şanlıurfa	32
İçel	13	Gaziantep	19	Kastamonu	26
İzmir	13	Kastamonu	17	İzmir	25
Manisa	10	Sivas	17	Ankara	23
Ankara	9	Ankara	14	Bolu	22
Kastamonu	9	Aydın	13	Adana	21
Muğla	9	İzmir	12	Sivas	21
Balıkesir	8	Zonguldak	12	Aydın	18
Erzurum	8	Erzurum	10	Erzurum	18
Kayseri	8	Bursa	9	İçel	18

Konya	8

Tablo 1 incelendiğinde, gastronomi açısından tescilli en çok coğrafi işarete sahip iller sırasıyla, Şanlıurfa (29 tescil), Gaziantep, (20 tescil), İçel (13 tescil), İzmir (13 tescil), Manisa (10 tescil), Ankara (9 tescil), Kastamonu (9 tescil), Muğla (9 tescil), Balıkesir (8 tescil), Erzurum (8 tescil), Kayseri (8 tescil) ve Konya (8 tescil) illeridir. Başvuru aşamasındaki coğrafi işaretlerin illere göre dağılımına bakıldığında ise en çok tescil almayı bekleyen ürüne sahip iller sırasıyla, Adana (20 başvuru), Bolu (20 başvuru), Gaziantep (19 başvuru), Kastamonu (17 başvuru), Sivas (17 başvuru), Ankara (14 başvuru), Aydın (13 başvuru), İzmir (12 başvuru), Zonguldak (12 başvuru), Erzurum (10 başvuru) ve Bursa (9 başvuru) illeridir. Gastronomi alanında tescilli ve başvuru aşamasındaki coğrafi işaretlerin toplamı göz önüne alındığında, yöresel ürünler bakımından en zengin iller sırasıyla Gaziantep (39 ürün), Şanlıurfa (32 ürün), Kastamonu (26 ürün), İzmir (25 ürün), Ankara, (23 ürün), Bolu (22 ürün), Adana (21 ürün), Sivas (21 ürün), Aydın (18 ürün), Erzurum (18 ürün), ve İçel (18 ürün) illeridir.

Tablo 2’de Türkiye’deki coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin işaret aldıkları türlerin dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 2. Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürünlerinin Türlerine Göre Dağılımı

Coğrafi İşaretin Türü	Tescilli	Coğrafi İşaretin Türü	Başvuru	Coğrafi İşaretin Türü	Toplam
Menşe Adı	148	Menşe Adı	205	Menşe Adı	353
Mahreç İşareti	205	Mahreç İşareti	190	Mahreç İşareti	395
Toplam	353	Geleneksel Ürün Adı	5	Geleneksel Ürün Adı	5
		Toplam	400	Toplam	753

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Türkiye’de gastronomi alanında toplam tescilli coğrafi işaret sayısı 353’tür. Bu işaretlerden 148’i menşe adıyla 205’i mahreç işaretidir. Ayrıca, Türkiye’de başvurusu yapılmış 400 ürün bulunmaktadır. Bunların da başvuru yapıldığı türlere bakılınca, 205’i menşe adıyla 190’ı mahreç işaretidir. Türkiye’de 5 ürün özelinde ise geleneksel ürün adı almak için başvuru yapılmıştır. Toplam coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin türlerine göre dağılımına bakıldığında, toplam 753 işaretin 353’ü menşe adı, 395’i mahreç işareti, 5’i ise geleneksel ürün adıdır.

Tablo 3’te coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin ürün gruplarına göre dağılımı yer almaktadır. Türk Marka ve Patent Kurumu gastronomi alanında 14 farklı kategoride ürün başvurusu almaktadır.

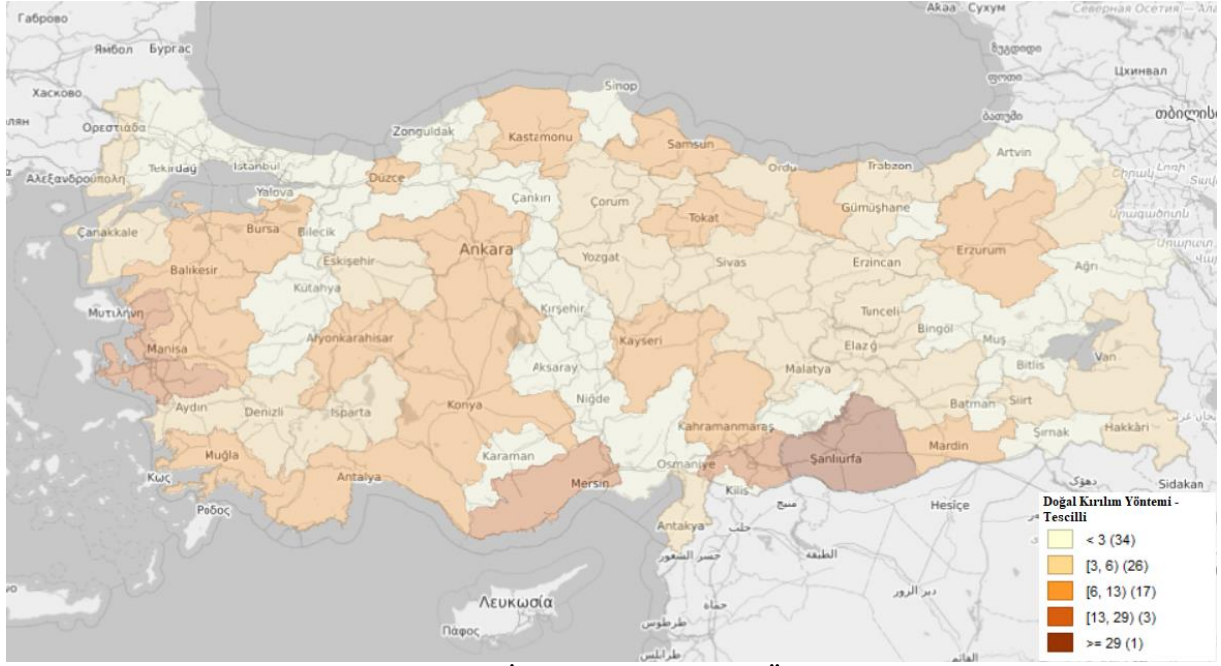
Tablo 3. Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürünlerinin Ürün Grubuna Göre Dağılımı

Ürün Grubu	Tescilli	Başvuru	Toplam
İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	117	159	276
Yemekler ve çorbalar	97	61	158
Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	63	61	124
Çikolata, şekerleme ve türevi ürünler	19	25	44
Peynirler	14	24	38

Bal	6	20	26
İşlenmiş işlenmemiş et ürünleri	8	11	19
Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar	9	9	18
Peynirler ve tereyağı dışında kalan süt ürünleri	3	9	12
Alkolsüz İçecekler	3	7	10
Biralar ve diğer alkollü içkiler	7	2	9
Yiyecekler için çeşni/lezzet vericiler, soslar ve tuz	2	5	7
Diğer ürünler	2	5	7
Dondurmalar ve yenilebilir buzlar	3	2	5
Toplam	353	400	753

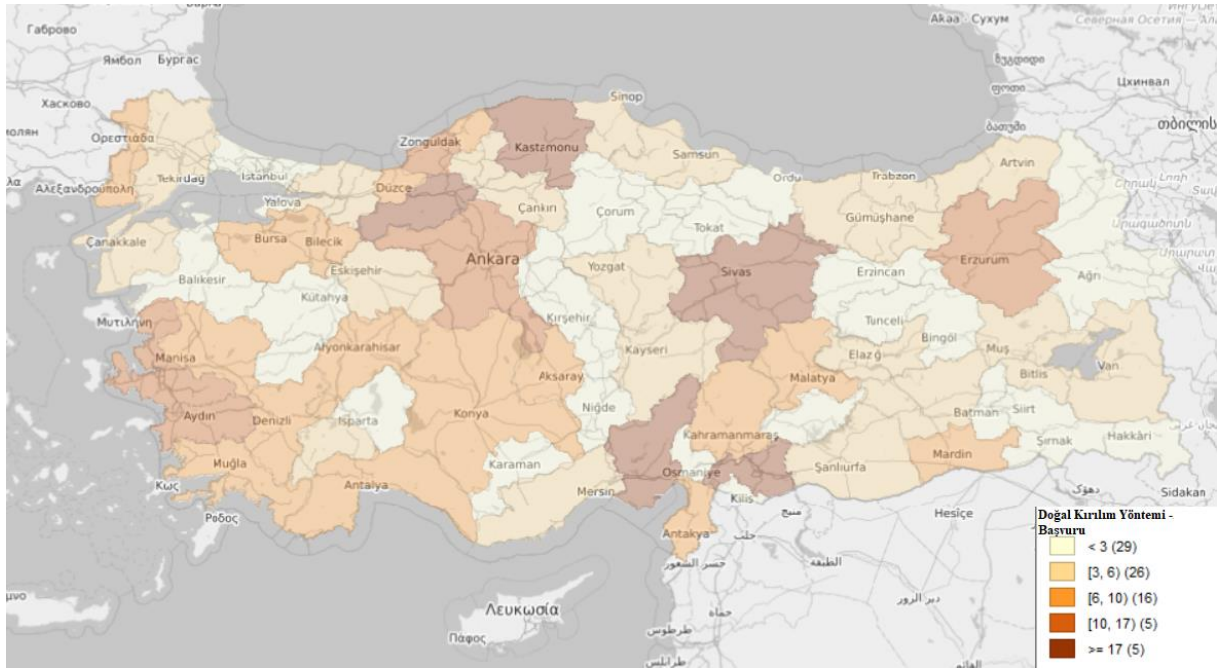
Tablo 3'teki coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin ürün grubuna göre dağılımı incelendiğinde, işlenmiş ve işlenmemiş sebze ve meyve ile mantarlar grubunda 117 tescilli ve 156 başvuru durumunda toplam 276 ürün bulunmaktadır. Gastronomi alanındaki en çok ürün işlenmiş ve işlenmemiş sebze ve meyve ile mantarlar grubunda yer almaktadır. Bu gruptan sonra en çok coğrafi işaretli gastronomi ürününün bulunduğu grup, yemekler ve çorbalar grubudur. Bu grupta 97 tescilli ve 61 başvuru durumunda toplam 158 ürün bulunmaktadır. Diğer en çok tescil alan ve başvuru yapılan grup ise fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar grubudur. Bu grupta 63 tescilli ve 61 başvuru aşamasında toplam 124 ürün bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, çikolata, şekerleme ve türevi ürünler grubunda 19 tescilli ve 25 başvuru aşamasında toplam 44 ürün bulunmaktadır. Peynirler grubunda 14 tescilli ve 24 başvuru aşamasında toplam 38 ürün bulunmaktadır. Bal grubunda 6 tescilli ve 20 başvuru aşamasında toplam 26 ürün bulunmaktadır. İşlenmiş işlenmemiş et ürünleri grubunda 8 tescilli ve 11 başvuru aşamasında toplam 19 ürün bulunmaktadır. Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar grubunda 9 tescilli ve 9 başvuru aşamasında toplam 18 ürün bulunmaktadır. Peynirler ve tereyağı dışında kalan süt ürünleri grubunda 3 tescilli ve 9 başvuru aşamasında toplam 12 ürün bulunmaktadır. Alkolsüz içecekler grubunda 3 tescilli ve 7 başvuru aşamasında toplam 10 ürün bulunmaktadır. Biralar ve diğer alkollü içkiler grubunda 7 tescilli ve 2 başvuru aşamasında toplam 9 ürün bulunmaktadır. Yiyecekler için çeşni/lezzet vericiler, soslar ve tuz grubunda 2 tescilli ve 5 başvuru aşamasında toplam 7 ürün bulunmaktadır. Dondurma ve yenilebilir buzlar grubunda 3 tescilli ve 2 başvuru aşamasında toplam 5 ürün bulunmaktadır. Ayrıca diğer ürünler grubunda 2 tescilli ve 5 başvuru aşamasında toplam 7 ürün bulunmaktadır.

Şekil 1, 2 ve 3'te coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin dağılımları gösterilmiştir. Doğal kırılım yöntemiyle çizilmiş haritalarda en çok coğrafi işarete sahip iller en koyu renk ile gösterilmiştir. Haritadaki renkler açıldıkça coğrafi işaretli ürün sayısı da azalmaktadır.

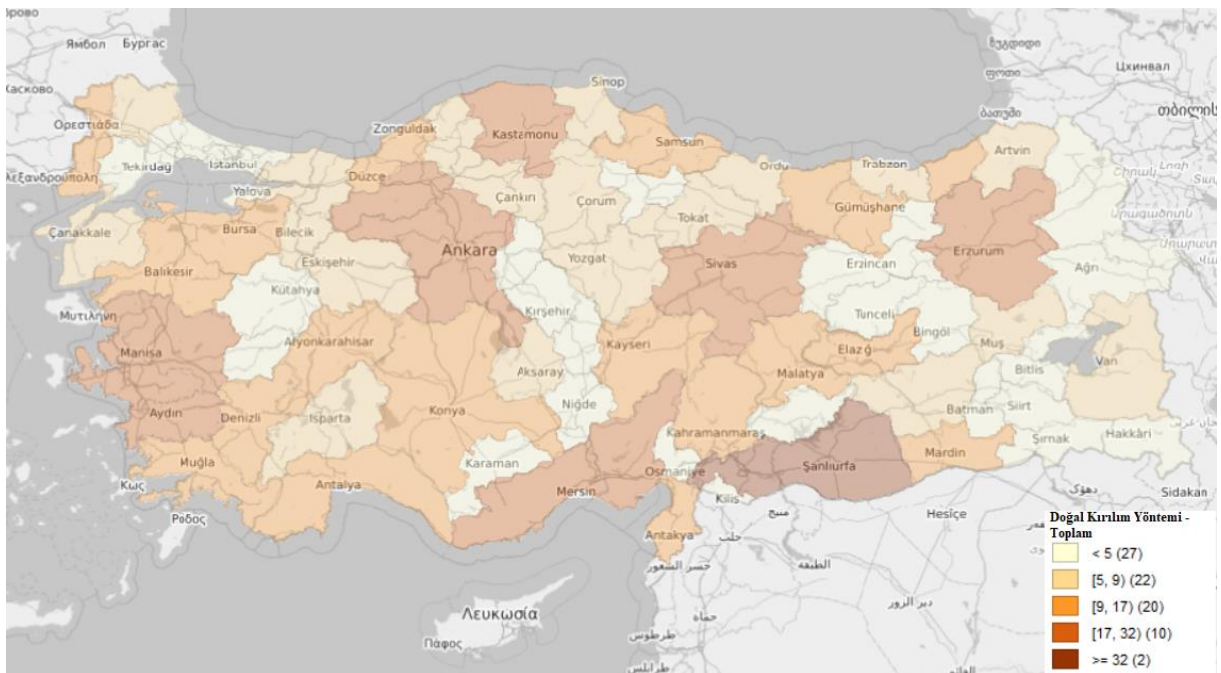
Şekil 1. Tescilli Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürünlerinin Dağılımı

Şekil 1’deki tescilli coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin dağılımı incelendiğinde, Güneydoğu Anadolu ve Ege Bölgeleri’nde yer alan illerin birbirlerini pozitif etkilediği ve sayıca fazla coğrafi işaretli ürünlerin buralarda kümelendiği gözlemlenmektedir. Ayrıca Ege Bölgesi’nin doğusu ile İç Anadolu Bölgesi’nin batısındaki iller de birbirlerini pozitif yönde etkilemektedir. Benzer bir kümelenmenin de Konya, Afyonkarahisar ve Ankara üçgeninde de olduğu gözlemlenmektedir. Diğer taraftan, Marmara ve Doğu Anadolu Bölgeleri’ndeki illerin ürün sayısı bakımından sayıca az olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Başvuru Sürecindeki Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürünlerinin Dağılımı

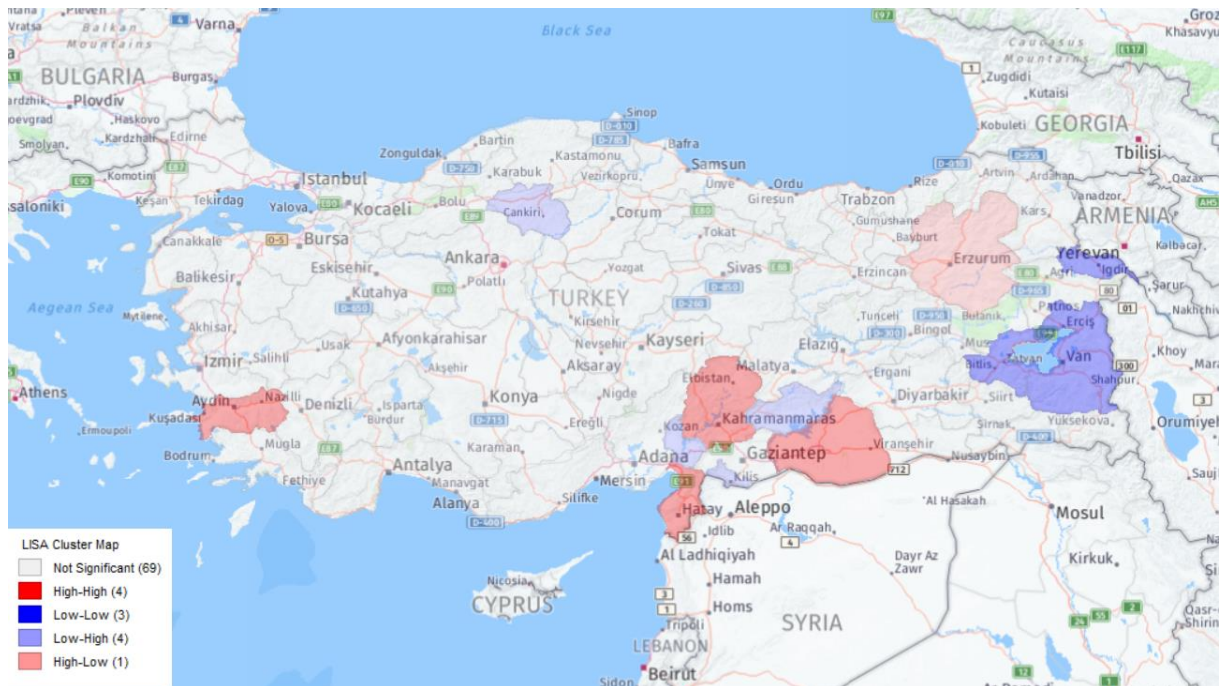
Şekil 2’deki başvuru sürecindeki coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin dağılımı incelendiğinde, İç Anadolu Bölgesi’nin batısı, Karadeniz Bölgesi’nin batısı, Güneydoğu Anadolu ve Ege Bölgeleri’nde yer alan illerin birbirlerini pozitif etkilediği ve sayıca fazla coğrafi işaretli ürünlerin buralarda kümелendiği gözlemlenmektedir. Ayrıca Doğu Anadolu Bölgesi’nin batısındaki iller de birbirlerini pozitif yönde etkilemektedir. Diğer taraftan, İç Anadolu Bölgesi’nin doğusu ile Marmara ve Doğu Anadolu Bölgeleri’ndeki illerin ürün sayısı bakımından sayıca az olduğu ve buralarda kümelenmelerin olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Toplam Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürünlerinin Dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde, gastronomi alanında toplam coğrafi işaretli ürün sayısı bakımından Güneydoğu Anadolu ve Ege Bölgeleri’nde kümelenmeler olduğu görülmektedir. Ayrıca Kastamonu, Ankara, Sivas ve Erzurum’da toplam coğrafi işaretli ürün sayısının fazla olduğu görülmektedir. Şekil 3’te görülen açık alanların coğrafi işaretli gastronomi ürününün sayıca az olduğu İç Anadolu Bölgesi’nde Kırıkkale, Kırşehir Niğde; Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde ise Erzurum, Tunceli ve Bingöl ile Ağrı, Bitlis Siirt, Batman, Şırnak ve Hakkâri illerinde kümelenmeler oluşturduğu görülmektedir. Yüksek şehirleşme oranı nedeniyle yöresel ürün bakımından görece fakir olan İstanbul ve çevresinde de negatif kümelenmeler görülmektedir.

Mekânsal kümelenmeleri belirlemek için mekânsal otokorelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda oluşturulan LISA haritası Şekil 4’te gösterilmiştir.

Şekil 4. Toplam Coğrafi İşaretli Gastronomi Ürünleri İçin LISA Kümeleme Haritası

Analiz bulgularına göre, Türkiye’deki toplam coğrafi işaretli gastronomi ürünleri 4 ilde yüksek-yüksek; 3 ilde düşük-düşük olarak kümelenmektedir. 69 ilde ise mekânsal otokorelasyon istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Araştırma kapsamında belirlenen bölgede toplam coğrafi işaretli gastronomi ürününün sayıca yüksek olduğu iller Şanlıurfa, Kahramanmaraş, Hatay ve Aydın; düşük-düşük olduğu iller ise Iğdır, Van ve Bitlis’tir. Buna göre kırmızı renkle gösterilen ve yüksek-yüksek bölgede yer alan iller Türkiye ortalamasının üstünde toplam coğrafi işaretli gastronomi ürününe sahip olan; ayrıca toplam coğrafi işaretli gastronomi ürünü fazla olan illerle de ilişki içerisinde olanları göstermektedir.

Kahramanmaraş, Hatay, Şanlıurfa üçgeninde yer alan Gaziantep Türkiye’de gastronomi alanında toplam coğrafi işaret sayısı en yüksek ildir. Bu durum göz önüne alındığında Gaziantep, Şanlıurfa, Kahramanmaraş ve Hatay illeri gastronomi turizmi açısından önemli bir bölge olarak göze çarpmaktadır.

Bununla birlikte Aydın ili çevresindeki İzmir, Manisa ve Muğla illerindeki toplam coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin sayıca fazla olması nedeniyle tek başına küme oluşturmuş görünmektedir. Dolayısıyla, Aydın, İzmir, Manisa ve Muğla illeri de Türkiye’nin batısında önemli bir gastronomi bölgesidir. Yani, bu bölgede yöresel ürünler bakımından zengindir.

Diğer taraftan, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Bitlis, Iğdır ve Van çevresi Türkiye ortalamasının altında coğrafi işaretli gastronomi ürünlerine sahip illerin bulunduğu yerdir. Bu durum coğrafi işaretlerin bu bölgelerde yeteri kadar bilinmemesinden de kaynaklanıyor olabilir. Bu bölgenin yöresel ürünleri araştırılarak bu bölgelerde coğrafi işaretler konusunda farkındalık oluşturulabilir.

Araştırmada ilgi çeken konulardan birisi, toplam coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bakımından zengin olmayan bir bölgede yer alan Erzurum ilinin yöresel ürünler bakımından zengin olmasıdır. Erzurum ili araştırma ile aykırı bölge olan yüksek-düşük kümesinde yer almıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum ili merkezinde bir gastronomi bölgesi oluşturulabilir.

Son olarak Ankara, Kastamonu ve Bolu illeri de gastronomi turizmi açısından değerlendirilmelidir. Çankırı ilinin bu bölgede düşük-yüksek kümede yer almasının sebebi, etrafındaki illerin coğrafi işaretli gastronomi ürünleri bakımından zengin illerle çevrili olmasıdır. Türkiye'de dördüncü gastronomi bölgesi olarak bu illeri kapsayan alan seçilebilir.

4. SONUÇ

Çalışmada Türkiye'de illere göre Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından tescillenmiş ve başvuru süreci devam eden coğrafi işaretli gastronomi ürünlerinin mekânsal dağılımı analiz edilmiştir. Türkiye, bulunduğu coğrafya nedeniyle, yöresel ürünler bakımından zengin bir ülkedir. Bu yöresel zenginliklerin mekânsal dağılımına bakıldığında ilk aşamada Türkiye'de gastronomi alanında öne çıkabilecek iki önemli bölge göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye'de gastronomi denilince akla gelen Gaziantep, Şanlıurfa, Hatay ve Kahramanmaraş'ın yer aldığı bölgedir. Bu şehirlerden Gaziantep ve Hatay hâlihazırda UNESCO yaratıcı şehirler ağında gastronomi alanında tescillenmiş illerdir. Diğer önemli bölge ise Aydın, İzmir, Manisa ve Muğla'dan oluşan Türkiye'nin batı mutfağını temsil edebilecek illerdir. Bu illerin sahip olduğu yöresel ürünler gastronomi turizminin bu bölgede geliştirilebilmesi açısından önemlidir. Çalışma ile Erzurum ilinde kış turizminin yanı sıra gastronomi turizminin de geliştirebileceği bulunmuştur. Erzurum ilinin yöresel ürünler bakımından zengin bir il olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin doğusunda Erzurum ve çevre illerini kapsayan yeni bir gastronomi bölgesi oluşturulabilir. Çalışma ile Ankara, Kastamonu ve Bolu illerinden oluşan alternatif bir gastronomi bölgesinin de oluşturulabileceği düşünülmektedir. Oluşturulacak bu dört gastronomi bölgesi, yöresel ürünler bakımından Türkiye'de aktif olarak pazarlanması gereken yerlerdir. Ayrıca, il bazında rekabet yerine gastronomi bölgeleri oluşturularak gastronomi turizminin bölgeler arasında rekabet etmesi önerilmektedir. Özellikle dünya gastronomi turizm pazarı düşünüldüğünde, gastronomi bölgeleri ile piyasada yer almak Türkiye için büyük bir rekabet avantajı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Çakal, N. ve Aslan, B. (2017). Gastronomik Bir Değer Olarak Tarhana ve Coğrafi İşaretlemede Tarhananın Yeri ve Önemi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi* 1(2), 124-135.
- Çalışkan, V. ve Koç, H. (2012). Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Dağılışı Özelliklerinin ve Coğrafi İşaret Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi* 17(28), 193-214.
- Çukur, F. ve Çukur, T. (2017). Coğrafi İşaretli Ürünlerin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Muğla İl Örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi* 23(2), 187-194.
- Dayısoy, K.S., Yörükoğlu, T. ve Ançel, T. (2017). Kahramanmaraş’ın Coğrafi İşaretli Ürünleri ve İlin Potansiyel Durumu. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi* 20(1), 80-88.
- Doğan, B. (2015). Coğrafi İşaret Korumasının Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Önemi. *NWSA-Social Sciences* 10(2), 58-75.
- Durlu Özkaya, F., Sünnetçioğlu, S. ve Can, A. (2013). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 1(1), 13-20.
- Ertan, A. (2010). Prestijli Tarım Ürünlerinin Pazarlanmasında Kalite ve Coğrafi İşaret Kavramlarının Tutundurulması ve Bu Bağlamda Tarım Satış Kooperatiflerinin Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12(2), 157-170.
- Esen, Ş. (2016). Bir Farklılaşma Stratejisi Olarak Coğrafi İşaretler ve Türkiye İncelemesi. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi* 7(14), 447-464.
- Gökovalı, U. (2007). Coğrafi İşaretler ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 21(2), 141-160.
- Kan, M. ve Gülçubuk, B. (2008). Kırsal Ekonominin Canlandırılmasında ve Yerel Sahiplenmede Coğrafi İşaretler. *Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 22(2), 57-66.
- Kan, M., Gülçubuk, B., Kan, A. ve Küçükongar, M. (2010). Coğrafi İşaret Olarak Karaman Divle Tulum Peyniri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12(19), 15-23.
- Kan, M., Gülçubuk, B. ve Küçükongar, M. (2012). Coğrafi İşaretlerin Kırsal Turizmde Kullanılma Olanakları. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 14(22), 93-101.
- Meral, Y. ve Şahin, A. (2013). Tüketicilerin Coğrafi İşaretli Ürün Algısı: Gemlik Zeytini Örneği. *KSÜ Doğa Bilimleri Dergisi* 16(4), 16-24.
- Mercan, Ş.O. ve Üzülmüş, M. (2014). Coğrafi İşaretlerin Bölgesel Turizm Gelişimindeki Önemi: Çanakkale İli Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 29(2), 67-94.
- Oraman, Y. (2015). Türkiye’de Coğrafi İşaretli Ürünler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 1(1), 76-85.
- Orhan, A. (2010). Yerel Değerlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde “Coğrafi İşaretlerin” Kullanımı: İzmit Pişmaniyesi Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 21(2), 243-254.

- Özsoy, T. (2015). Coğrafi İşaretlemenin Katma Değer Oluşturmada Bir Araç Olarak Kullanımı. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24(2), 31-46.
- Polat, E. (2017). Turizm ve Coğrafi İşaretleme: Balıkesir Örneği. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi* 1(1), 17-31.
- Resmi Gazete. (2017). 6769 sayılı *Sınai Mülkiyet Kanunu*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/01/20170110-9.htm> (Erişim tarihi: 11.12.2019).
- Tanrıkulu, M. (2011). Türkiye’de Coğrafi İşaretlerin Tespiti ve Tescil Edilmesinin Önemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi* 1(2), 173-184.
- Taşdan, K., Albayrak, M. ve Albayrak, K. (2014). *Coğrafi İşaret Tescilli Geleneksel Ürünlerde İzlenebilirlik: Ankara İli Örneği*. XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi 3-5 Eylül, Samsun. <http://www.tarimarsiv.com/wp-content/uploads/2017/04/166-174.pdf> (Erişim Tarihi: 12.10.2019).
- Tepe Balaban, S. (2016). Ekonomik Açıdan Coğrafi İşaretler. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/frmmakale/2016-1/03.pdf> (Erişim Tarihi: 13.12.2019).
- Toklu, İ.T., Ustaahmetoğlu, E. ve Öztürk Küçük, H. (2016). Tüketicilerin Coğrafi İşaretli Ürün Algısı ve Daha Fazla Fiyat Ödeme İsteği: Yapısal Eşitlik Modellemesi Yaklaşımı. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23(1), 145-161.
- Toprak, L. ve Oğuz, Z. (2017). *Coğrafi İşaretler ve Siirt İli Örneği*. 18. Ulusal Turizm Kongresi, Mardin. https://www.researchgate.net/profile/Lokman_Toprak/publication/321421516_COGR_AFI_ISARETLER_VE_SIIRT_ILI_ORNEGI/links/5a212fedaca27229a06eab9a/COGRAFI-ISARETLER-VE-SIIRT-ILI-OeRNEGI.pdf (Erişim Tarihi: 20.10.2019).
- Türk Patent ve Marka Kurumu. (2019). *Coğrafi İşaret Nedir?*. <https://www.ci.gov.tr/sayfa/co%C4%9Fraf-i%C5%9Faret-nedir> (Erişim Tarihi: 12.12.2019).
- Şahin, G. (2013). Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli)’nin Coğrafi İşaretleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15, 23-37.
- Şahin, A. ve Meral, Y. (2012). Türkiye’de Coğrafi İşaretleme ve Yöresel Ürünler. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* 5(2), 88-92.
- Yenipınar, U., Köşker, H. ve Karacaoğlu, S. (2014). Turizmde Yerel Yiyeceklerin Önemi ve Coğrafi İşaretleme: Van Otlı Peyniri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 2(2), 13-23.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИСТІК АЙМАҚТАРДЫ АУДАНДАСТЫРУ

ж.ғ.м., аға оқытушы Садыкова Дамежан Адилхановна

ҚазМемҚызПУ, Алматы қаласы

ТҮЙІНДЕМЕ

Туризм әлемдік экономиканың жедел қарқынмен дамып келе жатқан салаларының бірі. Сондықтан туризмді жаңа ғасырдың экономикалық феномені, болашағы жарқын бизнесі деп болжалуда. Мақалада көрікті табиғат ландшафттарымен әлемге әйгілі Қазақстандағы туризмді дамыту бағыттары мен салалары, табиғаттың ерекшеліктерін анықтауда рекреациялық өлшемдерді пайдалану, рекреациялық деңгейлері мен эстетикалық тартымдылығын анықтау арқылы көрікті аймақтарды аудандастыру мәселелері қарастырылған. Бағалаудың медико -биологиялық түрінде табиғи аймақтың адам ағзасына әсер ету қолайлылығы, психолого - эстетикалық бағалауда –табиғат кешені, табиғат компоненттерінің адам ағзасына,көңіл-күйіне тигізетін әсері, эстетикалық бағалауда морфологиялық құрылымы, жер бедерінің ерекшеліктері, экзотикалық көріктілігі элементтеріне байланысты ерекшеліктерін анықтау, технологиялық бағалауда рекреациялық қызмет мақсатында табиғи және табиғатресурстарының техника және технологиялық тұрғыдан қолайлылығы ерекшеліктері айқындалады.

Кілт сөздер:туризм, аудан, аймақ, эстетика, ландшафт, экономика

Сошиал медиа түүний хэрэглээ

Нэр овог: Наранцэцэг Энхтуяа

Сургуулийн нэр: Анадолу их сургууль

XXI зуунд хамгийн хурдацтай хөгжиж буй гол хэрэглээ бол сошиал медиа. Хүн бүр хөгжилтэйгээ хөл нийлүүлэн алхахын тулд хүссэн, хүсээгүй цахим хэрэглээг хэрэглэж байна. Хүн бүр компьютер, гар утаснаас хэрэгтэй мэдээллээ, хүссэн газраасаа авах боломжтой болсон. Олон нийтийн цахим сүлжээ тэр дундаа “Фейсбүүк”-ийг дэлхийн хүүхэд залуус өргөн хэрэглэх болжээ. Үүнийг дагаад эерэг зүйл олон байгаа хэдий ч сүүлийн үед сөрөг талууд давамгайлах хандлагатай байна..

Дэлхийн нийт хүн амын дунджаар нэг хүн 7.6 сошиал медиа хаягтай байдаг. 2018 оны эхний 3 сарын хугацаанд л гэхэд сошиал медиа хэрэглэгчдийн тоо өмнөхөөсөө 121 саяаар огцом өссөн байдаг. Өдөрт л гэхэд 3.2 тэрбум зураг сошиал медиад постлогдож байдаг. Дэлхийн сошиал медиа хэрэглэгчдийн ойролцоогоор 49% нь өөрийн хэрэглэдэггүй бараагаа хүртэл сошиал медиагаараа тогтмол сурталчилж байдаг. Бид нийт амьдралынхаа дунджаар 5 жилийг зөвхөн сошиал медиад зарцуулдаг.

Сүүлийн жилүүдэд уламжлалт медиа буюу телевиз, радиогийн хэрэглээ огцом буурч байна. Тэр дундаа сонин, сэтгүүлийн хэрэглээ 20%-р буурчээ. Үүнийг интернэт болон сошиал медиагийн нэвтрэлт, технологийн давуу талууд, хүмүүсийн амьдралын хэв маяг, зан төлөвийн өөрчлөлттэй холбон тайлбарлаж болно. Гэхдээ уламжлалт медиагийн мэдээлэл хүргэх цар хүрээ хумигдсан уу гэхээс ор тас алга болчихоогүй.

Энэхүү судалгааны ажилдаа сошиал медиа түүний зохистой хэрэглээ, сошиал медианы давуу тал болоод сул талыг судлахыг зорьлоо.

Түлхүүр үг : сошиал медиа, интернет, сошиал сүлжээ

İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN MESLEKİ GELİŞİM İHTİYAÇLARI VE MESLEKİ GELİŞİM ENGELLERİ

Doç.Dr., Muhammed Turhan

Fırat Üniversitesi

Doç.Dr., Tuncay Yavuz Özdemir

Fırat Üniversitesi,

Giriş

Eğitim sisteminin en önemli unsuru öğretmendir. Dolayısıyla bir eğitim sisteminin başarısını ve niteliğini belirleyen önemli unsurlardan biri öğretmen yeterlikleridir. Eğitim hizmetlerinin amacı bireyleri çağın şartlarına göre yetiştirmek olduğu için, okullarda sunulan bilgilerin güncel olması ve bu bilgileri kazandırırken yürütülen süreçlerin sürekli geliştirilmesi gerekmektedir. Bu süreçleri yürütenlerin başında öğretmen gelmektedir. Bu nedenle öğretmenin sürekli kendini yenilemesi, eğitim hizmetlerinin niteliği ile doğrudan ilişkilidir.

Öğretmenlerin mesleki gelişimi, öğretmenlerin eğitim hizmetlerinde daha etkili olabilmesi için beceri ve yeterliliklerinin iyileştirilmesi süreci olarak tanımlanabilir (Kent, 2004). Bu noktadan hareketle mesleki gelişim, öğretmenlerin daha nitelikli eğitim-öğretim yapabilmesini sağlamak için kapasitelerini artırmaya dönük çabalardır. Mesleki gelişim, süreklilik göstermesi gereken bir süreçtir. Bu nedenle, öğretmenlerin hizmet öncesinden emekliliğine kadar geçen süre boyunca formal ve informal öğrenmelerinin toplamıdır (Reese, 2010; İlğan, 2013). Yapılan araştırmalar mesleki gelişim faaliyetlerinin öğretmenlerin motivasyonlarını, mesleki işbirliğini ve etkileşimini artırdığını ve öğrenme süreçlerine olan bağlılığını güçlendirdiğini ortaya koymaktadır (Hunzicker, 2010; Martson, 2010).

Literatürde öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçları ve engellerine ilişkin sınırlı sayıda araştırma olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan araştırmalarda öğretmenlerin birçok alanda mesleki gelişime ihtiyaçları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin mesleki gelişiminin yasal, pedagojik, yönetsel ve toplumsal nedenlere dayanan engellerinin bulunduğu ortaya konmuştur (Can, 2019). Yapılan araştırmaların sınırlı olması, özellikle ilkökul öğretmenlerinin mesleki gelişim ihtiyaçları ve engellerine ilişkin daha fazla araştırma yapılmasının gerekliliğini göstermektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın amacı; ilkökul öğretmenlerinin mesleki gelişim ihtiyaçları ve mesleki gelişim engellerinin tespit etmektir.

Yöntem

Bu araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. İlkokul öğretmenlerinin mesleki gelişim ihtiyaçlarına ve mesleki gelişim engellerine ilişkin görüşlerinin olduğu şekliyle

ortaya konulması hedeflenmektedir. Araştırmada TALIS 2018 (Teaching and Learning International Survey – Uluslararası Öğretme ve Öğrenme Anketi) araştırmasında elde edilen veriler kullanılmıştır. TALIS, ülkelerin uygulamakta oldukları eğitim politikalarını öğrenmeye yardımcı olmayı, uluslararası analiz sağlayarak karşılaşılan benzer sorunları belirlemeyi hedefleyen bir anket çalışmasıdır. TALIS 2018 araştırmasına Türkiye’den toplam 3204 ilkökul öğretmenini katılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 2074’ü kadın (%64,7), 1130’u (%35,3) ise erkektir. Katılımcı sayısı yeterli ve kullanılacak veri seti hazır olduğu için ayrıca örneklem seçimine gidilmemiştir. Her bir madde için, veri setinin bütünlüğünü bozan katılımcı görüşleri çıkarılarak analizler yapılmıştır.

Bu araştırmada, TALIS 2018 araştırmasında kullanılan öğretmen anketinin “Mesleki Gelişim (Professional Development)” başlığında yer alan 27. ve 28. bölümlerdeki toplam 21 maddeden oluşan anket formları kullanılmıştır. Mesleki gelişim ihtiyaçlarına ilişkin anket 14 maddeden, mesleki gelişim engellerine ilişkin anket 7 maddeden oluşmaktadır. 4’lü dereceleme ölçeği kullanılmıştır (1: Kesinlikle katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Katılıyorum, 4: Kesinlikle katılıyorum). Öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçları ve mesleki gelişim engellerine ilişkin bulgulara ulaşmak için öğretmen görüşlerinin ortalaması alınmıştır.

Bulgular ve Yorum

İlkökul öğretmenlerinin mesleki gelişim ihtiyaçlarını belirlemeye yönelik ankette yer alan maddelerin analizine ilişkin sonuçlar Tablo.1’de yer almaktadır.

Tablo.1 İlkökul öğretmenlerinin mesleki gelişim ihtiyaçları

	n	$\bar{X}$	ss
Farklı kültürler ve ülkelerden insanlarla iletişim kurmaya yönelik ihtiyaçlar	3152	2,43	1,12
Çok kültürlü ortamlarda öğretime ilişkin ihtiyaçlar	3148	2,36	1,11
Özel gereksinimleri olan öğrencilerin eğitim ile ilgili ihtiyaçlar	3154	2,29	1,03
Bilgi İletişim Teknolojileri ile ilgili ihtiyaçlar	3151	2,01	0,97
Bireyselleştirilmiş öğrenme yaklaşımlarına ilişkin ihtiyaçlar	3154	1,97	0,98
Müfredatlar arası becerileri öğretme	3144	1,93	0,97
Okul yönetimine ilişkin ihtiyaçlar	3146	1,89	1,01
Öğrenci değerlendirmelerinin kullanımı ve analizi	3142	1,80	0,93
Öğrenci davranışlar ve sınıf yönetimine ilişkin ihtiyaçlar	3159	1,71	0,94
Konu alanının öğretimi ile ilgili ihtiyaçlar	3160	1,68	0,88
Öğrenci değerlendirme uygulamaları ile ilgili ihtiyaçlar	3155	1,67	0,89
Müfredat bilgisi ile ilgili ihtiyaçlar	3159	1,61	0,86
Öğretmen-Veli işbirliğine ilişkin ihtiyaçlar	3151	1,61	0,94
Konu alana ile ilgili ihtiyaçlar	3165	1,55	0,84

Tablo.1 incelendiğinde ilkökul öğretmenlerinin $\bar{X} = 2,43$ aritmetik ortalamayla mesleki gelişim ihtiyaçları arasında en fazla ihtiyaç duydukları konu; “Farklı kültürler ve ülkelerden insanlarla iletişim kurmaya yönelik ihtiyaçlar” olduğu belirlenmiştir. Bu durumun özellikle son

sekiz yıldır Türkiye’de yaşamlarını sürdürmeye devam Suriyeli göçmenlerden kaynaklandığı söylenebilir. Benzer şekilde katılımcılar “Çok kültürlü ortamlarda öğretime ilişkin ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 2,36$ aritmetik ortalamayla görüş bildirmeleri bu durumu destekler niteliktedir.

Katılımcılar “Özel gereksinimleri olan öğrencilerin eğitim ile ilgili ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 2,29$ ve “Bireyselleştirilmiş öğrenme yaklaşımlarına ilişkin ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 1,97$ aritmetik ortalamayla görüş bildirmişlerdir. Bu iki maddeye ilişkin katılımcı görüşlerinin birbirine yakın aritmetik ortalamaya sahip olması veri setinin güvenilirliği hakkında ipuçları vermektedir. 2011 yılından beri uygulanmakta olan FATİH projesine rağmen öğretmenlerin “Bilgi İletişim Teknolojileri ile ilgili ihtiyaçlar” başlığına $\bar{X} = 2,01$ düzeyinde görüş bildirmiş olmaları dikkat çekicidir. Katılımcılar, “Müfredatlar arası becerileri öğretme” maddesine $\bar{X} = 1,93$, ortalamayla katılmadıklarını belirtirken, “Müfredat bilgisi ile ilgili ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 1,61$, “Konu alanının öğretimi ile ilgili ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 1,68$ ve “Konu alana ile ilgili ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 1,55$ aritmetik ortalamayla kesinlikle katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar yönetsel anlamda “Okul yönetimine ilişkin ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 1,89$, aritmetik ortalamayla katılmadıklarını ve “Öğrenci davranışlar ve sınıf yönetimine ilişkin ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 1,71$, aritmetik ortalamayla kesinlikle katılmadıklarını belirtmişlerdir. Son olarak “Öğrenci değerlendirmelerinin kullanımı ve analizi” maddesine $\bar{X} = 1,80$, aritmetik ortalamayla katılmadıklarını, “Öğrenci değerlendirme uygulamaları ile ilgili ihtiyaçlar” maddesine $\bar{X} = 1,67$ aritmetik ortalamayla ve “Öğretmen-Veli işbirliğine ilişkin ihtiyaçlar” maddesine de $\bar{X} = 1,61$ aritmetik ortalamayla kesinlikle katılmadıklarını belirtmişlerdir.

İlkokul öğretmenlerinin mesleki gelişim engellerini belirlemeye yönelik ankette yer alan maddelerin analizine ilişkin sonuçlar Tablo.2’de yer almaktadır.

Tablo.1 İlkokul öğretmenlerinin mesleki gelişim engelleri

	n	$\bar{X}$	ss
Profesyonel gelişim programlarına katılım teşvik edilmiyor	3158	2,79	0,91
Yöneticilerin desteği düşük düzeyde	3128	2,50	0,89
İş programım ile profesyonel gelişim etkinlikleri çakışıyor	3128	2,50	0,88
İhtiyaç duyduğum mesleki gelişim faaliyetleri sunulmuyor	3146	2,44	0,86
Aile sorumluluklarım sebebiyle zaman ayıramıyorum	3152	2,28	0,93
Profesyonel gelişim çok pahalı	3144	2,27	0,85
Ön koşullara sahip değilim	3150	1,51	0,71

Tablo.2 incelendiğinde ilkokul öğretmenlerinin mesleki gelişimlerinin önünde engel olarak “Profesyonel gelişim programlarına katılım teşvik edilmiyor” maddesine en yüksek aritmetik ortalamayla ($\bar{X} = 2,79$) katıldıkları belirlenmiştir. Bu maddeyle ilişkili olarak “Yöneticilerin desteği düşük düzeyde” maddesine ($\bar{X} = 2,50$) ve “İş programım ile profesyonel

gelişim etkinlikleri çıkıyor” maddesine ($\bar{X} = 2,50$) diğer maddelere göre daha yüksek düzeyde görüş bildirmişlerdir. “İhtiyaç duyduğum mesleki gelişim faaliyetleri sunulmuyor” maddesine katılımcıların ($\bar{X} = 2,44$) aritmetik ortalamayla görüş bildirmiş olmaları sistem etkililiği açısından dikkat çekicidir. Ayrıca katılımcılar “Aile sorumluluklarım sebebiyle zaman ayıramıyorum maddesine ($\bar{X} = 2,28$) ve “Profesyonel gelişim çok pahalı” maddesine ($\bar{X} = 2,27$) aritmetik ortalama ile katılmıyorum düzeyinde görüş bildirmişlerdir. Son olarak katılımcılar “Ön koşullara sahip değilim” maddesine ($\bar{X} = 1,51$) aritmetik ortalama ile kesinlikle katılmıyorum düzeyinde görüş bildirmişlerdir.

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma ile elde edilen bulgulara göre ilkokullarda görevli öğretmenler “farklı kültürle ve ülkelerden insanlarla iletişim kuraya yönelik ihtiyaçlar” ile “çok kültürlü ortamlarda öğretime ilişkin ihtiyaçlar” alanlarında mesleki gelişim ihtiyacı duyduklarını belirtmişlerdir. Buna karşın her iki maddeye katılmıyorum düzeyinde görüş belirtildiğini ifade etmek gerekir. Sosyo-ekonomik veriler, iller bazında büyük farklılıkların olabildiği Türkiye’de sanayi gelişmiş bölgelerin sürekli göç aldığı bir gerçektir. Bununla birlikte Türkiye’de her il belirli oranda Suriyeli göçmen barındırmaktadır. Bahsedilen bu iki durum, eğitim bölgelerini bir kültür mozaiki haline getirmekte ve öğretmenlerin farklı kültürden gelen bireylerin iletişimi ile çok kültürlü ortamlarda öğretimsel konularda mesleki gelişime ihtiyaç duymaları beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk eğitim sisteminde özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler kaynaştırma öğrencisi olarak tanımlanmakta ve normal eğitimlerine devam eden öğrencilerle birlikte eğitimlerine devam etmekte. Bu durum özel ihtisas alanı olan özel eğitim konusunda ilkokul öğretmenleri kendilerini yeterli görmedikleri sonucunu ortaya koymaktadır. Bu öğrencilerin sosyalleşmelerinin bir gereği olarak normal eğitimlerine devam öğrencilerle aynı sınıfta derslerine devam etmeleri bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmasına karşın, ilkokul öğretmenlerinin bu konuda özellikle lisans eğitimlerinde sonrası hizmetiçi eğitimlerle sürekli bilgilerinin güncel tutulması önemlidir. Öğretmenlerin bilgi iletişim teknolojileri alanında mesleki gelişime olan ihtiyaçları $\bar{X} = 2,01$ aritmetik ortalamaya sahiptir. MEB’nin 2001 yılından beri öğretmenlerin bilgi iletişim teknolojileri kullanım becerilerini artırmaya yönelik hizmetiçi eğitim vermesine karşın bu durum eğitim sistemi açısından düşündürücüdür. Öğretmenlerin mesleki gelişim ihtiyaçlarının tamamına bakıldığında “farklı kültürle ve ülkelerden insanlarla iletişim kuraya yönelik ihtiyaçlar”, “çok kültürlü ortamlarda öğretime ilişkin ihtiyaçlar”, “özel gereksinimleri olan öğrencilerin eğitim ile ilgili ihtiyaçlar”, “bilgi İletişim Teknolojileri ile ilgili ihtiyaçlar”, “bireyselleştirilmiş öğrenme yaklaşımlarına ilişkin

ihtiyaçlar”, “müfredatlar arası becerileri öğretme”, “okul yönetimine ilişkin ihtiyaçlar” ve “öğrenci değerlendirmelerinin kullanımı ve analizi” konularına katılmıyorum düzeyinde görüş bildirmişlerdir. “Öğrenci davranışlar ve sınıf yönetimine ilişkin ihtiyaçlar” ,”konu alanının öğretimi ile ilgili ihtiyaçlar”, “öğrenci değerlendirme uygulamaları ile ilgili ihtiyaçlar”, “müfredat bilgisi ile ilgili ihtiyaçlar”, “öğretmen-veli işbirliğine ilişkin ihtiyaçlar”, “konu alana ile ilgili ihtiyaçlar” konularına ise kesinlikle katılmıyorum düzeyinde görüş bildirmişlerdir.

İlkokul öğretmenlerini mesleki gelişimlerini önündeki engeller sıralamasında “Profesyonel gelişim programlarına katılım teşvik edilmiyor” ve “Yöneticilerin desteği düşü düzeyde” maddelerinin yer alması dikkat çekicidir. Üst yönetim tarafından yeterince desteklenmeyen mesleki gelişimin hedeflerine ulaşması beklenemez.

KAYNAKLAR

- Can, E. (2019). Öğretmenlerin meslekî gelişimleri: Engeller ve öneriler. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal Of Qualitative Research In Education*, 7(4), 1618-1650.
- Hunzicker, J. (2010). Characteristics of Effective Professional Development: A Checklist. <https://eric.ed.gov/?id=ED510366>.
- İlğan, A. (2013). Öğretmenler için etkili mesleki gelişim faaliyetleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Özel Sayı (2013), 41-56.
- Kent, A. M. (2004). ImprovingTeacherQuality Through Professional Development. *Education*. 124 (3).
- Martson, S. H. (2010). Why do they teach? A comparison of elementary, highschool, andcollegeteachers. *Education*. 131 (2), 437-454.
- Reese, S. (2010). Bringing effective professional. Techniques. 85 (6), 38-43.

OKUL MÜDÜRLERİNİN BİR ÖĞRETİM YILINDA ÇEŞİTLİ İŞLERE AYIRDIKLARI ZAMANIN ANALİZİ

Tuncay Yavuz Özdemir

Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, tyozdemir@gmail.com

Muhammed Turhan

Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, mturhan@firat.edu.tr

Giriş

Birçok insanın üzerinde uzlaştığı konulardan biri zamanın paha biçilmez, eşsiz, belli bir ritimle akan, geri döndürülemez, satılamayan-satın alınamayan, biriktirilemeyen ya da anlık olarak harcanmak zorunda olunan bir kaynak olduğudur (Scoot, 1995; Adair ve Adair, 1996; Altun, 2011). Bu özelliklerinden dolayı bireysel ve kurumsal olarak zamanın kullanımı birçok araştırmaya konu olmuştur. Zamanın etkili kullanımı için modeller geliştirilmiş, kitaplar yazılmış ve eğitim faaliyetlerine konu edilmiştir.

Zamanın etkili yönetimi yöneticilerin temel sorunlarından biri olarak görülmektedir. Yapılan araştırmalar, özellikle mesleğe yeni başlayan yöneticilerin zaman yönetimi konusunda sorun yaşadıklarını göstermektedir (Başaran, 2008; Lyons, 1993). İster göreve yeni başlayan ister deneyimli olsun, zaman yönetimi bütün yöneticilerin en önemli konularından biridir. Özellikle insan eliyle ve insan için yürütülen bir süreç olan eğitim hizmetlerini yöneten okul yöneticilerinin zamanlarını nasıl yönettikleri, çeşitli yönetsel ve öğretimsel görevlere nasıl zaman ayırdıkları ve karmaşık durumlarla nasıl başa çıktıkları dikkate değer bir konudur.

Yapılan araştırmalarda, başarılı okul yöneticilerinin önemli özelliklerinden birinin de zamanı etkili şekilde yönetmek olduğu tespit edilmiştir (Pashiardis, 1998; Horng, Klasik & Loeb, 2010). Türkiye’de okul yöneticilerinin zaman yönetimine ilişkin araştırmalar; zaman yönetimi stratejileri (Altun, 2011), zaman yönetim becerileri (Özer ve Kış, 2015) ve kişisel zaman yönetimi (Kocabaş ve Erdem, 2003) gibi konulara odaklanmıştır. Okul müdürlerinin öğretim yılı boyunca çeşitli görevlerine ne kadar zaman ayırdığını konu alan sınırlı sayıda araştırma olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmanın amacı; ilkokul, ortaokul ve lise müdürlerinin yıl boyunca çeşitli görevlerine ayırdıkları zamanı belirlemektir.

Yöntem

Okul müdürlerinin bir yıl boyunca öğretim ve yönetimle ilgili çeşitli görevlerine ayırdıkları zamanı inceleyen bu araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Araştırmada TALIS 2018 (Teaching and Learning International Survey – Uluslararası Öğretme ve Öğrenme Anketi) araştırmasında elde edilen veriler kullanılmıştır. TALIS ülkelerin uygulamakta oldukları eğitim politikalarını öğrenmeye yardımcı olmayı, uluslararası analiz sağlayarak karşılaşılan benzer sorunları belirlemeyi hedefleyen bir anket çalışmasıdır.

Araştırmanın örneklemini, TALIS 2018 araştırmasına katılan toplam 173’ü ilkokullarda, 198’i ortaokullarda ve 457 liselerde görev yapan toplam 828 okul müdürü oluşturmaktadır. Her bir madde için, veri setinin bütünlüğünü bozan katılımcı görüşleri çıkarılarak analizler yapılmıştır. Araştırmaya katılan müdürlerin 743’ü Erkek, 58’i Kadındır. 27 okul müdürü ise cinsiyetini belirtmemiştir. Her bir madde için, veri setinin bütünlüğünü bozan katılımcı görüşleri çıkarılarak analizler yapılmıştır.

Bu araştırmada, TALIS 2018 araştırmasındaki okul müdürü anketinin “Okul Liderliği (School Leadership)” Başlığı altındaki 21. Bölüme ait veriler kullanılmıştır. Bu bölümde okul yöneticilerine “Okul yılı boyunca, müdür olarak rollerinizi yerine getirirken aşağıdaki görevler için yüzde kaç zaman harcıyorsunuz?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve altına okul müdürlerinin rollerini kapsayan 7 madde konulmuştur. Okul yöneticilerinden, bir öğretim yılı boyunca bu görevlere ne kadar zaman ayırdıklarını yüzde (%) olarak belirtmeleri istenmiştir. Okul yöneticilerinin bu maddelere belirttikleri yüzde değerlerinin ortalaması alınarak araştırmanın bulguları elde edilmiştir. Ayrıca, farklı okul türlerindeki okul yöneticilerinin zaman ayırdıkları işler konusunda farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi tekniği kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Okul müdürlerinin genellikle zaman ayırdığı işlere ilişkin sonuçlar Tablo.1’de yer almaktadır.

Tablo.1 Okul müdürlerinin zaman ayırdıkları işler

	n	$\bar{X}$	ss
İdari işler ve toplantılar	755	30,18	17,55
Liderlik görevleri ve toplantılar	755	15,85	7,94
Müfredat ve öğretimle ilgili görevler ve toplantılar	755	14,19	8,18
Öğrenci etkileşimleri ile ilgili görevler	754	16,00	9,87
Veli etkileşimleri ile ilgili görevler	754	13,06	7,18
İş dünyası ve endüstri ile ilişkiler	755	5,87	4,31
Diğer görevler	750	4,96	6,82

Tablo.1 incelendiğinde okul müdürlerinin bir yıl içinde en fazla “İdari işler ve toplantılar” ($\bar{X} = 30,18$) için zaman ayırdıkları görülmektedir. Okul müdürleri sırasıyla “Öğrenci etkileşimleri işle ilgili görevler” ($\bar{X} = 16,00$), “Liderlik görevleri ve toplantılar” ($\bar{X} = 15,85$), “Müfredat ve öğretimle ilgili görevler ve toplantılar” ($\bar{X} = 14,19$), “Veli etkileşimleri ile ilgili görevler” ($\bar{X} = 13,06$), “İş dünyası ve endüstri ile ilişkiler” ($\bar{X} = 5,87$)

ve “Diğer görevler” ($\bar{X} = 4,96$) için zaman ayırdıkları belirlenmiştir. Bu idari işler için ayrılan zamanın diğer görevlere ayrılan zamandan çok daha fazla olması dikkat çekici bir durumdur.

Okul müdürlerinin görev yaptıkları okul türüne göre, zaman ayırdıkları işler bakımından istatistiki olarak anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için varyans analizi yapılmıştır. Varyans analizi sonuçları Tablo.2’de yer almaktadır.

Tablo.2 Okul müdürlerinin zaman ayırdıkları işlerin görev yaptıkları okul türü açısından karşılaştırılması

		n	$\bar{X}$	ss	F	Sig.	Fark
İdari işler ve toplantılar	İlkokul (a)	163	29,76	18,35	,784	,457	-
	Ortaokul (b)	182	28,99	16,90			
	Lise (c)	410	30,88	17,51			
	Toplam	755	30,18	17,55			
Liderlik görevleri ve toplantılar	İlkokul (a)	163	15,37	7,85	1,253	,286	-
	Ortaokul (b)	182	15,34	7,65			
	Lise (c)	410	16,27	8,08			
	Toplam	755	15,85	7,94			
Müfredat ve öğretimle ilgili görevler ve toplantılar	İlkokul (a)	163	14,61	8,88	1,046	,352	-
	Ortaokul (b)	182	14,69	8,63			
	Lise (c)	410	13,79	7,67			
	Toplam	755	14,19	8,18			
Öğrenci etkileşimleri işle ilgili görevler	İlkokul (a)	163	14,02	9,05	4,566	,011	a-b a-c
	Ortaokul (b)	182	17,07	10,17			
	Lise (c)	409	16,31	9,96			
	Toplam	754	16,00	9,87			
Veli etkileşimleri ile ilgili görevler	İlkokul (a)	162	15,07	8,36	11,636	,000	a-c
	Ortaokul (b)	182	13,65	7,11			
	Lise (c)	410	12,01	6,50			
	Toplam	754	13,06	7,18			
İş dünyası ve endüstri ile ilişkiler	İlkokul (a)	163	5,44	4,23	3,074	,047	a-c
	Ortaokul (b)	182	5,45	4,20			
	Lise (c)	410	6,22	4,36			
	Toplam	755	5,87	4,31			
Diğer görevler	İlkokul (a)	163	5,81	8,03	1,680	,187	-
	Ortaokul (b)	181	4,86	5,31			
	Lise (c)	406	4,66	6,88			
	Toplam	750	4,96	6,82			

Tablo.2 incelendiğinde “Öğrenci etkileşimleri işle ilgili görevler” başlığında ilkokullarda görevli müdürlerin görüşleri ile ortaokullarda görevli müdürleri ve liselerde görevli müdürlerin görüşleri arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir.

Veli etkileşimleri ile ilgili görevlere ayrılan zaman bakımından ilkokullarda görevli müdürlerle liselerde görevli müdürlerin görüşleri arasında istatistiki olarak anlamlı farklılık olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak İş dünyası ve endüstri ile ilişkiler için ayrılan zamana göre ilkokullarda görevli müdürler ile liselerde görev yapan okul müdürleri görüşleri arasında anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre okul yöneticilerinin en fazla zamanı idari işlere ve toplantılara, en zamanı ise iş dünyası ve endüstri ile ilişkilere ayırdıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerle ve velilerle etkileşime ve iş dünyası ile ilişkilere ayrılan zaman açısından ilkokul, ortaokul ve lise müdürleri arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır. Öğrenci etkileşimlerine lise ve ortaokul müdürlerinin ilkokulu müdürlerine nazaran daha fazla zaman ayırdıkları belirlenmiştir. Ayrıca, ailelerle etkileşime ilkokul müdürlerinin ortaokul ve lise müdürlerinden daha fazla zaman ayırdıkları bulgusuna ulaşılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma ile okul müdürlerinin zamanlarının büyük bir çoğunluğunu idari işler ve toplantılara ayırdıkları belirlenmiştir. Bu durum Türk eğitim sisteminde bürokrasinin ve kırtasiyeciliğin yaygın etkisinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma bulgularından okul müdürlerinin “Müfredat ve öğretimle ilgili görevler ve toplantılar” için zamanlarının sadece %14,19’luk kısmını harcamaları dikkat çekmektedir. Araştırmanın bu bulgusu, Türk eğitim sisteminde okul müdürlerinin kendilerini eğitim-öğretim işlerine yeterince vakit ayıramadıklarını göstermektedir. Aslında bu durum, okul müdürlerinin zamanlarının büyük bir kısmını idari işler ve toplantılara ayırmalarının bir yansıması olabilir. Okulların etkililiğinde başat değişken olan okul müdürlerinin bürokratik ve kırtasiyecilik gerektiren işlemlerinin azaltılması, eğitim-öğretim etkinliklerine gereken zamanı ayırabilmeleri açısından son derece önemlidir. Okul müdürlerinin idari işlerden sonra en fazla zamanı öğrenci etkileşimleri ile ilgili görevlere ayırıyor olmaları, eğitim sistemi açısından önemlidir. Bu sonuç, görüşleri alınan okul müdürlerinin okullarda varlık sebeplerinin öğrencileri olduğunun farkında oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Kurum türlerine göre varyans analizi sonuçlarına göre; öğrenci etkileşimleri işle ilgili görevler başlığında ilkokullarda görevli müdürlerin görüşlerinden kaynaklı anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Öğrenci etkileşimlerine ayrılan zaman, ortaokullarda en fazla, ilkokullarda en az düzeydedir. Veli etkileşimleri ile ilgili görevlere ayrılan zamanın ilkokuldan liseye doğru gidildikçe azaldığı ve ilkokullarda görevli müdürlerin görüşleri ile liselerde görevli müdürlerin görüşleri arasında istatistiki olarak anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir. İlkokulda öğrencisi olan veliler, ortaokul ve lisede öğrencisi olan velilere göre okula daha fazla

zaman ayırdıklarından bu durum ortaya çıkmış olabilir. Benzer şekilde ilkokuldan liseye doğru ilerlendikçe veli katılımının azaldığı söylenebilir. İş dünyası ve endüstri ile ilişkiler için liselerde görevli müdürlerin diğer kurumlarda görevli müdürlere göre daha zaman ayırdığı belirlenmiştir. Bu durum özellikle mesleki eğitimde öğrencilerin endüstri staj işlemlerinin yürütülebilmesi için okul müdürlükleriyle reel sektör temsilcilerinin koordineli çalışma zorunluluğunun bir yansıması olabilir.

KAYNAKLAR

- Adair, J. (2003). Etkili Zaman Yönetimi (Çev.: Ömer Çolakoğlu). İstanbul: Babıali Kültür Yayınları.
- Altun, S. A. (2011). Başarılı ilköğretim okulu müdürlerinin zaman yönetimi stratejileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 4(4), 491-507.
- Başaran, İ. E. (2008). Örgütsel davranış: İnsanın üretim gücü. Ankara: Ekinoks Yayınları
- Horng, E. L., Klasik, D., & Loeb, S. (2010). Principal's time use and school effectiveness. *American journal of education*, 116(4), 491-523.
- Kocabaş, İ. ve Erdem, R. (2003). Yönetici Adayı Öğretmenlerin Kişisel Zaman Yönetimi Davranışları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 203-210.
- Lovely, S., & Smith, S. (2004). Selective abandonment: How and when to say no. *Principal Leadership*, 5(3), 35-38.
- Özer, N., & Kış, A. (2015). Okul müdürlerinin zaman yönetimi becerileri ile yaşadıkları iş aile çatışması arasındaki ilişki. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama [Journal of Education and Humanities: Theory and Practice]*, 6 (11), 103-122.
- Pashiardis, P. (1998). Researching the characteristics of effective primary school principals in Cyprus: a qualitative approach. *Educational Management & Administration*, 26(2), 117-130.
- Scoot, M. (1995). Zaman Yönetimi (Çev.: Aslı Çingil Çelik). İstanbul: Rota Yayınları.

TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE TÜRKİYE’NİN ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ’NÜN SEÇİLMİŞ ASYA ÜLKELERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Hanife Bıdırıcı

Kocaeli Üniversitesi

ÖZET

Ülkenin uluslararası piyasalardaki rakiplerine karşı fiyat ve fiyat dışı unsurlar açısından üstünlüğünü ifade eden rekabet gücü, dinamik piyasa ortamında en avantajlı konumu alma yeteneği olarak tanımlanmakta; ülke, firma ve endüstri/sektör düzeyinde ölçülmesi ve değerlendirilmesi mümkün olabilmektedir. Yüksek cari açık problemi yaşayan gelişmekte olan ülkeler için dış ticarete rekabet gücünün artırılması önem arz etmektedir. Günümüzde tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatında gelişmekte olan ülkelerin önemli bir ağırlığı bulunmakta, Çin, Hindistan gibi Asya ülkeleri bu bakımdan öne çıkan ülkeler olmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ihracatı içinde de oldukça büyük bir payı bulunan tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücünün ölçülmesi ve bu sektörde dünya ölçeğinde yüksek ihracat performansına sahip 6 Asya ülkesi (Çin, Hindistan, Hong Kong, Güney Kore, Pakistan, Endonezya) ile Türkiye’nin uluslararası rekabet gücünün karşılaştırmalı analizi amaçlanmaktadır. 1996-2017 dönemini kapsayan bu çalışmada öncelikle Dünya’da ve Türkiye’de tekstil ve hazır giyim sektörünün görünümü değerlendirilerek rekabet gücü ve ölçüm yöntemleri tanıtılmıştır. Daha sonra literatürde yer alan benzer çalışmalar özetlenmiş; açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi ve karşılaştırmalı ihracat performans indeksi kullanılarak Türkiye ile seçilmiş Asya Ülkelerinin tekstil ve hazır giyim sektöründeki uluslararası rekabet gücü karşılaştırmalı olarak incelenmiş; sonuç ve değerlendirmelere yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: rekabet gücü, Türkiye, tekstil ve hazır giyim sektörü, Asya Ülkeleri

GİRİŞ

Global ekonomide yaşanan önemli olgulardan biri dış ticaret ilişkilerinde ve rekabetteki yoğunlaşmadır. Dış ticaretin önündeki engellerin azaltılması/kaldırılması, yeni pazarların ortaya çıkması, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte uluslararası iktisadi ilişkilerin kolaylaşması gibi sebepler, global ölçekte rekabet artışını beraberinde getirerek ülkelerin refah düzeylerini de belirleyen bir performans göstergesi olarak rekabet gücü ya da

rekabetçilik kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Küresel piyasalarda firmaların, endüstrilerin ya da ülkelerin ayakta kalabilmeleri için rekabet güçlerini artırmaları gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları temel sorunların başında cari açık gelmekte, uluslararası rekabet gücünün artışı cari işlemler dengesi üzerinde olumlu etkiler doğurmaktadır. Türkiye ekonomisinin makro ekonomik sorunlarının başında gelen dış ticaret açığı ve cari açık konusunun da temelinde yer alan rekabet gücü ve rekabetçilik kavramı, son zamanların en çok tartışılan konularından biridir. Bu bağlamda Türkiye ekonomisinin üretimi, istihdamı ve ihracatı içinde çok önemli bir yeri olan ve imalat sanayii sektörünün de önemli fasıllarından biri olan tekstil ve hazır giyim sektörünün geliştirilerek uluslararası rekabetçiliğinin artırılması; hem cari açık ve işsizlik sorunlarının aşılması hem de büyümenin sürdürülebilir bir yapıya kavuşturularak orta gelir tuzağından çıkışa yönelik fırsatlar doğurabilecektir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü, Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünde önemli bir yere sahiptir. Günümüzde Endonezya, Hindistan, Pakistan ve Çin gibi ülkeler sahip oldukları düşük işçilik maliyetleri sayesinde tekstil ve hazır giyimde önemli tedarikçiler olarak baş sıralarda yer almaya başlamışlardır. DTÖ'nün 1 Ocak 2005 yılı itibariyle tekstil ve hazır giyim ticaretine ilişkin kotaları kaldırması ile de bu ülkeler tekstil ve hazır giyim piyasasında ihracatlarını ve rekabet güçlerini büyük oranda arttırarak dünya ticaretinden yüksek pay almaya başlamışlardır. DTÖ (2019: 119)'nün Dünya Ticaret İstatistikleri Değerlendirme Raporuna göre Çin 2018 yılı itibariyle dünya tekstil ve hazır giyim ihracatının yaklaşık %34,4'ü gerçekleştirmektedir.

Bu çalışmada tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücünün ölçülmesi ve bu sektörde dünya ölçeğinde en yüksek ihracat performansına sahip 6 Asya ülkesi (Çin, Hindistan, Hong Kong, Güney Kore, Pakistan, Endonezya) ile Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünün karşılaştırması amaçlanmaktadır. 1996-2017 dönemini kapsayan çalışmada, öncelikle rekabet gücü ve ölçüm yöntemleri tanıtıldıktan sonra açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi ve karşılaştırmalı ihracat performans indeksi kullanılarak Türkiye ile seçilmiş Asya Ülkelerinin tekstil ve hazır giyim sektöründeki uluslararası rekabet gücü karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

1.DÜNYA'DA ve TÜRKİYE'DE TEKSTİL ve HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ

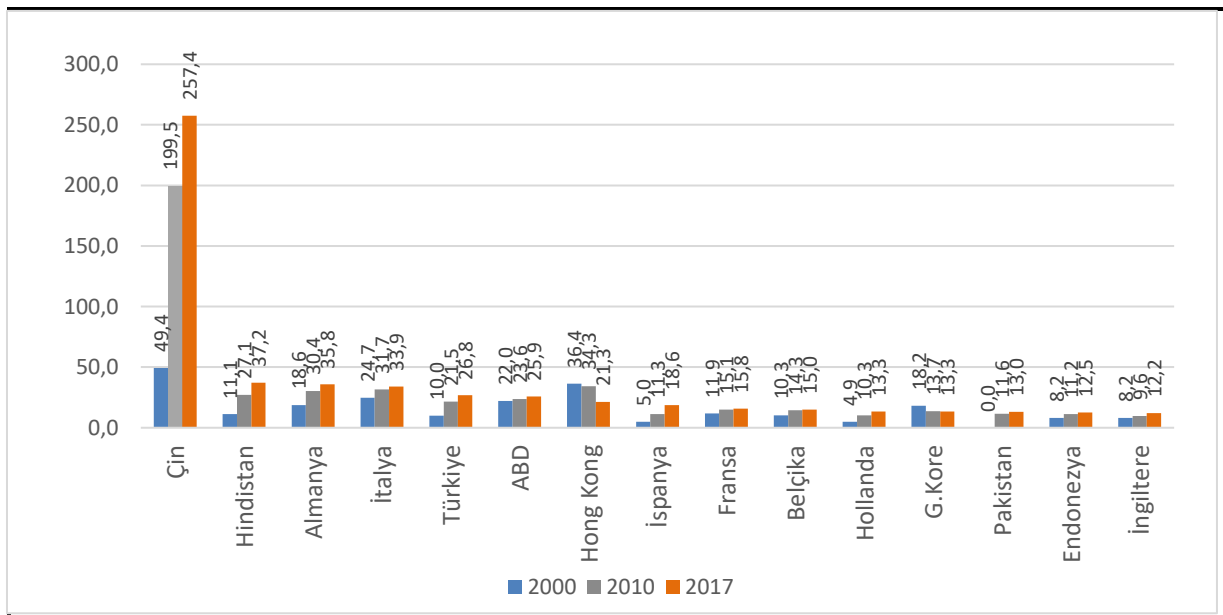
Tekstil ve hazır giyim sektörü, sanayileşmenin ilk olarak başladığı sektörlerden biri olup, gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınma süreçlerinde önemli bir role sahip olmuştur. Bu sektöre ilişkin ticaret, imalat sanayiinin diğer sektörlerinden farklı olarak bir takım kısıtlama ve özel kurallara dayalı olarak yürütülmüş, 1950'lerde başlatılmış olan miktar kısıtlamaları DTÖ üyesi ülkelere imzalanan Tekstil ve Giyim Anlaşması çerçevesinde 1 Ocak 2005'te global ölçekte kaldırılmıştır (Öngüt, 2007:1). Bu süreçten itibaren Çin'in kotasız ticaret yapma olanağına kavuşması onu tekstil ve hazır giyim sektöründe lider konuma taşımıştır. 2005 yılından itibaren gelişmiş ülkelerin, daha çok iki taraflı ve bölgesel düzeyde anlaşmalara

öncelik vermesiyle sektördeki rekabet yeni bir boyuta ulaşmış; düşük üretim maliyetleriyle Bangladeş ve Vietnam gibi ülkeler de önemli birer üretici ve ihracatçı olarak piyasada yer almaya başlamışlardır. ABD’de 2008 yılında başlayan global kriz 2011 yılından itibaren AB ülkeleri ve dünya genelinde bir talep daralmasına yol açmış; tekstil ve hazır giyim sektörü 2009-2010 döneminde yaklaşık %15 oranında daralmıştır. Sektör, 2010-2011 döneminde iyileşme göstermekle birlikte 2012 yılında AB’nde etkisi tekrar hissedilen krizle birlikte hafif bir düşüş yaşamış, 2013 yılından itibaren toparlanarak yükseliş eğilimi sergilemiştir. (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2015)

2017 yılı itibariyle dünya tekstil ve hazır giyim ihracatı toplamı 729 milyar \$’a ulaşmıştır. Sektörün 1996 yılı ihracat değeri ise toplam 313 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (WITS, 2019). Şekil 1’de tekstil ve hazır giyim sektöründe dünyada en fazla ihracat gerçekleştiren 15 ülke gösterilmektedir.

Şekil 1: Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Dünya’da En Fazla İhracat Yapan

İlk 15 Ülke (Milyar \$)

Kaynak: WITS, 2019

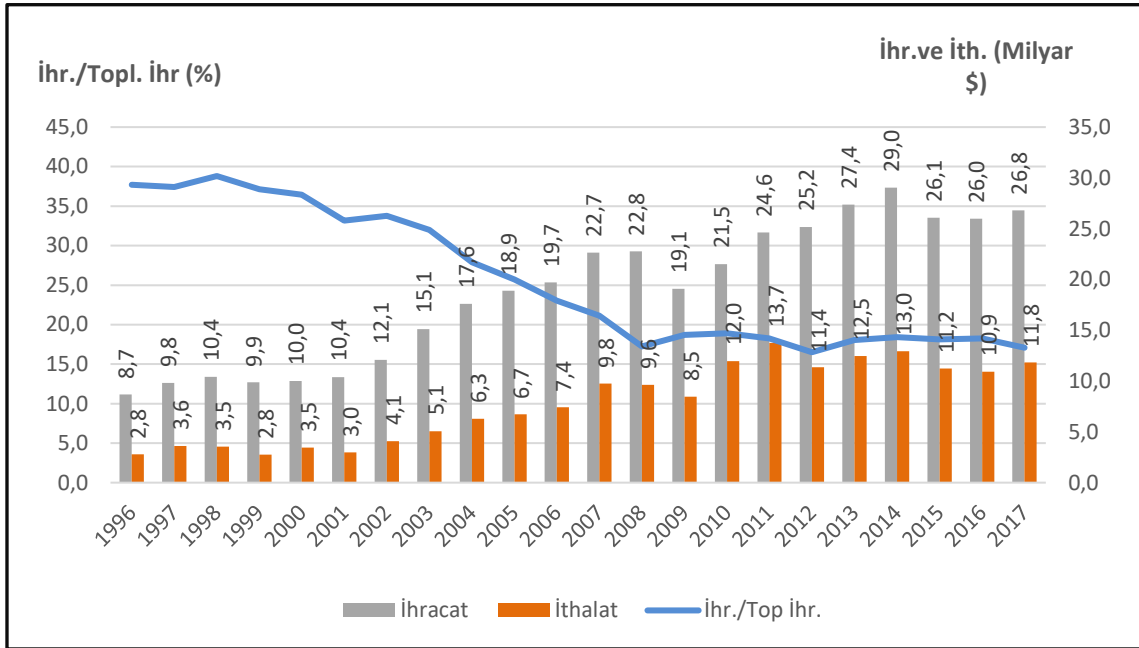
Şekil 1’de yer alan değerlere 2017 yılı itibariyle bakıldığında 257,4 milyar \$’lık ihracat ile Çin’in, sektördeki en büyük tedarikçi olduğu görülmektedir. Sektörün ikinci büyük ihracatçısı ise Hindistan olup onu Almanya, İtalya Türkiye, ABD ve Hong Kong gibi ülkeler takip etmektedir. Yine 2017 yılında dünya tekstil ve hazır giyim ihracatında %35.3’lük bir payla lider konumda yer alan Çin’i, %5.1 ile Hindistan, %4.9 ile Almanya, %4.6 ile İtalya ve %3.7 ile Türkiye izlemektedir. Asya ülkelerinden Hong Kong, G.Kore, Pakistan ve Endonezya ise sırasıyla %2.9, %1.8, %1.8 ve %1.7’lik ihracat paylarına sahiptir.

Dünyada tekstil ve hazır giyim sektöründe yaşanan gelişmeler yukarıda özetlenmiştir. Sektörün Türkiye'deki gelişimi ise 1980 yılından itibaren benimsenen dışa açık ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisiyle birlikte büyüyerek üretim, ihracat ve istihdam içinde sektörün payında artışlar şeklinde gerçekleşmiştir. 1950'li yıllardan itibaren tekstilde, 1970'lerden itibaren ise konfeksiyon sektöründe net ihracatçı konuma ulaşan Türkiye, 1980'lerde başlanan yeni ekonomik süreçten ve liberal dış ticaret politikalarından olumlu yönde etkilenecek gelişmiştir. 1996'da yürürlüğe giren AB-Türkiye Gümrük Birliği anlaşması tekstil endüstrisi için büyük bir ihracat beklentisi yaratarak bu alana yapılan yatırımları artırmıştır. Ancak bu durum sektörde aşırı kapasitenin ortaya çıkmasına yol açmış ve aynı zamanda Euro/Dolar kurundaki artışla AB piyasalarında yaşanan durgunluk, sektörün kapasite kullanım oranlarını düşürerek maliyet artışını beraberinde getirmiştir. Türk tekstil endüstrisi bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiş, beklentiler karşılanmamıştır (Kök ve Çoban, 2005: 75-6).

Türkiye'de 1996 yılından sonra makine ve ulaşım araçları gibi diğer sanayi alanlarındaki artış, 1997 Asya krizi ve 1999 deprem felaketinin de etkisiyle tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatı yavaşlamış ve dolayısıyla genel ihracat içindeki payı azalmıştır. Bu gelişmelerde taraf olunan AB-Türkiye GB anlaşması ile DTÖ anlaşmalarının gereği olarak 1980'li yıllardan itibaren özellikle de bu sektörde daha fazla uygulanan doğrudan teşviklerin kaldırılmasının önemli bir etkisi olmuştur. (Pehlivanoglu ve Göçeri, 2018: 6526) Ayrıca DTÖ'nün 1995'te yürürlüğe konulan Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması ile kotaların 2005 yılında kaldırılmasıyla sektörün Örgüt'ün sistemine entegre edilmesi, ihracatımızın yarısından fazlasını oluşturan Avrupa pazarında Çin başta olmak üzere işgücü ücretleri, hammadde ve enerji konusunda daha avantajlı olan ülkeleri öne çıkarmıştır.

Şekil 2'de 1996-2017 döneminde Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörü dış ticaretindeki gelişmeleri göstermektedir.

Şekil 2: Türkiye'nin Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Dış Ticareti

Şekil 2’de görüldüğü üzere Türkiye’nin tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatı 1996-2017 döneminde genellikle artma eğilimi göstermiştir. 1996 yılında 8,7 milyar \$ olan sektörün ihracatı 2017 yılı itibariyle ise 26,8 milyar \$’a ulaşmıştır. Sektörün ithalatı ise ihracata kıyasla sürekli düşük kalmış; ithalat 1996 yılında 2,8 milyar dolar iken, 2003 yılında 5,1 milyar dolar ve son olarak 2017 yılında 11,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisi tekstil ve hazır giyim sektöründe incelenen dönem itibariyle hep dış ticaret fazlası vermiş; 1996 yılında 5,9 milyar \$ dış ticaret fazlası veren sektör, 2017 yılı itibariyle ise 15 milyar \$ dış ticaret fazlasına ulaşmıştır. İlgili dönemde sektör ihracatının toplam ihracat içindeki payına bakıldığında ise 1996 yılı itibariyle %37,7 gibi oldukça yüksek bir payı olduğu görülmektedir. 2000’li yıllardan itibaren bir gerileme eğilimi göstererek 2001 yılında %33,2’ye ve 2017 yılında ise %17,1’e gerilemiştir.

2.REKABET GÜCÜ VE ÖLÇÜMÜ

Rekabet gücü, bir ülkenin üretim kabiliyeti ve maliyet avantajının karşılaştırmalı konumunu ifade etmekte, firma, endüstri ve ülke düzeyinde ele alınabilmektedir. Ülke düzeyinde rekabet gücü, serbest ve adil piyasa koşulları altında vatandaşların reel gelirini artırarak uluslararası piyasa koşul ve standartlarına uygun mal ve hizmet üretebilme kabiliyeti olarak tanımlanmaktadır (Aktan ve Vural, 2004: 18).

Firma düzeyinde rekabet gücü ise rakiplerine kıyasla firmanın daha büyük bir piyasa payı elde etmesi ve piyasanın gerekli kıldığı fiyat ve kalitede mal üretebilmesini ifade etmektedir (Şahin, 2016: 710). Beşeri sermaye, teknoloji ve diğer üretim faktörlerine bağlı olarak firmanın rakiplerine göre daha kaliteli ve düşük maliyetle mal ve hizmet üretebilme yeteneği olarak da tanımlanmaktadır. (Atik, 2005: 15)

Endüstri düzeyinde rekabet gücü de herhangi bir endüstrinin rakiplerine benzer ya da daha yüksek bir verimlilik seviyesine ulaşarak bu verimlilik düzeyini devam ettirme kabiliyeti ya da rakipleri ile benzer ya da rakiplerinden düşük bir fiyata mal etme ve satma kabiliyetidir (Şahin, 2016: 710)

Firma, endüstri ve ulusal düzeyde yapılan geleneksel rekabet gücü düzeylerinin belirlenmesine ilişkin bütünleşik bir değerlendirme yapılabilir. Firma düzeyinde rekabet gücünün belirleyicileri arasında karlılık en temel değişken olmakta, verimlilik, kişi başına verimlilik, toplam faktör verimliliği ve işgücü bazında maliyet önem arz etmektedir. Endüstri düzeyinde ise, karlılık, işgücü maliyeti, Pazar payı, kişi başına verimlilik ve dış ticaret performansı, üretim faktörü stoku, toplam faktör verimliliği ve rekabetin sürdürülebilirliği önemli faktörlerdir. Ulusal düzeyde rekabet gücünde de dış ticaret performansı, kişi başı verimlilik faktör verimliliğinin yanında dış ticaret haddi ve teknoloji yoğunluğu daha fazla önem kazanmaktadır. (Dulupçu, 2001: 91-92)

Ülke düzeyinde iki farklı grupta rekabet gücü göstergesi bulunmaktadır. Kişi başına düşen gelir ve verimlilik artışı ilk grupta dış ticaret performansı da ikinci grupta yer almaktadır. (Aktan ve Vural, 2004:72)

Dış ticarete rekabetçiliğin ölçülmesine yönelik literatürde çeşitli ticari performans endeksleri kullanılmaktadır. Bu endeksler arasında yer alan ve literatürde sıklıkla kullanılan endeks Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler-AKÜ-(Revealed Comparative Advantage -RCA-) Endeksi'dir. Liesner'in (1958) önerdiği bu endeks, daha sonra Balassa (1965) tarafından geliştirilmiştir. Balassa (1965), bir ülkenin belli bir mal ya da endüstri ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğünü ölçmeye yönelik bir endeks oluşturmuş ve bu mal ya da endüstrinin toplam dünya ihracatındaki payının, ülkenin toplam ihracatındaki payına oranlayarak aşağıdaki şekilde formüle etmiştir:

$$RCA_{ij} = \left(\frac{x_{ij}}{X_j} \right) / \left(\frac{x_{iw}}{X_w} \right) \quad (1.2)$$

Eşitlik-1.2'de RCA_{ij} , j ülkesinin i malı için AKÜ indeksini; x_{ij} , X_j , x_{iw} ve X_w ise, sırasıyla i ülkesinin j malı ihracatı, i ülkesinin toplam ihracatı, j ürününde toplam dünya ihracatı ve toplam dünya ihracatını ifade etmektedir. Hesaplanan endeksin birden küçük olması ($AKÜ < 1$) ilgili mal veya sektörde ülkenin dış dünyaya karşı rekabet gücünün düşük olduğu; endeksin birden büyük olduğu ($AKÜ > 1$) tersi bir durumda ise rekabetçi üstünlüğün yüksek olduğu kabul edilir.

Dış ticarete ülkeler arasındaki rekabet gücünü karşılaştırmak için “Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi/KİP (Comparative Export Performance/CEP)’de kullanılabilir.

Donges vd.(1982:83) tarafından ortaya atılan ve aşağıdaki şekilde formüle edilen bu endekste KIP_{irj} , i ülkesinin diğer ülkeye karşı nispi ihracat performansı katsayısını göstermektedir. (Kösekahyaoğlu ve Özdamar, 2005)

$$CEP_{irj} = \left(\frac{X_{ij}}{X_{rj}} \right) / \frac{\sum X_{it}}{\sum X_{rt}} \quad (1.2)$$

Eşitlik 1.2’de X_{ij} , i ülkesinin j mal grubundaki ihracatını, (X_{rj}) diğer ülkelerin j mal grubundaki ihracatını, $\sum X_{it}$, i ülkesinin toplam ihracatını, $\sum X_{rt}$ ise rakip ülkelerin toplam ihracatını göstermektedir. Hesaplanan endeks değerinin 1’den büyük olması durumunda ülkenin o mal grubunda ya da sektördeki ihracatta avantajlı olduğunu göstermektedir. Bu endeks, iki farklı ülkenin belirli bir sektördeki rekabet güçlerini karşılaştırma olanağı sağlar.

3.LİTERATÜR

Uluslararası ticarete karşılaştırmalı üstünlüğe ilişkin teorik literatür Ricardo’nun karşılaştırmalı üstünlük teorisine dayandırılmaktadır. Bu teoride bir ülkenin nispeten daha üretken olduğu sektörlerde uzmanlaşması ve ihraç etmesi gerektiği savunulmaktadır. Hecksher (1919) ve Ohlin (1934) teorisinde ise, farklı faktör donatımının uluslararası ticaret üzerindeki etkisini incelemektedir.

Kösekahyaoğlu ve Özdamar (2005), Türkiye’nin, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Estonya ile rekabet gücü sektörel açıdan karşılaştırılmış ve Türkiye’nin, Estonya hariç diğer ülkeler karşısında, hammadde ve işgücü ile sermaye yoğun malları içeren sektörlerde rekabetçi üstünlüğe sahipken ar-ge yoğunluklu ve yüksek teknoloji gerektiren sektörlerde dezavantajlı bir konumda olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Karaalp ve Yılmaz(2012), 1988-2008 için tekstil ve hazır giyim sektöründe Türkiye’nin AB12 ülkeleri karşısındaki rekabet gücünü analiz etmiş ve endekste tekstilde artış eğilimi hazır giyimde ise düşüş eğilimi sergilediği bulgusuna ulaşmıştır.

Karaalp ve Yılmaz (2013), 2000-2010 dönemi için Bangladeş, Çin, Almanya ve Türkiye’nin hem dünya hem de ABD ve AB15 piyasalarında tekstil ve hazır giyim sektörünün rekabet gücünü analiz etmiştir. Bangladeş’in hazır giyim sektöründe, yüksek rekabet gücüne sahip olduğu; tekstil sektöründe ise Türkiye’nin yüksek rekabet gücü endeksine sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Almanya’nın diğer ülkelere göre nispeten dezavantajlı olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Khurram ve Sahzad (2015), Pakistan için 1980-2010 dönemi için Pakistan’ın rekabet gücünü Hindistan ve Bangladeş için incelemiş ve tekstilde yüksek bir rekabetçi üstünlük bulgusuna ulaşmıştır.

Bağcı (2016), Türkiye’de imalat sanayinin uluslararası rekabet gücünü, 1995-2014 dönemi için analiz etmiş ve çalışma sonucunda sektörün geneli için ve ofis ve telekom araçları, makine - ulaşım araçları ve kimya alt sektörlerinde Türkiye’nin rekabetçiliğinin olmadığı, yiyecek ve içecek, tekstil, giyim, demir ve çelik, otomotiv ürünlerinde ise rekabet gücüne sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Bashimov (2017), sektörün ASEAN-5 ülkeleri karşısındaki rekabet gücünü analiz etmiş; Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün ilgili ülke grubu karşısında daha güçlü bir rekabetçi yapıya sahip olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Kanat (2018), 2007-2016 dönemi için Türkiye’nin tekstil ve hazır giyim sektörünün rekabet gücünü 14 alt ürün grubu için ele almış ve bunlardan 10’u için yüksek ve orta derecede rekabet avantajının olduğu sonucunu elde etmiştir.

4.YÖNTEM ve VERİ SETİ

Türkiye’nin tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücünün bu sektörde dünya ölçeğinde en yüksek ihracat performansına sahip 6 Asya ülkesi (Çin, Hindistan, Hong Kong, Güney Kore, Pakistan, Endonezya) ile karşılaştırmalı olarak inceleyen bu çalışma tekstil ve hazır giyim sektörlerini içermektedir. AKÜ endeksi ve KİP endeksi kullanılarak Türkiye ve ele alınan 6 Asya ülkesinin 1996-2017 dönemi için toplam dünya ticaretindeki rekabet gücü hesaplanmıştır. Çalışmada endekslerin hesaplanmasında kullanılan veriler Dünya Bankası’nın WITS (World Integrated Trade Solution) verilerinden yararlanılmıştır.

5.ANALİZ BULGULARI ve DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu bölümde öncelikle Balassa’nın AKÜ endeksi kullanılarak dünya tekstil ve hazır giyim sektöründe ilgili ülkelerin her birinin rekabet gücü incelenecektir. Daha sonra Türkiye’nin 6 Asya ülkesine karşı rekabet gücü KİP endeksi ile karşılaştırmalı olarak ortaya konulacaktır.

5.1. Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksine Göre Analizi

Türkiye ve ele alınan 6 Asya ülkesi için 1996-2017 döneminde tekstil ve hazır giyim endüstrisinde AKÜ endeksinin seyri Tablo 1’de gösterilmektedir. Tablodan izlendiği üzere incelenen ülkelerin hepsi için ele alınan dönemin ilk yıllarında hesaplanan endeks değeri birden büyük olduğu için ilgili ülkelerin ticaret performansının yüksek olduğu ancak zaman içerisinde endeks değerinde düşüşler yaşandığı görülmektedir. Türkiye ilgili sektörde 6 Asya ülkesine göre karşılaştırmalı üstünlük endeks değeri en yüksek ülkedir. Ancak bu üstünlüğün zaman içinde özellikle de 2005 yılında tekstil kotalarının kaldırılması sonrası azaldığı gözlenmektedir. 1996 yılında 6.01 olan bu endeks değeri 2017 yılı itibariyle 4.17 gerilemiştir. Ancak karşılaştırılan diğer ülkelere göre 1996-2017 döneminde ortalama 5.14’lük endeks değeriyle rekabetçi üstünlüğünü devam ettirmektedir. Çin’de ise 1996 yılında sahip olunan 3.69’luk endeks değerinde zaman içinde gerileme yaşamakla birlikte 2005 yılı sonrasında tekrar artış

yaşanmış ve Çin, 2017 yılı itibariyle Türkiye'ye kıyasla karşılaştırmalı üstünlük açısından daha düşük bir endeks değerine sahip olmuştur. Hindistan ve diğer 3 Asya ülkesi için de ele alınan dönemin ilk yıllarına kıyasla endeks değerinin zaman içinde azaldığı, özellikle de Kore için 2005 yılından sonra endeks değerinin birin altına düştüğü gözlenmiştir. Bunun nedeni endeksin hesaplanmasında önemli bir gösterge olan ilgili mal grubunun ülke ihracatındaki yerinin zaman içinde azalmasıdır. Başlangıçta ülke ihracatı içinde %13'lük bir paya sahip olan sektörün 2017 itibariyle payı %2'ye gerilemiştir. (WITS, 2019)

Tablo 1: Türkiye ve Rakip 6 Asya Ülkesinin Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne İlişkin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeks Değerleri

Yıllar	Türkiye	Çin	Hindistan	Hong Kong	Kore	Pakistan	Endonezya
1996	6.01	3.69	4.36	3.12	2.15	-	2.06
1997	5.6	3.54	4.03	2.94	2.01	-	1.45
1998	5.97	3.39	4.17	3.03	1.91	-	1.58
1999	6.06	3.45	4.41	3.15	1.91	-	2.3
2000	6.57	3.58	4.75	3.24	1.9	-	2.38
2001	5.97	3.37	4.35	3.24	1.86	-	2.45
2002	6.12	3.22	4.11	3.02	1.71	-	2.18
2003	5.89	3.08	3.87	2.82	1.42	12.79	2.12
2004	5.54	2.97	3.7	2.84	1.17	13.49	2.12
2005	5.46	3	3.6	2.87	1.02	13.56	2.13
2006	5.17	3.2	3.54	2.84	0.9	14.41	2.1
2007	4.91	3.17	3.34	2.72	0.83	14.00	2
2008	4.42	3.22	3.19	2.69	0.8	13.43	1.9
2009	4.38	3.14	2.9	2.27	0.74	12.86	1.86
2010	4.68	3.13	3.05	2.12	0.73	13.42	1.76
2011	4.6	3.19	2.79	1.91	0.71	13.49	1.64
2012	4.28	3.11	2.92	1.68	0.73	13.59	1.7
2013	4.49	3.08	2.97	1.47	0.7	13.53	1.73
2014	4.53	3.02	2.99	1.37	0.67	13.69	1.78
2015	4.06	2.69	3.15	1.16	0.6	13.10	1.83
2016	4.25	2.81	3.17	1.03	0.62	14.07	1.91
2017	4.17	2.78	3.09	0.95	0.56	14.51	1.81

Not: WITS(2019) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

5.1. Rekabet Gücünün Açıklanmış Karşılaştırmalı İhracat Performansı Endeksine Göre Analizi

Türkiye ve ele alınan 6 Asya ülkesinin her biri için 1996-2017 döneminde tekstil ve hazır giyim endüstrisinde karşılaştırmalı ihracat performans endeksinin seyri Tablo 1'de gösterilmektedir. Endeks değerlerine göre Türkiye'nin Pakistan dışında ilgili ülkelerin (Çin, Kore, Hon Kong, Kore ve Endonezya) hepsine karşı rekabet avantajı bulunmaktadır. Türkiye sektörteki rekabet gücünü Kore ve Hon Kong karşısında giderek artırmıştır.

Yıllar	Türkiye-Çin	Türkiye-Hindistan	Türkiye-Hong Kong	Türkiye-Kore	Türkiye-Pakistan	Türkiye-Endonezya
1996	1.63	1.38	1.93	2.80	-	2.92
1997	1.58	1.39	1.90	2.79	-	3.86
1998	1.76	1.43	1.97	3.13	-	3.77
1999	1.75	1.37	1.92	3.16	-	2.64

2000	1.84	1.38	2.03	3.46	-	2.76
2001	1.77	1.37	1.84	3.20	-	2.43
2002	1.90	1.49	2.02	3.58	-	2.80
2003	1.91	1.52	2.09	4.15	0.46	2.77
2004	1.86	1.50	1.95	4.75	0.41	2.61
2005	1.82	1.52	1.90	5.34	0.40	2.56
2006	1.62	1.46	1.82	5.77	0.36	2.46
2007	1.55	1.47	1.81	5.92	0.35	2.46
2008	1.37	1.39	1.65	5.55	0.33	2.33
2009	1.39	1.51	1.93	5.95	0.34	2.35
2010	1.49	1.54	2.21	6.42	0.35	2.66
2011	1.44	1.65	2.41	6.44	0.34	2.80
2012	1.37	1.46	2.55	5.88	0.31	2.52
2013	1.45	1.51	3.06	6.42	0.33	2.60
2014	1.50	1.52	3.31	6.74	0.33	2.55
2015	1.51	1.29	3.49	6.80	0.31	2.22
2016	1.51	1.34	4.13	6.81	0.30	2.23
2017	1.50	1.35	4.41	7.38	0.29	2.30

Not: WITS(2019) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

SONUÇ

Rekabet gücü ülkenin uluslararası piyasalardaki rakiplerine karşı üstünlüğünü ifade etmektedir. Ülke, firma ve endüstri/sektör düzeyinde de ölçülmesi ve değerlendirilmesi mümkün olabilen rekabet gücünün gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçlerinde önemli bir yer bulunmakta, özellikle yüksek cari açık problemin aşılması açısından rekabet gücünün artırılması büyük önem arz etmektedir. Günümüzde tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatında gelişmekte olan ülkelerin önemli bir ağırlığı bulunmakta; Çin, Hindistan gibi Asya ülkeleri bu bakımdan öne çıkmaktadır. Bu çalışmada Türkiye ihracatı içinde de oldukça büyük bir payı bulunan tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücünün ölçülmesi ve bu sektörde dünya ölçeğinde yüksek ihracat performansına sahip 6 Asya ülkesi (Çin, Hindistan, Hong Kong, Güney Kore, Endonezya) ile Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünün 1996-2017 dönemi için karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

AKÜ endeksine dayalı rekabet gücü analiz sonuçlarına göre 2017 yılı itibariyle Kore dışında ülkelerin hepsinin rekabet avantajı vardır. Analiz döneminin başında rekabet düzeyi yüksek olan Kore zaman içinde bu performansını düşürmüştür. Türkiye, ilgili sektörde 6 Asya ülkesine göre Pakistan dışında karşılaştırmalı üstünlük endeks değeri en yüksek ülkedir. Pakistan'ın bu başarısının arkasında düşük birim maliyetler ve sektördeki uzmanlaşma düzeyi olduğu söylenebilir.

KİP endeksi bakımından da Türkiye Pakistan dışında diğer 5 Asya ülkesine karşı rekabet gücü bakımından avantajlı durumdadır. Özellikle Kore ve Hong Kong'a karşı bu avantajını ele incelenen dönem içinde artırdığı gözlenmiştir. Analiz sonuçlarından görüldüğü üzere Türkiye tekstil ve hazır giyim sektöründe Asya ülkeleri ile bir rekabet yarışı içindedir. Bu süreçte Türkiye'nin rekabetçi pozisyonunu artırabilmesi için daha düşük maliyetlerle yüksek kalitede, nitelikli ürünler üreterek ihraç etmesi gerekmektedir. Bu konuda özellikle ar-ge faaliyetlerine daha fazla kaynak ayırarak tasarıma gerekli önemi vermelidir.

KAYNAKÇA

- Atık, Hayriye (2005). Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bağcı, E (2016). “Türkiye’nin İmalat Sanayi Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü Analizi”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 38(1): 73-92.
- Balassa, B. (1965), “Trade Liberalization and ‘Revealed Comparative Advantage’”, The Manchester School 33(2): 99-123.
- Balassa, B. (1977), “Revealed Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of The Industrial Countries 1953-1971”, Manchester School of Economic & Social Studies 45: 327-344.
- Balassa, B. (1986) “Comparative Advantage in Manufactured Goods: A Reappraisal”, The Review of Economics and Statistics, 68: 315-319.
- Bashimov G., (2017), Halı Sektöründe Karşılaştırmalı Üstünlük: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneği, İktisadi Yenilik Dergisi, Cilt.4, Sayı.3, s.39-51
- Donges, Juergen Bernhard; Krieger-Boden, Christiane; Langhammer, Rolf J.; Schatz, Klaus-Werner; Thoroe, Carsten S. (1982), “The Second Enlargement Of The European Community : Adjustment Requirements And Challenges For Policy Reform”, Kieler Studien, No. 171.
- DTÖ/WTO (2019), “World Trade Statistical Review”, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2019_e/wts19_toc_e.htm (10.12.2019)
- Dulupçu, M. A. (2001). Küresel Rekabet Gücü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hecksher, E.F. (1919), “The Effect of Foreign Trade On The Distribution Of Income İn Theory Of International Trade, American Economic Association, Philadelphia.
- İHGİB (2019), “Avrupa Birliği Hazır Giyim ve Tekstil Pazarında Türkiye’nin Yeri”, Ocak-Haziran 2018, <https://www.ihkib.org.tr/fp-icerik/ia/d/2018/09/18/ab-h-giyim-ve-tekstil-pazarinda-turkiyenin-yeri-2018-ocak-haziran-pdf-201809181506420053-A33D1.pdf>
- Kanat, S. (2018): Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücünün Analizi, Tekstil ve Mühendis, 25: 110, 169-179.
- Karaalp, H. S., ve Yılmaz, N. D. (2013). "Comparative Advantage of Textiles and Clothing: Evidence for Bangladesh, China, Germany and Turkey", Fibres & Textiles in Eastern Europe, 1(97): 14-17.
- Karaalp, H.S ve Yılmaz, N.D. (2012), “Assessment of Trends in the Comparative Advantage and Competitiveness of the Turkish Textile and Clothing Industry in the Enlarged EU Market”, Fibres & Textiles in Eastern Europe, 20: 8-11.
- Kök, R., ve Çoban, O. (2005). "Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001". İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 20(228): 68-81.

- Kösekahyaoğlu L. ve G Özdamar (2005), “Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Estonya’nın Sektörel Rekabet Gücü ve Dış Ticaret Yapısı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Sosyo Ekonomi Dergisi, Temmuz-Aralık, 73-102.
- Liesner, H. H. (1958), “The European Common Market and British Industry”, Economic Journal, 68: 302-316.
- Ohlin, B. (1934), “Interregional and International Trade”, Political Science Quarterly, 49:126-128.
- Öngüt, E. Ç. (2007), Türk Tekstil Ve Hazır Giyim Sanayiinin Değişen Dünya Rekabet Şartlarına Uyum, DPT Yayın No: DPT : 2703.
- Şahin, D. (2016). "İmalat Sanayinde Rekabet Gücünün Ölçümü: Türkiye ve BRIC Ülkeleri Örneği". Ege Akademik Bakış Dergisi, 16(4): 709-718
- Pehlivanoglu, F. ve Göçeri, K. (2018). “Türkiye’de Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü: Akü Endeksi İle Karşılaştırmalı Bir Analiz”, International Social Sciences Studies Journal, 4(28): 6523-6533.
- T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2015), Türkiye’de Tekstil, Hazır Giyim ve Deri Ürünleri Sektörleri Strateji Belgesi ve Eylem Planı, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150625-6-1.pdf> (10.12.2019)
- WITS (2019). "World Integrated Trade Solution Trade Statistics". <https://wits.worldbank.org/> (10.12.2019)

KATILIM VE MEVDUAT BANKALARININ 2007-2017 DÖNEMİ FİNANSAL PERFORMANSLARININ ORAN ANALİZİ YOLUYLA KARŞILAŞTIRILMASI

Muhammed Said BOSTANCI

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Prof. Dr. Yücel AYRIÇAY

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Özet

Bankalar, finans sistemi içinde büyük bir öneme ve yere sahiptir. Bankacılık sisteminin performansı, makro ekonomi, hane halkı ve işletmelerle yakından ilgilidir. Türk Bankacılık sektörü büyük oranda mevduat bankaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Son yıllarda kamu otoritesi tarafından desteklenen katılım bankaları bankacılık sektöründe çeşitlendirme anlamına gelmektedir. Çalışma, katılım bankalarıyla mevduat bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki finansal performansını oranlar yoluyla karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, katılım ve mevduat bankalarının varlık kalitesi, likidite, kârlılık ve risk performansları için oranlar seçilmiş ve karşılaştırılmıştır. Toplam 12 oranın kullanıldığı çalışmada, varlık kalitesi için mevduatlar ve krediler, likidite için aktifler, mevduatlar ve nakit, kârlılık için aktif kârlılığı, özsermaye kârlılığı ve mevduatlar üzerinden kârlılık, risk içinse özsermaye, aktifler, borçlar ve mevduatlar üzerine yoğunlaşan oranlar tercih edilmiştir. Karşılaştırma, hesaplanan oranların yorumuyla yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, finansal oranlar yıllar ve karşılaştırma yapılan banka türleri bakımından dalgalı bir seyir izlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankaları, mevduat bankaları, finansal performans

JEL Sınıflandırması: G21, L25, G30

1. Giriş

Dünyada 1960'larda ortaya çıkan ve sonrasında giderek büyüyen, fon toplama ve kullandırma işlemlerinin Kur'an ve Sünnet kurallarına göre gerçekleştiği, faizli işlemlerin sözü konusu olmadığı, kâr zarar ve riskin paylaşımı esaslarına dayalı İslami bankacılık, bankacılık mevzuatı çerçevesinde Türkiye'de katılım bankacılığı olarak adlandırılmıştır (Yıldırım ve Çakar, 2016: 1; Ergeç, vd., 2014: 61). Katılım bankacılığı uygulamalarının ortaya çıkması ve gelişmesinde petrol üreticisi Müslüman ülkelerin petrodolar gelirlerinin faizsiz alternatiflerle değerlendirilmesi isteği önemli rol oynamıştır (Aras ve Öztürk, 2011: 168). Bugünkü anlamda ilk faizsiz bankanın Mısır'da, ilk yatırım kuruluşuna Malezya'da faaliyet başladığı belirtilmekte, günümüzdeyse içerisinde "Müslüman olmayan ülkeler" in de yer aldığı 58'den fazla ülkede 411'i İslami banka olmak üzere 993 faizsiz finans kuruluşu bulunmaktadır (TKBB, 2015: 12).

Türkiye'de katılım bankaları, 1983 yılında özel finans kuruluşları adı altında faaliyetlerine başlamışlardır. Böylelikle, faize karşı hassasiyeti olan kişi ve kurumlar için alternatif yatırım ve finansman olanakları yaratılması, faizden kaçınmak isteyenlerin tasarruflarının ekonomiye kazandırılması, bankacılık sektöründe çeşitlendirme sağlanması, fon arz ve talebinde faizsiz işleyen finansal aracılık faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi yoluyla bankacılık sektörüne yönelik

fon akımlarının artırılması hedeflenmiştir (Erol ve Erol, 2013:48). 2005 yılında çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile bankacılık sektöründe yeniden yapılanmaya gidilmiş, özel finans kurumları, katılım bankaları olarak finansal sisteme dâhil edilmiştir. Bu kanunla birlikte katılım bankaları, mevduat bankalarının alternatifi değil, tamamlayıcısı olarak görülmektedir (Ayrıçay, vd., 2014: 2).

Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankaları, son yıllarda kamusal nitelikli olanların da bankacılık sektörüne katılmasına rağmen toplam sektör büyüklükleri bakımından çok düşük düzeylerde seyretmektedir. Katılım bankalarının Türk bankacılık sistemindeki yerine 2019 yılının ilk 6 ayı üzerinden, genel olarak bakıldığında, bankacılık sistemindeki aktif toplamının %5,7’si, toplanan fonların %7,6’sı, kullandırılan fonların %5,3’ü, özsermaye miktarının 4,5’i, personel sayısının %7,7’si ve şube sayılarının da %9,9’u katılım bankalarından oluşmaktadır (TKBB, <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar>, Erişim: 12/11/2019). Rakamlar, katılım bankaları için alınması gereken hayli mesafe olduğunu göstermektedir.

Bankacılık sektörünün finansal performansı gerek finansal sistem için gerekse makro ekonomi için büyük önem taşımaktadır. Finansal performans farklı açılardan ve yöntemlerle ele alınabilir. Bunlardan biri de finansal oranlar yoluyla performans karşılaştırmasının yapılmasıdır. Bu çalışmanın amacı, 2007-2017 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren katılım ve mevduat bankalarının finansal performansının finansal oranların analiz edilmesi yoluyla gerçekleştirmektir. Karşılaştırma, yıllar itibariyle, sektör ortalamaları, özel katılım bankaları, özel mevduat bankaları ve yabancı mevduat bankaları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Analizler, varlık kalitesi, likidite, kârlılık ve risk değerlendirmesini temsilen seçilmiş 12 oran üzerinden gerçekleştirilmiştir.

2. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Cumhuriyet sonrası açısından bakıldığında Türkiye’de katılım bankacılığının temellerini dinen faizin haram oluşunun, şahsi ve toplumsal zararlarının ele alındığı çalışmalar oluşturmaktadır. Bu dönem, laik-seküler devlet anlayışının yerleştirilmeye çalışıldığı dönemlere denk geldiğinden dolayı kurumsal yapılanmalara rastlanmamakta, daha çok düşünsel çabalar ön plana çıkmaktadır. Çok partili hayata geçişin ardından, faizsiz bankacılıkla ilgili dünyada filizlenmeye başlayan gelişmelerin de etkisiyle ilk faizsiz banka olan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası kurulmuştur. Ancak, bu banka, 1978 yılından sonra faizsizlik niteliğini kaybetmiştir (TKBB, 2009: 87). Türkiye’de faizsiz bankacılık faaliyetlerinin kendine has, doğru yasal zemin bulması zaman almıştır. Bu konuda ilk gelişme, 1983 yılında, 18256 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan ‘Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Kararname Eki Kararı’dır. Bu kararnameye dayanarak 1985 yılında Faisal Finans Özel Finans Kurumu ile Albaraka Türk Özel Finans Kurumu kurulmuştur. Burada, dikkat çekici olan, yasal çerçeve içine alınan faizsiz bankacılık işlemlerinin bankacılık faaliyetleri kapsamında değil, Özel Finans Kurumları (ÖFK) adıyla banka dışı finansal kurumlar kapsamında değerlendirilmiş olmasıdır. Yasal zemin bakımından ikinci önemli gelişme, 19 Aralık 1999 tarihinde, 4491 sayılı ‘Bankalar Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun’la ÖFK’nın, 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına dâhil edilmesidir. Son olarak, 2005 yılında yürürlüğe giren 5411 Bankacılık Kanunu kapsamında ÖFK’na son verilmiş, faizsizlik esasına göre faaliyet gösteren bankalar, Katılım Bankaları adı altında kendisine Kanun’da yer bulmuştur. Bu zemin ile birlikte bankacılık sektöründeki çeşitlilik ve derinlik artmıştır. Fon toplamada kâr ve zarara katılma, katılım bankaları bilançolarının pasif tarafında esneklik sağlarken, aktif tarafında ise borçlanmayı bir proje ile belgelendirerek fonun geri ödenmesinde daha emniyetli bir yapı oluşmuştur. Bu esneklik sayesinde katılım bankaları hem dünyadaki krizlerde hem de ülkemizdeki krizlerde daha sağlam bankacılık örneği göstererek dünyada ve ülkemizde ilgi ve takdirle karşılanmıştır (TKBB, 2009: 15).

Son verilere göre, Türkiye’de 2019 Haziran ayında, 3’ü özel sermayeli, 3’ü de kamu sermayeli olmak üzere toplam 6 katılım bankası faaliyette bulunmaktadır. Katılım bankalarının son 10 yıl içinde Türk bankacılık sektöründeki payları hemen hemen aynı düzeyde seyrederek %5 dolayında kalmıştır (Canbaz, 2018: 281). Kamunun sektöre girmesiyle birlikte Türkiye’de İslami banka sayısı ilk kez 5’in üzerine çıkmış durumdadır.

Ekonomide farklı fon toplama ve kullandırma yöntemleri kullanan katılım bankalarının büyüklük ve etkinliğinin artmasıyla, bankacılık sistemine çeşitliliğin gelmesi, faizden uzak durmak isteyen yatırımcıların elinde bulunan atıl mevduatların ekonomiye katılmasının temini, alternatif yatırım ve tasarruf imkânlarında artış sağlanması, toplanan fonların reel projelere dayanması dolayısıyla somut dayanaklarının olması, buna bağlı olarak kaynakların verimli kullanılması, kayıtlı ekonominin büyümesi, vergi gelirlerinde yükselme, Ortadoğu ve diğer İslam devletleriyle ekonomik olarak daha fazla etkileşime katkı sağlanması gibi konularda yararlar söz konusu olabilecektir (TKBB, 2002: 38).

3. Literatür

Topbaş (2018), “Vade Riskinin Banka Karlılığına Etkisi – Türk Bankacılık Sektörü İçin Bir Uygulama” yüksek lisans tezinde ilk olarak risk kavramının tanımı ve risk türlerinden bahsedilerek riskin yönetim süreçlerine değinilmiştir. Bankacılık kanunundaki Basel düzenlemelerinden ve bankacılıktaki risk çeşitlerinin tanımları yapılmıştır. Bir diğer bölümde ise bankacılıkta likidite riski ve bununla ilgili vade ihtiyaçlarının nasıl çözüldüğünün anlatılmaya çalışılmıştır. Yapılan analizlerde bankaların aktif ve pasif kalelerinin vadelerine göre alınmıştır. Çalışmada 2006-2016 yılları arasındaki değerler hesaba alınmış ve bulunan değerler sonuçlara yazılmıştır.

Kelleroğlu (2017), “Katılım Bankacılığı Sistemi ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı” adlı çalışmada ilk olarak bankacılığa genel bir bakış yapılarak daha sonradan katılım bankacılığının tarihçesine, ortaya çıkış nedenlerine ve gelişimine değinilmiştir. Katılım bankalarının yasal olarak kuruluş ve organizasyon şemasından bahsedilerek fon kullanma ve toplama yöntemlerine değinilmiştir. Türkiye’deki katılım bankacılığı sistemine bakılarak Türk Finans sistemine getirdiği yeniliklerden bahsedilmiştir. Son olarak Katılım bankalarının geleceğinden bahsedilerek çalışmaya son verilmiştir.

Yükser (2017), “Dönüştürücü Liderliğin Rekabet Üstünlüğü ve Entelektüel Sermaye Performansı İle İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama” adlı yüksek lisans tezinde finansal kuruluşlardan ve Liderlik çeşitleri ve etkileri, liderliğin swot analizi, liderlik süreçlerinden bahsedip piyasalarla ilgili çeşitli piyasalardan bilgi vererek global sermaye ve firmalar değerleri arasındaki ilişkilere değinilmiştir. Çalışmada Aydın ilinden çeşitli bankalardan örneklemeler alarak çeşitli analizler yapılarak ortaya çıkan sonuçlar çeşitli boyutlar altında incelenmiştir.

Pehlivan (2016), “Türkiyede Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi” adlı çalışmada katılım bankalarının faizsiz sisteme göre çalıştığını İslami kurallara uygun olduğu belirterek ortaya çıkış nedenlerinden bahsetmiştir. Katılım bankalarının fon toplama ve kullandırma yöntemlerinden bahsederek dünyada katılım bankacılığından örnekler vermiştir. Türkiye’de katılım bankacılığının gelişim sürecinden bahsetmiştir. Çalışmada 2006-2014 yılları arasında katılım ve mevduat bankalarını belirli oranlar ve büyüklüklerle karşılaştırmıştır.

Arslan (2016), “Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Kriterlerine Göre Mevduat ve Katılım Bankalarının Karşılaştırılması” adlı yüksek lisans tezinde 5411 sayılı kanuna göre mevduat ve katılım bankalarının arasındaki farklar incelenmiştir. Çalışmada BDDK’nın hukuki yapısından ve çalışma prensiplerinden bahsedilmiştir. Katılım ve mevduat bankalarının hukuki olarak karşılaştırılmış olup fon toplama ve kullandırma yöntemleri incelenmiştir. Denetim ve düzenlemeler ile ilgili olarak da karşılaştırma yapılmıştır. Çalışmaya konu olarak 34 mevduat bankası ve TKBB’ye bağlı 4 adet katılım bankası alınmıştır. Veriler nitel olarak toplanmıştır.

Toraman vd. (2015), yaptıkları çalışmada Türkiye’deki katılım bankaları ile mevduat bankalarının 2006-2014 yılları arasındaki finansal performanslarını t-testi yoluyla karşılaştırmıştır. Çalışmada 6 farklı değişken kullanılmıştır. Sonuç olarak mevduat bankalarının toplam aktif ve likit aktiflerinin daha büyük oldukları sermaye yeterliliği konusunda daha güçlü bir yapıda oldukları görülmüştür.

Ryu vd. (2012), yaptığı çalışmada Malezya ülkesindeki İslami ve mevduat bankalarının risklilik ve karlılık durumunu oranlar yoluyla karşılaştırmıştır. Veri setinde 2006-2010 yılları arasındaki verilerden faydalanılmış olup sonuç olarak mevduat bankaların karlılıklarının daha düşük risklilik durumunun daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Özkara (2010), “Katılım Bankalarının Fon Toplama ve Fon Kullandırım İşlemleri ve Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi” yüksek lisans tezi 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; katılım bankalarının tanımı, özellikleri, ortaya çıkış sebepleri ve değişikliklere göre belirli tarihler içerisindeki hukuki yapılarından bahsedilmiştir. İkinci kısımda Fon Toplama ve Fon Kullandırma yöntemlerinin çeşitlerine değinilmiş olup katılım bankaları ile mevduat bankaları arasında kıyaslama yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise katılım bankalarının mali tablolarından bahsedilip tablolarının tanımları ile mali analizler yapılmıştır. Türkiye’de bulunan 4 katılım bankasının 2005-2008 yıllarındaki mali performanslarının değerlendirilmesi yapılmıştır.

Yardımcı (2006), “Bankacılık Sektöründe Etkinlik Analizi: Türk Bankacılık Sektörü ve Avrupa Birliği’ne Üye Bazı Ülkelerin Bankacılık Sektörlerinin Karşılaştırılmalı Bir Analiz” yüksek lisans tezinde ilk kısımda bankacılıkta etkinlikten bahsederken etkinlik analizinin yapılma yöntemlerinden ve literatür taramasından bahsedilmektedir. İkinci kısımda ise Türk bankacılı sektörünü 6 döneme bölüp dönemsel olarak incelenmiştir. Türkiye’deki banka türlerini ve bankacılık sektörünün yapısı ele alınmıştır. Olası riskler ve temel sorunlar incelenmiştir. Üçüncü kısımda Avrupa Birliği’nin bankacılık sektörü, yapısı, banka türleri ve Özel Finans Kuruluşları incelenerek 25 AB Ülkesinin bankacılık sektörü ve olası riskler incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Türkiye ve AB’den belirli ülkeler seçilerek 1993 ve 2001 yıllarının verileri kullanılarak faktör analizi kullanılarak sonuca ulaşılmıştır.

Iqbal (2006), Türkiye, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Malezya, Mısır, Ürgün ve Bangladeş’te İslami bankaların geleneksel bankalarla performanslarını 1990- 1998 yılları için karşılaştırdıkları çalışmalarında İslami bankaların likidite ve kârlılık kriterleri bakımından geleneksel bankalara göre daha etkili olduğu sonucuna varmıştır.

4. Araştırmanın Amacı, Veri ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, 2007-2017 yılları arasında Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankaları ile mevduat bankalarının likidite, varlık kalitesi, kârlılık ve risklilik olmak üzere 4 kategoride finansal durumlarının seçili temel oranlar yoluyla karşılaştırılmasının yapılmasıdır. Araştırmaya konu bankalar, özel katılım, özel mevduat ve özel yabancı bankalar şeklinde sınıflandırılmıştır. Bunun sebebi, söz konusu dönemde Türkiye’deki katılım bankalarının özel sermayeli bankalar olması nedeniyle daha anlamlı karşılaştırma yapılmasının temin edilmesidir. Sektör ortalamalarıysa kamu sermayeli bankalar da dahil edilmiştir. Veriler, bankaların mali tabloları üzerinden sağlanmış, belirlenen oranlar tarafımızca hesaplanarak tablolastırılmıştır. Seçili oran gruplarını temsilen toplam 12 oran belirlenmiştir. Karşılaştırmada kullanılan oran grupları ve bunları temsilen seçilen oranlar aşağıda Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Oranlar

VARLIK KALİTESİ ORANLARI	LİKİDİTE ORANLARI
Takipteki Krediler/ Krediler	Nakit/ Toplam Aktifler
Krediler/ Mevduatlar	Nakit/ Mevduatlar
Krediler/ Toplam Aktifler	Mevduatlar/ Toplam Aktifler

KÂRLILIK ORANLARI	RİSK DEĞERLEME ORANLARI
Net Kar/ Toplam Aktifler	Toplam Aktifler/ Öz sermaye
Net Kar/ Öz sermaye	Öz sermaye/ Mevduatlar
Net Kar/ Mevduatlar	Toplam Borçlar/ Öz sermaye

5. Bulgular

Çalışmada; Türkiye’de bulunan özel katılım bankaları ile özel ve yabancı sermayeli mevduat bankalarının likidite, varlık kalitesi, kârlılık ve risk değerlendirme oranları hesaplanmış, elde edilen oranlar tablolastırılarak yorumlanmıştır.

5.1. Araştırmaya Konu Bankaların Varlık Kalitesi Oranları

Varlık Kalitesi oranları, toplam değerlerinin borçlarından daha yüksek olduğu ve kurumların borç ödeme sıkıntısı çekmeyeceği anlamına gelmektedir (Doğan, 2013: 181). Gerek ticari bankalar gerekse katılım bankaları, elde ettikleri kaynaklarını çeşitli varlıklara bağlarlar. Kaynaklar varlıklara tahsis edilirken varlıklara bağlanan kaynakların sağladığı gelir, bu gelirin büyüklüğü ve sürekliliği gibi kriterler önem taşımaktadır (Tevfik, 1987: 191). Bankaların en önemli aktifleri sağlamış oldukları kredilerdir. Takipteki krediler, tahsil kabiliyetini kaybetmiş olan, yasal takibe konu sorunlu kredilerin toplam krediler içindeki payını vermektedir. Dolayısıyla, bu oranın düşük olması, toplanan fonların ya da mevduatın geri dönüşünün yüksek olduğunun da göstergesi niteliğindedir.

5.1.1. Takipteki Kredilerin Toplam Kredilere Oranı

Aşağıda, Tablo 2’de Türkiye’deki yabancı mevduat, özel mevduat ve katılım bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki takipteki kredilerin toplam kredilere oranları yer almaktadır.

Tablo 2: Takipteki Krediler / Toplam Krediler (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	3,1	2,8	2,8	2,7
2008	3,7	3,4	4	3,8
2009	5,3	5,3	7,1	4,5
2010	3,9	3,7	5,3	3,1
2011	2,9	3	3,9	2,2
2012	2,9	2,3	3,7	2,5
2013	2,6	2,3	3	2,4
2014	2,7	2,6	3	2,3
2015	2,4	2,9	3,5	2,9
2016	2,8	3	3,6	4,3
2017	2,8	3,1	3,7	4,1

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dâhil edilmiştir.

Türk bankacılık sektöründe kredilerin kullanım kalitesine bakıldığında, incelenen 11 yıllık dönemin ortalamasının sektörde %3,19, özel mevduat bankalarında %3,12, yabancı mevduat bankalarında %3,96, özel katılım bankalarında %3,11 olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, ele alınan dönemler itibariyle sorunlu kredileri en az olan banka grubu katılım bankaları olmuştur. Diğer taraftan, krizi takip eden 2009 yılı hariç genel olarak 2007-2009 yılları arasında hem sektör ortalamasında hem de bankalarının ortalamalarında bir yükseliş görülmektedir. Bu yükseliş 2008 küresel finans krizinin hemen ardından 2009 yılında oldukça artmıştır. Katılım bankalarının 2009 yılı ortalaması ise sektör, özel mevduat ve yabancı mevduat ortalamasının altındadır. Bu durum, katılım bankalarının sorunlu kredilerinin krizin etkilerine rağmen diğer bankalardan düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Oran, 2010-2013 yılları arasında düşüş trendine girmiş, 2014 yılından itibaren nispeten yükselmeye başlamıştır. 2015-2017 yılları arasında katılım bankalarının takipteki kredilerin toplam kredilere oranı sektör ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Nitekim, 2016 ve 2017 yıllarında sektör ortalamaları 2,8 iken katılım bankalarında oran sırasıyla 4,3 ve 4,1 olarak hesaplanmıştır.

5.1.2. Toplam Kredilerin Toplam Mevduata Oranı

Aşağıda, Tablo 3’de Türkiye’deki yabancı mevduat, özel mevduat ve katılım bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki toplam kredilerin toplam mevduata oranları yer almaktadır. Bu oran, toplanan fonların ve mevduatın kredilere dönüşme nispetini vermektedir.

Tablo 3: Toplam Krediler / Toplam Mevduat (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	83,9	77,8	101,7	98,9
2008	87,1	81,2	106,7	99,8
2009	80,5	78	90	91,6
2010	84	76,8	92,3	93,5
2011	93,1	93,6	97,6	100,8
2012	94,3	100,8	93,1	102,3
2013	99,9	105,5	102,6	102
2014	112,7	110	137,4	102,1
2015	116,3	110,1	129,9	101,6
2016	105	107,4	108,7	101,6
2017	110,1	108,6	125,4	100,6

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dâhil edilmiştir.

Bilindiği üzere, mevduatlar ve toplanan fonlar bankalar açısından yabancı kaynak niteliğindedir. Bankalar, bu kaynaklarını krediler şeklinde plase edere hem finansal aracılık rollerini yerine getirmekte, hem de gelir sağlamaya çalışmaktadırlar. Türk bankacılık sektöründe kredilerin mevduatlar karşısında kullanım kalitesine baktığımızda 2007 yılında sektör ortalaması %83,9 olurken özel katılım ve yabancı mevduat bankaları sektör ortalamasının üzerinde yer almış, özel mevduat bankaları ise sektör ortalamasının altında değere sahip olmuştur. 2007 ve 2008 yıllarında yabancı mevduat bankaları topladıkları mevduattan daha fazlasını kredi olarak değerlendirmişlerdir. Katılım bankaları 2007-2013 yılları arasında sektör ortalamasının üzerinde bir değere sahipken 2014-2017 yılları arasında kredilerin mevduata oranı sektör ortalamasının altında seyretmiştir. Ayrıca, bu dönemde katılım bankalarının sahip olduğu oranlar diğer bankacılık türleri oranlarının da altındadır. Buna rağmen, katılım bankaları dahil tüm bankacılık türlerinde 2014-2017 yılları arasında toplanan

mevduat ve fonlardan daha fazlası kredi olarak kullanılmıştır. İncelenen 11 yıllık dönemin toplam kredilerin toplam mevduata oranı ortalamalarına bakıldığında sektörün %96,9; özel mevduat bankalarının %95,43; yabancı mevduat bankalarının %107,76; özel katılım bankalarında %99,52 düzeyine olduğu görülmektedir. Mevduatların krediye dönüşünde ilgili dönemin sektör ortalamasının üzerinde bir performans sergilenmiş, özel yabancı bankaların performansının ardından ikinci sırada yer almıştır.

5.1.3. Toplam Kredilerin Toplam Aktiflere Oranı

Bu oran, bankalarca sağlanan kredilerin toplam aktifleri içindeki payını göstermektedir. Aşağıda, Tablo 4’de Türkiye’deki yabancı mevduat, özel mevduat ve katılım bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki toplam kredilerin toplam aktiflere oranları yer almaktadır.

Tablo 4: Toplam Krediler / Toplam Aktifler (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	57,1	50,2	59,3	76,9
2008	58,1	53,5	57,4	75,7
2009	57	51,4	57,6	73,8
2010	58,3	48,5	58,2	73,6
2011	61,7	59,8	58,9	71,5
2012	62,5	63,3	60	70,4
2013	62,4	65,6	57,8	67,2
2014	66,2	74,9	61,7	65,4
2015	59,9	67,6	62,9	64,7
2016	65,6	68,8	61,9	63,6
2017	68,6	69,2	65,5	65,1

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dâhil edilmiştir.

Bankaların temel görevlerinden biri fon talep edenlere krediler sağlamaktır. Dolayısıyla, bu oranın yüksek olması bankanın temel işlevini yerine getirmekte olduğunu göstermektedir. Ancak, toplam aktifler içinde kredilerin payının çok fazla olmasının bankanın riskini artırabileceğini de unutmamak gerekir. Dolayısıyla oranın yorumlanmasında kredilerin ne kadarının sorunlulardan oluştuğunu veren takipteki kredilerin toplam kredilere oranıyla birlikte değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Türk bankacılık sisteminde kredilerin toplam aktifler içindeki değerine bakacak olursak, 2007-2014 yılları arasında her yıl katılım bankalarının ortalaması sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, bankacılık kredi tahsis fonksiyonu bakımından katılım bankaları sektöre göre daha işlevsel görünmektedir. Yalnızca, 2014 ve 2015 yılları için özel mevduat bankalarının oranı katılım bankalarının oranı üzerinde gerçekleşmiştir. 2015 yılı hariç, 2014-2017 döneminde katılım bankalarının her yıl için ortalaması ise, nispeten düşük olsa da sektör ortalamasının altında seyretmektedir. Özel katılım bankalarının değerleri sektör ortalamasıyla arasında yaklaşık 20 puanlık bir fark varken zamanla bu fark kapanmış ve 2017 yılında sektör ortalamasının altına düşerek 65,1 değerine ulaşmıştır.

5.2. Araştırmaya Konu Bankaların Likidite Oranları

Likidite, bir finansal varlığın nakde çevrilme hızına denir. Likidite oranları ise bir kurumun kısa vadeli borçlarını ödeyebilme gücünü gösteren oranlardır. Likidite riski, bankaların faaliyetlerini sürdürebilmesi için sorumluluklarındaki azalmayı veya aktiflerindeki artışları karşılayacak şekilde kaynakların bulundurulmamasından dolayı oluşan risklerdir. Likidite riski genelde yatırımcıların fonlarını likidite etme isteğinden doğar.

(<https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1539855-likidite-riski-nedir> 00,22).

Likidite oranlarının düşük çıkması bankalarının likidite düzeylerinin azaldığına, likidite riskininse arttığına işaret etmektedir (Doğan, 2013: 180). Likidite oranlarının yüksek olması, bankaların kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirme gücünün de göstergesi niteliğindedir. Katılım bankaları açısından likidite yönetimi diğer bankalardan farklılık arzeder. Çünkü, katılım bankaları topladıkları fonlara diğer bankaların aksine sabit bir getiri sağlamazlar. Getiri garantisi bulunmaması, bu bankaların müşterilerinin mevduat çekme taleplerini yerine getirmede daha özenli davranmalarına neden olmaktadır. Çalışmada, likidite oranları olarak, Nakdin toplam aktiflere oranı, nakdin toplam mevduata oranı ve mevduatların toplam aktiflere oranı kullanılmıştır.

5.2.1. Nakdin Toplam Aktiflere Oranı (%)

Bu oran, bankaların toplam aktifleri içerisinde likidite düzeyi en yüksek varlıkları olan nakit varlıklarının payını göstermektedir. Aşağıda, Tablo 5'te Türkiye'deki yabancı mevduat, özel mevduat ve katılım bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki nakitlerinin toplam aktiflerine oranları yer almaktadır.

Tablo 5: Nakit / Toplam Aktifler

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	7,7	8	6,6	9,1
2008	7,7	9,5	6,6	8,4
2009	7	7,5	5,6	9,1
2010	7,5	6,6	5,5	11,5
2011	9,5	9	7,7	13,4
2012	11,8	9,6	9,8	15,8
2013	12,5	11,5	10,1	15
2014	13,5	13,2	11,7	16,1
2015	11,6	12,6	13,5	16,1
2016	13,2	12,1	13,5	15,6
2017	13,4	11,9	15	15,6

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dahil edilmiştir.

Nakit varlıklar bankalardaki toplam varlıkların likidite düzeyi en yüksek olanlarıdır. Türk bankacılık sektöründe nakit/ toplam aktifler oranlarında yabancı mevduat bankaları 2007-2014 döneminde her yıl sektör ortalamasının altında seyir izlemiştir. 2015-2017 yılları arasındaysa sektör ortalamasının üzerinde bir düzey söz konusudur. Ele alınan dönemde özel mevduat bankalarının nakit/toplam aktifler oranında dalgalı bir seyir söz konusudur. Oysa katılım bankaları 2007-2017 yıllarını kapsayan tüm dönemler boyunca sektör ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. Bu durum, katılım bankalarının kısa vadeli borç ödeme yükümlülüğünün sektördeki bankalara nazaran daha güçlü olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, beklenen bir durumdur. Zira, katılım bankaları topladıkları fonlara sabit bir getiri öngörmedikleri için likidite düzeylerini daha üst seviyelerde tutmak durumundadırlar. Daha yakından bakıldığında, özel katılım bankalarının kriz yılı hariç 2012 yılına kadar nakit/toplam aktifler oranının yükseliş gösterdiği görülmektedir. 2008 yılında düşüş olsa da sektör ortalamasının üzerinde değere sahiptir. Özel mevduat bankalarının 2014 yılından itibaren oranlarında bir düşüş meydana gelirken yabancı mevduat bankalarında yükselme görülmektedir. Özel katılım bankalarının 2014 ve 2015 yıllarındaki oranları aynı olurken 2016 ve 2017 yıllarında nispeten düşüş yaşanmıştır. Yine de, bu yıllar için hesaplanan oranlar tüm banka türleri ve sektör ortalamasının üzerindedir.

5.2.2. Nakdin Toplam Mevduatlara Oranı (%)

Bu oran, nakit değerlerin toplam mevduatlar içindeki nispetini göstermektedir. Aşağıda, Tablo 6'da Türkiye'deki yabancı mevduat, özel mevduat ve katılım bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki nakitlerinin toplam mevduatlarına oranları yer almaktadır.

Tablo 6: Nakit / Toplam Mevduatlar (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	11,7	12,7	13,1	11,7
2008	12	14,5	14,5	11,2
2009	10,2	11,2	10,5	11,3
2010	10,9	10,2	10,2	14,7
2011	15,1	14,3	15,4	19,2
2012	18,3	15,4	17,6	23,3
2013	24,6	18,7	36,5	22,9
2014	26,2	19,4	39,4	25,1
2015	22,2	20,5	33,1	25
2016	21,6	18,9	25,8	24,8
2017	22,1	18,7	31	24,3

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dahil edilmiştir.

Bu oran, toplanan fonların ya da mevduatın talep edilmesi halinde karşılanmasında likidite derecesi en yüksek olan aktiflerin yüzdesini vermektedir. Türkiye'de 2007-2017 yılları arasında nakit/ mevduatlar oranındaki değişime bakılacak olursa minimal düşüşleri göz ardı etmek kaydıyla sektörün tümünde oranın yıllar itibariyle yükselmekte olduğu görülmektedir. 2007 yılında %11,7 olan sektör ortalaması 2017 yılında %10'luk bir artışla %22,1 olmuştur. Buna mukabil aynı dönemde özel mevduat bankalarında oranın artışı %6, yabancı mevduat bankalarında %18 ve nihayet katılım bankalarında %12'den fazladır. İlgili dönemde, yabancı mevduat bankaları hariç, özel mevduat bankalarının ve sektör ortalamasının üzerinde bir artış yaşanmıştır. Yabancı mevduat bankalarındaki farklı artış, 2013-2015 yılları arasındaki büyük yükselişten kaynaklanmaktadır. Kriz sonrası yılı olan 2009 yılında sektör ortalamaları dahil tüm banka türlerinde nakdin toplam mevduata oranı 2008 yılına göre düşerken özel katılım bankalarında minimal düzeyde de olsa nispeten yükselmiş olduğu göze çarpmaktadır. Yine dikkat çekici olan noktalardan biri tüm yıllar boyunca özel katılım bankalarının nakdin toplam mevduata oranı rakamlarının özel mevduat bankalarının üzerinde seyrettiğidir.

5.2.3. Toplam Mevduatın Toplam Aktiflere Oranı

Bu oran, bankaların en önemli yabancı kaynaklarından olan mevduatlarla (katılım bankalarında toplanan fonlarla), varlıkları arasında ilişki kurmaktadır. Oranın artış göstermesi ya da karşılaştırma kriterine göre yüksek olması bankanın toplam varlıkları içinde mevduat sahiplerinin haklarının arttığının göstergesidir. Aşağıda, Tablo 7'de Türkiye'deki yabancı mevduat, özel mevduat ve katılım bankalarının 2007-2017 yılları arasındaki mevduat toplamalarının toplam aktiflerine oranları yer almaktadır.

Tablo 7: Toplam Mevduat / Toplam Aktifler (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	67,8	63,4	53,7	77,9
2008	67,8	65,2	53,3	76,1
2009	69,2	65,1	57,7	80,6
2010	69,1	65,7	58,1	78,7
2011	65,6	63,6	57,2	71,2
2012	65,3	62,8	59,3	69
2013	62,1	62,1	53,5	66,2
2014	62,9	68,3	56,5	64,7
2015	54,3	61,5	54,8	64,3
2016	63	64,4	57,6	63,5
2017	63,8	64,2	55,9	65,3

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dahil edilmiştir.

Türk bankacılık sektöründe mevduatlar / toplam aktifler oranı sektör ortalaması, bir başka deyişle aktifler üzerinde mevduat sahiplerinin payı 2015 yılındaki %54,3'lük oran haricinde %62 ile %69 arasında değişiklik göstermektedir. Özel mevduat bankalarında oranın dağılımı %62 ile %68 arasında, yabancı mevduat bankalarında %53 ile %59 arasında seyretmekte, katılım bankalarında %63 ile %80 arasında farklılaşmaktadır. Bu nedenle, mevduatların toplam aktiflere oranı için katılım bankalarında fon sahiplerinin aktifler üzerindeki hakkının analizin yapıldığı 2007-2017 yılları arasında daha fazla dalgalanma gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Buna karşın, katılım bankalarında toplam mevduatın aktiflere oranı ortalaması bütün yıllar itibariyle sektör ortalamasının üzerinde bir seyir izlemiştir. Oysa, diğer banka türleri ele alınan yıllarda neredeyse tamamen sektör ortalamasının altında bir oran ortalamasına sahiptirler. Kriz sonrası 2009 ve 2010 yıllarında katılım bankaları sırasıyla %80,6 ve %78,2 ortalamayla gerek sektör ortalamasının, gerekse diğer banka türlerinin çok üzerinde bir orana sahip olduğu görülmektedir.

5.3. Araştırmaya Konu Olan Bankaların Kârlılık Oranları

Kârlılık, bankaların aktiflerden elde ettiği gelirler ile pasiflerine ödenen maliyetler (giderler) arasındaki fark olarak ifade edilebilir. Bir başarı göstergesi olarak kârlılık, bankanın yüksek gelir getiren alanlarda faaliyetlerini sürdürebilme başarısına işaret eden önemli bir ölçüttür (Atan, 2002: 13-14). Kârlılıkları yeterli düzeyde olan bankalar faaliyetleri sonucunda değer yaratabilmekte ve bu değerlerini kaynaklara eklediklerinde sermaye yeterliliklerini artırma imkanına kavuşmaktadırlar. Böylelikle, yeterli düzeyde kâr elde edebilen bankaların kredilendirilebilir fonlarında artış yapma olanağına sahip olmaları söz konusu olabilecektir. Çalışmada, kârlılık oranı olarak net kârın toplam aktiflere oranı, net kârın özsermayeye oranı ve net kârın mevduatlara oranı kullanılmıştır.

5.3.1. Net Kârın Toplam Aktiflere Oranı

Toplam aktifler, yabancı ve özkaynakların yatırıldığı alanları göstermektedir. Bankaların yatırımlarını ifade eder. Dolayısıyla, bu oran, aktif başına net kâr nispetini ifade etmektedir. Doğal olarak, diğer koşullar sabit kalmak kaydıyla, tüm kârlılık oranlarında olduğu gibi aktif kârlılık oranının da yüksek olması yeğlenen bir durumdur. Aşağıda, Tablo 8'de 2007-2017 yılları arasında sektör ortalamaları ve banka grupları itibariyle net kârın toplam aktiflere oranı verilmektedir.

Tablo 8: Net Kâr / Toplam Aktifler (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	2,1	1,4	2,1	2,3
2008	1,7	1,5	1,4	2,3
2009	1,9	1,5	1,9	1,8
2010	1,6	1,5	1,1	1,7
2011	1,3	1,0	1,1	1,5
2012	1,5	1,5	1,5	1,5
2013	1,1	1,2	0,6	1,3
2014	1,2	1,3	1,0	1,1
2015	1,3	0,9	0,7	0,9
2016	0,9	1,1	0,8	0,8
2017	1,1	1,0	1,2	0,9

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dâhil edilmiştir.

Türk Bankacılık sektöründe aktif karlılık oranı ortalamasına bakıldığında en fazla kârlılığın %2,1 ile 2007 yılında, en düşük kârlılık oranının %0,9 ile 2016 yılında kaydedildiği görülmektedir. Özel mevduat bankalarında en düşük kârlılık oranı ortalaması %0,9 ile 2015 yılında, en yüksek kârlılık ortalaması %5 ile 2008, 2009 ve 2010 yıllarında izlenmiştir. Yabancı mevduat bankalarında en düşük kârlılık ortalaması %0,6 ile 2013 yılında, en yüksek kârlılık ortalamasıysa %2,1 ile 2007 yılındadır. Katılım bankalarında en düşük kârlılık oranı ortalaması %0,9 ile 2015 ve 2017 yıllarında gerçekleşmiş, en yüksek kârlılık ortalamasıysa %2,3 ile 2007 ve 2008 yıllarında kaydedilmiştir. Katılım bankalarının aktif kârlılık ortalaması gerek sektör ile gerekse diğer banka gruplarıyla karşılaştırıldığında net bir görüntü gözlenmemekte, aşağı ve yukarı yönlü dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ele alınan 11 yıllık dönemin ortalaması bakımından sektörün aktif kârlılık oranı ortalaması %1,42; özel mevduat bankalarının %1,26; yabancı mevduat bankalarının %1,21 ve özel katılım bankalarının %1,46 olmuştur.

5.3.2. Net Kârın Toplam Özsermayeye Oranı

Bu oran, banka sahip ve ortaklarının yatırdıkları sermayenin verimini ölçmekte, birim özkaynak tutarı başına net kâr miktarının oranını vermektedir. Aşağıda Tablo 9'da 2007-2017 yılları arasında, özel katılım bankaları, özel mevduat bankaları ve yabancı mevduat bankalarının ortalamaları sektör ortalamalarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 9: Net Kâr / Toplam Özsermaye (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	17,8	10,8	14,5	20
2008	15,2	12,4	8,9	17,5
2009	15,9	10,4	12,1	14,9
2010	13,9	10,9	7,8	14,3
2011	12,3	8,6	8,7	14,6
2012	12,7	11,2	8,9	14,6
2013	11,4	10,4	4,5	14
2014	10,7	10,1	7,4	12,3
2015	8,1	8,2	5,3	11,7
2016	8,4	9,9	6,9	8
2017	11,6	9,7	10	11,1

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dâhil edilmiştir.

Yukarıdaki Tablo 9'dan da görüldüğü gibi bankacılık sektörü özsermaye kârlılık oranları oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir. Sektör ortalaması %8 ile %17,8, özel mevduat bankaları ortalaması, %8,2 ile %2,4, yabancı mevduat bankaları ortalaması %6,9 ile %4,5, özel katılım bankaları ortalamasıysa %8 ile %20 arasında değişmektedir. Kriz yılı olan 2008 yılında diğer banka grupları sektör ortalamasının gerisinde kalmışlarsa da sektör ortalaması olan %15,2'yi de geride bırakarak %17,5 ile en fazla özsermaye kârlılığına sahip banka grubu özel katılım bankaları olmuştur. Kriz sonrası iki yıl içinde özel katılım bankaları diğer banka gruplarını geride bırakan bir özsermaye kârlılık oranını yakalayabilmiştir. 2011 yılına kadar sektör ortalamasının değerleri düşüş trendine sahip olurken yabancı mevduat bankalarının değerlerinde aynı trend söz konusu değildir. Özel mevduat bankalarında da zamanla düşüş meydana gelirken özel katılım bankalarında bu düşüş trendi 2016 yılına kadar sürmüştür. Bir başka deyişle, bankacılık sektörü ve ele aldığımız banka grupları itibarıyla özsermaye kârlılık oranlarında ara sıra oynamalar olsa da 2007-2017 yılları arasında bir düşüş trendi olduğu göze çarpmaktadır.

5.3.3. Net Kârın Toplam Mevduata Oranı

Bankacılık sektöründe en temel yabancı kaynak türü olarak mevduatlar ya da katılım bankaları bakımından toplanan fonların verimli değerlendirilip değerlendirilmediğinin güçlü ölçütlerinden biri net kârın toplam mevduatlara oranıdır. Bu oran, birim mevduat ya da toplanan fon başına net kâr miktarını göstermektedir. Oranın dönemler itibarıyla ya da karşılaştırma kriteri açısından artış göstermesi mevduatların daha verimli değerlendirildiğinin, tersi ise mevduat başına kârlılığın azaldığının işaretidir. Aşağıda, Tablo 10'da 2007-2017 yılları arasında özel mevduat, yabancı mevduat ve özel katılım bankalarının mevduat kârlılık oran ortalamaları sektör ortalamalarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 10: Net Kâr / Toplam Mevduat (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	3,2	2,1	4,4	2,9
2008	2,6	2,4	2,7	3
2009	3,1	2,3	4,7	2,2
2010	2,4	2,3	2,2	2,1
2011	2,1	1,6	2,4	2,1
2012	2,6	2,4	3,5	2,1
2013	1,7	1,8	1	1,9
2014	1,9	1,8	2,1	1,6
2015	1,1	1,4	1,7	1,4
2016	1,4	1,7	1,6	1,3
2017	1,8	1,6	2,2	1,4

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dahil edilmiştir.

Türk bankacılık sektöründe incelenen dönem itibarıyla net kârın mevduatlara oranı ortalaması, arada dalgalanma gösterse de genel olarak azalma eğilimindedir. Nitekim, bu oran ortalaması, 2007 yılında %3,2 iken, 2017 yılında %1,8'e kadar gerilemiştir. Mevduat kârlılığı sektörde en fazla 2007 yılında %3,2, özel mevduat bankalarında 2008 ve 2012 yıllarında %2,4, yabancı mevduat bankalarında 2009 yılında %4,7 ve özel katılım bankalarında 2008 yılında %3 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 10'a bakıldığında, yabancı mevduat bankalarının mevduat kârlılık oranlarının genellikle daha yüksek düzeyde seyrettiği görülmektedir. 2007-2017 yılları arasında 11 yıllık ortalama mevduat kârlılık oranları özel mevduat bankalarında %1,9; yabancı mevduat bankalarında %2,59; özel katılım bankalarında %2 ve nihayet sektör için %2,17 düzeyindedir.

Bir başka deyişle, özel mevduat bankalarının ve özel katılım bankalarının 11 yıllık mevduat kârlılık ortalamaları sektörün gerisinde kalmıştır. Kriz yılı olan 2008 yılında özel katılım bankalarının mevduat kârlılık ortalaması %3 ile en yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Krizi takip eden 2009 yılında en fazla mevduat kârlılık oranına yabancı mevduat bankaları %4,7 ile ulaşmış, özel katılım bankaları %2,2 ile en düşük performansa sahip olmuşlardır. Krizi takip eden 2010 yılında %2,1 ile en düşük mevduat kârlılık performansını yine özel katılım bankaları göstermiş, ancak tüm banka grupları sektör ortalaması civarında bir performans sergilemişlerdir.

5.4. Araştırmaya Konu Olan Bankaların Risk Değerleme Oranları

Risk, beklentiler dahilinde olmayan ve sonucunda olumlu ya da olumsuz reaksiyona yol açan olaydır. Finansal risk ise, bir yatırımın ya da bir teşebbüsün sonucunun ne yönde olacağını ekonomik yükümlülüklerin yerine getirip getirilemeyeceğini ifade eder. Çalışmada kullanılan risk değerlendirme oranları toplam aktiflerin özsermayeye oranı, özsermayenin toplam mevduatlara oranı ve toplam borçların özsermayeye oranı şeklinde belirlenmiştir. Bu oranlar sermaye yeterliliği açısından da fikir vermektedir.

5.4.1. Toplam Aktiflerin Özsermayeye Oranı

Oran, bankanın toplam aktiflerinin özsermayesinin kaç katı olduğunu göstermektedir. Oran yüzde olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla 100'den büyük olması aktiflerin finansmanında borca yer verildiğini göstermektedir. Oranın 100'den büyük olması ve dönemler itibariyle ya da karşılaştırma kriterine göre artış göstermesi toplam aktiflerin finansmanında borcun payının arttığının göstergesi niteliğinde olduğu için diğer koşullar sabit kaldığında bankanın riskinin de arttığını ifade etmektedir. Aşağıda Tablo 11'de 2007-2017 yılları arasında banka grupları ve sektör ortalamaları itibariyle oranın aldığı değerlere yer verilmiştir.

Tablo 11: Toplam Aktiflerin Özsermayeye Oranı (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	871,5	898,4	756,8	880,9
2008	884,6	835,1	759,6	767
2009	821,1	760	651,3	828,9
2010	835,6	781,2	728,8	843,4
2011	933,6	857,4	827,3	972
2012	852	756,1	762,7	987,9
2013	990,7	905	903,4	1090,2
2014	973	872,4	902,2	1157,9
2015	887,2	902,8	1050,4	1263,4
2016	939,9	928,3	1014,2	928,7
2017	1063,8	966,1	927	1222,2

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dâhil edilmiştir.

İncelenen dönem itibariyle sektör ortalamalarına bakıldığında en düşük düzeyin %821 ile 2009 yılında gerçekleştiği, en yüksek oranınsa %1063 ile 2017 yılında olduğu görülmektedir. Gerek sektör ortalamalarında gerekse banka grupları itibariyle toplam aktiflerin özsermayeye oranı dalgalı bir seyir izlemektedir. Kriz yılı olan 2008 yılında en düşük oran %759 ile yabancı mevduat bankalarında görülmüştür. Bunu, yakın bir oranla %767 ile özel katılım bankaları takip etmektedir. Bir başka deyişle, kriz yılında risk değerlemesi bakımından bu iki banka türü özel mevduat bankalarına ve sektör ortalamasına göre daha iyi durumdadırlar. Krizi takip eden 2009 yılında özel mevduat bankaları toplam aktiflerin özsermayeye oranında iyileşme

göstermiş, oran %760 düzeyine gerilemiştir. Ancak, bu yılda da en düşük orana sahip banka grubu %65 ile yabancı mevduat bankaları olmuştur. Özel katılım bankaları 2009 yılında gerek sektör ortalamasına göre, gerekse banka grupları itibarıyla en yüksek orana sahiptir. Sektörün 11 yıllık ortalamalarına bakıldığında %913,9; özel mevduat bankalarının %860,25; yabancı mevduat bankalarının %843,9; özel katılım bankalarının ki ise %994,7'dir. Bu ortalamalar, 11 yıllık dönem içinde yabancı mevduat bankalarının toplam aktiflerinin özsermayeye oranında diğer bankalara ve sektöre göre daha iyi durumda olduğunu göstermektedir.

5.4.2. Özsermayenin Toplam Mevduatlara Oranı

Özsermaye, banka sahip ve ortaklarının banka tüzel kişiliğine yatırdığı fonları, mevduatlar ise, bankaların mudilerinden temin ettikleri yabancı kaynak niteliğindeki fonları ifade etmektedir. Dolayısıyla, bu oran arttıkça ya da karşılaştırma kriterine göre düzeyi yüksek çıktığında yabancıların sağladıkları fonların güven marjı da yükselmektedir. Bir başka deyişle, mudilerden toplanan birim fonlara karşılık özsermaye miktarı artmaktadır. Aşağıda, Tablo 12'de 2007-2017 döneminde sektör ve incelenen banka grupları itibarıyla özsermayenin toplam mevduata oranı verilmiştir.

Tablo 12: Özsermaye / Toplam Mevduat (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	22,1	19,1	40,4	14,8
2008	24,5	19,7	49,6	17,2
2009	21,9	21	38,5	15,1
2010	19,4	20,2	28,3	15,3
2011	18,9	19,2	28,6	14,6
2012	20,5	22,1	29,1	15
2013	16,5	18,7	19,4	14
2014	22	18,3	39,5	13,6
2015	24,9	18,4	24,9	12,5
2016	17,3	17	20	13,1
2017	16	16,8	22,5	13,2

*Sektör ortalamalarına kamu bankaları da dâhil edilmiştir

Tablo 12'ye göre, Türk bankacılık sektöründe öz sermaye / mevduatlar oranına bakıldığında, en büyük değer %24,9 ile 2015 yılında olduğu görülmektedir. Tüm banka grupları ve sektör ortalamaları içerisinde en büyük değer, kriz yılı olan 2008 yılında yabancı mevduat bankalarında %49,6 ile kaydedilmiştir. Özel katılım bankalarının değerlerinin genel olarak tüm bankalardan ve sektör ortalamasından düşük düzeyde seyrettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, katılım bankalarına özsermaye enjekte edilmesi gereğine işaret ediyor olabilir. Katılım bankacılığı sektörüne kamu nitelikli bankaların girişini bu yönden de yorumlamak mümkündür.

5.4.3. Toplam Borçların Özsermayeye Oranı

Bankaların toplam borçları, mevduatlar dahil kullanmış oldukları bütün yabancı kaynaklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu oranın dönemler itibarıyla ya da karşılaştırma kriteri bakımından düşüş göstermesi risk değerlemesi bakımından arzu edilen bir durumdur. Aşağıda, Tablo 13'te 2007-2017 yılları arası sektör ve banka grupları itibarıyla gösterilmiştir.

Tablo 13: Toplam Borçlar / Özsermaye (%)

Yıllar	Sektör Ortalamaları*	Özel Mevduat Bankaları	Yabancı Mevduat Bankaları	Özel Katılım Bankaları
2007	737,9	743,2	577,5	780,8
2008	766,9	735,1	589	667
2009	707,7	660	497,4	728,9
2010	721,6	681,2	576,1	740,1
2011	815,4	757,4	654,5	872
2012	728,6	655,2	569,8	887,9
2013	863	805	692,6	990,2
2014	879,1	822,1	743,6	1057,9
2015	984,8	802,8	877	1164,3
2016	826	828,3	814,9	858,7
2017	949,5	866,1	755,3	1122,2

*sektör ortalamalarına kamu bankaları da dâhil edilmiştir.

Tablo 13 incelendiğinde, en düşük sektör ortalamasının %707 ile 2009 yılında olduğu görülmektedir. Bütün yıllar ve banka grupları dikkate alındığında en düşük oran, yine 2009 yılında yabancı mevduat bankalarında %497 ile gerçekleşmiştir. Özel katılım bankalarının toplam borçlarının özsermayeye nispetindeki yükseklik dikkat çekmektedir. Kriz yılı olan 2008 yılı hariç bütün dönemlerde özel katılım bankalarının toplam borçlarının özsermayeye oranı sektör ortalamalarından yüksek çıkmıştır. Yine özel katılım bankaları kriz yılı hariç tüm yıllarda diğer banka gruplarından daha yüksek oranlara sahiptir. Bu durum, özel katılım bankalarında özsermayenin toplam borçları karşılama düzeyinin ele alınan yıllar ve banka grupları itibarıyla daha riskli durumda olduklarını göstermektedir. Özsermayenin toplam mevduatlara oranında belirtildiği üzere, bu oranlar da özel sermayeli katılım bankalarına özkaynak enjekte edilmesi gereğine işaret etmektedir şeklinde yorumlanabilir.

6. Sonuç ve Tartışma

Türkiye’de katılım bankacılığının sektör içindeki payının artırılması ekonomi birimlerince sıklıkla üzerinde durulmakta olan hedeflerden biridir. Türkiye’de katılım bankacılığının bankacılık sektörü içindeki nispeti 2002 yılında %2,1 seviyesindeyken bankacılık sektörü yapısal dönüşümünün akabinde 2010 yılında %4,3 düzeyine çıkmıştır (Biçer, 2011: 2). Daha sonra, 2013 Ekim itibarıyla %5,5 düzeyine ulaşan katılım bankalarının sektör içindeki payının 2016 Ekim itibarıyla %4,7 düzeyinde gerçekleşmiştir (Katılım Dünyası, 2016). Ancak, kaydedilen gelişme kamu otoritelerince katılım bankaları için 2023 yılında öngörülen %15’lik sektör payı düzeyi için yeterli değildir. Katılım bankalarının finansal performansının diğer banka gruplarıyla karşılaştırılarak sektörün durumunun analiz edilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Bu çalışma, 2007-2017 yılları arasında, özel mevduat bankaları, özel yabancı bankalar ve özel katılım bankalarının varlık kalitesi, likidite, kârlılık ve risk değerlemesinin sektör ortalamalarıyla da karşılaştırılarak ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Böylelikle, katılım bankalarının finansal performansı, kullanılan oranlar yoluyla incelenen banka grupları ve sektör ortalamaları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur.

Araştırmanın varlık kalitesi, likidite, kârlılık ve risk değerlendirme ile ilgili sonuçlarının dikkat çekenleri şu şekilde özetlenebilir:

- Katılım bankalarının takipteki kredilerinin toplam kredilere oranı rakamları, ele alınan 11 yıllık dönemin ortalamaları alındığında sektör ve banka grupları açısından daha düşük düzeylerde kalmıştır. Ayrıca, kriz ertesi yılı olan 2009 yılında katılım

bankalarının sorunlu krediler oranı diğer bankalardan daha düşük düzeyde kalmıştır. Bu durum, bu banka türünde krizden daha hızlı çıkış yaşandığına işaret etmektedir.

- Toplam krediler / toplam mevduat oranının 11 yıllık ortalamalarına bakıldığında katılım bankaları, mevduatların krediye dönüşünde ilgili dönemin sektör ortalamasının üzerinde bir performans sergilenmiş, özel yabancı bankaların performansının ardından ikinci sırada yer almıştır.
- Bankalar tarafından sağlanan kredilerin toplam aktiflere oranında, 2007-2014 yılları arasında her yıl katılım bankalarının ortalaması sektör ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, bankacılık kredi tahsis fonksiyonu bakımından katılım bankaları sektöre göre daha işlevsel görünmektedir. Yalnızca, 2014 ve 2015 yılları için özel mevduat bankalarının oranı katılım bankalarının oranı üzerinde gerçekleşmiştir. 2015 yılı hariç, 2014-2017 döneminde katılım bankalarının her yıl için ortalaması ise, nispeten düşük olsa da sektör ortalamasının altında seyretmektedir.
- Ele alınan dönemde özel mevduat bankalarının nakit/toplam aktifler oranında dalgalı bir seyir söz konusudur. Oysa katılım bankaları 2007-2017 yıllarını kapsayan tüm dönemler boyunca sektör ortalamasının üzerinde bir değere sahiptir. Bu durum, katılım bankalarının kısa vadeli borç ödeme yükümlülüğünün sektördeki bankalara nazaran daha güçlü olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, beklenen bir durumdur. Zira, katılım bankaları topladıkları fonlara sabit bir getiri öngörmedikleri için likidite düzeylerini daha üst seviyelerde tutmak durumundadırlar.
- Nakdin toplam mevduatlara oranına bakıldığında göze çarpan husus, kriz sonrası yılı olan 2009 yılında sektör ortalamaları dahil tüm banka türlerinde oranın 2008 yılına göre düşerken özel katılım bankalarında minimal düzeyde de olsa nispeten yükselmiş olduğudur. Yine dikkat çekici olan noktalardan biri, tüm yıllar boyunca özel katılım bankalarının nakdin toplam mevduata oranı rakamlarının özel mevduat bankalarının üzerinde seyrettiğidir.
- Katılım bankalarında toplam mevduatın aktiflere oranı ortalaması bütün yıllar itibariyle sektör ortalamasının üzerinde bir seyir izlemiştir. Oysa, diğer banka türleri ele alınan yıllarda neredeyse tamamen sektör ortalamasının altında bir oran ortalamasına sahiptirler. Kriz sonrası 2009 ve 2010 yıllarında katılım bankaları sırasıyla %80,6 ve %78,2 ortalamayla gerek sektör ortalamasının, gerekse diğer banka türlerinin çok üzerinde bir orana sahip olduğu görülmektedir.
- Aktif kârlılık oranında, katılım bankalarının aktif kârlılık ortalaması gerek sektör ile gerekse diğer banka gruplarıyla karşılaştırıldığında yıllar itibariyle net bir görüntü gözlenmemekte, aşağı ve yukarı yönlü dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak, Ele alınan 11 yıllık dönemin ortalaması bakımından sektörün aktif kârlılık oranı ortalaması %1,46 ile hem banka gruplarının hem de sektör ortalamasının üzerindedir.
- Özsermaye kârlılığında, kriz yılı olan 2008 yılında diğer banka grupları sektör ortalamasının gerisinde kalmışlarsa da sektör ortalaması olan %15,2'yi de geride bırakarak %17,5 ile en fazla özsermaye kârlılığına sahip banka grubu özel katılım bankalarıdır. Kriz sonrası iki yıl içinde özel katılım bankaları diğer banka gruplarını geride bırakan bir özsermaye kârlılık oranını yakalayabilmiştir. Bu durum, faizsiz bankalarla ilgili olarak kriz dönemlerinin sonrasında daha hızlı toparlanıyorlar savını destekler niteliktedir.
- Mevduat kârlılık oranları bakımından, Türk bankacılık sektöründe incelenen dönem itibariyle arada dalgalanma gösterse de genel olarak azalma eğilimini göze çarpmaktadır. Özel mevduat bankalarının ve özel katılım bankalarının 11 yıllık mevduat kârlılık ortalamaları sektörün gerisinde kalmıştır. Kriz yılı olan 2008 yılında özel katılım bankalarının mevduat kârlılık ortalaması %3 ile en yüksek düzeyde gerçekleşmiştir. Krizi takip eden 2009 yılında en fazla mevduat kârlılık oranına yabancı

mevduat bankaları %4,7 ile ulaşmış, özel katılım bankaları %2,2 ile en düşük performansa sahip olmuşlardır. Bu durum, sektör geneli dikkate alındığında özel katılım bankalarının mevduatlar üzerinden kârlılığının nispeten düşük olduğunu göstermektedir.

- Toplam aktifler / özsermayeye oranında, kriz ertesi yılı olan 2009 yılında özel katılım bankaları gerek sektör ortalamasına göre, gerekse banka grupları itibariyle en yüksek orana sahiptir. Sektörün 11 yıllık ortalamalarına bakıldığında yabancı mevduat bankalarının toplam aktiflerinin özsermayeye oranında diğer bankalara ve sektöre göre daha iyi durumda olduğunu göstermektedir.
- Özsermaye / toplam mevduat oranında, Tüm banka grupları ve sektör ortalamaları içerisinde en büyük değer, kriz yılı olan 2008 yılında yabancı mevduat bankalarında %49,6 ile kaydedilmiştir. Özel katılım bankalarının değerlerinin genel olarak tüm bankalardan ve sektör ortalamasından düşük düzeyde seyrettiği anlaşılmaktadır. Bu durum, katılım bankalarına özsermaye enjekte edilmesi gereğine işaret ediyor olabilir. Katılım bankacılığı sektörüne kamu nitelikli bankaların girişini bu yönden de yorumlamak mümkündür.
- Toplam borçlar / özsermaye oranında özel katılım bankalarının toplam borçlarının özsermayeye nispetindeki yükseklik dikkat çekmektedir. Kriz yılı olan 2008 yılı hariç bütün dönemlerde özel katılım bankalarının toplam borçlarının özsermayeye oranı sektör ortalamalarından yüksek çıkmıştır. Yine özel katılım bankaları kriz yılı hariç tüm yıllarda diğer banka gruplarından daha yüksek oranlara sahiptir. Bu durum, özel katılım bankalarında özsermayenin toplam borçları karşılama düzeyinin ele alınan yıllar ve banka grupları itibariyle daha riskli durumda olduklarını göstermektedir.

Kaynakça

- Aras, O.N. ve Öztürk, M., 2011, “Reel Ekonomiye Katkıları Bakımından Katılım Bankalarının Kullandığı Fonların Analizi” Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 3 No: 2 (online)
- Atar, A., 2017, “Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu” Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Cilt 6 No:4
- Ayrıçay, Y., Yardımcıoğlu, M., Demir, B., 2014, “Mevduat ve Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Karşılaştırılması” Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 4 No: 2
- Ergeç, E.H., Kaytancı, B.G., Toprak, M., 2014, “Katılım Bankası Müşterilerinin Bankacılık Sistemi Kullanım Tercihleri: Mevduat Bankaları İçin İslami Bankacılık Penceresi” Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, Cilt 6 No: 2
- Doğan, M., 2013, “Katılım ve Geleneksel Bankaların Finansal Performanslarının Karşılaştırılması: Türkiye Örneği” Muhasebe ve Finansman Dergisi, Nisan
- İbrahim Erol, Ece Demiray Erol, Para, Banka, Teori ve Politika, Orion Kitabevi, Manisa, 2013, s. 122.
- Iqbal, M. (2006). A broader Definition of Riba. Pakistan Institute of Development Economics Working Paper

- Canbaz, M., (2018), Katılım Bankacılığı, 2. Baskı, Beta Basım Yayım, İstanbul
- TKBB (2009), “Finansal Yenilik ve Açılımları İle Katılım Bankacılığı”, TKBB Yayını, Yayın No: 1
- TKBB (2015b), “Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Belgesi 2015-2025”, TKBB Yayını, Yayın No: 5.
- Yıldırım, İ. ve R. Çakar, (2016, Mayıs). Katılım bankacılığı kullanımını etkileyen faktörlere yönelik bir araştırma. Global Business Research Congress, Düzenleyen: Işık Üniversitesi, May 26-27 İstanbul, Turkey, (2), 552- 563. DOI: 10.17261/Pressacademia.2016118677.
- Arman, Tevfik, (1987). Bankalarda Finansal Yönetime Giriş, TBB Yayınları, Yayın No:203, İstanbul, 1987
- ATAN, M. (2002). Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, (Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Katılım Dünyası., 2016, “Türkiye’de Katılım Bankaları, Hala Gidilecek Bir Yer Var mı?” <http://katilimdunyasi.com/2016/12/14/katilim-bankaciliginin-durumu-ne-olacak-sistemdeki-paylari-gerilemeye-devam-ediyor> (Erişim, 24.12.2019)
- Biçer, Ahmet., 2011, “Türkiye’de Katılım Bankaları, Hala Gidilecek Yer Var mı?”, <http://www.tkbb.org.tr/akademik-calismalar>, (Erişim, 16.12.2019).

TİCARİ KÂRDAN MALİ KÂRA GEÇİŞİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ: BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ

Zülkif YALÇIN¹

ÖZET

İşletmelerin temel amacı mal ve hizmet üretmektir. İkincil amaçları ise değişmektedir. Eğer ikincil amaç kâr elde etmek ise bu işletme bir ticari işletme olur; eğer belli bir kesimin hak ve menfaatlerini korumaya yönelik ise dernek olur; eğer yine belli bir kesimin ekonomik hak ve menfaatini korumaya yönelik ise kooperatif olur; eğer belli bir kesime sadece tek taraflı bir menfaat sağlayacaksa vakıf olur. Bu amaçla işletmelerin ikincil amaçlarına yönelik olarak devlette bazı uygulamalar yapmaktadır. Bazılarını yapmış olduğu faaliyetten dolayı vergiye tabi tutarken, bazılarını da yarattığı sosyal sorumluluk gereği vergiden muaf tutmaktadır. Ticari işletmeler yaptığı her faaliyet için işletmelerin temel amaçlarından olan mal ve hizmet üreterek sosyal sorumluluğu yerine getirirken aynı zamanda kârda elde ederler. Ancak kâr her ne kadar tek bir anlamı olsa da işletmelerin her bir tarafı için farklı anlama gelmektedir. Örneğin kredi veren kuruluşlar için faizin karşılanması, devlet için vergiyi, ortak için dağıtılacak olan temettüyü temsil etmektedir. Her bir taraf bu kârı farklı anlamlandırmaktadır. Yani devlet için mali kâr işletme için ticari kârdır. Bu kapsamda çalışmamızın amacı ticari kâr ile mali kâr arasındaki farkı belirleyip verginin hesaplanmasını ve muhasebeleştirilmesini yapmaktır. Ancak her ne kadar muhasebe standartlarına uygun kayıt altına alınmış olsa bile muhasebe kârı, vergilendirmede bu kârı etkileyen ve ilgili devletin yasalarına uygun belirlenmiş kâr olarak belirlenmelidir. Aslında kâr işletmelere ve devlete göre farklılık göstermektedir ve vergilendirmede devletin belirlediği kurallar çerçevesinde kâr hesaplanır. Bundan dolayıdır ki muhasebenin elde ettiği kâr ile devletin belirlediği kâr farklıdır. İşte bu farklılığı ortaya çıkaran unsurlar çalışmamızda irdelenecektir. Bu amaçla çalışmamızı literatür taraması yöntemi ile inceleyip, uygulamada bir monografi yaparak ticari kârdan mali kâra geçiş gösterilecek ve muhasebeleştirilecektir. Bu çalışma ile muhasebenin anlatımında, uygulanmasında ve eğitiminde bilimsel olarak katkı sağlanacaktır.

Anahtar Kelime: Ticari Kâr, Mali Kâr, Muhasebe

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tunceli Munzur Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

ACCOUNTING OF TRANSITION FROM COMMERCIAL PROFIT TO FINANCIAL PROFIT: AN APPLICATION EXAMPLE

Zülkif YALÇIN²

ABSTRACT

The main purpose of enterprises is to produce goods and services. Secondary objectives are changing. If the secondary objective is to make a profit, it becomes a business; if it is aimed at protecting the rights and interests of a certain segment, it is an association; if it is aimed at protecting the economic rights and interests of a certain section, it is a cooperative; if it will provide only a one-sided benefit to a certain segment, it will become a foundation. For this purpose, some applications are made in the government for the secondary purposes of enterprises. While some of them are subject to tax due to their activities, some of them are exempt from tax due to the social responsibility they create. Commercial enterprises fulfill their social responsibility by producing goods and services, which are the main objectives of the enterprises for each activity they perform, and at the same time they make profit. However, profit has a different meaning for each side of the company, although it has only one meaning. For example, the payment of interest for lenders represents the tax for the state and the dividend to be distributed for the partner. Each party makes this profit different. So the financial profit for the state is the commercial profit for the enterprise. In this context, the purpose of our study is to determine the difference between commercial profit and financial profit and to calculate and account the tax. In fact, profit varies between enterprises and the state, and in taxation, profit is calculated in accordance with the rules set by the state. That is why the profit obtained by accounting is different from the profit determined by the government. The factors that reveal this difference will be examined in our study. For this purpose, our study will be examined by literature review method and a monograph will be applied and a transition from commercial profit to financial profit will be shown and accounted. With this study, scientific contribution will be provided in the explanation, implementation and education of accounting.

Keyword: Commercial Profit, Financial Profit, Accounting

²Assistant Professor, Tunceli Munzur University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Health Management

1. GİRİŞ

Gelişen dünyamızda muhasebe işlemleri kayıt altına alınırken işletmelerin sosyal sorumluluk ve kâr elde etmek için faaliyetlerinin yine işletmelerin devamlılığı ilkesi gereği işletmelerin çıkarları doğrultusunda kayıt altına alınır. Her ne kadar durum böyle olsa da aslında işletme için taraf olan herkes işletme faaliyetlerinden gerekli olan payı elde etmek isteyecektir. İşletme için taraflar; ortak, devlet, kredi veren kuruluşlar, tedarikçi firmalar, çalışanlar, yöneticiler ve yatırımcılardır. Her bir tarafın işletmelerden beklentileri kâr üzerinden payını almaktır. Ortak temettüsünü, devlet vergisini, kredi veren kuruluşlar faizini, tedarikçiler satış bedellerini (işletmemiz için satış maliyetleri), çalışanlar ve yöneticiler ücret ve primlerini talep etmektedir. Bu durum işletmenin aslında kişilik kavramına kanıt niteliği de taşımaktadır. Çalışmamızda devletin talep ettiği vergi üzerinde durulacaktır. Çünkü devlet vergisini talep ederken işletmenin elde ettiği kâr üzerinden değil kendisinin belirlemiş olduğu kurallar çerçevesinde hesaplanan kâr üzerinden vergisini talep etmektedir. Bu amaçla her ne kadar muhasebe standartlarına uygun kayıt altına alınmış olsa bile muhasebe kârı, vergilendirmede bu kârı etkileyen ve ilgili devletin yasalarına uygun belirlenmiş kâr olarak belirlenmelidir. Bu şekilde düşünüldüğünde kârın işletmelere ve devlete göre farklılık gösterdiği ve vergilendirmede esas devletin belirlediği kâr olduğu görülebilmektedir. Bundan dolayıdır ki muhasebenin elde ettiği kâr ile devletin belirlediği kâr farklıdır. İşte bu farklılığı ortaya çıkaran unsurlar çalışmamızda irdelenecektir. Çalışmamızda ayrıca muhasebe kârından başlayarak ticari kârı tanımlayacak ve mali kârın oluşumunda etkili olan yasal durumlar incelenecektir. Aynı zamanda bu incelemelerin uygulamasına yönelik bir monografi yapılacak olup muhasebeleştirilmesi anlatılacaktır.

2. MUHASEBE KÂRI, TİCARİ KÂR, MALİ KÂRIN TANIMI VE FARKLILIKLARI

İşletmelerin tutmuş olduğu muhasebe kayıtları kurallara ve tek düzene sıkı sıkıya bağlıdır. Muhasebe kayıtları geçmişte Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT) hükümleri çerçevesinde işletmenin gerçek durumunu yansıtacak şekilde tutulurken, günümüzde Kamu Gözetim Kurumunun görevlendirilmesi ile Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartları kapsamında bu kurallar genişletilmiştir. İşte genel tebliğler ile aslında işletme faaliyetleri sonucunda tutulan muhasebe kayıtlarının devlet müdahalesi ile nasıl tutulacağına dair kurallar belirlenmekte aynı zamanda bu kurallar içerisinde vergilendirmenin de nasıl yapılacağı sıkı bir şekilde anlatılmaktadır. Bunun sebebi devletin işletmeler için taraf olmasıdır. İşletmenin kişiliği kavramı gereği işletmelerin tüm taraflardan bağımsız bir kişiliği mevcuttur. İşletmeler devletin belirlemiş olduğu kurallar çerçevesinde kurulur. O zaman devlet bu kuruluş aşamasının tarafı olduğundan kârdan kendisine pay istemekte ve buna sermaye şirketleri için kurumlar vergisi demektir. Şahıs şirketleri için ise zaten gelir vergisine tabi ticari kazançlar üzerinden vergilendirme yapılmaktadır. Bu durumda devlet işletmenin kayıtlı olmayan fiili sahiplerindendir ve payı da sermaye şirketlerinde yüzde yirmi, şahıs şirketlerinde ise artan oranlıdır diyebiliriz. O zaman devlet belirlenen kârın doğruluğuna nasıl inanacaktır

sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sorunu serbest muhasebeci ve yeminli mali müşavirlerle çözerken verginin hesaplanmasını da sıkı kurallara bağlayarak bu kişiler tarafından hesaplanması gerektiğini belirlemiştir. Konuya bu çerçevede baktığımızda işletmelerin hesaplamış olduğu kâr devlet için farklı bir sonuca ulaşabilir. Yani işletme o dönem zarar etmiş olsa da aslında devlet için kâr etmiş olabilir ve hatta vergi veriyor olabilir. Örneğin işletmenin olağan kârı 100.000 TL iken olağandışı gideri 110.000 TL (vergi ve diğer para cezaları olduğunu varsayarsak) ise oluşan 10.000 TL'lik zarar işletmenin tüm tarafları (devlet hariç) için zarar olur. Ancak oluşan 110.000 TL'lik gider devlet için gider olarak kabul edilmemektedir. Bu durumda işletmenin 100.000 TL kârda olduğu belirlenip devlet tarafından %20 kurumlar vergisi talep edilir. İşte bu durumda hangi kâr neyi ifade ediyor sorusuna cevap bulmak gerekir.

İşletmeler yukarıda yazılan gerekçelerle elde ettiği gelirler ile bu gelirleri elde etmek için katlandığı giderleri ayrı ayrı göstermek ve gelir-giderler arasında ki farkları da gelir tablosunda çeşitli kârlar üzerinden göstermek zorundadır. Örneğin Brüt kâr, faaliyet kârı, olağan kâr, dönem kârı ve dönem net kârı ayrı ayrı gösterilmelidir. Bu ayırmadaki amaç; brüt kâr yöneticileri ve çalışanları ilgilendirmesi; faaliyet kârı kredi veren kuruluşlar ile faiz talep eden tarafları ilgilendirmesi; olağan kâr faiz sonrası kâr olup, dönem kârı devletin vergi talep ettiği kâr olmasıdır. Son olarak dönem net kârı ortakların baktığı ve temettü talep ettiği kârdır. İşte devlet dönem kârından sonra belli bazı kuralları işletmektedir. Bundan dolayı dönem kârı işletmeler için Ticari Kâr iken devlet için kuralların uygulanacağı kârdır. O zaman devlet kabul ettiği ve kabul etmediği gelir ve giderlere bu kârdan sonra bakacaktır. Yani devlet için ticari kâr aslında verginin hesaplanacağı ve eksiltme ile artırmaların yapılacağı **matrah**tır.

O zaman genel tebliğlerinde belirttiği üzere dönem kârı aynı zamanda işletme için bir ticari kârdır. Bu kâr üzerinden devletin kabul etmediği giderler ve vergiden istisna tutulacak gelirler eklenip çıkarılarak mali kâr elde edilecektir. (Balcı;2012;160-164)

Muhasebe Kârı; işletmenin belli bir dönemdeki gelir ve giderleri arasındaki farktır. Bu fark dönem sonunda gelir tablosunda **Dönem Kârı** olarak gösterilir. Bu kâr aynı zamanda ticari terimlerde ticari faaliyetler sonucunda elde edilen kâr olduğundan **Ticari Kâr** anlamına da gelmektedir. Bu şekli ile muhasebe kârı, dönem kârı ve ticari kâr anlam olarak paralellik göstermektedir.

Mali kâr ise dönem kârı üzerinden vergilendirmeye dair kuralların uygulandığı vergi matrahıdır. Bu matraha kanunun kabul etmediği giderler eklenir ve yine kanunun daha önce vergilendirdiği gelirler ile istisna ve muafiyetler çıkarılır (Yılmaz;2005:1-3). Bulunan sonuç **Mali Kâr** olur. Bu kâr üzerinden vergi hesaplanır. Ancak bu vergi **dönem kârından** mahsup edilir (veya zarar varsa işletme için ayrıca zarara eklenir).

İşletmeler ticari kârı işletmenin ticari konusu ile ilgili faaliyetlerde elde ettiği farz edilmektedir. Fakat günümüzde işletmeler ticari olmayan faaliyetleri sonucunda da bir gelir veya gidere de katlanabilmektedir. İşte, gerçekte, işletmeler faaliyet konusu ile elde ettiği kâr ticari kâr iken belli dönemdeki tüm gelir ve giderleri arasındaki kâr da muhasebe kârı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine, gerçekte, aralarında pek bir fark olmazken bu ince ayırmada göz

ardı edilmemelidir. Mali Kâr da ise durum biraz farklıdır. Vergi Usul Kanunu'na (VUK) göre indirilecek ve eklenecek gelir ve giderler belirlenip ticari kâra eklenip çıkarılması sonucu mali kâra ulaşılır. Bunun sonucunda vergi matrahı elde edilip vergiler hesaplanır.

Vergi Usul Kanununa göre Ticari kazanç gerçek usulde tespit edilir. Gerçek usulde kazanç tespiti işletme ve bilanço esasına göre belirlenir. Türkiye'de uygulanan muhasebe sisteminde tahakkuk esası geçerli olup elde edilen gelirin tahakkuku yeterlidir, ayrıca tahsil edilmesine bakılmaz (Mutluer,Herekman;2004;11)

Gelir tablosu hesaplarında gelir ve giderler dağınıktır, ancak belli bir sistematığe göre kurulmuştur. Bu sistematik uygulanırken genelde geliri elde etmek için katlanılan gider esası dikkate alınmıştır. O zaman gelir yazıldıktan hemen sonra bu gelirin elde edilmesinde katlanılan giderler hemen altına yazılmalıdır. Bu şekli ile Tek Düzen Hesap Planında 60 Brüt satışlar iken; 61 Satış İndirimleri, 62 Satışların Maliyeti ve 63 Faaliyet Giderleri brüt satışları elde ederken katlanılan ve oluşan giderleri temsil edecektir. O zaman tek düzen hesap planında 60 Brüt satışlar, 64 Olağan faaliyetlerden gelir ve kârlar ile 67 olağandışı faaliyetlerden gelir ve kârlar hesap grupları geliri temsil etmekte; 61, 62, 63, 65, 66, 68 hesap grupları da giderleri temsil etmektedir. Gelir ve gider hesap grupları 690 nolu hesapta karşılaştırılarak işletmenin dönem kârı bulunur. İşte bu kâr işletmenin muhasebe kârı yani ticari kârı olmaktadır. Bu kâr aynı zamanda vergi matrahı olacaktır.

3. TİCARİ KÂRDAN MALÎ KÂRA GEÇİŞTE İNDİRİLECEK VE EKLENECEK UNSURLAR

Ticari kârdan mali kâra ulaşırken Vergi Usul Kanunun da bazı kurallar belirlenmiştir. Bu kurallar çerçevesinde önce dönem kârı yani ticari kâr bulunur. Daha sonra kurallar çerçevesinde hesaplanan dönem kârına eklenen bazı giderler yine bu dönem kârından çıkarılır. Bunlar; vergiye tabi olmayan gelirler ve benzerlerinin indirilmesi, indirilecek istisna ve indirimlerin düşülmesi, geçmiş yıl zararlarının düşülmesi ve kazancın bulunması halinde indirilecek istisna ve indirimlerin düşülmesi gerekmektedir. (URL 2) Sonrasında ise; Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler Ticari Kâra eklenir. Bunları örneklendirirsek eğer; Belgesi olmayan giderler, GVK'nun (Gelir Vergisi Kanunu) 40-41'nci maddeleri ile KVK'nun (Kurumlar Vergisi Kanunu) 14-15'nci maddeleri hükümleri uyarınca matrahtan indirilmesi mümkün olmayan giderler, Kıdem tazminatı karşılığı, Ödenmemiş SSK primleri, Özel iletişim vergisi, Alınan vadeli çek reeskontları, Senetsiz alacak reeskontları, Önceki yıl matrahtan indirilen reeskont gelirlerinin bu yıl iptali nedeniyle gider yazılan tutar, VUK hükümlerine uygun olmayan karşılıklar (menkul kıymet değer düşüklüğü karşılığı vb), İhracatla ilgili belgesiz giderlerin binde beş götürü gider yazma haddini aşan kısmı, Kanunen kabul edilmeyen giderlere ilişkin KDV vb. belirlenen giderlerdir.

Birde belirlenen ticari gelirden daha önce vergilendirilmiş gelirler ile devletin bazı işletmelere veya gelirlere uyguladığı istisna ve muafiyetler çıkarılır (URL 2). Bunları örneklendirecek olursak eğer; Verilen vadeli çeklere ait reeskont faiz geliri, Önceki dönem kanunen kabul edilmeyen gider yazılan alınan vadeli çeklere ilişkin reeskont faiz giderinin bu

yıl iptali nedeniyle gelir yazılan tutarı, Önceki dönemde kanunen kabul edilmeyen gider yazılan dövizli borçların döviz satış kuru ile değerlendirilmesinden kaynaklanan döviz satış kuru ile döviz alış kuru arasındaki farkın bu yıl iptal amacıyla gelir yazılan tutarı, Personele ödenmesine karar verilen temettü ikramiyesi, Önceki dönem kanunen kabul edilmeyen gider yazılmış karşılıkların iptalinden oluşan konusu kalmayan karşılık tutarları vb. gelirlerdir. İndirilecek ve eklenecek gelir veya giderler hesaplanan kârın zarar olması durumunda da dikkate alınır. Yani sadece ticari kârda değil ticari zararda da bu gelir ve giderler eklenip çıkarılır.

Bunun yanında zarar dahi olsa bazı istisna ve indirimlerde bu şekilde dikkate alınmalıdır gelecek dönemdeki kazançtan bile indirime tabi olmalıdır. Bunlar; Tam mükellef kurumlardan elde edilen temettü payları (iştirak kazancı istisnası KVK md 8/1), Yatırım fonları veya ortaklıklarının portföy işletmeciliği kazançları, (KVK md 8/4), Rüçhan hakkı kupon satış kazançları ile emisyon primleri (KVK md 8/5), Yurt dışı inşaat, onarım, montaj işleri ve teknik hizmetlerden sağlanan kazançlar (KVK md 8/7), Eğitim, öğretim ve rehabilitasyon merkezlerinin işletilmesinden sağlanan kazançlar (KVK md 8/8), Yurtdışı iştirak kazançları (KVK md 8/9), Yurtdışında bulunan işyerleri veya daimi temsilciler aracılığıyla elde edilen yurt dışı kazançlar (KVK md 8/10) vb. gibi kazanç ve gelirlerdir.

Ayrıca varsa geçmiş yıl zararları da mahsup edilerek sonuca ulaşmaya çalışılır. Bu zararlar son 5 yıl içinde elde edilmiş olunması gerekir. Yani 5 yıla kadar olan zararlar gelirden mahsup edilerek vergilendirilecek matrah bulunmaya çalışılır.

Vergilendirilecek matrah bulunduktan sonra bazı istisna ve muafiyetler de bu matrahtan indirilir. Bunlarda; Risturn istisnası (KVK md 8/2), Bağış, yardım ve sponsorluk harcamaları, (KVK mükerrer md 14), Yatırım indirimi gibi muafiyet ve istisnalardır.

4. TİCARİ KÂRDAN MALİ KÂRA GEÇİŞİN BİR MONOGRAFİ YARDIMI İLE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Çalışmamızın daha da iyi anlaşılması için bir monografi uygulaması yapılması gerekmektedir. Çünkü muhasebe kayıtları yapılırken birçok işlem muhasebe hesaplarının alt hesaplarında tutulmaktadır.

A işletmesi 2019 faaliyetleri sonucunda elde ettiği gelir ve giderler sonucunda bulunduğu dönem kârı 400.000 TL'dir.

Dönem kârı hesaplanırken kanunen kabul edilmeyen giderler; 20.000 TL Para cezalarından (trafik cezaları, usulsüzlük cezaları vb.), 40.000 TL şahıs ve bazı kurumlara yapılan bağış ve giderlerden, 15.000 TL farkın tespit edilemediği kasım sayımından oluşan giderler olduğu görülmüştür.

Aynı zamanda daha önce vergilendirilmiş veya kanunen istisna ve muafiyete tabi olan gelirlerde vergi dışı gelir olarak eklendiği görülmüştür. Bunlar; 10.000 TL kamu yararına olan derneğe bağış, 25.000 TL yatırım indirimi olmaktadır.

Bunu yanında elde edilen kazancın 35.000 TL'si iştirak hisselerinin satışından ve 45.000 TL'si ise emisyon primi istisnasından gelmektedir.

Bu soruda dikkat edilmesi gereken durum şudur; gelir ve giderler arasındaki fark ile bulunan dönem kârı aslında muhasebe işlemleri sonucunda bulunduğundan bu bir muhasebe kârıdır, aynı zamanda bu işlemler bir ticari faaliyet sonucunda elde edilen kârı gösterdiğinden bu kâr ticari bir kârıdır. İşte işlemlerde belirlenen dönem kârı, ticari kâr ve muhasebe kârı aynı anlama gelmektedir. Biz bu monografi de Ticari kâr olarak değerlendireceğiz.

Kurumlar Vergisinin Hesaplaması

Ticari Kâr	: 400.000
Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler (+)	: 75.000
- İdari Para Cezaları	:20.000
- Bağışlar	:40.000
-Kasa Sayımı Giderleri	:15.000

Kâr ve İlaveler Toplamı : 475.000

Vergi Dışı Gelirler ve İstisnalar Toplamı (-)	: (80.000)
-Emisyon Primi İstisnası (-)	: (45.000)
-İştirak Hissesi Kazancı (-)	: (35.000)

İndirime Esas Tutar : 395.000

Diğer İndirim ve İstisnalar Tutarı	: (35.000)
-Bağışlar (-)	: (10.000)
-Yatırım İndirimi (-)	: (25.000)

Kurumlar Vergisi Matrahı (Mali Kar) : 360.000

Hesaplanan Kurumlar Vergisi (-)	: (72.000)
-360.000 x %20 =72.000	

Dönem Net Kârı (400.000 – 72.000) : 328.000

Görüldüğü üzere hesaplanan kurumlar vergisi kurumlar vergisi matrahından değil dönem kârı yani ticari kârdan düşülmektedir. Dönem kârı işletmemizin tüm faaliyetleri sonucunda elde edilen kârı gösterirken, mali kâr işletmenin belli hatalarından veya kanunun belirlemiş olduğu belli bazı muafiyet ve istisnadan sonra yeniden hesaplanan kârıdır.

Muhasebeleştirilmesi:

Öncelikle 690 nolu hesabın borç ve alacak kısımlarına 6 grubu hesaplarının tamamı kayıt edilir. Bu şekilde 690 nolu hesabın bakiyesinde kâr veya zarar bulunur. 690 nolu hesabın borç kısmına 61, 62, 63, 65, 66, 68 nolu hesap grubunun hesapları aktarılır, alacak kısmına ise; 60, 64 ve 67 grubunun hesapları aktarılır. Eğer fark alacak kısmında ise kâr, borç kısmında ise zarar olur. İşte 690 nolu hesabına bakılarak mali kâr hesaplanmaya çalışılır.

690 Dönem Kâr Veya Zararı Hesabı

61, 62, 63, 65, 66, 68 Nolu Gider Hesap Gruplarının Kayıtları Buraya Aktarılır	60, 64 Ve 67 Gelir Gruplarının Kaydı Buraya Aktarılır
Borç Kısmı Bakiye Verirse Zarar	Alacak Kısmı Bakiye Verirse Kâr Olur.
	400.000

2019 Yılı Gider Hesaplarının Kapatılması

690-DÖNEM KÂR/ZARARI HESABI 61, 62, 63, 65, 66 VE 68 GRUBU HESAPLARININ TAMAMI	XX	XX
2019 Yılı Gelir Hesaplarının Kapatılması 60, 64 VE 67 GRUBU HESAPLARININ TAMAMI 690-DÖNEM KÂR/ZARARI HESABI	XX	XX
2019 Yılı 690 nolu Hesabın Kapatılması 690-DÖNEM KÂR/ZARARI HESABI 691 DÖNEM KÂRI VERGİSİ 692 DÖNEM NET KÂRI/ZARARI /	400.000	72.000 328.000

Yukarıdaki hesap kayıtlarında görüldüğü üzere önce ticari kâr bulunur. Bu kâr bulunurken 690 nolu hesabın borç ve alacak kısımlarına gelir ve gider hesapları aktarılır. Bu aktarma sonucunda dönem kâr veya zararı bulunup bu hesap üzerinden mali kâr belirlenir. Ve yukarıda ki yapmış olduğumuz hesap üzerinden kurumlar vergisi hesaplanır.

Bundan sonraki işlemler bilanço hesaplarına aktarılıp bilançodaki hesaplar üzerinden işlem görecektir. Örneğin kurumlar vergisinin daha önceki aylarda peşin ödenen kısmı 35.000 lira olsaydı aşağıdaki gibi muhasebeleşirdi;

2019 Yılı Gelir Hesaplarının Bilanço'ya Aktarılması			
691 DÖNEM KÂRI VERGİSİ	72.000		
692 DÖNEM NET KÂRI/ZARARI	328.000		
590 DÖNEM NET KÂRI		328.000	
370 DÖNEM KÂRI VERGİSİ		72.000	
2019 Yılı Önceki Peşin Ödenen Vergiler			
193 PEŞİN ÖDENEN VERGİ FONLAR	35.000		
100 KASAVE 102 BANKALAR		35.000	
2019 Yılı Vergilerin Kapatılması			
371 DÖNEM KÂRI VERGİSİ... KARŞILIĞI	35.000		
193 PEŞİN ÖDENEN VERGİ FONLAR		35.000	
/			
370 DÖNEM KÂRI VERGİSİ	72.000		
371 DÖNEM KÂRI VERGİSİ... KARŞILIĞI		35.000	
360 ÖDENECEK VERGİ VE FONLAR		37.000	
/			

Yukarıdaki hesaplardan da anlaşılacağı üzere gelir tablosu hesapları üzerinden hesaplanan kâr ve kâr üzerinden hesaplanan vergiler bilanço hesaplarına aktarılır. Daha sonrasında ise hesaplanan bu verginin önceki ödenen vergilerle mahsubu yapıp ödenmesi için ilgili hesaplara aktarılır.

Bu hesaplamaların yanında birde daha öncesinde işletmelerin mali kârın hesaplanması için belirlemiş olduğu kanunen kabul edilmeyen giderler ile vergi dışı gelirlerin nazım hesaplarında tutulması gerekir. Bu kayıtlarda aşağıdaki gibi gösterilmelidir.

2019 Kanunen Kabul Edilmeyen Giderlerin Nazım Hesaplarında Tutulması			
920 KANUNEN KABUL EDİLMEYEN GİDERLER	75.000		
- İdari Para Cezaları :20.000			
- Bağışlar :40.000			
- Kasa Sayımı Giderleri :15.000			
921 KANUNEN KABUL EDİLMEYEN GİDERLERDEN ALACAKLI HESAP		75.000	
2019 Yılı Vergi Dışı Gelirlerin Nazım Hesaplarda Tutulması			
932 VERGİ DIŞI GELİRLER	80.000		
-Emisyon Primi İstisnası (-) : (45.000)			
-İştirak Hissesi Kazancı (-) : (35.000)			

931 VERGİ DİŐİ GELİRLER ALACAKLI HESABI		80.000
2019 Yılı Diğer Vergi Dışı Gelirlerin Nazım Hesaplarda Tutulması		
936 DİŐER VERGİ DİŐİ GELİRLER	35.000	
-Bağışlar (-) : (10.000)		
-Yatırım İndirimi (-) : (25.000)		
937 DİŐER VERGİ DİŐİ GELİRLER ALACAKLI HESABI		35.000
/		

Yukarıdaki muhasebe kaydı devletin kurallarına göre işletmelere zorunlu koşulan ve mali kârı ticari kârdan farklı kılan gelir ve giderlerin kayıt edilmesini göstermektedir. Yani 92 ve 93 grubu nazım hesapları zaten Tek Düzen Hesap Planında kayıtlanmış olan gelir ve giderlerin yeniden devletin istediğı kurallar çerçevesinde farklılaştırılmasını sağlamak ve ortaya çıkan bu hesapların kayıtlanmasını sağlamaktadır.

6. SONUÇ

İşletmeler faaliyet alanlarına ve üretmiş olduğı mal ve hizmet çeşitlerine göre farklılık göstermektedir. İşletmelerin temel amacı genel kanı olarak kâr üzerine kurulu olduğı varsayılır. Ancak durum böyle değildir. İşletmelerin temel amacı mal ve hizmet üretmek iken ikincil amacı farklılık göstermektedir. Eğer ikincil amaç kâr ise şirket, belli bir kesime fayda sağlamak ise vakıf, belli bir kesimin haklarını koruma amacı taşıyorsa dernek, belli bir kesimin ekonomik menfaatini korumaya çalışıyorsa kooperatif olur. Bu çeşitlilik devletin birbirinden farklı bu işletmelere olan uygulamalarını da değiştirmektedir. Şirketler işletmenin kişiliğı kavramı gereğı sadece ortaklara ait değildir. Bundan dolayı şirketlerin elde ettiğı kâr sadece işletme ortaklarını ilgilendirmez. İşletmeden kim hak menfaat sağlayacaksa tamamını ilgilendirir. Taraflardan biride devlettir. Devlet işletmelerin kuruluşundan tasfiyesine kadar sürekli aktif şekilde işletme bünyesinde yer alır. Çünkü işletmeler devletin belirlemiş olduğı kanunlarla kurulur. O zaman işletmelerin bir diğer sahibinin devlet olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu yüzden devlet işletmenin elde ettiğı kârın nasıl olduğı hakkında bilgi sahibi olmak isteyecektir ve oluşan kârın doğruluğı hakkında işletme otaklarına güvenmek zorunda kalacaktır. Bu güvensizliğı aşmak için mali müşavir ve yeminli mali müşavirleri hesaplamaların yapılmasında ve muhasebe kayıtlarının yapılmasında yetkili kılmıştır. Devlet işletme yönetiminin elde edilen kârı değil kanunların emrettiğı ve belirlenen kurallar çerçevesinde mali müşavirler tarafından hesaplanan kârı kabul etmektedir. Bu durum da kâr denilen kavram taraflar arasında farklılık gösterir yorumunu yapmak yanlış olmayacaktır. İşletmelerin muhasebe işlemleri sonucunda elde ettiğı kâr dönem kârı yani muhasebe kârı ve yine ticari kâr olmaktadır. Kanunen kabul edilmeyen giderler ve vergi dışı gelirler eklenip çıkarıldıktan sonra bulunan kâr ise mali kâr olmaktadır. O zaman devlet için ticari kâr aslında verginin hesaplanmasında ve mali kâra ulaşmada sadece matrah olmaktadır. Her ne kadar mali kârı bulmak için yapılan hesaplamalar Tek Düzen Hesap Planında bulunmasa da kanunen kabul edilmeyen giderler ile vergi dışı gelirler nazım hesaplarında ayrıca gösterilmelidir. Çalışmamızda ticari kârdan mali kâra geçişte yaşanan

birçok sorunu yapmış olduğumuz uygulama ile çözüm noktasında uygulayıcılara katkı sunulmaya çalışılmıştır. Bu uygulama ile gelecekte eğitim kurumlarının, vergi uygulayıcılarının, muhasebecilerin yapacağı hesaplamalarda uygulama yönü ile katkı niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Tokur T.Ö., 2006 Yılı Kurumlar Kazançlarının Beyanına İlişkin Örnekler, Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:308, Nisan 2007

Mutluer K., Herekman A., Heper F., Tekin F., Gelir Vergisinde Mükellefiyet, Türk Vergi Sistemi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:941, 2004

Balcı B.R., Yeni Muhasebe Düzeninde Mali Kâr Hesaplamaları, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:27, Sayı:1, Yıl:2012, s.159-179.

Yılmaz K., Ticari Kârdan Mali Kâra Geçiş Bildirimi, KKEG, Ticari Kârdan İndirilecek Gelirler ve Tek Düzen Muhasebe Sistemi, s.1-3, http://www.alomaliye.com/kazim_yilmaz_ticari_kardan.htm (10.12.2019)

Güçlü F.C., “UFRS Mali Tablo Düzenleme İlkelerine Göre Tespit Edilen Kâr Rakamı Üzerinden Düzenlenen Kâr Dağıtım Tablosu”, s:264-300 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/7914> (20.12.2019)

URL 1 Vergi Karşılıkları ve Yasal Yedeklerin Ayırma İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi, <http://www.senaymm.com/sirkuler/20041028155849.doc> (10.12.2019)

URL 2 <https://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/kurumvergisirehber.htm> (10.12.2019)

http://www.muhasabenet.net/makale_eyup%20yuceli_smmm_2007%20yili%20kurumlar%20vergisi%20beyannamesinde%20ince%20noktalar.html (10.12.2019)

<http://www.mevzuatdergisi.com/2001/03a/01.htm> (10.12.2019)

<http://www.dunyagazetesi.com.tr/yazar.asp?authId=64&id=6286> (10.12.2019)

<http://www.yaklasim.com/mevzuat/dergi/makaleler/199407286.htm> (10.12.2019)

KÜRESELLEŞME KARŞITLARININ TEZLERİYLE KÜRESELLEŞME ELEŞTİRİLERİ

Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Bora ORAN

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

ÖZET

Küreselleşme sürecinde karşılaşılan etkiler olarak daha ziyade sisteme karşı olan akımda bulunanların görüşlerin aktarıldığı bu çalışmanın çerçevesi özellikle yapılan tartışmaların kaynağında bulunan değişimler ile düzenlenmiştir. Birinci bölümde küreselleşme hakkında konunun tanımlanması ve tarihi gelişiminin değerlendirilmesi konusunda ortaya çıkarılan kavram kargaşasından yola çıkılmaktadır. Daha sonra hem dünyadaki hem de bir gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye’de karşılaşılan etkiler araştırılmakta ve sistemin taraftarı olanların değil bir açıdan karşı çıkanların görüşleriyle yaşanan değişimler incelenmektedir. Daha ziyade en eski sorunlar arasında başta gelen yoksulluğun önlenmesi için sağlanması gereken koşullar hakkında yapılan öneriler ve küreselleşen ekonomi sisteminden kaynaklanan olumsuz gelişmelerin önlenmesi konusunda küreselleşmeye karşı yaklaşımların değerlendirilmesi ile küreselleşme irdelenmektedir. Küreselleşme konusunda gerçek anlamda başarılı olunduğunun kabul edilebilmesi için hangi alanlarda ne gibi değişimlere ihtiyaç bulunduğunun özellikle geleceğe yönelik olarak belirlenmesine yönelik öngörülere yer verilerek daha iyi bir dünya düzeninin mümkün olabileceğinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bunun için öncelikle insani kalkınma kriterleri ile bölgesel gelişme farklılıklarının giderilmesine ve gelir dağılımındaki dengesiz gelişmelerin düzeltilmesi için beklentilerin belirlenmesi hedeflenmektedir. Sonuçta bütün dünya ülkeleri tarafından katılımların sağlandığı bir küreselleşme sayesinde dünyada hiç yoksul insan kalmamasına dair bir araştırma yapılması ve küresel dünya ekonomisinin aynı biçimde küresel hukukun gerekliliği üzerinde durulması gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme Karşıtlarının Tezleri, Küreselleşme Karşıtları Nelere Karşı? , Küreselleşme Neden Başarılı Olamadı Denilmektedir?, Küreselleşen Dünya Ekonomisi.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA - YOKSUNLUK SORUNLARINA ÇARELER

Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Bora ORAN

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

ÖZET

Sürdürülebilir kalkınma, günümüzde ve gelecekte insanların ihtiyaçlarını karşılayacak bir kalkınma modeli olarak yirminci yüzyıl sonlarına doğru ortaya çıkmıştır ve uluslararası antlaşmalarla küresel bir uygulama haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, ekonomik ve sosyal gelişme hedeflerini sürdürülebilirlik anlayışı olarak belirlemektedir ve dünyadaki tüm insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sağlanması ile refah düzeyinin yükselmesine ilişkin beklentilerinin karşılanmasına imkân vermeye yöneliktir. Çevre ile ilgili değişimlerden kaynaklanan sorunların göz önünde bulundurulmadığı bir kalkınma stratejisinin insanların gelecekteki temel ihtiyaçlarının karşılanmasını tehlikeye sokabileceği düşünülmektedir çünkü çevresel bozulma çoğu zaman ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecek niteliktedir. Bu nedenle, ekonomik ve sosyal gelişme ile çevresel değişimlerin birlikte değerlendirilmesi gelecekte insanların kalkınmanın sağlayacağı yararlanmalara dengeli bir şekilde sahip olması sürdürülebilir kalkınmanın temel amacını oluşturmaktadır. Geçmiş yıllarda yaşanan sorunlar bu yaklaşımın önemini vurgulamaktadır. Küreselleşme çağında bir yandan yoksulluk sorunu tamamen yok edilememiş bir sorun olmaya devam ederken diğer yandan ekolojik değişiklikler nedeniyle dünya üzerindeki sosyal ve ekonomik yaşam olumsuz risklere maruz kalmaktadır. Aynı zamanda, gelişmiş bir ülkede ortaya çıkan finansal krizin kısa sürede yaygınlaşarak sadece az gelişmiş ülkeleri değil gelişmiş ülkeleri de etkileyen küresel bir kriz haline gelmesiyle ciddi durgunluk ve hatta çökme aşamasına gelmiştir. Bu nedenle sürdürülebilirlik kavramı dünya gündeminde büyük önem kazanmıştır. Önceden daha ziyade az gelişmiş bölgelerde yaşanan yoksulluk sorunu küreselleşen krizlerin etkisiyle özellikle gelişmiş ülkelerde yoksunluklara yol açmıştır. Bu konuda geleceğin korunması adına alınması gerekli görülen önlemlerin belirlenmesi için yapılacak analizler doğrultusunda en doğru çarelere ulaşılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınmanın Hedefleri, Dünyada Yoksulluk ve Sürdürülebilir Kalkınma, Kalkınma Hedefleri, Sürdürülebilir Kalkınmanın Sosyal ve Ekonomik Boyutları.

GALEŞME VE BÖLGESEL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE VAN İLİ TURİZİM POTANSİYELİ

Fırat Arslan

ÖZET

Van ilinin kalkınmasında, ilin potansiyellerinin ayrıntılı olarak ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle ilin en önemli potansiyeli olarak kültürel zenginliği ve coğrafi çekiciliği araştırılmıştır. İlin turizm planlamalarına yönelik kararların alınabilmesi için potansiyellerinin ortaya konması, turizme engel olabilecek eksikliklerin ortaya konması ve eksikliklerin giderilmesi için yapılması gerekenler bu çalışmanın konuları arasındadır. Bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılmasında turizm etkili olmaktadır. Bu çalışmanın yapılmasında daha önce yapılmış çalışmalardan ve gözlemlerden yararlanılarak Van ilinin turizm potansiyelinin araştırılması ve bu potansiyelin ortaya konulması ile insanlarda Van iline dair bir bilincin oluşması amaçlanmıştır. Çalışmamızda öncelikli olarak Van ile ilgili genel bilgilere, ilin sahip olduğu turistik değerlere ve turizm potansiyellerine yer verilmiştir. Çalışmamızda Van ilinin kültürel, tarihi ve doğal açıdan turizm potansiyelinin var olduğu, önemli turistik alanlardan biri olabileceği ortaya konmuştur.

Bu çalışma, Van ili için önemli gelir kaynağı oluşturabilecek ve bölgeler arası gelir dağılımını düzeltebilecek bir konu olan Van ilinin Turizm Potansiyelini incelemektedir. Bu amaçla ilk olarak bölgeler arası eşitsizlikte turizmin ekonomik önemi tartışılmakta. Sonraki bölümde dünyada ve ülkemizde başarılı kırsal turizm örnekleri gösterilmektedir. Bunları takip eden bölümlerde Van ili ile ilgili genel bilgiler verilmekte, doğal varlıkları ve güzellikleri açıklanmakta, tarihsel ve kültürel varlıkları gösterilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Gelişmişlik, Tarih, Van

ABSTRACT

In the development of Van province, the potentials of the province need to be discussed in detail. Therefore, the cultural richness and geographical attractiveness of the province as the most important potential was investigated. It is among the subjects of this study to reveal the potentials of the province in order to make decisions regarding tourism planning, to reveal the deficiencies that may prevent tourism and to overcome the deficiencies. Tourism is effective in reducing interregional development disparities. In this study, it is aimed to investigate the tourism potential of Van province by making use of the previous studies and observations and revealing this potential in order to create an awareness about Van province in humans. In our study, firstly general information about Van, touristic values and tourism potentials of the province are given. In our study, it is revealed that Van province has cultural, historical and natural tourism potential and can be one of the important touristic areas.

This study examines the Tourism Potential of Van, which is an important source of income for the province of Van and can improve the income distribution among regions. For this purpose, firstly, the economic importance of tourism in regional disparities is discussed. In the next section, successful rural tourism examples are shown in the world and in our country. In the following sections, general information about Van province is given, natural assets and beauties are explained and historical and cultural assets are shown.

Keywords: Tourism, Development, History, Van

GİRİŞ

Van, geçmişten günümüze birçok medeniyetin izlerini üzerinde barındırmaktadır. Bu çerçevede tarih öncesi devirlere ait kaya ve mağara resimleri önemli bir yer tutmaktadır. Bölgede neolitik devirden itibaren kesintisiz devam eden kültürlerin varlığını Tilki tepe ve Dil kaya Höyükleri ve çeşitli kazılarda elde edilen buluntular göstermektedir. Van'ı yüksek bir medeniyet düzeyine ilk defa Urartular çıkarmıştır. Urartulardan kalan birçok kale, tapınaklar, kaya mezarları, suyolları ile diğer toprak ve madeni eserler bunu kanıtlamaktadır. Urartuların M.Ö.6.yüzyıl ortalarında yıkılmasıyla birlikte Van, yaklaşık 1500 yıl sessizliğe gömülmüş, O dönemden Van Kalesi'nin güney yüzünde kayalıklara kazınmış pers yazıtı dışında hiçbir önemli kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Bu da gösteriyor ki, bölge uzun süre geçiş noktası

olarak kullanılmış, büyük medeniyetlerin yerleşimine sahne olmamıştır. Van'ın tekrar canlanması, M.S.8.yüzyıl'dan sonra Vaspurakan Krallığı ile başlamaktadır. Akdamar Kilisesi bunun en önemli tanığıdır. Çevrede Hristiyan mimarisine ait dini yapılar bu devirden itibaren giderek yaygınlaşmış ve yörenin kültürel mirasında önemli bir yer edinmiştir. 11.yüzyıl başlarından itibaren Türk akınlarına sahne olan bölge, Malazgirt savaşıyla Selçukluların egemenliğine girmiş ve Selçuklularla birlikte Türk-İslam eserleri görülmeye başlanmış, bunu diğer Türk devletlerinin hâkimiyetleri izlenmiştir. Selçuklu sonrasında Van ve çevresine İlhanlı, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı devlet hanedanları hâkim olmuşlardır. 1914 yılında başlayan 1.Dünya Savaşı'nda Rusların istilas ve Ermenilerin ayaklanmasıyla başlayan karanlık günler 2 Nisan 1918 'e kadar sürmüştür. Cumhuriyet devrinde büyüyen gelişen Van, bugün ülkemizin önemli şehirlerdendir.

Bu çalışmanın amacı da Van ilini ve turistik alanlarını tanıtmak, Van iline gelen turistlerin Van gezisi öncesinden Van hakkında bilgi edinmelerine katkı sunmaktır.

Bölgeler arası Eşitsizlik ve Turizmin Ekonomik Önemi

Günümüzde ülkeler arası, bölgeler arası ve hatta şehirlerarasında bile gelişmişlik farkları olmaktadır. Sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan iktisadi gelişme, belli ülkelerde ve bu ülkelerin belli bölgelerinde meydana gelmiştir. Yani, bir ülkenin bütün bölgeleri aynı gelişmişlik düzeyine sahip değildir. Bir başka deyişle, uygun şartlara sahip olan bölgeler iktisadi açıdan daha yoğun faaliyetleri uygularken, diğer bölgeler geri kalmaktadır (Özdemir, 1999, s. 121).

Bölgesel dengesizlik ekonomik veya sosyal fırsat eşitsizliği olarak tanımlanmaktadır. Farklı bölgelerde yaşayan insanların iş bulma, eşit işe sahip olma, eşit reel ücreti elde etme fırsatlarından yoksun olmaları ekonomik fırsat eşitsizliğini ifade etmekte iken; farklı bölgelerde yaşayan insanların sağlık ve eğitim hizmetlerinden, kültürel etkinliklerden eşit derecede faydalanamamaları sosyal fırsat eşitsizliğini ifade etmektedir (Dinler, 1998, s. 109).

Ülkemizde 1960'lı yıllarda başlayan planlama dönemi ile bazı illerde yoksulluğun azaltılarak bölgesel dengesizliğin giderilmesine yönelik uygulanan kırsal kalkınma projelerinin amaçlarından biri de kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru olan göçü engellemektir. Kırsal kalkınma amacına ulaşmak için bir araya getirilen bileşenlerden zorunlu olarak ortaya çıkan ise kırsal turizmdir (Ün vd., 2012, s. 345).

Kırsal alanlarda kırsal gelişim sürecine olumlu bir etki sağlayan kırsal turizm özellikle gelir getirici işlerde, kentsel ve kırsal alanlardaki değişimde, görelî olarak küçük ölçekli doğrudan yatırımlar durumunda çoklu etki, yerel-bölgesel yapıları ağlar oluşturarak güçlendirme, ekonomik etkinliklerin farklılığını arttırma ve fiziksel altyapı alanlarındaki gelişmeleri teşvik etme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kırsal turizm için geliştirilen altyapı farklı ekonomik gelişmeler için de fırsatlar yaratmaktadır. Kırsal yaşam şekli ve kırsal kültürü muhafaza etmek amacıyla özellikle tarımsal turizm önemli olmaktadır (Şerefoğlu, 2009, s. 13). Özellikle eko turizm olmak üzere kırsal turizm; çiftlik turizmi, yayla turizmi, kayak, doğa gezileri, macera, spor, rafting, kaplıca turizmi, tarih ve kültürel yapıya dayalı turizmdir (Ün vd., 2012, s. 345).

Turizmde en önemli kavramlardan birinin de sürdürülebilir turizm kavramı olduğunu, turistik değerlerden ve kaynaklardan daha uzun süre faydalanabilmek için bu kaynakların korunması gerektiğini daha önce yapılan çalışmalar ortaya koymaktadır. Doğal kaynakların ve çevrenin korunduğu, çevre bilinci yüksek turizm talebinin artması bir taraftan çevreye ilgili olan turistler için çekiciliği arttırırken, diğer taraftan çevrenin ve turistik değerlerin korunmasını sağlamaktadır (Ayaş, 2007, s. 66).

Turizmin kırsal kalkınmaya etkisi genellikle bölgedeki doğal, kültürel ve tarihi varlıkların etkili bir şekilde kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Coğrafi konumundan dolayı Van, sağlık, kırsal turizm, kültür, tarih gibi pek çok alternatif turizm kaynaklarına sahiptir.

Turizm ile ilgili yapılan çalışmalarda çıkan sonuçlar;

- Turizmle birlikte istihdam artacaktır
- Turizm sektöründe istihdam edilen kişilerin bilgi ve becerileri artacaktır.
- Yöresel ürünlerin pazarlanmasıyla turizmin gerçekleştirildiği yerli halka gelir sağlanabilir. Bu durum da gelir dağılımındaki dengesizliği azaltır.
- Bir yerde turizmin gelişmesi için altyapı sorunları çözülecektir.
- Turistlerin ziyaret ettiği yörelerde yaşayan inşalar tarafından turistik değerlerin farkındalığı artarak bu değerler korunmaya başlanacaktır.

Dünyada ve Ülkemizde Başarılı Kırsal Turizm Örnekleri

Kırsal turizmde ilerleme sağlamış birçok ülkede, kırsal alanlar bugünkü yapılarının dışında geçmiş dönemlerin izlerinin yansıtıldığı mekânlar haline getirilerek turizme açılmaktadır. Kültür turizmi çok farklı özellikleri kapsamakta ve sadece bir yöreye özgü olmaktadır. Benzerlikler olsa bile, aynısına başka yerde rastlamak mümkün olmamaktadır

(Soykan, 2003, s. 4). Bu amaçla dünyada kırsal turizmde başarılı olmuş birkaç örnek sunulmuştur.

Macaristan

Balaton Gölü çevresinde düzenlenen atlı gösteriler ve folklor programları turistler için ilgi çekici olmaktadır. Lake District bölgesi çok sayıda gölün yer aldığı turistik bir alandır. Gölde su sporu yapmak amacıyla kullanılan jet skiler ve göl kenarında büyükbaş hayvanlar aynı anda görülebilmektedir. Eski dönemlerde maden ocağı olarak kullanılan ancak daha sonra terk edilen çok sayıda mağarada ışıklı, sesli, görsel animasyonlar bulunmaktadır. Genellikle turistlerin en çok rağbet ettiği mekânlar ise günübirlik olarak ziyaret edilen şatolardır (Akça, 2004).

Fransa

Fransa'nın Alsace bölgesinde, meşhur “Şarap Yolu” ile Ren Nehri arasındaki 20 hektarlık alanda 20 konuttan oluşan bir “ekomüze” kurulmuştur. Eski kuşakların günlük hayatları, el sanatları ve 1500'lü yıllardan beri yapılan bayramları canlandırılmıştır. Alsace evlerinden 10 tanesi konaklamaya ayrılmış, 4 tanesi ise restoran hizmeti vermektedir. Bu ekomüze de yıl altı aya bölünmüş ve her iki döneme uygun aktiviteler düzenlenmiştir (Soykan, 2003, s. 4).

Finlandiya

“Kültür Kırsal Turizm İçin Güç” adlı proje ile Finlandiya, kırsal turizmin gelişimi için geleneksel peyzaj, binalar ve içleri, gıda ve yerli mimari, mobilya ve tekstil kullanımını analizini yaparak kırsal kültürün sürdürülmesi ve gelişmesini amaçlamıştır (Şerefoğlu, 2009, s. 67).

İsviçre

Her yıl 120 milyon turist Alpleri ziyaret ederek yıllık 500 milyon Euro harcamaktadırlar. Alpler yaklaşık olarak dünya turizm gelirinin 1/3 payına sahiptirler. Doğrudan veya dolaylı olarak burada yaşayan insanların %70'i turizmden faydalanmaktadırlar (Şerefoğlu, 2009, s. 80).

Türkiye

Doğa yürüyüşleri ve doğa sporlarını içeren faaliyetler, günübirlik köy ziyaretleri ülkemizde kırsal turizm çerçevesinde yapılmaktadır. İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerin çevresinde, Antalya ve Muğla gibi turistik şehirlerde, Safranbolu ve Bursa gibi kültürel ve tarihi

zenginliklere sahip yerleşim yerlerinde, antik kentlere yakın yerlerde bulunan köylerde turizm bu yönde gelişmiştir (Aydın B. , 2016, s. 43; Akça, 2004).

Ülkemizin kırsal bölgelerinde de yaylalardan kıyılara inen, ovalardan dağlara tırmanan köy yolları dünya örneklerinde olduğu gibi aynı amaçlarla kullanılabilir. Son dönemlerde bazı seyahat acentaları da bu amaçla, Toroslarda, Kaçkar Dağları'nda, Kaz Dağları'nda Kapadokya'da, İstanbul-Şile-Ağva'da, Yalova'da, İzmit-Gölcük'te, Bafa Gölü'nde vb.nin çevresinde trekking turları düzenlemektedir (Soykan, 2003, s. 5).

Van İli ile İlgili Bilgiler

Van Türkiye üzerinde Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Murat-Van Bölümündeki Van Gölü kapalı havzasındadır. Kuzeyden Ağrı ili Doğubayazıt Diyadin ve Hamur ilçeleri; batıdan Van Gölü ile Ağrı ilinin Patnos ilçesi Bitlis' in Adilcevaz Tatvan ve Hizan ilçeleri; güneyden Siirt' in Pervari Hakkâri ili Beytüşşebap ve Yüksekova ilçeleri ile komşudur. Doğusunda ise İran Devleti sınırı yer alır. Vana ulaşım yapılan uçak seferleri dışında kara yolu ile Türkiye'nin her tarafına şehirleri arası ulaşımı sağlayan otobüs firmaları bulunmaktadır. Ayrıca Bitlis'in Tatvan ilçesinden Van'a karşılıklı feribot seferleri yapılmaktadır. Van Tebriz, Van Tahran arası demiryolu ile ulaşım sağlanabilmektedir.

Van ili; Bahçesaray, Başkale, Çaldıran, Edremit, Çatak, Erciş, Gevaş, Gürpınar, İpekyolu, Muradiye, Özalp, Saray ve Tuşba olmak üzere 13 ilçeden oluşmaktadır. Bu ilçelere aşağıdaki özelliklere sahiptir.

Bu ilçeleri kısaca incelersek; Bahçesaray Van il merkezine 110 km uzaklıktadır. Müküs (Bahçesaray) çayı İlçeyi ikiye böler. Kayak ve rafting sporları için çok elverişlidir. İlçede bulunan tarihi eserlerden, Saintes Fammes(Azize Kadınlar) Manastırı ve Kırmızı köprü mutlaka görülmelidir(<http://www.bahcesaraybelediye.gov.tr>, 2018).

Diğer ilçesi Başkale, Van Merkeze 102 km uzaklıktadır. Başkale'nin Albayrak köyünde bulunan Bartholomeos Kilisesinin yansıra Vanadokya Travertenleri ile eşsiz doğal güzelliklere ev sahipliği yapmaktadır. Türkiye'nin en yüksek rakımlı ilçesidir.

Üçüncü ilçesi Çaldıran, Van merkeze 104 km uzaklıktadır. İlçe, Tendürek Dağı'nın doğu eteklerinde kendi adı ile anılan Çaldıran Savaşı'nın yapıldığı ova üzerine kurulmuştur. Ortalama rakım 2050 metredir.

Dördüncü ilçesi Edremit, Van'a 18 km mesafededir. İlçe birçok tarihi esere ev sahipliği yapmaktadır. Van Gölünün bütün görkemiyle seyredebileceği ilçe; bağları bahçeleri ve plajlarıyla, Van Denizi ile bütünleşen doğal güzellikleriyle Van'ın en güzel ilçelerindendir.

Beşinci ilçe Çatak, Van Merkeze uzaklığı 80 kilometredir. Çatak Çayı üzerinde Taş Köprü, Hurkan ve Zeril köprüleri 15. yüzyılda yapılmış tarihi eserlerdir. Çatak Vadisi'nden İlçeye 5 km uzaklıktaki Kanisipi Şelalesi ise ilginç bir tabiat eseridir.

Altıncı ilçe Erciş, Van Merkezine 100 km uzaklıktadır. Erciş Ovası üzerine kurulmuştur.

Yedinci ilçesi Gevaş, Van şehir merkezine 40 kilometredir. Gevaş'ta bulunan tarihi ve turistik eserler arasında; Gevaş Selçuklu Mezarlığı ve Akdamar adası burada bulunmaktadır.

Sekizinci ilçesi Gürpınar Gürpınar'ın Van merkezine uzaklığı 22 kilometredir. En önemli tarihi yapıları, Çavuş tepe ve Hoşap Kalesidir.

Dokuzuncu ilçe İpekyolu, 12 Kasım 2012'de TBMM'de kabul edilen 6360 sayılı kanun ile Van merkez ilçesinin ikiye bölünmesi sonucu oluşmuştur. Tarihi ve Turistik yerleri Van kalesi, Van gölünün bir kısmı, yukarı ve aşağı anzap kaleleri, şamran sulama kanalı.

Onuncu ilçe Muradiye, Van merkezine 82 km uzaklıktadır. Muradiye Bend-i Mahi Şelalesi İlçenin en önemli doğal zenginliğidir.

On birinci ilçesi Özalp, Van merkezine 63 km uzaklıktadır. Ortalama rakım 2100 metredir. Kuş cennetide denen Akgöl Mememdik Çayı görülmeye değer doğal güzelliklerdir.

On ikinci ilçesi Saray, Van merkeze 78 km uzaklıktadır. Ortalama rakımı 2100 metredir. İran sınırında bulunan Saray ilçesinden İran'a Kapı köy Gümrük kapısından giriş çıkışlar yapılabilmektedir. Bu ilçemiz sınır ticareti açısından önemli bir konumdadır.

On üçüncü ilçe Tuşba, 12 Kasım 2012'de TBMM'de kabul edilen 6360 sayılı kanun ile Van merkez ilçesinin ikiye bölünmesi sonucu oluşmuştur.

Van'ı Dünyaya Açan Değerler

1. Van Gölü

Dünyanın en büyük sodalı gölüdür. Bir iç denizdir. Adaları: Akdamar, Çarpanak, Addır ve Kuş adalarıdır. Yüksek irtifa dalışı için en elverişli sularındır. Gevaş iskelesinde kalkan motorlarla mavi tur yapılabilmektedir. Van Gölünün yüz ölçümü 3.713 km²'dir. Denizden yüksekliği 1646 m, ölçülebilmüş derinliği 457 metreyi aşmaktadır. Turkuazın bütün tonlarını barındıran göl, bakir koyları ile ilgi çekmektedir. Sodali suları; cilt hastalıkları için iyileştirici özeliğine sahiptir. Fotoğraf tutkunları için eşsiz manzaralar sunar.

2. Erçek Gölü

Van Gölünün 30 km doğusunda yer alır. Ulaşımı kolaydır. Sayısız kuş türünün uzun yolculuklarında bir mola yeri olan göl, haziran başında eylül sonuna kadar flamingoları ağırlıyor.

3. Van Kalesi

Van şehir merkezine 5 km uzaklıktaki Kale, Van Gölü kıyısında, ovaya hâkim sarp kayalıklar üzerine kurulmuştur.

4. Akdamar Adası

Şehir merkezine 50 km uzaklıktaki Gevaş İskelesinden kalkan teknelerle 20 dakikalık zevkli bir motor yolculuğundan sonra adaya ulaşılabilir. İncil, Tevrat ve Kuranda anlatılan sahnelerin tasvir edildiği Akdamar Kilisesi evrensel bir mirastır.

5. Hoşap Kalesi

Hoşap suyu çevresinde sarp kayalıklar üzerinde yükselen Hoşap Kalesi, Osmanlıya bağlı Mahmudi Beyleri tarafından yaptırılmış görkemli bir anıttır. Van'a 60 km uzaklıkta olan Gürpınar'a bağlı Hoşap'tadır. Büyük ölçüde korunarak günümüze ulaşmış olan kalenin özellikle giriş kapısı muhteşemdir.

6. Hüsrev Paşa Camisi

Hüsrev Paşa Camii Eski Van Şehri'nin 16. Yüzyıl Osmanlısının günümüze ulaşan nadide eserlerinden biridir. Mimar Sinan tarafından 1567 de inşa edilmiştir. Van Kalesi eteklerindedir. 2008 de yapılan Restoranlarıyla yeniden ibadete açılmıştır.

7. Çarpanak Adası

Ada, Van merkezine yaklaşık 24 km uzaklıktadır. Burası Dibekdüzü (Anavank) Köyüne bitişik iken Göl sularının yükselmesi sonucu ada halini almıştır.

8. Çavuştepe Kalesi

Van -Hakkâri karayolunun güneyinde, 25. km mesafededir. Urartu kralı II. Sarduri tarafından milattan önce 764-734 tarihleri arasında yapılan Kale kurucusuna izafeten Sarduri'nin şehri denilmektedir.

9. Muradiye Şelalesi

Muradiye İlçesine 10 km uzaklıkta, Bend-i Mahi çayı üzerindedir. Şelalenin hemen önünde kurulmuş asma köprüden nefis görüntüler yakalamak mümkündür. Çevre doğal piknik alanıdır. Üzerinde şeytan köprüsü vardır.

9. Travertenler

Van'ın sınır İlçelerinden biri olan Başkale Merkezine 45 km mesafede dere içi (sawkan) köyü yakınındadır. Oluşumu devam eden travertenler Akçalı Travertenleri olarak Van'ın mucizevi doğal mirasları arasındaki yerini almıştır.

10. Vanadokya

Van şehir merkezine 120 km olan Vanadokya; Peri Bacalarının yanı sıra bir zamanlar insanların yaşadıkları oldukça gizemli kaya mağaraları ve kaya evlerini de barındırıyor.

11. Van Kahvaltısı

Tarihi, kültürü ve doğasıyla pek çok şehirden kendisini ayırt eden Van ili, yemek kültürüyle de nadide bir örnektir. Yöre halkının genel olarak hayvancılıkla uğraşması beraberinde süt ve süt ürünlerinden elde edilen geniş bir besin kültürünü de getirmiştir. Zaman içinde hayvancılıktan elde edilen ürünlerdeki çeşitlenme ve bollaşma Van ilinde kahvaltı kültürünün ve sofrasının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Yörede kahvaltı kültürünün giderek yaygınlaşması aynı zamanda bir iş kolunun da oluşmasına sebep olmuştur.

12. Van Otlı Peyniri

Van otlu peyniri; 25 çeşit otun, Van meralarında beslene koyunların sütüne katılmasıyla elde edilen özel bir tattır. Otlı peynirde ot ve cacık; peynirin karakteristik yapısını, tadını ve aromasını oluşturmaktadır.

13. Van Kedisi

Van'ın en önemli sembollerinden biridir. En belirgin özelliği iki farklı göz rengine sahip olmasıdır. Bir gözü mavi bir gözü sarı, bazen de bir gözü mavi, bir gözü yeşil...

Suyu seven tek kedi türü olan Van Kedisi, çok sadık bir evcil hayvandır. Yüzüncü Yıl Üniversitesi bünyesindeki Kedi Evinde genetik koruma altına alınmıştır.

14. Uçan Balık- İnci Kefali

Van Gölü'nün tuzlu sodalı sularında yaşayabilen tek canlı türüdür. Her yıl Haziran – Temmuz aylarında bu balıkların kutsal göç yolculuğu başlıyor. Yumurtalarını bırakmak için akıntının tersine yüzen inci kefali, akarsular üzerindeki engelleri aşarken adeta uçuyor. Erciş

ilçesinde bulunan balık bendinde milyonlarca balığın göçü binlerce yıldır devam ediyor. Yumurtalarını tatlı suya bırakan balıklar göle geri

15. Kayak Merkezleri

Mükemmel kayak pisti ve kar kalitesi ile Türkiye'nin önde gelen kayak merkezleri arasına girmeye aday Gevaş Abalı köy Kayak Merkezi, kış sporlarını sevenler için tam bir cazibe merkezi. Kurubaş Kayak Merkezi, şehir merkezine 5 km, Abalı köy Kayak Merkezi ise 35 km mesafededir.

SONUÇ VE ÖNERİ

Doğu Anadolu bölgesi içinde yer alan Van ili, içinde bulunduğu, doğal güzellikleri ve coğrafi özellikleriyle beraber endemik flora ve ornitolojisi, bölgede yaşamış olan farklı medeniyetlerin kültürel izlerini taşıyan mirası ve geleneksel yaşam biçimlerine sahip insanların yaşantısıyla dünya genelinde popüler haline gelmiş birçok turizm çeşidinin potansiyelini bünyesinde barındıran bir yer niteliğindedir. Özellikle Van, Urartu Medeniyetinin başkenti olma ve bu medeniyetin onlarca tarihi yapısına ev sahipliği yapma, bir taraftan da Türkiye'nin en büyük gölü olan Van Gölü'nün kıyısında yer alması ve başta su sporları olmak üzere, dört mevsim turizm yapılabilecek özelliğe sahip önemli bir kenttir. Van'da turizm türlerinin geliştirilmesi için buralara gerekli yatırımlar yapıldığı takdirde turizm sektörü, bölge ve Türkiye ekonomisine önemli miktarlarda girdi sağlayacaktır.

İklim ve coğrafi koşulları nedeniyle Van için en uygun turizm çeşitlerinden biri kış turizmidir. Dünyanın birçok kış turizmi bölgesinde yapay karlanmayla sezon uzatılırken Van'da doğal olarak sezon süresinin uzun olması kış turizmi açısından önemli bir fırsattır. Örneğin 2011 yılında, Erzurum'da yapılan, Üniversite Kış Oyunları, Türkiye'nin kış turizmi tanıtımı açısından önemli bir adım olmuştur. Benzer organizasyonlar Van için de yapılabilir.

Anadolu'nun inanç bakımından önemli merkezlerinden biri de Van'dır. Van'ın içinde bulunduğu bölge, asırlarca Hristiyan devletlerinin hâkimiyetinde kaldıktan sonra İslam devletlerinin hâkimiyetine girmiştir

Kent, kültür turizmi ile ilgili önemli bir potansiyele sahip olmasına rağmen, güvenlik ile ilgili olumsuz algıdan dolayı kültürel değerlerini pazarlama şansı bulamamaktadır. Ayrıca ilde kültür turizmine yönelik envanter çalışmaları en son 2006 yılında yapılmıştır, bu bakımdan kültür ve tarihi dokunun envanter güncellenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Son olarak, bölgede kültürel

miras varlıkları ölçek ve çeşit açısından oldukça fazladır, ancak bunlardan yerel halkın ve turistlerin ortak yararına sürdürülebilir bir şekilde faydalanmak adına çok az şey yapılmıştır. Bunlara ek olarak, ulaşım imkânlarının yanı sıra kullanılmayan bir diğer değer de gölün kıyılarıdır. Yaklaşık 430 km olan kıyının iyi bir kısmı elverişli olmasına rağmen kullanım için düzenlenmemiştir. Gölün yerleşim birimlerine yakın çevrelerindeki kıyıları, bu yerleşim birimlerinin atıklarıyla kirletilmektedir. Bunun yanı sıra, özellikle Van'da göl kıyısındaki birçok sanayi işletmesi, bu kıyıların ve göl suyunun kirletilmesine sebep olmakta ve bu kıyıların turizme kazandırılmasına engel teşkil etmektedirler.

KAYNAKÇA

ALTINOK, Serdar. “Türkiye’de Turizm ve Turizm Yatırımları”, Kontur, Turizm Magazin ve İletişim Dergisi, Yıl:4, Sa:14, Aralık 1998-Ocak 1999.

Akça, H. (2004). Dünyada ve Türkiye’de Kırsal Turizm. Ekonomik ve Teknik Dergi Standart, 43(513).

Aslan, A. (2008). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi Üzerine Ekonometrik Analiz.

Avcı, M. (2005). Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye’nin Bitki Örtüsü. İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Corafya Bölümü Coğrafya Dergisi(13), 27-55.

Ayaş, N. (2007). Çevresel Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(1), 59-69.

Aydın, B. (2016). Van ve Bitlis İllerinde Kış Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi ve Planlamasına Yönelik Öneriler. Van.

Aydın, O. (2012). AB’de Kırsal Turizmde İlk 5 Ülke ve Türkiye’de Kırsal Turizm. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi , 14(23), 39-46.

BARUTÇUGİL, İsmet S. Turizm Ekonomisi ve Turizmin Türk Ekonomisindeki Yeri, Beta Yay. İstanbul 1986.

Bahar, O. (2006). Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı. Yönetim ve ekonomi, 13(2), 137-150.

Bahar, O. (2007). Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Yeri ve Önemi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)(19).

Bahar, O., & Bozkurt, K. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 21(2), 255-265.

Bozgeyik, Y., & Yoloğlu, Y. (2015). Türkiye'de Turizm İle GSYH Arasındaki İlişki: 2002-2014 Dönemi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi , 8(40), 627-640.

Bull, A. (1995). The Economics of Travel and Tourism. Pitman, Avustralya.

Çeken, H., Karadağ, L., & Dalgın, T. (2007). Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 8(1), 1-14.

Çoban, O., & Özcan, C. C. (2013). Türkiye'de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8(1), 243-261.

Deniz, O. (2008). Van Gölü Güney Kıyılarının Ekoturizm (Mavi Tur) Amaçlı Değerlendirme Olanakları. Doğu Coğrafya Dergisi, 13(20), 183-194.

Dinler, Z. (1998). Bölgesel İktisat. Bursa: Ekin Kitabevi.

Doğu, A. F., & Deniz, O. (2015). Aygır Gölü'nün Morfolojik Özellikleri ve Turizm Olanakları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(41), 692-702.

Emekli, G. (2005). Avrupa Birliği'nde Turizm Politikaları ve Türkiye'de Kültürel Turizm. Ege Coğrafya Dergisi, 99-107.

Erdoğan, N., & Erdoğan, İ. (2005). Ekoturizm Betimlemeleriyle İletilenlerin Doğası. Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi, 20(1), 55-82.

Gössling, S. (1999). Ecotourism: A Means To Safeguard Biodiversity And Ecosystem? Ecological Economics, 29(2), 303-320.

Gürbüz, O. (1995). Turizm Coğrafyası Açısından Nemrut Kalderası. Türk Coğrafya Dergisi(30), 255-265.

Kara, O., Çömlekçi, İ., & Kaya, V. (2012). Turizm Gelirlerinin Çeşitli Makro Ekonomik Göstergeler İle İlişkisi: Türkiye Örneği (1992-2011). Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1), 75-100.

Meriç, S., & Bozkurt, Ö. (2017). Van Gölü'nün Rekreatif Turizm Potansiyelinin SWOT Analizi İle Değerlendirilmesi. International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), 3(1), 154-167.

Özdemir, K. (1999). Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye'de Bölgesel Dengesizliği Azaltmada Teşvik Uygulamalarının Önemi. Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 121-130.

Soykan, F. (2003). Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi. Ege Coğrafya Dergisi, 12, 1-11.

Şerefioğlu, C. (2009). Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü 2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi ve Beklenen Gelişmeler. Uzmanlık Tezi.

Ün, E., Tutar, F., Tutar, E., & Erkan, Ç. (2012). Ekonomik Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü: Türkiye Örneği. In International Conference On Eurasian Economies , 345-350.

Yamak, N., Tanrıöver, B., & Güneysu, F. (2012). Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Sektör Bazında Bir İnceleme. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(12), 205-220.

<http://www.uyduharita.org>, 2018.

<http://gokaraman.gov.tr/>, 2018.

<http://web.ormansu.gov.tr>, 2018.

<http://wowturkey.com> , 2018.
<http://www.ekonomi.gov.tr>, 2018.
<http://www.vankulturturizm.gov.tr>, 2018.
<http://www.vanbelediye.gov.tr>, 2018.
<http://www.larende.com>, 2013.
<http://www.mevzuat.gov.tr>, 2018.
<http://www.tursab.org.tr/tr>, 2018.

RASYONEL KAVRAMINA ELEŞTİRİ OLARAK; DAVRANIŞSAL EKONOMİ

Fırat ARSLAN

ÖZET

İktisat bilimi, kıt kaynakların sonsuz insan istekleri nasıl karşılayacağını ve bunun için ihtiyaçlar arasındaki dağılımını incelemektedir. Kıt kaynakların sonsuz insan ihtiyaçları arasındaki dağılımı sorunsalında, karar alma mekanizmaları devreye girmektedir. Geleneksel iktisat teorisine bakıldığında iktisadi kararlar, rasyonel olduğu varsayılan homoeconomicus (ekonomik adam) bireyler yani tüketiciler tarafından alınmaktadır. Fakat bu görüşe karşı olarak iktisat biliminin temel aktörü olan insan, geleneksel iktisat teorisinin iddia ettiği gibi sadece akıllı ile değil aynı zamanda duyguları ile de hareket etmektedir. Buda tüketicileri sadece akılcı karar alma birimleri olarak gören ve tek tip özelliklere indirgeyen yaklaşımların geçerliliği, iktisat biliminde özellikle son yıllarda giderek artan bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, **davranışsal ekonominin tarihsel süreç içinde ki gelişimi, davranışsal iktisadın karşı çıktığı rasyonalite kavramının iktisat okullarında ki önemi ve eleştirileri ve davranışsal iktisadın tüketicinin karar vermedeki etkisini incelemektedir.** Tüketicilerin mantıklarıyla olduğu kadar duygularıyla da tercih yapmaları, onların bazı tercihlerde rasyonel davranmamaya sebep olmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada incelenen davranışsal ekonomi yaklaşımlarının ne olduğu iktisat biliminde rasyonalite kavramının yeri ve önemi ve bunun tüketici davranışı üzerinde ki etkilerinin neler olabileceği açıklanmaya çalışılmış ve iktisadın psikolojiden bağımsız düşünölmeyeceği vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada rasyonalite kavramının etkisini ve tüketici psikolojisini, tercihini anlayabilmek için hem davranışsal ekonomiye hem de tüketici davranışlarını etkileyen etmenlere önem verilmesi vurgulanmakta ve gerek üreticilerin gerekse tüketicilerin neyi üretip neyi tüketecekleri konusunda davranışsal iktisadın ve tüketici davranışlarının üzerinde durulması gerektiği ve tercihlerini yaparken bu kriterleri göz önünde bulundurulması vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rasyonalite, Davranışsal Ekonomi, Tüketici Davranışları

ABSTRACT

The study of economics examines how scarce resources meet endless human aspirations and the distribution of needs between them. In the problem of the distribution of scarce resources among the infinite human needs, decision-making mechanisms come into play. Looking at the traditional economic theory, economic decisions are made by individuals who are supposed to be rational homoeconomicus (ie, economic men). However, as opposed to this view, human being, the main actor of economic science, acts not only with his mind but also with his emotions, as the traditional economic theory claims. The validity of the approaches that consider consumers as rational decision-making units and reduce them to uniform characteristics has been increasingly questioned in economic science, especially in recent years.

The aim of this study is to examine the development of behavioral economics in the historical process, the importance and criticisms of the concept of rationality in which behavioral economics is opposed and the effect of behavioral economics on consumer decision making. Consumers' choice as well as their emotions as well as their reasoning cause them to behave rationally in some preferences.

As a result, in this study, what behavioral economics approaches are examined, the place and importance of the concept of rationality in economics and its effects on consumer behavior are tried to be explained and it is emphasized that economics cannot be considered independent of psychology. In this study, in order to understand the impact of the concept of rationality and consumer psychology, it is emphasized that both behavioral economy and factors affecting consumer behavior should be given importance and behavioral economics and consumer behaviors should be considered and the criteria should be taken into consideration while making these preferences and consideration. it is highlighted.

Keywords: Rationality, Behavioral Economics, Consumer Behavior

GİRİŞ

İktisat bilimi, kıt kaynakların sonsuz insan istekleri arasındaki dağılımını incelemektedir. Kıt kaynakların sonsuz insan ihtiyaçları arasındaki dağılımı sorunsalında, karar alma mekanizmaları devreye girmektedir. Geleneksel iktisat teorisinde iktisadi kararlar, rasyonel olduğu varsayılan homoeconomicus (ekonomik adam) bireyler tarafından alınmaktadır. Fakat iktisat biliminin temel aktörü olan insan, geleneksel iktisat teorisinin iddia ettiği gibi sadece aklı ile değil aynı zamanda duyguları ile de hareket etmektedir. Bireyleri sadece akılcı karar alma birimleri olarak gören ve tek tipe indirgeyen yaklaşımların geçerliliği, iktisat biliminde özellikle son yıllarda giderek artan bir şekilde sorgulanmaya başlanmıştır.

Bu bağlamda ilk bölümde homoeconomicus (ekonomik adam) ve rasyonalite kavramları açıklanarak, değişik iktisat okullarında rasyonalite kavramının yeri ve önemi analiz edilecektir. Daha sonra, çeşitli iktisat okullarının rasyonalite kavramına getirdikleri eleştiriler ve alternatif olarak ortaya atılan sınırlı rasyonalite modelleri incelenecektir.

İkinci bölümde, rasyonalite kavramına iktisat literatüründe en önemli eleştirileri getiren akımlardan biri olarak sayılan davranışsal iktisat ele alınacaktır. Davranışsal iktisat, esas olarak bireylerin karar alma süreçlerini incelenmekte ve rasyonaliten sapmalarının nedenlerini psikoloji biliminden aldığı yardım ile açıklamaya çalışmaktadır. Söz konusu doğrultuda davranışsal iktisatçılar, iktisadi analizlerinde psikoloji biliminden yararlanarak, iktisadi teorilerin açıklayıcı gücünü artırmayı amaçlamaktadırlar. Bu çerçevede ikinci bölümde davranışsal iktisat kavramı, gelişim süreci incelenecektir.

Davranışsal iktisat bireylerin psikolojik ve davranışsal yönlerinin aldıkları iktisadi kararlarda etkili olduğu varsaymaktadır. Bu varsayım çerçevesinde üçüncü bölümde ise tüketici davranışını açıklayan modeller ve tüketicinin satın alma kararlarını etkileyen faktörler yer almaktadır.

1.İktisat Biliminde Rasyonalite Kavramının Yeri Ve Önemi

İktisat bilimi esas olarak kıt kaynakların dağılımı ile ilgili bir bilim dalı olmakla beraber bu kıt kaynakların etkin bir şekilde dağılımı konusu da iktisat biliminin alanına girmektedir.

1.1.Homoeconomicus ve Rasyonalite Kavramlarının Kökeni

Homoeconomicus kavramının kökü rasyonaliteye dayanmaktadır. Rasyo “oran”, rasyonel ise “orantılı” anlamına gelmektedir. Rasyonalite ise “akılcılık” kelimesi ile Türkçe ’de

eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde söz konusu kavram şu şekilde açıklanmaktadır.

“1. Akla dayanan, doğruluğun ölçütünü duyularda değil, düşünmede ve tündengelimli çıkarmalarda bulan öğretilerin genel adı. 2. Akla ve akıl yolu ile varılan yargıya inanma, akla aykırı veya akıl dışı hiçbir şeyi tanımama davranışı ve tutumu.

3.Bilginin evrensellik ve zorunluluğunun deneyden ve deneye dayanan genellemeden değil, yalnızca akıldan çıkartılabileceğini savunan öğretisi.”

“Homoeconomicus” sözcüğü ise Latince kökenli bir sözcüktür. “Homo” insan anlamına gelmektedir, homoeconomicus ise “ekonomik insan” olarak Türkçe ’ye çevrilmektedir. İktisatta ise homoeconomicus, verili kısıtlar altında kendi çıkarını maksimize eden kişi olarak tanımlanmakta ve birçok ekonomik modele de temel teşkil etmektedir(Sickert,2019:223).

1.2.İktisat Okullarında Homoeconomicus ve Rasyonalite Kavramı

Klasik iktisattan günümüze kadar etkili olan çeşitli okulları incelendiğinde homoeconomicus ve rasyonalite varsayımlarının birçok iktisat okulunda kilit varsayım olarak yer aldığı gözlemlenmiştir. Bazı iktisat okulları rasyonalite varsayımını temel varsayım olarak nitelendirip, teorilerini söz konusu varsayım üzerine oluşturmuşlardır. Diğer taraftan bazı iktisat okullarının ise söz konusu varsayım eleştirisel ve şüpheli bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülmektedir.

1.2.1. Klasik İktisat Okulunda Rasyonalite Kavramı

Klasik İktisat Okulu döneminde iktisat bilimi tamamen bir sosyal bilim özeliği taşımakta ve psikoloji-sosyoloji ve iktisat; bir bütün olarak iktisatçılar tarafından ele alınmaktaydı. Klasik iktisat Okulu’ndaki iktisatçılardan özellikle Adam Smith ve Jeremy Bentham’ın eserlerinde psikoloji ile iktisadın iç içe olduğu görülmektedir. (Akyıldız,2006:6-7). Özellikle Adam Smith’in “Ahlaki Duygular Kuramı (TheTheory of Moral Sentiments)” isimli eserinde bireylerin davranışlarının psikolojik açıdan incelendiği gözlemlenmektedir(Çalık ve Düzü,2009:101-113).

1.2.2.Neoklasikİktisat Okulunda Rasyonalite Kavramı

Neoklasik iktisat Okulu’nun en çok eleştiri alan fakat en temel varsayımlarından biri “homoeconomicus” varsayımdır. Neoklasik iktisat Okulu’nda homoeconomicus varsayımının temel varsayım kabul edilmesi ile beraber bireylerin iktisadi davranışlarındaki psikolojik ve sosyolojik etkenler analiz dışında bırakılmıştır. Böylelikle iktisat bilimi sosyal bir bilim

olmaktan uzaklaşıp, pozitif bir bilim olma yolunda ilerlemiştir. Psikolojik ve sosyolojik faktörler matematiksel olarak ifade edilmeye çalışılıp, iktisadi analizlerde yerini almıştır.

1.2.3.Keynesyenİktisat Okulunda Rasyonalite Kavramı

Klasik ve Neoklasik iktisadın temel varsayımlarından olan homoeconomicus, genel denge kavramını da beraberinde getirmiştir. Ne var ki Keynes'in toplam talebin yetersizliği ve ekonominin asıl olarak eksik istihdamda dengeye geldiği varsayımları söz konusu yaklaşımların popülerliğini yitirmesine yol açmıştır.

Aslında Keynes emek talebini reel ücretlerin, emek arzını ise nominal ücretlerin fonksiyonu sayarak, üstü kapalı da olsa istihdam konusunda işverenlerin rasyonel davranmakta olduklarını, işçilerin ise para yanılgısına kapılacaklarını iddia etmektedir. Söz konusu yaklaşım ise homoeconomicus'tan sapma olarak nitelendirilebilir. Başka bir deyişle politika yapıcıların izledikleri para ve maliye politikası araçları ile enflasyonu sürekli bireylerin beklentilerinin üstünde gerçekleştirmeleri ile bireylerin sürekli olarak yanıltılabilmeleri mümkündür. Böylelikle, toplum yararına politika yapıcılar rasyonel davranırken, bireylerin rasyonel davranmadıkları iddia edilmektedir(Akyıldız:6-23).

Keynes, özellikle tam bilgi varsayımının ve homoeconomicu' sun mutlaklığına yönelik eleştirilerde bulunanların basında gelmektedir. Keynes, belirsizlik içeren karar alma süreçlerinde bireylerin davranışlarını incelemiştir. Keynes'e göre belirsizlik, geleceğe ilişkin bilgisizliktir, subjektif ve psikolojik sorgulamayı gerektirmektedir. Bu bağlamda Keynesyen iktisatta akılcı, rasyonel karar alma sürecinden ziyade alışkanlıkların ve sezgilerin hâkim olduğu bir karar alma sürecine rastlanmaktadır(Yalçınkaya:1-23).

1.2.4.Neo-Keynesyen İktisat Okulunda Rasyonalite Kavramı

Neo-Keynesyen, iktisat Okulu, bireylerin uyarılma beklentilere sahip olduklarını iddia etmektedir. Bu beklentilere sahip olan bireyler kısa dönemde yanılsalar bile uzun dönemde rasyonel davranmaktadırlar. (Akyıldız:8-12).

1.2.5.Yeni Klasik İktisat Okulunda Rasyonalite Kavramı

Yeni Klasik İktisat Okulu, iktisat literatüründeki diğer okullardan farklı olarak homoeconomicus ve faydayı maksimize eden akılcı birey varsayımları ile birebir uyuşan bir teori olarak dikkat çekmektedir.

Rasyonel Beklentiler Teorisi'ne göre bireyler, mevcut durum hakkında tam bilgiye sahip ve sadece geçmiş bilgileri değil aynı zamanda cari dönemdeki bilgileri de kullanmaktadırlar ve bunu yaparken de sistematik hata yapmadıkları varsayılmaktadır.

Bu bağlamda, Rasyonel Beklentiler Okulu'nda bireyler rasyoneldir ve “homoeconomicus” kavramı tam olarak geçerlidir. (Akyıldız:1).

Özetle, Klasik iktisattan günümüze kadar hâkim olan değişik iktisat teorileri ve okulları incelendiğinde akılcı, rasyonel insan davranışının tüm iktisat okullarında büyük önem arz ettiği görülmektedir. Bazı okullarda söz konusu kavram teorilerde temel teşkil ederken, bazı iktisat okulları ise söz konusu kavramı yoğun şekilde eleştirmişlerdir. Günümüzde ise “homoeconomicus” kavramının geçerliliği halen tartışıla gelen konuların başında gelmektedir.

2. Davranışsal İktisadın Kavramsal Çerçevesi ve Yaklaşımları

2.1 Davranışsal İktisadın Kavramsal Çerçevesi

Davranışsal İktisat insanı rasyonel bir varlık olarak ve kararlarını bu doğrultuda verdiğini kabul eden bakış açısından farklı olarak ekonomiye farklı bir düşünce perspektifi kazandırmış düşünce ekolüdür. Davranışsal ekonomi, ekonomistlerin en temel varsayımlarının gerçek insan davranışlarıyla çeliştiğini iddia eden ve bunun altında yatan nedeni de; insanların ekonomik yaşamlarını belirleyen duygusal, bilişsel ve sosyal nitelikli "ekonomik İçgüdüleri"nin olmasına bağlar. Sistemi anlamak için esas alınması gereken olgunun bu olduğu ve ekonomistlerin yanı sıra sosyolog ve psikologlarında incelediği bir alandır(Sendhill ve Thaler, 2004: 1).

2.2. Davranışsal İktisat Yaklaşımları

2.2.1 Riskten Kaçınma

Riskten kaçınma Kahneman ve Tversky'nin çalışmasından hareketle bir öğrencinin sınav sonucuna itirazı üzerinde şu şekilde özetlenebilir: Aşağıdaki iki tercihten biri seçilecektir:

a. %85 ihtimal ile 100 alacak ve %15 ihtimal ile 0 alacaktır.

b. İtiraz etmezse 80 alacaktır.

İtiraz yapılma durumu düşünüldüğünde riskli olan ilk tercihin matematiksel ihtimali risksiz ikinci karardan daha yüksek not getirişi oluşmaktadır:

a seçeneği: $0.85 \times 100 + 0.15 \times 0 = 85$

b seçeneği: $1 \times 80 = 80$

Oluşan bu sonuç, yani daha yüksek not alma ihtimali olan tercih yerine, önceki tercihe göre nispeten daha düşük not alma ihtimali olan risksiz tercihi yapmaları bireylerin sürekli beklenen değer tercihiyle karar vermediklerini ortaya çıkarmaktadır. Kahneman ve Tversky bu tercihi beklenti teorisiyle desteklemişlerdir.

2.2.2 Beklenti Teorisi

Kahneman ve Tversky 1970’li dönemde beklenti teorisi ile alakalı olarak, bireylerin var olan davranışlarında, risk baskısı ile tercihi yapılan kararların zorunlu olarak sürekli maksimum yarar vermediğini ve tercih yaparken bireylerin sürekli rasyonel davranmadıklarını ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır (Thaler, 2017:3).

Kahneman ve Tversky, yatırımcıların risk esnasında davranışlarının farklılaşmasını anlamak için aşağıdaki deneyi uygulamışlardır. Deneklerden aşağıdaki seçeneklerden olan A ve B durumlarından bir tanesini tercih etmeleri istenmiştir.

A. durumunda: %100 ihtimalle 1000 TL kazanç

B. problemi: %80 ihtimalle 2000 TL kazanç, %20 ihtimalle 0 kazanç elde etme durumu

Deneklerin %80’i kesin kazanacağı 1000 TL’den dolayı A durumunu tercih etmişlerdir. Ancak B durumunun getireceği getiri daha çok olmasına rağmen bireyler % 20 olasılıkla 0 kazanç elde etme durumundan ötürü riskli olan bu durumu tercih etmemişlerdir. Bireylerin kazanç durumu söz konusu olmasından dolayı risk almazlar riskten kaçınırlar.

Tekrardan aynı denek grubuna aşağıdaki seçenekler sunulmuştur.

A. durumu: %100 olasılıkla 1000 TL kayıp

B. durumu: %80 olasılıkla 2000 TL kayıp

Aynı bireyler B durumunu getireceği kaybın daha çok olmasına rağmen, %92 oranında bu durumu tercih etmişlerdir. Çıkan sonuçta olduğu gibi bireyler, en az getiri durumuna sahip olan durumu tercih ederek, beklenen Fayda Teorisine aykırı davranmayı tercih etmektedirler. Bu davranış durumu, Beklenen Fayda Teorisinin temel varsayımı olan, bireylerin riskten kaçınma durumu yerine, bireyler zararla karşılaştıklarında risk almaktan çekinmemektedirler görüşünü ispatlamaktadır ve bu görüş Beklenti teorisinin bulgularıyla örtüşmektedir (Kahneman ve Tversky, 1984: 341).

2.2.3 Ayarlama ve Çıpalama

İnsanlar bazı durumlarda tahminlerini bir başlangıç değerine veya belirledikleri bir referans noktasına göre yaparlar.

Kahneman ve Tversky iki grup lise öğrencisine yaptırdıkları bir testte öğrencilerden, 5’den 25’e kadar olan sayıların çarpımlarını sonucunu 5 saniyede bulmaları istenmiştir. Fakat gruplardan birine verilen çarpma işlemi 5’den 25’e doğru artarak sıralanırken diğer gruptaki öğrencilere sorulan problem ise 25’den 5’e doğru küçülerek sıralanmaktadır:

Grup A: 5 x 10 x 15 x 20 x 25, Grup B: 25 x 20 x 15 x 10 x 5

A grubundaki cevapların medyanı 4.807, B grubundaki cevapların medyanı ise

225.000 çıkmıştı. Doğru yanıt ise 375.000'dir.

A grubundaki öğrenciler referans sayısını serinin küçük sayılarına göre hesaplarken B grubundakiler ise serinin büyük sayılarına göre cevap tahmininde bulunmuştur. Tahmin zamanı 5 saniye ile kısıtlandığında öğrenciler tahmin yöntemleri hakkında açık bir ipucu vermişlerdir (Demir, 2013: 112).

3. Davranışsal İktisadın Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi

3.1. Tüketici Davranışları

Tüketici Davranışı, ihtiyacın ortaya çıkmasıyla başlayan, ihtiyacın giderilmesi için satın alınan ürün ya da hizmetlerin kullanılması ve kullanıldıktan sonra elde edilen faydanın değerlendirilmesini de kapsayan bir süreçtir (Altunışık ve Diğerleri, 2004). Yapılmış olan bu tanımı göz önünde bulundurarak; tüketicilerin satın alma davranışlarını nasıl gerçekleştirdiklerinin ve hangi faktörlerden etkilendiklerinin bilinmesi, pazarlama sektörü açısından önemli bir yere sahiptir. Pazarlamanın amacı, hedef seçilen müşterilere ulaşmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve onları tatmin etmek olduğundan, pazar sektörünün temelini oluşturan satış stratejileri, ürün tiplerinin ve ürün çeşitliliğinin belirlenmesi için tüketici davranışlarının iyi bilinmesiyle oluşmaktadır.

Odabaşı ve Barış (2007)'a göre tüketici davranışlarına ait temel özellikler şunlardır;

- Tüketici davranışı güdülenmiş bir davranıştır.
- Tüketici davranışı dinamik bir süreçtir.
- Tüketici davranışı çeşitli faaliyetlerden oluşur.
- Tüketici davranışı karmaşık ve zamanlama açısından farklılıklar gösterir.
- Tüketici davranışı farklı roller ile ilgilenir.
- Tüketici davranışı çevre faktörlerinden etkilenir.
- Tüketici davranışı farklı kişiler için farklılıklar gösterebilir.

3.2. Tüketicinin Davranış Modelleri

3.2.1. Açıklayıcı Tüketici Davranış Modeller

Açıklayıcı modeller, tüketici davranışlarını açıklamak üzere geliştirilmemiş olup, genel insan davranışlarını açıklamak üzere geliştirilen ve tüketici davranışları modellerine adapte edilen, yani başka bilim dallarına ait modellerle oluşturulan modellerdir. Bu nedenle bu modeller oluşturuldukları ilgili bilim dallarındaki araştırmacıların adları ile anılmaktadır (İslamoğlu, Altunışık, 2008: 25).

Bu bağlamda, açıklayıcı/klasik modeller;

- İktisadi güdülere ağırlık veren **Marshall**'ın ekonomik modeli,
- Psikolojik faktörlere ağırlık veren **Freudian** modeli,
- Öğrenme temeline dayanan **Pavlovian** modeli,
- Sosyo psikolojik faktörlere dayanan **Veblen** modelidir.

3.2.2. Tanımlayıcı Tüketici Davranış Modeller

Tanımlayıcı (modern) modeller, açıklayıcı (klasik) modellerin aksine, tüketici davranışlarını açıklamaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu davranış sürecinin yalnızca içsel ve dışsal uyaranlara karşı verilen tepkiler olmadığını, kendi dinamikleri olan bir süreç olduğunu varsaymaktadırlar (İslamoğlu ve Altunışık, 2008: 25).

Bu bağlamda Tamamlayıcı Tüketici Davranış Modelleri:

- Öğrenme kuramını sistematığının uygulaması olan **Haward ve Sheth** modeli,
- Tüketicileri problem çözücü olarak gören **Blackweel- Engel- Kollat** modeli,
- Tüketici davranışları ve güdülmesi konusunda uzman **Nicosia** modelidir.

3.3. Tüketicinin Davranışlarını Etkileyen Etmenler

Tüketici davranışlarını etkileyen etmenleri üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler aşağıda tablo şeklinde verilmektedir.

Tüketicinin Davranışlarını Etkileyen Etmenler

Kişisel Unsurlar	Sosyal ve Kültürel Unsurlar	Psikolojik Unsurlar
-Yaş	- Kültür	- Güdü

-Cinsiyet	- Sosyal sınıf	- Algılama
-Meslek ve Öğrenim Durumu	- Aile ve roller	- İnanç tutumu
-Gelir	- Referans grup	- Öğrenme süreci
- Medeni Durum		

4. SONUÇ

Ekonomistler, iktisadi sistematik hale getirmek amacıyla matematikleştirmeye ve modelleştirmeye çalışmışlardır. Bu amaç gereği, “homoeconomicus” temel varsayım olarak kabul edilmiştir.

Fakat, bu varsayım faydasını artırmaya çalışan duygusuz bir varlık olarak tanımlanmakta ve bundan dolayı birçok iktisatçı psikolojinin iktisattan bağımsız düşünülmeceğini savunduklarından bu varsayımı eleştirmektedirler. Davranışsal iktisadın temel varsayımı, bireyin her koşulda rasyonel davranmayacağını vurgulamaktadır. Kahneman ve Tversky’nin geliştirdiği beklenti kuramına göre, bireyler faydaya değil, değere önem vermektedir. Bu kurama göre birey kazanç durumu söz konusu iken riskten kaçarken kayıp durumunda risk almayı tercih etmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada davranışsal ekonomi yaklaşımlarının ne olduğu, iktisat biliminde rasyonalite kavramının yeri ve önemi ve tüketici davranışı üzerinde ki etkilerinin neler olabileceği açıklanmaya çalışılmış ve iktisadın psikolojiden bağımsız düşünülmeceği vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada tüketici psikolojisini ve tercihini anlayabilmek için hem davranışsal ekonominin hem de tüketici davranışlarına önem verilmesi vurgulanmakta ve gerek üreticilerin gerekse tüketicilerin neyi üretilip neyi tüketecekleri konusunda davranışsal iktisadın ve tüketici davranışlarının üzerinde durulması gerektiği vurgulanmaktadır.

5. KAYNAKLAR

Adam Smith “On the Division of Labour,” The Wealth of Nations, Books I-III. New York: Penguin Classics, 1986, s. 119, <http://econlib.org/library/Smith/smWN/.html>, (01.02.2009).

Alfred Nobel 2017. (Ss.2-25).https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/economic-sciences/laureates/2017/advanced_economicssciences2017.pdf.

Aksoy, T. ve Şahin, I. (2015). Belirsizlik Altında Karar Alma: Geleneksel Ve Modern Yaklaşımlar. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 1-28.

Bagwell, L. S. ve Bernheim, D. (1996) VeblenEffects in a Theory of ConspicuousConsumption. *TheAmericanEconomicReview*, 86 (3), 349-373.

Camerer, C. (1999). Behavioraleconomics: Reunifyingpsychologyandeconomics. *Proceedings of theNational Academy of Sciences*, 96, 10575-10577.

Carlos Rodriguez Sickert, “Homoeconomicus”, Jan Pell and Irene van Staveren (Ed), *Handbook of Economics and Ethics* içinde (223-229), Edward Elgar Publishing, 2009, s.223.

Demir, Ö. (2013). Akıl ve Çıkar: Davranışsal iktisat açısından rasyonel olmanın rasyonelliği. Ankara: Sentez Yayıncılık.

Edward J. O’Boyle, “Requiem for Homo Economicus”, *Journal of Markets and Morality*, Volume 10, Number 2,2007, ss.321-337.

Eser, R.,Toigonbaeva, D. (2011). Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 6 (1), 287-321.

Esin Candan ve Avni Önder Hanedar, “İktisat Neden Bir Kapalı Kutudur? Hâkim İktisadın Değer Yargısı-Sınama ilişkisi”, *Gazi Üniversitesi i İİBF Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi Kongreler Dizisi (IV)*, Ankara, 12-14 Ekim 2005, <http://www.deu.edu.tr/userweb/onder.hanedar/dosyalar/gazi.pdf>Ankara. (14.02.2009)

İsmail Özsoy, “İktisadi Adamdan Toplum Adamına”, *Bilig Dergisi*, Sayı 48, 2009, ss.179-180.

İslamoğlu, A.H. (2003).Tüketici Davranışları, istanbul: Beta Yayınları

Hüseyin Akyıldız, ”Freud’çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri”, *Akdeniz İİBF Dergisi* , Sayı 11 2006, ss.6-7.

Kahneman, D. (2011). *Thinking, FastandSlow*. New york: Farrar, StrausandGiroux.

Kahneman, D.,Tversky, A. (1981). Theframing of decisionsandthe psychology of choice. *Science*, New Series

Latince-Türkçe Sözlük, <http://www.sozluk.net/index.php?word=economic>, (10.03.2011)

John Stuart Mill,” On the Definition of Political Economy; and on the Method of Investigation Proper to it”, 1844, Aktaran: Joseph Persky, “The Ethodology of Homo Economicus”, The Journal of Economic Perspectives, Vol 9, No:2, 1995, ss.221-222.

Mark D. White, “Recounciling Homoeconomicus and John Dewey’s Ethics”, Journal of Economic Methodology, 10:2, 2003, ss. 223-226.

Ümit Çalık, Gökhan Düzü,”İktisat ve Psikoloji”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler EDerisi, Sayı18, 2009, ss.101-113, <http://www.akademikbakis.org/18/7iktisat.pdf>, (01.02.2010).

Timuçin Yalçınkaya, “Risk ve Belirsizlik Algılamasının İktisadi Davranışlara Yansımaları”, Mugla Üniversitesi İİBF Tartışma Tebliğleri, No:2004/05, 2004, ss.6-7.

Richard H.Thaler, From Homo Economicus to Homo Sapiens, Journal of Economic Perspectives,Volume 14, Number 1, 2000, ss.133-141.

Robert M. Solow, ”A Contribution to the Theory of Economic Growth”, The Quarterly Journal of Economics, Vol.70, No:1, 1956, s.65.

Zafer Tunca, Makro İktisat, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2005, ss.53-54.

ERZURUM TURİZM TALEP ANALİZİ VE TURİZM SORUNLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

Nilgün Sanalan Bilici

Atatürk Üniversitesi

Abdulkadir Uyrun

Siirt Üniversitesi

Özet

Ülkeler için turizmin yerini ve önemini belirleyen konuların başında, turizm sektörünün ekonomik katkıları gelmektedir. Turizmin meydana getirdiği olumlu ekonomik sonuçlardan her ülke payını arttırarak yararlanmak istemektedir. Kalkınma planlarında turizm sektörü için belirlenen yatırım planları ve beklentiler bu durumun önemli göstergesi olarak kabul edilebilir. Planlama ve yatırım süreci için karar vericiler gerçekleşen taleple ilgili doğru bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Talebin gerçekleşen özelliklerine göre hedefler belirlenerek pazarlama ve yatırım faaliyetleri doğru bir şekilde sürdürülebilir. Turizm talebinin belirlenmesi planlama ve yatırım kararlarında önemli bir kaynak olmakla birlikte destinasyonun turizm etkinliğini belirleme konusunda önemli bir unsurdur.

Bu çalışma, Erzurum ili turizm talebinin mevcut durumunu ortaya koymayı ve turizm sorunlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmış ve bir örnek olay çalışması gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak görüşme ve döküman analizi teknikleri kullanılmıştır. Erzurum’da bulunan 3-4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinden yapılandırılmış görüşme tekniği ile veri toplanmış ayrıca Turizm Otelciler Birliği ve Turizm Bakanlığının yayınladığı istatistikî bilgilerden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve önceden belirlenen değişkenler çerçevesinde incelenmiştir. Çalışma sonucunda Erzurum turizm talebinin; ortalama 2 gece konaklayan, kış, iş ve av turizmine katılmak amacıyla münferit olarak destinasyona gelen yerli turistlerden oluştuğu belirlenmiştir. Ayrıca otel işletmelerinin ortalama doluluk oranının %40’a yakın

olduğu ve Erzurum turizm sektörünün en önemli sorunlarının başında tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin geldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Turizm, Talep

Abstract

The economic contributions of the tourism sector are among the main issues that determine the stead and importance of tourism for countries. Every country wants to benefit from the positive economic results of tourism by increasing its share. Investment plans and expectations that determined for tourism sector in development plans are accepted as important indicators of this. For the planning and investment process, decision makers need accurate information about the actual demand. Marketing and investment activities can be accurately maintained by setting targets according to the actual characteristics of demand. Although the determination of tourism demand is an important resource in planning and investment decisions, it is an important element in determining the tourism efficiency of the destination.

This study aims to reveal the current situation of tourism demand in Erzurum and to identify tourism problems. For this purpose, qualitative research techniques were used and a case study was conducted. Interview and document analysis were used as data collection tools. Data were collected by structured interview technique with 3-4 and 5-star hotels in Erzurum, and statistical information published by the Association of Tourism Hoteliers and the Ministry of Tourism was used. The obtained data were subjected to content analysis and examined within the framework of predetermined variables. As a result of the study, it was determined that the demand for tourism in Erzurum consists of domestic tourists who stay on average for 2 nights and come to destination individually to participate in winter, business and hunting tourism. In addition, it is determined that the average occupancy rate of hotel enterprises is close to 40% and promotion and marketing activities are among the most important problems of Erzurum tourism sector.

Key Words: Erzurum, Tourism Demand.

Giriş

Genel anlamda talep, bir ekonomide insan istek ve ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretilmesinde yatırımları ve ilerlemeleri uyaran, tatmin edilmesi gereken

ihtiyaç büyüklüğü şeklinde ifade edilmektedir (Usta 2008: 93). Turizm piyasasının önemli bir kolunu oluşturan turizm talebi ise, seyahat eğiliminde olan ve bu eğilimini gerçekleştirebilecek satın alma gücüne ve boş zamana sahip olan insanların miktarı olarak ifade edilebilir (Selçuk, 2015; 96-98). Turistik talep, ekonomik, politik, psikolojik, sosyal ve demografik faktörler gibi birçok değişkenden etkilenebilen esnek bir yapıya sahiptir. Ülkede kişi başına düşen gelir miktarı bir ülkedeki seyahat etme oranlarının bir fonksiyonu olduğu bilinmektedir (Kozak vd. 2008: 69). Ayrıca mal ve hizmetlerin fiyat düzeyleri ekonomik unsurların başlıcalarıdır (Aydın, Darıcı ve Taşçı, 2015). Seyahat edilen ülkede döviz kısıtlamaları, kalış süresinde sınırlamalar, vergiler ve vize uygulamaları gibi bürokratik engeller politik etkenleri oluşturmaktadır. (Kozak, 1995). Kişisel bütünleşme ve kendini gerçekleştirme gibi üst düzeydeki gereksinimlerde psikolojik faktörleri oluşturmaktadır (Barutçugil, 1989: 36).

Erzurum, coğrafik konumunun özellikleri sebebiyle kış turizminin önemli merkezlerinden biri olmuştur. Erzurum'un uzun süreli kış turizmine olanak sağlayan etmenlerden biri de şüphesiz sahip olduğu iklim özellikleridir (Daştan, Dudu ve Çalmaşur, 2016). Erzurum'da karın yerde kalış süresi, Pistlerin çeşitli kayak disiplinlerine uygun olması ve kar kalitesi kış turizm potansiyelini güçlendiren faktörlerdir. Türkiye'nin birinci derecede önemli ve öncelikli kış turizmi merkezlerinden biri olan Palandöken Dağları, özellikle 2011 yılında Erzurum'da düzenlenen 25. Dünya Üniversite Kış Olimpiyatları için yürütülen çalışmalar sayesinde kayak sporu ve kış turizm hareketleri bakımından uluslararası bir istasyon olma özelliği kazanmıştır (Korgavuş, 2017). Kış turizm potansiyelinin yanında Erzurum, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olması ve çeşitli kültürleri barındırması sebebiyle kültür turizmi, iklim özellikleriyle spor ve kamp turizmi, yer altı kaynaklarıyla termal turizm ve barındırdığı hayvan türleriyle av turizmi başta olmak üzere alternatif ve destekleyici turizm türlerine uygun bir potansiyele sahiptir (Kudaka, 2017).

Turizm sektörü, OECD verilerine göre son 20 yılda dünyada en hızlı gelişen sektörlerin başında yer almaktadır. Turizm milli gelire olan katkısı yanında, ödemeler dengesi açığının kapanmasında da önemli rol oynamaktadır. Emek yoğun özelliğiyle turizm, istihdamın en fazla olduğu sektörlerden biri olmanın yanında, ülke için pazarlama ve tanıtım aracı olma özelliğine de sahiptir (Dilber, 2007). Turizm faaliyetlerinin ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurması devleti ve özel girişimcileri turizm konusunda yatırım yapmaya yöneltmektedir. Ülkemizde turizmin sürdürülebilir kılınması ve turizm sektörünün kalkındırılması amacıyla devlet tarafından gerçekleştirilen veya özel sektörün teşvik edildiği birçok yatırım ve planlama

bulunmaktadır. Turizm sektöründe piyasa ve talep analizi çalışmalarının başlıca amacı, planlama ve yatırım kararlarına en doğru kaynağı sağlayabilmektir. Mevcut durumu ortaya koymak ve geleceği tahmin edebilmek, yatırımların niteliği ve niceliği konusunda bilgi sağlamaktadır (Kahraman 1986: 18). Aynı zamanda talep analizi yapılan yatırımların sonuçlarının takip edilmesi açısından da önem arz etmektedir.

Erzurum ili turizm talebinin mevcut durumunu tespit etmeyi amaçlayan çalışmada, konaklama işletmelerinin doluluk oranı, ziyaretçilerin ortalama kalış süreleri, turizmin yoğun olduğu dönemler, ziyaretçilerin geliş amacı, ziyaretçilerin destinasyona geliş şekilleri ve ziyaretçilerin milliyetleri ile ilgili bilgi elde ederek sektöre, paydaşlara ve literatüre katkı sağlamak alt amaçlar olarak ifade edilebilir. Yapılan araştırmanın, turizm sektörüne ve paydaşlara planlama ve karar süreçlerinde fayda sağlaması ayrıca literatürde Erzurum turizm talebi ile ilgili yapılacak çalışmalara da katkı sunması beklenmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden örnek olay incelemesi niteliğindedir. Örnek olay incelemesi; bir olayı meydana getiren ayrıntıları tanımlamak ve görmek, bir olaya ilişkin olası açıklamaları geliştirmek ve bir olayı değerlendirmek amacıyla kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 291- 292). Örneklem yöntemi olarak, tesadüf olmayan örneklem yöntemlerinden amaca göre örneklem yöntemi seçilmiştir. Çalışmanın örneklemi, Erzurum'da faaliyet gösteren 3,4 ve 5 yıldızlı oteller oluşturmaktadır.

Çalışmada, veri elde etmek üzere yapılandırılmış görüşme ve döküman incelemesi tekniği kullanılarak birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Yapılandırılmış görüşme, bir araştırmada birden fazla görüşmeci kullanıldığı ve hangi verilerin toplanacağına önceden karar verildiği durumlarda etkili bir biçimde kullanılabilir (Karasar, 2005:167). Veri toplamak amacıyla hazırlanan görüşme soruları, İstanbul Kültür Turizm Müdürlüğü (2016)'nın turist profili belirlemeye yönelik yapmış olduğu araştırmanın anket formundan yararlanılmıştır. Ayrıca Çuhadar (2006) 'da turizm talebinde ölçüt olarak kullanıldığı belirtilen; gelen turist sayıları, turizm gelirleri, turistlerin geceleme sayıları ve doluluk oranları dikkate alınarak her birini tespit etmeye yönelik sorular hazırlanmıştır. Görüşmeler, Konaklama işletmelerinin ön büro müdürleriyle gerçekleştirilmiştir. Döküman incelemesi için Turizm Otelciler Birliği ve Turizm Bakanlığının yayınladığı 2018 yılına ait istatistikî bilgilerden yararlanılmıştır.

Katılımcıların doğru bilgiler verdiği ve görüşme sorularının amaca uygun olduğu çalışmanın varsayımlarını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışmanın Erzurum ilindeki 3,4 ve 5 yıldızlı otellerle yapılmış olması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Araştırma verileri, içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, birbirine benzeyen verileri belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve okuyucunun anlayacağı şekilde yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 243). Çalışmada elde edilen veriler daha önceden belirlenmiş kavramlara göre kodlanarak analiz edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya 3, 4 ve 5 yıldızlı konaklama işletmeleriyle sınırlandırılmıştır. Erzurum’da 2018 yılı itibariyle 2 tane 5 yıldızlı, 3 adet 4 yıldızlı ve 6 tane 3 yıldızlı konaklama işletmesi bulunmaktadır. Bu otellerin her birine ulaşılmış fakat 5 konaklama işletmesi çalışmaya katılmak istememiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden 6 otel işletmesiyle görüşme yapılabilmektedir. Görüşmeyi kabul eden konaklama işletmeler 2 tane dağ oteli ve 4 tane şehir otelinden oluşmaktadır. Bu durum verilerin çeşitliliği açısından önemlidir. Hem kış turizmi hem de diğer alternatif turizm türleriyle ilgili bilgi edinme imkânı sunmaktadır.

Araştırmada elde edilen birincil ve ikincil kaynak bulguları araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen değişkenlere göre kodlanarak birlikte sunulacaktır. Buna göre veriler, konaklama işletmelerinin doluluk oranı, ziyaretçilerin ortalama kalış süreleri, turizmin yoğun olduğu dönemler, ziyaretçilerin geliş amacı, ziyaretçilerin destinasyona geliş şekilleri, ziyaretçilerin milliyeti ve son olarak Erzurum turizminin sorunları ve çözüm önerileri başlıkları altında irdelenecektir.

1. Doluluk oranı

Erzurum konaklama tesisleriyle ilgili Türkiye otelciler birliği tarafından yayımlanan doluluk oranı verileri Tablo 1’de sunulmuştur.

TABLO1. 2018 YılıTurizm İşletme Belgeli Tesislerde Doluluk Oranı

2018	DOLULUK ORANI(%)		
	Yabancı	Yerli	Toplam
TURİZM İŞLETME BELGELİ OTELLER	3,96	33,51	37,48

Kaynak:TUROB (Türkiye Otelciler Birliği)

Konaklama işletmelerindeki doluluk oranı incelendiğinde, %37,48 olduğu ve yerli turistlerin doluluk oranında %90'lık bir paya sahip olduğu görülmektedir. Görüşme sonucu elde edilen veriler neticesinde şehir otellerinde doluluk oranının %50, dağ otellerinde ise kış sezonunda %80 yıl ortalamasında %30 olduğu ifade edilmiştir. Görüşme verileri ışığında ortalama kalış süresinin yaklaşık % 40 olduğu ifade edilebilir.

2. Ortalama Kalış Süresi

Türkiye otelciler birliğinden elde edilen verilere göre Erzurum'daki konaklama işletmelerinde ortalama kalış süreleri Tablo 2'de sunulmuştur.

TABLO 2. 2018 Yılı Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Ortalama Kalış Süresi

2018	ORTALAMA KALIŞ SÜRESİ		
	Yabancı	Yerli	Toplam
TURİZM İŞLETME BELGELİ OTELLER	2,04	1,68	1,71

Kaynak:TUROB (Türkiye Otelciler Birliği)

Yabancı ziyaretçilerin kalış sürelerinin yerli ziyaretçilere göre azda olsa daha uzun olduğu ve ziyaretçilerin ortalama kalış süresinin 1,71 olduğu belirlenmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerde dağ otellerinde ortalama kalış süresinin 3 gün, şehir otellerinde 1gün olduğu tespit edilmiştir. Buna göre ortalama kalış süresinin 2 gün olduğu belirlenmiştir.

3. Turizmin Yoğun Olduğu Dönemler

Katılımcılardan, dağ otelleri kış aylarının şehir otelleri ise yaz aylarının yoğun olduğunu ifade etmiştir. Aylara göre turizm işletme belgeli otellere gelişler Tablo.3'te derlenmiştir.

TABLO 3. 2018 Yılı Aylara Göre İşletme Belgeli Tesise Geliş Sayısı

2018 YILI İŞLETME BELGELİ TESİSE GELİŞ SAYISI			
AY	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
OCAK	1 499	24 937	26 436
ŞUBAT	1 582	19 165	20747
MART	8 561	23 338	31899
NİSAN	1 931	24 591	26522
MAYIS	1 165	19 114	20279
HAZİRAN	2 614	20 878	23492
TEMMUZ	2 816	33 943	36759
AĞUSTOS	3 753	35 396	39149
EYLÜL	3 937	27 776	31713
EKİM	441	11603	12044
KASIM	374	11252	11626

ARALIK	756	13407	14163
TOPLAM	16 154	165 973	182 127

Kaynak: Kültür Turizm Bakanlığı

Turizm bakanlığı tarafından 2018 yılına ait aylık bültenlerden derlenen verilere göre, turizm talebinin yaz mevsiminde yoğun olduğu ve yoğunluğu sırasıyla Ağustos, Temmuz ve Mart/Eylül aylarında yařandđı tespit edilmiştir.

4. Ziyaretçilerin Geliş Amacı

Araştırmaya katılan dağ oteli yetkililerinden edinilen bilgiye göre, ziyaretçiler kış turizmi, sporcu kampları ve kültür turizmine katılmak amacıyla destinasyonu tercih etmektedir. şehir otellerinin 3 tanesi konukların genellikle iş seyahatlerine katılanlardan oluştuğuunu, diğer katılımcı ise çoğunlukla av turizmine katılan ziyaretçileri ağırladıklarını belirtmiştir.

5. Ziyaretçilerin Destinasyona Geliş şekilleri

Ziyaretçiler destinasyonlara seyahat acentelerini kullanarak mı gelmektedir yoksa kendi bilgi kaynakları ve imk nlarıyla mı geldiklerinin sorulduğu görüşmenin bu bölümünde dağ ve şehir otellerinin yanıtı aynı olmuştur. Erzurum’a gelen ziyaretçilerin ağırlıklı olarak acentelerin turlarından bağımsız olarak münferit olarak geldiklerini belirtmişlerdir.

6. Ziyaretçilerin Milliyeti

Dağ ve şehir otelleri yetkilileri gelen konukların yerli turistlerden oluştuğuunu ifade etmişlerdir. Türkiye Otelciler birliğinden elde edilen verilerde (Bkz. Tablo 1 ve Tablo 3), Erzurum turist profilinin %90’lık bir oranla yerli turistlerden oluştuğuunu göstermektedir.

7. Erzurum Turizminin Sorunları

Erzurum turizm sektörüne yönelik sorunların belirlenmesi ve üzüm  nerileri hakkında bilgi edinebilmek amacıyla katılımcılara yöneltilen soruda konaklama işletmesi yetkililerinin tespitleri şu şekildedir;

- Spor faaliyetleri ve kültür turizmiyle ilgili tanıtımlar yapması,
- Dağa gelen misafirleri şehre yönlendirecek etkinliklerin gerçekleştirilmesi,
- Av turizminin tanıtımının yapılması,
- Tanıtım faaliyetleri ve etkinliklerin arttırılması,
- Kayak merkezlerinin etrafındaki bölgelere alt yapı ve üst yapı yatırımlarının yapılması ve şehir merkezinden dağa teleferikle ulaşımın sağlanması,

- Kış turizmi reklamının iyi yapılması,
- Etkinlik alanlarının artırılması gerekmektedir.

Sorunların çözümü ile ilgili konaklama işletmelerinin neler yaptığıyla ilgili sorulan soruda sadece bir işletmenin uluslararası fuarlara katılarak tanıtım faaliyetlerinde bulunduğu tespit edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Erzurum Türkiye turizm sektöründe, sahip olduğu kış turizm potansiyelinin yanında alternatif turizm kaynaklarıyla, talep çeşitliliği olan önemli destinasyonlardan biridir. Bu bölümde Erzurum ilinin turizm talebiyle ilgili özelliklerin belirlenmesi amacıyla yürütülen çalışmada görüşme ve dökümanlardan elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

araştırmada elde edilen verilere göre konaklama işletmelerinde doluluk oranı, yaklaşık %40 olarak tespit edilmiştir. Bu oran Türkiye ortalamasının (%56,43) altında kalmıştır. Doluluk oranı destinasyonda bulunan konaklama işletmelerinin yatak kapasitesinin ne ölçüde kullanıldığını göstermektedir (Kültür Turizm Bakanlığı, 2019). Dolayısıyla tesise geliş sayılarını artırıcı faaliyetlere ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Dağ ve şehir otellerinin her mevsim ziyaretçi ağırlayabilmek için çeşitli stratejiler geliştirdiği öğrenilmiştir. Şehir otelleri kış aylarında fiyat indirimine giderek kış aylarında talep toplamaya çalışırken dağ otelleri ise yaz aylarında sporcu kamplarıyla boşluğu gidermeye çalışmaktadır. Ulusal veya Uluslararası seyahat acenteleriyle yapılacak işbirliği sayesinde destinasyona turların gelmesi ve bu sayede konaklama tesislerinin doluluk oranlarının artırılması sağlanabilir.

Ziyaretçilerin ortalama kalış süresi yaklaşık olarak 2 gün olarak tespit edilmiştir. Görüşme neticesinde elde edilen verilerde kalış sürelerinin kış turizmine katılanlarda 3 gün, şehir otellerinde ise 1 gün olarak tespit edilmiştir. Bu farklılık konaklayan ziyaretçilerin geliş amacından kaynaklanmaktadır. Kayak turizmi için palandöken eteklerindeki otelleri tercih edenler uzun süreli tatil planı yapmaktadırlar. Şehir otellerindeki kalışlar genellikle iş seyahatlerinden oluştuğundan daha kısa sürmektedir. Sosyal ve kültürel etkinliklerin sayısının artırılması özellikle şehir otellerindeki kalış sürelerini uzatmaya yardımcı olacaktır.

Erzurum turizm talebinin büyük çoğunluğu yerli ziyaretçilerden oluşmaktadır. Ülkemizde kayak turizmine katılanların sadece %15'ini yabancı turistler oluşturmaktadır (Vanat,

2016:135-138). Dolayısıyla bu durum sadece Erzurum'a özel bir sorun olmayıp Türkiye'de bulunan bütün kayak merkezlerinin sorunudur. Alternatif turizm türleri için yabancı turist çekebilecek tanıtım faaliyetleri ve uluslararası seyahat acenteleriyle işbirliği yapılarak yabancı ziyaretçi oranı arttırılabilir. Aynı zamanda talebin büyük oranda yerli turistlerden oluştuğu bilindiğine göre hizmet üretiminde tüketici kitlenin ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda üretim, pazarlama ve satış süreci tasarlanarak memnuniyet sağlanabilir.

Görüşme verilerine göre dağ otelleri kış aylarının, şehir otelleri ise yaz aylarının yoğun olduğunu ifade etmiştir. Turizm bakanlığı tarafından 2018 yılına ait aylık bültenlerden derlenen verilere göre turizm talebinin yaz mevsiminde yoğun olduğu ve yoğunluğun sırasıyla Ağustos, Temmuz ve Mart/Eylül aylarında yaşandığı tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, ziyaretçilerin büyük oranda yerli turistlerden oluşmasının neden olabileceği düşünülmektedir. Ziyaretçilerin civar illerden hava yoluyla Erzurum'a seyahatleri ancak İstanbul, Ankara, İzmir illeri üzerinden aktarmalı olarak yapılabilir (Devlet Hava Meydanları, 2018). Yerli ziyaretçilerin Erzurum'a ulaşımında karayolunu tercih etmek zorunda kalmaları ve bu nedenle seyahatlerini ulaşımın rahat bir şekilde sağlandığı dönemlerde yapmayı tercih etmelerinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

Eldeki bulgular ziyaretçilerin sadece kış turizmi amacıyla gelmedikleri kültür turizmi, spor ve kamp turizmi, iş turizmi ve av turizminin de ziyaret amaçları arasında yer aldığını göstermektedir. Bu çeşitlilik Erzurum turizm potansiyelini ortaya koyan bir sonuçtur. Kayak turizminin yanında alternatif ve destekleyici turizm türlerinin tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin etkin yürütülmesi destinasyona geliş sayısını arttıracak yeni turizm potansiyellerinin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Turistlerin destinasyona geliş şekillerinin münferit olması Erzurum'daki seyahat acentelerinin etkin olamadıklarını göstermektedir. Ayrıca konaklama tesislerinin uzmanlaşmış acentelerle bağlantı kurmamalarından kaynaklandığını da işaret etmektedir.

Erzurum'da turizmin başlıca sorunlarının belirlenmesine yönelik soruda katılımcıların hemfikir olduğu nokta pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin yetersizliği olmuştur. Konaklama işletmecilerinin turizmin yerel kamu paydaşlarından beklentisi ulusal ve uluslararası alanlarda Erzurum'un tanıtılması ve pazarlanması olarak ifade edilebilir. Dağ otellerinin alt yapı ve üst yapı sorunlarının olduğu şehir otellerinin ise sosyal ve kültürel etkinliklerin eksikliğine vurgu yaptıkları belirlenmiştir.

Sonuç olarak Erzurum kış turizmi başta olmak üzere alternatif turizm olanaklarıyla ülkemizin turizm potansiyeline sahip önemli destinasyonlarından biri olmasına karşın doluluk oranı ülke ortalamasının altında seyreden bir turizm talebine sahiptir. Ortalama 2 gece konaklayan, kış, iş, kültür ve av turizmine katılan çoğunluğu yerli ziyaretçilerinden oluşan münferit olarak destinasyona gelen turizm talep yapısına sahiptir. Seyahat acenteleriyle işbirliği yapılarak doluluk oranı, etkinliklerle geceleme sayıları arttırılabilir. Destinasyonun en önemli sorunu olan tanıtım ve pazarlama çabalarının teşvik edici ve özendirici nitelikte olması sürece olumlu etki edecektir. Özellikle kayak sporunun gerçekleştirilebilmesi bilgi, yetenek ve bazı mekanik donanımları gerekli kılar. Bu nedenle pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinde ilk defa deneyecek veya bu sporla ilgilenenleri teşvik edici nitelikte olmalıdır (Uyrun, 2016).

Erzurum turizm talebiyle ilgili ilerde yapılacak çalışmalarda anket tekniği kullanılarak turist profili belirlenebilir. Böylelikle gerçekleşen talebin demografik özellikleri de ortaya çıkarılmış olur. Bunun yanında talep tahmin yöntemleri kullanılarak gelecekte gerçekleşebilecek taleple ilgili bilgiye ulaşılabilir.

Kaynakça

Aydın, A., Darıcı, B. ve Taşçı, H.M. (2015). Uluslararası Turizm Talebini Etkileyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 45, 143-177.

Barutçugil, İ.S. (1989). **Turizm İşletmeciliği**, İstanbul: Beta Yayınevi.

Çuhadar, M. (2006), Turizm Sektöründe Talep Tahmini İçin Yapay Sinir Ağları Kullanımı ve Diğer Yöntemlerle Karşılaştırmalı Analizi (Antalya İlinin Dış Turizm Talebinde Uygulama). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Daştan, H., Dudu, N., ve Çalmaşur, G. (2016). Kış Turizmi Talebi: Erzurum İli Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(2).

Devlet Hava Meydanları (2018). <https://erzurum.dhmi.gov.tr/Sayfalar/ucus-detay.aspx?b=0&s=1&a=erzurum> Erişim tarihi: 18.05.2019.

Dilber, İ. (2007). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisinin Girdi-Çıktı Tablosu Yardımıyla Değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi*, **14**(2), 205-220.

Kahraman, Nüzhet (1986). **Turizmde Yatırım Projeleri**. Çağlayan Kitabevi, Ankara.

Karasar, N. (2005). **Bilimsel Araştırma Yöntemi**. (14. baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Korgavuş, B. (2017). Erzurum Palandöken'in Kış Turizmi Açısından Değerlendirilmesi. *ATA Planlama ve Tasarım Dergisi*, **1**(1), 13-23.

Kozak, N. (1995). "Türkiye Turizminde Süreli Yayınlar: Dergiler, Bültenler", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, **6**(3-4): 76-86.

Kozak, N.; Kozak Akoğlu, M.; Kozak, M. (2008). **Genel Turizm İlkeler-Kavramlar**, 7. Basım, Detay Yayıncılık, Ankara.

Kudaka (2017).<https://www.kudaka.org.tr/sayfa-kudaka-ilce-calismalari> Erişim tarihi: 12/12/2018.

Kültür Turizm Bakanlığı (2016). <https://istanbul.ktb.gov.tr/Eklenti/61249,turist-profil-i-ve-davranislari-arastirmasipdf.pdf?0> Erişim tarihi: 11.04.2019

Kültür Turizm Bakanlığı, (2019). <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201130/metaveri.html>. Erişim tarihi: 11/12/2019.

Kültür Turizm Bakanlığı. (2018). <https://erzurum.ktb.gov.tr/TR-56087/nasil-gidilir.html>. Erişim tarihi: 22.05.2019.

Selçuk, G. N. (2015). **Turizm Ekonomisi**, 2. Basım. Salkımsöğüt Yayınları, Konya.

Türkiye Otelciler Birliği (2019). <http://www.turob.com/tr/istatistikler?p=2> Erişim tarihi: 01.04.2019.

Usta, Ö. (2008). **Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım**, 1. Baskı. Detay Yayıncılık, Ankara.

Uyrun A. 2016. Bingöl İli Kış Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Bingöl Turizm Çalıştayı Kitabı*, Bingöl Üniversitesi Yayınları. s:145-156

VANAT, L. (2016). “2016 International Report on Mountain Tourism. Overview of the Key Industry Figures for Ski Resorts”, <http://www.vanat.ch/RM-world-report-2016.pdf>.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, (6.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TERMAL TURİZMDE KARAHAYIT'IN TURİZM POTANSİYELİNİN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Ahmet Çetin
Pamukkale Üniversitesi

Prof. Dr. Nuray Selma Özdiçiner
Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Turizm, gerek ülkemizde gerekse dünyada sürekli gelişen ve değişen talepler doğrultusunda çeşitlenen bir sektördür. Seyahat eden insanların tercih ve taleplerinin farklılaşmasının turizmde yansımaları oldukça doğaldır. Bu anlamda termal turizm, önemli bir turizm çeşidi olarak son yıllarda ülkelerin turizm potansiyellerinde önemli bir rol oynamaktadır. İnsanların sağlık sorunlarının artması, gelir düzeylerinin yükselmesi, ulaşım olanaklarının kolaylaşması gibi faktörler, termal turizm için de önemli bir avantaj sayılabilir. SWOT analizi, bir turizm destinasyonunun turizm potansiyelinin güçlü, zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri açısından mevcut ve gelecekteki durumunun analizi için kullanılan etkili bir yöntemdir. Karahayıt destinasyonu, termal turizm açısından önemli kaynaklara sahip olmasına rağmen Denizli ili turizm potansiyeli söz konusu olduğunda, Karahayıt'ın Pamukkale'nin gölgesinde kaldığı ifade edilebilir. Bu çalışmanın amacı, termal turizm potansiyeli yönüyle Karahayıt destinasyonunun güçlü (strengths) ve zayıf (weaknesses) yönlerini tespit edebilmek, çevreden kaynaklanan fırsat (opportunities) ve tehditleri (threats) ortaya koyabilmektir. Karahayıt destinasyonunun güçlü-zayıf yönler, fırsat-tehditler açısından analiz edilmesiyle, termal turizm kaynaklarının daha etkili kullanabilmesi ve turistlerin daha çok ilgisini çekecek bir cazibe merkezi olması için somut öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Termal turizm, Karahayıt, Swot analizi

GİRİŞ

İnsanlar dinlenme, eğlenme, gezme, görme, eğitim ve sağlık gibi birçok amaçla turizm faaliyetlerine katılmaktadır. Özellikle sağlıklı olmak için arayışlarda bulunmak geçmişten bu yana insanoğlunun önemli seyahat güdülerinin başında gelmektedir. Termal sular bu anlamda bulundukları destinasyonun turizm kapasitesini arttıran önemli kaynaklardır. Termal turizm kavramıyla birlikte, sağlık amacıyla termal sulardan yararlanma fikri ön plana çıkmıştır. Günümüzde termal turizm, sağlık odaklı olmakla birlikte birçok aktivite ve olanakları da içeren bir turizm şekline dönüşmüştür (Tokmak, 2015). Ülkemiz bu anlamda, çok önemli kaynaklara

sahiptir. Karahayıt destinasyonu, halihazırda bazı sorunlar olmasına rağmen, termal turizm açısından önemli bir destinasyondur. Özellikle gerçekleştirilmekte olan termal turizm kenti projesi sayesinde, Karahayıt, dünya standartlarında bir sağlık ve kür merkezi olmaya aday bir destinasyondur. Karahayıt'ın bu proje ile birlikte diğer destinasyona ilişkin bütüncül gelişimine katkısı olması amacıyla şu andaki mevcut durumunu ve geleceğe ilişkin fırsatlarını ortaya koymak adına bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

LİTERATÜR

Doğal şekilde belli bir sıcaklıkta yer üstüne çıkan çeşitli minerallerce zengin olan şifalı sulardan sağlık amacıyla yararlanmak isteyen turistlerin gerçekleştirdikleri termal turizm bu yönüyle her destinasyonda gerçekleştirilebilecek bir turizm türü olarak ifade edilemez (Albayrak, 2013). Dolayısıyla destinasyonun sahip olduğu kaynaklar bu turizm türünün temel çekicilik unsuru olarak ifade edilebilir. Ancak bu kaynaklara sahip olmak da bu turizm türünün bir destinasyonda gerçekleşmesi için yeterli değildir. Türkiye sahip olduğu kaynaklar bakımından dünyada ilk yedi ülke arasında yer alırken, Avrupa'da kaynak potansiyeli açısından birinci, kaplıca uygulamaları konusunda ise üçüncü sıradadır (YİGM, 2019). Dünya jeotermal kaynaklarının %8'i Türkiye de bulunmaktadır (Karabulut, 2004). Ancak Türkiye'de termal turizm uzun süre sadece yerli turizme hizmet veren bir turizm türü olarak kalmıştır. Dünyada genel olarak kişisel gelirlerde ve boş zamandaki artış ve yaşam şeklindeki değişim, termal turizmde hızlı bir gelişme yaşanmasına neden olmuştur. Kitle turizmine göre yerel kalkınma ve sürdürülebilirliğe katkısı çok daha yüksektir çünkü genellikle kırsal alanlarda bulunan kaynaklar sayesinde yerel ekonomilere güçlü katkısı olmaktadır (Alen vd., 2006). İnsanlar bu tür yerlere sağlık sorunları ya da koruyucu, önleyici uygulamalar için seyahat etmekle birlikte termal suların rahatlatıcı etkisi ve bu tür işletmelerdeki hizmetlerin kalitesi nedeniyle de tercih etmektedir (Kervankıran, 2016).

Dünyada yaşanan bu gelişmelerle beraber son yıllarda termal turizm işletmelerinde modernleşme, hizmet kalitesinde ki gelişmeler, sağlık hizmetlerinin işletmelere dahil edilmesi (Kervankıran, 2016) ve nispeten ucuz sağlık hizmetleri Türkiye'de de termal turizmin gelişmesini sağlamıştır. Sahip olunan kaynaklar ve fayda açısından Avrupa ve Dünya'da ki pek çok destinasyona göre hak ettiği yerde olmasa da (Türksoy ve Türksoy, 2010) önemli gelişmeler yaşanmıştır. Antik çağlardan beri termal suların şifa kaynağı olarak kullanıldığı, bu kaynakların bulunduğu yerlerde yılın belirli dönemlerinde festivaller, törenler ve kutlamalar yapmak için insanların toplandığı bilinmektedir (Kervankıran ve Kaya 2013). Türkiye'nin kaplıca geçmişi de oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Anadolu'da Hitit uygarlığı döneminden beri kaplıcalardan faydalandığı bilinmektedir. Anadolu'daki en eski merkezlerden biride Hierapolis (Pamukkale) bölgesidir (Doğaner, 2001). Karahayıt, bu bölge içinde yer alan, Denizli merkezine 20 km., Pamukkale'ye 5 km uzaklıkta bulunan 5000 yıldır şifa kaynağı olarak tanınan bir termal turizm merkezidir. Yaklaşık 900 metre karelik bir alana sahip olan kaplıcada, Mısır kraliçesi Cleopatra'nın yıkandığı ve çamur banyosu yaptığı rivayet

edilmektedir. Kaplıcanın 60 santigrat derecede çıkan termal suyunun içindeki maden oksitlerinin sebep olduğu kırmızı, yeşil ve beyaz renkli travertenler nedeniyle, bölge “Kırmızı su travertenleri” olarak da anılmaktadır. 3 kaynaktan çıkan, zengin mineraller içeren ve radyoaktivitesi yüksek olan Karahayıt kaplıca sularının su sıcaklığına bakıldığında da, su sıcaklığının Pamukkale’deki suların sıcaklığından daha fazla olduğu görülmektedir (GEKA, 2014). Ege Üniversitesi Hidroklimatoloji Enstitüsünün vermiş olduğu rapora göre içerdiği zengin mineralleri ile eşsiz bir sağlık kaynağı olan (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019) Karahayıt kaplıcasının kalp damar sertliği, yüksek tansiyon, romatizma, siyatik, deri hastalıkları, limbo, uyuz, akne ve kaşıntılara iyi geldiği tespit edilmiştir. Çamur banyosu yapıldığında da vücudun direncine ve dayanıklılığına katkı sağladığı bilinmektedir. Karahayıt’ta 9 Nisan 2013 ve 14 Haziran 2013 tarihleri arasında gerçekleştirilen kazıda 1500 yıllık termal yapı ortaya çıkartılmıştır. Bu yapının Anadolu’da ilk defa ortaya çıkan ve şimdiki termal yapıların öncüsü sayılacak nitelikte olduğu tespit edilmiştir. MS 4. ve 5. Yüzyıla tarihlenen yapının ortasında basamaklı ve sıhhi amaçlı kullanılan bir havuz ortaya çıkarılmıştır. Havuza gelen suyun kırmızı su kaynağından özel kanallarla taşındığı ve kullanılan termal suyun dışarı atılması için de kanallar inşa edildiği belirlenmiştir. Binanın Romalıların MS 1. Yüzyılda kurdukları bir merkezi ısıtma sistemi olan Hipokaust sistemiyle ısıtıldığı tespit edilmiştir. Termal yapının içinde, insanların tek başına yıkanabilmeleri için bugünkü duşa kabinlerin öncüsü sayılabilecek yarım daire formu ve mermer kaplamalı duş yerlerine, küçük küvetlere, doğal jakuziye, günümüz göbek taşlarının ilk örnekleri sayılabilecek taşlara ve bu göbek taşına alttan termal su sağlayan pişmiş toprak künklere rastlanmıştır. Yapıdaki traverten mermer tabakası ise, termal suyun tesis içerisinde uzun süre kullanıldığının göstergesidir (Denizli Turizm Değerleri, 2013). Pamukkale destinasyonu, travertenler, Hierapolis antik kenti, jeotermal kaynaklar, bölgede gelişen turizm potansiyeli, turizm ve kentsel gelişme ihtiyaçları ve artan altyapı talepleri nedeniyle, 22.10.1990 tarihinde, **Özel Çevre Koruma Bölgesi** olarak tespit ve ilan edilmiştir (Denizli Valiliği, 2019) Pamukkale termal kaplıcası sisteminin bir kolu sayılan Karahayıt kaplıcası suyu, bileşenleri bakımından oldukça zengindir. Gerçekleştirilen kimyasal analizler sonucu, 466,000 kalsiyum, 1329.569 bikarbonat, 830.000 sülfat, 114.950 sodyum, 2.485 demir, 32.883 magnezyum, 131.344 serbest karbondioksit ve 183.14 radyoaktivite içerdiği tespit edilmiştir (Denizli’de Turizm, 1991). Denizli tanıtım broşürlerinde ağırlıklı olarak, Hierapolis, Laodikya ve travertenlerden bahsedilmekte, Karahayıt ise termal su kapasitesi açısından farklı bir destinasyon olarak pek anılmamaktadır. Denizli ili, antik dönemden günümüze sağlık-termal turizm kenti olarak isimlendirilmekle birlikte, termal su kaynakları sıralanırken, “Pamukkale, Karahayıt, Akköy, Yenicekent, Sarayköy arasında uzanan bölgede sıcaklıkları 36 ile 240 santigrat derece arasında değişen yararlı ve kaliteli termal sular” ifadesiyle nitelendirilmektedir (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019).

Denizli büyükşehir olduktan sonra Karahayıt belediye statüsünü yitirmiş ve Pamukkale belediyesine bağlı bir mahalle haline gelmiştir. Denizli merkeze yakın olması nedeniyle de burada işyeri sahibi olan ya da çalışan kişilerin şehir merkezinde yaşamayı tercih etmesiyle

nedenleriyle Karahayıt'ta bir nüfus kaybı yaşanmıştır (Şanlı ve Kara, 2019). Bir sorun olarak algılanabilecek bu durum, yine şehir merkezinin yakın olması ve ulaşımın kolay olması sebebiyle bölgedeki insan kaynağı açısından bir soruna yol açmamaktadır. Denizli ilinde termal marka kent, kür parkı ve kür merkezi oluşturmak amacı ile 13.03.2008 tarih ve 26815 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 13317 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Akköy-Gölemmezli, Sarayköy ve Buldan-Tripolis'i kapsayan bölge "Denizli Termal Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" ilan edilmiştir. Bu bölgedeki yatırımların tamamlanarak projenin gerçekleştirilmesi bölgedeki tek gecelik konaklama sorununu büyük ölçüde ortadan kaldıracığı düşünülmektedir. Karahayıt'ta gerçekleştirilen kentsel dönüşüm çalışmaları ile Karahayıt'ın da bir sağlık kenti haline getirilmesi ile ilgili çalışmalar devam etmektedir (Boyras ve Çetin, 2019). Bu projenin gerçekleşmesi Karahayıt'ın adının önemli bir destinasyon olarak yerini almasını sağlayacak olmasına rağmen şu anda, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün web sitesinde Pamukkale ile ilgili yayınlanan hem İngilizce hem Almanca broşürlerde, Karahayıt adı geçmemektedir (Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2019).

Tablo 1. Karahayıt Destinasyonundaki Turizm Olanakları Kapasitesi

İşletme Tipi	İşletme Sayısı	Oda Kapasitesi	Yatak kapasitesi
Turizm işletme belgeli oteller	8	1655	3308
Belediye Belgeli Oteller	11	872	2267
Pansiyonlar	106	2064	4316
Toplam	125	4591	9891

Kaynak: Denizli İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2019) <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Konaklama-Yeme-Icme/Karahayıt-Ksb> (erişim tarihi 08.11.2019)

Karahayıt destinasyonundaki turizm olanakları kapasitesine bakıldığında, 8 adet turizm işletme belgeli otel, 11 adet belediye belgeli otel ve 106 adet pansiyon olduğu görülmektedir. Bu işletmelere ait toplam oda kapasitesi 4591 ve toplam yatak kapasitesi 9891'dir.

Tablo 2. Pamukkale Destinasyonundaki Turizm Olanakları Kapasitesi

İşletme Tipi	İşletme Sayısı	Oda Kapasitesi	Yatak kapasitesi
Turizm işletme belgeli oteller	2	365	738
Belediye Belgeli Oteller	20	783	1655
Pansiyonlar	17	237	518
Toplam	39	1385	2911

Kaynak: Denizli İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2019) <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Konaklama-Yeme-Icme/Pamukkale-Ksb> (erişim tarihi 08.11.2019)

Pamukkale destinasyonundaki turizm olanakları kapasitesine bakıldığında, 2 adet turizm işletme belgeli otel, 20 adet belediye belgeli otel ve 17 adet pansiyon olduğu görülmektedir. Bu işletmelere ait toplam oda kapasitesi 1385 ve toplam yatak kapasitesi 2911'dir.

Tablo 3. Sağlık Bakanlığı'ndan belgeli termal turizme hizmet eden tesisler

Bulunduğu Destinasyon	İşletme Sayısı
Karahayıt	7
Pamukkale	-
Sarayköy	2
Toplam	9

Kaynak: Denizli İl Kültür Turizm Müdürlüğü (2019) <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Konaklama-Yeme-Icme/Saglik-Bak-Bel-Termal-Oteller> (erişim tarihi 08.11. 2019)

Denizli ilinde Sağlık Bakanlığı'ndan belgeli termal turizme hizmet eden tesis kapasitesine bakıldığında, bu tesislerin 7'sinin Karahayıt'ta ve 2'sinin Sarayköy'de bulunduğu görülmektedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı Türkiye'nin en önemli çekiciliklerinden biri olan Pamukkale travertenlerinin hemen yanında yer alan ve tedavi edici özelliğe sahip termal kaynaklara sahip olan Karahayıt'ın uluslararasılaşma çabaları dahilinde mevcut durumunun ve geleceğe ilişkin konumunun SWOT analizi ile belirlenerek, yapılacak çalışmalar için bir çerçeve oluşturabilmektir. Bu amaç çerçevesinde Karahayıt'ın termal turizm konusundaki güçlü ve zayıf yanları ile geleceğe yönelik tehdit ve fırsatları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda Karahayıt'a ilişkin ikincil veriler taranarak, Karahayıt'ta gerçekleştirilmekte olan projeler, önceki dönemlere ait çalışmalar ve yerel yönetim uygulamaları değerlendirilerek bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Araştırmada ortaya çıkan sonuçların Karahayıt termal turizminin geliştirilmesi ve daha etkili bir sağlık ve termal turizm kentinin oluşturulmasında katkı sağlaması umulmaktadır. Bununla birlikte araştırma sonuçlarının sektördeki tüm paydaşlara ve Denizli turizm literatürüne de katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Tarihi değerleri ile Pamukkale ve termal doğal kaynaklarıyla Karahayıt, Denizli için önemli turistik destinasyonlardır. Dünya Sağlık Örgütü mineralli termal suların tedavi amaçlı kullanılmasını desteklemekte, Pamukkale ve Karahayıt'ta bulunan şifalı termal sular da yerli ve yabancı turistlere yönelik tedavi amaçlı kullanılmaktadır. 1990'lı yıllara kadar planlamanın yeterince denetlenmemesi ve kaynak kullanımının düzensizliği nedeniyle bu destinasyonlarda turizme hizmet veren işletmeler, kendi termal kaynaklarını sondajlarla çıkarmışlardır.

1990'lı yılların başlarından itibaren ise, Pamukkale ve Karahayıt'ta termal turizm ile ilgili planlama ve düzenlemelere gidilmiş, Hierapolis ören yeri içindeki oteller kapatılmış, böylece

devletin yatırım politikalarını yönlendirmesi ile şimdiki turizm formatının haritası şekillenmeye başlamıştır. Aynı dönemlerde, Pamukkale ve Karahayıt'ta termal turizmi geliştirmeye ve yatak kapasitesini arttırmaya dönük turizm yatırımları hızlanmıştır (Denizli Valiliği, 2019). 2017 yılında Denizli'de düzenlenen 2. Uluslararası Termal Sağlık Turizmi Zirvesi'nde "Pamukkale ve Karahayıt'ın Beyaz ve Kırmızı Su ile sağlık sunduğu" teması işlenmiş, Pamukkale'nin tarihi ve doğal güzellikleri yanında, Karahayıt'ın da zengin doğal tedavi kaynakları vurgulanmıştır (2.Uluslararası Termal Sağlık Turizm Zirvesi, 2017). 2018 yılında Karahayıt'ta düzenlenen Denizli Termal Sağlık Turizm Çalıştay'ında, Karahayıt'ın termal turizm açısından sorunları Turizm Alt Komisyonu tarafından değerlendirilmiştir. Çalıştayın sonuç raporunda, öncelikle il çapında turizm strateji planının oluşturulması gerekliliği, sağlık turizmi yönetim koordinasyonunun oluşturulması, yerli ve yabancı yatırımcıların termal sağlık odaklı yatırımlarının arttırılması için enformasyon ve yönlendirme çalışmalarının yapılması gibi konuların önemine değinilmiştir. Çalıştayda, yerel halkın, işletmelerin ve esnafın eğitilmesi üzerinde de durulmuştur. Bunun yanında Denizli'nin çekirdek ürün olarak nitelendirilen termal suyun diğer turistik ürünlerle desteklenerek zenginleştirilmiş ürün haline dönüştürülmesi, Karahayıt bölgesinde daha önceden yaşamış olan medeniyetlere aiti tarihi ve kültürel unsurları yansıtan mimari tasarımlara yer verilmesinin uygun olacağı, termal sağlık turizm paketlerinin satılması için aracı kurumların teşvik edilmesi üzerinde durulmuştur. Çalıştayda ayrıca, tutundurma çabaları açısından tematik destinasyon web sayfasının oluşturulması, sosyal medya hesapları, blog sayfaları Tripadvisor, Foursquare gibi platformlarda içeriklerin oluşturulması önerilmiştir (Denizli Termal Sağlık Turizm Çalıştay, 2018). Denizli ilinde yer alan Türkiye'nin önemli üniversitelerinden Pamukkale Üniversitesi tarafından, Karahayıt'ın termal sağlık kenti olmasına katkıda bulunacak olan Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hastanesi'nin temelleri atılmıştır. Karahayıt için önemli proje olan hastanenin 2020'de tamamlanması planlanmaktadır. Karahayıt'ın termal sağlık kenti yaklaşımıyla fiziki bir master planı oluşturulması sürecinde, bölgedeki doğal ve kültürel peyzajın koruma-kullanma dengesi dikkate alınarak öncelikli olarak Pamukkale Üniversitesi öğretim üyelerinden oluşturulmuş uzman bir ekip tarafından jeolojik, ekolojik, arkeolojik, hidrolojik, sosyolojik, klimatolojik vb. birçok bilim disiplinin yörede yapacağı araştırmalar gerçekleştirilecektir (Denizli Termal Sağlık Turizm Çalıştay, 2018).

Boyras ve Çetin (2019) çalışmalarında turizm belgeli işletmelerde jeotermal enerji ve kaynak sularının kullanımına ilişkin yaptıkları çalışmada, otellerin termal kaynak sularını ya kendi kuyularından ya da belediyenin kuyusundan kendi imkanları ile işletmelerine ulaştırdıkları, jeotermal kaynak sularını enerji kaynağı ve sağlık amaçlı havuzlarda ve SPA bölümünde kullandıklarını belirlemişler. Araştırmacılar bölgedeki jeotermal kaynak sularının kullanımına ilişkin en önemli sorunlardan birinin büyük küçük pek çok işletmenin belediye kuyusundan suyu kullanmasına rağmen taşıma işini herkesin kendisi yapması ve taşıma sistemlerinde bir standardın olmaması nedeniyle enerji kayıplarının olduğunu ifade etmişlerdir. Karahayıt'ta jeotermal kaynakların kullanımı konusunda bir denetim planlama ve altyapı sorunu olduğu

görülmektedir. Ancak gerçekleştirilmekte olan proje ile bu sorunların büyük ölçüde ortadan kalkacağı düşünülmektedir. Karahayıt'taki termal kaynak kullanımına ilişkin bir diğer sorunda kullanılan suların geri dönüşümünün bazı teknik zorluklar ve hijyen sorunları nedeniyle işletmeler tarafından uygulanmaması ve sadece yaz aylarında bahçe sulaması için kullanılması (Boyras ve Çetin, 2019) ciddi bir su israfına neden olmaktadır. Bu sorunların yanında işletmelerin genel olarak yönetici seviyesinde sorunların farkında olmaları, çözüme yönelik önerilerinin bulunması, sürdürülebilir bir kaynak kullanımına yönelik hevesli olmaları ve bölgenin geleceğine yönelik kararlara katılıma istekli olmaları bölgedeki işletmelerin etkisi bakımından olumlu unsurlar olarak belirtilebilir. Swot Analizi çerçevesinde Karahayıt'ın güçlü ve zayıf yönleri ile karşı karşıya kaldığı fırsatlar ve tehditler şu şekilde sıralanabilir:

Güçlü Yönler

- Karahayıt'taki kırmızı suyun sıcaklığının 60 °C sıcaklıkta olması ve saniyede 1500 litre debiyle akması
- Bölgenin kırmızı suyla birlikte, yerin altından doğal olarak havuzlar içinde biriken doğal çamur kaynağına sahip olması (Denizli Valiliği, 2019)
- Mevcut konaklama tesislerinin büyük çoğunluğunun Karahayıt'ta bulunması
- Karahayıt destinasyonunun Denizli il merkezine yakın olması, havaalanına yakın olması ve ulaşımın rahat gerçekleşmesi
- Karahayıt termal sağlık kenti projesinin gündemde olması
- Turizm işletme belgeli tesislerin sayısının daha fazla olması
- Pamukkale Üniversitesinde önlisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde turizm bölümlerinin bulunması
- Bölgenin kültür varlıkları açısından çok zengin olması
- Bölgenin zengin bir tarihi geçmişe sahip olması
- Bölgede son yıllarda artan balon ve yamaç paraşütü faaliyetleri ile rekreasyon olanaklarının artması
- Bölgede jeotermal kaynak sularının kullanımının, enerji için fosil yakıt kullanılmasına engel olarak belirli ölçüde çevrenin korunmasını sağlaması
- Karahayıt'ın yerel nüfusunun az olmasına rağmen şehir merkezine yakınlığı nedeniyle insan kaynağı açısından avantajlı olması
- Diğer kaplıca bölgelerine göre çarpık yapılaşmanın daha az olması ve sağlık turizmi için dönüşüme elverişli olması.
- Bölgenin 12 ay sağlık hizmeti verebilen iklim özelliğine ve yüksek oksijen oranına sahip olması
- Turistik çevre illerden Pamukkale'ye kara yolu ile ulaşım kolaylığının bulunması
- Bölgenin çevresinde Laodikya, Afrodias ve Tripolis antik kentlerinin bulunması (Denizli Valiliği, 2019).

Zayıf Yönler

- Karahayıt'ın bölgesel tanıtım broşürlerinde, internetteki reklamlarda, bölgede faaliyet gösteren işletmelerin tanıtım araçlarında çok az yer alması ya da hiç yer almaması
- Pamukkale gibi dünyaca tanınan bir çekiciliğe çok yakın olması
- Pamukkale'nin gölgesinde kalması
- Yerel nüfusun azalma eğiliminde olması
- Jeotermal kaynakların kullanımına ilişkin altyapı çalışmalarının planlanan şekliyle gerçekleştirilmemiş olması
- Bölgedeki otel ve pansiyonların jeotermal su kullanımı konusunda anlaşmazlıklarının bulunması
- Kullanılan suyun geri dönüşümü konusunda çalışmaların olmaması
- Gerçekleştirilmekte olan sağlık kenti projesine işletme sahibi olan yerel halkın düşük desteği

Fırsatlar

- Dünyada jeotermal ısı ve kaplıca kaynakları açısından Türkiye'nin üst sıralarda bulunması
- Termal kaynakların debilerinin yüksek olması, eriyik mineral maddeler ve sıcaklık değerleri bakımından termal kür ve uygulamalarına uygun olması ve termal kaynakların çoğunun coğrafi konumlarıyla (deniz kıyısına yakın veya orta yükseklikteki dağlık ve ormanlık bölgede) termal turistik çekim merkezi olmaya aday olması
- Termal yönetmeliği konusunda son yıllarda devam eden hazırlık süreci ve "termal destinasyon" öngörüsüyle ilin coğrafyasına bağlı bir kaç yerleşimin Master Plan'a dahil edilmiş olması
- Son yıllarda gerçekleştirilen çalıştaylarla termal turizm ve sağlık kavramlarına odaklanması
- Yöre halkında turizm farkındalığının bulunması
- Denizli'nin iç ve dış turizme on iki ay hizmet sunulabilecek durumda olması
- Yerli ve yabancı turistlerin yoğun olarak ziyaret ettikleri bir destinasyon olması (Denizli Valiliği, 2019)

Tehditler

- Jeotermal kaynakların sürdürülebilirliği konusunda yeterli çalışmanın bulunmaması
- Turizm farkındalığı bulunmasına rağmen yöre halkının, sadece turizmin ekonomik faydalarına odaklanmış olması
- Bölgede çok fazla termal kaynağa sahip destinasyonların bulunması
- Rekreasyon faaliyetlerinin sadece turistler gözetilerek gerçekleştirilmesinin yöre halkının turizme olan desteğini azaltması
- Paydaşlar arasındaki iletişim ve işbirliğini geliştirecek çalışmaların yeterli olmaması

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Türkiye'nin en önemli çekiciliklerinden biri olan Pamukkale travertenlerinin hemen yanında yer alan ve tedavi edici özelliğe sahip termal kaynaklara sahip olan Karahayıt'ın uluslararasılaşma çabaları dahilinde mevcut durumunun ve geleceğe ilişkin konumunun SWOT analizi ile belirlenerek, yapılacak çalışmalar için bir çerçeve oluşturabilmektir. Bu amaç çerçevesinde Karahayıt'ın termal turizm konusundaki güçlü ve zayıf yanları ile geleceğe yönelik tehdit ve fırsatları ortaya konmaya çalışılmıştır. Karahayıt'ın güçlü yanları olarak, kırmızı suyun sıcaklığı ve içeriği, yerin altından doğal olarak havuzlar içinde biriken doğal çamur kaynağına sahip olması, konaklama tesislerinin büyük çoğunluğunun Karahayıt'ta bulunması, Karahayıt termal sağlık kenti projesinin gündemde olması, Pamukkale Üniversitesinde önlisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde turizm bölümlerinin bulunması, bölgenin kültür varlıkları açısından çok zengin olması, son yıllarda artan balon ve yamaç paraşütü faaliyetleri ile rekreasyon olanaklarının artması sayılabilir. Zayıf yönleri ise, Karahayıt'ın bölgesel tanıtım broşürlerinde, internetteki reklamlarda, bölgede faaliyet gösteren işletmelerin tanıtım araçlarında çok az yer alması ya da hiç yer almaması, Pamukkale gibi dünyaca tanınan bir çekiciliğe çok yakın olduğu için Pamukkale'nin gölgesinde kalması, jeotermal kaynakların kullanımına ilişkin altyapı çalışmalarının planlanan şekliyle gerçekleştirilmemiş olması ve otel ve pansiyonların jeotermal su kullanımı konusunda anlaşmazlıklarının bulunması, kullanılan suyun geri dönüşümü konusunda çalışmaların olmaması, gerçekleştirilmekte olan sağlık kenti projesine işletme sahibi olan yerel halkın düşük desteği olarak ifade edilebilir. Karahayıt fırsatlar açısından değerlendirildiğinde, dünyada jeotermal ısı ve kaplıca kaynakları açısından Türkiye'nin üst sıralarda bulunması, termal kaynakların debilerinin yüksek olması, eriyik mineral maddeler ve sıcaklık değerleri bakımından termal kür ve uygulamalarına uygun olması ve "termal destinasyon" öngörüsüyle Master Plan'ın gerçekleştiriliyor olması, son yıllarda gerçekleştirilen çalıştaylarla termal turizm ve sağlık kavramlarına odaklanılması, yöre halkında mevcut turizm farkındalığının bulunması, turistlerin yoğun olarak ziyaret ettikleri bir destinasyon olması önemli fırsatlar olarak ortaya konulabilir. Tehdit unsurlarına bakıldığında da jeotermal kaynakların sürdürülebilirliği konusunda yeterli çalışmanın bulunmaması, turizm farkındalığı bulunmasına rağmen yöre halkının, sadece turizmin ekonomik faydalarına odaklanmış olması, bölgede çok fazla termal kaynağa sahip başka destinasyonların bulunması, rekreasyon faaliyetlerinin sadece turistler gözetilerek gerçekleştirilmesinin yöre halkının turizme olan desteğini azaltması ve paydaşlar arasındaki iletişim ve işbirliğini geliştirecek çalışmaların yeterli olmaması sayılabilir. Tüm bunlar göz önüne alındığında, sonuç olarak, Karahayıt'ın termal sağlık kenti olarak geliştirilme çabalarının oldukça yerinde olduğu, güçlü jeotermal kaynaklara sahip bir destinasyon olarak, Pamukkale'nin gölgesinde kalsa da aslında yerli ve yabancı turistlerin dikkatini çektiği, turistik işletmeler bakımından oldukça zengin ve yeterli olduğu, zayıf yönlerinin ve tehdit unsurlarının üzerinde durularak gerekli önlemlerin alınmasıyla çok daha güçlü bir turistik destinasyon olacağı ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak A. (2013). Alternatif Turizm, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Alen, M., Fraiz, J. A., & Rufin, R. (2006). Analysis of health Spa customers expectations and perceptions: The case of Spanish establishments. *Revista de Estudos Politécnicos. Tekhne-Revista de Estudos Politecnicos* 3(5/6), 245– 262.
- Boyras, M. & Çetin, A. (2019). Termal Otel İşletmelerinde Jeotermal Kaynak Kullanımının Yönetici Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi: Denizli İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 10(23), 84-98.
- Değirmencioğlu A.Ö. ve Ahipaşaoğlu S. (1999). Anadolu’da Turizm Rehberliği Temel Bilgileri, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2019). Termal Sağlık Turizmi <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Termal-Saglik-Turizmi>, erişim tarihi 10.11.2019).
- Denizli Valiliği. (2019). Denizli Turizm Potansiyeli. <http://www.denizli.gov.tr/turizm-sektoru> (erişim tarihi 10.11.2019).
- Denizli Turizm Değerleri (2013), Tanıtım Broşürü. Denizli Valiliği
- Denizli’de Turizm (1991), Tanıtım Kitapçığı, Denizli Valiliği
- Denizli 2.Uluslararası Termal Sağlık Turizm Zirvesi Kitapçığı (2017), Denizli Belediyesi
- Doğaner, S. (2001), *Türkiye Turizm Coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- GEKA, (2014). Bir Denizli Seyahati. http://www.geka.gov.tr/Dosyalar/o_1a47pjvdl65g1kd11fmk1gkindr8.pdf, erişim tarihi 10.11.2019).
- Karabulut, Y. (2004). *Türkiye enerji kaynakları*. Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.
- Kervankıran, İ., & Kaya, H. (2013). The use and sustainability of geothermal resources in tourism in Turkey. In A. Drujinin, Z. Kostova, I. Sharuho, & E. Atasoy (Eds.), *The science and education at the beginning of the 21st century in Turkey* (pp. 102–115). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press.
- Kervankıran, İ. (2016). Between Traditional and Modern: Thermal Tourism in Turkey. I.Egresi (Eds.), In *Alternative Tourism in Turkey*, (pp.109-124), New York: Springer International Publishing.
- Şanlı, C. & Kara, H. (2019). Determination of Thermal Tourism Potential in Karahayıt, Denizli: A Study on Local Tourists. *International Journal of Geography and Geography Education*, 40, 266-282.
- Tokmak C. (2015). Termal Turizm, Sağlık Turizmi, Editör: Saadet Pınar Temizkan, Detay Yayıncılık, Ankara, 2015, 37-73
- Türksoy, A. & Türksoy, S.S. (2010). Termal Turizmin Geliştirilmesi Kapsamında Çeşme İlçesi Termal Kaynaklarının Değerlendirilmesi, *Ege Akademik Bakış*, 10(1), 699-725.
- YİGM, (2019). Termal Turizm Master Planı 2007 - 2023. 25.12.2019 tarihinde <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-11481/termal-turizm-master-plani-2007-2023.html> adresinden ulaşılmıştır.
- Zengin M. ve Alkan H. (2018), Denizli Termal Sağlık Turizm Çalıştay Kitabı, Denizli: Pamukkale Üniversitesi e-Yayınları, 3.

http://www.pamukkale.gov.tr/www/resimler/orjinal/images/TURKCE_WEB.pdf, s.38, erişim tarihi: 10.11.2019).

http://www.pamukkale.gov.tr/www/resimler/orjinal/images/KITAPCIK_ingilizce.pdf, s.42, erişim tarihi: 10.11.2019).

<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Konaklama-Yeme-Icme/Karahayit-Ksb> (erişim tarihi 08.11.2019).

<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Konaklama-Yeme-Icme/Pamukkale-Ksb> (erişim tarihi 08.11.2019).

<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Konaklama-Yeme-Icme/Saglik-Bak-Bel-Termal-Oteller> (erişim tarihi 08.11. 2019).

<http://www.denizli.gov.tr/turizm-sektoru> (erişim tarihi 10.11.2019).

(<http://www.denizli.gov.tr/turizm-sektoru> erişim tarihi 10.11.2019).

YÖRE HALKININ TURİZM POLİTİKALARINA GÜVENİ: PAMUKKALE ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Nuray Selma Özdiçiner
Pamukkale Üniversitesi

Öğr. Gör. Ahmet Çetin
Pamukkale Üniversitesi

ÖZET

Güven ve güvensizlik dinamikleri, modern toplumu, sosyal ilişkileri ve gelişim süreçlerini anlamada temel unsurdur. Güven, toplumsal ağ içindeki siyasal ve ekonomik güçlerin inşasıdır ve siyasal tartışma ve sosyal yüzleşmeden doğar. Güven, dünyayı, kurumların işleyişini, karar alma süreçlerini, sosyal, politik ve topluluk ilişkilerini anlamak için önemlidir, çünkü insan ve sosyal yaşamın temelini oluşturur. En çok davranış bilimcileri tarafından çalışılmış kavramlardan biri olan güven, psikologlar, ekonomistler, sosyologlar, siyaset bilimcileri, yönetim, pazarlama ve turizm ve işletme bilimcileri tarafından sıklıkla çalışılan bir konu olmuştur. (Nunkoo, Gürsoy ve Ramkissoon 2013). Çeşitli araştırmalar, güvenin güvenilen kurum ya da kişi davranışı hakkında bir beklenti olduğunu göstermektedir (Earle vd., 2007; Fukuyama 1995; Uslaner 2007). Vatandaşların sahip olduğu yüksek güven ise, çalışanların devri, sinizm ve ihmal gibi yıkıcı davranışları azaltma eğilimindedir. Adalet teorisi ve sosyal değişim yaklaşımına dayanarak, vatandaşların ilgili kuruma daha fazla sadık olacakları söylenebilir. Turizmde güven, çatışmaları azaltmada, planlama ve geliştirmede etkin işbirliği ve ortaklıkları teşvik etmede yararlıdır (Beritelli, 2011). Sürdürülebilir ve demokratik bir turizm ve destinasyon gelişiminin önemli bir bileşeni ve iyi bir turizm yönetişiminin temel bir bileşenidir (Nunkoo, 2015; Nunkoo ve Smith, 2013, 2015; Nunkoo ve Ramkissoon, 2012). Yüksek güven düzeyleri, ilişkilerde çatışma riskini azaltması, memnuniyet ve bağlılığı güçlendirmesi (Palmatier vd., 2006; Macintosh, 2009; Nielsen, 2011) gibi nedenlerle önemli olup, turizm politikası geliştirenlerin dikkate alması gereken bir konudur. Turizmin sürdürülebilirliği ve gelişimi yöre halkının desteği ile mümkündür. Önceki çalışmalar, vatandaşların kurumlara duyduğu güven ile kalkınma ve hükümet politikalarına verilen siyasi destek arasındaki pozitif ilişkiyi onaylamaktadır (Nunkoo, Ramkissoon ve Gürsoy 2012). Ancak hiçbir yere yerel halkın demografik özelliklerine göre farklılık olup olmadığına odaklanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin önemli destinasyonlarından biri olan Pamukkale'de yöre halkının demografik verilerinin turizm politikalarına olan güveninde farklılık oluşturup oluşturmadığını açığa çıkarmaktır. Bu ana amaç özelinde politika yapıcılarının dikkatini bu konuya çekerek sürdürülebilir turizm bağlamında yöre halkının önemini vurgulamaktır. Yapılan araştırma sonucunda cinsiyet, yaş, gelir gibi bazı demografik değişkenlerin turizm politikalarına bakışta farklılık oluşturduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yöre halkı, turizm politikaları, güven

1.GİRİŞ

Güven, başarılı ticari, kişisel ve örgütsel ilişkileri anlamak için temel bir kavramdır (Palmatier, Dant, Grewal ve Evans, 2006). Güven ve güvensizlik dinamikleri, modern toplumu, sosyal ilişkileri ve gelişim süreçlerini anlamada temel unsurdur. Güven, toplumsal ağ içindeki siyasal ve ekonomik güçlerin inşasıdır ve siyasal tartışma ve sosyal yüzleşmeden doğar. Güven, dünyayı, kurumların işleyişini, karar alma süreçlerini, sosyal, politik ve topluluk ilişkilerini anlamak için önemlidir, çünkü insan ve sosyal yaşamın temelini oluşturur (Stein ve Harper, 2003). Literatürde güven için yapılmış çok sayıda tanım (Fukuyama 1995; Mishra 1996; Nyhan 2000; Nguyen ve Rose, 2009), mevcut olmakla birlikte evrensel olarak kabul edilebilir bir tanımı bulunmamaktadır. Nguyen ve Rose (2009) güveni psikolojik bir durum olarak tanımlarken Fukuyama (1995: 27), güveni diğer üyelerin paylaştığı ortak normlara dayanan, düzenli, dürüst ve işbirliğine dayalı bir davranış topluluğu içinde ortaya çıkan beklenti olarak tanımlamıştır. Fukuyama tanımında, bir topluluk içindeki büyük ölçüde karşılıklı bir ilişkiden bahsetmektedir (Vigoda-Gadot vd., 2012). So ve Sculli (2002)'de bu karşılıklı ilişkiye vurgu yaparak, güveni, toplumun uzun süreli tutarlı ve öngörülebilir hareketleriyle oluşan değiş tokuş ilişkisinde riskler veya belirsizliklerle başa çıkmak için karşılıklı ilişkide önemli bir unsur tanımlamaktadır. Ayrıca, “güven başkalarının niyetlerinin veya davranışlarının olumlu beklentilerine dayanarak kırılganlığı kabul etme niyetini de içeren psikolojik bir durum” olarak tanımlanmaktadır (Rousseau ve ark. 1988, 395). Nguyen ve Rose (2009)'da güveni, psikolojik bir durum olarak tanımlamışlardır.

Kamu kuruluşları incelendiğinde, güven ilişkilerine katılanlar başlıca siyasi partiler, hizmet sağlayıcıları ve hizmet alıcılarıdır. Her iki taraf, görüşlerini diğer tarafa yansıtır. Bu nedenle, kamu görevlileri ve vatandaşlar, kamu idaresinin güven oyununda önemli aktörler haline gelmektedir. Kamu yöneticileri, halkın çıkarlarının koruyucularıdır. Sahip oldukları güçleri onlara halk tarafından verilir ve halk için güvenilir ve yönetsel olarak etkili bir alanda kullanılır (Vigoda-Gadot vd., 2012). Güven, yerel topluluklar adına karar alma sürecine katılan bu bireylerin algılanan güvenilirliği ve yardımseverliğini içerir. Yerel toplulukların, bu kişilerin işi etkin bir şekilde yerine getirmedeki uzmanlığına olan inancını ifade eder (Gursoy vd., 2016). Kamu yöneticileri politikalarını belirlerken bunu asla unutmamalıdır. Turizm politikalarına olan güvende de yine turizm hizmetini alan, veren ve her ikisini etkileyen hükümet kararları yer alır ki onlar turizm politikalarının belirleyicileridir. Yerel yöneticiler ise bu politikaların uygulayıcıları olarak tanımlanabilir.

Turizmde güven, çatışmaları azaltmada, planlama ve geliştirmede etkin işbirliği ve ortaklıkları teşvik etmede yararlıdır (Beritelli, 2011). Sürdürülebilir, demokratik bir turizm ve destinasyon gelişiminin önemli bir bileşenidir. Aynı zamanda iyi bir turizm yönetişiminin temel bileşenidir (Nunkoo, 2015; Nunkoo ve Ramkissoon, 2012; Nunkoo ve Smith, 2013, 2015). Yüksek güven düzeyleri, ilişkilerde çatışma riskini azaltması, memnuniyet ve bağlılığı güçlendirmesi (Palmatier vd., 2006, Macintosh, 2009, Nielsen, 2011) gibi nedenlerle önemli olup, turizm politikası geliştirenlerin dikkate alması gereken bir konudur. Turizmin sürdürülebilirliği ve

gelişimi ancak yöre halkının desteği ile mümkündür. Türkiye açısından turizm planlamasındaki yerel halkın katılımına ilişkin eğilim “Beş Yıllık Kalkınma Planlarında görülebilir. Ancak 7. Beş Yıllık Kalkınma Planına gelene kadar bu konu ihmal edilmiştir. 7. Beş Yıllık Kalkınma Planında yerel yönetimlerin ve toplumun turizm ile ilgili kararlara katılması amaçlanmıştır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde gelen turist sayısının artışına yönelik büyüme politikaları, kitle turizmini ve beraberinde birçok olumsuz sonucu yaratarak, toplumu göz ardı etmiştir (Hall 1994). Turizmle ilgili kararlarda yerel toplumların sosyo-ekonomik koşulları dikkate alınmamıştır. (Hall 1994; King vd. 2000; Mitchell ve Reid 2001; Scheyvens 2002; Timothy 2002; Tosun 2005). Diğer bir ifadeyle yerel toplum kararlarda söz sahibi olmamasına rağmen bunun sıkıntısını yaşayan olmuştur (Timothy 2002; Liu ve Wall 2004). Her destinasyonda aynı olmamakla birlikte, gelişmekte olan birçok ülkede turizm gelişim sürecine toplumun katılımının operasyonel, yapısal ve kültürel sınırlarının olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu durum gelişmekte olan birçok ülkede hâkim sosyo-politik, ekonomik ve kültürel yapının bir yansıması gibidir. Yerel topluluklar için katılımcı turizm geliştirme yaklaşımını formüle etmek ve uygulamak, zahmetli sosyal, ekonomik ve çevresel değişimlere dayanan zor siyasi seçimler gerektirmektedir. Bunun için başlıca uluslararası kuruluşların, STK'ların, uluslararası tur operatörlerinin ve çok uluslu firmaların yardım ve işbirliğinin yanı sıra sosyo-politik, yasal, idari ve ekonomik yapıda tam bir değişikliğe ihtiyaç bulunmaktadır (Tosun, 2000). Turizme özgü olarak, yerel toplumun katılımı üç şekilde gerçekleşebilir: Kendiliğinden katılım (spontaneous participation), ikna yoluyla katılım (induced participation) ve baskıcı katılım (manipulative participation). Gelişmekte olan ülkelere en çok ikna yoluyla katılım görülmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede sürecin başlaması ve kurumsallaşması için hükümetler merkezi bir rol oynayarak, yerel yönetimlere görev vermektedirler. Bu anlamda sivil toplum kuruluşları (STK) 'nı ve yerel heyetleri desteklerler (Tosun 1999). Gelişmekte olan diğer ülkelere olduğu gibi Türkiye’de de hem turizm planlama ve kararlarına katılım, hem de buna bağlı olarak yerel halkın turizm politikalarına olan güveni farklılık gösterir.

Bu çalışmada Türkiye’nin önemli destinasyonlarından biri olan Pamukkale destinasyonundaki yöre halkının turizm politikalarına güveni sorgulanmış ve demografik verilere göre bir farklılık olup olmadığı araştırılmıştır.

2.LİTERATÜR

Çeşitli araştırmalar, güvenin güvenilen kurum ya da kişi davranışı hakkında bir beklenti olduğunu göstermektedir (Earle vd., 2007; Fukuyama 1995; Uslaner 2007). Uslaner, (2007) vatandaşların birbirlerine olan özel güveni ile genel güvenin, ilişkili olduğunu savunmaktadır. Vatandaşların sahip olduğu yüksek güven, çalışanların devri, sinizm ve ihmal gibi yıkıcı davranışları azaltma eğilimindedir. Adalet teorisi ve sosyal değişim yaklaşımına dayanarak, güven tesis edilen vatandaşların ilgili kuruma daha fazla sadık olacakları söylenebilir (Vigoda-Gadot vd., 2012).

En çok davranış bilimcileri tarafından çalışılmış kavramlardan biri olan güven, psikologlar, ekonomistler, sosyologlar, siyaset bilimcileri, yönetim, pazarlama ve turizm ve işletme

bilimcileri tarafından sıklıkla çalışılan bir konu olmuştur (Nunkoo, Gürsoy ve Ramkissoon 2013).

Kamu kurum ve politikalarına güven en çok işlenen konulardandır: Örneğin Vigoda-Gadot et al. (2012), İsrail’de devlet memurlarının vatandaşlara duyduğu güveni araştırmışlardır. Hem devlet memurlarının vatandaşlara olan güvenini (örneğin, iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel politika, kamu sektörü motivasyonu ve genelleştirilmiş güven açılarından) hem de bazılarının güvencesini sınamak için güvenin karşılıklı niteliğini temel alarak daha önceki modelleri gözden geçirerek bir model geliştirmişler ve bu model örgütsel politikaların ve genelleştirilmiş güvenin, kamu görevlilerinin vatandaşlara duydukları güvenin en güçlü belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Abbas vd. (2014) ise Kuzey Lübnan’da çevre yönetim sürecinde vatandaşların güven algısına odaklanmışlardır. Sonuçlar, insanlara devlete nasıl güvendiğini, aralarındaki ilişkiyi, katılımlarını ve devletin meşruiyetini nasıl algıladıklarını göstermektedir. Bu çalışma, Lübnan’daki vatandaşların karar alma veya çevresel faaliyetlere katılım ve işbirliğinin, doğal çevre kaynaklarının durumunu korumak ve geliştirmek için hayati önem taşıdığını göstermiştir. Mohammadi ve Zangeneh (2013) Neyshabur/İran vatandaşlarının belediyeye olan güveni üzerinde etkili faktörleri araştırmışlardır. Vatandaşların güvenlerinin kazanılması için vatandaşlık haklarının gözetilmesi, adalet, eşitlik ve etkinliğe özellikle dikkat etmek gerektiğini belirlemişlerdir.

Turizm alanında da yapılan güven çalışmaları oldukça fazladır. Örneğin; Aslan (2008), turizm planlamasına yerel toplumun katılımında öncü kuruluşların güvenini Akyaka destinasyonu üzerinde incelemiş ve en düşük güvenin STK’lara yönelik olduğunu tespit etmiştir. Gürsoy vd. (2016) ise etkinlik turizmi kapsamında 2014 FIFA Dünya Kupası özelinde yerel halkın desteğini, mega event algısı ve hükümet ile organizasyon komitesine duyulan güvene bağlı olarak araştırmışlardır. Bulgular, mega event algısı ile destekleme arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Hükümete olan güven, mega event algılarının önemli bir belirleyicisi olarak bulunurken, bulgular, hükümete olan güven ile destek arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Organizasyon komitesiyle ilgili olarak, güven ile olumlu mega event algıları arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur. Organizasyon komitesine olan güvenin de destek üzerinde olumlu etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Turizm üzerindeki bazı çalışmalar ise turizm kurumlarında güvene ilişkin modelleri test etmişlerdir. Örneğin; Nunkoo ve Ramkissoon (2011) Sosyal değişim teorisine dayalı bir toplum destek modeli üzerinde çalışmışlardır. Model on dört varsayımsal ilişki içermekte olup, Grand-Baie/ Mauritius sakinleri üzerinde test edilmiştir. Sonuçlar toplum desteğinin, algılanan faydalardan, algılanan maliyetlerden ve toplum memnuniyetinden etkilendiğini ortaya koymuştur. Ayrıca algılanan faydanın, toplum memnuniyeti, kurumsal güven, turizmi etkileme gücü ve komşuluk ilişkilerinden etkilendiği belirlenmiştir. Toplum memnuniyeti ve komşuluk ilişkilerinin, algılanan maliyetler üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığı, turizmi etkileme gücünün toplum memnuniyetini etkilemediği de belirlenmiştir. Yine Nunkoo vd., (2012) turizm kurumlarında bir kamu güven modelini test etmişlerdir. Sonuçlar, kurumların algılanan

ekonomik ve politik performansının, yerel sakinlerin turizmdeki gücünün ve kişilerarası güvenin, turizm kurumlarındaki siyasi güvenin önemli belirleyicileri olduğunu göstermiştir. Halkın güveni ile turizm için politik destek arasında da önemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Turizm gelişim sürecinin sosyal olarak uyumlu olmasını sağlamak için yönetimin, toplumun turizm için onayını alması önemlidir. Yapılan tüm çalışmalar, yerel halkın ekonomik kalkınma stratejilerine desteğinin politika yapıcılara olan güvenlerine bağlı olduğunu göstermektedir. (Nunkoo vd., 2012).

3.ARAŞTIRMA

3.1.Araştırmanın amacı ve önemi

Literatürdeki çalışmalar genel olarak güvene etki eden faktörler ve güven modellerini test etmeye yöneliktir. Hiçbiri yerel halkın demografik özelliklerinin güven algısı üzerinde farklılık oluşturup oluşturmadığına odaklanmamıştır. Bu çalışmada böyle bir farklılığın olup olmadığı Pamukkale yöre halkı üzerinde test edilerek literatüre katkı sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca yöre halkının güven algısının önemine vurgu yaparak, politika yapıcıların dikkatini bu konuya çekmektir. Bu amaçla aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur:

H1: Pamukkale yöre halkının turizm politikalarına güveni demografik verilere göre farklılık göstermektedir.

Böyle bir farklılığın olup olmadığını belirlemek için Nunkoo vd. (2012) çalışmasından uyarlanarak bir soru formu oluşturulmuştur.

3.2. Araştırmanın yöntemi

Soru formu, Pamukkale destinasyonunda 2018 yılı yaz döneminde araştırmacılar tarafından yöre halkına kolayda örneklem ile uygulanmıştır. Soru formu, güvene ilişkin 25 ifadelik Likert ölçeği ve demografik verilere ilişkin 7 maddeden oluşmuştur. Öncelikle Pamukkale destinasyonunda bir ön uygulama yapılarak ölçeğin güvenilirliği test edilmiş ve ölçekte anlaşılmayan soruların olup olmadığı incelenmiştir. Güvenilirlik testi sonucunda 25 ifadelik ölçeğin alpha değeri 0,70 olarak tespit edilmiştir. Bu değer, kabul edilebilir bir düzeydir (Yıldız ve Uzunsakal, 2018). Bir milyon ve üzerindeki ana kütleye karşılık 384 örneklem sayısının yeterli olduğu belirlenmiştir (Sekeran, 2003). Buna göre toplam 400 bireye ulaşılmış, ancak elde edilen verilerin bir kısmının uç değer ve eksik veri içermesi nedeniyle 386 veri istatistik program ile analiz edilmiştir. Öncelikle verilerin dağılımına bakılmış, , basıklık ve çarpıklık katsayılarının -1 ve +1 arasında olması nedeniyle normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013: 24). Öncelikle demografik verilere ilişkin frekans analizi, ardından farklılık analizi yapılmıştır. Farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Scheffe testi uygulanmıştır.

3.3. Veri analizi

Demografik verilere ilişkin tanımlayıcı istatistiklere bakılarak tablo 1 oluşturulmuş, ardından güven konusunda demografik verilerin farklılık analizi yapılmış ve tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 1: Demografik Veriler

	N	%		N	%
Yaş			Eğitim		
-25	56	14,5	İlköğretim	81	21,0
26-35	201	52,1	Orta öğretim	210	54,4
36-45	78	20,2	Yüksek öğretim	95	24,6
46+	51	13,2			
Medeni durum			İşyeri sahipliği		
Evli	173	44,8	İşveren	108	28,0
Bekar	213	55,2	İşgören	278	72,0
Gelir(net) TL			Bölgede çalışma süresi		
Asgari ücret (1603)	214	55,4	1 yıldan az	38	9,8
1604-1999	89	23,1	1-5 yıl	180	46,6
2000 ve üzeri	83	21,5	5-10 yıl	129	33,4
Cinsiyet			10 yıl ve üzeri	39	10,1
Kadın	145	37,6			
Erkek	241	62,4			

Pamukkale sakinleri arasında anket uygulamasını kabul eden bireylerin demografik bilgileri Tablo 1’de olduğu gibidir. Katılımcıların genel olarak genç olduğu söylenebilir. Büyük bir kısmı bekar ve erkektir. Çoğu orta öğretim düzeyinde eğitime sahip, işgören statüsünde olup asgari ücret gelir düzeyindedir. Bölgede çalışma süresi ise ortalama 1-5 yıl arasında yoğunlaşmaktadır.

Yöre halkının turizm kamu politikalarına güvenine ilişkin frekans analizinde (1-5 Likert ölçeği) ifade ortalamalarının 1,64 ile 4,68 arasında olduğu, %31’nin 2,5’in altında kaldığı, %47’ sinin 2,5 - 3 arası, %20’sinin 3-4 arası ve % 2’sinin ise 4 - 4,68 arası olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre yöre halkının turizm politikalarına güveninin çok yüksek olmamakla beraber bazı demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiği belirlenmiş ve bu farklılıklar tablo 2’de sunulmuştur. Buna göre başlangıçta kurulan H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2: Yöre halkının turizm politikalarına güveni

Demografik Veriler	Gruplar	Ort.	ss.	F	p	Scheffe
				t		df
Cinsiyet	Kadın Erkek	2,62 2,71	0,44 0,42	2,08	0,003	
İşyeri sahipliği	İşveren İşgören	2,56 2,72	0,51 0,39	3,27	0,001	
Yaş	-25 26-35 36-45 46+	2,66 2,76 2,56 2,57	0,33 0,44 0,49 0,32	5,519	0,001	2-3,2-4 3
Gelir	*1603 TL 1604-1999 2000 ve üzeri	2,59 2,78 2,80	0,31 0,51 0,54	11,285	0,000	1-2,1-3
Bölgede çalışma süresi	1 yıldan az 1-5 yıl 5-10 yıl 10 yıl ve üzeri	2,75 2,76 2,60 2,51	0,29 0,43 0,43 0,47	5,869	0,001	2-3, 2-4 3

*(1603 TL= Asgari ücret)

Farklılık analizi sonucunda Pamukkale yöresinde yaşayan halkın turizm politikalarına

güveninin, demografik faktörlere göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Cinsiyet, iş yeri sahipliği, yaş, gelir ve bölgede çalışma süresine göre farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre yöredeki erkeklerin turizm kamu politikalarına güveninin kadınlara oranla daha fazla olduğu söylenebilir. İşgörenlerin, işverenlere göre kamu politikalarına güveninin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. 26-35 yaş grubunun diğerlerinden özellikle de 36 yaş ve üzerinelere göre kamu politikalarına olan güveni daha yüksek belirlenmiştir. Asgari ücretle çalışanların kamu politikalarına güveneninin diğerlerine göre daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır. Bölgede çalışma süresinde ise 1-5 yıl arası çalışanların daha fazla çalışanlara göre kamu politikalarına olan güveninin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan analiz sonucu elde edilen veriler Pamukkale yerel halkının turizm politikalarına güveninin alt ve orta düzey (%31'nin 2,5'in altında kaldığı, %47' sinin 2,5 - 3 arası civarında olduğu) olduğu söylenebilir. Turizm kamu politikalarını oluşturan ve uygulayanların bu konuya hassasiyetle yaklaşmaları turizmin bölgedeki sürdürülebilirliği açısından oldukça önemli olup, desteğin artırılması için çaba harcamaları gerektiğine işaret eder. Bunun dışında cinsiyet, iş yeri sahipliği, yaş, gelir ve bölgede çalışma süresine göre oluşan güven algısında farklılık tespit edilmiştir. Güven algısı düşük olan grupların (kadınlar, işverenler, 36 yaş ve üzerineliler ile asgari ücretle çalışanlar ve bölgede uzun süredir çalışanlar) desteklerinin artması için özellikle bunlara yönelik çalışmalar yapılması yararlı olacaktır.

Yapılan bu çalışma Pamukkale destinasyonu ile sınırlı olup, genelleştirilmesi mümkün değildir. Zaman içerisinde bireylerin güven algılarında farklılık oluşabilir. Bu nedenle bundan sonra yapılacak araştırmalarda bölgedeki halkın değişen güven algıları, farklılık oluşturan demografik faktörlerin nedenleri, destinasyon yönetimi içinde yer alan farklı kurumlara yönelik güven algıları üzerinde çalışılabilir. Sürdürülebilirlik algısı ile güven algısının birlikte araştırılması da önemli fikirler verebilir.

KAYNAKÇA

- Abbas, N. H., Van der Molen, I., Nader, M. R. & Lovett, J. C. (2015). Citizens' perceptions of trust relationships in the environmental management process in North Lebanon, *Journal of Environmental Planning and Management*, 58(9), 1511-1529.
- Aslan, A. (2008). Turizm planlamasına yerel toplumun katılımı: Saklı bahçe Akyaka üzerine bir inceleme, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19(1), 71-83,
- Beritelli, P. (2011). Cooperation among prominent actors in a tourist destination. *Annals of Tourism Research*, 38(2), 607-629.
- Earle, T. C., Siegrist, M., & Gutsche, H. (2007). Trust, risk perception and the TCC model of cooperation. İçinde M. Siegrist, T. C. Earle, H. Gutsche (Eds.). *Trust in cooperative risk management: uncertainty and scepticism in the public mind*. (first ed.) London.

Earthscan Publications.

- Fukuyama, F. (1995). *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. New York. Free Press.
- Gursoy, D., Yolal, M., Ribeiro, M.A. & Netto, A.P. (2016). Impact of trust on local residents' mega-event perceptions and their support, *Journal of Travel Research*, April, 1-14.
- Hall, C. M. (1994). *Tourism and politics: policy, power and place*. John Wiley and Sons, Chichester.
- Liu, A. & Wall, G. (2004). Planning tourism employment: A developing country perspective, *Tourism Management*, 27 (1), 159–170.
- Macintosh, G. (2009). Examining the antecedents of trust and rapport in services: Discovering new interrelationships, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 16 (4) 298-305.
- Mishra, J. (1996). Organizational responses to crisis: The centrality of trust. İçinde R. M. Kramer and T. R. Tyler (Eds.), *Trust in organizations: Frontiers of theory and research*. Thousand Oaks, Sage.
- Mitchell, R. E. & Reid, D. G. (2001). Community integration, *Annals of Tourism Research*, 28 (1), 113–139.
- Mohammadi, J. & Zangeneh, M. (2013). An investigation of effective factors on the extent of citizens' trust to municipality, Case study of Neyshabur's citizens, *Geography and Environmental Planning*, 49(1), 39-43.
- Nielsen, B.B. (2011). Trust in strategic alliances: Toward a co-evolutionary research model, *Journal of Trust Research*, 1 (2) 159-176.
- Nunkoo, R. & Ramkissoon, H. (2011). Developing a community support model for tourism, *Annals of Tourism Research*, 38(3), 964–988.
- Nunkoo, R., Ramkissoon, H. & Gursoy, D. (2012). Public trust in tourism institutions, *Annals of Tourism Research* 39 (3), 1538–1564.
- Nunkoo, R., & Ramkissoon, H. (2012). Power, trust, social exchange and community support. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 997-1023.
- Nunkoo, R., & Smith, S. L. (2013). Political economy of tourism: Trust in government actors, political support, and their determinants, *Tourism Management*, 36, 120-132.
- Nunkoo, R., Gursoy, D. & Ramkissoon, H. (2013). Developments in hospitality marketing and management: Social network analysis and research themes, *Journal of Hospitality Marketing & Management* 22 (3), 269–88.
- Nunkoo, R. (2015). Tourism development and trust in local government, *Tourism Management*, 46, 623-634.
- Nyhan, R. C. (2000). Changing the paradigm: trust and its role in public sector organizations.

The American Review of Public Administration, 30, 87–109.

- Palmatier, R.W., Dant, R.P., Grewal, D., & Evans K.R. (2006) Factors influencing the effectiveness of relationship marketing: A meta-analysis, *Journal of Marketing*, 70 (4), 136-153.
- Sezgin, O. M. (2001). *Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı*. Ankara, Detay Yayıncılık.
- Scheyvens, R. (2002). *Tourism for Development: Empowering Communities*. Essex, Pearson Education.
- Stein, S. M., & Harper, T. L. (2003). Power, trust, and planning. *Journal of Planning Education and Research*, 23(2), 125-139.
- Tabachnick, B.G. & Fidell L.S. (2013) *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.) Pearson, Boston.
- Timothy, D. J. (2002). Tourism and community development issues. In R. Sharpley & D. J. Telfer (Eds), *Aspects of Tourism, 5: Tourism and Development: Concepts and Issues* (149–164). Channel View Publications.
- Tosun, C. (1999). Towards a typology of community participation in the tourism development process, *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 10 (2), 113–134.
- Tosun, C. (2000). Limits to community participation in the tourism development process in developing countries, *Tourism Management*, 21 (6), 613–633.
- Tosun, C. (2005). Stages in the emergence of a participatory tourism development approach in the developing world, *Geoforum*, 36 (3), 333–352.
- Uslaner, E. M. (2007). Trust and risk: Implication for management, 73-95. In M. Siegrist, T. C. Earle, ve H. Gutscher (Eds.), *Trust in cooperative risk management: Uncertainty and scepticism in the public mind*. Earthscan Publications.
- Vigoda-Gadot, E., Zalmanovitch, Y. & Belonogov, A. (2012) Public servants' trust in citizens: an extension of theory and an empirical examination with structural equation modeling (SEM), *Public Organiz Rev*, 12(4):383-399.
- Yıldız, D. & Uzunsakal E. (2018). Alan araştırmalarında güvenilirlik testlerinin karşılaştırılması ve tarımsal veriler üzerine bir uygulama, *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 1, 14-28.

KONAKLAMA İŞLETMELERİ VE UYGULANAN ANİMASYON FAALİYETLERİNİN HİZMET SATIŞLARINA ETKİSİ: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Songül ÖZER

Van Yüzüncü Yıl üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi Bölümü

Özet

Asıl amacı konaklama gereksinimlerini karşılama olan konaklama işletmeleri, konukların yeme içme ve eğlence gereksinimlerini de karşılama gibi yardımcı birimleri de bünyesinde barındırması gerekmektedir. Turistlerin konaklama işletmesi içerisinde iyi vakit geçirebilmeleri, sunulan ürün ve hizmetlerin turistlerin beklentileri ile örtüşmesi yoluyla sağlanabilmektedir. Müşteri memnuniyetini sağlamak için ise animasyon faaliyetleri pek çok konaklama tesisi tarafından müşterilerin hizmetine sunulmaktadır. Turistlerin daha iyi tatil geçirebilmeleri için, otellerin turist beklenti ve ihtiyaçlarına göre animasyon faaliyetleri düzenlemeleri müşteri memnuniyetini ve dolayısıyla işletme imajını arttıracaktır. Ayrıca sunulan animasyon hizmeti konaklama işletmesinin hizmet satışlarını arttırmanın yanında işletmeye rekabet üstünlüğü de sağlayacaktır. Bununla beraber işletmeye gelir gerici etkisi ve işletme imajına da olumlu katkıları olacaktır. Bu nedenle özellikle sayfiye otellerinde animasyon faaliyetlerinin programlanarak konaklama işletmelerinde sunulan hizmetin bir parçası haline getirilmesi, işletme için avantaj teşkil etmektedir. Zira oda satışlarında meydana gelen artış, beraberinde yiyecek içecek ve diğer gelir getiren departmanlarda da satışları arttıracaktır. Bu çalışmada konaklama işletmelerinde uygulanan animasyon hizmetlerinin söz konusu işletmeye katmış olduğu olumlu etkiler kavramsal olarak ele alınmıştır. Ayrıca animasyon hizmetlerinin otel işletmelerinde ne denli gerekli olduğu üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Konaklama işletmeleri, animasyon, hizmet.

KONAKLAMA İŞLETMELERİ

Hizmet sektörü içerisinde yer alan konaklama işletmeleri, karmaşık yapıları gereği tek bir tanımlama ile ifade edilememektedir. Bu nedenle değişik otel tanımlamaları mevcuttur. Bu tanımlardan bazıları aşağıdaki gibidir;

Konaklama İşletmeleri; insanların geçici süreyle bulundukları yerlerde konaklama, yeme içme, temizlik gibi doğal ihtiyaçlarının yanında kısmen eğlence ve diğer sosyal ihtiyaçlarını karşılayan işletmelerdir (Megep, 2011).

Diğer bir tanıma göre ise konaklama işletmesi; öncelikli görevi halka açık barınma olanağı sağlayan ve yiyecek içecek hizmeti, oda servisi, çamaşır yıkama hizmeti ve daha fazla hizmet sunan işletmeler (Steadmon ve Kasavana, 1988) olarak tanımlanmaktadır.

Kozak vd. (1994) ise konaklama işletmelerini; yapısı, teknik donanımı, konforu ve bakım koşulları, konuğa sunmuş olduğu hizmet kalitesi gibi bileşenleri ile turistin arzu ettiği geçici konaklama, yeme içme ve eğlence gibi gereksinimlerini bir ücret karşılığında karşılayan tesisler olarak tanımlamaktadırlar.

Genel olarak konaklama işletmeli ile ilgili tanımlarda seyahate çıkan insanların geçici konaklamalarını, yeme içme ve bir takım sosyal ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetleri üreten işletmeler olduğu söylenebilir.

ANİMASYON KAVRAMI

Sanayi devrimi ile birlikte kentleşme ve yoğun tempolu iş hayatının olumsuzlukları insan sağlığını fiziksel ve ruhsal açıdan tehdit etmiş ve buna bağlı olarak ciddi önlemler alınması düşünülmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yoğun bir tempoda çalışan ve sosyal hayattan koparak kendini yenileyemeyen, rutine boğulmuş bir bireyin sağlıklı kalabilmesi adına iş dışında kalan zamanını etkin kullanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. İnsanların iş ve yaşamsal olarak zorunlu oldukları (yeme-içme, uyuma, vb.) eylemler dışında kalan zamanında hayata geçireceği veya katılabileceği, bedenlen ve ruhen yenilenmesini sağlayan faaliyetler rekreasyon kavramı ile ifade edilmektedir (Türkay, 2009).

Rekreatif faaliyetler, serbest zamanda yapılabilecek çok çeşitli faaliyetleri kapsayabilir. Bu çeşitliliğe bağlı olarak rekreatif faaliyetleri değişik şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Rekreasyonu; *katılımın durumuna göre* aktif – pasif; *yapıldığı mekânın özelliğine göre* iç mekân veya dış mekân; *yapılma amacına göre* kültürel, toplumsal, sportif, turizm ve sanatsal; *örgütleyen kuruma göre* kamu, ticari, özel şeklinde sınıflamak mümkündür. Ayrıca etkinliğin ilgili olduğu gruba ve yapıldığı yere göre de turizm rekreasyonu, sağlık rekreasyonu, park rekreasyonu, kampüs rekreasyonu, terapötik rekreasyon, iş yeri rekreasyonu ve hastane rekreasyonu olarak sınıflamak mümkündür (Ardahan vd., 2011). Rekreasyonun bir alt alanı olarak ele alınan turizm rekreasyonu ise; turistlere yönelik olarak özellikle otellerin hazırlayıp sunduğu bir dizi faaliyeti kapsamaktadır. Bu faaliyetler animasyon olarak adlandırılmakta ve animasyon hizmetlerini sunan animasyon bölümleri ve ekipleri tarafından örgütlenmektedir (Türkay vd., 2015).

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ANİMASYON FAALİYETLERİNİN HİZMET SATIŞLARINA ETKİSİ

Konaklama işletmelerinde animasyon hizmetlerinin artırılması ve geliştirilen bu hizmetlerin daha sistematik hale getirilmesi ile konaklama işletmeleri gerek satışların geliştirilmesi ve

pazarlamada gerekse sezon boyunca elde edecekleri gelirlerde olumlu değişiklikler sağlayabilirler (Hacıoğlu vd., 2017). Buna paralel olarak otel işletmelerinde sunulan hizmetlerin, turistlerin kalış sürelerini doğrudan etkilediği gibi konukların konaklama işletmesi içerisinde hoşça vakit geçirmeleri sonucunda işletmeden dışarıya çıkmamaları ve buna bağlı olarak tatil boyunca harcamalarını otel içerisinde gerçekleştirdikleri söylenebilir.

Konaklama işletmeleri yapmış oldukları fiziksel değişiklikler ve tasarımlarla sunmuş oldukları animasyon faaliyetlerini çeşitlendirerek çalıştıkları seyahat acentaları ve tur operatörleri ile de daha rahat pazarlık edebilmektedirler (Dinç, 2002). Diğer bir ifade ile animasyon faaliyetleri, konaklama işletmeleri için yeni bir üretim satış alanı olarak görülmektedir. Konaklama işletmeleri düzenleyecekleri animasyon faaliyetleri ile tanıtım ve pazarlama imkânlarını arttırarak satış gelirlerini de arttırabilmektedirler (Özkan, 1993).

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ANİMASYON FAALİYETLERİNİN REKABETE OLAN ETKİSİ

Konaklama işletmelerinde sunulan animasyon faaliyetleri; işletmelerin hizmet pazarlamalarında ve kendileri ile aynı hizmeti sunan işletmeler ile rekabet etmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır. Son zamanlarda konaklama işletmelerinde rekabet, kaliteli yemek ve temizlikten ziyade sunulan animasyon hizmetlerinde farklılık göstermektedir. Özellikle tatil köylerinde eğlence ön plana çıkmakta ve konukların çok iyi eğlendirilmesi ve bunun sonucunda konukların sürekli işletme içerisinde kalmaları sağlanmaktadır (İldiri, 1998). Böylelikle konukların memnuniyeti sağlanmış ve konuğun işletmeye olan sadakati arttırılmış olmaktadır. Bunun sonucunda ise konuğun işletmeyi tekrar tercih etmesi sağlamış ve işletmenin rakipleri karşısında rekabet avantajı elde etmesi sağlanmış olacaktır.

Animasyon, konaklama işletmesine gelen konuğun memnun olması ve olumlu izlenimlere ayrılmasının sağlanmasının yanı sıra, satışını arttırmak amacıyla kullanılan bir pazarlama aracı olarak da kullanılır. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür(Hacıoğlu vd., 2017);

- Konaklama işletmesine sağlamış olduğu olumlu imaj ile reklamının yapılmasını sağlar.
- Yapılan reklama olumlu etki eder.
- Konaklama işletmesinin kalite ve çekiciliğini arttırır.
- Rekabet avantajı yaratır.

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE ANİMASYON FAALİYETLERİNİN GELİR YARATICI ETKİSİ

Sayfiye otel işletmelerinde animasyon imkânlarının arttırılması ve bu hizmetlerin programlar haline getirilmesi, hizmet satışlarını ve işletmenin rekabet edebilirliğini olumlu etkilediği gibi sezon boyunca elde ettiği gelirlerin de artmasında önemli rol oynamaktadır. Konuğa hoşça vakit geçirecek ve bolca para harcatacak animasyon faaliyetlerinin geliştirilmesi günümüzde konaklama işletmelerinin varlığını sürdürebilme noktasında hayati önem taşımaktadır

(Hacıoğlu vd., 2017). Konaklama işletmesinde animasyon hizmetlerinin arttırılması ile konuk işletmeyi tekrar tercih edecektir. Böylelikle otel doluluk oranları da artmış olacaktır. Otel doluluk oranlarının artması ile birlikte restoran, bar, lobi, büfe, oda servisi gibi yiyecek içecek karşılığında gelir getiren satışlarda da artış olması beklenmektedir.

SONUÇ

Turistlerin yeni bir yerdeki tatil deneyimleri, turistin zihninde önceki deneyimlerinden farklı olarak izler bırakmaktadır. Bu izler, yoğunlukla gidilen yerin turiste hissettirmiş olduğu imajdır. Son yıllarda özellikle kıyı otelleri ve tatil köylerinin imajını etkileyen en büyük faktörlerden biri de işletmenin sunmuş olduğu animasyon hizmetleri olduğu söylenebilir. Animasyon hizmetleri işletmeye olumlu imaj kazandırmalarının yanı sıra konunun geceleme süresini uzatmasını sağlamaktadır. Buna bağlı olarak otel işletmesindeki kuaför, çamaşırhane, çiçekçi, otopark gibi diğer hizmetlerden de faydalanarak işletme içerisinde daha fazla para harcamasına olanak sağlamış olmaktadır. Sonuç olarak otel işletmelerinde animasyon hizmetlerinin işletmeye olumlu imaj ve gelir sağlama noktasında önemli katkıları olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ardahan, F. ve T. Yerlisu Lapa (2011), Açıkalan Rekreasyonu: Bisiklet Kullanıcıları ve Yürüyüşçülerin Doğa Sporü Yapma Nedenleri Ve Elde Ettikleri Faydalar, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 8(1): 1328-1341.
- Dinç, Y. (2002). Tur Operatörlerinin Bölgesel Pazarlara (Destinasyonlara) Etkisi ve Örnek Bir Uygulama. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Balıkesir.
- Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A. Ve Dinç, Y. (2017). Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi: Örnek Animasyon Uygulamaları. Detay Yayıncılık, Ankara.
- İldiri, H. (1998). Tatil Köylerindeki Rekabet, temizlik ve iyi yemekten Animasyona Kaydı. Hotel Dergisi, Sayı:9, Eylül.
- Kozak, N., Kozak A. M. Ve Kozak, M. (1994). Genel Turizm: İlkeler ve Kavramlar. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Özkan, E. (1993). Konaklama İşletmelerinde Animasyon, Kalkınma Dergisi, Sayı:43, Haziran.
- Steadmon, C. E. ve Kasavana, M. L. (1988). Managing Front Office Operations (Vol. 1). Educational Institute of the American Hotel & Motel Association.
- Türkay, O. (2009), Rekreasyon İşletmeleri, Editörler: Demirkol, Ş., Zengin B., Turizm İşletmeleri, 2. Baskı, Değişim Yayınları, İstanbul, ss. 247-290.

Türkay, O., Korkutata, A., Şengül, S. ve Solmaz, S. A. (2015). Animasyon Hizmetlerinin Rekabet Gücüne Katkısı: Otel İşletmelerinde Katılımcı ve Pazar Yönlü Örgüt Kültürünün Etkileri Bağlamında Bir Araştırma. Bartın üniversitesi İ.i.B.F. Dergisi, Cilt:6, Sayı:12.

TURİZM SEKTÖRÜNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Songül ÖZER

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Turizm Fakültesi

songulduz@yyu.edu.tr

ÖZET

Bir destinasyonun sahip olduğu doğal ve sosyo-kültürel kaynaklar, turistleri sözkonusu bölgeye çeken en önemli faktörler olarak kabul edilmektedir. Bu anlamada doğal turizm arzı öğeleri; turizm gereksinmelerinden doğaya yönelik olanlarını doyuma ulaştıran bileşenler oluşmaktadır. Bunlar; jeo-morfolojik görünüm (yeryüzü şekilleri), bitki örtüsü (flora), hayvan topluluğu (fauna ve favna), hidromineral kaynaklar, geniş yüzeyli sular, akarsular, plajlar, doğa olayları, iklim olarak gruplandırılabilir. İnsan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan turizm arzı ile ilgili yapay bileşenler ise; konaklama tesisleri, yiyecek içecek tesisleri, eğlence tesisleri, ticaret ve el sanatları kurumları, ulaştırma kurumları, altyapı tesisleri, kültür ve sanat varlıkları biçiminde sıralanabilmektedir¹. Bu kaynaklarda meydana gelecek tahribatlar kimi zaman geri dönüşümü olmayan sonuçlara neden olmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramının destinasyonlar tarafından anlaşılmasıyla ve alınacak bir takım önemlerle bu tahribatın önüne geçilmektedir. Sürdürülebilir turizm ise; turizm olayını oluşturan etkenlerin ve varlıkların nitelik ve niceliklerini kaybetmeden sürekliliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Turizm hareketleri; ekolojik, jeolojik ve estetik problemleri beraberinde getirmekte; gerekli önlemler alınmadığı takdirde doğal süreçler ile sürdürülebilirlik olanaklarını ortadan kaldırmaktadır. Bu çalışmada sürdürülebilirliğin turizm sektörüne katkıları ve turizm sektöründe sürdürülebilirliğin çevreye etkileri kavramsal olarak ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Turizm, sürdürülebilirlik, hizmet sektörü,

TURİZM KAVRAMI

Turizm kavramının kökeni Webster (1961) sözlüğüne göre; bir nokta etrafında dönmek, hareket etmek ya da bir noktadan başlayarak tekrar aynı yere gelmek anlamına gelen Latince “tornare”

¹ Fuat GÜNDÜZ, *Çevre ve Turizmin Sürdürülebilirliği*, Şişli Belediyesi.

kelimesinden gelmektedir. Bu tanımdan yola çıkarak turizm ile ilgili çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bu tanımlardan bir kaçına bakacak olursak;

Turizm, sürekli olarak yaşanan yer dışına tüketici olarak tatil, dinlenme, kültür, eğlence ve benzeri ihtiyaçların giderilmesi amacı ile yapılan seyahat ve geçici konaklama hareketidir (Sezgin, 1995).

Diğer bir tanıma göre turizm, sürekli kalmamak ve gelir elde edecek hiçbir uğraşta bulunmamak kaydıyla bireylerin geçici konaklamalarından kaynaklanan faaliyetleri tümüdür (Kozak, vd., 2011).

Yapılan tanımlardan yola çıkarak turizm hareketinden bahsetmek için; gezmek, görmek, eğlenmek ve benzeri nedenlerle seyahat etmek, sürekli yaşanan yerin dışına çıkmak ve gidilen yerde en az bir gece konaklamak ve bunları gerçekleştirirken para kazanmaya yönelik herhangi bir faaliyette bulunmamak gerekmektedir denilebilir.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAVRAMI

Sürdürülebilirlik kavramı geniş anlamda, insanların doğaya ve gelecek nesillerin birbirine karşı ne şekilde sorumlu olduklarını ifade etmektedir (Alvarez, Villardon ve Rosa, 2015).

Middleton ve Hawkins'e (1998) göre ise sürdürülebilirlik, insanların içinde bulundukları faaliyetler ile birlikte insanların sosyal, kültürel ve doğal çevreleri arasında uyumun bulunduğu bir denge durumudur.

Genel olarak sürdürülebilirlik kavramını oluşturan ana düşüncenin, bireylerin ihtiyaçlarını dikkate alarak doğal kaynaklar ve insan eli ile yapılmış kaynakları yok etmeden, niteliğini bozmadan ve söz konusu kaynakları geliştirerek gelecek nesillere aktarmak olduğu söylenebilir (Demircan, 2016).

Sürdürülebilirlik ile ilgili literatürde sürdürülebilirliğin temelinde sosyal, çevresel, kültürel ve ekonomik boyutların olduğundan söz edilmektedir. Söz konusu boyutlar incelenecek olursa;

Sürdürülebilirliğin Sosyal Boyutu: Sürdürülebilirlik, her kuşağın mevcut kaynaklara eşit şekilde erişme koşulunu gerektirdiği gibi mevcut kuşak arasında da eşit erişme hakkını sağlamalıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde günümüz kuşağı ile gelecek kuşaklar arasında adaletli olunmasını gerektirdiği gibi günümüz insanları arasında da adalet dengesinin sağlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, sosyal sürdürülebilirlik aynı zamanda temiz su ve yeterli gıdadan yoksun insanların da yaşam standartlarını yükseltmeyi gerekli kılmaktadır (Demircan, 2016).

Sürdürülebilirliğin Ekonomik Boyutu: Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu, toplumun bütün kesimlerinin kabul edilebilir refah seviyesine ulaşmasını amaçlarken aynı zamanda bütün

ekonomik faaliyetlerde en uygun maliyetlerle üretmeyi sağlamayı hedeflemektedir. Önemli olan ise, söz konusu faaliyetlerin uzun dönemde devamlılığının sağlanmasıdır (Göktepe, 2011).

Sürdürülebilirliğin Kültürel Boyutu: Kültür, değişime her zaman açık olan bir olgudur. Bu özelliğinden dolayı kültür, sınır tanımaz ve sürekli gelişip değişim göstermektedir. Ancak, her kuşağın bir önceki dönemden edindiği kültürel değer ve göstergeleri, diğer kültürlerle etkileşime girerek ve yenilerini ekleyerek bir sonraki kuşaklara aktarmak görev ve sorumluluğu vardır (Jung ve Lee, 2008). Burada kültürel sürdürülebilirlik ile vurgulanmak istenen gelenekçi bir tavır takınmak değil, ülkenin kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılmasıdır (Demircan, 2016).

Sürdürülebilirliğin Çevresel Boyutu: insanların gereksinim duyduğu kaynaklar doğal çevrede bulunmaktadır. Aynı zamanda doğal çevre, ekolojik sistemleri ve gerekli enerjiyi sağlayarak maddelerin ekonomik mallara dönüşümünü sağlamaktadır. Ancak doğal çevrenin fiziksel olarak belirli bir taşıma kapasitesi vardır. Bu nedenle yenilenemez kaynakların tüketiminin kısıtlanması gerektiği gibi yenilenebilir kaynakların da tüketimi kısıtlanmalıdır (Demircan, 2016).

TURİZM VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

Turizm hareketinin içerisinde barındırdığı değişkenlerden biri de çevre faktörüdür. Turizm ve seyahat etkinliklerinin gerçekleştirildiği ortamlar ise *canlı* (insan, bitki örtüsü, hayvanlar, mikroorganizmalar vb.) ve *cansız* (ekonomik, toplumsal ve politik koşullar, yaşayan ve somut olmayan kültürel miras vb) çevreden oluşmaktadır (Jonathan, Harris, 2000).

Çevre, her bir turizm faaliyeti için zorun olan kaynağı oluştururken, turizm de kendi varlığını oluşturan çevreyi korumak zorundadır. Çevre, turizmin temel kaynağını oluşturduğu için hem turizm arzı hem de turizm talebi için büyük önem taşımaktadır (Erdoğan, 2010).

Turizmin çevre üzerinde olumlu ve olumsuz bir takım etkilerinden söz etmek mümkündür.

Turizmin çevre üzerindeki olumlu etkilerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Doğan, 2004):

- Hoşgörü ortamının oluşmasına katkı sağlar.
- Yabancı dil öğrenme konusunda motivasyon sağlar.
- Temizlik bilincini artırır.
- Yeni toplumsal kurumların ortaya çıkmasını sağlar.
- Boş zaman kullanım alışkanlığını geliştirir.
- Yeni meslek dallarının ortaya çıkmasını sağlar.
- Kırsal bölgelerin gelişmesine olanak sağlar.
- Yerel halkın kültürel değerlerine sahip çıkma bilincini geliştirir.

Turizmin çevre üzerindeki olumsuz etkileri ise aşağıdaki gibidir (Olalı ve Timur, 1988):

- Dinsel inanç ve davranışların değişmesi,
- Dilin yabancılaşması.
- Turizm bölgesinde enflasyonist baskıların oluşması.
- Kültürel yozlaşmanın oluşması.
- Yabancı yatırımların artması ile birlikte ekonomik sızıntıların ortaya çıkması.
- Bölgeye ait sanatın değişmesi.

SONUÇ

Sonuç olarak, turizm faaliyeti sürdürülebilirlik kavramı ile birlikte ele alınan bir olgudur. Turizm faaliyetinin gerçekleşmesi için seyahat eden kitlelere ihtiyaç vardır ve söz konusu kitleler gittikleri bölgelerde tahribata neden olabilmektedirler. Gidilen bölgenin mümkün olan en az zararla turist kabul edebilmesi için öncelikle turizm bilinci ve buna bağlı olarak turizmde sürdürülebilirlik bilincinin oluşturulması gerekmektedir. Turizm bölgesini sahip olduğu doğal kaynakların bir sonraki nesillere aktarılabilmesi için turizm faaliyetine katılan bireylerin bilinçlendirilmesi kadar turist kabul eden bölge halkının da bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Zira çevre turizm hareketinin ayrılmaz bir bileşenidir ve turizm faaliyetinin çevre üzerindeki olumlu etkileri kadar olumsuz etkilerinden de söz etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

Kozak, N., Kozak Akoğlan, M. Ve Kozak, M. (2011). Genel turizm: İlkeler ve Kavramlar. Detay yayıncılık, Ankara.

Demircan, Ş. (2016). Sürdürülebilir Turizm: Temel Kavramlar ve ilkeler. (Edt. Hüseyin Çeken). Detay Yayıncılık, Ankara.

Göktepe, S. (2011). Sürdürülebilir turizm kapsamında İstanbul'daki 4 ve 5 Yıldızlı Otellerde enerji Verimliliği uygulamaları. İstanbul Üniversitesi Turizm işletmeciliği A.B.D. (Yayımlanmış) Yüksek lisans Tezi.

Sezgin, O. M. (1995) Genel Turizm. Ankara. Tütibay.

Jung, J. Ve Lee, T. (2008). Cultural Sustainability & Community Based Collaboretion in Toyurism: The Case of Jeju Island. İnternational tourism Conferance. Ss. 857-879. Alanya, November.

Jonathan, M. Harris. (2000). Basic Principles of Sustainable Development. Glabal Development and Environment İnstitute Working Paper. Tufts University.

Erdoğan, N. (2010). Ekoturizmin ve doğa Temelli Turizmin Geldikleri Noktadaki Kavramsal Çerçeve. TOD-EG Türkiye ormancılar Derneği Ekoturizm Çalıştayı. Ankara.

Doğan, Z. H. (2004)Turizmin sosyo Kültürel Temelleri. Detay Yayıncılık, Ankara.

Olalı, H. ve Timur, A. (1988). Turizm Ekonomisi. Ofis Ticaret Matbacılık, İzmır.

AİLE ŞİRKETLERİNDE KONTROL FAALİYETLERİNİN ÖNEMİ:TRC3 BÖLGESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Erhan POLAT¹

Şirketlerin kurumsallaşma çabaları arsında kurumsal yönetim uygulamalarını gerçekleştirmeleri beklenir. Kurumsal yönetimin önemli faktörlerinden birisi de iç kontrol sistemidir. Şirket yöneticilerince belirlenmiş politika ve prosedürlerin uygulanmasına katkı sunan ve böylece çıkar gruplarına makul bir güvence sunan iç kontrol sistemi beş temel bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler, kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve izleme şeklinde sıralanmaktadır. Kontrol faaliyetleri, kurumların karşı karşıya kaldıkları risklerin gerçekleşme olasılığını ve etkisini azaltarak yönetimin kabul ettiği risk seviyesine çekilmesinin sağlayan faaliyetler olarak belirtilebilir. Bu süreç içerisinde kurumun risk iştahı kontrol faaliyetlerin artmasına veya azalmasına yol açar. Kontrol faaliyetleri yalnızca mali riskleri azalmayı değil aynı zamanda mali olmayan riskleri de içerecek şekilde tasarlanır. Kontrol faaliyetleri, önleyici, tespit edici, yönlendirici ve düzeltici kontrollerden oluşur. Aile şirketleri diğer şirketlerin uyguladıkları kontrol faaliyetlerinin yanında ayrıca aileden kaynaklı risklerin önlenmesine ilişkin faaliyetleri de kapsayacak şekilde kontrol faaliyetlerini uygulamaya özen göstermelidirler.

Bu çalışmada, TRC3 (Mardin, Batman, Siirt, Şırnak) bölgesinde yer alan aile şirketlerinin kontrol faaliyetlerini uygulama düzeylerinin tespitini yapmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda 93 şirket sahibi ile yüz yüze anket yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Buna göre; TRC3 bölgesindeki aile şirketlerinin aileden kaynaklı risklere karşı kontrol faaliyetlerini uygulama düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. TRC3 bölgesindeki aile şirketlerinin kontrol faaliyetlerini uygularken aileden kaynaklı risklere karşı faaliyetlerini arttırmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile Şirketleri, İç Kontrol Sistemi, Kontrol Faaliyetleri, TRC3 Bölgesi,

¹ Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, Dr. Öğr. Üyesi, erhanpolat@artuklu.edu.tr

1. AİLE ŞİRKETLERİ

Aile şirketleri, ABD ve AB olmak üzere bütün dünyada ekonomik bütünlük içinde önemli yere sahiptir (OECD, 2004; Genç ve Karcıoğlu, 2004:20; Özkul, 2016). Türkiye’de aile şirketlerinin tüm şirketler içindeki payı da uluslararası istatistikler ile örtüşmektedir (Birincioğlu ve Acuner, 2015:491).

KOSGEB’e göre aile şirketi, “*şirket kurucu ya da sermaye sahibi özel kişilere, bu kişilerin ailelerine, mirasçılarına aitse ve en az bir yakın ya da uzak aile üyesi yönetimde yer alıyorsa*” bu şirketler aile şirketi olarak tanımlanmaktadır (Özkul, 2016).

IFC’ye göre aile şirketi, “*oy haklarının çoğunluğunun, şirketi kontrol eden ailenin elinde bulundurduğu şirket*” olarak tanımlanmaktadır (IFAC, 2011).

Aile şirketlerinin genel özellikleri şu şekilde sırlanmaktadır (Fındıkçı, 2014:38);

- ✓ Şirketinin yönetiminde genellikle aile üyeleri yer alır,
- ✓ Mevcut veya önceki yöneticiden gelen nesil yönetimdedir,
- ✓ Ailenin şirket mülkiyetindeki payı diğer ortaklardan daha fazladır,
- ✓ Aile şirketlerinde ailenin işi, işin aileye etkilemesi söz konusudur,
- ✓ Baskın karakterler ve karar vericilerin aynı aile üyelerinden oluştuğu bir şirket biçimidir.

Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) verilerine göre sanayi gelişmiş olan ülkelerde anonim şirketlerin yaklaşık %75’i aile şirkettir (OECD, 2014). Aile şirketleri, kapladıkları ekonomik alan olarak ABD’de %90 civarındadır (Genç ve Karcıoğlu, 2004:20). AB ülkelerinde de aile şirketlerinin payı; İngiltere’de %75, İspanya’da %80, İsviçre’de %85, İsveç ve İtalya’da %90’nın üzerindedir. İtalya ve Fransa’daki en büyük 100 şirketin 26’sı aile şirkettir (Özkul, 2016). Türkiye’de aile şirketi oranı %95 düzeyinde olduğu belirtilmektedir (Birincioğlu ve Acuner, 2015:491).

Aile şirketlerinin ülke ekonomilerinde önemli yer alması, istihdam ve gayri safi milli hasıla (GSMH) üzerinde de etkili olmasına yol açmaktadır. ABD’de ve AB ülkelerinde aile işletmesi sayısı 17 milyondan fazla olup 100 milyonun üzerinde istihdam sağlamakta olup işletmelerin %65’inden fazlasını temsil etmektedir (Güleş vd., 2013:6). Avrupa Birliği ülkelerinde GSMH’nin %35 - 65’i, Kuzey Amerika ülkelerinde %40-45’i, Latin Amerika ülkelerinde %60-90’ı, Asya ülkelerinde %65-82’si, Türkiye’de yaklaşık %90’ı aile işletmeleri tarafından üretilmektedir (AKBANK, vd., 2016). Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) verilerine göre 2012 yılında 1,3 trilyon dolardan daha fazla olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından Türkiye %1’lik paydan daha az yararlanmıştır (Kaygusuzoğlu 2015). Bu durum şirketlerin daha fazla kurumsallaşması gerektiğinin diğer bir işaretidir.

Aile şirketlerinde şirketin kurumsallaşmasının önünde duran şey sadece şirketin kurumsallaşması değil aynı zamanda aile ilişkilerinin kurumsallaşmamış olmasıdır. Aile şirketlerinin büyümelerini, gelişmeleri ile süreklilik arz etmelerinin kurumsallaşmalarını tamamlamaları gerekir. Aile şirketleri için en önemli eksiklik şirketi kurumsal bir yapı olarak değil aile içi ticaret işi olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır (Özcan, 2015). Bu nedenle aile şirketlerinde öncelikle aile ilişkilerinin kurumsallaşması gerekir. Dolayısıyla aile şirketlerinde kurumsallaşma çabaları ilk olarak aile ilişkilerinin kurumsallaşması ile başlamalıdır. Böylece şirketin kurumsallaşmasının önündeki en temel engel ortadan kaldırılır. Kurumsallaşamayan aile işletmeleri ekonomik başarısızlıklara katlanmak zorunda kalır. Ancak kurumsallaşan aile

şirketleri sürdürülebilir bir işletme olabilecektir. Aile ilişkilerinin kurumsallaşması için yapılması gereken genel geçer koşullar literatürde şu şekilde sıralanmaktadır (TAİDER, 2017);

Aile Anayasası: Aile üyelerinin harcamalarından aile üyeleri ile profesyoneller arasındaki ilişkileri, halefilik seçiminde, aile konseyinin oluşturulmasında, yönetim kurulu yapılarının ve üyelerin birbiriyle etkileşmesine kadar birçok önemli konuları düzenleyen, şirkete mensup aile üyeleri arasında imzalanan atipik bir sözleşme olarak tanımlanmaktadır.

Aile Meclisi (konsey): Şirkete ortak aile üyelerinden oluşturulan bu yapı ile ortaklar arasındaki fikir farklılıklarının öncelikle meclisinde ele alınarak, şirkete olası etkilerinin tartışılmasını sağlamak üzere oluşturulan yapıdır.

Hissedarlar sözleşmesi: Bu sözleşme ile pay sahipleri arasında ilişkileri düzenleyen ve şirket ana sözleşmesinde yer verilmesi mümkün olmayan ilişkilerin düzenlenmesini sağlayan sözleşmedir. Bu sözleşme ile ortaklar arasındaki ilişkiler kurumsal bir düzleme getirilmek istenmektedir.

Halefiyet planı: Yönetim devirlerinde ortaya çıkabilecek muhtemel sorunları ortadan kaldırmak için kuşaklar arasındaki çözüm sözleşmesidir. Bu kapsamda kime/kimlere ve ne şekilde/ne zaman yönetim devrinin olacağına ilişkin devir planlaması olarak tanımlanabilir.

2. İÇ KONTROL SİSTEMİ

İç kontrol sistemi, kurumun yönetimi tarafından belirlenen politikalara, amaçlara ve görevlere ulaşmasını sağlamak için oluşturulan önlemlerin bir sistem halinde oluşturulmasını ifade eder. Önlemler; israf, kötüye kullanma, çalınma ve amacı dışında varlıkların korunmasına yönelik politika ve prosedürlerden oluşmaktadır. Güredin'e göre (2014:315), iç kontrol sistemi, *“Örgütün planı ile işletmenin varlıklarını korumak, muhasebe ilgilerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini araştırmak, faaliyetlerin verimliliğini arttırmak, saptanmış yönetim politikalarına bağlılığı özendirmek amacıyla kabul edilen ve uygulamaya konulan tüm önlem ve yöntemleri içerir”* şeklinde tanımlanmıştır.

İç kontrol sisteminin etkinliğinin sağlanması sistemden beklenen faydanın elde edilmesinde önem arz eder. Etkin bir iç kontrol sisteminin özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Baskıcı, 2009:70);

- ✓ Stratejik plan çerçevesinde faaliyetlerin açık ve net olarak tanımlanması,
- ✓ Kurum faaliyetlerinin etkinliğini sağlayacak iş planlarının ve iş akış şemalarının oluşturulması,
- ✓ Çalışanların görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi,
- ✓ Kurumsal risk yönetim uygulamalarının yapılması,
- ✓ İç ve dış paydaşlara yönelik etkin bir bilgi ve iletişim sisteminin oluşturulması,
- ✓ Kurum yönetimi tarafından tüm süreçlerin sürekli olarak izlenmesi ve sonuçlarının mali ve mali olmayan faaliyetler çerçevesinde raporlanması işlemlerini kapsar.

İç kontrol sistemi bir kurumun başarıya ulaşmasında mutlak bir günce sunmayıp finansal raporlamanın güvenilirliği, kurum içi operasyonların etkinliği ve yasalara uyum hakkında yönetim ve çalışanlar tarafından belirlenen ve uygulanan süreçlerde makul bir günce sunar (Ndifon and Patric, 2014:133). Bu çerçevede İç kontrol sistemini amaçları şu şekilde sıralanabilir (Sabuncu, 2017:167);

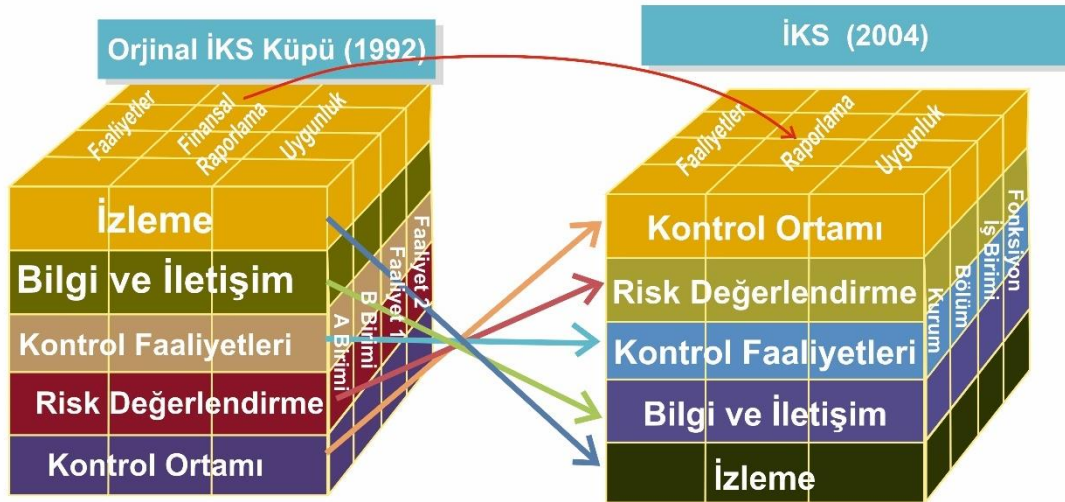
- ✓ Varlıklarının korunması,
- ✓ Muhasebe kayıtlarının ve mali raporların doğruluğunu ve güvenilirliği,
- ✓ Yönetim politikalarına ve yasalara uygunluk,

- ✓ Kaynakların etkin ve verimli kullanılması,
- ✓ Kurum yönetimi tarafından belirlenen hedef ve amaçlara ulaşılmasını sağlamaktır.

İç kontrol sistemlerine yönelik farklı modeller geliştirilmiştir. En çok kullanılan modeller, COBIT, ESAC, SYSTRUST, COCO ve COSO modelleridir (Türedi vd. 2015:99). Kurumlar küreselleşme, teknolojik gelişmelerde sürekli yenilenen sistemlerin oluşturulması, dijitalleşme ve tüm bu süreçlere bağlı olarak ortaya çıkan hile risklerinin farklılaşması nedeniyle iç kontrol sistemlerinde de güncel uygulamalara ihtiyaç duyarlar. COSO modeli belirtilen sorunları dikkate alması ve bütün kurumlar için uygulanabilir bir nitelikte olması nedeniyle en yaygın kullanılan model olmuştur (Türedi vd., 2015).

Treadway komisyonu tarafından Sponsor Olan Kurumlar Birliği (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission - COSO) 1985 yılında Hileli Finansal Raporlama Üzerine Ulusal Komisyonu tarafından kurulmuştur. COSO iç kontrol sistemi beş ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar; kontrol ortamı, risk değerlendirme, kontrol faaliyetleri, bilgi ve iletişim ve izleme şeklinde sıralanmaktadır. COSO iç kontrol sistemi 1985'ten 2013 yılına kadar bir dizi revizyona tabi tutulmuştur. COSO iç kontrol sistemi bir küp şeklinde tasarlanmıştır. İlk kez 1992 yılında tasarlanan küp 2004 yılında revize edilmiştir (Şekil 1) (Polat, 2018:90).

Şekil 1. 1992 Yılı İle 2004 Yılı COSO Küpünde Meydana Gelen Değişiklik

Kaynak:Polat,(2018:92)

COSO iç kontrol sistemi daha çok ilke temelli ve düzenleyici çevredeki gelişmelere bağlı olarak uygulamaların genişletilmesini esas almaktadır. 2012 yılında başlayan ve 2013 yılında yapılan güncelleme projesi kapsamında hazırlanan bütünlük çerçevesinin kapsamı şu şekilde sıralanabilir (Kurt ve Uçma, 2013:83).

- ✓ Yönetimin gözetim beklentilerini,
- ✓ Piyasalardaki ve faaliyetlerdeki küreselleşmeyi,
- ✓ Daha karmaşık bir hale gelen iş dünyasındaki değişimleri,
- ✓ Kanunlar, kurallar, düzenlemeler ve standartlardaki karmaşıklık ve talepleri,
- ✓ Hesap verebilirlik beklentilerini,
- ✓ Bilgi teknolojilerinden yararlanmayı,
- ✓ Hilenin tespiti ve önlenmesidir.

3. KONTROL FAALİYETLERİ

Kontrol faaliyetleri, riskleri karşılamayı sağlayan risklerin gerçekleşme olasılığını ve etkisini azaltarak yönetimin kabul ettiği risk seviyesine indiren faaliyetlerdir (Derici, 2015:23). Kontrol faaliyetleri kurumun bütün kademelerine ve faaliyetlerine yayılan; uygulama kontrolleri, aktifler üzerindeki kontroller ve verilerin güvenliği biçiminde gerçekleştirilir. Kurumlar içerisinde uygulanan kontrol faaliyetleri şu şekilde sırlanabilir (Özten, 2011:25, Selimoğlu vd. 2017:240).

- ✓ Yetki devri ve onaylama prosedürleri,
- ✓ Görevler ayrılığı,
- ✓ Kaynaklara ve resmi kayıtlara erişim konusunda kontroller,
- ✓ İşlemlerin tam zamanında eksiksiz kaydı,
- ✓ Hesapların mutabakatı,
- ✓ Performans göstergelerinin oluşturulması,
- ✓ Faaliyetlere, süreç ve eylemlere yönelik incelemeler yapılması,
- ✓ İşlemlerin ve iç kontrollerin uygun biçimde belgelendirilmesi,
- ✓ İşleri yapan kişilerden ya da birimlerden bağımsız kişi ya da birimler tarafından işlerin kontrol edilmesi.

Kontrol faaliyetlerinin belirlenmesi, risk değerlendirmesinin tamamlanmasına bağlıdır. Yönetim, görevlerin ve hedeflerin gerçekleştirileceğine dair makul güvence elde etmek için risk yönetimini esas almak suretiyle kontrol faaliyetlerini planlar, organize eder ve yönlendirir. Kontrol faaliyetleri mali işlemler ile birlikte mali olmayan işlemleri de kapsayacak şekilde faaliyetleri kapsar. COSO modelinde kontrol faaliyetleriyle ilgili ana prensipler şunlardır (Selimoğlu vd. 2017:240);

- ✓ Faaliyetler ile ilgili kontroller,
- ✓ Finansal raporlamaya ilişkin ilkeler,
- ✓ Uygunlukla ilgili kontroller.

Kontrol faaliyetleri, önleyici, tespit edici, yönlendirici ve düzeltici kontrollerden oluşur. Kontrol faaliyetleri ile şirketlerin her bölümünde onaylama, yetkilendirme, doğrulama, gözlemlene, faaliyet güvenliği ve görevlerin ayrılığı şeklinde sıralanabilecek şekilde uygulanır. (Baydarol,2007:36).

Önleyici Kontrol: Olgunlaşan bir risk olasılığını sınırlamak ve istenmeyen sonuçların ortaya çıkma olasılığını azaltmak için kullanılır. Şirketlerin uygulayacağı önleyici kontroller bilerek yanlış yapmayı önlemek için güvenilir ve yetkin kişilerin işe alınması ve görevlerin ayrılığı ilkesinin benimsenmesi; yanlış işlemleri önlemek için uygun belgeleme ve kayıt tutma işlemlerinin oluşturulması; kurumun kaynaklarının kötü kullanımını önlemek için uygun şekilde yetkilendirme yapılması şeklinde sıralanabilir (Özten, 2011).

Yönlendirici Kontrol: Belirli bir sonuç elde edebilmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu kontrol biçimi istenmeyen olaylarla karşılaşılmasını önlemede büyük önem taşır ve genellikle uygunluk hedeflerine ulaşılmasını desteklemek amaçlı kullanılır (Kızılboğa, 2012).

Tespit Edici Kontrol: Olay gerçekleştikten sonra istenmeyen sonuçların ortaya çıkıp çıkmadığını kontrol etmek amacıyla uygulanır. Bu kontrolün varlığı caydırıcılık etkisi oluşturarak risklerin istenmeyen sonuçlarının ortaya çıkma olasılığını azaltabilir (Kızılboğa,

2012). Önleyici kontrollerin etkinliğini ölçmeye yönelik olan bu kontroller her türlü kontrollere rağmen ortaya çıkan hataların tespitine yöneliktir (Özten, 2011).

Düzeltilici Kontrol: Bu tür kontroller, gerçekleşen istenmeyen sonuçları düzeltmek amacıyla uygulanır. Kayıp ve zarara karşı geri kazanım elde edilmesini sağlar (Kızılbıça, 2012). Düzeltilici kontroller kontrollerin etkili olmasını sağlamak bakımından önleyici ve tespit edici kontrollerin tamamlayıcısıdır (Özten, 2011).

Kontrol faaliyetleri her benzer stratejilere sahip şirketlerde bile farklı şekilde tasarlanabilir. Ancak COSO tarafından her şirkette uygulanması açısından ortak olarak uygulanması gereken faaliyetler şu şekilde sıralanmaktadır (Selimoğlu vd. 2017:240);

- ✓ Görevler ayrılığına uyulması,
- ✓ Faaliyetler ve işlemlerin ilgili birim ya da kişilere göre dağılımı,
- ✓ Belgelendirme ve kaydetme,
- ✓ Varlıkların ve kaydedilen bilgilerin fiziksel kontrolleri,
- ✓ Girdi, süreç ve çıktı kontrollerine ilişkin faaliyetler (BT süreçleri),
- ✓ İşleri yapan kişilerden ya da birimlerden bağımsız kişi ya da birimler tarafından işlerin kontrol edilmesi.

Kontrol faaliyetleri ölçeğine ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmiştir. Buna göre;

4. LİTERATÜR

Aile şirketlerinde başarısızlıklarının nedenini araştırıldığı çalışmalarda farklı bakış açıları görülmektedir. Ancak 2016 yılında TAİDER tarafından yapılan “Sürdürülebilir Başarının Anahtarı” adlı çalışmada aile şirketlerinin çöküşünün % 80’i ailevi sorunlardan kaynaklı olduğu belirtilmiştir (Arıcıoğlu, 2017). Erdoğan (2009) KİT’lerdeki iç kontrol sistemine ilişkin mevcut uygulamaları tespit etmek amacıyla yaptığı çalışmada KİT’lerde yürütülmekte olan iç kontrol faaliyetlerinin iç kontrolün hangi bileşeni üzerinde yoğunlaştığı ve kontrol ortamının iç kontrol sistemlerinin KİT’lerde uygulanabilmesi açısından ne derece yeterli olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada KİT’lerde özellikle kontrol ortamı, risk değerlendirme ve izleme bileşenlerinin güçlendirilmesi gerekliliği ve KİT’lerde risk yönetim anlayışının olmadığı ve kuruluşların sistematik bir risk değerlendirmesi yapmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Baskıcı (2015) yılında BIST’te işlem gören 156 firmaya yönelik yapmış olduğu anket çalışması sonucunda, kurumsal yönetim ilkelerini uygulama düzeyi ile iç kontrol sistemi arasında yüksek düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Diğer bir çalışmada Usul vd. (2011), Marmara bölgesi belediyeleri üzerinde yapmış oldukları çalışmada, belediyelere ait işletmelerde kurumsal anlamda etkin bir iç kontrol sisteminin ve kurumsal yönetim anlayışının bulunmadığı tespit edilmiştir. Ateş (2003), çalışmada aile şirketlerinin sorunlarının tespiti için 102 şirkete anket uygulamıştır. Araştırmaya katılan aile şirketlerinin %2’sinde birinci ve ikinci kuşak yönetimi birlikte gerçekleştirilmektedir. Diğer bir çalışmada Yazıcıoğlu ve Koç (2009), Ankara’da bulunan 78 aile şirketi üzerinde anket yöntemi ile araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda ikinci kuşakta faaliyet gösteren işletmelerin diğer işletmelere göre kurumsallaşma düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Şengün (2011), Diyarbakır, Gaziantep ve Malatya illerinde bulunan aile şirketlerinin kurumsallaşma düzeyi üzerine bir araştırma yapmıştır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya 135 aile şirketi katılmıştır. Araştırma sonucuna göre; yazılı süreçlerin uygulanması ile hukuki yapı ve şirketlerin konumlandıkları yer arasında anlamlı ilişki tespit edilmişken, çalışan sayısı ve kuşak arasında ilişki çıkmamıştır

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı TRC3 bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin kontrol faaliyetlerinin uygulanma düzeyinin tespit edilmesidir. Araştırmanın kapsamı TRC3 bölgesinde faaliyet gösteren aile şirketleri sınırlandırılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anketlerin cevaplandırılması aşamasında, anket sorularına cevap verecek kişilerin işletme yöneticisi olması tercih edilmiştir. Alan çalışması demografik sorular, kontrol faaliyetleri olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Kontrol faaliyeti önermelerinin anlamlılık düzeyleri 5’li likert ölçeği ile ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçları istatistiksel ilişkileri ortaya çıkartacak düzeyde yeterli veriye ulaşılamaması (n>30) nedeniyle SPSS programı ile frekans ve yüzde düzeyinde incelemeye tabi tutulmuştur.

7. Bulgular

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümü için toplanan verilerin, yöntem bölümünde açıklanan tekniklerle çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Buna göre ankete katılan şirket sahiplerinin %44,1 ile çoğunlukla lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen şirketlerin % 23’nün Şırnak, % 25’nin Mardin, % 26’nın Batman, % 27’nin Siirt Bölgelerinde faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre şirketlerin %62 düzeyinde 11-50 arasında çalışana sahip olduğu (küçük) ve %22 düzeyinde 10 ve daha az çalışana sahip olan (mikro) şirketlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Şirketin yönetiminde bulunan kuşak açısından elde edilen verilere göre şirketlerin %55 düzeyinde birinci kuşak ve %41 düzeyinde ikinci kuşak şirketlerden olduğu gözlemlenmiştir. III. ve IV. kuşak tarafından yönetilen şirket sayısı çok azdır. Şirket yönetiminin oluşum şekline göre %53 düzeyinde aile üyeleri ve profesyonel yöneticilerin birlikte yer aldığı ve %45 düzeyinde sadece aile üyelerinden oluştuğu gözlemlenmiştir. Şirket yönetimini profesyonel yöneticilere devreden şirket sayısı %2 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Şirketlerin dış ticaret yapmasına göre dağılımına bakıldığında ankete katılan şirketlerin %37’si dış ticaret faaliyetlerini yürüttüklerini ifade etmişlerdir. Anonim şirket olup dış ticaret yapanların oranı %61 iken limited şirketlerde bu oran %30,6 olarak tespit edilmiştir. Şirketlerin tüm sektörlerde göre dağılımına göre %40’ı ticaret, %6’sı hizmet ve %54’ü üretim yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Şirketlerin Yapısal Özellikleri

Faaliyet bölgesi	n	%
Mardin	23	24,7
Batman	24	25,8
Siirt	25	26,9
Şırnak	21	22,6
Şirket yapısı	n	%
Anonim şirket	18	19,4
Limited şirket	75	80,6
Sermaye büyüklüğü (1.000 TL)	n	%
100-1000	32	34,4
1001-5000	31	33,3
5001 ve üzeri	30	32,3
Personel sayısı	n	%
0-10(mikro)	20	21,5

11-50(küçük)	58	62,4
51-250(orta)	11	11,8
251 ve Üzeri (Büyük)	4	4,3
Sektörler	n	(%)
Ticaret	37	39,8
Hizmet	6	6,5
Üretim	50	53,8
Şirket Yöneticisinin Eğitim Durumu	n	%
İlköğretim	21	22,6
Ortaöğretim	41	44,1
Yükseköğretim	31	33,3
Şirketin en çok başvurduğu finans kaynağı	n	%
Banka Kredisi	46	49,5
Özkaynaklar	44	47,3
Laesing	3	3,2
Dış Ticaret İşlemleri	n	%
Evet	34	36,6
Hayır	59	63,4
Şirketin Risk Yönetim Birimi kurulmuş mu?	n	%
Evet	12	12,9
Hayır	81	87,1
Şirketinizin karşılaşması muhtemel riskleri tespit etme görevi kimdedir?	n	%
İşletme Yöneticisi	75	80,6
Genel Müdür	8	8,6
Risk Yönetim Birimi	9	9,7
Mali Hizmetler Birimi	1	1,1
Şirket Yönetiminde Bulunan Kuşak	n	%
IV. Kuşak	1	1,1
III. Kuşak	3	3,2
II. Kuşak	38	40,9
I. Kuşak	51	54,8
Sermayedeki Aile Payı	n	%
50-74	8	8,6
75-99	3	3,2
100	82	88,2
Şirket Yönetimi	n	%
Aile Üyeleri (Eşi ve Çocukları)	42	45,2
Profesyonel Yönetici	2	2,2
Aile Üyeleri& Profesyonel Yönetici	49	52,7
Toplam	93	100

Tablo 3. Şirketlerin Kontrol Faaliyetlerini Uygulama Düzeyi

Kontrol Faaliyetleri		N	mi	ma	me	an	ss
Önleyici Kontroller	Türev ürünleri (forward, futures, swap ve opsiyon) kullanılır	93	1	5	1,25	,816	
	Varlıklar sigortalanmıştır	93	1	5	3,77	1,408	
	Aile üyelerinin şirketle ve aileyle ilgili sorunlarını tartışmak için belirli sürelerle bir araya geldikleri aile meclisinde değerlendirme yapılır	93	1	5	3,30	1,673	
	Şirketin yazılı hale getirilmiş bir aile anayasasının vardır yada olması için çalışmalar yürütülmektedir	93	1	5	1,33	,864	
	Şirketin varis planlaması yapılır	93	1	5	2,61	1,649	
	Aile üyesi olmayan personeller de ilgili oldukları birim hakkında gerektiğinde fikirlerini üst yönetime ulaştıracakları bir iletişim sistemi vardır	93	1	5	4,19	1,163	
	Çalışanların yolsuzluk, zimmet ve hile riskine karşın zorunlu yıllık izne çıkarılması veya iş yerinde rotasyona tabi tutulur	93	1	5	3,55	1,691	
	Muhasebe kayıtlarının farklı kaynaklardan elde edilen belgeler ile doğrulanır	93	1	5	4,47	,973	
	Aile bireylerinin şirket kasasından en fazla çekebilecekleri bir limit belirlenir (örn: aylık 3.000 TL)	93	1	5	3,26	1,738	
	Tahsilat ve ödemelere ilişkin süreçlerin yazılı hale getirilmiştir	93	1	5	4,49	,940	
Tespit Edici Kontroller	Aile üyeleri de maaş/ücret sistemine tabi tutulur		1	5	3,40	1,727	
	Yönetimce belirlenen politikalara uyum süreçlerinin takip edilmesi sağlanır	93	1	5	4,32	1,034	
	Performans değerlendirmelerin düzenli aralıklarla yapıp sonuçlar personele bildirilir	93	1	5	3,75	1,434	
	Aile üyesi bireylerin yıllık olarak mal varlıklarındaki değer artışlarını yönetim kuruluna sunmaları sağlanır	93	1	5	2,94	1,852	
	Bütçe ödenekleri ile gerçekleşen harcamaların karşılaştırılır	93	1	5	3,89	1,448	
	İşletmede genel ve özel toplantılar yapılarak sorunlar ve öneriler belirlenir	93	1	5	4,19	1,076	
	Dönem sonlarında dönem başındaki hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı belirlenir	93	1	5	3,89	1,265	
Yönlendirici	Çalışanların dürüstlük ve etik değerleri belirten süreçler için eğitime tabi tutulur	93	1	5	4,19	1,271	
	Personelin işe alınması ve görevde yükselmesinde liyakat ilkesi ve bireysel performans değerlendirmesi uygulanır	93	1	5	4,14	1,359	
	Terfi ve atamalarda aile üyeleri için oluşturulmuş performans göstergelerinin kullanılır	93	1	5	3,95	1,628	
	Çalışanlar sürekli olarak ilgili oldukları birim hakkında eğitime tabi tutulur	93	1	5	4,00	1,238	

	Varislerin iş ortamına alışmaları için yaz dönemlerinde şirkette staj yapmaları veya başka işletmelerde belli bir süre çalıştırılması sağlanır	93	1	5	3,18	1,358
	Yasal sorumlulukların çalışanlar tarafından bilinmesinin sağlanır	93	1	5	4,03	1,750
	Şirketin stratejik planları hazırlanır	93	1	5	4,06	1,424
	Misyon ve vizyonun yazılı hale getirilmiştir	93	1	5	3,06	1,786
	Sorun yaratan iş akış şemaları yeniden düzenlenir	93	1	5	4,24	1,219
	Personeller gerektiğinde rotasyona tabi tutulur	93	1	5	4,24	1,289
Düzeltilici	Yazılı süreçler gözden geçirilerek yeniden düzenlenir	93	1	5	3,80	1,508
	Varlıklara ilişkin garanti süreleri gözden geçirilerek varsa düzeltmeler yapılır	93	1	5	4,06	1,428
	Sözleşmeler gözden geçirilerek ortaya çıkan cezai durumlara karşı kontroller yapılır	93	1	5	4,46	1,038

Önleyici kontrollerden uygulanma düzeyi en yüksek olan faaliyet, Muhasebe kayıtlarının farklı kaynaklardan elde edilen belgeler ile doğrulanır (mean 4,47) en düşük türev ürünlerinin kullanımına aittir (mean 1,25). Standart sapması en yüksek olan önleyici kontrol faaliyeti Çalışanların yolsuzluk, zimmet ve hile riskine karşın zorunlu yıllık izne çıkarılması veya iş yerinde rotasyona tabi tutulur (1,695) en düşük türev ürünlerinin kullanımına aittir (0,816).

Tespit edici kontrollerden uygulanma düzeyi en yüksek olan faaliyet, İşletmede genel ve özel toplantılar yapılarak sorunlar ve öneriler belirlenir (mean 4,19) en düşük Aile üyesi bireylerin yıllık olarak mal varlıklarındaki değer artışlarını yönetim kuruluna sunmaları sağlanır faaliyetine aittir (mean 2,94). Standart sapması en yüksek olan tespit edici kontrol faaliyeti, Aile üyesi bireylerin yıllık olarak mal varlıklarındaki değer artışlarını yönetim kuruluna sunmaları sağlanır (ss 1,852) en düşük Yönetimce belirlenen politikalara uyum süreçlerinin takip edilmesi sağlanır (0,703).

Yönlendirici kontrollerden uygulanma düzeyi en yüksek olan faaliyet, Çalışanların dürüstlük ve etik değerleri belirten süreçler için eğitime tabi tutulur (mean 4,19) en düşük Misyon ve vizyonun yazılı hale getirilmiştir faaliyetine aittir (mean 2,94). Standart sapması en yüksek olan tespit edici kontrol faaliyeti, Misyon ve vizyonun yazılı hale getirilmiştir (ss 1,852) en düşük Çalışanlar sürekli olarak ilgili oldukları birim hakkında eğitime tabi tutulur (0,703).

Düzeltilici kontrollerden uygulanma düzeyi açısından genel olarak benzerlik söz konusudur. Ancak Yazılı süreçler gözden geçirilerek yeniden düzenlenir faaliyeti en düşük uygulanma düzeyine sahiptir (mean 3,80). Standart sapması en yüksek olan tespit edici kontrol faaliyeti, Yazılı süreçler gözden geçirilerek yeniden düzenlenir (ss 1,852) en düşük Sözleşmeler gözden geçirilerek ortaya çıkan cezai durumlara karşı kontroller yapılır (1,038).

8. Sonuç

Aile şirketlerinin sürdürülebilirliği kurumsallaşma ile sağlanabilir. Bu çalışmada kurumsallaşmada etkili olan iç kontrol sistemi bileşenlerinden olan kontrol faaliyetleri bileşeninin aile şirketlerinde uygulanma düzeyi araştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre süreçlerin yazılı hale getirilmemesi, aile üyeleri ile şirket arasındaki ilişkilerin kurumsallaşmasına dönük faaliyetlerin yeterince uygulanmadığı, şirketlerin dış ticaret yapmasına rağmen türev ürünlerinden faydalanmadıkları gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Şirket yöneticilerine öneriler,

- ✓ Aile üyesi çalışanlara ait terfi ve atamaların diğer çalışanlara uygulanan süreçler ile benzeşmesinin sağlanması,
- ✓ Aile üyesi çalışanların ücret sistemine tabi tutulması,
- ✓ Belli bir büyüklüğe ulaşan şirketlerde, finansal tabloların bağımsız denetime tabi tutulması,
- ✓ Denetim kapsamına aile üyelerinin dâhil edilmesi,
- ✓ Aile üyelerinin şirket kasasından harcamalarının sınırlandırılması,
- ✓ İç kontrol sistemi uygulamalarına ilişkin güncel bilgileri içeren eğitimlerin alınması,
- ✓ Şirket içinde tüm süreçlerin yazılı hale getirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- AKBANK, Deloitte, Sabancı Üniversitesi, EDU, TAİDER., “Aile Şirketlerinde Sürdürülebilir Başarının Anahtarı”, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/risk/aile-sirketlerinde-surdurulebilir-basarinin-anahtarları.pdf>, (06.04.2018).
- ARICIOĞLU, M., A., Gökçe, Ş., Erdiñenelebi, M., “Aile İşletmelerinin Sorunları ve Çözümlerine Akademik Yaklaşım: Lisansüstü Tezler Bağlamında Bir İnceleme”, İnönü Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi, Mart 2017 (7), 59-72.
- ATEŞ, Ö., (2003), Aile Şirketlerinde Değişim ve Süreklilik Anlayışı (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara.
- BASKICI, Ç., “Kurumsal Yönetim Uygulamalarında İç Kontrol Sisteminin Önemi: Borsa İstanbul Şirketleri Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 2015711(25), ss. 163-180.
- BAYDAROL, O., (2007) İç Kontrol Sistemi Etkinliğinin Muhasebe Denetimindeki Önemi ve Kontrol Riskinin Belirlenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BİRİNCİOĞLU, N., Acuner, T. (2015). “Aile İşletmeleri Kurucularının ve Aile Değerlerinin Aile İşletmelerinin Sürdürülebilirliği Üzerindeki Etkisi: Trabzon Örneği”, International Journal of Economic and Administrative Studies, 7(14), ss.491-516.
- DERİCİ, O., (2015), İç Kontrol ve Risk Yönetimi, (1. Baskı), Bekad Yayınları, Antalya.
- EMHAN, A. (2009). “Risk Yönetim Süreci Ve Risk Yönetmekte Kullanılan Teknikler”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(3), ss. 209-220.
- ERDOĞAN, S., 2009, “İç Kontrol Sistemi: Kamu İktisadi Teşebbüsleri İçin İç Kontrol Modeli Önerisi”, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, ANKARA.
- FINDIKÇI, İ. (2014). Aile şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma, (5. Baskı), Alfa Basım Yayım ve Dağıtım, İstanbul.
- GENÇ, N., Karcioğlu, F. (2004). “Aile İşletmelerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri- Bir Uygulama” 1. Aile İşletmeleri Kongresi, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 20-32.
- GÜLEŞ, H. K., vd., (2013), Ali Akkanat İle Aile İşletmeleri Üzerine Söyleşi, (1. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara.
- GÜREDİN, E., (2014), Denetim ve Güvence Hizmetleri SMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler, (14. Baskı), Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- KARAKOÇ, M., Özdemir, S., “İç Kontrolde COSO ve ICFR İlişkisi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2016/15(56), (DOI: 10.17755/esosder.26059) 141-152. <<http://dergipark.gov.tr/esosder/issue/24923/263108>> (05.06.2018).
- KAYGUSUZUOĞLU, M., Şaşa, K. (2015). “Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki İşletmelerde Kurumsal Yönetim KOBİ'ler Üzerine Bir Uygulama”, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (21), ss. 965-1003.
- KIZILBOĞA, R., (2012), Kurumsal Risk Yönetimi Odaklı İç Denetim ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi İçin Bir Model Önerisi, (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KURT, G., Uçma, T., “COSO İç Kontrol-Bütünleşik Çerçeve Güncelleme Projesinin Yenilikleri”, MÖDAV, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 2013(2), ss.79-89.
- NDİFON E., and Patrick E., 2014, The Impact of Internal Control Activities on Financial Performance of Tertiary Institutions in Nigeria, Journal of Economics and Sustainable Development www.iiste.org ISSN 2222-1700 (Paper) ISSN 2222-2855 (Online) Vol.5, No.16.

- OECD (2004). “OECD Principles of Corporate Governance”, <<http://www.oecd.org/corporate/ca/corporategovernanceprinciples/31557724.pdf>> (01.02.2018).
- ÖZCAN, E. L., (2015), Aile Şirketleri ve Kurumsallaşma, (1. Baskı), Anakara Ofset Basım Matbaacılık, Ankara.
- ÖZKUL, İ. (2016). Aile Şirketleri ve Profesyonel Yöneticiler, (1. Baskı), Bulut yayınları, İstanbul.
- ÖZTEN, S., (2011) İç Kontrol Faaliyetleri Kapsamında Kredilerin Kontrolü ve Banka Etkinlik Değerlendirmesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Manisa.
- SELİMOĞLU, S. K., vd., (2017), Bağımsız Denetim, (2. Baskı), Nobel Yayınevi, Ankara.
- ŞENGÜN, İ. H., (2011), Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma ve Bir Araştırma, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Malatya.
- TAİDER, (2017), Aile Şirketleri için Sürdürülebilir Başarının Anahtarları Araştırması, www.taider.org.tr. (12.11.2017).
- TÜREDİ, H., Kaban, A. O., Karakaya, G., “COSO İç Kontrol (ABD) Modeli İle İngiliz (Turnbull) ve Kanada (Coco) Modellerinin Karşılaştırılması”, Sayıştay Dergisi, 2015(99), ss.95-119.
- Uluslararası Finans Kurumu (IFAC) (2011), “Aile Şirketleri Yönetim Rehberi” Pennsylvania Ave. NW, Washington, DC 20433 United States of America.
- YAZICIOĞLU, İ. H., Koç., “Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 2009(21), ss. 497-507.

ŞİRKETLERİN RİSK ALGISI İLE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TRC3 BÖLGESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Erhan POLAT¹

Risk algısı, bireylerin riskleri öznel olarak değerlendirmeleri ile alakalıdır. Riske maruz kalanlar, risklere karşı önlem alarak riskin gerçekleşmeden önce ve gerçekleşikten sonraki olumsuz etkilerini azaltmayı isterler. Şirketlerde bireyler gibi hareket ederek karşılaşılabilecekleri risklere karşı önlem almak isterler. Risk algısı güçlü olan şirketler diğer şirketlere nazaran daha başarılı olurlar. Çünkü şirketlerin risk algılarının güçlü olması hayatta kalabilmeleri için almaları gereken önlemlerinde artmasına ilişkin faaliyetlerin tercih edilmesi ve bu faaliyetlerin başarılı olmasında katkı sunar. Şirket riskleri genel olarak iç ve dış riskler olarak ifade edilebilir. Dış ticaret yapan şirketlerin riskleri uluslararası ticaretten kaynaklı risklerinin de bu sürece dahil edilmesi ile risk algılarının daha yüksek olması beklenir.

Bu çalışma, TRC3 (Mardin, Batman, Siirt, Şırnak) bölgesinde dış ticaret yapan ve yapmayan firmaların risk algılarını karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda 93 adet şirket sahibi ile yüz yüze anket uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Buna göre dış ticaret yapan şirketlerin “döviz kuru riski, uluslararası sorunlardan kaynaklı riskleri” daha yüksek iken “akaryakıt fiyat riski” dış ticaret yapmayan şirketlerde daha yüksek bir risk algısı olarak tespit edilmiştir. Diğer risk algıları arasında önemli bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir. Firmaların bu tür risklere karşı kontrol faaliyetlerini arttırmaları önerilmektedir. Bununla birlikte politika yapıcıların politik risklerden kaynaklı süreçlere yönelik önlemlerin alınmasında şirketlere destek vermeleri önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Şirket Riskleri, Dış ticaret, Risk Algısı, TRC3 Bölgesi

¹ Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, Dr. Öğr. Üyesi, erhanpolat@artuklu.edu.tr

1. RİSK ALGISI

Risk, kelime olarak literatürde Latince “riziko”, Fransızca “risque”, İtalyanca “risco”, İngilizce “risk” kelimesinden gelmekte (Emhan, 2009: 210), sözlük anlamı olarak zarara uğrama tehlikesi veya bir olayın meydana gelme olasılığı olarak tanımlanmaktadır. ISO Rehber 73’te ortaya konulan risk tanımı COSO tanımı ile benzeşen bir yapıdadır. Buna göre risk, “*belirsizliklerin hedeflerin üzerindeki etkisi*” olarak tanımlanmıştır (Polat, 2018:46)

Risk algısı, kişilerin sübjektif bakışları ile örülü olup olumsuz sonuçların kişiler tarafından edinilen bakış veya hislerdir. Risk algısı, risklerin kabul edilebilirliği, kararlar üzerindeki yönlendirmeleri ve bir olaydan önceki ve gerçekleştirdikten sonraki davranışların gelişmesinde etkili olur. İnsanların risk değerlendirmeleri, tehlike özellikleri ve kişisel felsefelerin karmaşık bir sonucudur (Rohrman, 2019).

Risk algısı bazen endişe konusundaki kararlarla, bazen doğrudan algılanan riskle ölçülür. Endişeler duygusal bir çıktıdır. Ancak algılanan risk seviyesinin tespit edilmesi daha çok kuramsal bilgiyi gerektirir. Bu nedenle endişe ve risk algısı farklı kavramlar olup ilişkilendirilmeleri gerekmez. Riski algılamak, olasılığın değerlendirmesini ve olumsuz bir sonucun sonuçlarını içerir. Aynı zamanda, faaliyetle ilgili etkilerin bir risk algısı unsuru olduğu da söylenebilir. Risk algısı bireyin ötesine geçen değerleri, sembolleri, tarihi ve ideolojiyi yansıtan sosyal ve kültürel bir yapıdan da etkilenir (Sjöberg vd., 2004).

Risk algısı çalışmaları ile şirketler, riskleri önceden tahmin edip önlem alabilirler. Böylece kayıplarını en aza indirme şansını elde ederler. Kurumun iş modeline, uzun vadeli uygulanabilirliğine ve değer yaratma kabiliyetine ilişkin ortaya çıkan riskleri tanımlamak, analiz etmek ve izlemek için insan öngörülleri ve gelişmiş analitik yetenekler risk algısı ile elde edilmek istenen çıktılardır. Şirket yöneticileri gelecekte zarar yaratacak ya da fırsat sunacak riskleri ortaya çıkararak risklerin meydana gelmeleri halinde ortaya çıkaracakları maliyetleri en aza indirmeyi hedeflerler. Şirketler ayrıca, risk algılama ile finansman kararlarını ve kaynakların tahsis edilmesini yükselen trendler çerçevesinde revize etme olanağı elde edebilirler (Deolitte,2015).

Risk algılaması, şirketlere rekabet avantajı, pazar konumunu ve performansı etkileyebilecek olan kilit risklere odaklanmayı, bütünselik bir görünümünü geliştirmek için mekanizmalar, ekonomik, pratik ve üretken cevapları desteklemelidir. Planlama ve karar alma ihtiyaçlarına iş birimlerinin, risk yöneticilerinin ve uyum fonksiyonlarının ihtiyaçlarına uygun, zamanında ve duyarlı olmalarını sağlamak için şirket üst yöneticilerinden gelen sürekli girdilerle geliştirilmelidir (Deolitte,2015). Risk algısının diğer bir etkisi yönetim ile yönetilenler arasındaki çatışmaları azaltmasıdır. Risk algılama çalışmaları, atama sürecini kolaylaştırmak için yönetim ortamını şekillendirmeye ve ilgili tüm tarafların kaygılarını ve değerlerini belirlemeye yardımcı olabilir (Renn, 1989).

Şirketlerin riskler hakkında bilgi sahibi olmaya dönük çabaları, risklerin ortaya çıkmaları halinde yaratacakları tahribatı önleme ya da etkisini azaltmaya dönüktür. Bu durum araştırmacıları daha çok şirket üst yönetiminin risk algıları hakkında bilgi sahibi olmaya yöneltmektedir (Sjöberg, 2004). Risklerin önceden belirlenmesi ve karşılık verilecek yöntemlerin tespit edilmesi şirketleri risklerin yaratacağı tehditleri azaltmak ile birlikte fırsatlardan yararlanmaya da yol açabilir.

2. ŞİRKET RİSKLERİ

Şirketlerin karşı karşıya kaldığı risklerin nedenleri şirketin içinde olabileceği gibi dış çevresinden de kaynaklanabilir. İç çevre riskleri daha çok şirketin iş akışlarının yaratacağı operasyonel düzeydeki riskler olarak ortaya çıkarlar. Bu riskler; yönetsel, personel, finansal, teknik, bilgi teknolojileri kaynaklı olmak ile birlikte şirket yöneticilerinin önlemede etkilerinin olduğu risklerdir. Dış çevre riskleri ise politik, ekonomik, yasal, doğal afet, döviz kuru vb. şirket yöneticilerinin önlemede etkisinin az ya da hiç olmadığı risklerdir (Johannes, 2013).

Şirketlerin maruz kalacağı risklerin sınıflandırmasında genel geçer bir sınıflandırmaya literatürde rastlamak mümkün değildir (Bolak 2016; Koç 2015:208; Saka ve Uğural 2008). Bu çalışma kapsamında Saka ve Uğural tarafından kullanılan risk sınıflandırılması kullanılmıştır. Riskleri dört temel başlık altında sınıflandırmıştır. Buna göre riskler; Finansal, Operasyonel, Dış çevre ve Stratejik risklerden oluşmaktadır.

Finansal Riskler: Finansal açıdan risk, bir işleme ilişkin parasal kaybın ortaya çıkması veya giderin ya da zararın meydana gelmesi nedeniyle ekonomik faydanın azalması olasılığı olarak tanımlanabilir (Demirkaya, 2014). Finansal riskler; kur, faiz oranı, likidite, kredi, nakit, finansal piyasalar, yatırım portföyü, sigorta, hisse değerleri, emtia fiyatları gibi risklerden kaynaklanabilir (Kara, 2011:64).

Operasyonel Risk: Şirketlerin işletme yetersizlikleri, teknik ve teknolojik sorunları, yönetim hataları, yolsuzluklar, personel hataları, denetim eksikliği gibi nedenlerden dolayı uğrayabilecekleri zararları içeren risk grubudur (Uğur 2011:3). Operasyonel risklerin görünümü çok farklı olabilir. Operasyonel riskler; müşteri memnuniyeti, hukuki sorunlar, insan kaynakları, bilgi teknolojileri, bilgi güvenliği, vergi, çevre sağlığı ve güvenliği, süreç yönetimi, fiyatlandırma, iş durması, ortaklık, performans yönetimi, iletişim gibi birçok şekilde ortaya çıkabilen risklerdir.

Stratejik Riskler: Stratejik riskler, bir şirketin kısa, orta veya uzun vadelerde belirlemiş olduğu hedeflerine ulaşmasını engelleyebilecek risklerdir. Bu gruba giren riskler; yatırım değerlendirme, iş modeli, iş portföyü, bütçe ve planlama, organizasyonel yapı şeklinde ortaya çıkan risklerdir (Kara 2011:64).

Dış Çevre Riskleri: Dış çevre risklerinin ortaya çıkma ihtimali diğer risklere göre daha az olsa da ortaya çıktıklarında şirketi etkilemeleri nedeniyle daha büyük kayıplara yol açabilen risklerdir. Bu grupta yer alan riskler kurumun faaliyetlerinden bağımsız olarak ortaya çıkan, ancak kurumun tercihlerine bağlı olarak şirketi etkileyen risklerdir (Kara 2011:66). Doğal afet, yasal düzenlemelere uyum, müşteri beklentileri, rakipler, sektördeki değişiklikler, ekonomik ve politik değişiklikler bu kategorideki risklere örnek olabilir (Güneş 2009:9).

3. LİTERRATÜR

Bayraktaroğlu vd. (2013), Denizli’de bulunan şirketlerin risk algıları, risk yönetim politikaları ve türev ürünleri kullanma düzeylerini 58 şirkete anket uygulayarak araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, araştırma kapsamında yer alan şirketlerin sektör, kuruluş yılı, personel sayısı, borçlanma düzeyi ve ihracat işlemleri ile risk yönetim politikaları arasında istatistikî olarak anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Onat vd. (2014) Antalya, Burdur ve Bucak'ta faaliyet gösteren işletmelerin 53 adet firmaya uygulanan anket neticesinde işletmelerin hukuksal yapıları, şirketlerin kuruluş yılları ile risk kavramı ve bunun bağlamında ortaya çıkan risk analizi, risk yönetim süreci ve riskten korunma yöntemleri ile ilgili farkındalık düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Levich vd. (1999) kurumsal yatırımcılar için türev ürün kullanım ve risk yönetim uygulamaları konulu çalışmalarında; firmaların %46'sı türev ürün kullanmaları için varlık yöneticilerine izin vermektedir. Kullanılan türev ürünlerin miktarı toplam aktiflere göre küçük olma eğilimindedir. Türev ürünlerin en çok kullanılma nedeni olarak riskin sınırlandırılması ve riskten korunmadır. Anketi cevaplayan büyük kurumsal firmaların % 41'i risk yöneticisi veya risk yönetim komitesi oluşturduklarını ve %39'u yazılı bir risk yönetim politikasına sahip olduklarını bildirmişlerdir (Boztosun vd., 2016).

4. ARAŞTIRMANIN AMACI, KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı TRC3 bölgesinde faaliyet gösteren işletme yöneticilerin risk algısının tespit edilmesidir. Araştırmanın kapsamı TRC3 bölgesinde faaliyet gösteren şirketler ile sınırlandırılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anketlerin cevaplandırılması aşamasında, anket sorularına cevap verecek kişilerin işletme yöneticisi olması tercih edilmiştir. Alan çalışması demografik sorular ve risk algısı olmak üzere iki ayrı bölümden oluşmaktadır. Risk algısı önermelerinin anlamlılık düzeyleri 5'li likert ölçeği ile ölçülmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçları istatistiksel ilişkileri ortaya çıkartacak düzeyde yeterli veriye ulaşılamaması (n>30) nedeniyle SPSS programı ile frekans ve yüzde düzeyinde incelemeye tabi tutulmuştur.

5. BULGULAR

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümü için toplanan verilerin, yöntem bölümünde açıklanan tekniklerle çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Buna göre ankete katılan şirket sahiplerinin %44,1 ile çoğunlukla lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen şirketlerin % 23'nün Şırnak, % 25'nin Mardin, % 26'nın Batman, % 27'nin Siirt Bölgelerinde faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Elde edilen verilere göre şirketlerin %62 düzeyinde 11-50 arasında çalışana sahip olduğu (küçük) ve %22 düzeyinde 10 ve daha az çalışana sahip olan (mikro) şirketlerden oluştuğu tespit edilmiştir. Şirketlerin dış ticaret yapmasına göre dağılımına bakıldığında ankete katılan şirketlerin %37'si dış ticaret faaliyetlerini yürüttüklerini ifade etmişlerdir. Anonim şirket olup dış ticaret yapanların oranı %61 iken limited şirketlerde bu oran %30,6 olarak tespit edilmiştir. Şirketlerin tüm sektörlerde göre dağılımına göre %40'ı ticaret, %6'sı hizmet ve %54'ü üretim yaptığı tespit edilmiştir.

Tablo 1. Şirketlerin Yapısal Özellikleri

Faaliyet bölgesi	n	%
Mardin	23	24,7
Batman	24	25,8
Siirt	25	26,9
Şırnak	21	22,6
Toplam	93	100
Şirket yapısı	n	%
Anonim şirket	18	19,4
Limited şirket	75	80,6
Toplam	93	100
Sermaye büyüklüğü (1.000 TL)	n	%
100-1000	32	34,4
1001-5000	31	33,3
5001 ve üzeri	30	32,3
Toplam	93	100
Personel sayısı	n	%
0-10(mikro)	20	21,5
11-50(küçük)	58	62,4
51-250(orta)	11	11,8
251 ve Üzeri (Büyük)	4	4,3
Toplam	93	100
Sektörler	n	(%)
Ticaret	37	39,8
Hizmet	6	6,5
Üretim	50	53,8
Toplam	93	100
Şirket Yöneticisinin Eğitim Durumu	n	%
İlköğretim	21	22,6
Ortaöğretim	41	44,1
Yükseköğretim	31	33,3
Toplam	93	100
Şirketin en çok başvurduğu finans kaynağı	n	%
Banka Kredisi	46	49,5
Özkaynaklar	44	47,3
Laesing	3	3,2
Toplam	93	100
Dış Ticaret İşlemleri	n	%
Evet	34	36,6
Hayır	59	63,4
Toplam	93	100
Şirketin Risk Yönetim Birimi kurulmuş mu?	n	%
Evet	12	12,9
Hayır	81	87,1
Toplam	93	100
Şirketinizin karşılaşması muhtemel riskleri tespit etme görevi kimdedir?	n	%
İşletme Yöneticisi	75	80,6
Genel Müdür	8	8,6
Risk Yönetim Birimi	9	9,7
Mali Hizmetler Birimi	1	1,1
Toplam	93	100

Risk algısı ölçeğine ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Buna göre; Şirketlerin karşı karşıya kaldığı risklerden, risk algısı en yüksek, Ekonomik belirsizliklerden kaynaklanan riskler (mean

4,02) en düşük risk algısı Yönetim risklerine aittir (3,43). Standart sapması en yüksek olan risk Yönetim riskleri (ss 1,683) en düşük sektör riskine aittir (ss 0,689).

Tablo 2. Şirketlerin Risk Algısı

Önermeler	N	min	max	mean	ss
Aşağıdaki riskler Şirketinizin karşı karşıya kaldığı risklerdir					
1. Değişen yasal koşulların ortaya çıkardığı riskler	93	1	5	3,86	1,185
2. Sektör riskleri	93	1	5	3,88	1,160
3. Döviz Kuru riskleri	93	1	5	3,75	1,523
4. Yönetim riskleri	93	1	5	2,72	1,683
5. Personel riskleri	93	1	5	3,29	1,419
6. Teknolojik gelişmelerden kaynaklanan riskler	93	1	5	2,80	1,434
7. Ekonomik belirsizliklerden kaynaklanan riskler	93	1	5	4,02	1,151
8. Artan rekabetin ve rekabet koşullarının değişmesinin yarattığı riskler	93	1	5	3,66	1,298
9. Politik ve siyasal riskler	93	1	5	3,71	1,456
10. Doğal afetler	93	1	5	2,96	1,641
11. Uluslararası sorunlardan kaynaklı riskler	93	1	5	3,31	1,668
12. Akaryakıt fiyat riskleri	93	1	5	3,59	1,513
13. Müşteri beklentilerinin büyük ölçüde değişmesi riski	93	1	5	3,14	1,419
14. Kredi riski	93	1	5	2,98	1,560

Tablo 3'e bakıldığında TRC3 bölgesinde konumlanan şirketlerden dış ticaret yapan firmaların Döviz kuru riski, Uluslararası sorunlardan kaynaklı riskleri ve kredi riskleri dış ticaret yapmayanlara daha yüksektir. Akaryakıt riski ise dış ticaret yapmayanlarda daha yüksektir.

Tablo 3. Şirketlerin Dış Ticaret Yapmasına Göre Risk Algısı

Şirketini z dış ticaret işlemleri var mı?	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n	Mea n
Evet	4	4	4	3	3	3	4	4	4	3	4	3	3	4
Hayır	4	4	3	3	3	3	4	4	4	3	3	4	3	3

SONUÇ

Alan çalışmasına dahil olan şirketlerin yapısına bakıldığında katılımcıların tüzel kişilik açısından anonim ve limited şirket yapısında oldukları görülmektedir. Katılımcıların %36,6 sı dış ticaret yapmaktadır. Katılımcı şirketlerde risk yönetim biriminin müstakil olarak kurulmamış olması risklerin yaratacağı olumsuz sonuçlarına maruz kalma olasılıklarını yükseltmektedir. Genel olarak dış ticaret yapan firmaların yapmayanlara göre daha yüksek dış risk algısına sahip oldukları görülmektedir. Şirket yöneticilerine, finans risklerini ortadan kaldırmak için finansal sistem hakkında eğitim almaları, şirket içinde risk yönetim ve iç denetim birimlerini oluşturmaları, kurumsallaşma desteği almaları önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- Bayraktaroğlu A., Sarı. B., ve Heybeli. B., 2013, “İşletmelerinin Finansal Risk Yönetiminde Türev Ürün Kullanımlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı. 57. ss: 57-72.
- Bolak, M., (2016), Risk ve Yönetimi, (2. Baskı), Birsen Yayınevi, İstanbul.
- Demirkaya, M. A., 2014, Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerde (“Kobi”) Finansal Planlama Ve Finansal Risk Yönetimi Yolu İle Sürdürülebilirliğin Sağlanması Ve Bir Uygulama Örneği, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Güneş. Ş., 2009, “Kurumsal Risk Yönetimi Ve Türkiye’de Farkındalığına İlişkin Bir Uygulama”, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans tezi, İstanbul.
- Johannes, K. B. 2013, Risk perception of family and non-family firm managers *Int. J. Entrepreneurship and Small Business*, Vol. 20, No. 1.
- Kara. S., 2011, “İç Denetimde Risk Yönetimi”, Cell Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim dalı Doktora Tezi”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Danışman: Ayşe Necef Yereli, Manisa.
- Kızılboğa, R., (2012), *Kurumsal Risk Yönetimi Odaklı İç Denetim ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi İçin Bir Model Önerisi*, (Yayınlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koç, S, (2012) *BASEL II Kapsamında Kurumsal Risk Yönetimi: Türkiye’de Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Muhasebe-Finansman Bilim Dalı, Kayseri.
- Polat, E., 2018, Aile Şirketlerinde Kurumsal Yönetim İlkeleri Çerçevesinde Kurumsal Risk Yönetimi ve İç Kontrol Sistemi: TRC3 Bölgesi Uygulaması, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- Rohrman, B. (2019). Risk Perception, Risk Attitude, Risk Communication, Risk Management: A Conceptual Appraisal Bernd Rohrmann University of Melbourne http://tiems.info/dmdocuments/events/TIEMS_2008_Bernd_Rohrmann_Keynote.pdf (Erişim tarihi:10.10.2019)
- Saka, T., ve Uğural, A., Kurumsal Risk Yönetimi, <http://www.academia.edu/download/55423710/17MartTUSIADSunum.pdf>, Erişim Tarihi (24.12.2019).
- Sjöberg, L. Moen, B-E. and Rundmo, T. (2004). Explaining risk perception. An evaluation of the psychometric paradigm in risk perception research.
- Uğur. S., 2011, “Finansal Risk Yönetiminin Firma Değeri Üzerine Etkileri”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Finans Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, Danışman: Belkıs Seval, İstanbul.

HAFİF DÜZEYDE ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN ÇOCUKLARDA DRAMA ETKİNLİKLERİ ARACILIĞIYLA SOSYAL KABULÜN ARTIRILMASI

Burçin OKUMUŞ
Anadolu Üniversitesi

Özet

Drama etkinlikleri öğrenciyi merkeze alan, öğrencinin öğrenme sürecinde aktif olmasını ve öğretmenin rehber rolünde kalmasını sağlar. Drama etkinlik planı yapılandırmacı bir yaklaşımla oluşturularak süreçte ortaya konan ürünlerin işitsel, görsel, duyuşsal ve psiko-motor öğrenme alanlarının hepsinde çocuğa yaparak ve yaşayarak gerçekleştirecek etkinlikler sunar. Doğaları gereği çocukların oyuna ilgileri yüksektir. Planlanan drama etkinlikleri sınıf tarafından oyun gibi algılanan etkinlikler bütünüdür. Drama etkinlikleri sonuçtan ziyade süreç odaklı çalışmalardır. Bu nedenle katılımcıda yanlış yapma korkusu yoktur. Hafif zihin yetersizliği olan çocukların sosyal faaliyetlere karşı ilgileri azdır. Bu yüzden çok az sayıda sosyal faaliyete katılım gösterirler. Özel gereksinimli bireylerin kendilerini sınıfta kabul ettirecek sosyal becerileri de zayıftır. Çoğu sosyal yaşantılardan yoksun olan bu bireyler için kuralları basitleştirmek ve onları sosyal deneyimlere sokmak gelişimlerini hızlandırabilir. Drama etkinlikleri hafif zihin yetersizliği olan çocuklara etkinlikleri aracılığıyla bu sosyal deneyimi bireye sunar. Sınıf içinde gerçekleştirilecek drama etkinlikleri ile özel gereksinimli bireye yeni deneyimler sunularak sınıfta sosyal kabulünün artırılması sağlanır. Sosyal becerilerini geliştirmek için sınıftaki drama etkinliklerine özel gereksinimli çocuğun katılımını teşvik etmek gerekir. Ayrıca duygu ve düşüncelerini ifade etmekte zorlanan özel gereksinimli çocuklara duygu ve düşüncelerini rahat ifade edebilmeleri için uygun ve rahat hissedebilecekleri bir ortam hazırlanmalıdır. Özel gereksinimli çocuğun performansı dikkate alınarak başaramayacağı görev ve sorumluluklar verilmemelidir. Drama etkinlikleri planlanırken performans değerlendirme sonuçlarından yararlanılarak bir beceri basamağı geriden çalışma planlanabilir. Aksi takdirde yapılan çalışma çocuğun kendine olan güvenini ve etkinliklere katılım motivasyonunu kaybetmesine neden olur.

Anahtar Kelimeler: Drama, sosyal kabul, sosyal beceriler, özel gereksinimli birey.

Giriş

Özel gereksinimli olarak tanımladığımız hafif düzeyde zihin yetersizliği bulunan öğrencilerin, kaynaştırma öğrencisi olarak genel eğitim sınıflarında eğitim görmeleri birçok ülkenin eğitim politikası içinde yer almakta ve desteklenmektedir. Bu nedenle özel gereksinimli öğrencilerin daha kapsayıcı eğitim ortamlarında normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte eğitim görmesi gerektiği düşüncesi dünyadaki birçok eğitimci tarafından kabul edilmektedir. Son yıllardaki veriler özel gereksinimli öğrencilerin ebeveynlerinin büyük çoğunluğunun çocuklarının eğitimi

için genel eğitim sınıflarını tercih ettiğini göstermektedir. Ebeveynlerin çocuklarını genel eğitim sınıflarına göndermelerinin temel sebebi özel eğitim okullarında yeterince görülmeyen ve engellenen sosyal fırsatların genel eğitim sınıflarında arttığı düşünülmektedir. Okullar ve genel eğitim sınıfları sosyal etkileşim kurma arkadaşlık ve sosyal destek için önemli bir yerdir. Ancak özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren akranlarına göre daha az sosyal destek alan özel gereksinimli öğrenciler akranları tarafından sosyal olarak daha az tercih edilmektedir. Özel gereksinimli öğrencilerin öğrencilerin okuldaki müfredat programı içinde yer alan sosyal aktivitelere katılımları da düşüktür. Bunlara ek olarak, alan yazın incelendiğinde, özel gereksinimli öğrencilerin normal gelişim gösteren akranlarıyla sosyal ilişkiler kurmakta zorlandıkları görülmektedir. Yapılan diğer bir araştırmada ise yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin dörtte birinin genel eğitim sınıflarındaki arkadaşlarıyla sosyal ilişki kurmada ciddi sorunlar yaşadıkları belirtilmektedir. Bu çalışma özel gereksinimli öğrencilerin sosyal olarak ret edildiklerini ve akranlarına göre daha yoğun biçimde dışlanma yaşadıkları bilinmektedir. Bu nedenle sosyal kabul açısından birçok sorun yaşayan özel gereksinimli öğrencilerin sosyal becerileri ve sosyal uyumları küçük yaşlardan itibaren desteklenmelidir. Kaynaştırma eğitime ilişkin yapılan eğitsel düzenlemeler yetersiz olduğunda, yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin sınıf içindeki boş zaman etkinlikleri sırasında akranlarıyla sosyal etkileşime girme fırsatı engellenmekte ve bu durumun algılanan sosyal kabul ve akran samimiyeti üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu duruma özel gereksinimli öğrenciler tarafından bakıldığında da bu öğrencilerin sosyal faaliyetlere karşı ilgileri azdır. Bu yüzden çok az sayıda sosyal faaliyete katılım gösterirler. Özel gereksinimli bireylerin kendilerini sınıfta kabul ettirecek sosyal becerileri de zayıftır. Çoğu sosyal yaşantılardan yoksun olan bu bireyler için kuralları basitleştirmek ve onları sosyal deneyimlere sokmak gelişimlerini hızlandırabilir. Drama etkinlikleri hafif zihin yetersizliği olan çocuklara etkinlikleri aracılığıyla bu sosyal deneyimi özel gereksinimli öğrenciye sunar. Sınıf içinde gerçekleştirilecek drama etkinlikleri ile özel gereksinimli bireye yeni deneyimler sunularak sınıfta sosyal kabulünün artırılması sağlanır. Sosyal becerilerini geliştirmek için sınıftaki drama etkinliklerine özel gereksinimli çocuğun katılımını teşvik etmek gerekir. Ayrıca duygu ve düşüncelerini ifade etmekte zorlanan özel gereksinimli çocuklara duygu ve düşüncelerini rahat ifade edebilmeleri için uygun ve rahat hissedebilecekleri bir ortam hazırlanmalıdır. Özel gereksinimli çocuğun performansı dikkate alınarak başaramayacağı görev ve sorumluluklar verilmemelidir. Drama etkinlikleri planlanırken performans değerlendirme sonuçlarından yararlanılarak bir beceri basamağı geriden çalışma planlanabilir. Aksi takdirde yapılan çalışma çocuğun kendine olan güvenini ve etkinliklere katılım motivasyonunu kaybetmesine neden olur. Drama etkinlikleri akranların ve özel gereksinimli öğrencinin davranışlarını eğitir. Drama etkinlikleri davranış değişikliğini gerçekleştirme yönünde önemli bir işleve sahiptir. Ezbere dayalı bir eğitim, çocuğun zihinsel gelişimini, araştırmasını, paylaşmayı öğrenmesini engeller. Drama tam olarak ezbere dayalı yapılacak tüm çalışmaları reddeder. Yaratıcılığı geliştiren etkili bir yöntemdir. Bu yöntemde uygulanan çeşitli tekniklerle öğrenciler hangi durumda nasıl davranmaları gerektiğini yaşayarak öğrenirler. Problem çözme

ve iletişim kurma yeteneklerini geliştirirler. Drama çocukların, eleştiriden ve alaydan uzak, hata yapma korkusu olmaksızın riskleri göze almalarını, sorunlarla korkusuzca yüz yüze gelmelerini, kendi kararları ve seçimlerini dramatik bir çerçevede yansıtmalarına olanak sağlar. Dramatik temsil sınıf içerisinde yaşanabilecek, olaylar ve durumlar hakkında doğrudan doğruya deneyimler için mükemmel bir yoldur. Zenginleştirilmiş bir ortam olan drama, öğrencilerin kendileri ve diğer arkadaşlarına ilişkin farkındalıklarının artmasını sağlar. Drama hareket, etkileşim, irdeleme, keşfetme ve işbirliği yapma yoluyla katılımcılara; sosyal, duygusal ve aktif öğrenme gibi deneyime dayanan çeşitli öğrenme fırsatları sunar. Drama kendi içerisinde 4 ana başlıkta çalışmalarını sürdürmektedir. Bunlar; yaratıcı drama, eğitimde drama, psikodrama ve sosyodramadır. Sınıf içerisinde drama aracılığıyla sosyal kabul çalışmaları yapılırken özellikle eğitimde drama ve sosyodrama başlıklarından yararlanılır. Özellikle yetersizlik, eksiklik, engel kavramlarının yerine farklılıklarımız, gereksinimlerimiz ve ihtiyaçlarımız kavramlarının kullanımı için öğrencilerle drama çalışmaları yürütülerek. Sınıf içerisinde normal gelişim gösteren akranlara bilinç kazandırılmaya çalışılır. Eğitimde drama uygulamalarının yanında yapılacak sosyodrama etkinlikleri bu amaca katkı sağlayacaktır. Sosyodrama insan toplulukları arasında ki çeşitli ilişkileri ve değişik toplumsal konuları, öğretileri konu alan grup çalışma yöntemidir. Çalışmalarımızda sınıfı toplumun bir kesiti olarak görebiliriz. Sözcük kökeni; Socius-dramadır. Türkçede toplumla ilişkinin sahnelenmesi olarak karşılık bulmaktadır. Psikodramanın aksine bireyin iç dünyası yerine büyük bir insan topluluğunu bazı durumlarda da bir kültüre ait insan topluluklarının bütününe derinlemesine inceler. Bu inceleme bazen var olan hazır bulunan grup katılanlarının toplumsal rolleri ilişkileri olabilir. Bazen de; kitle iletişim araçlarını kullanarak benzer yaklaşımlara, koşullara sahip toplulukları bireyleri ilgilendiren psikolojik, sosyal konuları kapsar. Sosyodrama bir birini tanımayan insanlar arasında ortak psikoloji oluşturur. Duygu ve düşüncelerin rahatlıkla konuşulmasını ve bireyin kendi ruhsal ve sosyal bütünlüğüne ilişkin paylaşımlarında rahat olmasını sağlaması bakımından uygun tekniklere sahiptir. Bireyle ilgili bilgi paylaşımını etkilediği kadar farklı bakış açılarını ortaya çıkarması bakımından da açıklığı sağlayabilen bir yöntemdir. Sosyodrama kullandığı teknikler açısından psikodrama ile benzer olsa da psikodramada; insanlar arası ilişkiler ve kişisel yaşamın öğretileri irdelenirken sosyodrama da daha çok guruplar arası ilişkiler ve farklı kolektif öğretiler işlenmektedir. Sosyodramanın konuları her zaman guruba yöneliktir. İşlenmekte olan konu hakkında durumun araştırılması, nedenlerinin ortaya konulması anlamlıdır ve her zaman da güncel bir sorun değildir işlenen. Sosyodrama da konu işlenirken bir rolün değişik nedenlerinin ortaya konması gerek sahnedekiler için gerekse diğer katılımcılar için farklı bakış açıları edinmeleri ve kendilerini olumlu yönde geliştirmeleri açısından da yarar sağlayıcıdır. Tutumlar diğer birçok davranışlarımız gibi doğuştan kazanılmazlar, öğrenme yoluyla sonradan kazanılırlar. Anne, baba, arkadaşlar, kitle iletişim araçları, kişisel yaşantılar tutumların oluşturulmasında rol oynayan önemli faktörlerden bazılarıdır. Özel gereksinimli bireylere yönelik normal gelişim gösteren öğrenci tutumlarının istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Özel gereksinimli bireyler ve ailelerinin yaşadıkları bu sınırlılıkların azaltılması adına öğrencilerde olumlu tutum

oluşturma çalışmaları fayda sağlayacaktır. Sosyal kabul kavramının temelinde farklılıklara saygı eğitiminin olduğunu görmekteyiz. Farklılıklara saygı eğitiminin temelinde de bireyin kendisini ve çevresindeki diğer kişileri tanıması oluşturur. Bireylerin özellikleri açısından birbirlerinden farklı olması doğal olmakla birlikte, bu farklılıkların kaynağı hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığı zaman önyargılar oluşabilir. Çocuğun kendini ve diğerlerini tanıma çalışmalarında mümkün olduğu kadar bireysel farklılıklara yer vermek önemlidir. Sınıf öğretmenleri çocuklara bireysel farklılıklarla ilgili eğitim çalışmaları yaptıktan sonra, görme yetersizliği, işitme yetersizliği, down sendromu, otizm vb. durumların da, saç rengi, göz rengi gibi hayatımıza renk katan bir farklılık olduğu bilincini kazandırmalıdır. Bu amaçla öğrencilerle bireysel farklılıkları konu edinen masal ve öyküler okunup, drama etkinlikleri yapılmalıdır. Planlanan drama etkinlikleri ile normal gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli öğrenciler ile yaşantı geçirmelerine olanak sağlamak da, bu öğrencilere yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerine katkı sağlayacaktır.

Drama Çalışmalarının Aşamaları

1. Isınma

Isınma çalışmaları oyuna katılma isteğini arttırmakta grubun birbirine, oyunlara, dramaya ısınmasını ve rahatlamasını sağlamaktadır. Bedensel ve düşünsel hazırlanmaya yönelik etkinliklerden oluşan ısınma çalışmaları öğrencileri doğaçlama yapmaya hazırlamaktadır.

2. Oyun Doğaçlama

Bu çalışmada belirlenmiş bazı kurallar vardır. Bu kurallar çocukların çalışmalarını sınırlandırıcı, öğrencileri kısıtlayıcı özellikte değildir. Bu aşamada pantomim, rol oynama, doğaçlama, hikâye oluşturma, dramatizasyon gibi etkinliklerden biri ya da bir kaçına birden yer verilebilir.

3. Rahatlama ve Değerlendirme

Rahatlama bedensel ve zihinsel olarak gerçekleşir. Rahatlamayı kolaylaştırmak için dinlendirici bir ortam, uygun bir müzik ve sakinleştirici sözel yönergeler kullanılabilir. Bu aşamada öğrenciye tamamlandığını hissettirmek ve rahatlatmak söz konusudur. Öğretmen ‘neler yaşadınız?’, ‘neler hissettiniz?’ gibi sorularla tartışma başlatılabilir.

Farklılıklarımız İle İlgili Drama Örneği

Öğretmen önce sınıfa bire bir boyutlarda kartondan bir erkek bir kadın modeli çizer. Uygun bir yere monte eder. Sınıfa erkek ve kadın giysiler getirir. Bunlardan uygun olanları çocuklarla birlikte maketlere giydirilir. Çocuklar bu maketler doğrultusunda;

-Vücudun bölümlerinde ne gibi farklılıklar var?

-Kıyafetlerimizde ne gibi farklılıklar var?

- Ailenizde kaç kız kaç erkek var?
- Ailemize ve arkadaşlarımıza karşı sorumluluklarımız nelerdir?
- Herkes sorumluluklarını gerçekleştirmeseydi neler olurdu?
- Kendinizin ve sınıftaki arkadaşlarınızın ihtiyaçları nelerdir? gibi sorular sorulur. Cevap veren öğrencilere yetişkin kıyafetleri giydirilir. Oluşan rollerle yeni bir sınıf oluşturulur ve oluşabilecek olaylar canlandırılması istenir. Herkesin kaç değişik rolde olabileceği rolünün sorumlulukları konuşulur. Bu rollerle ailesinde veya toplumda neler yaşanabileceğine dikkat çekilir. Canlandırma bittiğinde öğrencilere neler hissettiği sorulur. Çalışma sonlandırılır.

Kaynakça

Akfırat, F. (2002). Bireysel farklılıkları olan çocuklar için drama lideri farklılıklar yaratabilir:

İlköğretimde engelli çocuklarla yaratıcı drama. N. Aslan (Ed), İlköğretimde Drama ve Tiyatro. Türkiye 4. Drama Liderleri Buluşması ve Ulusal Drama Semineri. Ankara: Oluşum Tiyatrosu ve Drama Atölyesi Yayınları.

Adıgüzel, Ö. H. (1993). Oyun ve yaratıcı drama ilişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,

Ankara: Ankara Üniversitesi.

Adıgüzel (2018). Eğitimde Yaratıcı Drama. Yapı Kredi Yayınları

Akkök, F. (1999). İlköğretimde Sosyal Becerilerin Geliştirilmesi (Anne Baba El Kitabı).

İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gönen, M. (Ed.) (1998). Çocuklarda Drama ile Eğitim Programları. Ankara: Aşama Ltd.

Kargın, T. (2010) “Özel gereksinim olan öğrencilerin yerleştirilmesi ve bep”, Gönü Akçamete (Ed.) içinde, Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim: Uygun yerleştirme kararı (ss.87-89). Ankara: Kök Yayıncılık.

Kargın, T. ve Baydık, B. (2002) Kaynaştırma ortamındaki işiten öğrencilerin işitme engelli akranlarına yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi.

- Kumru, A.Carlo, G. ve Edwards, C. (2004). Olumlu sosyal davranışların ilişkisel, kültürel bilişsel ve duyuşsal bazı değişkenlerle ilişkisi, Türk Psikoloji Dergisi
- Şahin, S. ve Çiçek, Ç. (2008). Normal gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuklar kendilerini ve birbirlerini algılayışlarının incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilim Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi.

KÜRESEL ÜRETİM AĞLARI VE LOJİSTİK SEKTÖRÜ: OTOMOTİV SANAYİ FORD OTOSAN ÖRNEĞİ¹

Öğr. Gör. Mücahit ÇİTİL

Harran Üniversitesi

mucahitcitol@harran.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 1980'lerden sonra ortaya çıkan Küresel Üretim Ağlarının, kapitalist sermaye birikim süreciyle ilişkisini kurarak bu üretim organizasyonunda lojistik sektörünün sermaye birikim sürecindeki rolünü açığa çıkarmaktır. Üretimin daha fazla kâr elde etme adına mülkiyet ilişkileri içermeyen, Uluslararası Dış Kaynak Kullanımı ve Uluslararası Taşeronluk ilişkileriyle parçalanması sonucunda ortaya çıkan bu ağlar, üretim sürecinde ilişkileri değiştirirken üretimin coğrafyasının genişlemesine neden olmuştur. Otomotivden gıdaya, elektronikten tekstile kadar pek çok sektörde geniş coğrafyalara yayılmış bu üretim organizasyonunun örneklerini görmek mümkün hale gelmiştir. Üretimin coğrafyası genişlemiş ve üretim süreci daha karmaşık hale gelmiştir. Üretim süreci ara ürün ve hammadde akışına ve bu akışkanlığı sağlayan araçlara gittikçe bağımlı hale gelmiştir. Bu gelişme lojistik sektörünün üretim sürecinde artan önemine işaret etmektedir. Nitekim Türkiye'de faaliyet gösteren otomobil, hafif ve ağır ticari araç üreticisi Ford Otosan üzerinde yapılan inceleme göstermektedir ki lojistik sektörü ve lojistik hizmet sağlayıcıları üretim kesimi için önemli bir ortak haline gelmiştir. 3 farklı kıtadan 200'ü yerli 500'ü yabancı toplam 700 farklı tedarikçi ile çalışan Ford Otosan, üretim sürecinde ihtiyaç duyduğu malzemeleri akışı için lojistik sektörüyle yakın ilişkiler kurmaktadır. Malzeme ve nihai ürün akışına yönelik bütün faaliyetler lojistik hizmet sağlayıcılardan temin edilmektedir. Üretim için ihtiyaç duyulan malzemelerin tedarikçilerden üretim tesisine getirilmesi için yurt içinde ve yurt dışında farklılaşmaktadır. Avrupa'da yoğunlaşmış yurtdışındaki tedarikçilerden malzemelerin akışı intermodal taşımacılık yapan 3PL firmaları aracılığıyla sağlanırken yurt içindeki tedarikçilerden Cross-Dock operasyon yapan firmalar tercih edilmiştir. Tamamlanmış ürünlerin bayi ve acentelere sevkiyatında da lojistik firmaları etkin rol almaktadır. Deniz aşırı sevkiyatlarda forwarder firmaları tercih edilirken yurt içinde ve Bulgaristan ve Romanya gibi yakın ülkelere karayolu taşımacılığı

¹ Bu çalışma Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kalkınma İktisadi ve İktisadi Büyüme Anabilim Dalında yürütülen "Küresel Üretim Ağları ve Lojistik Sektörü: Türkiye'de Lojistik Sektörünün Yeniden Yapılanmasında Devletin Rolü" isimli doktora tez çalışmasından elde edilmiştir.

yapan firmalar tercih edilmiştir. Dolayısıyla bir küresel üretim ağının örneği olan bu üretim organizasyonunda sermaye birikiminin devamlılığı önemli derecede lojistik sektörünün etkin çalışmasına bağımlı durumda olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üretim Ağları, Değer Zincirleri, Sermaye Birikimi, Lojistik, Lojistik Sektörü

MOBBİNG, MOBBİNGİN YÖNETİMİ VE İŞLETME ÇALIŞANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Alper Tutcu

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Dr. Cafer Şafak Eysel

Bahçeşehir Üniversitesi

Özet:

Günümüz koşullarında gerek işletmeler gerekse de iş dünyası çevresi sürekli ve hızlı bir dönüşüm süreci içerisinde. Bu durumdan hem makro anlamda ülkelerdeki iş yapma biçimleri ile usulleri hem de mikro anlamda işletmeler ile işletmelerin çalışanları etkilenmektedir. Bu bağlamda, son senelerde işletme yönetimi ve örgütsel davranış alanlarının araştırma kapsamlarının içine pek çok yeni kavram girmiştir. Bunlardan birisi de iş yaşamında çalışanların örgütsel bağlılıklarını, örgütsel vatandaşlık davranışlarını, amirlerine yönelik yönetici desteğiyle liderlik algılarını ve iş tatminleri ile yaşam doyumlarını önemli derecede etkileme gücüne sahip olan mobbing, yani psikolojik yıldırma. İşletmelerde özellikle örgüt içi rekabetten kaynaklanmakta olduğu öne sürülmekte olan mobbing, her ne kadar oldukça eski bir olgu olsa ve iş yaşamının başlangıcından bu yana işletmelerde mevcut olsa da, mobbingin varlığıyla önemi ve etkileri ancak son yıllarda gerçekleştirilen çalışmalar doğrultusunda araştırmacılar tarafından fark edilebilmiştir. Zira günümüzde gerek özel sektörde gerekse de kamuda pek çok çalışana, üstleri tarafından mobbing davranışının uygulandığı, yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu çalışma çerçevesinde mobbingin ne olduğu, nasıl yönetilip önlenilebileceği ve mobbing davranışının işletme çalışanları üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda konuyu açıklamak üzere literatür taraması tekniğinden faydalanılarak, son dönemlerde mobbing üzerine yapılan araştırmalar incelenmiş ve mobbingin işletme çalışanlarını ne şekilde etkilediği üzerine bir kanıya varılmaya çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle mobbing kavramının tanımı ve kökeni ele alınmış, ardından mobbing süreci ile türleri, mobbing uygulayan kişilerle mobbinge maruz kalan kişilerin genel özellikleri ve mobbing davranışının nedenlerinden bahsedilmiş, son olarak mobbing davranışının işletme çalışanları üzerindeki olumsuz etkileri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, işletmelerde mobbingin azaltılması ve önlenmesi kapsamında işletme yönetimleri, yöneticiler ve çalışanlar için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mobbing, Mobbing Davranışı, Mobbing Süreci, Mobbingin Nedenleri, Mobbingin Etkileri

Abstract:

In today's conditions both companies and business environment are in a continuous and rapid transformation process. Both methods and techniques of doing business in countries in terms of macro base, and companies and their employees in terms of micro base have been affected from this situation. In this regard, lots of new concepts have been added into the research scope of business management and organizational behaviour disciplines in last years. One of these concepts is mobbing that has the power to influence organizational commitment, organizational citizenship behaviour, supervisor support toward chiefs, leadership perception, job satisfaction and life satisfaction of employees in the business life significantly. Even if mobbing that is asserted to result from especially intraorganizational competition in companies, is an old phenomenon and is existing in companies from the beginning of business life; mobbing's existence, importance and effects have just been noticed by researchers in accordance with the studies conducted in last years. Likewise, implementation of mobbing behaviour by chiefs to many employees both in private and public sectors was found as the result of scientific researches. Within the scope of this study, it was aimed to investigate mobbing's what to be, how to be managed and prevented, and its effects on employees working at companies. In this respect, literature review technique was benefited to explain the topic, researches conducted on mobbing in last years were analysed, and it was tried to surmise that how mobbing influences employees. In the study, firstly there was mentioned about definition and roots of mobbing concept, mobbing process and mobbing types, general features of individuals implementing mobbing and influenced by mobbing behaviour, and reasons of mobbing behaviours; and lastly negative effects of mobbing behaviour on employees were investigated and evaluated. In this direction, various recommendations were made for company managements, managers and employees in order to decrease and prevent mobbing in the companies.

Keywords: Mobbing, Mobbing Behaviour, Mobbing Process, Reasons of Mobbing, Effects of Mobbing

1. Giriş

Son senelerde işletmelere ve örgütsel davranış alanına ilişkin olarak gerçekleştirilen mühim çalışma konuları arasında mobbingin önemli bir yeri bulunmaktadır. Zira gerek özel sektördeki gerekse de kamu sektöründeki çalışanların üzerinde mobbing davranışlarının uygulanmakta olduğuna ilişkin bulgulara sıklıkla rastlanmaktadır. Bununla birlikte mobbing kavramıyla ifade edilmek istenen yıldırmanın ne olduğu, kökenleri, mobbing uygulayan kişilerle mobbingten etkilenen kişilerin genel karakteristik özellikleri, mobbing davranışlarının ortaya çıkma sebepleri, çalışanlar ve örgütler üzerindeki etkilerine yönelik olarak gerçekleştirilen yerli ve yabancı çalışma sayısının son dönemde yapılan araştırmalar doğrultusunda gittikçe artmakta olduğu görülmektedir. Bu çalışma çerçevesinde, alanyazında mobbinge ilişkin olarak gerçekleştirilmiş olan araştırmalara ilişkin bir literatür taraması gerçekleştirilmiş olup, mobbinge ilişkin kavramsal bilgiler verilmesi ve nihayetinde mobbingin işletme çalışanları üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

2. Mobbing Kavramı

Mobbingin sosyal yaşamdaki ev iş yaşamındaki geçmişi oldukça eski olmakla birlikte, bir şiddet biçimi olan mobbingin uzun yıllar boyunca diğer şiddet türlerinin gerisinde kalmış olması ve kavramın tanımlanmasına ilişkin yaşanmış olan güçlüklerden ötürü mobbing kavramı uzun bir süre ön plana çıkamamıştır. Günümüz koşullarındaysa çalışma hayatında insana verilen önemin artmaya başlamasıyla beraber işletme çalışanlarının farkındalık düzeylerinin yükselmesi ve mobbingle ilintili yaptırımların muhtelif kanuni düzenlemeler doğrultusunda geliştirilmesinin sonucu olarak mobbing konusu hem yasal hem de bilimsel açıdan oldukça tartışılır bir konu haline gelmiştir (Laleoğlu ve Özmete, 2013: 10).

2.1 Mobbing Kavramının Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Mobbing sözcüğünün kökeni, Latince dilindeki “mobile vulgus” a dayanmaktadır. Bahsi geçen sözcük Türkçe dilinde “kararsız kalabalık, şiddete yönelmiş topluluk” manasındadır. İngilizce’de kelimenin kökü “mob” olup, Türkçe dilinde bunun anlamı ise “düzensiz kalabalık, çete” şeklindedir (Tınaz, 2011: 7). Günümüzde dilimizde mobbingin karşılığı olarak “psikolojik terör”, “psikolojik taciz”, “işyerinde zorbalık”, “duygusal taciz”, “yıldırma”, “duygusal linç”, “işyeri travması” vb. terimlerin kullanıldığı ifade edilebilir (Çobanoğlu, 2005: 19).

Mobbing, ilk kez İXX. yüzyıl içerisinde biyologlarca, yuvalarını saldırılardan muhafaza etmek maksadıyla saldırganların etrafında uçmakta olan kuşların davranışlarını belirtmek üzere kullanılmış durumdadır (Leymann, 1996: 167). 1970’li yıllarda yapılmış olan muhtelif araştırmaların sonucu olarak, çocukların birbirine yönelik şekilde sergilemekte oldukları acımasızca davranışlar mobbing biçiminde ifade edilmiştir (Çobanoğlu, 2005: 26). 1976 senesinden itibaren mobbing, çalışma yaşamının içindeki fertlerin arasında ortaya çıkan davranışlar hususunda kullanılmaya başlamıştır (Davenport vd., 2003: 2). 1980’li yıllarda ise mobbing konusu ilk defa Leymann tarafınca işletme disiplini altında bir çalışma konusu şeklinde incelemeye alınmıştır ve çalışma neticesinde Leymann işyerinde baskı, şiddet, yıldırma eylemlerinin var olduğunu saptamıştır (Ertürk, 2013: 147). Ancak mobbing kavramının alanyazına girmesi 1990’larda olmuştur (Ergun-Özler, 2009: 3).

Mobbing konusunda ilk araştırmalara gerçekleştirmiş olan Leymann’a (1996) göre mobbing, psikolojik terör biçiminde nitelendirilmiş ve “çalışma hayatında sistematik olarak bir veya birden fazla fert tarafından diğer fertlere ilişkin sergilenen düşmanca ve ahlak dışı davranışlar” şeklinde açıklanmıştır. Laleoğlu ve Özmete (2013: 10) mobbing kavramının, “rahatsız edici davranışlarla kendini göstermekte olan, zamanla ferde acı vermeye başlamakta olan, olayların sarmal olarak hız kazanmakta olduğu, muhtelif aşamalardan meydana gelmekte olan bir süreç” olduğunu ifade etmiştir. Tınaz (2011: 13) işyerinde mobbingi, “birine iş arkadaşlarıncı sistematik şekilde gerçekleştirilmekte olan, uzunca bir zaman devam eden; fiziki, psikomatik

ve sosyal sorunlar ile neticelenmekte olan düşmanca ve etik dışı davranışlar” biçiminde betimlemiştir.

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre mobbing, “bir şahsa veya gruba yönelik olarak kuvvet kullanılması suretiyle, bu şahıs veya grubun fiziki, ruhsal, etik ve sosyal açıdan gelişmesine zarar verici tutumlarla davranışlar” olarak belirtmiştir (Tutar, 2014: 292). Brodsky (1976: 30) ise mobbingi; “bir şahsın çalışma yerinde diğer bir şahsı yıpratmak, ona engel olmak ya da eziyet etmek maksadıyla sürekli ve yinelenen davranışlarda bulunması” olarak tanımlamıştır.

2.2 Mobbing Süreci ve Mobbing Davranışları

Mobbing süreci kapsamında mobbing uygulayıcı olan şahıs veya grup, işlerini daha etkili biçimde icra edebilecek durumdaki şahsa yönelik, iş hayatını güç duruma getirici muhtelif davranışlar sergilemektedir (Tınaz, 2005: 16). Leymann’a (1996: 170-173) göre, mobbing süreci içinde sergilenen davranışlar beş kategori altında toplanmaktadır:

- i. *Kişinin kendisini ifade etmesini önlemekte olan saldırılar:* Şahsın çalışma yerinde kendisini göstermesiyle çalışma arkadaşları ile iletişimde bulunmasını engellemeyi hedefler. Söz kesme, iş ve özel yaşamı sürekli şekilde eleştirme, kendini ispatlama fırsatı vermeme, diğerlerinin yanında yüksek sesle azarlama, tehdit etme gibi davranışlar bu kapsamdadır.
- ii. *Sosyal ilişkilere yönelik saldırılar:* Şahsın çalışma yerinde sosyal ilişkilerde bulunmasının engellenmesi, diğerlerinin mağdur şahıstan uzaklaştırılması, mağdur sanki orada değilmiş gibi davranılması bu kapsamdadır.
- iii. *Kişinin sosyal itibarına yönelik olan saldırılar:* Mağdur şahısla ilintili gerçek dışı söylentilerin yayılması ve dedikodusunun yapılması, şahsın komik duruma düşürülmesi, şahsın psikolojik destek almaya zorlanması, şahsın hareketlerinin alaycı biçimde taklit edilmesi, şahısla dalga geçilmesi, cinsel imalarda bulunulması bu kapsamdadır.
- iv. *Şahsın iş ve yaşam kalitesine yönelik olan saldırılar:* Şahsa anlamsız, sıradan, maksatsız ya da şahsın özgüvenini kötü olarak etkileyebilecek, yetenekleriyle uyumlu bulunmayan işlerin verilmesi, verilmiş olan bir vazifenin tamamlanmasını beklemeden vazifenin sonlandırılması bu kapsamdadır.
- v. *Doğrudan sağlığı etkileyici saldırılar:* Şahsın ağır fiziki vazifeler yapmaya zorlanması, cinsel tacizde bulunulması bu kapsamdadır.

Mobbing süreci statik bir yapıya değil dinamik bir yapıya sahiptir. Süreç şahsı rahatsız etmekte olan eylemlerle başlamakta olup, zaman içerisinde son derece mühim neticelere yol açabilmektedir. Bununla birlikte mobbing sürecinin her bir safhası, sonra gelen safhanın hazırlayıcısı olmaktadır (Hoel vd., 2002: 301). Leymann (1996: 165) açısından mobbing sürecinin safhaları şu şekilde ifade edilmiştir:

- i. Çatışma aşaması,

- ii. İşyerinde psikolojik şiddetin başlaması,
- iii. Yönetimin devreye girmesi,
- iv. Yanlış yakıştırmalar ve tanımlamalarda bulunulma,
- v. İşten uzaklaşma aşaması.

2.3 Mobbing Türleri

Organizasyonda hiyerarşik şekilde bir yapılanma bulunması halinde mobbing daha ziyade dikey yönlü, organizasyonda yatay organizasyon yapısının yer alması halindeyse mobbing daha ziyade yatay yönlü olmaktadır. Dikey mobbing türünde çoğu zaman üstlerce astlara veya tersine şekilde astlarca üstlere yönelik olarak mobbing davranışlarında bulunulurken; yatay mobbing türünde ise aynı ya da benzer niteliklere sahip durumdaki çalışanların arasında mobbing davranışları sergilenmektedir (Yavuz, 2007: 42). Temizel (2013: 200) mobbing türlerini şu şekilde belirtmektedir:

- i. *Yukarıdan Aşağıya Mobbing (Dikey Mobbing)*: Bu mobbing türünde, mobbing uygulayıcı olan şahıs, mağdur durumdaki şahıstan daha üst bir konumdadır. Mobbing uygulayan şahıs; bir yönetici, bölüm yetkilisi, daha üst vazifede görevli bir çalışma arkadaşı olabilir.
- ii. *Eşdeğerler Arasında Mobbing (Yatay Mobbing)*: Bu mobbing türünde, mobbing uygulayıcısı olan şahıs ile mağdur durumdaki şahıs aynı ya da benzer vazifelerle görevlidir. Hatta benzer olanaklarla konumlara sahip iki iş arkadaşı bile olabilir.
- iii. *Aşağıdan Yukarıya Mobbing (Dikey Mobbing)*: Bu mobbing türünde, mobbing uygulayıcısı olan şahıs, mağdur durumdaki şahıstan daha alt bir konumda vazife yapmaktadır.

2.4 Mobbingin Tarafları

Mobbing sürecindeki taraflar temel olarak mobbing uygulayıcısı olan saldırganlar ile mobbinge maruz kalmış olan mağdurlardır (Tınaz, 2006: 18).

Mobbing uygulayıcıları, saldırgan, tacizci vb. sıfatlarla da ifade edilmektedir. Literatürde mobbing uygulayıcısı olan kişilerin özelliklerine ilişkin pek çok tanımlama bulunmaktadır. Narsist mobbing uygulayıcıları, ben merkezcidirler ve kendilerini her daim haklı şekilde görüp, karlarındakilere söz hakkı tanımazlar (Tınaz, 2011: 70). Hiddetli mobbing uygulayıcıları, stres yönetimine ilişkin zayıf bir yapıya sahiptirler ve yaşamakta oldukları sorunlarla başa çıkamamaları halinde öfke patlamaları yaşamakta, bu şekilde stresleriyle sorunlarını çevrelerinde bulunanlara yansıtmaktadırlar (Tınaz, 2006: 19). İki yüzlü mobbing uygulayıcıları, çalışma arkadaşlarının başarılarını, üstünlüklerini kıskanmakta ve bu kişilere iki yüzlü bir tavır sergilemektedirler (Tınaz, 2006: 19). Megaloman mobbing uygulayıcıları, esasen kendilerinde bulunmayan muhtelif niteliklerle yeteneklere sahip olduklarına ve diğerlerinden üstün olduklarına inanırlar (Tetik, 2010: 84). Hayal kırıklığına uğramış mobbing uygulayıcıları, çalışma hayatının dışındaki olumsuzluk, negatif deneyim ve hayal kırıklıklarını işyerindeki

insanlara yansıtırlar (Tınaz, 2011: 85). Eleştirici mobbing uygulayıcıları, her tür işle olayda kusurlar aramaktadır, gerçekleştirilen görevlerden memnun olmamaktadır, genelde negatif bir bakış açısı bulunmaktadır (Tutar, 2014: 307). Fesat mobbing uygulayıcıları, sürekli şekilde kötülüklerin peşinde koşmakta olup, insanlara iftiralar atmaktadır (Sönmeztekin, 2016: 19). Pusuda bekleyen mobbing uygulayıcıları, izleyici durumundadır ve mağdur şahsa yapılan mobbing davranışlarını görmezden gelmektedir (Sönmeztekin, 2016: 19). Dalkavuk mobbing uygulayıcıları, üstlerinin gözüne girebilmek maksadıyla durmaksızın onlara yaranma eğilimindedirler (Sönmeztekin, 2016: 19). Korkak mobbing uygulayıcıları, diğer çalışanların kendilerine kıyasla daha başarılı olacağını ve terfi alacağını düşünmektedir ve mevcut konumlarını muhafaza etmek maksadıyla diğerlerine mobbing davranışında bulunmaktadır (Tınaz, 2011: 85). Tesadüfi mobbing uygulayıcıları, işyerindeki tartışmadan ya da çatışmadan dolayı şahsın üstün taraf durumuna gelmesi neticesinde tesadüfen ortaya çıkar (Bakırcıoğlu, 2012: 20). Hırslı mobbing uygulayıcıları, arzuladıkları statüye bir an önce erişmek maksadıyla her şeyi göze alıp, yüksek egosu dolayısıyla saldırganlaşmakta olan şahıslardır (Bakırcıoğlu, 2012: 20).

Mobbing mağduru olan şahıslar ise alanyazında genellikle yalnız bir şahıs, acayip bir şahıs, başarılı bir şahıs, yeni gelen bir şahıs biçiminde kategorize edilmektedir (Tınaz, 2011: 102-104):

- i. *Yalnız Bir Kişi*: Erkeklerin nicelik bakımından hâkim durumda bulundukları işyerlerinde kadın personeller, kadınların hâkim durumda bulundukları işyerlerindeyse erkek personeller mobbing mağduru olma potansiyeline sahiptir.
- ii. *Acayip Bir Kişi*: Bu tip şahıslar; bireysel, fiziki veya da cinsi özelliklerinden ötürü diğerlerine kıyasla farklılıklara sahip olmalarından dolayı dikkat çekerler. Diğerlerine nazaran farklı şekilde giyinmekte olanlar, değişik saç stillerine sahip olanlar, muhtelif coğrafyalardan gelerek değişik aksana sahip olanlar, fiziksel açıdan özürlü bulunanlar, cinsel kimlikleri sorgulamakta olanlar vb. bu kapsamdadır.
- iii. *Başarılı Bir Kişi*: Geçmiş dönemlerde mühim başarılar sağlamış veya iş ortamında başarılı bir grafiği bulunan, bu doğrultuda üstlerince ya da yönetimce takdir almış şahıslar, kıskanç şahısların direkt hedefleri olabilmektedir.
- iv. *Yeni Gelen Bir Kişi*: İşyerine henüz dahil olmuş şahıslar, işyerinde faaliyette bulunan yeni çalışma arkadaşlarıyla iletişim kurup tanışma noktasında muhtelif problemlerle karşılaşabilmektedir.

2.5 Mobbingin Nedenleri

Mobbing muhtelif unsurların bir arada rol oynamakta olduğu etkileşimli, son derece karmaşık bir süreç niteliğine sahiptir. Bu sürecin içindeyse işyerindeki ortam, örgütün kendisi, mağdurla saldırganın kişilik özellikleri, bireyler arasındaki ilişkiler, yönetsel etkenler gibi çeşitli faktörler belirleyici bir role sahip durumdadır (Vartia, 2003: 12).

Zapf (2005: 71) mobbinge yol açan sebepleri; sosyal grup kaynaklı nedenler, kişisel nedenler, mobbing uygulayıcılarından kaynaklı nedenler olmak üzere üç grupta incelemiştir. Ayrıca Koç ve Topaloğlu (2010) ise mobbingin oluşumu noktasında etkisi bulunan nedenleri şu şekilde özetlemiştir:

- i. *Örgütsel Nedenler*: Liderlik tarzı, örgütün kültürü, iş stresi, işin yapısı gibi unsurlar,
- ii. *Sosyal Gruplar*: Şahsın içinde çalışmakta olduğu ekibin baskıları, ekip içindeki kıskançlıklar, muhalefet olmalar gibi unsurlar,
- iii. *Bireysel Nedenler*: Kişilik, nitelikler, sosyal beceriler gibi unsurlar.

2.6 Mobbingin İşletme Çalışanları Üzerindeki Etkileri

Mobbing davranışları, bu davranışın sergilendiği kişi veya kişileri ciddi şekilde etkileyebilmekle beraber, mağdur şahsın ailesini, çalışma ortamını ve içinde bulunduğu topluluklar ile toplumu da etkileyip zarar verebilmektedir (Mercanoğlu, 2010: 37).

Mobbing davranışının mağdurlar üzerinde birtakım ekonomik, sosyal ve sağlıkla ilintili negatif etkileri mevcuttur. Mobbingin ekonomik anlamdaki olumsuz etkileri arasında; mağdur şahsın yaşamış olduğu psikolojik çöküntüden ötürü eski sağlığına kavuşmak üzere gerçekleştirmiş olduğu tedavi masrafları ile işten çıkarılması durumunda düzenli gelirini kaybetmesi bulunmaktadır. Mobbingin sosyal anlamdaki olumsuz etkileri arasında; mağdur şahsın sosyal imajının yok edilmesinden dolayı iş arkadaşlarınınca terk edilmiş olması, mesleki kimliğini kaybetmiş olması, aile bireylerince başarısız şeklinde nitelendirilmesi bulunmaktadır. Mobbingin şahsın sağlığıyla ilintili olumsuz etkileri bir hayli fazladır. Bu olumsuz etkiler; depresyona girme, anlamsız korkularla heyecanlar yaşama, yüksek tansiyon, dikkatin dağılması, ellerin terlemesi, titremeler yaşama, yoğun baş ve sırt ağrıları, mide ve bağırsak hastalıkları, terk edilmişlikle yalnızlık duygusu, iştahsızlık, zayıflama, özgüven ve özsaygıyı kaybetme, travma sonrası stres bozukluğu şeklinde olabilmektedir (Ekiz, 2010: 53-54).

Tüm bunlarla birlikte işletmelerde uygulanan mobbing davranışları; hem mağdur şahısların hem de diğer potansiyel mağdurların yaratıcılıklarının kısıtlanmasına, yaptıkları işlerin kalitesinde düşüslere, düşük verimliliğin ortaya çıkmasına, örgütte sağlıksız bir kültürün belirmesine (Karcioğlu ve Akbaş, 2010: 144); çalışanların genel motivasyonlarının düşmesine, iş doyumunun azalması nedeniyle personelin işine soğumasına ve yabancılaşmasına, çalışanların arasındaki uyumluluğun bozulmasına, diğer çalışanlarda da mobbing korkusunun hakim duruma gelmesine, işyerinde güvensizliğin artış göstermesine, personelin örgütsel bağlılığında düşüşe (İlhan, 2010: 1179) neden olabilmektedir.

3. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma çerçevesinde son senelerde işletmelerde sıklıkla gerçekleşir duruma gelen ve üzerinde çok sayıda bilimsel araştırma gerçekleştirilmeye başlanan mobbing kavramına ilişkin

olarak işletmelerde uygulanmakta olan mobbing davranışlarının işletme çalışanları üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Mobbing dilimizde psikolojik yıldırma, psikolojik taciz vb. anlamlar kapsamında kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda mobbing; en az bir şahıs tarafınca çalışma ortamında vazifesini yerine getirmeye çalışan yine en az bir kişiye yönelik şekilde gerçekleştirilmekte olan sistematik, uzun vadeli, düşmanca, etik dışı davranışlara verilen isim niteliğindedir.

Mobbing davranışları işletmelerin içerisinde gerek yatay düzeyde gerekse de yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya olacak şekilde dikey düzeyde gerçekleşebilmektedir. Nitekim en fazla gerçekleşen mobbing türü, yukarıdan aşağıya şekilde gerçekleşen dikey mobbingdir. Çalışma kapsamında bahsedilmiş olan muhtelif mobbing uygulayıcıları tarafından, daha ziyade işyerinde yalnız olanlara, farklı kişilik yapısına ve/veya tutumlara, davranışlara sahip olanlara, başarılı durumdakilere ve işyerine yeni dahil olmuş olan kişilere yönelik mobbing davranışları gerçekleştirilmekte olduğu ifade edilebilmektedir.

Çalışmada bahsedilenler doğrultusunda, işletmelerde sergilenen mobbing davranışlarının işletme çalışanları üzerinde pek çok olumsuz etkileri bulunduğu söylenebilir. Bu etkiler tam olarak sınıflandırılmasa da mobbingin ekonomik, sosyal, sağlığa ilişkin, mağduru ve çevresini etkileyici, örgütün performansını ve mağdurlar dışındaki diğer personeli etkileyici olumsuzluklara sebebiyet vermekte olduğu ifade edilebilir. Ekonomik açıdan kişiye gelir kaybettiren mobbing, sosyal açıdan kişinin itibarını zedelemektedir. Ayrıca mobbing kişide gerek fiziksel gerekse de psikolojik anlamda pek çok rahatsızlığa sebebiyet verebilmektedir. Bununla birlikte mobbing, üzerinde uygulanan bireylerin performanslarının, motivasyonlarının ve iş doyumlarının düşmesinden ötürü örgütü de iş performansı ve sürdürülebilir başarı hususunda olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Ayriyeten mobbing mağduru olan kişilerin yaşadıkları, henüz mağdur durumunda olmayan çalışanlarda da mobbing korkusu oluşmasına neden olabilmektedir.

Bu çalışma konu bazında mobbing konusu ile sınırlandırılmıştır. Kapsam açısından özel sektörde faaliyet gösteren işletmelerde çalışanlar üzerinde mobbingin etkisi incelenmiştir. Çalışmada zaman sınırlılığı da mevcuttur. Nitekim çalışmanın hazırlanması noktasında belli bir zaman kısıtlılığı söz konusu olmuştur.

Sonuç olarak; mobbingin işletme çalışanları üzerindeki etkilerinin incelenmiş olduğu bu çalışmada, mobbingin çalışanlar, örgüt ve örgütteki diğer çalışanlar üzerinde çok sayıda potansiyel olumsuz etkisinin olduğu bulgusu elde edilmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda işletmelerde mobbinge sebebiyet veren faktörlerin tespitine ilişkin, işyerinde sergilenen mobbing davranışlarının iş doyumunu, işten ayrılma niyeti, örgütsel bağlılık, motivasyon vb. kavramlarla ilişkisine yönelik nicel araştırmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca işletme yöneticileri ve çalışanlarına yönelik olarak da çeşitli önerilerde bulunulabilir. Öncelikle işletmelerde işveren ve/veya yönetici konumunda bulunan kişilerin mobbing davranışlarının işletmede yol

açabileceği potansiyel olumsuz sonuçların farkında olmaları gerekli olup, bu doğrultuda bu kişilerin mobbing davranışları sergilemekten uzak olmaları ve işletme örgütlerindeki ilişkileri sürekli gözleyerek mobbing davranışında bulunan çalışanları veya yöneticileri işten uzaklaştırmaları gerekmektedir. Ayrıca yapılacak hizmet içi eğitimler vasıtasıyla personeli güçlendirmeyi ve motivasyonu arttırmaya yönelik çalışmalarda bulunulmalı, böylece mobbingin etkileri minimum düzeye indirilmeye çalışılmalıdır. Bunun yanı sıra işletme çalışanları için de çeşitli öneriler sunulabilir. Bu bağlamda, işletme çalışanlarının kendi kişisel gelişimleri hususunda kitaplar okumaları, eğitimlere katılmaları, böylece potansiyel mobbing davranışlarına uğrama durumundan kurtulmayı sağlamaları; yine kendilerini geliştirmeye yönelik çeşitli aktivitelerle (kurs, seminer, konferans vb.) belki de farkında olmadan sergiledikleri mobbing davranışlarından uzaklaşmaları önerisinde bulunulabilir.

Kaynakça

- Bakırcıoğlu, İ. (2012). *Yapı ve Mimarlık Sektörlerindeki İş Yerlerinde Mobbing*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi FBE.
- Brodsky, C. M. (1976). *The Harassed Worker*. Toronto: Lexington Books.
- Çobanoğlu, Ş. (2005). *Mobbing, İşyerinde Duygusal Saldırı ve Mücadele Yöntemleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Davenport, N., Schwartz, R. D. ve Elliot, G.P. (2003). *İşyerinde Duygusal Taciz*, O. C. ÖnerToy (Çev.). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ekiz, V. (2010). *İşletmelerde Yaşanan Psikolojik Şiddet*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Ergun-Özler, D. (2009). *Yönetmel ve Örgüt Açısından Psikolojik Terör*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ertürk, A. (2013). Yıldırma Davranışları, Nedenleri ve Sonuçları. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1).
- Hoel, H., Cooper, C. L. and Faragher, B. (2001). The Experience of Bullying in Great Britain: The Impact of Organizational Status. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, (10), 443-465.
- İlhan, Ü. (2010). İş Yerinde Psikolojik Tacizin (Mobbing) Tarihsel Arka Planı ve Türk Hukuk Sistemindeki Yeri. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 10(2), 1175-1186.
- Karcıoğlu, F. ve Akbaş, S. (2010). İşyerinde Psikolojik Şiddet ve İş Tatmini İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(20), 139-161.
- Koç, H. ve Topaloğlu, M. (2010). *Yönetim Bilimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Laleoğlu, A. ve Özmete, E. (2013). Mobbing Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 13(31), 9-31.
- Leymann, H. (1996). The Content and Development of Mobbing at Work. *European Journal of Work and Psychology*, (5), 165-184.
- Mercanoğlu, Ç. (2010). Çalışma Hayatında Psikolojik Tacizin Nedenleri Sonuçları, Türkiye'deki Hukuksal Gelişimi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 37-46.
- Sönmeztekin, B. (2016). *Sağlık Sektöründe Üst Yönetimin Mobbing Algısı Üzerine Nitel Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi SBE.
- Temizel, Y. (2013). Mobbing ve Türk Hukuk Sistemindeki Yeri. *Adalet Dergisi*, (45).
- Tetik, S. (2010). Mobbing Kavramı: Birey ve Örgütler Açısından Önemi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18), 81-89.
- Tınaz, P. (2005). *Çalışma Yaşamından Örnekler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing). *Çalışma ve Toplum*, 4(11), 13-28.
- Tınaz, P. (2011). *İşyerinde Psikolojik Taciz, Mobbing*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tutar, H. (2014). *Örgütsel Psikoloji*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Vartia, M. (2003). *Workplace Bullying-A Study on the Work Environment, Well Being and Health*. Unpublished Academic Dissertation, Finland: University of Helsinki.
- Yavuz, H. (2007). *Çalışanlarda Mobbing (Psikolojik Şiddet) Algısını Etkileyen Faktörler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- Zapf, D. (1999). Organizational Work Group Related and Personal Causes of Mobbing/Bullying at Work. *International Journal of Manpower*, (20), 70-85.

EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN KÜRESEL FAKTÖRLERİN SORGULANMASI: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Nazlı TEKMAN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Hikmet AKYOL

Gümüşhane Üniversitesi

Kübra KARAKUŞ

Muş Alparslan Üniversitesi

ÖZET

Ekonomik büyüme, belli bir dönemde, bir ekonomideki üretim seviyesinde görülen artışlar olarak tanımlanabilir. Bu kadar basit bir tanımı olmasına karşın, bu fenomen on sekizinci yüzyıldan bu yana makroekonominin en temel konularından birisi olmayı sürdürmüştür. Dolayısıyla, iki yüzyıllık süre zarfında ekonomik büyümenin belirleyicilerinin neler olduğu konusu teorik ve ampirik olarak tartışılmıştır. Ekonomik büyüme üzerinde yapılan teorik tartışmalar sonucunda, günümüzde içsel ve dışsal büyüme teorileri olarak da ifade edilen makroekonomik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Başta Klasiklerin öncülüğünü yaptığı dışsal ekonomik büyüme modelinde, büyümeye yol açan temel faktörler sermaye birikimi, işgücü ve makineleşme olarak görülürken, Keynesyen ekole bağlı Harrod-Domar modelinde büyüme açısından tasarruf oranları ve sermayenin verimliliği iki önemli araç olarak kabul görmüştür. Bir diğer dışsal büyüme teorisi olan Neoklasik büyüme modellerinde ise ekonomik büyümenin en önemli iki unsurunu nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler oluşturmuştur. İçsel büyüme teorilerinde ise sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin yakalanmasının, ülkenin kendi içerisindeki makroekonomik dinamiklere bağlı olduğu savunulmuştur. Ampirik olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde ise, artan küreselleşmenin bir sonucu olarak, ülke dışı faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin arttığı görülmüştür. Bu araştırmada seçili küresel makroekonomik değişkenlerin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin ne olduğu incelenmiştir. Bunun için 2006-Q1 ve 2018-Q4 dönemi Pesaran vd. (2001), tarafından geliştirilmiş ARDL sınır testi yaklaşımı ile analiz edilmiştir. ARDL sınır testi yaklaşımı,

nispeten küçük örneklemeler ve değişik düzeylerde durağanlaşan serilerin test edilmesine imkân tanınması bakımından çok kullanışlı bir yöntem olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Küresel Değişkenler, Büyüme Teorileri, ARDL Sınır Testi.

QUESTIONING THE GLOBAL FACTORS AFFECTING ECONOMIC GROWTH: THE EXAMPLE OF TURKEY

ABSTRACT

Economic growth can be defined as increases in the level of production in an economy in a given period. Although it has such a simple definition, this phenomenon has remained one of the most fundamental issues of macroeconomics since the eighteenth century. Therefore, the question of what are the determinants of economic growth over a period of two centuries has been discussed theoretically and empirically. As a result of the theoretical discussions on economic growth, macroeconomic approaches, which are also referred to today as internal and external growth theories, have been developed. In the external economic growth model pioneered by the classics, the main factors leading to growth are capital accumulation, labor and mechanization, whereas in the Harrod-Domar model, which is connected to the Keynesian school, savings rates and capital efficiency are considered as two important tools for Growth. In neoclassical growth models, another theory of external growth, population growth and technological developments constitute the two most important elements of economic growth. In internal growth theories, it has been argued that the capture of sustainable economic growth depends on the macroeconomic dynamics within the country itself. Empirical studies have shown that as a result of increasing globalization, the influence of non-country factors on economic growth has increased. In this study, the impact of selected global macroeconomic variables on Turkey's economic growth was examined. For this period 2006-Q1 and 2018-Q4 Pesaran et al. (2001), analyzed by the ARDL bound testing approach developed by. The ARDL bound testing approach has been seen as a very useful method in that it allows relatively small samples and different levels of stagnant range testing.

Keywords: Economic Growth, Global Variables, Growth Theories, ARDL bound Testing.

1.GİRİŞ

Ekonomik büyüme, belli bir dönemde, bir ekonomideki üretim seviyesinde görülen artışlar olarak tanımlanabilir. Bu kadar basit bir tanımı olmasına karşın, bu fenomen on sekizinci yüzyıldan bu yana makroekonominin en temel konularından birisi olmayı sürdürmüştür. Dolayısıyla, iki yüzyıllık süre zarfında ekonomik büyümenin belirleyicilerinin neler olduğu konusu teorik ve ampirik olarak yoğun biçimde tartışılmıştır. Ekonomik büyüme üzerinde yapılan teorik tartışmalar sonucunda, günümüzde içsel ve dışsal büyüme teorileri olarak da ifade edilen makroekonomik yaklaşımlar geliştirilmiştir. Başta Klasiklerin öncülüğünü yaptığı dışsal ekonomik büyüme modelinde, büyümeye yol açan temel faktörler sermaye birikimi, işgücü ve makineleşme olarak görülürken, Keynesyen ekole bağlı Harrod-Domar modelinde büyüme açısından tasarruf oranları ve sermayenin verimliliği iki önemli araç olarak kabul görmüştür (Özel,2012:64-65). Özellikle 1929'daki *Büyük Buhran* Keynesyen modellerin makroekonomide hâkim olmasında önemli rol oynamıştır. Harrod-Domar modeli, Keynesyen açıdan yatırımların talep ve kapasite yaratma yönlerinin birlikte göz önüne alınması (değerlendirilmesi) sonucunda ortaya çıkmıştır (Şiriner ve Doğru, 2005:164). Bir diğer dışsal büyüme teorisi olan Neoklasik büyüme modellerinde ise ekonomik büyümenin en önemli iki unsurunu nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler görülürken, beşerî sermayenin üretkenliği göz ardı edilmiştir (Özel, 2012:66). İçsel büyüme teorileri ise Neoklasik modellere tepki (seçenek) olarak geliştirilmiştir (Şiriner ve Doğru, 2005:164). İçsel büyüme teorilerinde sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin yakalanmasının, ülkenin kendi içerisindeki dinamiklere bağlı olduğu savunulmuştur. Ampirik olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde ise, artan küreselleşmenin bir sonucu olarak, ülke dışı faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin arttığı görülmüştür. Bu çalışmada seçili küresel makroekonomik değişkenlerin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin ne olduğu incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Günümüzde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde teknoloji transferi, istihdam açığının giderilmesi ve üretimin artırılması gibi nedenlerden dolayı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına (DYSY) büyük önem verilmektedir. Gelişmekte olan ülkelere birisi olan Türkiye'de de DYSY'lerin ülkeye çekilmesi adına on yıllardır önemli yasal ve alt yapı düzenlemeleri yapılmıştır. Literatür incelendiğinde, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar arasında Hansen ve Rand (2006), Alagöz vd. (2008), Yılmaz (2010), Alguacil vd. (2011), Bhattarai (2016), Köprücü (2016) ile Akkaya ve Çimen (2018), çalışmaları gösterilebilir. CDS primleri, ülkelerin ya da firmaların temerrütte düşme riskini gösteren yaygın kredi türevleridir. Bu araçların yüksek olması ülkelerin kredi risklerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. CDS primleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar arasında ise Kargı (2014), Baltacı ve Akyol (2016), Danacı vd. (2017), Kılıcı (2017), Kırcı ve Yıldız (2018), çalışmaları gösterilebilir. Küreselleşen dünyada ABD gibi gelişmiş ülkelerin makroekonomik politikaları ve bu ülkelere kaynaklanan küresel istikrarsızlıklar, diğer ülkelerin ekonomik büyümesini etkileyebilmektedir. ABD kaynaklı ekonomik politika belirsizliği ve ekonomik büyüme

arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar arasında Akkuş (2017), Dima vd. (2017), Akkaya (2019) ile Chen vd. (2019), çalışması gösterilebilir. Araştırmada, ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu düşünülen diğer küresel değişkenler olarak ABD parasal politika belirsizlikleri ve MSCI-Avrupa endeks getirileri seçilmiştir.

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

3.1. YÖNTEM

Bu araştırmada Türkiye’de ekonomik büyümeye etki eden küresel (dış) kaynaklı değişkenlerin neler olduğu incelenmiştir. Başka bir ifadeyle, seçilmiş küresel makroekonomik değişkenlerin, ekonomik büyüme ile eşbütünleşme (uzun dönem ilişkisi) içerisinde olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 2006-Q1 ve 2018-Q4 dönemi Pesaran vd. (2001), tarafından geliştirilmiş ARDL sınır testi yaklaşımı ile analiz edilmiştir. ARDL sınır testi yaklaşımının tercih edilmesinin nedenleri arasında, regresyon tahminlerinde kullanılan kimi değişkenlerin düzey değerlerinde (I [0]), kimi değişkenlerin ise birinci farklarında (I [1]) durağan olmasıdır. Engle-Granger (1987) ve Johansen (1988), gibi klasik eşbütünleşme testleri değişkenlerin ko-entegre ilişkisinin ön koşulu olarak bu serilerin düzey değerlerinde birim kök içermelerini, birinci veya ikinci farklarında ise (genelde birinci fark olması tercih edilir) durağanlaşmalarını kabul eder. Buna Karşın, ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak düzey ve birinci farklarında durağanlaşan (I [2] olmaz) seriler birlikte tahmin edilebilmektedir. Bunun yanında ARDL sınır testi yaklaşımı nispeten küçük örneklem gruplarının analiz edilmesine de olanak tanır.

3.2. Veri Seti

Araştırma kapsamında kullanılan değişkenler Tablo 1’de verilmiştir. Araştırmada ekonomik büyümeyi temsilen (vekil) sanayi üretim endeksi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada ülkenin kredi risk düzeyini gösteren CDS primleri (spreadleri) küresel bir değişken olarak ele alınmıştır. Araştırmadaki tüm değişkenlerin logaritmik dönüşümü yapılmıştır.

Araştırma kapsamında kullanılan modelin kapalı formları aşağıdaki gibidir:

$$LN(SAU)_t = f(LN(DYSY)_t, LN(EPB)_t, LN(MSCI-E)_t, LN(CDS)_t, LN(PP)_t) \quad (1)$$

Araştırmada tahmin edilen ve bağımlı değişken ile bağımsız (açıklayıcı) değişkenler arasındaki teorik ilişkiyi ortaya koyan modelin açık formu ise aşağıdadır:

$$LN(SAU)_t = \beta_0 + \beta_1 LN(DYSY)_t + \beta_2 LN(EPB)_t + \beta_3 LN(MSCI-E)_t + \beta_4 LN(CDS)_t + \beta_5 LN(PP)_t + \mu_t \quad (2)$$

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri

Bağımlı Değişken	Açıklama	Türü	Kaynak
LN(SAU)	Sanayi üretim endeksi	Düzye değlerinin logaritması alınmıştır.	TCMB
Açıklayıcı Değişken			
LN(DYSY)	Doğrudan yabancı sermaye yatırımları	Net yükümlölüklerin düzye değlerinin (ABD Doları) logaritması alınmıştır.	TCMB
LN(CDS)	Türkiye'nin 5 yıllık CDS primleri (spreadleri)	Düzye değlerinin logaritması alınmıştır.	2005-2009 dönemi için Longstaff vd. (2011), aylık veriler alınarak çeyrekliğe çevrilmiştir. 2010-2014 dönemi için ise S&P Capital IQ McGraw Hill Financial Global Sovereign Debt Reports'tan çeyreklik veriler alınmıştır. 2015-2018Q2 dönemi için Bloomberg ve 2018Q3-2018Q4 dönemi için ise Garanti Bankası internet sitesinden (www.paragaranti.com) ay sonu verileri alınarak çeyrekliğe çevrilmiştir.
LN(EPB)	Amerika ekonomik politika endeksi	Endeks değlerinin logaritması alınmıştır.	http://www.policyuncertainty.com/
LN(PP)	Amerika parasal politika endeksi	Endeks değlerinin logaritması alınmıştır	http://www.policyuncertainty.com/
LN(MSCI-E)	MSCI-Europe endeksi (ABD Doları)	The MSCI Europe Endeksi değlerinin ay sonu verileri çeyrekliğe dönüştürölümüş ve logaritması alınmıştır.	https://www.msci.com/

Araştırma kapsamında kullanılan değışkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ise Tablo 2'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde zaman serisi için kullanılan verilerin büyüklüğünün uygun olduğu görölmektedir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	LN(SAU)	LN(DYSY)	LN(EPB)	LN(MS-E)	LN(CDS)	LN(PP)
Ortalama	4.421	8.141	4.498	7.349	5.378	4.186
Ortanca	4.427	8.1245	4.487	7.362	5.340	4.247
Max.	4.84	9.160	5.257	7.683	6.094	5.144
Min.	3.975	7.092	3.771	6.832	4.875	3.214
Std. Dev.	0.220	0.415	0.374	0.1681	0.286	0.480
Gözlem	52	52	52	52	52	52

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma kapsamında değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi incelenmiştir. Zira, birden fazla açıklayıcı değişkenin kullanıldığı modellerde çoklu doğrusallık problemi çok sık karşılaşılan bir sorundur. Tablo 3 incelendiğinde, değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla, araştırma kapsamında tahmin edilen modellerdeki açıklayıcı değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi bulunmadığı kabul edilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Matrisi

	LN(SAU)	LN(DYSY)	LN(EPB)	LN(MSCI-E)	LN(CDS)	LN(PP)
LN(SAU)	1.0000					
LN(DYSY)	0.054	1.0000				
LN(EPB)	-0.148	-0.195	1.0000			
LN(MSCI-E)	0.245	0.363	-0.654	1.0000		
LN(CDS)	0.139	0.260	0.177	-0.344	1.0000	
LN(PP)	-0.412	0.113	0.654	-0.384	0.215	1.0000

Araştırmada ikinci olarak kullanılan değişkenlerin durağanlık düzeyleri ADF ve PP birim kök testleriyle sınanmıştır. Tablo 4’de birim kök testi sonuçları verilmiştir. Tablo incelendiğinde bütün değişkenlerin maksimum olarak I [1] düzeyinde durağanlaştıkları görülmüştür. Dolayısıyla değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin ARDL sınır testi kullanılarak analiz edilmesinde ekonometrik açıdan bir sorun bulunmamaktadır.

Tablo 4. ADF ve PP Birim Kök Testleri

	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitsiz	Sabitli	Sabitsiz
LN(SAU)	-0.794	1.002	-1.265	3.312
ΔLN(SAU)	-2.480	-2.277**	-23.812***	-13.043***
LN(DYSY)	-5.202***	0.190	-5.537**	0.290
ΔLN(DYSY)	-11.747***	-11.884***	-15.026***	-15.142***
LN(EPB)	-2.093	0.218	-2.925**	0.618
ΔLN(EPB)	-7.707***	-7.771***	-13.434***	-12.960***
LN(MSCI-E)	-.357***	-0.190	-2.407	-0.0841
ΔLN(MSCI-E)	-5.053***	-5.110***	-4.138***	-4.222***
LN(CDS)	-3.398***	0.497	-3.087**	0.814
ΔLN(CDS)	-6.310***	-6.375***	-6.301***	-6.368***
LN(PP)	-4.056***	-0.422	-3.983***	0.085
ΔLN(PP)	-7.231***	-7.305***	-22.196***	-21.827***

***, ** ve * sırasıyla; $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

Araştırma kapsamında tahmin edilen ARDL modelinin genel formu aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \Delta LN(SAU)_t = & \alpha_0 + \beta_1 LN(SAU)_{t-1} + \beta_2 (DYSY)_{t-1} + \beta_3 LN(EPB)_{t-1} + \beta_4 LN(MSCI-E)_{t-1} + \beta_5 LN(CDS)_{t-1} \\ & + \beta_6 LN(PP)_{t-1} + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta LN(SAU)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta LN(DYSY)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(EPB)_{t-i} \\ & + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(MSCI-E)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta LN(CDS)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \zeta_i \Delta LN(PP)_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3) \end{aligned}$$

Araştırma kapsamında tahmin edilecek model analiz edilmeden önce uygun gecikme uzunluğu saptanmaya çalışılmıştır. Bunun için Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri kullanılmıştır. Buradaki temel amaç, en düşük bilgi kriterine sahip ve söz konusu gecikmede otokorelasyon, değişen varyans, normallik ve model kurma problemi içermeyen modeli belirlemektir. Araştırmada tahmin edilecek modele ilişkin gecikme uzunlukları ve söz konusu bilgi kriteri verileri Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Ön Testler ve Uygun Gecikme Uzunluğunun Tespit Edilmesi

Gecikme	Akaike	Sch.	H-Q.	J-B.	B-G.	B-P-G.	R-R.
1	-2.908	-2.529	-2.763	0.908	0.745	0.490	0.944
2	-2.997	-2.615	-2.852	0.809	0.010	0.625	0.817
3	-3.192	-2.535	-2.943	0.759	0.073	0.998	0.660
4*	-3.399	-2.658	-3.119	0.579	0.173	0.989	0.404

*, Uygun gecikme uzunluğunu temsil etmiştir.

J-B, Jarque-Bera normallik testini, B-G, Breusch-Godfrey otokorelasyon testini, B-P-G, Breusch-Pagan-Godfrey değişen varyans testini ve R-R, Ramsey-Reset model kurma testini temsil etmiştir.

Uygun gecikme uzunluğu ile tahmin Edilen ARDL modelinde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunup bulunmadığı F sınır testi kullanılarak incelenmiştir. Pesaran vd. (2001), tarafından geliştirilmiş F sınır testine göre elde edilen test istatistik değeri, kritik değerlerin üzerinde ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu hüküm getirilir. Tablo 6 incelendiğinde, modelde tahmin edilen F-İstatistik değeri Pesaran (2001), kritik değerlerinin üzerinde olduğu için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu karar kılınmıştır.

Tablo 6. Pesaran (2001), F Sınır Testi

	Model-1
F-İstatistik.	4.976
I [0]	
%5	2.81
%1	3.5
I [1]	
%5	3.76
%1	4.63

Araştırma kapsamında tahmin edilen değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisini gösteren modelin temsili formu aşağıdaki gibi hesaplanmıştır:

$$\Delta LN(SAU)_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta LN(SAU)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta LN(DYSY)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(EPB)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(MSCI-E)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta LN(CDS)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \zeta_i \Delta LN(PP)_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4)$$

Tahmin edilen ARDL modellerine ilişkin uzun dönem katsayıları Tablo 7’de verilmiştir. Tablo incelendiğinde, LN (DYSY), LN (MSCI-E) ve LN (PP) değişkenlerinin LN (SAU) üzerindeki etkisi uzun dönemde anlamlı ve pozitif yönlüdür. LN (CDS) değişkeninin ise LN (SAU) üzerindeki etkisi uzun dönemde negatif yönlü ve anlamlıdır. Buna karşın LN (EPB) değişkeninin LN (SAU) üzerindeki etkisi anlamsızdır.

Tablo 7. ARDL (4, 2, 3, 2, 1, 0) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayısı	Std. Error	t-İstatistik	Prob.
LN (SAU) bağımlı değişkendir.				
LN(DYSY)	0.115501	0.020431	5.653300	0.0000***
LN(EPB)	0.020597	0.024279	0.848334	0.4032
LN(MSCI-E)	0.255155	0.051772	4.928471	0.0000***
LN(CDS)	-0.125981	0.033549	-3.755120	0.0008***
LN(PP)	0.048166	0.021006	2.292936	0.0293**
@TREND	0.015666	0.000457	34.28845	0.0000***

***, ** ve * sırasıyla; $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

Araştırmada bağımlı değişkenler ile açıklayıcı değişkenler arasındaki kısa dönem hata düzeltme modelini gösteren model denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta LN(SAU)_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i \Delta LN(SAU)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \lambda_i \Delta LN(DYSY)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta LN(EPB)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \theta_i \Delta LN(MSCI-E)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta LN(CDS)_{t-i} + \sum_{i=1}^p \zeta_i \Delta LN(PP)_{t-i} + \zeta_i \psi_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

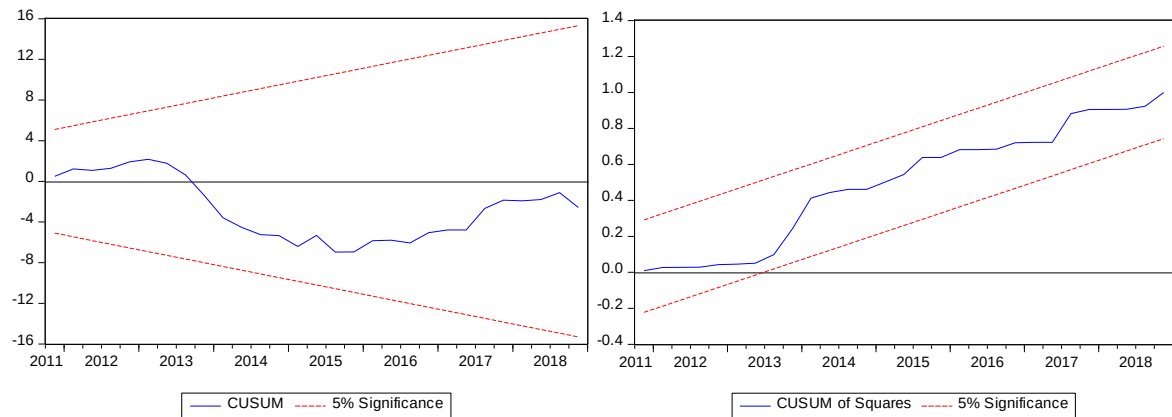
Tahmin edilen kısa dönem hata düzeltme model bulguları Tablo 8’de verilmiştir. Tablo incelendiğinde, kısa dönem hata düzeltme parametresinin anlamlı ve negatif yönlü olduğu görülmüştür. Bununla birlikte bu parametrenin -1’in üzerinde olması, kısa dönemde meydana gelen şokların uzun dönem dengesi etrafında olağan sürecinde değil de sönümlenerek dengeye geldiğini göstermektedir. Modelin katsayıları incelendiğinde, bağımlı değişkenin bir ve ikinci gecikmesi dışındaki tüm katsayıların anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 8. ARDL (4, 2, 3, 2, 1, 0) Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayısı	Std. Error	t-İstatistik	Prob.
C	2.181035	0.331871	6.571928	0.0000***
$\Delta LN(SAU)_{t-1}$	0.068106	0.150372	0.452918	0.6540
$\Delta LN(SAU)_{t-2}$	0.000282	0.111108	0.002541	0.9980
$\Delta LN(SAU)_{t-3}$	-0.333426	0.084527	-3.944613	0.0005***
$\Delta LN(DYSY)$	0.068481	0.017956	3.813870	0.0007***
$\Delta LN(DYSY)_{t-1}$	-0.039252	0.018744	-2.094078	0.0451**
$\Delta LN(EPB)$	-0.052931	0.026185	-2.021413	0.0526**
$\Delta LN(EPB)_{t-1}$	-0.058328	0.023724	-2.458568	0.0202**
$\Delta LN(EPB)_{t-2}$	-0.053432	0.021741	-2.457682	0.0202**
$\Delta LN(MSCI-E)$	0.201805	0.088937	2.269083	0.0309**
$\Delta LN(MSCI-E)_{t-1}$	-0.254938	0.104746	-2.433871	0.0213**
$\Delta LN(CDS)$	-0.089363	0.040754	-2.192766	0.0365**
$\Psi(ECT_{t-1})$	-1.363592	0.210299	-6.484067	0.0000***

***, ** ve * sırasıyla; $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

Son olarak tahmin edilen modellere ilişkin katsayıların uzun dönemde kararlı olup olmadığı CUSUM ve CUSUMSQ testleri ile sınanmıştır. Buna göre tahmin edilen model uzun dönemde kararlıdır.

Şekil 1. CUSUM ve CUSUMSQ Testleri

SONUÇ

Bu araştırmada seçili küresel makroekonomik değişkenlerin Türkiye'nin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisinin ne olduğu incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda tahmin edilen ARDL sınır testi yaklaşımı bulgularına göre, uzun dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY), MSCI-E Avrupa Endeks getirileri ve ABD kaynaklı parasal politika belirsizliklerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre Türkiye'ye yapılan yabancı sermaye yatırımlarındaki artışlar ülkenin kalkınmasını desteklemiştir. Aynı zamanda gelişmiş Avrupa ülkelerinin hisse senedi piyasasının gelişimini gösteren MSCI-E endeksinin olumlu seyretmesi, ekonomik büyüme açısından olumlu bir faktördür. ABD'deki parasal politika belirsizlikleri, küresel fonların gelişmekte olan ülkelere yönelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, ABD kaynaklı parasal belirsizlikler, Türkiye'nin ekonomik büyümesini desteklemiştir. Buna karşın, Türkiye'nin kredi riskini (ülke riski) gösteren CDS primlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatif yönlü ve anlamlıdır. Buna göre, Türkiye'ye yönelik yabancı risk algısı azaldıkça (temerrüt riski), ülkenin kredi bulma imkânı artmış ve yabancı yatırımcı çekme kapasitesi olumlu etkilenmiştir. Bu durum, yatırımları ve ekonomik büyümeyi pozitif etkilemiştir. Araştırmada ABD kaynaklı ekonomik politika belirsizliklerinin ekonomik büyüme üzerinde ise herhangi bir etkisi tespit edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, B. M. O. (2019). ABD Ekonomik Politika Belirsizliği ve Kredi Büyümesi: Türkiye'den Kanıt. **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, 54(3), 1049-1063.
- Akkaya, G. C. & Çimen, A. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi. **İZCEAS**, 2519-2527.
- Akkuş, Ö. (2017). Ekonomik Politika Belirsizliği ve Politik İstikrarsızlığın Büyüme Üzerindeki Etkisi. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17 (3), 27-42.
- Alagöz, M., Erdoğan, S. & Topallı, N. (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007. **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(1), 79-89.
- Alguacil, M., Cuadros, A. & Orts, V. (2011). Inward FDI and Growth: The Role Of Macroeconomic And Institutional Environment. **Journal of Policy Modeling**, 33, 481-496.
- Bhattacharai, K. (2016). FDI and Growth. **Advances in Management & Applied Economics**, 6 (2), 1-23.
- Baltacı, N. & Akyol, H. (2016). Examination of the Macroeconomic Variables affecting Credit Default Swaps. **Journal of Economics Bibliography**, 3(4), 613-625.
- Chen, J., Jin, F., Ouyang, J. & Wen, F. (2019). Oil Price Shocks, Economic Policy Uncertainty and Industrial Economic Growth in China. **PLoS ONE** 14(5), 1-19.
- Danacı, M. C., Şit, M. & Şit, A. (2017). Kredi Temerrüt Swaplarının (CDS'lerin) Büyüme Oranıyla İlişkilendirilmesi: Türkiye Örneği. **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9 (2), 67-78.

- Dima, B., Dinca, M.S., Dima, S.M. & Dinca, G. (2017). Does Economic Policies Uncertainty Affect Economic Activity? Evidences from The United States of America. **Journal of Economic Forecasting**, XX (1), 60-74.
- Hansen, H. & Rand, J. (2006). On the Causal Links Between FDI and Growth in Developing Countries. **United Nations University**, Working Paper, 21-41.
- Kargı, B. (2014). Credit Default Swap (CDS) Spreads: The Analysis of Time Series for The Integration with The Interest Rates and The Growth in Turkish Economy. **Monetegrin Journal of Economics**, 10 (1), 59-66.
- Kılıcı, E. N. (2017). CDS Primleri ile Bir Ülkenin Ekonomik ve Finansal Değişkenleri Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, 6(12), 145-154.
- Kırca, M. & Yıldız, Ü. (2018). Türkiye İçin Kredi Risk Primi (CDS) ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Zamanla Değişen Nedensellik İlişkileri. **Uluslararası Uygulamalı İşletme, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Sempozyumu**, Bayburt, ISBN: 978-605-99-45-19-6.
- Köprücü, Y. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. **International Conference on Eurasian Economies**, 809-813.
- Longstaff, F. A., Pan, J., Pedersen, L. H. & Singleton, K. J. (2007), “How Sovereign is Sovereign Credit Risk?“, **National Bureau Of Economic Research**, Working Paper, 13658, 1-29.
- Longstaff, F. A., Pan, J., Pedersen, L. H. & Singleton, K. J. (2011), “How Sovereign is Sovereign Credit Risk?“, **American Economic Journal**, 1-31.
- Mcgraw Hill Financial (2013a), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 1st Quarter 2013, 1-28, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2013b),” Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 2nd Quarter 2013, 1-28, [Erişim adresi: <http://www.cmavision.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2013c), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 3rd Quarter 2013, 1-22, [Erişim adresi: <http://www.cmavision.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2013d), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 4th Quarter 2013, 1-30, [Erişim adresi: <http://www.cmavision.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2014a), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 1st Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2014b), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 2nd Quarter 2014, 1-30, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2014c), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 3rd Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2014d), “ Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 4th Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- MSCI (2019), <https://www.msci.com/> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)
- Pesaran, M. H., Young, S. & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. **Journal of Applied Econometrics**, 16, 289-326. DOI: 10.1002/jae.616

Policy Uncertainty, <http://www.policyuncertainty.com/> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)
TCMB, <https://www.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)
Yılmazer, M. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. **Sosyal Bilimler**, 8(1), 241-260.

CDS PRİMLERİ VE PETROL FİYATLARI ARASINDAKİ ASİMETRİK İLİŞKİ NEDİR?

Hikmet AKYOL

Gümüşhane Üniversitesi

Harun CAN

Erzurum Teknik Üniversitesi

Melahat BATU AĞIRKAYA

Iğdır Üniversitesi

ÖZET

Kredi Temerrüt takasları (CDS), bir ülkenin veya firmanın temerrüde düşme riskine karşı, alacaklıların haklarına güvence altına alan kredi türevi araçlarıdır. Bu araçlar, başta ekonomi politikası uygulayıcıları, araştırmacılar ve ekonomistler olmak üzere birçok kişi, kurum ve kuruluş tarafından ülkelerin kredi risklerinin tahmin edilmesinde önemli bir gösterge olarak görülmüştür. Buna göre, CDS primleri (spreadleri) yüksek olan bir ülke kreditorler tarafından riskli olarak kabul edilirse, ülkenin kredi bulma kolaylığı kısıtlanmakta ve borçlanma maliyetleri artmaktadır. Bu durum ülkelerin makro-finansal yapılarını olumsuz etkileyebilmektedir. Buna karşın, CDS primleri nispeten düşük bir ülkenin ise fon temin etme olanağı kolaylaşmakta ve yabancı yatırımlar açısından cazip bir ülke olarak kabul görmektedir. Makroekonomi ile olan ilişkisi 1980’li yıllardan beridir tartışılan bir diğer önemli değişken ise petrol fiyatlarıdır. Günümüzde, Türkiye’nin ithalat girdi kalemleri içerisinde petrolün payı çok yüksektir. Dolayısıyla, ülke ekonomisinin petrol fiyatlarında görülen şoklara duyarlılığı yüksek olabilmektedir. Bu çalışmada petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin asimetrik etkilerinin ne olduğu CDS primleri üzerinden incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda Türkiye’nin 2006Q1-2018Q4 dönemi Shin vd. (2014), tarafından geliştirilmiş doğrusal olmayan ARDL sınır testi yaklaşımı (NARDL) ile analiz edilmiştir. Bu yaklaşım, uzun ve kısa dönemde değişkenler arasındaki asimetrik ilişkinin görülmesi bakımından çok kullanışlıdır. Araştırma bulguları, uzun dönemde petrol fiyatlarında görülen pozitif yönlü değişimlerin CDS primleri üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu göstermiştir. Petrol fiyatları ile CDS primleri arasındaki söz konusu ters yönlü ilişki korelasyon matrisi tarafından da

doğrulanmıştır. Buna karşın petrol fiyatlarındaki negatif yönlü değişimler CDS primleri üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: CDS Primleri, Petrol Fiyatları, NARDL Yaklaşımı, Asimetrik İlişki, Makro-Finans.

WHAT IS THE ASYMMETRIC RELATIONSHIP BETWEEN CDS SPREADS AND OIL PRICES?

ABSTRACT

Credit default swaps (CDS) are credit derivative instruments that secure the rights of creditors against the risk of a country or company default. These means have been seen by many individuals, institutions and organizations, particularly economic policy practitioners, researchers and economists, as an important indicator in estimating countries ' credit risks. Accordingly, if a country with high CDS spreads is considered risky by its lenders, the country's ease of finding loans is curtailed and borrowing costs increase. This may adversely affect the macro-financial structures of countries. However, in a country with relatively low CDS spreads, the ability to obtain funds becomes easier and it is considered an attractive country for foreign investment. Another important variable whose relationship to macroeconomics has been discussed since the 1980s is oil prices. Today, Turkey's share of oil in import input items is very high. Therefore, the sensitivity of the country's economy to shocks seen in oil prices may be high. In this study, what are the asymmetric effects of changes in oil prices on CDS spreads were examined. For this purpose, Turkey's period 2006Q1-2018Q4 Shin et al. (2014), analyzed by the non-linear ardl bound testing approach (NARDL) developed by. This approach is very useful in seeing the asymmetric relationship between long and short term variables. Research findings have shown that positive changes in oil prices over the long term have a negative and meaningful effect on CDS spreads. This inverse relationship between oil prices and CDS spreads has also been confirmed by the correlation matrix. However, negative changes in oil prices have a positive effect on CDS spreads.

Keywords: CDS Spreads, Oil Prices, NARDL Approach, Asymmetric Relationship, Macro-Finance.

1.GİRİŞ

Kredi Temerrüt takasları (CDS), bir ülkenin veya firmanın temerrüde düşme riskine karşı, alacaklıların haklarına güvence altına alan kredi türevi araçlarıdır. Bu araçlar, başta ekonomi politikası uygulayıcıları, araştırmacılar ve ekonomistler olmak üzere birçok kişi, kurum ve kuruluş tarafından ülkelerin kredi risklerinin tahmin edilmesinde önemli bir gösterge olarak görülmüştür. Buna göre, CDS primleri (spreadleri) yüksek olan bir ülke kreditorler tarafından riskli olarak kabul edilirse, ülkenin kredi bulma kolaylığı kısıtlanmakta ve borçlanma maliyetleri artmaktadır. Bu durum ülkelerin makro-finance yapılarını olumsuz etkileyebilmektedir. Buna karşın, CDS primleri nispeten düşük bir ülkenin ise fon temin etme olanağı kolaylaşmakta ve yabancı yatırımlar açısından cazip bir ülke olarak kabul görmektedir. Makroekonomi ile olan ilişkisi 1980’li yıllardan beridir tartışılan bir diğer önemli değişken ise petrol fiyatlarıdır. Günümüzde, Türkiye’nin ithalat girdi kalemleri içerisinde petrolün payı çok yüksektir. Dolayısıyla, ülke ekonomisinin petrol fiyatlarında görülen şoklara duyarlılığı yüksek olabilmektedir. Bu çalışmada petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin asimetrik etkilerinin ne olduğu CDS primleri üzerinden incelenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde kredi riski ve petrol fiyatları arasındaki ilişki inceleyen araştırmalar arasında Alodayni (2016), Wegener vd. (2016), Malhotra ve Corelli (2018), Takami (2018), Chuffart ve Hooper (2019), Bouri (2019) ile Wang vd. (2019), çalışmaları gösterilebilir. Ancak, CDS primleri ve petrol fiyatları arasındaki asimetrik ilişkiye yönelik ampirik literatürün son derece kısıtlı olduğu görülmüştür. Özellikle Türkiye için söz konusu değişkenler arasındaki asimetrik ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu bakımdan, bu araştırma alanında özgün sayılabilir. Petrol fiyatları ve CDS primleri arasındaki asimetrik ilişkiyi inceleyen araştırmalar arasında Shahzad vd. (2017) ile Avouyi-Dovi, ve Kuhanathan (2018), çalışmaları gösterilebilir.

3. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu çalışmada Türkiye’nin kredi riskinin (ülke riski) önemli bir göstergesi olan CDS primlerinin petrol fiyatları ile olan uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla 2006-Q1 ve 2018-Q4 dönemi Shin vd. (2014), tarafından geliştirilmiş Doğrusal olmayan ARDL (NARDL) yaklaşımıyla analiz edilmiştir. NARDL yöntemi, değişkenler arasındaki gizli ilişkilerin (asimetrik) görünmesi bakımından kullanışlı bir yöntemdir. Başka bir ifadeyle NARDL yöntemi kullanılarak açıklayıcı değişkenlerden meydana gelen negatif veya pozitif yönlü değişim/şokların bağımlı değişkenler üzerindeki etkisini ortaya koymak mümkündür. Araştırma kapsamından kullanılan değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Değişkenleri

Değişken	Açıklama	Türü	Kaynak
LN (CDS)	Türkiye'nin 5 yıllık CDS primleri	Dönem sonu verilerin logaritması alınmıştır.	2005-2009 dönemi için Longstaff vd. (2011), aylık veriler alınarak çeyrekliğe çevrilmiştir. 2010-2014 dönemi için ise S&P Capital IQ McGraw Hill Financial Global Sovereign Debt Reports'tan çeyreklik veriler alınmıştır. 2015-2018Q2 dönemi için Bloomberg ve 2018Q3-2018Q4 dönemi için ise Garanti Bankası internet sitesinden (www.paragaranti.com) ay sonu verileri alınarak çeyrekliğe çevrilmiştir.
LN(BPET)	Brent Petrol fiyatları (ABD Doları)	Düzye değęerlerinin logaritması alınmıştır.	TCMB
LN(KUR)	ABD Doları/TL döviz kuru	Düzye değęerlerinin logaritması alınmıştır.	TCMB
TUFE	Tüketici fiyatları	Yıllık yüzde değışim oranları alınmıştır.	TCMB
LN(VIX)	VIX volatilité endeksi	Kapanış değęerlerinin logaritması alınmıştır.	Yahoo Finans

Araştırma kapsamında kullanılan değışkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ise Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

	LN(CDS)	LN(BPET)	LN(KUR)	LN(VIX)	TUFE
Ortalama	5.378	4.309	0.706	2.886	9.091
Ortanca	5.340	4.333	0.583	2.803	8.679
Maximum	6.094	4.930	1.719	3.945	22.368
Minimum	4.875	3.578	0.169	2.314	4.344
Std. Dev.	0.286	0.349	0.408	0.352	2.998
Gözlem	52	52	52	52	52

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma kapsamında kullanılan değışkenler arasındaki korelasyon ilişkisi Tablo 3'de verilmiştir. Tablo incelendiğinde değışkenler arasındaki korelasyon ilişkisinin çok yüksek olmadığı dolayısıyla herhangi bir çoklu doğrusallık probleminin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Matrisi

	LN(CDS)	LN(BPET)	LN(KUR)	LN(VIX)	TUFE
LN(CDS)	1.000000				
LN(BPET)	-0.382409	1.000000			
LN(KUR)	0.357206	-0.423866	1.000000		
LN(VIX)	0.427968	-0.002290	-0.404107	1.000000	
TUFE	0.431439	-0.171264	0.532919	-0.157702	1.000000

Araştırma kapsamında ilk olarak kullanılan değişkenlerin durağanlıkları ADF ve PP birim kök testleriyle sınanmıştır. Test bulguları Tablo 4’de verilmiştir. Tablo incelendiğinde bütün değişkenlerin en fazla I [1] düzeyinde durağanlaştığı görülmüştür. Dolayısıyla bu değişkenler ile tahmin edilecek NARDL modelinde herhangi bir sorun yoktur.

Tablo 4. ADF ve PP Birim Kök Testleri

	ADF	PP
LN(CDS)	-3.398**	-3.087**
Δ LN(CDS)	-6.310***	-6.301***
LN(BPET)	-2.298	-2.340
Δ LN(BPET)	-6.640***	-5.967***
LN(KUR)	1.694	2.592
Δ LN(KUR)	-5.908***	-5.908***
LN(VIX)	-2.790*	-2.734*
Δ LN(VIX)	-8.142***	-8.395***
TUFE	2.854	0.891
Δ TUFE	-1.817	-5.136***

***, ** ve * sırasıyla $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

Araştırmada uygun NARDL tahmincisi belirlenmeden önce gecikme uzunlukları Akaike, Schwarz ve Hannan-Quinn bilgi kriterleri kullanılarak saptanmıştır. Buradaki temel amaç en küçük ve ön testler açısından problem bulunmayan gecikme uzunluğunu tespit etmektir. Tablo 5 incelendiğinde en uygun gecikme uzunluğunun ikinci gecikme olduğu görülmüştür.

Tablo 5. Uygun Gecikme Uzunluğu ve Tanısal Testler

Gecikme	Akaike	Schwarz	Hannan-Q.	JB	BG	BPG	Ramsey-Reset
1	-1.370	-0.991	-1.225	0.705	0.658	0.912	0.473
2*	-1.529	-1.032	-1.340	0.776	0.420	0.914	0.424
3	-1.529	-1.032	-1.340	0.776	0.420	0.914	0.424

Uygun gecikme uzunluğu tespit edildikten sonra değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Pesaran vd. (2001), tarafından geliştirilmiş F sınır testiyle incelenmiştir. Buna göre, elde edilen F sınır değeri, Pesaran (2001), kritik değerlerinden yüksek ise değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunduğu kabul edilir. Tablo 6 incelendiğinde F sınır testi kritik değerlerin çok üzerinde olduğu görülmüştür.

Tablo 6. F Sınır Testi

Test İstatistiği	Değeri	Anlamlılık	I[0]	I[1]
F-İstatistik	7.410602	10%	2.49	3.38
k	5	5%	2.81	3.76
		2.5%	3.11	4.13
		1%	3.5	4.63

Tablo 7’de NARDL yöntemi sonucunda elde edilen uzun dönem katsayıları verilmiştir. Tablo incelendiğinde, LN(BPET) değişkenindeki pozitif yönlü değişimlerin LN (CDS) üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Buna karşın, LN (BPET) değişkenindeki negatif yönlü değişimlerin LN (CDS) üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Kontrol değişkenlerinden ise LN (VIX) değişkeninin LN (CDS) üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisi var iken, TUFİ ve LN (KUR)’un LN (CDS) üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, uzun ve kısa dönem asimetrisinin varlığını gösteren Wald testleri anlamlı çıkmıştır.

Tablo 7. ARDL (2, 0, 0, 1, 2, 1) Modeli Uzun Dönem Katsayıları

Değişken	Katsayısı	Std. Error	t-İstatistik	Prob.
LN (CDS) bağımlı değişkendir.				
LN(BPET) ⁺	-0.632660	0.156921	-4.031703	0.0003***
LN(BPET) ⁻	0.350173	0.167364	2.092288	0.0433**
Kontrol Değişkeni				
LN(KUR)	0.317745	0.366350	0.867326	0.3914
LN(VIX)	0.938267	0.157126	5.971415	0.0000***
TUFE	-0.017574	0.018283	-0.961212	0.3427
@TREND	0.070988	0.020442	3.472572	0.0013
W _{LR}	11.604***			
W _{SR}	29.343***			

***, ** ve * sırasıyla $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

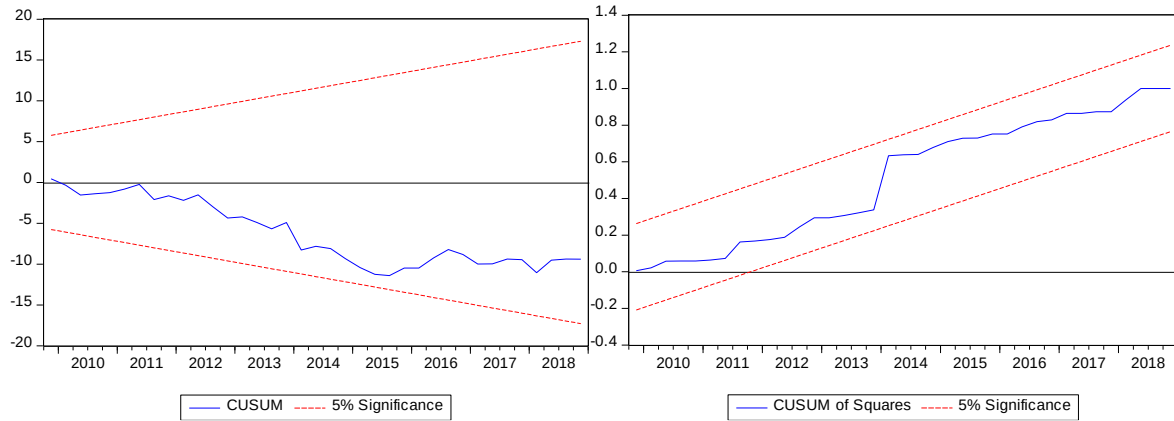
NARDL yöntemi sonucunda tahmin edilen kısa dönem hata düzeltme modeli bulguları ise Tablo 8’de verilmiştir. Tablo incelendiğinde hata düzeltme parametresinin (Ψ) negatif yönlü ve anlamlı olduğu görülmüştür. Buna göre kısa dönemde meydana gelen şokların %56’sı bir sonraki dönemde dengeye gelmiştir. Modele ilişkin katsayılarından ise sadece TUFE değişkeni anlamsız çıkmıştır. Bununla birlikte LN(BPET) değişkeninin LN (CDS) üzerinde kısa dönemde bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Tablo 8. ARDL (2, 0, 0, 1, 2, 1) Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli

Değişken	Katsayısı	Std. Error	t-İstatistik	Prob.
C	1.596182	0.211234	7.556473	0.0000***
LN(CDS) _{t-1}	0.221805	0.092251	2.404365	0.0213**
LN(KUR)	1.815588	0.227466	7.981806	0.0000***
LN(VIX)	0.377046	0.057309	6.579241	0.0000***
LN(VIX) _{t-1}	-0.318068	0.085195	-3.733414	0.0006***
TUFE	0.006066	0.008935	0.678918	0.5014
Ψ (ECT _{t-1})	-0.563383	0.072560	-7.764422	0.0000***

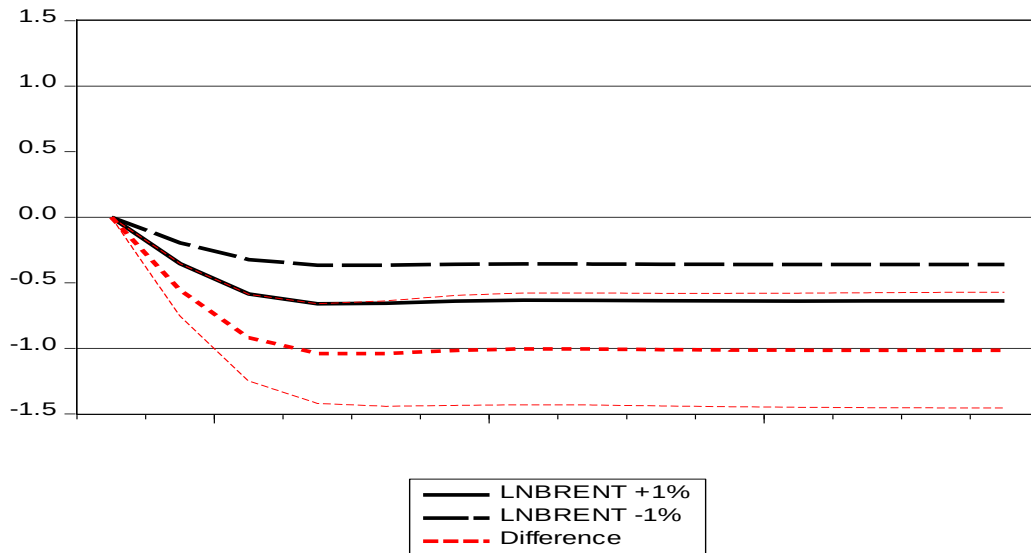
***, ** ve * sırasıyla $p \leq 0.01$, $p \leq 0.05$ ve $p \leq 0.10$ anlamlılığı temsil etmiştir.

NARDL modeline ilişkin katsayıların kararlılığını gösteren CUSUM ve CUSUMSQ testleri Şekil-1’de verilmiştir. Şekil incelendiğinde uzun dönemde katsayıların kararlı olduğu, herhangi bir kırılmaya uğramadığı görülmüştür.

Şekil 1. CUSUM ve CUSUMSQ Testleri

Tahmin edilen modele ilişkin çoğaltan grafiği ise Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Çoğaltan Grafiği

SONUÇ

Bu araştırmada petrol fiyatlarında meydana gelen değişimlerin asimetrik etkisinin Türkiye’nin kredi riskini (ülke riski) nasıl etkilediği incelenmiştir. Başka bir ifadeyle uzun dönemde petrol fiyatlarında görülen negatif ve pozitif yönlü şokların CDS primleri üzerinden ülkenin kredi risk algısına etkisi sorgulanmıştır. Araştırma bulguları, uzun dönemde petrol fiyatlarında görülen pozitif yönlü değişimlerin CDS primleri üzerinde negatif yönlü ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu göstermiştir. Petrol fiyatları ile CDS primleri arasındaki söz konusu ters yönlü ilişki korelasyon matrisi tarafından da doğrulanmıştır. Buna karşın petrol fiyatlarındaki negatif yönlü değişimler CDS primleri üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır. Takami (2018)’in vurguladığı

gibi artan petrol fiyatları hem küresel ekonomik faaliyetlerin kabarmasının (yükselmesinin) hem de üretim eksikliklerinin etkilerini yansıtmaktadır. Talep tarafından bakıldığında, ekonomik genişleme hızı arttığı zaman küresel enerji talebinin artması beklenmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’de CDS primleri ile petrol fiyatları arasındaki ters yönlü ilişki talep penceresinden incelenirse, dünya ekonomisinin kalkınma hızındaki olumlu gelişmelere bağlı olarak enerji talebi artmış, bu durum ise Türkiye’nin kredi riskini olumlu etkilemiştir.

KAYNAKÇA

- Alodayni, S. (2016). Oil Prices, Credit Risks in Banking Systems, and Macro-Financial Linkages across GCC Oil Exporters. **International Journal Financial Studies**, 4 (23), 1-14. DOI:10.3390/ijfs4040023
- Avouyi-Dovi, S. & Kuhanathan, A. (2018). Oil Prices in the Determination of Sovereign CDS Spreads: The Case of Russia. https://editorialexpress.com/cgi-bin/conference/download.cgi?db_name=IAAE2018&paper_id=309 (Erişim Tarihi: 27 Aralık 2019)
- Chuffart, T. & Hooper, E. (2019). An Investigation of Oil Prices Impact on Sovereign Credit Default Swaps in Russia and Venezuela. **Energy Economics**, 80, 904-916.
- Longstaff, F. A., Pan, J., Pedersen, L. H. & Singleton, K. J. (2007), “How Sovereign is Sovereign Credit Risk? “, **National Bureau Of Economic Research**, Working Paper, 13658, 1-29.
- Longstaff, F. A., Pan, J., Pedersen, L. H. & Singleton, K. J. (2011), “How Sovereign is Sovereign Credit Risk?”, **American Economic Journal**, 1-31.
- Mcgraw Hill Financial (2013a), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 1st Quarter 2013, 1-28, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2013b),” Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 2nd Quarter 2013, 1-28, [Erişim adresi: <http://www.cmavision.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2013c), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 3rd Quarter 2013, 1-22, [Erişim adresi: <http://www.cmavision.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2013d), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 4th Quarter 2013, 1-30, [Erişim adresi: <http://www.cmavision.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2014a), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 1st Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2014b), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 2nd Quarter 2014, 1-30, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2014c), “Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 3rd Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]
- Mcgraw Hill Financial (2014d), “ Global Sovereign Credit Risk Report”, S&P Capital IQ, 4th Quarter 2014, 1-31, [Erişim adresi: <http://www.spcapitaliq.com>, Erişim Tarihi:15.06.2018]

- Malhotra, J. & Corelli, A. (2018). The Determinants of CDS Spreads in Multiple Industry Sectors: A Comparison between the US and Europe. **Risks**, 6 (89), 1-16. DOI:10.3390/risks6030089
- Pesaran, M. H., Young, S. & Smith, R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. **Journal of Applied Econometrics**, 16, 289-326. DOI: 10.1002/jae.616
- Shahzad, S.J.H., Nor, S.M., Ferrer, R. & Hammoudeh, S. (2017). Asymmetric Determinants of CDS Spreads: U.S. Industry-level Evidence through The NARDL Approach. **Economic Modelling**, 60, 211–230.
- Shin, Y., Yu, B. & Greenwood-Nimmo, M. (2014). Modelling Asymmetric Cointegration and Dynamic Multipliers in a Nonlinear ARDL Framework. R.C. Sickles and W.C. Horrace (eds.), **Festschrift in Honor of Peter Schmidt: Econometric Methods and Applications**, Springer Science+Business Media New York. DOI:10.1007/978-1-4899-8008-3__9
- Wang, J., Sun, X. & Li, J. (2019). How Do Sovereign Credit Default Swap Spreads Behave Under Extreme Oil Price Movements? Evidence from G7 and BRICS Countries. *Finance Research Letters*, xxx, (xxxx), 1-10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.101350>
- Christoph Wegener, C., Basse, T., Kunze, F. & Mattenheimer, H.-J. V. (2016) Oil Prices And Sovereign Credit Risk Of Oil Producing Countries: An Empirical Investigation. **Quantitative Finance**, 16 (12), 1961-1968, DOI: 10.1080/14697688.2016.1211801
- Takami, M. Y. (2018). Short-Term Drivers of Sovereign CDS Spreads. Working Paper, 475, **Banco Central do Brasil**, ISSN:1518-3548. 1-53.
- TCMB, <https://www.tcmb.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)
- Yahoo Finans, <https://finance.yahoo.com/quote/%5EVIX/> (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2019)

16. VE 17. YÜZYILLARDA OSMANLI KÜLTÜRÜNÜN MACAR KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF OTTOMAN CULTURE ON HUNGARIAN CULTURE IN
16th AND 17th CENTURIES

Nazan ŞAHİN
Selçuk Üniversitesi

ÖZET

Osmanlı Devleti 16. ve 17. yüzyıllarda Macaristan hâkimiyeti döneminde Macar kültürüne doğrudan ve dolaylı olarak etkide bulunmuştur. Osmanlı ve Macarlar arasında karşılıklı gerçekleşen etkileşimin örneklerini Osmanlı'dan kalan eserlerde görmekteyiz. Bu eserler geçmişin geleceğe yansımaları görevini yaparken tarihin doğru şekilde öğrenilmesine de katkıda bulunmaktadır. Osmanlı, Macaristan hâkimiyeti döneminde kültür alanında da fetih gerçekleştirmiş, birçok mesleği beraberinde Macaristan'a götürmüş, ustalar mesleklerini hem icra etmiş hem de öğretmişlerdir. Edebiyat, müzik, sanat ortak etkileşim sonucu benzerlik göstermiş, en büyük etkileşim ise dil alanında gerçekleşmiştir. Osmanlıcadan Macarcaya birçok kelime geçmiş yüzyıllar boyunca bu kelimeler kullanılmıştır. Osmanlı'dan kalan eserlerin bir kısmı Budapeşte'de Macar Milli Müzesinde bulunmaktadır. 17. yüzyıldan kalma bir çadır, 16. yüzyıla ait deriden bir kaftan, bereketin sembolü olan gümüşten yapılmış nisan tasları müzede sergilenen eserlerin sadece birkaçıdır. Bu çalışmamızda, Macaristan'da yerleşik hayat süren Osmanlı Devleti'nin Macar kültürüne yaptığı katkılar ve günümüze kadar gelen izleri ayrıca Macar Milli Müzesinde sergilenen Osmanlı dönemine ait eserler makale kapsamı dâhilinde incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Macar, Kültürel Etkileşim, Macar Milli Müzesi.

ABSTRACT

The Ottoman Empire was directly and indirectly influenced by Hungarian culture during the period of Hungary rule in the 16th and 17th centuries. We can see the examples of the interaction between the Ottomans and Hungarians in the Ottoman artifacts. While these works serve as the reflection of the past to the future, they also contribute to the correct learning of history. During the reign of Hungary, the Ottoman Empire conquered in the field of culture. The Ottomans took many professions to Hungary and the craftsmen practiced and taught their professions. Literature, music and art showed similarities as a result of the common interaction and the biggest interaction took place in the field of language. Many words from Ottoman Turkish to Hungarian have been used for many years. Some of the Ottoman artifacts are in the Hungarian National Museum in Budapest. A 17th-century tent, a 16th-century leather caftan, silver bowls made of silver as symbol of fertility, are some of the works on display in the museum. In this study, the contributions Ottoman Empire living in Hungary to the Hungarian culture and their traces to the present day, as well as the works of the Ottoman period exhibited in the Hungarian National Museum will be examined within the scope of the article.

Key Words: Ottoman, Hungarian, Cultural Interaction, Hungarian National Museum.

GİRİŞ

Macar topraklarında ve Balkanlarda fetihler gerçekleştirmiş olan Osmanlılar belli bir süre bu topraklarda ikâmet etmelerinden dolayı örf ve âdetleri başta olmak üzere halı ve kilim dokumacılığı, yemek kültürü, kullanılan bazı ev eşyaları, kuyumculuk gibi sanatları yaşadıkları topraklara götürmüşlerdir (Yücel, 1991: 2-22). Macaristan'da Osmanlı dönemine ait yapılan arkeolojik kazılarda bulunan eserlerde, Macar ustaların Osmanlı ustalardan etkilendiğini, meslekleriyle ilgili yeni tarz ve yöntemler öğrendiklerini, bunları yaptıkları eserlere uyguladıklarını, eserlerin yapılış teknikleri ve süsleme motiflerinin çeşitlendiğini görmekteyiz. Bu motiflerin ve yapılış tekniklerinin incelenmesi bizi daha eski dönemlere götürebilir ve şehir tarihçiliğinin gelişimine katkı sağlayabilir (Fehér, 1961: 473). Toplumlar için önemli olan halk müziği, ninniler, hikâyeler, mâsâllar, destânlar ortak etkileşim özelliği taşımaktadır. Etkileşimin en önemli unsuru ise konuşulan dildir. Osmanlıcadan çok sayıda kelime Macarcaya geçmiş, günümüzde ise bu kelimelerin bir kısmı halâ kullanılmaktadır (Csáki, 2013: 4-5).

16. ve 17. yüzyılları içine alan bu dönemde, 1541-1687 yılları arasında Macaristan'da Osmanlı Devleti (Klára, 2007:1251) tarafından birçok mimârî eser inşâ edilmiştir. Bu eserler geçmiş tarihimizin doğru şekilde araştırılmasında ve aktarılmasında ayrıca kültür unsurlarının belirleyicisi olmasında önemli olmuştur. Macaristan'da Osmanlı fethinden önce yapılar Roman ve Gotik mimârî özelliklerine uygun inşâ edilirken, fetihten sonra Osmanlı mimârîsine uygun olarak inşâ edilmiştir. Osmanlı yüzlerce yıllık birikimini Macaristan'a aktarmış, Budin'deki câmilerin minâreleri katedral kulelerinden daha heybetli olmuştur. Macaristan şehirleri bir Osmanlı şehri görünümünü almış, Margit adasında dahi câmiler inşâ edilmiştir. Osmanlı döneminde Macaristan'da yapılan câmi, medrese, çeşme, hamâm, ılıca, tekke, türbe, zâviye gibi yapılar, Osmanlı kültürünün ve mimârîsinin örneklerini teşkil etmiştir. Bu eserler toplumların kültürel, sosyal ve dini açıdan birbirinden etkilenmesine sebep olmuştur (Aslanapa, 1949-1950: 325).

Osmanlı döneminden kalan eserler Macaristan'ın birçok şehrinde bulunan müzelerde sergilenmektedir. Eserlerin bir kısmı Budapeşte'de Macar Milli Müzesinde bulunmaktadır. Macar Milli Müzesi, Osmanlı döneminden kalma eserlerin araştırılması ve incelenmesine geçmiş dönemlerden daha çok önem vermiş, Osmanlı dönemine ait eserlerin sergilenmesinde gereken çalışmaları yapmıştır. Macar Milli Müzesinde sergilenen eserler bağış, hediye veya satın alma yoluyla müzeye kazandırılmış ya da arkeolojik kazılar sonucunda elde edilmiştir (Yücel, 1991: 1-2). Etkileşimin olduğu alanlar çeşitlidir, bu çalışmamızda bu alanları anlatmaya, Macar Milli Müzesinde sergilenen Osmanlı'dan kalan eserlerin birkaçını incelemeye çalışacağız.

1. Kültürel Etkileşim Alanları

1.1. Günlük Yaşamda Kullanılan Kelimeler ve Müzik

Kültürel etkileşim alanları içinde en büyük etki dilde yaşanmıştır. Macarca'daki Osmanlı etkisi hem dolaylı hem doğrudan olmuştur. Fiiller ve soyut kelimeler Macarcaya geçmezken, askerî ve devlet idâresi alanındaki kelimeler Macarcaya geçmiştir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde askerî ve devlet yönetimiyle ilgili 450 kelime Macarcaya geçmiş, Osmanlı idâresinden sonra bu kelimelerin büyük bölümü kullanımdan düşmüştür. Savaş ve harp alanındaki kelimeler uzun süre kullanılmıştır. 250'ye yakın kelime ise eşya kültürüyle ilgilidir (Kakuk, 1968: 65-66).

Çok sayıda yiyecek ve içecek ilgili kelime de Osmanlıcadan Macarcaya geçmiştir. Fındık kelimesi 1845 tarihli *Baranya* adlı kitapta "*törökmogyoró*" yani Türk fındığı olarak geçmektedir (Scitovszky, 1845:90). 1978 tarihli *Magyar Értelmező Kéziszótár* adlı sözlükte bu kelime "*mogyoró*" olarak yer almış, zaman içinde Macarca "*török*" (Türk) kelimesi düşmüş, bu kelime kullanılmamaya başlanmıştır (Garamvölgyi, 1978: 964). Yiyecek ve içeceklerle ilgili kelimelerin birkaçı şöyledir. Turunç: Macarca turuncs; kayısı: Macarca: kajszibarack; şerbet:

Macarca serbet; yoğurt: Macarca joghurt; domuz: Macarca damasz; kahve: Macarca k  v  ; turşu: Macarca torsia; pekmez: Macarca pekmez;   orba: Macarca   sorba; bulgur: Macarca bongor; ciger: Macarca zsiger (Kakuk, 1977: 80-110). Giyim eşyası olan manto kelimesi macarcaya ‘‘mente’’, çizme kelimesi ‘‘csizma’’ olarak geçmiştir (Feh  r, 1996: 685).

1520-1566 tarihleri arasında Kanun   Sultan Süleyman döneminde, Osmanlı topraklarından Macaristan’a kültürün en önemli taşıyıcısı olan Osmanlı müziği gitmiştir. Osmanlı sadece bu topraklarda fetih gerçekleştirmemiş aynı zamanda kültür alanında fetihle yapmıştır. Osmanlı müziği Macar k  lt  r  i içinde gelişim göstermiş Macar kültürünün bir parçası olmuştur. Kanun   Sultan Süleyman sınır boylarına sesi güzel olan iyi saz   alan kabiliyetli kişileri götürmüş, müzik ile uğraşan hafızlar konaklarda ve orduda görevlendirilmiştir. Anadolu ezgileri Macar halkı tarafından bilinmiş ve tanınmıştır. Osmanlı müziğini yaymak amacıyla k  y köy dolaşılmış, böylelikle Macar halkı Osmanlı   algıları   almaya başlamıştır. Zurna, keman ve Türk borusu Macarlar tarafından kullanılmıştır (Ka  ar, 2016: 28-29).

Osmanlı kültürünün etkisiyle eserler veren isim 16. yüzyıl   airlerinden *B  lint Balassi*, Osmanlı   arkılarına    in  dir ve neredeyse bir kısmını bilmektedir. *Ahmed B  can*’a ait olan *Env  r  ’l-    k  n* adlı tasavvufi eser *J  nos H  zi* tarafından Macarcaya çevrilmiş ve 1624 yılında Kassa’da bastırılmıştır (David, 2002: 90-91). *Antal Velics* Osmanlı’ya ait defterleri tercüme etmiş, çok önemli olan bu defterler iki büyük cilt halindedir (*Macaristan’daki Türk Hazine Defteri, Budapeşte 1886-1890*) (Feh  r, 1969: 7-8). Mikl  s Zrinyi’nin ‘‘*Szige  i Veszedelem*’’ (1566) adlı şiirinde kahramanlığından dolayı *Amiral Ali Portuk Bey*’e 4 mısra ayrılmıştır (Molnar, 1993: 8). Halk Müziği araştırmalarında *Macar Türkolog   gn  cz K  nos*   nemli isimlerden biridir. 1998’de yayımlanan *Türk Halk Türküleri* (K  nos, 1998) adlı kitapta   gn  cz K  nos’un çalışmalardan övgüyle bahsedilmektedir (Cs  ki, 2004: 4).

1.2. Giyim Eşyaları

Kültür alanında en büyük etki dilde yaşanmış olsa da etkileşimin olduğu diğer bir alan kılık kıyafettir (Feh  r, 1996: 685). Giyim ve yaşam alanındaki Osmanlı etkisini Macar tarihçileri kabul etmiştir (Feh  r, 1969: 7). 16. yüzyılda Macarlar Osmanlı kaftanına benzer manto giymişlerdir. Mantolar uzun kollu, geniş yakalı adeta bir elbiseye benzemektedir. Ayakkabı olarak Osmanlı usulü çizme giymişler, çizmeleri hem Türk hem de Macar ustalar yapmıştır. Macarlar 17. yüzyıl sonlarında Osmanlıları   rnek olarak sa   kesimlerini değiştirmiş, ba  ın üst kısmında bir tutam sa   bırakmışlardır (Feh  r, 1996: 685).

‘‘16. ve 17. yüzyıl koleksiyonunda Osmanlı tarzı ve Macar Ulusal Meclisinin zengince süslenmiş kıyafetlerinde, *Estergon Başpiskoposu Mikl  s Olah*’ın (1493-1568)   ocukluk giysisi, *prens ve asilzade Pal Esterhazy*’nin (1635-1713) c  ppesi ve *asilzade Mikl  s Esterhazy*’nin (1582-1645) entarisine özel önem verilmelidir’’. Adı geçen kıyafetler Osmanlı tarzına uygun olarak yapılmıştır (Feh  r, 1996: 686). Osmanlı’nın ‘‘*dolaman*’’ adını verdiği bir çeşit süvari yeleği Macarca’ya ‘‘*dolmanj*’’ olarak geçmiş Avrupa’da da kullanılmıştır. Dolmanj halen Macaristan’da kullanılan bir kelimedir. Kadın giysisi olan ‘‘*ferace*’’ (ferece) Macarca’ya ‘‘*faraszja*’’ olarak geçmiştir.   bri  im, kavuk, kilim, peşkir (havlu), seccade, sırma, kaftan kelimeleri Macaristan’da yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Özellikle kaftan kelimesi Osmanlı döneminde çok kullanılan bir kelimedir (Kakuk 1968:71-79).

Evliy   Çelebi Macarlar hakkında şöyle demektedir. ‘‘...sofra sahipleridir ve misafir katlanırlar, vil  yetleri ekin bi  in vilayetleri olmak ile ikinci kavimdirler. Tatar gibi her vilayete   atal atlar ile se  irtip beşer onar t  fengleri ve bellerinde kılıçları var. Ve serhadli askerimizden fark olunmaz, öyle esvap giyip k  heyl  n at binerler, p  k gezerler, p  k yerler, misafire gayet saygı gösterirler ve esirlerine Nemse gibi işkence etmezler. Ve Osmanlı gibi kılıç çalarlar’’ (Dankoff, 2010: 85-86).

Osmanlı'da hayvanların derisi, yünü ve kürkü giyim eşyası olarak kullanılmıştır. Dericilik hayvancılıkla beraber gelişmiş, sanayi dalı olmuştur. Deri giyim eşyası olarak kullanılmasının yanısıra ciltçilikte de kullanılmış, 14. ve 16. yüzyıllarda ciltçiler deri ve kösele kitap ciltleri hazırlamış bunları motiflerle süslemişlerdir. Osmanlı döneminde dericilik tekrar faaliyete geçmiş, Avrupa'da dericiliğin gelişmesi sağlanırken debbağlık ilk gelişen mesleklerden olmuştur. Macaristan'da halk hayvancılık yaptığı için Macar debbağları, Fransa kralı Paris'e davet etmiş böylece debbağlık Fransa'da yayılmıştır (Tekin, 1994: 177-178).

Deri kullanılmaya hazır duruma gelmeden önce birçok işleme tabi tutulmaktadır. Hayvan derisinin işlem gördükten sonra yazı yazılacak forma getirilmesine 'tirşe' denilir. Tirşe yapımında genel olarak dana, keçi, koyun, ceylan derisi kullanılırken tek tip hayvan derisi de kullanılabilir. Tirşe beyaz, sarı ve kırmızı renktedir. Derinin sadece bir tarafına yazı yazılırken diğer tarafına da yazıldığı nâdir durumlar da olmuştur (Pakalın, 1993: 508-509). Osmanlı dönemine ait çanta ve deri eşyaların bir kısmında deri üzerine yazılan yazıları görmekteyiz. Macar Milli Müzesinde Osmanlı dönemine ait kırmızı renkli maroken çanta'nın üzerindeki Osmanlıca yazılar derinin tirşe formuna getirildikten sonra yazıldığını göstermektedir. (Yücel, 1991: 26).

1.3. Bakırcılık, Kuyumculuk ve Çömlekçilik

16. ve 17. yüzyıllarda bakır kapların tamamı Macaristan'a Osmanlı'dan ticaret vasıtasıyla gelmiştir. Macaristan'da Osmanlı'nın mutfakta kullandığı malzemeler Macaristan'a yerleşen Osmanlı zanaatkarların elinden çıkmıştır. Macarlar bu eşyalardaki süslemeleri yapmayı Osmanlı'dan öğrenmiş (Fehér, 1970: 7) ve mutfak eşyalarında Osmanlı dönemi süsleme sanatlarının örneklerini eşyaların üzerine nakşetmişlerdir (Yücel, 1991: 19). Budapeşte'de kalenin içindeki bir yolun adı 'kazancılar yokuşu' dur. Osmanlı dönemine ait belgelerde bu ad kullanılmıştır (Fehér, 1970: 7; Fehér (oğul), 1969: 8-9). Şekil 1'deki bakırdan yapılmış şamdan Macar Milli Müzesinde sergilenmektedir. Şamdan'ın yüksekliği 28 cm, ayağının çapı 14.5 cm dir. Gövdesi yuvarlak ve uc kısmı lale şeklinde olan şamdan'ın üzerinde balık figürü vardır. *Envanter Numarası: 1917/23/B* (Şekil 1-2) (Yücel, 1991: 34).

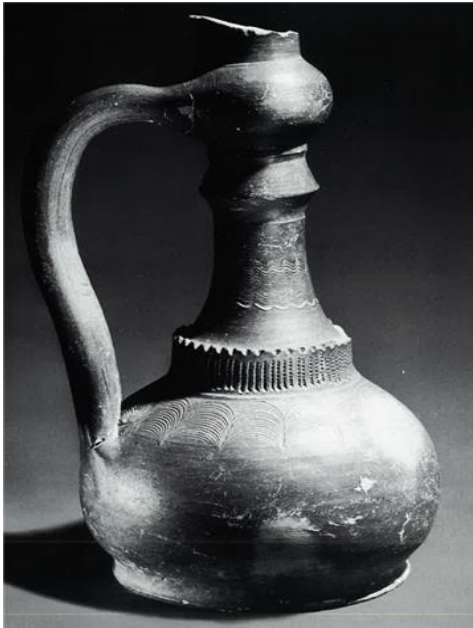

Şekil1-Bakırdan yapılmış şamdan 16. ve 17. yüzyıl. Şekil2-Bakır şamdanın ayağındaki balık figürü
Kaynak: *L'artisanat Sous La Domination Ottomane En Hongrie* (Géza Fehér).

Kuyumculuk sanatı Osmanlı ile Macaristan'a gelmiş, kuyumcular Macaristan'da uzun yıllar mesleklerini icra etmişlerdir (Fehér, 1970:14). Budin'de gümüş zanaatıyla uğraşan Osmanlı kuyumcuları vardır. *Macar Sanat Tarihi uzmanı Henrik Horváth'a* göre; kuyumculuk sanatı Osmanlı hâkimiyeti devrinden sonra da devam etmiş, 18. yüzyılda da etkisini göstermiştir. Kuyumculuk sanatı Osmanlı Pâdişah'ı II. Selim döneminde hak ettiği değeri bulmuş, bu sanata gereken önem verilmiştir. II. Selim'in bu sanata katkılarından dolayı eserlerde II. Selim'in adı yer almıştır (Fehér (oğul), 1969: 8-9). 16. yüzyıl Osmanlı dönemi kuyumcularının yaptığı gümüş bir sürahi Eğri Kalesi kazılarında bulunmuştur. Sürahi çiçek motifleriyle bezelidir (Fehér, 1998: 686-687).

Macaristan'daki müzelerde Osmanlı padişahının mührünü taşıyan ve Osmanlı etkisiyle yapılmış birçok eser bulunmakta ve özellikle süs olarak yapılmış silahlarda Osmanlı etkisi daha çok görülmektedir. Osmanlı etkisiyle yapılmış Macarlara ait eserler şunlardır: *“Oldukça sade yapılmış miğferler, altın yaldız süslemeli miğferler, şahane süslemeli hançerler, Miklós Zrinyi'nin süslü palası, bir Türk tipi Macar kılıcı, 1514 tarihli, şahane süslemeli topuzlar, bir kapıcı kuşağı, bir Türk hançeri, Türk tarzında yapılmış ve süslenmiş bir Macar hançeri, Türk at başlıkları”* (Fehér, 1996: 686). Széttamashegy'de bulunan Osmanlı döneminden kalan çömleklerin ikisinde Osmanlıca bir şiir yazmaktadır. Osmanlıca şiirde şu ifadeler yer almıştır. *“Çekmeyen bilmez nedir yârin cefası özgedir/ Düşmeyen bilmez nedir gerin belâsı özgedir/ Nedir vardır size lâıyk kabul eylen fakirane/Çekirgen budun (çekirge'nin budunu) çekmiş karıncalar süleymane”* (Feheroğlu, 1969: 8).

Macaristan'da çömlekçilik sanatı 16. yüzyılda başlamış yapılan kazılarda çıkan eserler Osmanlı etkisinin kanıtı olmuştur. Osmanlı döneminden kalma çok sayıda siyah renkli kaplar ve testiler bulunmuştur. Budin'de bulunan 16. yüzyıla ait testi önemli eserler arasındadır. 16. ve 17. yüzyıl'a ait olan testinin üzerinde dantel süslemeleri ve oyulmuş dalgalı çizgiler vardır (Feheroğlu, 1969: 9). Yüksekliği 29 cm olan testinin dış yüzüne siyah vernik sürülmüştür. *Envanter No: 1897/61/50* (Yücel, 1991:33) (Şekil 3). Osmanlı'ya ait olan bu teknik Balkanlarda daha sonra Macaristan'da yayılmıştır. Çömlekçilik sanatı Güney Macaristan'da halen devam etmektedir (Feheroğlu, 1969: 9). Şekil 4'teki çömlek pişirilmiş toprak kullanılarak yapılmıştır. İç yüzeyi kahverengi renkli ve verniklidir. Ağız çapı 20.1 cm, yüksekliği 23 cm'dir. 16. ve 17. yüzyıla ait eserin taban çapı 13.7 cm'dir. *Envanter No: 1942/4/5*(Yücel, 1991:33-34) (Şekil 4).

Şekil 3-16. ve 17.yüzyıl testi

Şekil 4-16. ve 17. yüzyıl çömlek

Kaynak: *L'artisanat Sous La Domination Ottomane En Hongrie* (Géza Fehér)

1.4. El İşlemeciliği, Halı ve Kilim Dokumacılığı

Osmanlı ve Macarlar'ın el işlemlerinde kullandıkları motifler birebir aynıdır. Lale, sümbül, karanfil, yaprak ve çiçek motifleri kullanılarak stilize edilmiştir. Kumaşlar da benzerlik göstermiş, kadife ve ipek tercih edilen kumaşlar olmuştur. Desenlerde karanfil ve lale daha çok kullanılmış, nar motifleri, yuvarlak desenli çiçek motifleri ve yapraklar Osmanlı etkisi altında Macar işleme sanatlarına geçmiştir. Osmanlı el işleme stiliyle yapılan 17. yüzyıla ait *Ferenc Wesselény'nin eşi Mária Széchy*'nin yaptığı el işlemesi örtü en özel parçadır (Fehér, 1969: 8-9). Macar halı ve kilim dokumacılığında Osmanlı etkisi dikkat çekicidir. Macar halı ve kilim dokumacılığının örnekleri için 1928 tarihli *Károly Viski*'nin *Székel Szőnyegek* adlı kitabı incelendiğinde Macar halı ve kilim desenlerinin Osmanlı desenlerine benzediği birebir aynı olduğu görülmektedir.

1.5. Bahçe Kültürü

Osmanlıda meyve ağaçlarının bulunduğu bahçeler kurmak bir gelenek olmuş nâdir bulunan çiçekler yetiştirilmiştir. Bahçe kültürü ve ağaç yetiştiriciliği Osmanlı'dan Macarlara geçmiş çiçek tohumu, ağaç aşısı ve fideleri Osmanlı komşularından almışlardır. Tamaş Nadaşdy itina ile baktığı bahçesine Osmanlı'dan fide ve çiçek tohumu almış, Nadaşdy'nin kâhyası efendisine 1556'da yazdığı mektubunda bahçeye Osmanlı ve Yunan armut fideleri diktiğini belirtmiştir. Macarlar Osmanlı vasıtasıyla bu ağaçlara sahip olmuş, alınan ağaç fideleri Macaristan dışına ve uzak ülkelere götürülmüştür. (Kolling, 1941: 390-391). 16. yüzyılda Macarlar Osmanlı'ya ait bahçelere hayranlık duymuş, Osmanlılar lale, nergis, kavun ve karpuz tohumunu Macarlara getirerek hediye etmişlerdir. Macar beylerinin bahçelerini Osmanlı bahçıvanlar düzenlemiştir. İbrahim Peçevi, *István Bocskay* adlı adamın bahçesini bir Osmanlı esirin düzenlediğini yazmaktadır. Bahçecilik kültürünün yaygınlaşması, meyve ve çiçek yetiştiriciliğini olumlu yönde etkilemiştir. 16. yüzyılda Macaristan meyvesi Avrupa'da ünlenmiş, kavun ve karpuz Macarlar sayesinde Avrupa'da yaygınlaşmıştır. 16. ve 17. yüzyılda bostan bozumu Osmanlı ile Macarların bir arada bayram gibi kutladıkları bir gelenek olmuştur (Takats, 2011: 250-251).

1.6. Kaplıca ve Hamam Kültürü

Macaristan'a hamam ve kaplıca kültürü Osmanlı'yla gelmiştir. Daha önce Macaristan'da hamama benzer yapılar bulunmamaktadır. Budin'de Osmanlı'nın inşâ ettiği birçok kaplıca ya da ılıca vardır. Sadece Budin'de değil Macaristan'ın birçok şehrinde Osmanlı dönemi kaplıcaları ve hamamları bulunmaktadır. Budin'de *Horoz Kapısı Ilıcısı*, *Mustafa Paşa-Veli Bey Ilıcısı*, *Sokullu Mustafa Paşa Ilıcısı* vardır (Araslı, 1986: 119-121). *Yeşildirek Ilıca*'sını Sokullu Mustafa Paşa yaptırmış, günümüzdeki adı ise *Rudasa Kaplıcası* olmuştur (Eyice, 1992: 351). Budin'deki *Debbağhane Ilıcısı*, Osmanlı'nın Macaristan hâkimiyeti döneminden sonra, 1697'de Avusturya'lı bir subaya hediye olarak verilmiş, 1869'da yeniden inşâ edilene kadar başka kişiler tarafından kullanılmıştır (Araslı, 1986: 118). *Debbağhane Ilıcısı*'nin günümüzdeki adı *Rács Kaplıcası*'dır (Eyice, 1992: 350). Budin'in fethinden birkaç yıl sonra Kanunî Sultan Süleyman 1543'de Estergon'un fethini gerçekleştirmiş, İbrahim Peçevi Estergon'u anlatırken bir kaplıca suyundan şöyle bahsetmiştir. Bu su '*Tunçtan su için muzayyak borular ile cebren*' kaleye çıkar. Bu borular hemen hemen bir asırdır tamir edilmemiştir (Ayverdi, 1977: 172). Evliyâ Çelebi Budin'de sekiz veya on sekiz adet kaynak su bulunduğunu bunlardan sekiz tanesinin yapı şeklinde olduğunu bilgisini vermektedir (Çelebi, 2010: 320).

2. Macar Milli Müzesi

Macar Milli Müzesi Macaristan'ın Budapeşte şehrinde yer almaktadır. Müzede bulunan eserler hediye, bağış veya satın alma yoluyla gelmiştir. Müzeye eserlerini bağışlayan isimler arasında

János László Pyrker vardır. Eğri Patrikhânesinin başpiskoposu *János László Pyrker* (1772 Langhon-1847 Bécs) pek çok eserini Macar Milli Müzesi resim galerisine hediye etmiştir. Birçok eser ise arkeolojik kazılar sonucunda müzedeki yerini almıştır. (Mátray, 1846: 10). Osmanlı döneminden kalma çok sayıda eser Macar Milli Müzesinde sergilenmektedir.

Şekil5-Macar Milli Müzesi, Budapeşte.

Kaynak: <https://www.google.com/search?q=magyar+nemzeti+m%C3%BAzeum&>

2.1. Çadır

Macar Milli Müzesinde sergilenen Osmanlı döneminden kalma çadır uluslararası düzeyde önemlidir. 1686 yılında Osmanlı'dan savaş ganimeti olarak alınmış olan çadırın kendine özgü süslemeleri vardır. Çadırda süsleme olarak karanfil, gül ve lale motifleri kullanılmıştır. Macar süsleme sanatlarında da bu motifler benimsenmiştir. Çadır kurulduğunda 6 m uzunluğa ve 4 m genişliğe sahiptir. Çadırların imâl edilmesi ve kurulması ayrı bir beceri gerektirdiğinden, Osmanlı ordusunda en kıdemli askerler bu işle görevlendirilmiştir (Yücel, 1991: 2-7). Macar Milli Müzesinde sergilenen çadırda ise kumaş işçiliği en üst düzeydedir. Savaş ganimeti olarak alınan çadır Transilvanya Prensine hediye edilmiştir. Çadırın yan kısmında süslemeleriyle dikkat çeken madalyon vardır. *Transilvanya Prensi II. Ferenc Rákóczi*'ye "hazine", "oba", "sekban" adıyla adlandırılan çadırlar, 1718 ve 1722 tarihli fermanlarla verilmiştir (Fehér (oğul), 1969:8-9). Şekil 6'da 17. yüzyıla ait vezir çadırı ve Şekil 7'de ise çadırın kumaşı ve işlemesi görülmektedir. Çadırın kumaşı kırmızı renkte ve 12 kolondan ibarettir. Kolonlar arasındaki boşluğu çiçek motifleriyle bezeli alan doldurmaktadır. *Envanter No: 1927/54* (Yücel, 1991: 25) (Şekil 6 ve Şekil 7).

Şekil6-Macar Milli Müzesinde sergilenen 17. yüzyıl Osmanlı vezir çadırı

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/macaristan>

Şekil7- Osmanlı vezir çadırının işleme ve kumaşının yakından görünüşü

Kaynak: *L'artisanat Sous La Domination Ottomane En Hongrie* (Géza Fehér)

2.2.Kaftan

Osmanlı dönemine ait deriden yapılmış kaftan Macar Milli Müzesi tarafından elde edilmiştir. Osmanlı atlısına ait olan deri kaftan 1526 Mohaç Muharebesinde kullanılmıştır. *Kont Almásy*'i tarafından *Borostyánko* kalesinde saklanmıştır. Çok önemli ve özel olan bu kaftan'ı *Prences Maria Esterhzy*'i satın almıştır. Palto şeklinde olan bu kaftan'ın yan kenarlarında deriden yapılmış laleler vardır. Kaftan'ın arka tarafındaki süslemeler Selçuklu dönemi süslemelerine benzemektedir. Bu süslemeler 14. ve 16. yüzyıllarda süsleme yapılacak yerlerde kullanılmıştır (Fehér, 1970: 14). Kaftan'ın etekleri yana doğru genişlemiştir. Eteklerdeki süslemelerde çiçek motifleri vardır. Eteğin önü 115 cm, arka kısmı 125 cm'dir. *Envanter No: 69/80/C* (Yücel, 1991:25) (Şekil 8).

Şekil8- 16. ve 17. yüzyıllara ait Osmanlı deri kaftanı, Macar Milli Müzesi

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/macaristan>

2.1.Kupalar (Tas ve Tabaklar), Kalemlik ve İbrikler

Macar Milli Müzesindeki kupalar gümüşten çekişlenerek yapılmıştır. Kupa olarak adlandırılan tas ve tabaklar düz veya yarım ay şeklindedir. İslam sanatı motifleriyle süslü tabaklarda önemli gümüş işçiliği vardır (Yücel, 1991:9). Osmanlı dönemine ait gümüş taslar hamamların yanı sıra şifa taşı olarak da kullanılmış, bu tasların hastalıklardan koruduğuna ve nazarı defettiğine inanılmıştır. Bu tasların daha geniş, büyük ve kapaklı olanlarında yağmur suyu saklanmış, nisan yağmuru biriktirildiği için “*nisan taşı*” denmiştir. Dualı olan bu su küplerde saklanmış, insanlara bereket getirdiğine inanılmıştır (Fehér, 1970:14).

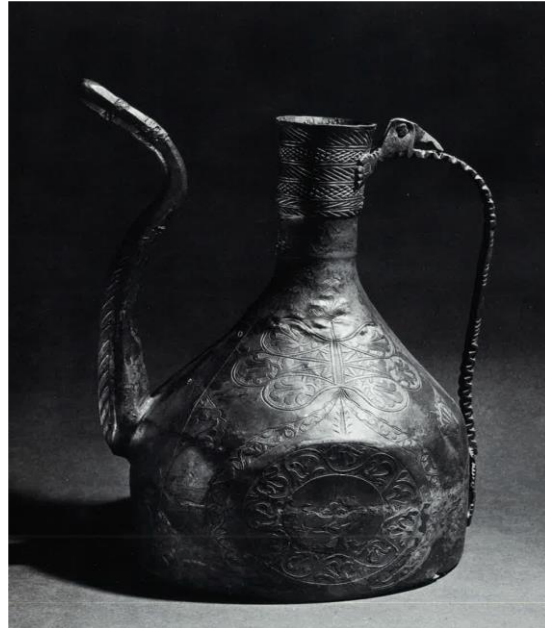
1566-1574 yılları arasında yapılan tüm taslarda padişah'ın adı yazılıyken, 1595-1774 yılları arasında yapılan taslarda pâdişah'ın adı yazılı değildir (Fehér (oğul), 1970: 8-9). Osmanlı Pâdişahı II. Selim dönemine ait kupalarda padişah'ın adı yazarken, III. Murat dönemine ait kupalarda pâdişah'ın adı yazmamaktadır (Yücel, 1991: 19). Evliyâ Çelebi'ye göre; eserlerdeki

damgalar damgacı tarafından vurulmaktadır. Damgalar ve gümüş üzerine yapılan zikzaklar eserin orijinalliğini göstermektedir (Fehér, 1970:15).

Müzedede sergilenen eserlerden üç tanesi dikkate değerdir. Birincisi, dünya çapında önemli olan gümüş yazı takımıdır. *Kont Sámuel Teleki*'ye ait gümüş divitte *IV. Mehmet*'in tuğrası vardır. Bu divit 17. yüzyıl'a ait işçilik özellikleri taşımaktadır. Mürekkep hokkası ve kalemlikten ibaret olan yazı takımının mürekkep hokkası kapaklı ve yuvarlak gövdelidir. Üzerinde gümüşten yapıldığını gösteren ayar yazısı bulunmaktadır. Yazı takımını yapan kuyumcunun adının da bulunduğu kalemlik, yapıldığı dönemde bir sanat eseri özelliği taşımaktadır (Fehér, 1970:15) (Şekil 8). Kalemlikler kullanıcının mevki ve makamına göre gümüş ve bronzdan yapılırken mevkisi yüksek olanlar gümüş, daha düşük olanlar bronz kalemlik kullanmıştır. İkinci önemli eser ise sedef kaplı silindir şeklinde iki kupadır. Dikkate değer eşyalar arasında iki ibrik vardır. İbrikler geometrik şekillerle ve bitki resimleriyle süslüdür. Sümbül resimleri yer almaktadır (Şekil 9) (Yücel, 1991: 19-21). Macar Milli Müzesinde sergilenen gümüş fincanlar üzerinde Osmanlı sanatında kullanılan "*Rumi*" tarzı süslemeler mevcuttur. Rumi tarzı süslemeler Selçuklu dönemine aittir. Hayvan şekillerinden oluşan rumi süslemeye oyma işçiliği yapılabilen alanlarda rastlamaktayız. Çanak çömlek, deri, maden işçiliklerinde kullanılmaktadır (Fehér, 1970:15). Süsleme sanatlarında bitki ve çiçek figürlerinin yanı sıra hayvan figürleri de kullanılarak eserlerde akıcılık sağlanmaya çalışılmıştır (Faruki 1999: 187).

Şekil 8- Padişah'ın gümüş yazı takımı

Şekil 9-17. ve 18. yüzyıla ait bakır ibrik

Kaynak: *L'artisanat Sous La Domination Ottomane En Hongrie* (Géza Fehér)

Macar Milli Müzesinde bulunan diğer bir tas 18. yüzyılda yapılmış bir Osmanlı eseridir. Tasta yapan kişinin adı yer almakta, "*Amel-i Mustafa*" yazmaktadır. Sergilenen diğer bir gümüş tas çiçek desenleriyle süslüdür (Fehér, 1970:15). Kupalarda (taslar ve tabaklar) Osmanlı ve Balkan etkisi görülmektedir. Müzedede yer alan bir kupa *II. Selim* dönemine aittir ve padişah'ın adı yazmaktadır. Bu kupa gümüşten çekişlenerek yapılmıştır. Üzerinde kabartma hayvan resimleri bulunmaktadır. *16. yüzyıla ait olan tabağın çapı 15.3 cm'dir. Envanter No: 1929/36.* (Resim 7 ve Resim 8) (Yücel, 1991: 18-32).

Şekil7- II. Selim dönemine ait tabak 16. Yüzyıl

Kaynak: L'artisanat Sous La Domination Ottomane En Hongrie (Géza Fehér)

Şekil8- II. Selim dönemine ait tabağın yakından görünüşü

Kaynak: L'artisanat Sous La Domination Ottomane En Hongrie (Géza Fehér)

SONUÇ

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin 150 yıl süren Macaristan hâkimiyeti döneminde Osmanlı kültürünün Macar kültürüne etkisi ele alınmış, etkileşim alanları incelenmeye çalışılmıştır. Asırlar boyu devam eden bu etkileşim sonucu Osmanlı kültürü pek çok alanda Macar kültürüne yansımıştır. Osmanlı mimârîsine göre yapılar inşa edilirken kılık kıyafette, dil alanında, müzikte, mutfak eşyalarında Osmanlı etkisiyle değişim gerçekleşmiştir. Kuyumculuk, bakırcılık ve çömlekçilik sanatlarını Osmanlı ustaları Macarlara öğretmiştir. Kılık ve kıyafette Osmanlı giyim tarzı etkili olmuş, Osmanlı saç stili benimsenmiştir. Osmanlı dönemine ait eserlerin segilendiği Budapeşte'deki Macar Milli Müzesindeki birkaç eser anlatılmaya çalışılmıştır. Müzede sergilenen Osmanlı dönemi eserler uluslararası düzeyde önemlidir. Macaristan'nın diğer şehirlerinde bulunan müzelerde Osmanlı dönemi eserleri sergilenmektedir. Tarihi değeri yüksek olan bu eserler özel bir öneme sahiptir. Osmanlı dönemi birçok eserde Osmanlı padişahlarının adı yazmaktadır. Süsleme motifi olarak çiçek, yaprak desenleri ve hayvan figürleri kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Araslı, Altan, *Avrupa' da Türk İzleri*, Tercüman, İstanbul 1986.

Aslanapa, Oktay, 'Macaristan'da Türk Âbideleri'', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 1949-1950, 1(2): 325-345.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri Romanya Macaristan*, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977.

Csáki, Éva, 'Macarların Eski Tarihine, Eski Türk-Macar İlişkilerine Dair'', *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, 30: 4-7.

Çelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, 6. Kitap, Cilt 1, İstanbul 2010.

Dankoff, Robert, *Seyyah-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünyaya Bakışı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Dávid, Géza, 'Osmanlı Kültürünün Macaristan'daki Yayılışı ve Etkisi'', *Bilig*, S. 20, 2002, s. 90-100.

Eyice, Semavi, 'Budin' maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992, 6:348-352.

El-Fârûkî, İsmâil Râci ve Luis Lâmia El-Fârûkî, *İslam Kültür Atlası*, İnkılâp Yayınları, 1999 İstanbul.

Fehér, Géza (oğul), 'Balkanlardaki Kuyumculuğa Türk Etkisi'', *Önasya*, 1970, 53-54: 7.

_____, 'Macaristan'da XVI.-XVII. Yüzyıllardaki Türk Zanaatları Ve Bunların Tesiri'', *Önasya*, 43: 8-9.

Fehér, Géza, 'Osmanlı-Türk Kuyumculuğunun Balkanlar'a Tesiri'', *Önasya*, 1970, 56: 14-15.

_____, ‘‘Macar Sanatında Türk Etkisi’’, *Önasya*, 1969, 41: 7-8.

_____, ‘‘Macar Milli Müzesinin Yeni Bir Eseri: XVI. Yüzyıl başından kalma Türk Devri kaftanı’’, *Ön Asya*, 1970, 57: 14.

_____, *L’artisanat Sous La Domination Ottomane En Hongrie*, Budapest 1975.

_____, ‘‘Macaristan’daki Osmanlı Kalıntıları ve Zenginlikleri’’, çev. Şebnem Ercebeci, *Erdem*, 1996, 9(26): 679-692.

_____, ‘‘Macaristan’ın Türk hâkimiyeti devrinden kalma mimârî ve sanat eserleri’’, VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1961, s. 472-473.

Garamvölgyi, Jozsef, *Magyar Értelmező Kéziszótár*, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.

Kaçar, Gülçin Yahya, Ottoman-Hungarian-Habsburg Contacts And Suleiman The Magnificent Osmanlı-Macaristan-Habsburg İlişkileri Ve Kanuni Sultan Süleyman, *T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu*, Budapest 2016, 28-29.

Kakuk, Zsuzsa, ‘‘Osmanlıcadan Macarcaya Geçmiş Olan Kelimeler’’, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968, 286: 65-80.

_____, *Studio Turco-Hungarica*, Budapest 1977.

Klára, Hegyi *A török hodoltság várai és várkatonasága*, Historia Könyvtár, C. 2, Budapest 2007.

Kolling, Oskar, ‘‘XVI.-XVIII. Asırlarda Türk Bahçeciliğinin Macaristan’daki Tesirleri’’, *Ülkü*, 1941, 17(101): 389-398.

Kúnos, Ignác, *Türk Halk Türküleri*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

Mátray, Gábor, *Pyrker János László Egri Patriarcha Érsek Képtára A Magyar Nemzeti Múzeum Képcarnokában*, Trattner Es Károlyi Intézetében, Pesten 1846.

Molnar, József, *Macaristan’daki Türk Anıtları*, TTK, Ankara 1993.

Tekin, Zeki, ‘‘Türklerde Dericilik’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, 9: 176-178.

Pakalın, Mehmet Zeki, ‘‘Tirşe’’ maddesi, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 1993, 508-509.

Viski, Károly, *Székely Szőnyegek*, A Kiralyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1928.

Yücel, Yaşar, *Macaristan ve Bulgaristan’daki Türk Sanat Eserleri*, TTK, Ankara 1991.

YABANCILAŞMA KAVRAMINA İLİŞKİN BAZI DEĞERLENDİRMELER

Uz. Psk. Şeyma TUNÇAY

Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Sivas/Türkiye

Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Sivas/Türkiye

ÖZET

Bu çalışmanın amacı yabancılaşma kavramını genel olarak irdelemektir. Yabancılaşma kavramı, toplumsal ve kültürel temelleriyle ele alınmış daha sonra yabancılaşma üzerine yapılan çalışmalar göz önünde bulundurularak çıkarımlar yapılmıştır. Çağdaş toplumun sorunlarından biri olarak karşımıza çıkan yabancılaşma kavramının sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi alanlarda yapılan tanımların çeşitliliğinden dolayı ortak bir tanımına varılamamaktadır. Hegel ve Feurbach yabancılaşma konusunun kilit düşünürlerindendirler. Hegel yabancılaşmayı diyalektik bir yöntem ile açıklamıştır ve sosyolojik olarak bu sorunun önünü açan Karl Marx'ın kuramını oluştururken en çok etkilendiği düşünürdür. Hegel'e göre yabancılaşma, insanın özüne dönmesi ile sonuçlanan bir süreç olup bilinç boyutunda açıklanan bir durumdur (İlhan, 2012). Yabancılaşma Tez - Antitez - Sentez şeklinde formüle edilen bir sürece tabidir. Bu süreç şu şekildedir: Kişi, ilk olarak topluma uyum sağlar, sağladığında ise doğayı değiştirmeye çalışır ve nesneler üretir artık bu ürettiği nesnelerle var olmaya başlar. Bunun sonucunda ise kişi ürettiği nesneye karşı olumsuz bir düşünce besler. Yabancılaşmanın evrimsel sürecine bakılacak olunursa: Ortaçağdaki skolastik düşüncenin birey olma fikrini ortadan kaldırdığı söylenebilir. Ancak aydınlanma dönemi ile birlikte ki, birey yeniden keşfedilebildi ve bağımsız, değerli bir varlık olarak tanımlanabildi. Aydınlanma ve bireyin yeniden kurulması modern toplumları doğurdu. Modern toplumlar bireylerin özellikle emekçilerin yabancılaşma eğilimlerinin önceki dönemlere göre daha da arttığı toplumlar olmuştur. Toplum bilimci Seeman (1959), yabancılaşmayı ilk kez alt boyutlarıyla tanımlamaya ve daha somut belirtilerle anlamlandırmaya çalışmıştır. Sosyo-psikolojik açıdan yabancılaşma anlamsızlık, güçsüzlük, normsuzluk (küralsızlık), izolasyon (sosyal uzaklık, soyutlanma) ve kendine yabancılaşma boyutlarından oluşmakta olduğunu belirtilmiştir. Psikoloji alanında yabancılaşma bireylerde psikolojik adaptasyonun bir ölçüsü olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılaşma, Yabancılaşmanın Evrimsel Süreci, Yabancılaşma Boyutları.

Yabancılaşma Kavramı

Çağdaş toplumun büyük sorunlarından biri olarak karşımıza çıkan yabancılaşma kavramının tam ve ortak bir tanımını yapmak oldukça zordur. Sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi alanlardaki yabancılaşma kavramı ile ilgili yapılan tanımların çeşitliliğinden dolayı ortak bir tanıma varılamamaktadır. Yabancılaşma için “Bireyin kültürel, toplumsal ve doğal çevresine uyumunun azalması, çevresi üzerinde denetimini kaybetmesi ve giderek çaresiz kalarak yalnızlaşması” veya “kişinin kendini bir gruba ya da bir topluma ait hissedememesi” şeklinde tanımlar yapılabilmektedir (Ofluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008: 114). Yabancılaşma kavramı için sade ve özetleyeci bir tanım da şu şekilde verilebilir: “Yabancılaşmanın en ilkel tanımına göre insan, insani niteliklerini kendisinden soyutlayarak bazı nesnelere yüklemiş olduğundan, artık ürettiği nesne karşısında, kendisi nesneleşmekte ve zamanla bu nesneleri yücelterek onların egemenliğine girmekte ve köleleşmektedir” (Fromm, 1996: 106).

Yabancılaşma kavramının tarihçesine bakılacak olursa: “Epistemolojik olarak Grekçe ‘alliosis’ ve bundan türetilmiş olan Latin kökenli ‘alienatio’ sözcüklerine karşılık gelen kavram, dilimizde ‘esrime, benliğinin dışına çıkma, kendinden geçme’ (ekstasis) anlamında kullanılmaktadır” (Ertaylan, 2018: 125). İngilizce ve Fransızca ‘alienation’ Almancada ‘Entfremdung’ demektir. Latince de ise bu kelimenin kökeni ‘alieno’ fiilinden gelmektedir (Öner, 2015: 4). İlk çağ filozoflarından Plotinos, yabancılaşma kavramının adını vermeden, ona atıfta bulunarak bu kavramı açıklamıştır. “Plotinos felsefesinde var olan tek bir şey vardır; o da Tanrı’dır. O, Bir’dir ve onun dışındaki her şey ondan sudur etmiştir” Yabancılaşma, Plotinos’da teolojik izler taşımaktadır. Plotinos yabancılaşmayı bir varlık hiyerarşisi çerçevesinde ortaya koymuştur. Plotinos, yabancılaşmayı, evrenin oluşumuna katkısı olan bir kavram olarak tanımlamıştır ve yabancılaşma kavramına çok önemli bir rol biçmiştir (Güven, 2018: 10).

Plotinos yabancılaşmayı ruh ve madde nezdinde açıklamıştır. Bu ikisinin ilişkisi olmasaydı evren de olmazdı. Yani, Tanrıdan taşan ruh’un madde ile ilişkisi ruh’un yabancılaşmasına neden olur. Yabancılaşan ruhtur. Eğer ruh yabancılaşmasaydı evren olmayacaktı. Görüldüğü üzere yabancılaşma Plotinos tarafından evrenin oluşmasını sağlayan bir güç olarak tanımlanarak evrim teorisi için farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur (Aydoğan, 2015).

Yabancılaşma çalışmalarına öncülük eden toplum bilimci Seeman (1959), yabancılaşmayı ilk kez alt boyutlarıyla tanımlayamaya ve daha somut belirtilerle anlamlandırmaya çalışmıştır. Sosyo-psikolojik açıdan ele aldığı yabancılaşma kavramının anlamsızlık, güçsüzlük, normsuzluk (kuralsızlık), izolasyon (sosyal uzaklık, soyutlanma) ve kendine yabancılaşma boyutlarından oluşmakta olduğunu belirtmiş ve içeriğini aşağıdaki gibi belirlemiştir (Tezcan, 1997).

Yabancılaşmanın Evrimsel Süreci

Yabancılaşmanın evrimsel süreci özetlenecek olunursa: Ortaçağdaki skolastik düşüncenin etkisinin yaşanan aydınlanma fikri ile azalıp yok olması sonucunda bağımlı ve bir değer atfetmeyen olarak tanımlanan insan, bağımsız ve değerli bir varlık olarak tanımlanan bir bireye evrilmiştir. Modernizm ile geleneksel toplumdan modern topluma geçilmiştir. Bu değişim ve dönüşüm süreci ile kolektif bir hayat yaşayan insan gitgide dinî bir yaşayıştan kurtularak kendi özgürlüklerine kavuşarak bireyleşmiştir. Ama aydınlanma ile bu özgür birey, sanayi devrimi ve

kapitalizm ile yeniden edilgen hâle getirilmiştir. Bu doğrultuda toplumsal ve kültürel yapıdaki değişim ve dönüşümler, dönemin toplum yapısının bir yansıması olan yabancılaşmanın da farklı biçimlerle ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu modern hayatta kişinin bir yabancılaşma içerisine girmesi için nedenler oluşmuştur. Yabancılaşma modern hayata özgü bir problem olarak tartışılmıştır.

Bu değişimler sonucu, yabancılaşma gitgide sosyolojinin alanına daha çok girmiştir. “Sosyolojik anlamda yabancılaşmanın genel olarak teknoloji, sanayileşme, makineleşme, üretim-tüketim ilişki ve biçimleri, modernleşme ve metropol hayatının bir getirisi olarak sosyal kurum ve yapılarda meydana gelen değişiklikler sonucu ortaya çıkan toplumsal sorunları kapsadığı söylenebilir” (Kılıç, Saraçlı, Doğan, Pelit, 2017: 735).

“Yabancılaşmanın, toplumsal hayatı etkileyen yapı ve kurumlar çerçevesinde bir sorun olarak sosyolojik alanda değerlendirilmesinin Karl Marx sayesinde gerçekleştiği kabul edilmektedir” (Serdaroğlu, 2008: 41). Karl Marx yabancılaşmayı kapitalist sistemde ele alarak bu kavramı hem toplumsal hem de somut bir şekilde bir şekilde incelemiştir.

Hegel, Feurbach ve Marx'ın Yabancılaşma Kuramları

Hegel ve Marx ikisi de kendi alanları içinde kült olmuş yabancılaşma kuramları ortaya koymuştur denebilir. Çünkü ikisi de gelecekteki, modern düşünürlerin yabancılaşma kuramları için yaptıkları açıklamaları için sağlam bir temel bırakmışlardır. Ama bu iki düşünürün yabancılaşma kuramları arasında benzerlikler ve farklılıklar da mevcuttur. İki kuramcı arasındaki en büyük fark; Hegel, yabancılaşmayı bireysel bir boyutta ele alıp tanımlamıştır. Marx ise, yabancılaşmayı toplumsal bir boyut ile ele almıştır ve açıklamıştır. İkisi arasındaki farklar şu şekildedir: “İlk olarak Hegel'e baktığımızda; Marx'a göre Hegel nesnelleşme ile yabancılaşmayı karıştırmıştır”. “Yani Hegel nesneleşmeyi yabancılaşmayla aynı anlama getirince nesneleşme kötü bir şey olarak ortaya çıkmıştır. Oysa Marx nesneleşmede bir kötülük olmadığını ve insan ile doğanın bütünleşmesinin de nesneleşme aracılığıyla olduğunu söylemektedir”. “Ayrıca Hegel yabancılaşma sorununu içsel düzeyde ve/veya bilinç olguları düzeyinde işlemiştir. Bu da Marx'dan farklı bir düzlemdir ve Marx tarafından da eleştirilmesine neden olmuştur” (Aydoğan, 2015: 277).

Karl Marx'ın yabancılaşma kuramını oluştururken Feurbach, Hegel ve Rousseau gibi düşünürlerden de etkilenmiştir. “Marx'ın tüm düşüncesinin kökensel fikri bir bakıma tohumu, onun Hegel ve Feuerbach'tan aldığı yabancılaşma fikridir” (Aydoğan, 2015: 277). Ama Karl Marx bu düşünürlerin yabancılaşma ile ilgili açıklamalarını tamamı ile kabul etmemiştir. Onların düşüncelerinin bazı taraflarını eleştirirken bazı taraflarından da etkilenip kendi yabancılaşma kuramını oluşturmuştur. Marx, Hegel'in nesneleştirme ile yabancılaşmayı aynı kefiye koymasını eleştirirken Feurbach'ı da sadece din odaklı bir yabancılaşma sunduğu için eleştirmiştir. Şu şekilde de tarif edilebilir: Karl Marx etkilendiği düşünürlerin kendisine göre yabancılaşma ile ilgili kuramlarının kendince eksik taraflarını kendi kuramıyla tamamlamaya çalışmıştır denilebilir.

Toplumsal ve Kültürel Yabancılaşma

Çağdaş sosyolojide yabancılaşmanın temel olarak dört boyutta kullanıldığı görülmektedir. Bahsi geçen bu boyutlar; kişiler arasında yabancılaşma, iş hayatına yabancılaşma, ekonomik-politik yabancılaşma ve sosyo-kültürel yabancılaşma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Yine literatürde bir başka yabancılaşma sınıflandırması değer, norm, roller ve kurumlara ilişkin yabancılaşma şeklindedir.

Günümüz dünyasında teknolojinin gelişmesi genel olarak kültürel ve manevi değerlerin önemsendiği çevrelerden eleştiri almaktadır. Bu çevreler insanla teknoloji arasında uyumsuzluk ve ortadan kalkması imkansız olan bir boşluk olduğunu savunmaktadırlar. Bu bağlamda teknolojinin kazandığı insanın ise kaybettiği bir durumun ortaya çıktığı düşünülmektedir. Spengler, Ortega, Rathemau ve Huizinga gibi yazarlar tarafından ortaya atılan bu düşünce 20. yüzyılın ilk çeyreğinde fazlaca kabul görmüş ve zaman içinde dünyanın tümünde bilim adamları ile filozoflar tarafından yapılan araştırmaların konusu haline gelmiştir (Pappenheim, 2002).

Çeşitli araştırmalar, kültürel yabancılaşmanın anksiyete, moral bozukluğu, bedensel semptomlar ve aile fonksiyon bozukluğu dahil bireyler için çeşitli adaptasyon indeksleri üzerindeki etkisini incelemiştir (McCubbin, Thompson ve McCubbin, 1996; Miller, Sorokin, Wilbur ve Chandler, 2004; Oh, Koeske ve Sales, 2002). Benzer araştırmalar yabancılaşmayı; bireylerde psikolojik adaptasyonun bir ölçüsü olarak değerlendirmiştir. Kültürel yabancılaşma, bireyin hüküm süren sosyal norm ve değerlerden reddedilme ya da ayrılma hissini ifade eder (Mei, 2017; Yuill, 2011). Yabancılaşma duygusu ve aidiyet duygusunun yokluğu ile karakterizedir (Bernard, Gebauer ve Maio, 2006). Her ne kadar bazı göçmenler bilinçli olarak baskın veya geleneksel değerlerin ve inançların yönlerini reddedebilse de, yeni toplumlarının bir parçası olmak veya hissetmek için kişisel veya sosyal kaynaklara sahip olmayabilirler. Bireyler ve çevreleri arasındaki bu ayrılık duygusunun olumsuz sonuçları umutsuzluk, stres, kaygı, acı, gerginlik veya moral bozukluğu duygularını içerir (Klomegah, 2006; Clarke, 2002).

KAYNAKÇA

- Aydoğan, E. (2015). Marx ve Öncüllerinde Yabancılaşma Kavramı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 54, 273-282.
- Bernard, M. M., Gebauer, J. E., ve Maio, G. R. (2006). Cultural estrangement: The role of personal and societal value discrepancies. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 32, 78–92.
- Clarke, D. (2002) Demoralization: Its phenomenology and importants. Australia and New Zealand *Journal of Psychiatry*. 36, 733–742.
- Fromm, E. (1996). Özgürlükten kaçış. (Ş. Yeğin, Çev.). İstanbul: Payel.
- Güven, Ç. (2018). *Edebiyat - Felsefe İlişkisi Bağlamında Türk Romanında Yabancılaşma Problemi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kılıç, İ., Saraçlı, S., Doğan, İ., & Pelit, E. (2017). Hastane işletmelerinde mobbingin örgütsel yabancılaşma üzerine etkisi: Afyonkarahisar'da bir uygulama. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 734-747.
- Klomegah, R. (2006). Social factors relating to alienation experienced by international students in the United States. *College Student Journal*. 40, 303–315.
- McCubbin, H. I., Thompson, A. I., ve McCubbin, M. A. (1996). Family assessment: Resiliency, coping and adaptation. Madison, WI: University of Wisconsin Publishers.
- Mei, T. (2017). *Land and the Given Economy: An Essay in the Hermeneutics and of Dwelling*. Northwestern University Press.
- Miller, A. M., Chandler, P., Wilbur, J., ve Sorokin, O. (2004). Acculturation and cardiovascular disease risk factors in midlife immigrant women from the former Soviet Union. *Progress in Cardiovascular Nursing*. 19(2), 47–55.
- Ofluoğlu, G. ve Büyükyılmaz, O. (2008). Yabancılaşmanın teorik gelişimi ve tarihsel süreç içinde farklı alanlarda görünümleri. *Kamu – İş*, 1(10), 113-144.
- Oh, Y., Koeske, G. F., ve Sales, E. (2002). Acculturation, stress and depressive symptoms among Korean immigrants in the United States. *The Journal of Social Psychology*. 142, 511–526.
- Pappenheim, F. (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması: Marx'a ve Tönnies'ye Dayalı Bir Yorum*. Salih Ak (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Seeman, M. (1959). On the Meaning of Alienation. *American Sociological Review*, 24, 783-791.
- Serdaroğlu, F. (2008). *Antonio'nin Macera, Gece ve Batan Güneş Üçlemesi Kapsamında Sinemada Yabancılaşma ve Çağdaş Anlatı İlişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Tezcan, M. (1997). *Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Yuill, C. (2011). Forgetting and remembering alienation theory. *History of the Human Sciences*, 24(2), 103–119.

EVLİ BİREYLERİN DİNDARLIĞI VE ÇİFT UYUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE ÇATIŞMA ÇÖZME BİÇİMLERİNİN ARACI ROLÜ

Prof. Dr. Fatma Gül CİRHİNLİOĞLU

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Sivas/Türkiye

Prof. Dr. Zafer CİRHİNLİOĞLU

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Sivas/Türkiye

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Sivas/Türkiye

Uz. Psk. Şeyma TUNÇAY

ÖZET

Evli çiftlerin çift uyumu, çatışma çözme biçimleri, dindarlık düzeyi gibi farklı özelliklerinden etkilenebilmektedir. İlgili yazında evlilik kalitesinin çatışma çözme biçimleri ve dindarlık düzeyiyle ilişkili olduğu sıklıkla gösterilmiştir. Ancak anılan üç değişkeni birlikte ele alan sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Bu araştırmada Batı kültüründen farklı bir kültür olan Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşayan evli bireylerin dindarlık düzeyleri ile çift uyumları arasındaki ilişkide çatışma çözme biçimlerinin aracı rolü incelenmiştir. Araştırmaya 222 kadın 223 erkek toplam 445 kişi katılmıştır. Kadınların yaş ortalaması 33.45 (SD = 9.46, ranj = 18-68), erkeklerin yaş ortalaması 37.05'dir (SD = 10.17, ranj = 18.75). Araştırmada Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği, Çift Uyum Ölçeği ve Geleneksel Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada bir dizi hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır ve sonuçta erkeklerde dindarlığın negatif çatışma çözme biçimiyle olumsuz yönde, pozitif çatışma çözme biçimiyle olumlu yönde ilişkili olduğu ve bu yolla çift uyumunu artırdığı bulunmuştur. Kadınlarda ise dindarlık düzeyleri ile çift uyumları arasındaki ilişkide çatışma çözme biçimlerinin aracı rolünün olmadığı, dindarlığın ve itaatkar çatışma çözme biçiminin çift uyumuyla doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çatışma çözme becerileri, dindarlık, çift uyumu

GİRİŞ

Dindarlık ile evlilik ilişkileri arasındaki ilişkiyi araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Black & Lobo, 2008; Dollahite & Marks, 2009; Ellison & Anderson, 2001; King, 2003; Mahoney, vd., 2001, 2003). Bu çalışmalar evlilik ve aile yaşamı üzerinde dindarlığın olumlu ve olumsuz sonuçlarının neler olduğu ve evlilik araştırmalarında dindarlığın tek başına etkisi ve dini olmayan diğer olguların etkileri arasında ayırım yapılması gerekliliği üzerinedir. Literatürde genellikle tutarlı bir şekilde dindarlığın evlilik uyumu üzerinde etkili bir faktör olduğu ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalar dindarlığın evlilikteki mutluluğun en etkili yordayıcılarından biri olduğunu göstermektedir. Çalışmalarda genel dindarlık ölçümlerinden daha yüksek puan alan çiftlerin daha mutlu olduğu (Mahoney, vd., 1999), evliliklerinin daha sağlam olduğu, ayrılma ve boşanma olasılıklarının daha düşük olduğu (Brown, Orbuch, & Bauermeister, 2008; Mahoney, 2010; Vaaler, Ellison, & Powers, 2009), evliliğe daha fazla bağlılık gösterdikleri, daha az anlaşmazlık yaşadıkları ve evlilik dışı cinselliğe daha az yöneldikleri saptanmıştır (Hood, vd., 1996). Eşlerin birlikte ve düzenli olarak kiliseye gitmesi (Lichter & Carmalt, 2009; Wilcox & Wolfinger, 2008; Wolfinger & Wilcox, 2008) ve ortak dini aktiviteye katılması (Clayton, 2000; Fincham & Beach, 2010; Lichter & Carmalt, 2009), dini açılardan benzerliği (Heaton ve Pratt, 1990), birlikte dua etmesi (Butler, Stout ve Gardner, 2002), dini inançlarının gücü (Schramm, Marshall, Harris, & Lee, 2012), dini adanmışlıkları (Pramann, 1988) ile evlilik doyumu arasında anlamlı pozitif ilişki olduğu saptanmıştır. Bu çalışmada evli bireylerin dindarlık düzeyleri ile çift uyumları arasındaki ilişkide çatışma çözme biçimlerinin aracı rolü incelenmiştir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmaya Türkiye'nin 40 farklı şehrinde yaşayan 222 kadın 223 erkek toplam 445 kişi katılmıştır. Kadınların yaş ortalaması 33.45 ($SD = 9.46$, ranj = 18-68), erkeklerin yaş ortalaması 37.05'dir ($SD = 10.17$, ranj = 18.75). Kadınların evlilik yaşı ortalama 21.25 ($SD = 3.62$), erkeklerin evlenme yaşı ortalaması 24.89 ($SD = 3.60$) olarak belirlenmiştir. Katılımcıların %97.9'unun birinci evliliği, %2.1'inin ikinci evliliği olduğu görülmüştür. Çiftlerin evlilik yılı ortalaması 12.68'dir ($SD = 10.72$). Araştırmaya katılan kadınların %33.3'i ilkokul, %12.6'sı ortaokul, %24.8'i lise, %6.3'ü yüksek okul, %19.8'si üniversite ve %2.3'ü lisansüstü mezunudur. Erkeklerin ise %15.2'si ilkokul, %17.5 'i ortaokul, %31.4'ü lise, %4.0'ı yüksek okul, %27.4'ü üniversite ve %3.1'i lisansüstü mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcıların cinsiyet, yaş, evlenme yaşı, evlenme sayısı, evlilik süresi, eğitim durumlarını içeren bilgilerden oluşmaktadır.

Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği (ÇÇSÖ). Özen, Salman-Engin ve Sakallı-Uğurlu (2016) tarafından geliştirilen ölçek 25 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, olumlu (positive), olumsuz (negative), itaat (subordination) ve geri çekilme (retreat) çatışma çözüm stilleri olmak üzere dört çatışma çözme stilini ölçmektedir. Her bir madde 6'lı Likert tipi bir ölçek üzerinden değerlendirilmektedir. Araştırma sonuçları, ölçeğin yüksek madde yüklemeleriyle (minimum .54) yüksek yapı geçerliğine, anlamlı korelasyonlarla yüksek ölçüt geçerliğine, yüksek bölünmüş yarı test güvenirliğine ve yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları sırasıyla .77, .81, .75 ve .80 olarak hesaplanmıştır (Özen, 2006). Bu araştırmada Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı Olumlu Çatışma Çözme Stili alt boyutu için .68, Olumsuz Çatışma Çözme Stili alt boyutu için .66, Geri Çekilme Çatışma Çözme Stili alt boyutu için .68 ve İtaat Çatışma Çözme Stili alt boyutu için .72 olarak bulunmuştur.

Geleneksel Dindarlık Ölçeği. Araştırmaya katılan çiftlerin dindarlık düzeylerini belirlemek için Cirhinlioğlu, Cirhinlioğlu, Kındap-Tepe (2016) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Toplam 13 maddeden oluşan ölçeğin her bir maddesi 5'li Likert üzerinde değerlendirilmektedir (örneğin, "sık sık dua ederim", 1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum). Ölçeğin Cronbach Alfa'sı .89'dur.

Çift Uyum Ölçeği (The Dyadic Adjustment Scale-DAS). Ölçek Spainer (1976) tarafından geliştirilmiş ve evli veya birlikte yaşayan çiftlerin çift doyumunu (dyadic satisfaction), çift bağlılığı (dyadic cohesion), çift uzlaşma (dyadic consensus) ve duyuşsal ifadeler (affectional expression) olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Toplam 32 maddeden oluşan ölçek 5, 6 ve 7'li likert tipi bir ölçektir. Maddelerin çoğunda 6'lı likert kullanılmıştır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği ilişkiden elde edilen doyumun arttığını, puanların düşüklüğü ise doyumun azaldığını göstermektedir. Alt boyutlardan elde edilen puanlar kullanılabilmesine rağmen, genelde çift ilişkisinin niteliğini değerlendirmek için elde edilen toplam puan kullanılmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .96; alt boyutların ise .73-.94 arasında değiştiği rapor edilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlaması Fışiloğlu ve Demir (2000) tarafından yapılmış olup, Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .92; alt boyutların ise .75-.83 arasında değiştiği bulunmuştur.

İşlem

Araştırmada Bilgilendirilmiş, Gönüllü Onam Formu ve veri toplama araçları 445 katılımcıya uygulanmıştır. Katılımcılara araştırmanın amacı, kişisel bilgilerin gizli tutulacağı,

kimlik bilgilerinin kullanılmayacağı ve ölçekleri doldurmanın yaklaşık ne kadar süreceği (20-25 dakika) bildirilmiştir. Ayrıca katılımcılara, ölçeklerin nasıl doldurulması gerektiği, katılımın gönüllülük esasına dayalı olduğu bilgisi verilmiştir. Katılımcılar ölçekleri kendileri doldurmuşlardır. Katılımcılara kolay örnekleme yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırma ilişkisel tarama modelinin kullanıldığı betimsel bir çalışmadır.

BULGULAR

Çift Uyumunun Yordanmasına İlişkin Analiz Sonuçları

Çiftlerin çatışma çözme biçimleri ve dindarlık düzeylerinin çift uyumunu yordamasına ilişkin kadın ve erkekler için ayrı ayrı hiyerarşik regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir. Regresyon eşitliğine ilk adımda yaş, eğitim düzeyi, ve evlenme biçimi (görücü usulü, hem görücü hem anlaşarak, anlaşarak); ikinci adımda dindarlık; son adımda çatışma çözme biçimleri girilmiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde, birinci adımda analize girilen değişkenlerden bireylerin evlenme biçiminin varyansın kadınlarda %6’sını; erkeklerde ise %7’sini açıkladığı ve söz konusu değişkenin varyansa yaptığı katkının anlamlı olduğu belirlenmiştir. İkinci adımda bireylerin dindarlık düzeylerinin analize dahil edilmesiyle açıklanan toplam varyans oranı kadınlarda %13’e; erkeklerde ise %14’e yükseldiği ve söz konusu değişkenlerin varyansa yaptığı katkının anlamlı olduğu görülmüştür. Üçüncü adımda çatışma çözme biçimlerinin analize dahil edilmesiyle açıklanan toplam varyans oranı kadınlarda %20’ye; erkeklerde %36’ya yükselmiş ve söz konusu değişkenin varyansa yaptığı katkının anlamlı olduğu görülmüştür. Sonuç olarak hem kadınlarda hem de erkeklerde kişilerin algıladığı çift uyumunu evlenme biçiminin pozitif yönde, dindarlık seviyesinin pozitif yönde yordadığı; kadınlarda itaatkar çatışma çözme biçiminin çift uyumunu pozitif yönde, erkeklerde ise negatif çatışma çözme biçiminin çift uyumunu olumsuz yönde; pozitif çatışma çözme biçiminin çift uyumunu olumlu yönde yordadığı bulunmuştur (bkz., Tablo, 1).

Tablo 1. Kadın ve Erkekler için Çift Uyumunun Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

	Aşama	Yordayıcı Değişkenler	R	R ²	ΔR ²	ΔF	β	t
Çift Uyum	1	Eğitim Düzeyi	.24	.06	.06	4.75**	.09	1.15
		Yaş					.05	.74
		Evlenme Biçimi					.22	2.91**
	2	Eğitim Düzeyi	.35	.13	.06	15.69***	.09	1.20
		Yaş					.01	.04
		Evlenme Biçimi					.26	3.54***
	3	Dindarlık					.26	3.96***
		Eğitim Düzeyi	.45	.20	.07	4.98***	.11	1.54

		Yaş					-.01	-.20
		Evlenme Biçimi					.23	3.27***
		Dindarlık					.22	3.32***
		Negatif çatışma çözme biçimi					-.11	-1.69
		Pozitif çatışma çözme biçimi					.05	.64
		Geri çekilme					-.12	-1.54
		İtaatkar					.27	3.26***
	1	Eğitim Düzeyi	.26	.07	.07	5.43***	.04	.57
		Yaş					.10	1.34
		Evlenme Biçimi					.27	3.64***
	2	Eğitim Düzeyi	.37	.14	.07	17.87***	.01	.13
		Yaş					.07	1.11
		Evlenme Biçimi					.28	4.00***
		Dindarlık					.27	4.23***
ERKEK	3	Eğitim Düzeyi	.60	.36	.22	18.39***	-.03	-.50
		Yaş					.15	2.46**
		Evlenme Biçimi					.26	4.17***
		Dindarlık					.11	1.80
		Negatif çatışma çözme biçimi					-.33	5.51***
		Pozitif çatışma çözme biçimi					.26	3.79***
		Geri çekilme					.01	.32
		İtaatkar					.12	1.41

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$.

Çift uyumu ve Dindarlık Düzeyi Arasındaki İlişkide Çatışma Çözme Biçimlerinin Aracı Rolü

Çiftlerin çift uyumu ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkide çatışma çözme biçimlerinin aracı rolü Baron ve Kenny'nin (1986) ileri sürdüğü ölçütler temel alınarak yapılan bir dizi hiyerarşik regresyon analiziyle incelenmiştir. Buna göre, yordayıcı ve yordanan değişken arasındaki ilişki; aracı değişkenler ile yordayıcı değişken; aracı değişken ile yordanan değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır. Son olarak aracı değişken ve yordayıcı değişken eş zamanlı olarak regresyon analizine girildiğinde daha önce yordayıcı ve yordanan değişken arasında var olan anlamlı ilişki artık anlamlı olmaktan çıkmalı ya da daha önceki anlamlılık düzeyinde azalma olmalıdır. Beta değerlerindeki azalmanın anlamlılığı Sobel testiyle değerlendirilmiştir (Sobel, 1982). Analiz öncesinde, tüm bu kriterler dikkate alındığında, kadınlarda çift uyumu ve dindarlık düzeyi arasında çatışma çözme biçimlerinin aracı rolünün olmadığı görülmüştür. Erkeklerde ise çift uyumu ve dindarlık düzeyi arasında ilişkide negatif ve pozitif çatışma çözme biçimlerinin aracı rolünün incelenebileceği görülmüştür. Erkekler için ayrı ayrı yapılan hiyerarşik regresyon analizi sonucunda, aracı değişken olan negatif çatışma çözme biçiminin analize dahil edilmesiyle yordayıcı değişken olan dindarlığın beta değerinde (.27'den $p < .01$, .20'ye, $p < .001$) anlamlı bir düşme gözlenmiştir ($Z = 2.82$, $p < .01$). Pozitif çatışma çözme biçiminin analize dahil edilmesiyle yordayıcı değişken olan dindarlığın beta değerinde (.27'den $p < .01$, .18'e, $p < .001$) anlamlı bir düşme gözlenmiştir ($Z = 3.27$, $p < .001$). Sonuçta erkeklerde dindarlığın negatif çatışma çözme biçimiyle olumsuz yönde pozitif çatışma çözme biçimiyle olumlu yönde ilişkili olduğu ve bu yolla çift uyumunu artırdığı bulunmuştur.

TARTIŞMA

Bu çalışmada hem kadınlarda hem de erkeklerde kişilerin algıladığı çift uyumunu dindarlık seviyesinin pozitif yönde yordadığı gözlenmiştir. Dindarlığın bazı duygusal, bilişsel ve davranışsal mekanizmalar yoluyla çift uyumunu arttırmış olduğu ileri sürülebilir. Dindarlık evlilik doyumu ve sağlamlığının artması ile ilişkili olan duygusal yakınlığı güçlendirerek, çiftlere birbirlerinin inançlarını destekleme ve ortak anlamgeliştirme imkanı sağlayarak ve ortak etkinlikler içinde olma fırsatı sağlayarak çift uyumuna destek olmaktadır. Din karı ve koca arasında bir bağ yaratabilmekte bu da çift uyumunu arttırmaktadır. Birçok çalışma evlilik doyumu ve sağlamlığının artması ile ilişkilendirilen duygusal yakınlığı güçlendirmede dinin öneminin altını çizmektedir. Din ayrıca çiftlere birbirlerinin inançlarını destekleme ve ortak değerler geliştirme imkanı vermektedir. Evlilik ilişkisinin kutsal olduğunu öğreterek bireyleri ilişkilerini koruyacak şekilde düşünmeye ve davranmaya teşvik etmektedir. Bunun yanında din çiftlere ortak aktivitelere katılma fırsatı sunarak yakın ilişki kurmalarını desteklemektedir. Çiftlerin birlikte zaman harcaması evlilik uyumunu sürdürmek için en sık kullanılan stratejilerden biridir. Dini inanç ve ritüelleri paylaşıyor olma eşler arasındaki sargınlığı etkilemekte ve evliliğin sağlamlığını ve çift uyumunu arttırmaktadır. Bu çalışmada ayrıca erkeklerde dindarlığın negatif çatışma çözme biçimiyle olumsuz yönde pozitif çatışma çözme biçimiyle olumlu yönde ilişkili olduğu ve bu yolla çift uyumunu artırdığı bulunmuştur. Dindarlık direkt olduğu kadar dolaylı yollarla da çift uyumunu etkilemektedir.

KAYNAKLAR

- Black, K., & Lobo, M. (2008). "A Conceptual review of family resilience factors." *Journal of Family Nursing* 14, 33–55.
- Brown, E., Orbuch, T.L., & Bauermeister, J.A. (2008). Religiosity and marital stability among Black American and White American couples. *Family Relations*, 57, 186–197.
- Butler, M.H., Stout, J.A., & Gardner, B.C. (2002). Prayer as a conflict resolution ritual: Clinical implications of religious couples' report of relationship softening, healing, perspective, and change responsibility. *The American Journal of Family Therapy*, 30, 19–37.
- Cirhinlioğlu, F.G., Cirhinlioğlu, Z. & Kındap Tepe, Y.(2016). Mediating role of religiousness in the relationship between the attachment styles and marital quality. *Current Psychology*, Vol. 35, Issue, 131, 1-9.
- Clayton, D. (1998). Religion and marriage: A cognitive behavioral model of religious influence on marital quality. *Dissertation Abstract International*.

- Dollahite, D.C. & Marks, L.D. (2009). "A Conceptual model of family and religious processes in highly religious families." *Review of Religious Research* 50, 373–91.
- Ellison, C.G., & Anderson, K.L. (2001). Religious involvement and domestic violence among U.S. couples. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40, 269–286.
- Fıfıloğlu, H. & Demir, A. (2000). Applicability of the dyadic adjustment scale for measurement scale for measurement of marital quality with Turkish couples. *European Journal of Psychological Assessment*, 16 (3), 214-218.
- Fincham, F.D., & Beach, S.R.H. (2010). Marriage in the new millennium: A decade in review. *Journal of Marriage and Family*, 72, 630–649.
- Heaton, T.B., & Pratt, E.L. (1990). The effects of religious homogamy on marital satisfaction and stability. *Journal of Family Issues*, 11, 191-207.
- Hood, R.W., Spilka, B., Hunsberger, B., & Gorsuch R. (1996). *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, Second Edition, New York: Guilford.
- King, V. (2003). The influence of religion on fathers' relationships with their children. *Journal of Marriage and Family*, 65, 382–395.
- Lichter, D.T., & Carmalt, J.H. (2009). Religion and marital quality among low-income couples. *Social Science Research*, 38, 168–187.
- Mahoney, A. (2010). Religion in families, 1999–2009: A relational spirituality framework. *Journal of Marriage and Family*, 72, 805–827.
- Mahoney, A., Pargament, K.I., Jewell, T., Swank, A.B., Scott, E., Emery, E., et al. (1999). Marriage and the spiritual realm: The role of proximal and distal religious constructs in marital functioning. *Journal of Family Psychology*, 13, 321–338.
- Mahoney, A., Pargament, K.I., Murray-Swank, A., & Murray-Swank, N. (2003). Religion and the sanctification of family relationships. *Review of Religious Research*, 44, 220–236.
- Mahoney, A., Pargament, K.I., Tarakeshwar, N., & Swank, A.B. (2001). Religion in the home in the 1980s and 90s: Meta-analyses and conceptual analyses of links between religion, marriage, and parenting. *Journal of Family Psychology*, 15, 559–596.
- Özen, A. (2006). Value similarities of wives and husbands and conflict resolution styles of spouses as predictors of marital adjustment. *Ortadoğu Teknik Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Özen, A., Salman-Engin, S. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2016). Romantik İlişkilerde Çatışma Çözüm Stilleri Ölçeği: Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Nesne*, 4(7), 1-19.
- Pramann, R. (1988). The commitment to spouse and God. The relationship among measures of marital commitment and spiritual maturity. *Dissertation Abstract International*.

- Schramm, D.G., Marshall, J.P., Harris, V.W., & Lee, T.R. (2012). Religiosity, homogamy, and marital adjustment: An examination of newlyweds in first marriages and remarriages. *Journal of Family Issues*, 33, 246–268.
- Spanier, G.B. (1976). Measuring dyadic adjustment: A new scale for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38, 15–28.
- Vaaler, M.L., Ellison, C.G., & Powers, D.A. (2009). Religious influences on the risk of marital dissolution. *Journal of Marriage and Family*, 71, 917–934.
- Wilcox, W.B., & Wolfinger, N.H. (2008). Living and loving “decent”: Religion and relationship quality among urban parents. *Social Science Research*, 37, 828–843.
- Wolfinger, N.H., & Wilcox, W.B. (2008). Happily ever after? Religion, marital status, gender and relationship quality in urban families. *Social Forces*, 86, 1311–1337.

SOSYAL POLİTİKA UYGULAMALARINDA YEREL YÖNETİMLER VE SOSYAL BELEDİYESİCİLİK

Dr.Öğr.Üyesi İbrahim Halil GÜZEL

Siirt Üniversitesi

ÖZET

Sosyal politikanın uygulanmasında, devlet ve devlet dışı kuruluşlar önemli bir rol oynamaktadır. Devlet, merkezi yönetim kuruluşları aracılığı ile olduğu kadar, yerel yönetim birimleri ile de sosyal politika uygulamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle 1970'lerin ortalarından itibaren, refah devletine yönelik eleştirilere koşut olarak, sosyal politika uygulamalarında, devlet dışı aktörlerin kendilerine geniş bir yer buldukları görülmektedir. Gönüllü kuruluşların sosyal hizmet sunumundaki rollerinin her geçen gün arttığı görülmektedir. Her ne kadar kamu yönetiminde yaşanan değişim, merkezi yönetime yönelik eleştiriler, merkezi yönetimlerce sunulan birçok hizmet ve faaliyetin, halka daha yakın birimler olan yerel yönetimler veya gönüllü kuruluşlar tarafından yerine getirilmesi gerektiği ileri sürülse de merkezi yönetimin sosyal politika uygulamalarında önemli bir yer tutmaya devam ettiği görülmektedir. Ancak yaşanan değişim ve gelişmeler, yerel yönetimlerin de bu alanda hizmet sunmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, sosyal politika uygulamalarında yerel yönetimlerin üstlenmiş olduğu roller ele alınmaktadır. Bu bağlamda sosyal politika uygulamalarında son yıllarda önemli bir yer tutan, sosyal belediyeçilik kavramı ele alınmaktadır. Sosyal belediyeçilik uygulamaları, son yıllarda Türkiye'de de geniş bir uygulama alanı ve karşılık bulmaktadır. Belediyeler, sosyal devlet yaklaşımının, yerelde önemli birer uygulayıcısı olarak karşımızda çıkmaktadırlar. Belediyelerin sadece teknik işlerle sorumlu olmamaları, yol, alt yapı, ulaşım dışında birçok alanda hizmet sunabilmelerine yapılan yasal düzenlemelerle imkan verilmiştir. Bu bağlamda belediyelerin, sosyal politika uygulamalarında, farklı alanlarda hizmet sundukları görülmektedir. Yoksullara yönelik hizmetler, çocuk ve gençlere yönelik hizmetler, yaşlılara yönelik hizmetler, kadınlara yönelik hizmetler şeklinde oldukça geniş bir alanda faaliyet yürütmektedirler. Çalışmada, sosyal politika ve sosyal belediyeçilik kavramları tartışıldıktan sonra, Türkiye'de sosyal belediyeçilik uygulamalarına yönelik örnekler ele alınmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinin, sosyal belediyeçilik uygulamalarına yönelik sundukları hizmetler, birbirleriyle benzerlikleri, farklılıkları değerlendirilerek, sosyal belediyeçilik uygulamalarına yönelik eleştirilere ve önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Belediye, Sosyal Belediyeçilik

GİRİŞ

Sosyal politika, ülkelerin yaşamış oldukları, siyasal, ekonomik, toplumsal gelişmelerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Günümüzde, sosyal hizmet, sosyal yardım gibi uygulama alanları bulmakta, gerek devlet gerekse de devlet dışı kurumlar tarafından farklı şekillerde uygulanmaktadır. Sosyal politika temel olarak, sosyal adaleti, eşitliği sağlama amacı gütmektedir. Sosyal politika, bireylerin ve toplumun refah seviyelerini artırmayı amaçlamaktadır. Tarihsel süreç içerisinde, farklı uygulama şekilleri ile kendini gösterse de, özellikle sanayi devrimi sonrasında, işçi sınıfının karşılaştığı sorunları gidermek için ortaya

çıkmiş ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında, sosyal devlet anlayışı kapsamında kurumsal bir yapı kazandığı görülmektedir. Başlarda işçilerin çalışma hayatına yönelik olumsuzlukların giderilmesine yönelik bir alanı kapsarken, zaman içinde toplumun farklı kesimlerini de içerecek bir şekle dönüşmüştür. Toplumun ve dezavantajlı grupların karşılaştığı sorunlara çözüm üretmek sosyal politika açısından önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda özellikle, engelliler, yaşlılar, kadınlar, çocuklar, yoksullar gibi toplumun önemli bir kesimini ilgilendiren gruplara ve bireylere yönelik uygulamalar geliştirilmiştir. 1945 ile 1970'lerin sonlarına kadar bu politikaların uygulanmasında sosyal devlet yaklaşımını önemli bir etkisi olmuştur. 1970'lerin sonlarından itibaren kamu yönetimi alanında yaşanan tartışmalar ve dönüşümler, refah devleti uygulamalarının sorgulanmasına ve farklı arayışlara gidilmesine sebep olmuştur.

Refah devleti uygulamalarına yönelik eleştirilere rağmen, devlet sosyal politika uygulamalarında önemli bir aktör olmaya devam etmektedir. Bu süreçte özellikle yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiği ileri sürülmüş, merkezi yönetimin bazı görevlerini, yerele devretmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu gelişmeler neticesinde, yerel yönetimler, belediyeler sosyal politika uygulamalarında önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın konusunu oluşturan sosyal belediyeçilik kavramı bu sebeple kendine önemli bir uygulama alanı bulmaktadır. Çalışma kapsamında sosyal politika ve sosyal belediyeçilik kavramları ele alınmakta, sonrasında İstanbul, Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinin sosyal belediyeçilik kapsamında değerlendirilecek hizmetlerine yer verilmektedir. Hangi uygulamaların öne çıktığı, birbirleri ile benzerlik gösteren, farklılık gösteren hizmetleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

1.SOSYAL POLİTİKA: TANIM VE KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Sosyal politika, ilk olarak Almanya'da kullanılan bir kavramdır. Endüstrileşme ve kentleşme ile ortaya çıkan iş kazaları, hastalıklar, işsizlik gibi sorunlara karşı işçileri korumak için bir takım önlemler almayı amaçlamaktadır. Sosyal politika kavramını dar ve geniş olmak üzere iki farklı anlamda değerlendirilmektedir. Dar anlamda, işçi sınıfına ve işçilerin temel sorunlarına yönelik sınırlı amaçlı bir politikadır. İlk olarak emek ve sermaye arasındaki eşitsizliklerin ortaya çıktığı toplumlara özgü olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel amacı da artan emek sermaye çatışmasını azaltmaktır (Koray, 2008:33).

Geniş anlamda sosyal politika bazı taşıdığı niteliklerle tanımlanmaktadır;

- “*Sosyal politika, temelde modern devlete ait bir politikadır ve varlığını, insan hakları ve demokrasi gibi, siyasal gelişmelerle, liberal devlet anlayışını değişime zorlayan sınıfsal mücadelelere borçludur*”.
- “*Bir yandan demokratik bir sistem içinde devletin toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlama ihtiyacı ve arayışıyla ilgilidir, öte yandan devletin daha geniş anlamda toplumsal eşitlik ve adalet sağlama yükümlülüğünden doğmaktadır*”.
- “*Sosyal politikaların geniş anlamda, sosyal eşitlik ve sosyal adalet sağlayıcı bir işlev kazanması, sosyo ekonomik hakların kabulü gibi hukuki bir temel, vatandaşlığın sosyal bir boyut kazanması gibi toplumsal siyasal bir gelişme ile çok yakından ilgilidir*”.
- “*Her ülkede az veya çok karşımıza çıkan sosyal politikanın boyutları kadar, niteliği ve hedefleri de önemli olmakta ve bu nitelikler benimsenen devlet anlayışı açısından ayırt edici özellik taşımaktadır*” (Koray, 2008:36-37).

Kendi ihtiyacı karşılayamayan, engelli, hasta, yoksul insanların ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağı, bunlara ilişkin yöntemlerin geliştirilmesi tarih boyunca bütün toplumların karşılaştıkları problemlerden biri olmuştur. Sanayi devrimi öncesinde bu kişilerin ihtiyaçları genellikle, aileleri, komşuları, kilise tarafından karşılanıyordu (Ersöz, 2004: 10).

Sosyal politika, ilk başlarda sermaye ve emek arasında yaşanan çatışmaları engellemek ve yaşanan sorunlara karşı çözüm amacıyla ortaya çıkmıştır. Ancak geçen zaman içinde uygulama alanı yalnız işçi sınıfıyla sınırlı kalmamış, toplumun birçok kesimine, farklı sosyal sorunlara yönelerek, toplumsal bütünlüğün korunması ve sosyal düzenin sağlanması için daha geniş bir alanı kapsamıştır (Tokol ve Alper, 2013:5) .

Sosyal politika uygulamaları ile toplumda refah seviyesi farklılıkları, düşük gelir gruplarının, sosyal ve ekonomik yönden iyileştirilmeleri sağlanmaktadır. Sosyal devlet ekonomik ve sosyal yaşamda etkili olarak, bakıma muhtaçları, yoksulları, kimsesizleri korumak ve onlara hizmet sunmak amacıyla onları koruyucu ve himayeci bir rol üstlenmektedir (Seyyar, 2005:256).

Kapsamlı bir uygulama alanına sahip sosyal politika, İkinci Dünya Savaşı sonrasında refah devleti anlayışı ile gelişmeye başlamıştır. Batı Avrupa ve Amerikan literatüründe sosyal politika kavram olarak, sosyal refah ile özdeşleşerek bunu etkileyen bütün konu ve sorunlar sosyal politika kapsamında değerlendirilmektedir (Ersöz, 2004: 11).

2.SOSYAL BELEDİYESİLİK KAVRAMI

Sosyal politika, sosyal belediyeçiliğe kurumsal olarak nitelik kazandırmakta ve doğrudan işlemlerini sağlamaktadır. Bu açıdan sosyal belediyeçilik, yerel sorunlara çözüm üretmekte sosyal hizmetlerin etkin olarak sunulmasına imkan vermektedir. Böylece sosyal politika sosyal belediyeçilik yaklaşımının teorik yönünü güçlendirmekte sosyal devlet ilkesi uyarınca yapılması gerekenlere olanak sağlamaktadır (Özer, 2015:90).

Sosyal politika alanındaki çalışmalarda sınırlı da olsa yerel yönetimlerin refah devletinin fonksiyonlarını yerine getirmedeki rollerine değinilmiş, bu kurumlarca yerel düzeydeki hizmetlerin sunumunda merkezi yönetimlere göre daha etkili olacağı konusunda uzlaşmaya varıldığı söylenebilir. Özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında gelişmiş ülkelerde sosyal hizmet uygulamalarının yerine getirilmesinde yerel yönetimlerin de payı artmıştır. 1945-1975 arası dönemde merkezi yönetimlerde olduğu gibi yerel yönetimlerde refah devleti uygulamalarında altın çağını yaşamıştır. Yerel yönetimler, bu dönemde merkezi idarelerce hazırlanan sosyal programların uygulanmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir (Toprak ve Şataf, 2009:14).

Sosyal belediyeçilik, sosyal devletin bir gereği olarak, halka sunulması gereken sosyal politikalara belediyelerin dahil edilmesidir. Sosyal belediyeçilik, sosyal devletten uzaklaşma değil aksine sosyal devletin yükümlülüklerini yerine getiren sosyal hak anlayışını savunan bir kavramdır (Uslu, 2013:96). Sosyal belediyeçilik, *“sundukları sosyal nitelikli mal ve hizmetlerle hemşehrilere daha iyi bir hayat standardı sunmayı hedefleyen ve onların bütçesine sosyal adalet sağlayıcı biçimde katkı yapan belediyeçiliği anlatmaktadır”* (Aygen, 2014:174).

Günümüzde sosyal politika anlayışı, sosyal belediyeçilik uygulamaları ile yerel yönetimlere birçok yeni görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Kamu harcamalarının, eğitim, sağlık, konut, çevre gibi hizmetlere daha çok ayrılması öngörülmüyor. İşsizlere, kimsesizlere yardım edilmesi, sosyal dayanışma ile sosyo-kültürel faaliyetlerin aktif hale gelmesi gerekmektedir. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için uygun sosyal politikaların üretilmesi gerekmektedir (Özer, 2015:91).

Belediyeler kendi görev alanlarında yaşayan, ailelerin, bireylerin üç farklı kaynaktan gelen sorunlarıyla yakından ilgilenmektedirler. Bunlar genellikle, toplumsal sistemin yapısından ve işleyişinden kaynaklanan daha çok büyükşehirlerde acil olarak müdahale edilmesi gereken işsizlik, yoksulluk, suçluluk gibi sorunlar; belediyenin hizmet alanında gerçekleşen afetlerden kaynaklı sorunlar ve insan doğasından kaynaklı ve çevresel koşullarında etkisiyle kendini gösteren yaşlı, çocuk ve engellilerin karşılaştığı sorunlardır. Günümüzde sosyal belediyeçilik

olarak kendini gösteren uygulamalar aslında bu üç kaynaktan gelen sorunların çözümüne ilişkin çabalara ait olup sosyal yardım ve hizmetlerden oluşmaktadır (Toprak ve Şataf, 2009:19-20).

2.1.Yasal Düzenlemelerde Sosyal Belediyecilik

5393 sayılı Belediye Kanunu ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu belediyelere sosyal hizmetlere yönelik önemli görevler verildiği görülmektedir. 5393 sayılı Belediye Kanunun 13. maddesi yardımların insan onurunu zedelememesi gerektiğini belirtmektedir;

“Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur”

Belediyenin görevlerini düzenleyen 14.maddede sosyal belediyecilik uygulamalarında kendine yer bulan konulara ayrıntılı olarak yer verildiği görülmektedir.

“...sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır... Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000’in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler...”

Kanunun 15.maddesinde yoksullara yönelik bir düzenleme yer almaktadır.

“... İzinsiz satış yapan seyyar satıcıların faaliyetten men edilmesi sonucu, cezası ödenmeyerek iki gün içinde geri alınmayan gıda maddelerini gıda bankalarına, cezası ödenmeyerek otuz gün içinde geri alınmayan gıda dışı malları yoksullara vermek”.

Belediye başkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 38.maddede sosyal hizmet uygulamalarına yönelik düzenlemeler yer almaktadır.

“...Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilere yönelik hizmetleri yürütmek ve engelliler merkezini oluşturmak...”

Belediyenin giderlerinin düzenlendiği 60.madde yoksullara yönelik bütçe ayrılması gerektiği belirtilmiştir.

“... Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar...”

Kent Konseyinin düzenlendiği 76.maddede sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayacağı belirtilmiştir.

“Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır...”

5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanununda da benzer düzenlemelere yer verilmektedir. Kanunun 7.maddesinde kadınlara, işsizlere, gençlere, engellilere yönelik düzenlemelere yer almaktadır.

“...Sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma

kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak...”

Kanunun 18.maddesinde büyükşehir belediye başkanına yoksullara yönelik önlemler alınması konusunda yetki vermektedir.

“...Bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak, engellilerle ilgili faaliyetlere destek olmak üzere engelli merkezleri oluşturmak...”

Belediye giderlerini düzenleyen 24.maddede dar gelirliye yönelik bütçe ayrılması gerektiği belirtilmiştir.

“...Dar gelirli, yoksul, muhtaç ve kimsesizler ile engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımlar...”

Türkiye’de sosyal belediyeciliğin yasal dayanağını 5393 sayılı Belediye Kanunu ile 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunları oluşturmaktadır. Kanunlar incelendiği zaman, sosyal politika uygulamalarında belediyeye genel anlamda yetki verilmiştir. Fakat belediyelere bu hizmetleri yerine getirebilmeleri için yeterli kaynak tahsis edilmediği ileri sürülmektedir. Bu sebeple belediyeler uzun vadeli ve geniş kapsamlı kurumsal bir organizasyon gerektiren sosyal politika uygulamalarını hayata geçirmekte yetersiz kalmaktadırlar (Çelik, 2014:17).

3.TÜRKİYE’DE SOSYAL BELEDİYECLİK UYGULAMA ÖRNEKLERİ

3.1.Yoksullara Yönelik Hizmetler

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından dar gelirli ailelere yönelik olarak ayni ve nakdi yardım hizmeti verilmektedir. Sosyal yardım amaçlı nakdi yardımlar, öğrencilere yönelik eğitim yardımı(yetim, öksüz, engelli, şehit çocuğu), tersine göç hizmeti, ev eşyası ve giyim yardımı bu kapsamda verilen hizmetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca sokakta yaşayan insanların ağır kış şartlarında dışarıda kalmamaları için evsizlere kış yardımı da yapılmaktadır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından, yoksul ve dar gelirli vatandaşlara yönelik olarak, gıda ve temizlik malzemesi yardımı, yakacak(kömür) yardımı, ekmek yardımı, yangın, sel gibi durumlarda eşyaları zarar gören dar gelirli ailelere eşya yardımı, öğrencilere kırtasiye ve giyecek yardımı yapılmaktadır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, yoksullara yönelik olarak, ayni ve nakdi yardımlarda bulunmaktadır. Ramazan ve Kurban Bayramları ile sel felaketinden, yangından zarar gören ve acil ihtiyaç sahibi vatandaşlara yapılan nakdi yardımların yanında, gıda paketi, ev eşyası sıcak yemek gibi ayni yardımlarda da bulunulmuştur (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

3.2.Çocuk ve Gençlere Yönelik Hizmetler

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarını sanatla buluşturma amaçlı gerçekleştirilen Çocuk Kulübü projesi yürütmektedir. Bu kapsamda; resim, gitar, drama ve yemek atölyelerimiz de çocuklara özel eğitimler verilmektedir. Ayrıca çocuklara yönelik olarak gerçekleştirilen tarih gezisi ile şehir kültürü ve kente uyuma katkı sağlanması amaçlanmaktadır. İstanbul Gençlik Rehabilitasyon ve Meslek Edindirme Merkezi (İSMEM) ile İstanbul il sınırları içerisinde, sokakta yaşayan veya sokağa düşme riski bulunan gençlere barınma, beslenme, sağlık, eğitim ve meslek eğitimi gibi alanlarda hizmet vererek, gençlerin rehabilite edilmeleri ve topluma kazandırılmaları amaçlanmaktadır. 10-15 yaş arası çocuklara yaz ve kış dönemlerinde izcilik kampı hizmeti verilmektedir. İstanbul Gençlik Eğitim ve Rehberlik

Merkezi Hizmetleri (İGEM) ile gelir seviyesi düşük olan ailelerin çocuklarına yönelik olarak eğitim ve sosyal faaliyetler sunulmaktadır. İSMEK yaz kursları kapsamında 10 alanda ve 50 branta 12-16 yaş arası çocuklara eğitimler verilmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

Dar gelirli ailelerin çocuklarına, sosyal ve kültürel gelişimlerini sağlamak için çocuk kulüpleri ile hizmet verilmektedir. Durumu iyi olmayan başarılı öğrencilere, yazın tatil yapma imkanı sağlanmaktadır. Gençlere yönelik olarak, gençlik merkezlerinde eğitim, kültür, spor hizmetleri verilmektedir. Aile Yaşam Merkezleri ile çocukların ailesi ile birlikte yararlanacakları, sosyal, kültürel, eğitsel gelişime hizmet vermektedir. Ev Tipi Bakım Sistemi ile Çocuk Koruma Evleri Projesi uygulanmaktadır. Proje ile aile ortamına en yakın düzenin kurularak, çocuğun aile yoksunluğundan mümkün olduğu kadar az etkilenmesinin sağlanmaktadır. Ankara'da eğitim gören üniversite öğrencilerin eğitim bütçelerine katkı sağlamak amacıyla hizmete açılan Giysi Yıkama Merkezleri, ücretsiz giysi yıkama, kurutma ve ütöleme hizmetleri verilmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, dezavantajlı grupların bulunduğu okullardaki çocuklara yönelik olarak kırtasiye ve giyecek yardımında bulunmaktadır. Süt kuzusu projesi ile 1-5 yaş arası çocuklara süt yardımı yapılmıştır. Gençlik merkezi projeleri ve yapımları devam etmektedir. Bir Köy Masalı projesi ile köy ve kasabada yaşayan şehir imkanlarında yoksun kalan çocuklarla yüksek öğrenim seviyesindeki gönüllüleri buluşturarak yüksek öğrenime özenmelerini sağlamaktır. İzmir Gençlere Kucak Açıyor, Müzede Geziyorum, Gezici Çocuk Dünyası, Birlikte Kolaylaştırılabilir Hayatı, Bir Yokmuş Bir Varmış gibi projelerle çocuk ve gençlere yönelik hizmetler verilmektedir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

3.3.Engellilere Yönelik Hizmetler

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından engellilere yönelik olarak, psikolojik ve sosyal destek, eğitim, kamp, rehabilitasyon, ulaşım, çağrı merkezi, erişebilirlik, istihdam, sağlık, danışmanlık ve toplumun bilinçlendirilmesi hizmetleri sunulmaktadır. Psikolojik destek hizmetleri kapsamında; bireysel ve grupla danışmanlık hizmetleri, aile eğitimi ve seminer çalışmaları, aile erken eğitimi, konuşma ve dil terapisi hizmetlerinin verildiği görülmektedir. Eğitim hizmetleri kapsamında; mesleki ve kişisel gelişim, yaz okulu hizmetleri, E-KPSS ve hazırlık kursu eğitimleri öne çıkmaktadır. Sosyal destek hizmetleri kapsamında; bilgilendirme, yönlendirme ve danışmanlık, medikal malzeme desteği, istihdam destek hizmetleri, kültür, sanat ve eğlence hizmetleri verilmektedir. Rehabilitasyon hizmetleri kapsamında; sporla rehabilitasyon, hidroterapi, atlı binicilik hizmetleri yer almaktadır. Erişebilirlik hizmetleri kapsamında, erişilebilir yaya sinyalleri, yatay ve düşey trafik işaretleme, işitme ve görme engellilere için trafik bilgisi hizmeti ve toplu ulaşım araçlarının engellilere uygun hale getirilmesi hizmetleri verilmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

Ankara büyükşehir belediyesi tarafından engellilere yönelik eğitim veren okullara üç öğün yemek yardımı yapılmıştır. Engelli bireylerin ekonomik özgürlüklerini kazanabilmeleri amacıyla Bahçelievler kapalı pazaryeri içinde Özürlü Ticaret Merkezi faaliyete açılmış ücretsiz olarak stantlar tahsis edilmiştir. Engellilere yönelik araç ve gereç temin edilmiştir. Engellilere Hizmet Merkezi ile, engelli ve ailelerine yönelik, sağlık, sosyal, fizyoterapi gibi hizmetler verilmektedir. Engellilere yönelik özel gün ve haftalarda konser, ziyaret, gezi programları uygulanmıştır. Görme engelliler için Sesli kütüphane hizmeti bulunmaktadır. Engelli bireylere deniz kenarında ücretsiz kamp hizmeti verilmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, engellilere yönelik olarak, tekerlekli sandalye, hasta yatağı gibi malzeme yardımında bulunulmuştur. Engellilere yönelik olarak, eğitim, araç hizmeti,

psikososyal danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Ayrıca 2018 yılında ENGELSİZİZMİR kongresi gerçekleştirilmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

3.4.Yaşıllara Yönelik Hizmetler

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından, Kayışdağı Darülaceze Kampüsü, Dr. Beşir Akınal Huzurevi, Akseki Ormanalı Abdullah ve Nerime Turan Huzurevi ve Yaşam Evleri'nde yaşlılara yönelik hizmetler verilmektedir. Bu kapsamda, Sosyal Hayata Adaptasyon, Yaşlı Danışma Hattı, Aktif Yaşlılık, Manevi Destek, Sosyal Bakım Projeleri ile Ergoterapi hizmetleri verilmektedir. Ayrıca Kayışdağı Darülaceze Kampüsünde, Darülaceze Dostluğu ve Gönüllülüğü Projesi ile Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon hizmetleri verilmektedir. Küçükçekmece ve Kartal ilçelerinde bulunan İSMEK Sosyal Yaşam Merkezleri'nde; kendine yeni uğraşlar edinmek ve emeklilik yaşantısını daha aktif geçirmek isteyen, herhangi bir sağlık sorunu bulunmayan 60 yaş üstü vatandaşların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere destek hizmetleri yürütülmektedir verilmektedir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

Yaşıllara Hizmet Merkezinde, yaşlılara yönelik olarak temizlik, ev içi bakım-onarım, sağlık, psiko-sosyal destek hizmetleri verilmektedir. Yaşlılarla ilgili özel gün ve haftalarda, konser, ziyaret, gezi gibi etkinlikler düzenlenmektedir. Şehir içi ve şehir dışında tarihi, turistik yerlere geziler düzenlenmiştir. Yaşıllara yönelik olarak, Akçakoca, Altınoluk(Akçay) ve Kesikköprü Dinlenme Tesislerinde birer haftalık gruplar halinde tatil yapma hizmeti sunulmuştur (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

İzmir Büyükşehir Belediyesi, huzurevinde kalan ve merkezlere kayıtlı yaşlılara yönelik olarak yaşamsal becerilerini artırmak ve sosyal destek sağlamak amacıyla, gezi organizasyonları, kültür ve sanat etkinlikleri, spor faaliyetleri, el işi kursları ve önemli gün ve haftalarda etkinlikler düzenlenmiştir. Güzelbahçe'de açılan Sağlıklı Yaş Alma Merkezinde, satranç, spor, resim, Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği kursları ile hizmet verilmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu).

SONUÇ

Sosyal politika uygulamaları ile toplumda sosyal adaletin sağlanarak, sosyal sınıflar arasındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılmakta, sosyal barışı, sosyal gelişmeyi sağlamak hedeflenmektedir. Bu kapsamda kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları tarafından projeler, uygulamalar hayata geçirilmektedir. Merkezi yönetimler ve yerel yönetimler de sosyal politika uygulamalarında önemli bir rol üstlenmeye devam etmektedir. Bu kapsamda belediyeler tarafından toplumun önemli bir kesimini ilgilendiren dezavantajlı gruplara yönelik farklı projeler hayata geçirilmektedir. Çalışma kapsamında değerlendirdiğimiz büyükşehir belediyelerinin, sosyal belediyecilik kapsamında değerlendirilecek farklı uygulamalara hizmetlere yer verdikleri görülmektedir. Yoksullara yönelik verilen hizmetlerde, üç büyükşehir belediyesinin de aynı ve nakdi yardımlarla soruna çözüm üretmeye çalıştıkları görülmektedir. Yaşıllara yönelik hizmetlerde de sağlık, bakım gibi fiziksel ihtiyaçlarının yanında, sanatsal, kültürel, gezi faaliyetleri ile sosyal etkinlikler düzenlenmektedir. Engellilere yönelik hizmetlerde İstanbul Büyükşehir Belediyesi engelli bireylerin toplumla kaynaşması, ihtiyaçlarının giderilmesi için birçok farklı alanda, eğitim, spor, kültür, gezi gibi hizmet vermektedir. Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinin de benzer hizmetler verdiği görülmektedir. Çocuk ve gençlere yönelik hizmetlerde, İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri birbirine benzer hizmetler sunarken, İzmir Büyükşehir Belediyesi özellikle çocuk ve gençlere yönelik farklı projeler ürettikleri görülmektedir.

Üç büyükşehir belediyesinin de sosyal belediyecilik alanında verdiği hizmetler, faaliyetler birbirlerine benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda verilen birçok hizmetin artık rutin bir hale geldiği, her yıl tekrarlanan faaliyetler olduğu görülmektedir. Engellilere, yaşlılara yönelik özel günlerde etkinlikler düzenlenmesi, yaz kamplarına götürülmeleri, gezi etkinlikleri önemli bir yer tutmaktadır. Ancak İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin çocuklara, gençlere yönelik geliştirdiği farklı projelerin, engellilere, yaşlılara, yoksullara, kadınlara yönelik olarak da yapılması, farklı projelerin hayata geçirilmesine sosyal belediyecilik uygulamaları kapsamında daha çok yer verilmesine ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aygen, M. (2014), Sosyal Belediyecilik Üzerine Bir İnceleme: Elazığ Belediyesi Örneği, Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi, C1.S1, Elazığ

Çelik, A.(2014), Sosyal Belediyecilik Anlayışı: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1).

Ersöz, H.Y.(2004), Sosyal Politika Perspektifinden Yerel Yönetimler (İngiltere, İsveç ve Türkiye Örneği), Filiz Kitabevi, İstanbul

Koray, M. (2008), Sosyal Politika, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Özer, M.A. (2015), Sosyal Ekonomi Politikaları Kapsamında Sosyal Belediyecilik Anlayışı, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Yıl:15, Sayı:35,

Seyyar, A.(2005), Sosyal Güvenlik Terimleri Ansiklopedik Sözlük, Papatya Yayıncılık, İstanbul

Tokol, A. Alper, Y. (2013), Sosyal Politika, Dora Yayınevi, Bursa

Toprak, D. Şetaf, C.(2009), Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformu Çerçevesinde Sosyal Belediyecilik Yaklaşımı, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C1,S1

Uslu, H. (2013), Sosyal Politika Açısından Belediyeler ve Sosyal Belediyecilik, içinde Yerel Yönetimlerde Güncel Sorunlar ve Tartışmalar, Edt Kemal Özden, Seçkin Yayınevi

Kanunlar ve Raporlar

5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu

5393 Sayılı Belediye Kanunu

Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu

İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2018 Faaliyet Raporu

TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM TARTIŞMASI¹

Dr.Öğr.Üyesi İbrahim Halil GÜZEL

Siirt Üniversitesi

ÖZET

Sivil toplum, hem ulusal hem de uluslararası alanda uzun bir süredir tartışılan, gündemdeki yerini koruyan ve her geçen gün önemi artan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada öncelikle sivil toplum dediğimiz zaman, neleri içerdiğini, neleri çağrıştırdığını, Türkiye’de sivil topluma yüklenen anlam ile uluslararası alandaki anlamının aynı olup olmadığına bakılması önem taşımaktadır. Sosyal bilimler alanında sivil toplum alanına yönelik yapılan çalışmaların özellikle son 30 yıldır arttığını görmekteyiz. Bunda elbette kamu yönetiminde yaşanan değişim ve dönüşüm sürecinde sivil topluma sürekli vurgu yapılmasının önemli bir etkisi vardır. Özellikle yönetim kavramının ön plana çıkmasıyla, sivil toplum da bu kavramda kendine önemli bir yer bulmuştur.

Küreselleşmenin de etkisiyle toplumsal ve siyasal alanda oldukça hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmakta sorunlar artık yerel veya ulusal olmaktan çıkmaktadır. Bu süreçte özellikle yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiği, katılımın artırılması, sivil toplum örgütlerinin desteklenmesi gibi konular tartışılmakta ve önemli birer gündem konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal sorunların ve ihtiyaçların artmasıyla, bireylerinin yönetsel yapılara karşı tutum ve beklentilerinde de farklılıklar oluşmaktadır. Katılım, demokratik yönetimin sağlanabilmesinde önemli bir ön koşul olarak kendine yer bulmaktadır. Demokratik katılımın artırılmasında sivil toplumun etkisi üzerinde özellikle durulması gerekmektedir. Çünkü yerel ve merkezi yönetimler ile vatandaşlar arasındaki ilişkinin varlığında sivil toplum köprü vazifesi görmekte demokrasinin uygulanmasında, yaygınlaşmasında ve kendine yer bulmasında etkili olmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle sivil toplum, kavramsal olarak ele alınmakta daha sonra Türkiye özelinde tartışılmaktadır. Çünkü kavram üzerinde birçok farklı tanımlamalar yapılmakta, farklı anlamlar yüklenmektedir. Türkiye açısından bu tartışmalara nasıl yaklaşıldığı, kavramın hangi özelliklerinin ön plana çıkarıldığı önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda Türkiye’de gerek siyasal alanda, gerek akademik alanda sivil topluma yönelik yapılan vurgunun ve çalışmaların arttığını görmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Demokrasi, Devlet

¹ Bu çalışma, “Belediyelerin Yerel Hizmet Üretiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü” başlıklı doktora tezinin bir bölümü gözden geçirilerek ve güncellenerek hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Günümüzde demokrasinin tek başına bir anlam ifade etmediği, bireylerin toplumda, yönetimde söz sahibi olabilmeleri için katılımcı bir yönetim anlayışının uygulanması gerektiği genel kabul görmektedir. Bireylerin sadece seçimden seçime oy kullanmak dışında, farklı yöntemlerle de yönetim sürecine dahil olmaları önem taşımaktadır. Bu noktada sivil toplum ve unsurlarının önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir.

Sivil toplumun devletten ayrı bir alan olarak ortaya çıkışı, devlet politikalarını etkileyişi, sivil alanda kendini gösteren ihtiyaçların devlete aktarılması oldukça uzun bir tarihsel süreç içinde kendini göstermiştir. Özellikle bu süreçte, toplumsal alanda yaşanan değişimler, gelişmeler, sorunların farklılaşması, karmaşıklaşması, sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkilerde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Son 30-40 yıldır gerek gündelik söylemlerde gerek siyasal alanda kendine oldukça geniş bir yer bulan sivil toplum kavramı hem tarihsel süreç içinde kendine yüklenen anlamlarda hem de günümüzde farklı anlamlar ve beklentiler içeren bir kavram haline dönüşmektedir. Tarihsel süreç içinde taşıdığı anlama baktığımızda, 18.yüzyıla kadar devlet ile sivil toplum arasında bir ayrım görülmezken, bu yıllardan sonra sivil toplumun devletten ayrı bir alan olması gerektiği, birçok düşünür tarafından dile getirilmeye başlanmıştır. Günümüzde sivil toplum, birçok kavramı içeren oldukça geniş bir içeriğe sahip bir konuma gelmiştir. Katılımcı yönetim, insan hakları, yurttaşların aktif birer birey haline gelmesi, yardımseverlik gibi birçok kavram ile iç içe geçtiği görülmektedir. Bu çalışmada sivil toplum kavramının tarihsel süreçte geçirdiği anlam farklılaşması ele alınarak, Türkiye açısından sivil topluma yönelik nasıl bir anlam yüklendiği, neleri içerdiği, Batı’da ortaya çıkışında etkili olan sebepler ile Türkiye’de ki farklılıklar, kavrama yüklenen anlamlar tartışılmaktadır.

1.SİVİL TOPLUM: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

1.1.Tanım ve Tarihsel Gelişimi

Sivil toplum kavramı, ilk kullanılmaya başlandığı zamandan itibaren anlam değişikliğine uğramıştır ve günümüzde önemli bir yer tutmaktadır. Kavramın ilk ortaya çıktığı zamanlarda özellikle devlet ile sivil toplum arasında bir ayrım yapılmazken, zaman içerisinde bu iki alanın birbirinden ayrı olması gerektiği yönünde görüşler ileri sürülmüştür.

Sivil toplumun bir kavram olarak kullanılışı Antik Yunan ve Ortaçağa kadar uzanmaktadır. Bu kavramın ilk olarak Aristo tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Buna göre sivil toplum, henüz sivil ile siyasal olanın birbirinden ayrı düşünülmediği bir anlayışa dayanmaktadır (Kuçuradi, 1998:28).

Sivil toplum kavramı etrafında çok yönlü tartışmalar yapılmaktadır. Tanımlanması konusunda üzerinde her ne kadar bir uzlaşma olmasa da sahip olduğu özellikler sayılırken ortak bir tanımlamaya yaklaşılmaktadır.

Sivil toplumun kendini tanımlama, ne olduğunu ve nerede bulunduğunu belirleme sorunu bulunmaktadır. Sosyal bilimlerde kavramları çiftler olarak düşünürüz genelde, kamuyu özelle, doğruyu yanlışla. Bu kavram çiftleri bize düşüncelerimizde birini öteki üzerinden tanımlayarak onu nereye oturtmamız, ne olduğunu, nasıl tanımlamamız ve bütün bunları nasıl yapmamız gerektiğini göstermektedir. Sivil toplum da aslında bu kavram çiftlerinden birinin eşidir. Kamu’ya karşılık özel var, sivil toplum ise devletle beraberdir yani sivil toplumu devletle ilişkisinden kopararak, o ilişkiden ayırarak bir yerlerde düşündüğümüz zaman onu konumlandırmada, işlevlerini tam olarak tanımlamada hata yaparız. Sivil toplum devletle

ilişkisi dolayısıyla politikayla ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde bir anlam ve içerik kazanmaktadır (Tosun, 2005: 59).

Sivil toplum kavramını anlamak için öncelikle nasıl ve hangi şartlarda ortaya çıktığının ve bizde bu kavramın nasıl karşılık bulduğunun tartışılması gerekmektedir. Kavramı düzgün tahlil edebilmemiz için Batı da ki sivil toplum kavramı ve bunun gelişimini sağlayan koşulları iyi bilmemiz gerekmektedir.

Sivil toplum kavramı ile devletin kurumsal yapısı dışındaki özel olarak adlandırdığımız kuruluşların tamamı anlatılmaya çalışılmaktadır (Keleş, 1993:3). Sivil toplum kavramının vurgu yaptığı esasında şehir adabıdır böyle olunca da kavramın karşısı şehirleşememe diyebiliriz. Bu kavramdaki sivil aslında kent hayatının yanında getirdiği yükümlülükleri ve hakları içermektedir (Mardin, 2008:9). Köker ise sivil toplumu;

“Sivil toplum ekonomik çıkar ya da siyasi iktidarı ele geçirme hedefiyle belirlenmemiş, daha değer yönelimli, gönüllü, doğrudan doğruya amacı siyasi iktidarı ele geçirmek veya etkilemek olmayan en azından oluşunu bu şekilde temellendirmeyen katı örgütsel yapılar şeklinde olmayan birtakım örgütlemelerin ve birtakım toplumsal hareketlerin içinde yer aldığı bir başka alan olarak” ele almaktadır (Köker, 2003: 162).

Sivil toplum kavramının toplum ve insan felsefesinde siyaset felsefesinde ve pratik siyasette birçok farklı kullanımı ve elbette birçok farklı anlamı var. Siyasal ve sivil olanın nihai olarak birbirinden ayrıldığı bir toplumsal durum olamayacağı için aslında sivil toplum tamamen analitik soyutlama yoluyla sınırları belirlenmeye çalışılan bir kavramdır. Bugün böyle birçok anlam öbeğine rağmen sivil toplum kavramının anlam çerçevesini belirleyen onun siyasal topluma karşıt daha doğrusu bir toplumsal formasyonun siyasal yanının dışında ötesinde kalan yanına yaptığı vurgudur (Göka, 2003: 85). Sarıbay’a göre sivil toplum, devlet ile özel alan arasında yer alan, gönüllü, kendi ayakları üzerinde durabilen, devletten özerk bir yapıya sahip sosyal bir yapılandırma. Sivil toplum bir yanıyla devlet iktidarını sınırlandıran diğer yanıyla yönetim yasalarına uygun hareket ettiği sürece meşrulaştırıcı bir özelliğe sahiptir (Sarıbay, 1998:90).

Tanımlamalara baktığımız zaman devlet yapısı dışındaki bir alan olarak ele alınabildiği gibi, bazı haklara, yükümlülükler vurgu yapan bir kavram olarak da ele alınmaktadır. Sivil toplum kavramında toplumun vurgulanan özelliği siyasal alanın baskısından kurtulabilmiş olması gerekliliğidir. Sivil kavramı Batı’nın özgürlükçü düşünce gelişiminde siyasi güçlerin baskısından kurtulmayı amaçladığı için önemli bir yer tutmaktadır.

Sivil toplum ve siyasal toplum kavramlarına baktığımız zaman, siyasal toplum kavramı devlet ve siyasal kurumları anlatırken, sivil toplum kavramı ile toplumsal ve ekonomik güçler kastedilmektedir (Keleş, 1993:4). 18.yüzyıla gelinceye kadar Avrupalı düşünürlerin büyük bir çoğunluğu sivil toplum kavramını siyasal birlikteliği sağlayan bir anlamda kullanmışlardır. Zaten Avrupa geleneğine baktığımız zaman sivil toplum ve devletin eş anlamlı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Sivil toplum (koinonia politike, societas civilis, civil society) ve devlet (polis, civitas, state) birbirlerinin yerine kullanılabilen terimlerdi (Keane, 2004: 47-48).

1.2.Sivil Toplum Devlet İlişkisi

Önceleri sivil toplum kavramı ile devlet, siyasal toplum kavramı arasında bir ayrıma gidilmemekte, bu iki kavram aslında birbirinin yerine kullanabilmektedir. Ancak ilerleyen zamanlarda artık bu iki kavramın birbirinin yerine kullanılamayacağı hatta birbirinin karşısı olduğu düşünceleri dile getirilmeye başlanmıştır.

Sivil toplum kavramı onsekizinci yüzyılın ortalarında kırılgan ve yoğun bir çatışma nesnesi haline geldi. Sivil toplum terimi 1750-1850 dönemi boyunca, Avrupa siyasal düşüncesinde anahtar bir kavram olarak yerini korumaktaydı. Ancak bu dönemin ortalarına gelindiğinde geleneksel olarak sivil toplum ve devlet farklı varlıklar olarak görülüyordu (Keane, 2004: 48-49).

Hegel için sivil toplum kişisel statülerin korunduğu, şahsi kazanç ve mutlulukların yer aldığı yaşam bölümlerinin toplu olarak yaşanmış halini ifade etmektedir. Kişilerin yalnız olarak faydalandıkları yaşam şekilleri böylelikle kolektif bir hale gelmektedir. Fakat bu tek başına yeterli olmamakta çıkarlar sistemini kontrol etmesi gereken tarafsız bir güce gereksinim duyulmaktadır. Hegel sivil toplumun devlet ile birlikte olduğunu ve bütünleştiğini düşünmektedir. Marks ise konuya daha farklı yaklaşmaktadır. Marks'a göre sivil toplumun sınıflı burjuva sınıflı olmayıp işçi sınıfından oluşmaktadır. Marks, Hegel gibi sivil toplumu devlet ile bütünleştirmemiştir. Gereksiz gördüğü sivil toplum ve siyasal toplum ayrımının ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmiştir (Mardin, 2008:14, Keleş, 1993:5-6).

Sivil toplum kavramının tarihsel süreç içerisinde yüklendiği anlamlara, tartışmalara baktığımız zaman, devlet-toplum ilişkilerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu ilişkiler üzerinden kavramın tanımlanmaya ve tartışılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Sivil toplum, vatandaşlık, demokratik katılım gibi kavramlar özel alanla kamusal alan arasındaki ayrımı tartışma konusu haline getirmiştir. Özel alana genel olarak aile ve bireysel yaşam alanı şeklinde formüle edilmektedir. Kamusal alan aynı zamanda kamusal hukukun hükümlerine bulunduğu siyasal toplumu ifade etmektedir. Bununla beraber modern toplumda özel alan ile kamusal alan arasında yaklaşma bu iki alan arasındaki mesafeyi karmaşıktırmaktadır. Özel alana ilişkin faaliyetler kamusal alana taşınırken, devlet ve kamusal yaşam alanındaki üretim mekanizması da özel alana bariz biçimde sirayet etmeye başlamıştır (Çaha, 1999: 7-8).

Sivil toplum kavramını tartışırken her ne kadar oldukça eskilere götürülse de kavramın özellikle 19.yüzyılın şartlarında ortaya çıkmış ya da çıkartılmış bir kavram şeklinde ele alanlar da bulunmaktadır.

Sivil toplum düşüncesi dünya gündeminde önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. Bu durum sivil toplumun kamu ve özel sektörün ardından bir üçüncü sektör şeklinde benimsenmesinin yolunu açmıştır. Böylelikle sivil toplum, devletin müdahil olmadığı alanları ifade etmesine ve devletten bağımsız olması gerekliliğine sürekli vurgu yapılmasına rağmen demokratikleşme sürecinde çoğu zaman devletle karşı karşıya gelmiştir. Bu süreçte devletin tutum ve davranışları toplumun örgütlü tavrı neticesinde şekillendirilmiş ve düzenlenmiştir. Gelineen noktada sivil toplum devlet için baskı unsuru olmuş, frenleyici, dengeleyici bir nitelik kazanmıştır. Ancak bu nitelikler toplumun demokrasi algısıyla orantılı bir seyir izlemiştir (Zeren, 2013: 143).

2.TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMA BAKIŞ

Sivil kavramının batıda ve bizde orijini farklıdır. Latince'de civilis kelimesinden gelen sivil, ilk olarak yurttaşların haklarına ve hayatlarına yönelik bir bütünü göstermek için kullanılmaktadır (Akal, 1990: 32). Sivil toplum aslında Batı'dan almış olduğumuz siyaseti ilgilendiren kavramlar içinde en çok yanlışla sebep olanlardan biridir diyebiliriz. Sivil toplum kavramı, bizde çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Burada bir yanlış anlamının önüne geçmek için en başta sivil toplumun askeri olanın bir karşıtı anlamına gelmediğini belirtmek yerinde olacaktır. Kavramın vurgu yaptığı esasında şehir adabıdır böyle olunca da kavramın karşıtı şehirleşememe diyebiliriz. Bu kavramdaki sivil aslında kent hayatının yanında getirdiği yükümlülükleri ve hakları içermektedir (Mardin, 2008:9, Keleş, 1993:3).

Bizde sivil toplum daha çok “bir şeyden özgürlük” olarak algılanıyor. “Bir şey için özgürlük” şeklinde algılanması söz konusu değil ve bu bir şeyden özgürlükte de ilk akla gelen devlet oluyor. Yani sivil toplum dediğimiz zaman –büyük ölçüde doğrudur ama tamamen öyle değildir- devletten özerk, özgür bir alan açılımı anlaşıyor. Bu aslında böyle midir? Baktığımız zaman dünyanın en çağdaş ileri toplumlarında bile devletin toplum hayatından çekildiğini görmüyoruz, tam tersine beşikten mezara kadar devlet için içindedir. Demek ki devletten tamamen özgürlük diye bir şey yoktur (Sarıbay, 2003: 10).

Sivil toplum sözünün Türkçe’deki anlamı Batı dillerindeki anlamından daha dar daha özel bir anlama sahiptir. Sivil toplum mesela Almanca’da burjuva toplumdur. Bu anlam sivil toplumun devletin dışında güçlü bir orta sınıfın olmasını ve bu orta sınıfın çeşitli ortak konularda örgütlenmesini gerektirdiğidir. Sivil toplum örgütlü toplum demektir. Bu kavram devlet dışı kurum/kuruluş(non government organization) anlamına geliyor. Organization kelimesinin aslında örgüt olarak çevrilmesi lazım. Biz kuruluş diyoruz çünkü bu kelimenin yaygınlaşmaya başladığı dönemde örgüt adı kelimesi hep yasa dışı örgütü çağrıştırdığından sivil toplum örgütü demeyip sivil toplum kuruluşu gibi daha nötr bir terim üzerinde gidildi. Ama doğrusu örgüt olmak gerekirdi. Zaten sivil toplum, örgütlü toplumdur (Tunçay, 2003: 175-177).

Ülkemizde sivil toplum dediğimiz zaman doğrudan sivil toplum kuruluşu zihnimizde canlanmaktadır. Aslında Sivil Toplum Örgütü dememiz belki de daha doğru olacak ama örgüt kelimesi özellikle 1970’li yıllardan sonra farklı anlamlar çağrıştırdığı olumsuz bir anlam içerdiği için kuruluş kelimesi tercih edilmektedir (Akşit, 2003: 69-70). Türkiye’de köklü bir sivil toplum geleneğinin var olduğunu söylemeyeyiz. Ancak bu kavramı nasıl tarif ettiğimize göre değişmektedir. Kavramı geniş tuttuğumuz zaman Osmanlı döneminde de sivil toplumun varlığından söz etme imkanımız olabilir. O zamanda ki devlet aygıtından ve denetiminde kısmen farklı, ayrı ve özerk yapıda bulunan kuruluşları bu kapsamda değerlendirmemiz mümkün olabilmektedir. Ancak Cumhuriyet dönemi sonrasında toplumsal ilişkiler düşünüldüğünde Türkiye’deki siyasal yapının egemenliği düşünüldüğünde Sivil Toplum Kuruluşlarının devlet aygıtının bir parçası olmadan daha yeni yeni özerklik kazanmaya başladıklarını söyleyebiliriz (Göymen, 2004: 71).

2.1.Cumhuriyet Öncesi Dönemde Sivil Toplum

Günümüzdeki taşıdığı anlamla sivil toplum kuruluşları Osmanlının son zamanlarında kendini göstermeye az da olsa başlamıştır. Tanzimatın ilanından sonra bir taraftan merkezi gücünü korumaya çalışan devlet bu kuruluşları birtakım siyasi ve ekonomik nedenlerle desteklerken diğer taraftan da kontrol altında tutmak istemiştir (Gönel ve Acılar, 1998: 2-3).

Sivil toplum kuruluşlarının bir taraftan desteklenirken diğer taraftan üzerlerinde sıkı bir denetim kurulması en önemli özelliklerinden biri olan bağımsız bir yapıya sahip olmaları önündeki en önemli engellerden birisidir. O dönemlerde gözlemlenen bu durum aslında günümüzde de devam etmektedir. Mardin’de bizdeki ve Batı’daki sivil toplum yapılanmasını cemaatler üzerinden değerlendirerek açıklamaya çalışmaktadır;

“Osmanlı imparatorluğunda yapıli ve organize bir cemaat mevcuttur. Bu cemaatin aynı zamanda bir iktisadi ve bir hukuki sistemi mevcuttur. Bu kopuklukta dini kuralların pekiştirdiği bir cemaat de vardır, fakat bu cemaat düzen sağlayıcı otoriteden yoksundur. Sivil toplumu tanımlarken kullandığımız iktisadi sistem, hukuki sistem kavramları bile Osman imparatorluğunda Batı’dakine eş bir anlam taşımaz. Bu fark ise ancak Osmanlı İmparatorluğunu Batı’dan değişik çizgilerle gelişmiş sosyal tarihi çerçevesi içinde yerleştirildiği zaman anlaşılabilir. Batıda kilise/seküler güçler, feodalite/butjuvazi, yerel odaklar/milli odaklar şeklinde görülen kutuplaşmanın yarattığı çatışmalar yerine Osmanlı

İmparatorluğunda çatışmalara uzun vadede bakıldığında bunların cemaat/devlet ekseninde odaklandığını söyleyebilir” (Mardin, 2008:23).

Osmanlı’da yönetim mekanizmasının temel özelliği güçlü bir merkezîyetçilik olduğunu görüyoruz. Batılılaşmayla birlikte bu temel özellikte herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bürokrasinin egemen olduğu iktidar doğal olarak toplumu da bu doğrultuda örgütleyecektir. Batılılaşma çabası ise bu tür bir örgütlenmeyi gerektirir. Batılılaşma tabanın değil bürokratların tercihidir. Durum böyle olunca batılılaşmayı sağlayacağına inanılan kurumlar bu kadrolar tarafından kurulacaktır. Dolayısıyla ortaya çıkan kurumlar tabandan tavana doğru değil, tavandan tabana doğru bir örgütlenmenin sonucudur. Asıl amaç toplumun politikaya katılması değil belirlenen politika sonucunda toplumun düzenlenmesidir (Avcı, 2000:46).

Aslında sivil toplum kavramının ortaya çıkışında batıdaki çıkış şekilden farklılıkları Osmanlı döneminde ki gelişimine baktığımız zaman görülmektedir. Osmanlıdan itibaren bizde sivil toplum kavramı özellikle aşağıdan yukarı değil, yukarıdan aşağı doğru bir oluşuma izin verilmiştir. Politikalara yön veren değil, belirlenen politikalarla yönetilen veya bunların topluma benimsetilmesinde aracılık eden bir yapıyı gözlemlemekteyiz.

2.2.Cumhuriyetin İlanı Sonrasında Sivil Toplum

Cumhuriyet’in ilanından sonrasına baktığımız zaman Osmanlı’dan zayıf da olsa bir sivil toplumun devralındığı görülmektedir. Osmanlının son zamanlarında vakıflar ve cemaatler gibi geleneksel sivil toplum kuruluşları varlığını sürdürürken, işçi hareketleri ve dernekler gibi modern sivil toplum kuruluşları da kendini göstermeye başlamıştır. Ancak özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren uygulanan tek tipleştirme ve homojenleştirme çabaları bu tür sivil toplum kuruluşlarının hem nitelik hem de nicelik olarak gelişmelerini engellemiştir (Çaha, 2008: 146).

1980’lerden beri Türkiye’de güçlü devlet geleneğinin meşruiyet krizi içerisinde olduğundan bahsetmek mümkündür. Türk modernleşmesi Cumhuriyetin başlangıcından itibaren güçlü devlet geleneği niteliğine sahip olmuş ve bu geleneği güçlendirmiştir. Bu gelenek öncelikle devletin sivil toplumdan neredeyse tamamen bağımsız hareket etme kapasitesine sahip olduğu anlamına gelmektedir; ikinci olarak siyasetin birincil bağlamını hükümetten ziyade devlet oluşturmuştur, üçüncü olarak devlet kültürel yaşamın üretilmesine ve yeniden üretilmesine dahil olmuştur (Keyman ve İçduygu, 2003: 223).

Türkiye’de sivil toplum kavramına yönelik popüler ilginin ancak 1990’lı yıllarda sivil toplum kuruluşları adıyla anılan örgütler etrafındaki tartışmaların alevlenmesiyle ortaya çıkmış olması aslında sivil toplumun nicel bir kategoriye dönüşme sürecinin özetlenmesi açısından oldukça anlamlıdır (Bayraktar, 2005: 13).

1990’lı yılların sonunda meydana gelen üç önemli olay Türkiye’de sivil toplum alanında oldukça önemli gelişmelerin sağlanmasına sebep olmuştur. Bu olaylara baktığımız zaman, ilk olarak 1996 yılında gerçekleştirilen Habitat Kongresi, 1999 yılında yaşanan büyük deprem ve Avrupa Birliği’nin Türkiye’yi aday ülke olarak ilan etmesidir (Akçeşme, 2013:215).

SONUÇ

18. yüzyıla gelinceye kadar sivil toplum ve devlet kavramları birbirinden ayrılmamıştı. Sivil toplumun devletten ayrı bir alan olarak karşımıza çıkması günümüzde kazandığı anlamın oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir. Sivil toplum, katılımcı ve demokratik bir yönetimin sağlanmasında, demokratik devlet anlayışının gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Sivil toplumun önemi çağdaş demokrasiler için her geçen gün artmaktadır. Ulusal ve uluslararası alanda yaşanan toplumsal sorunlar, çevresel sorunlar, demokratik hak ve özgürlüklerin kazanılması gibi birçok farklı alanda sivil topluma olan ihtiyaç gittikçe artmaktadır. Batı’da ortaya çıkış şekli ile farklılık taşıyan sivil toplum, devlet eliyle oluşturulmaya çalışılan, devletin sıkı kontrolü üzerinde olan bir kavram olmaktan çıkarak, kendine alan açmaya çalışan, devletten bağımsız olarak çalışmalarını sürdürmeye çalışmaktadır.

Türkiye’de sivil toplum, modernleşme ve demokratikleşmeye katkı sağlamada ve etki etmede sınırlı bir yapıya sahiptir. Bunda farklı etkenler söz konusu olmaktadır. Devlet denetimi, yasal engeller ve Türkiye’de katılımcı bir siyasal kültürün gelişmiş olmamasını etkileri bulunmaktadır. Sivil toplumun zayıf yanları, güçlü yanlarından daha belirgindir bunu da doğal karşılamak gerekmektedir. Sivil toplumun zayıf noktalarına baktığımız zaman, engelleyici yasal düzenlemelerin varlığı, sosyo-ekonomik sebepler, sivil toplum alanında güçlü örgüt içi demokrasi eksikliği, STK’lar arasında iletişim sorunları sivil toplumun gücünü zayıflatmaktadır (Keyman, 2006:67).

Katı, merkeziyetçi bir yönetim şekli, demokrasiyi kesintiye uğratan askeri darbeler Türkiye’de sivil topluma alan açılmasını ve yayılmasını güçleştirmiştir. Özellikle yönetsel ve toplumsal alanda son yıllarda yaşanan değişim ve dönüşüm süreci de sivil toplumun Türkiye’deki yerini ve konumunu belirlemesinde önemli bir etken olmuştur. İnsan hakları, çevrenin korunması, kültürel mirasa sahip çıkılması, dezavantajlı grupların korunması, katılımcı demokrasinin gerçekleşmesini sağlamak gibi birbirinden farklı, birçok alana yayılan bir sivil toplum yapılanması Türkiye’de kendini göstermeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

Akal, C. B.(1990), Sivil Toplumun Tanrısı, Alfa Yayınları

Akçeşme, F. (2013), Sivil Toplum ve Türkiye Cumhuriyetindeki Yeri, HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C2, S.4

Akşit, B.(2003), “Sivil Toplumda Uzlaşmacı Düşünce Yaygınlaşmalı”, Sivil Toplumu Konuşmak, Yayına Hazırlayan: Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul

Avcı, G.(2000), “Türkiye’de Arayışlara Bir Örnek:İdris Küçükömer”, Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları, Demokrasi Kitaplığı, İstanbul

Bayraktar, U.(2005), Hangi Sivil Toplum Nasıl Bir Demokrasi? 1990’ların Türkiye’sinde Sivil Toplum(lar)”, Sivil Toplum, Yıl:3, Sayı:9

Çaha, Ö. (1999), Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi, İz Yayıncılık

Çaha, Ö.(2008), Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi, Plato Film ve Yayıncılık, İstanbul

Göka, E. (2003), “Türkiye’de Devlet Nerede Başlıyor, Sivil Toplum Nerede Bitiyor Belli Değil”, Sivil Toplumu Konuşmak, Yayına Hazırlayan: Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul

Gönel, A. Acılar, H.(1998), Önde Gelen STK’lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul

- Göymen, K.(2004), "Yönetişimi Uygulamaya Mecburuz", Sivil Toplum, Yıl:2, Sayı:6-7, Eylül
- Keane, J. (2004), Sivil Toplum ve Devlet, Çev. Levent Köker, Ahmet Çiğdem vd, Yedi Kıta Yayınları,
- Keleş, R. (1993), "Yerel Yönetimler Sivil Toplum Örgütlenmesi ve Demokrasi", Kent ve Siyaset Üzerine Yazıları(1975-1992),IULA EMME, İstanbul
- Keyman, F.İçduygu, A.(2003), "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: ActorBoundaries and Discourses", Citizenship Studies, Cilt:7, No:2, ss 219-234
- Keyman, F. (2006), Türkiye’de Sivil Toplum Serüveni: İmkansızlıklar İçinde Bir Vaha, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara
- Köker, L.(2003), "Çoğulculuk Olmadan Demokrasi ve Sivil Toplum Olmaz", Sivil Toplumu Konuşmak, Yayına Hazırlayan: Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul
- Kuçuradi, İ. (1998), "Sivil Toplum Kuruluşları: Kavramlar", Üç Sempozyum Sivil Toplum Kuruluşları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul,
- Mardin, Ş. (2008), Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler 1, Der:Mümtazer Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınlar
- Sarıbay, A.Y. (1998), "Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum", Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam, Der. Ali, Yaşar Sarıbay, Fuat Keyman, Vadi Yayınları
- Sarıbay, A.Y.(2003), Düşünen Sivil Toplum Felsefi Yaklaşımlar Açılımlar, 27-28 Haziran 2003 Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
- Tosun, G. E. (2005), "Sivil Ağlar STK’lar ve Katılımcı Demokrasi", Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları Sempozyumu 15, , Haziran 2004, İTÜ Maçka Sosyal Tesisleri, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Tunçay, M.(2003), "Sivil Toplum Halkın Duyarlılığını Geliştirmeli", Sivil Toplumu Konuşmak, Yayına Hazırlayan: Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul
- Zeren, H. E. (2013), "Yönetişim Ekseninde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları", Yönetişim Türk Kamu Yönetimine Yansımaları, ss.143-168, Çizgi Kitabevi

THE ICC’S JURISDICTION OVER THE NATIONALS OF NON-PARTY STATES: A COMPARISON OF THE TURKISH AND AMERICAN POSITIONS

Dr. Öğr. Üyesi Şehmus KURTULUŞ

Munzur Üniversitesi

sehmuskurtulus@gmail.com

ABSTRACT

Pursuant to Article 12 of the Rome Statute, the founding treaty of the International Criminal Court (ICC), the ICC can exercise its jurisdiction when the crimes within the jurisdiction of the Court are a) committed on the territory of a state that is either party to the Rome Statute or otherwise accepts the jurisdiction of the Court on an *ad hoc* basis (territorial jurisdiction); b) committed by the nationals of a state that is either party to the Rome Statute or otherwise accepts the jurisdiction of the Court on an *ad hoc* basis (personal jurisdiction); or c) referred to the Court by the Security Council. Accordingly, nationals of a state that is not party to the Rome Statute can also be exposed to the jurisdiction of the ICC in some circumstances, for example when a non-party state national commits an ICC crime on the territory of a State Party or when a situation is referred to the Court by the Security Council. The extension of the ICC’s jurisdiction to the nationals of non-party states was objected by the representatives of some states, including Turkey and the United States, during the Rome Diplomatic Conference of Plenipotentiaries (Rome Conference) where the Rome Statute was drafted. This study will compare Turkish and American positions with respect to their concerns regarding the ICC’s jurisdiction over the nationals of non-party states in an attempt to explain why Turkey should not follow in the footsteps of the U.S., its only western ally that has not yet ratified the Rome Statute, on the issue of ICC accession. The study will conclude that the ICC’s jurisdiction over the nationals of non-parties should not hinder Turkey’s consideration of accession to the Rome Statute.

Key Words: International Criminal Court, Turkey, USA, International Criminal Law, ICC Jurisdiction.

**ULUSLARARASI CEZA DİVANININ TARAF OLMAYAN DEVLET
VATANDAŞLARI ÜZERİNDEKİ YARGILAMA YETKİSİ: TÜRKİYE VE
ABD’NİN TUTUMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

ÖZET

Uluslararası Ceza Divanının kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsünün 12. maddesi uyarınca, divanın yargılama yetkisi, yetki alanına giren suçlardan herhangi birinin a) Roma Statüsüne taraf olan ya da divanın yargılama yetkisini suç konusu olay için geçici olarak kabul eden bir devletin sınırları içinde işlenmiş olması; b) Roma Statüsüne taraf olan ya da divanın yargılama yetkisini suç konusu olay için geçici olarak kabul eden bir devletin vatandaşları tarafından işlenmiş olması; ya da c) divana Güvenlik Konseyi tarafından sevk edilmiş olması durumunda doğmuş kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Roma Statüsüne taraf olmayan devletlerin vatandaşları da bazı durumlarda, örneğin divanın yargı alanına giren bir suçu taraf bir devletin sınırları içerisinde işlediklerinde, Uluslararası Ceza Divanının yargılama yetkisine maruz kalabilmektedirler. Roma Statüsünün görüşülüp oylandığı Roma Diplomatik Konferansı sırasında, aralarında ABD ve Türkiye’nin de bulunduğu bazı devletlerin temsilcileri Uluslararası Ceza Divanının taraf olmayan devlet vatandaşlarını yargılayabilme kapasitesine karşı çıkmışlardı. Roma Statüsünün oylanması sırasında aleyhte oy kullanan 7 devletten biri olan ABD, bugün Türkiye’nin batılı müttefikleri arasında divanın yargılama yetkisini tanımayan tek devlet konumundadır. Bu çalışma, öncelikle, Uluslararası Ceza Divanının taraf olmayan devlet vatandaşlarını yargılama yetkisine dair ABD ve Türkiye’nin endişe ve itirazlarını karşılaştırmalı olarak değerlendirerek, ABD’nin kendine özgü koşullarına dikkat çekmektedir. Çalışma bu karşılaştırmadan yola çıkarak, Türkiye’nin, Uluslararası Ceza Divanı ile ilişkiler bağlamında, ABD’nin değil de üyesi olmayı arzuladığı Avrupa Birliği’nin tutumunu benimsemesi gerektiğini savunmaktadır. Çalışma, ayrıca, divanın taraf olmayan devlet vatandaşlarını yargılama yetkisinin, Türkiye’nin Roma Statüsüne katılmayı gündemine almamasının gerekçesi olamayacağına dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ceza Mahkemesi, Türkiye, ABD, Uluslararası Ceza Hukuku, UCD Yargılama Yetkisi.

INTRODUCTION

During the Rome negotiations, two permanent members of the Security Council, the United States¹ and Russia,² craftily suggested that “[t]he only way the Court could exercise jurisdiction over a non-party was by means of a Security Council decision.”³ On the contrary, some states, such as India, argued that endowing the Security Council with the power to bind non-party states to the Rome Statute would violate the law of treaties.⁴ China, another permanent member of the Security Council, opined that the consent of both the territorial State and the State of nationality should be required.⁵ Some states, such as Sweden, justifiably feared that “[a] consent regime, other than for non-party states, would seriously obstruct justice”, and supported the idea that the ICC should be able to act when any of the following are parties to the Rome Statute: “the State where the crime occurred, the State with custody over the suspect, or the State of nationality of the suspect or the victim.” The United Kingdom -another permanent member-, opined that the consent of the territorial state should be enough to enable an ICC prosecution.⁶

With regard to the exercise of the jurisdiction of the ICC, three options -proposed by different states- were formally considered during the Rome negotiations: a) German proposal which offered automatic jurisdiction over the core crimes of the Rome Statute; b) Korean proposal which offered jurisdiction if any of the following are party to the Court: the State on whose territory the crime occurred (the territorial state), the state of which the accused or the victim was a national, or the state with custody over the accused; c) American proposal which offered jurisdiction only if the consent of the State of the nationality of the accused is obtained (except for the crime of genocide).⁷ While the German and Korean proposals garnered strong support, the American proposal "enjoyed very little support."⁸ In the end of the Rome Conference, current version of the Article 12

¹ Official Records of the U.N. Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an Int'l Criminal Court, at 123, ¶ 28, U.N. Doc. A/CONE 183/SR.7 [hereinafter Official Records of the Rome Conference].

² *Id.* at 196, ¶ 40.

³ *Id.*

⁴ *Id.* at 322, ¶ 34.

⁵ *Id.* at 323, ¶ 41.

⁶ *Id.* at 184, ¶ 45.

⁷ Michael P. Scharf, *The ICC's Jurisdiction over the Nationals of Non-Party States: A Critique of the U.S. Position*, 64 Law and Contemp. Probs. 77 (2001).

⁸ *Id.* at 71.

of the Rome Statute was adopted as the "compromise approach that would attract the broadest possible support for the statute."⁹ The U.S. attempts to amend the Article 12 of the Statute to exempt non-party states' official actions -such as "humanitarian interventions, peacekeeping actions, or defensive actions to eliminate weapons of mass destruction"- from the jurisdiction of the ICC also did not yield results.¹⁰

The likelihood of the initiation of an investigation that could lead to indictments against the nationals of the United States was the main reason that prompted the United States to be one of the only seven states that voted against adopting the final outcome of the Rome Conference.¹¹ This likelihood, in the eyes of David Scheffer -the head of the U.S. delegation and the U.S. Ambassador-at-Large for War Crimes Issues-, constituted "the single most fundamental flaw in the Rome Treaty that makes it impossible for the United States to sign the present text."¹²

Turkey, too, was among states that opposed the ICC's authority to exercise jurisdiction over the nationals of non-party states. This opposition, however, was not the main concern that disappointed the Turkish delegation to the extent that it abstained from voting to adopt the Rome Statute. An analysis of the statements made by the representatives of Turkey at the Rome Conference and at the Kampala Review Conference reveal that Turkey's main objections were related to the issues that concern its decades-long fight against terrorism, such as exclusion of a separate crime of terrorism from the Rome Statute or possible implications of Turkey's ICC accession for its struggle against terrorist organizations.¹³

This study argues that a comparison of the positions of Turkey and the U.S. with respect to the ICC's jurisdiction over the nationals of non-party states reveals two critical implications. First, by remaining outside the ICC, Turkey preserves less than the United States, which enjoys advantages of being a permanent member of the Security Council, such as the power to block any Security Council referrals to the ICC. Second, the United

⁹ *Id.* at 78.

¹⁰ *Id.*

¹¹ The other states that voted against are China, Libya, Iraq, Israel, Qatar, and Yemen. See Anthony Lewis, *At Home Abroad; A Turn in the Road*, N.Y. TIMES, (20 Jul. 1998).

¹² Steven C Roach, *Politicizing The International Criminal Court : The Convergence Of Politics, Ethics, And Law* 133 (Lanham : Rowman & Littlefield Publishers 2006)

¹³ Şehmus Kurtuluş, "Reassessment of Turkey's Objections to the Exclusion of Terrorism from the Rome Statute", 16 International Relations 64, 146 (2019).

States has much more compelling reasons for not joining the ICC than Turkey, such as its expansive military operations across the globe. This study then notes that accession to the Rome Statute could benefit Turkey more vis-a-vis the U.S., especially given Turkey's foreign policy priorities such as its European Union membership bid. Thus, the study suggests that Turkey should not, as some argue, follow in the footsteps of the U.S., its only western ally that has not yet ratified the Rome Statute, on the issue of ICC accession.

This study then draws attention to the fact that Turkey's non-accession does not guarantee that the ICC will not exercise jurisdiction over Turkish nationals: The Court will have jurisdiction over the acts committed by Turkish nationals on the territory of a State Party or in a situation referred to the Court by the Security Council. This study also reminds that once the Statute comes into force for Turkey, the Court's jurisdiction over non-party states will no longer be an issue for Turkey as it will no longer be a non-party. The study concludes that the extension of the ICC's jurisdiction to the nationals of non-parties should not hinder Turkey's consideration of accession to the Rome statute.

THE U.S. OBJECTIONS

The head of the U.S. delegation to the Rome Conference suggested that when the alleged crimes in question are committed by the non-party state nationals, an ICC action should not be possible without the consent of that State.¹⁴ This suggestion, if adopted, would deprive the ICC of the jurisdiction over an ICC crime that is committed on the territory of a State Party but by the nationals of a non-party state, unless the latter grants consent. The U.S. delegation argued that the emergence of the ICC jurisdiction over the nationals of a non-signatory State, in the absence of that State's consent and the Security Council referral, "could not be justified on the basis of existing law."¹⁵ The delegation further claimed that an ICC prosecution would be consistent with the fundamental principles of international law only if the consent of the territorial State and the State of the nationality of the accused are obtained.¹⁶ Furthermore, the U.S. delegation supported case-by-case approach requiring the consent of States in each individual case even if they are

¹⁴ Official Records of the Rome Conference, *supra* note 1 at 195, ¶ 24.

¹⁵ *Id.* at 195, ¶ 23.

¹⁶ *Id.* at 322, ¶ 27.

parties to the Rome Statute.¹⁷ It goes without saying that case-by-case mechanism would paralyze the ICC and prevent it from operating effectively.

After realizing that there was “little likelihood of preventing the Rome Treaty from coming into force,” the U.S. Administration alternatively attempted to argue that “international law prohibits the ICC from exercising jurisdiction over the nationals of non-parties.”¹⁸ Ambassador Scheffer argued, contrary to the belief prevailed at the Rome Conference, that the ICC cannot exercise jurisdiction over the nationals of non-party states on the basis of the ‘universality’ and the ‘territoriality’ principles.¹⁹ With regard to the universality principle, he suggested that “some of the crimes within the subject matter jurisdiction of the ICC are not recognized as crimes of universal jurisdiction under customary international law”, and that “universal jurisdiction cannot be delegated to a treaty-based collective international court.”²⁰ With regard to the territoriality principle, he suggested that under customary international law, the territorial jurisdiction cannot be delegated to an international court without the consent of the accused’s state.²¹

However, as highlighted by Professor Michael P. Scharf, who examined the universal and territorial jurisdictional basis of the Rome Statute –including issue of the conferral of such jurisdictions to an international court-, the jurisdiction of the ICC over the nationals of non-party states is “well-grounded in international law”.²² Professor Scharf explained that the core crimes in the Rome Statute are crimes of universal jurisdiction, which “provides every state with jurisdiction over a limited category of offenses generally recognized as of universal concern, regardless of where the offense occurred, the nationality of the perpetrator, or the nationality of the victim.”²³ Indeed, as referred to in the Article 1 of the Rome Statute, crimes within the jurisdiction of the ICC are recognized as “the most serious crimes of international concern”²⁴ by, including but not limited to, the

¹⁷ *Id.* at 195, ¶ 22.

¹⁸ Scharf, *supra* note 7, at 69.

¹⁹ *Id.* at 70.

²⁰ *Id.*

²¹ David Scheffer, *International Criminal Court: The Challenge of Jurisdiction*, Proceedings of the Annual Meeting of American Society of International Law 2 (1999).

²² Scharf, *supra* note 7, at 116.

²³ *Id.* at 76.

²⁴ Rome Statute of the International Criminal Court, Jul. 17, 1998, art. 1, U.N. Doc. A/CONF.183/9 [hereinafter *Rome Statute*].

122 states that have ratified the Rome Statute.²⁵ Professor Scharf also noted that the Nuremberg International Military Tribunal and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia provided the precedent for the collective delegation of universal jurisdiction to an international court without the consent of accused's state.²⁶ With respect to the territoriality principle and contrary to the Ambassador Scheffer's contention, Professor Scharf explained that the territorial states' authority to confer their territorial-based jurisdiction to an international court is recognized by international law.²⁷

TURKEY'S OBJECTIONS

The representatives of Turkey at the Rome Conference and at the 2010 Kampala Review Conference made statements against extension of the ICC's jurisdiction to the nationals of non-party states. The head of the Turkish delegation to the Rome Conference stated that the jurisdiction of the Court "should be subject to the explicit consent of States."²⁸ Drawing attention to the need for the cooperation of States for the effectiveness of the ICC, Mehmet Güney -the head of the Turkish delegation to the Rome Conference- described the inherent and universal jurisdiction proposals as "unrealistic."²⁹ Instead, he suggested requiring the consent of not only the state of the nationality of the accused but also of the territorial and custodial states:

The Court's effectiveness depended on the cooperation of States. The State on whose territory the act or omission had taken place, the State with custody of the person who had committed the crime and the State of which the accused was a national must be parties to the Statute or accept the jurisdiction of the Court for the crime in question.³⁰

Similarly, the head of the Turkish delegation to the Kampala Review Conference stated that the Court should not "create obligations or rights for a third state without its

²⁵ International Criminal Court, *The States Parties to the Rome Statute*, available at https://asp.icc-cpi.int/en_menus/asp/states%20parties/pages/the%20states%20parties%20to%20the%20rome%20statute.aspx (accessed Dec 1, 2019) [hereinafter *The States Parties to the Rome Statute*].

²⁶ Scharf, *supra* note 7, at 116.

²⁷ *Id.*

²⁸ Official Records of the Rome Conference, *supra* note 1 at 124, ¶ 42.

²⁹ *Id.* at 311, ¶ 99.

³⁰ *Id.* at 311, ¶ 100.

consent,” citing Article 34 of the Vienna Convention on Law of Treaties.³¹ As is seen, representatives of Turkey in Rome and Kampala presented both legal and practical reasons for Turkey’s opposition to providing the ICC with the authority to exercise jurisdiction over the nationals of non-party states. Legal arguments against such authority have already been addressed in the prevision section. With regard to the reasons related to the effective operation of the ICC, this article is of the opinion that confinement of the ICC jurisdiction to obtaining of the consent of both the territorial and custodial states and the state of the nationality of the accused would undermine effectiveness and credibility of the Court by subordinating it to the veto power of each state, consent of which is required. Though it is true that the cooperation and assistance of states are essential for the operational effectiveness of the ICC, it is also very clear that the consent regime mentioned above would often subject the search for justice to the political agendas of individual states that are mostly acting to secure their own political interests.

THE U.S.’ APPROACH: AN EXAMPLE TO FOLLOW?

A comparison of the positions of Turkey and the U.S. with respect to the ICC’s jurisdiction over the nationals of non-party states reveals two critical implications. First, by remaining outside the ICC, Turkey preserves less than the permanent members of the Security Council, including the United States. Permanent members of the Security Council enjoy two kinds of privileges in terms of establishment and enforcement of the ICC’s jurisdiction. They can individually block any Security Council referrals to the ICC by using their veto power, and they can collectively defer any investigation for twelve months on a renewable basis.³² That is to say, the United States, as a permanent member of the Security Council, can veto any resolution that grants the ICC jurisdiction over its nationals, and it can also try to mobilize the Security Council to defer any investigation triggered by the Prosecutor *proprio motu* or by a State Party referral. The U.S., in fact, averts, by remaining a non-party, the possibility of the American nationals being brought before the ICC for the acts committed on its own territory (absent its consent) or on the territory of another non-

³¹ International Criminal Court, *Statement by Mr. Ismail Aramaz Head of Turkish Delegation*, http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/RC2010/Statements/ICC-RC-gendeba-Turkey-ENG.pdf (accessed Dec. 1, 2019) [hereinafter Statement by Mr. Ismail Aramaz].

³² Rome Statute, *supra* note. 24, art. 16.

party state (absent the consent of that territorial state). Furthermore, the United States concluded “Bilateral Immunity Agreements” (“BIAs”) with over a hundred states to ensure that they would not hand over U.S. nationals to the ICC without its permission.³³ Turkey, on the other hand, does not enjoy such protections as BIAs and the privileges of being a permanent member of the Security Council, and therefore, should not follow in the footsteps of the U.S. on the issue of ICC accession.

Second, the United States has much more compelling reasons for not joining the ICC than Turkey, such as its expansive military operations across the globe. As of October 2019, there are roughly 200,000³⁴ U.S. troops deployed in more than 150 states around the world.³⁵ The U.S. opposition to the ICC is largely predicated on the fear that large number of American troops could be subject to the Court’s jurisdiction and that its officials could be deprived of the type of due process rights guaranteed to Americans under the U.S. Constitution, such as the right to a jury trial and the protection against self-incrimination.³⁶ The ‘protection’ of the American troops from being exposed to the jurisdiction of the ICC have, in fact, been the main concern that underlies U.S.’ (usually hostile) stance towards the ICC.³⁷ The OTP’s preliminary examination activities in Afghanistan and the steps taken by the ICC Prosecutor to commence a formal investigation into the “Situation in Afghanistan” are clear examples of the possibility of the U.S. nationals being placed under the jurisdiction of the ICC due to its extensive deployment of troops abroad.³⁸

Another compelling U.S. concern that is not shared by Turkey is the issue of infringement of national sovereignty. Unlike the states that rely on the doctrine of “absolute

³³ American Non-Governmental Organizations Coalition for the International Criminal Court (AMICC), *A Campaign for US Immunity From the ICC*, www.amicc.org/usicc/biacampaign (accessed Dec. 1, 2019).

³⁴ Thomas Gibbons-Neff and Eric Schmitt, *Despite Vow to End ‘Endless Wars,’ Here’s Where About 200,000 Troops Remain*, The New York Times, www.nytimes.com/2019/10/21/world/middleeast/us-troops-deployments.html (accessed Dec. 1, 2019).

³⁵ Defense Manpower Data Center, *Number of Military and DoD Appropriated Fund (APF) Civilian Personnel Permanently Assigned*, 08 Nov. 2019.

³⁶ Mark D. Kielsgar, *War On The International Criminal Court*, 8 N.Y. CITY L. REV. 1, 12 (2005).

³⁷ See, e.g., the statements of the George W. Bush in John P. Cerone, ‘U.S. Attitudes Toward International Criminal Courts and Tribunals’, in Cesare P. R. Romano (ed.), *The Sword and the Scales: The United States and International Courts and Tribunals* (Cambridge University Press 2009) at 156.

³⁸ The OTP has found that “there is a reasonable basis to believe that” members of the U.S. armed forces and of the U.S. Central Intelligence Agency have committed war crimes in Afghanistan in 2003 and 2004. See International Criminal Court - Office of the Prosecutor, *Report on Preliminary Examination Activities 2017* at 55, ¶ 254 (Dec. 4, 2017).

sovereignty” and “non-interference with international affairs,”³⁹ Turkey does not fear that ICC jurisdiction would violate its sovereignty. Infringement of its sovereignty has not been one of the reasons for Turkey’s objections to the ICC’s jurisdiction over the nationals of non-parties or to the Prosecutor’s powers. Turkey has already accepted the compulsory jurisdiction of the European Court of Human Rights, which hears applications against signatory states for the breach of a broad range of rights and freedoms and issues binding judgments upon them, at the expense of significant privileges of its sovereignty. Thus, joining a court that tries its nationals would not be an unprecedented ‘infringement’ of Turkey’s sovereignty. Indeed, the amendment made in the Turkish Constitution in 2004, which paved the way for the extradition of Turkish nationals to the ICC, showed that Turkish lawmakers, unlike the U.S. senators many of whom “believe that sovereignty remains a central issue”,⁴⁰ did not consider the ICC jurisdiction as a threat to Turkey’s sovereignty.

It is also important to note that accession to the Rome Statute could benefit Turkey more vis-a-vis the U.S., especially given Turkey’s foreign policy priorities such as its European Union membership bid. Turkey’s accession to the Rome Statute could accelerate its membership negotiations with the EU because joining the ICC is a common policy adopted by all member states under the EU’s Common Foreign and Security Policy. The Council of the European Union has noted that the principles and objectives of the Rome Statute are fully in line with that of the EU, and adopted formal decisions “to advance universal support for the Rome Statute ... by promoting the widest possible participation.”⁴¹ The Council has also noted that the EU will follow the developments regarding the cooperation with the Court closely.⁴² Turkey’s accession to this Court would not only enhance its international prestige but would also have positive impact on its membership negotiations with the EU;⁴³ a critical gain which would definitely be

³⁹ Jing Guan, *The ICC's Jurisdiction over War Crimes in Internal Armed Conflicts: An Insurmountable Obstacle for China's Accession?*, 28 PENN ST. INT'L L. REV. 703, 754 (2010).

⁴⁰ Samantha Power, “The United States and Genocide Law: A History of Ambivalence,” in Sarah B. Sewall and Carl Kaysen (eds.), *The United States and the International Criminal Court: National Security and International Law* (Rowman & Littlefield 2000) at 170.

⁴¹ The Council of the European Union, *Council Decision 2011/168/CFSP of 21 March 2011 on the International Criminal Court and repealing Common Position 2003/444/CFSP*, art. 1(2) (Mar. 21, 2011), available at eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32011D0168.

⁴² *Id.* at art. 4(1).

⁴³ Kurtuluş, *supra* note 13, at 158.

mentioned in the European Commission's Progress Reports on Turkey. Such gain is a clear example why Turkey is likely to benefit more from the ICC accession than the U.S. would, and why Turkey should not follow in the footsteps of the U.S., its only western ally that has not yet ratified the Rome Statute, on the issue of the ICC accession.

While it is understandable for those countries that would most likely not join the ICC in the foreseeable future, such as the United States, to perceive the Court's jurisdiction over non-party states as a 'risk' for themselves, it should not be a concern for a state, such as Turkey, which already stated that it "will soon approve the Rome Statute after completing its internal preparations."⁴⁴ The extension of the ICC's jurisdiction to the nationals of non-parties, should not be considered as one of the legal or political obstacles to Turkey's accession to the Rome Statute because once the Statute comes into force for Turkey, the Court's jurisdiction over non-party states will be an issue that concerns only non-party states, of which Turkey will no longer be one.

What is still relevant at this stage, though, is that Turkey's non-accession does not guarantee that the ICC will not exercise jurisdiction over Turkish nationals, and that Turkey actually preserves very little by remaining an outsider. First, the ICC will have jurisdiction over the acts committed by Turkish nationals on the territory of a state that is either party to the Court or otherwise accepts the jurisdiction of the Court on an *ad hoc* basis, regardless of whether Turkey is a party or consents to the jurisdiction of the Court. In such case, an investigation could be triggered by the Prosecutor *proprio motu* or by a State Party referral. Second, the Court would have jurisdiction over the acts committed by Turkish nationals in a situation referred to it by the Security Council, regardless of where the crimes were committed. No precondition is required when a situation, in which an ICC crime appears to be committed, is referred to the Court by the Security Council.

Cyprus is an example where Turkey could be exposed to the jurisdiction of the ICC as a non-party state. A communication was filed in 2014 requesting the ICC prosecutor to initiate an investigation *proprio motu* into the situation in Cyprus. Of course, it was quite obvious that this was a politically motivated referral especially given the limited temporal and subject matter jurisdiction of the ICC, and it was not surprising that an investigation

⁴⁴ Coalition for the International Criminal Court, *Target Countries-URC-Turkey*, <http://www.iccnw.org/?mod=urc1010> (accessed Dec, 1, 2019).

was not commenced. Nevertheless, what is relevant here is that because ‘Cyprus’ has been declared as a party to the Rome Statute since 2002 as a result of the accession by the *de facto* administration of Southern Cyprus,⁴⁵ a preliminary examination into the situation in Cyprus -including into Turkey’s activities that aimed at protecting Turkish Cypriots as a ‘Guarantor Power’- could be triggered by the Prosecutor *proprio motu* or by a referral of any State Party if high thresholds of the Rome Statute -including the temporal and subject matter jurisdiction, complementarity, gravity and interests of justice criteria- appeared to be satisfied.⁴⁶ Thus, by remaining a non-party state, Turkey does not actually rule out the possibility of the Cyprus question being brought before the Court.

CONCLUSION

This study argued that a comparison of the positions of Turkey and the U.S. with respect to the ICC’s jurisdiction over the nationals of non-party states reveals two critical implications. First, Turkey, by remaining a non-party state, preserves less than the United States, which enjoys advantages of being a permanent member of the Security Council, such as the power to block any Security Council referrals to the ICC. Second, the United States has much more compelling reasons for not joining the ICC than Turkey, such as its expansive military operations across the globe. This study then noted that accession to the Rome Statute could benefit Turkey more vis-a-vis the U.S., especially given Turkey’s foreign policy priorities such as its European Union membership bid. Thus, the study suggested that Turkey should not follow in the footsteps of the U.S., its only western ally that has not yet ratified the Rome Statute, on the issue of ICC accession.

This study then drew attention to the fact that Turkey’s non-accession does not guarantee that the ICC will not exercise jurisdiction over Turkish nationals: The ICC will have jurisdiction over the acts committed by Turkish nationals on the territory of a State Party or in a situation referred to the Court by the Security Council. This study also reminded that once the Statute comes into force for Turkey, the Court’s jurisdiction over non-party states will no longer be an issue for Turkey as it will no longer be a non-party.

⁴⁵ The States Parties to the Rome Statute, *supra* note 25.

⁴⁶ For a detailed discussion on the issue see Şehmus Kurtuluş, *Cyprus Question: An obstacle to Turkey’s Long-Awaited Accession to the Rome Statute of the International Criminal Court?*, 3 International Journal of Social Sciences and Humanities Research 5 (2015).

The study concluded that the extension of the ICC's jurisdiction to the nationals of non-parties should not hinder Turkey's consideration of accession to the Rome statute.

THE ICC'S JURISDICTION OVER THE CRIME OF AGGRESSION: IMPLICATIONS FOR NEW AND NON-PARTIES

Dr. Öğr. Üyesi Şehmus KURTULUŞ

Munzur Üniversitesi

ABSTRACT

During the Rome Diplomatic Conference of Plenipotentiaries (Rome Conference) where the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) was drafted, inclusion of the crime of aggression in the Rome Statute was a matter of dispute especially because of the difficulty of reaching a consensus on a generally acceptable definition of that crime and on the role envisaged for the United Nations Security Council. Nevertheless, there was a widespread desire to extend the ICC's jurisdiction to the crime of aggression. At the end of the Rome Conference, the crime of aggression was included within the list of punishable offenses, but no agreement was reached as to its definition and jurisdictional conditions due to the highly contentious nature of the crime. The definition and jurisdictional conditions of the crime of aggression were finally adopted at the Kampala Review Conference in June 2010, and the jurisdiction of the ICC over this crime was activated by the Assembly of States Parties (ASP) through a resolution adopted by consensus in New York, in December 2017. The New York resolution not only activated the jurisdiction of the ICC over the crime of aggression, but also settled some disputes over who could be subject to the Court's jurisdiction when triggered by a State Party referral or the Prosecutor acting *proprio motu*. The resolution confirmed that, in the case of a State Party referral or *proprio motu* investigation, the ICC would not have the authority to prosecute a crime of aggression if the state of the nationality of the accused or the territorial state had not ratified the Kampala Amendments. This study will draw attention to the narrow applicability of the ICC's jurisdiction over the crime of aggression, explore the implications for new and non-States Parties, and conclude that the jurisdiction of the Court over this crime should not dissuade the states that have not yet joined the ICC from considering accession to the Rome Statute.

Key Words: International Criminal Court, Crime of Aggression, International Criminal Law, ICC, Rome Statute.

INTRODUCTION

Most of the delegations present at the Rome Conference expressed their support for the inclusion of the crime of aggression on condition that a clear and generally accepted definition adopted and the role of Security Council is respected.¹ Drawing attention to the responsibility of the Security Council for maintaining international peace and security, some states, such as Japan² and Macedonia,³ even suggested that a prior determination of an act of aggression by the Security Council should be a condition for initiating a formal investigation. Some states, such as Cuba, rightly warned that the ICC's ability to prosecute the crime of aggression should not be subordinate to the role of the Security Council.⁴ Some states, such as Korea, which might have expected that the ICC's jurisdiction over the crime of aggression could protect them from the acts of aggression, went further and suggested that the ICC "must" have automatic jurisdiction over the crime.⁵

In Rome, there were also states that expressly opposed the inclusion of the crime of aggression in the Rome Statute. The USA,⁶ Israel⁷ or Morocco,⁸ for example, opined that it was "premature" to add the crime to the list of punishable offenses of the Rome Statute. While the United States delegation found it "premature" "to attempt to define a crime of aggression in terms of individual criminal responsibility,"⁹ Israeli delegation "was not persuaded that conditions were yet ripe for the inclusion of the crime of aggression in the Statute of the Court."¹⁰ Israeli delegation also asserted that it feared the possibility of the manipulation of the Court for political ends.¹¹ As is seen, reservations and concerns voiced during the Rome negotiations concerning the ICC's jurisdiction over the crime of

¹ See, e.g., statements made by the representatives of Sweden, Official Records of the U.N. Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an Int'l Criminal Court, at 68, ¶ 60, U.N. Doc. A/CONE 183/SR.7 [hereinafter Official Records of the Rome Conference].

² *Id.* at 67, ¶ 45.

³ *Id.* at 86, ¶ 45.

⁴ *Id.* at 93, ¶ 36.

⁵ *Id.* at 69, ¶ 82.

⁶ *Id.* at 95, ¶ 61.

⁷ *Id.* at 99, ¶ 41.

⁸ *Id.* at 103, ¶ 106.

⁹ *Id.* at 95, ¶ 61.

¹⁰ *Id.* at 99, ¶ 41.

¹¹ *Id.*

aggression varied from state to state. These concerns and reservations can be summarized as following:

- The lack of a clear and generally acceptable definition of the crime of aggression and the difficulty of reaching a consensus on such a definition;
- The difficulty of reaching a consensus on the role to be afforded to the Court in determining the existence of an act of aggression at the expense of the Security Council's role;
- The difficulty of translating the crime of aggression, which is essentially a state act, into an individual criminal liability;¹²
- The lack of consensus on the Court's jurisdiction over the aggressors who are nationals of the states that are not State Parties or have not accepted the amendments on aggression.

Among those concerns noted above, especially the issues of achieving a consensus regarding a generally acceptable definition and the role envisaged for the Security Council provoked heated debates. In the end, the crime of aggression was included within the list of punishable offenses of the Rome Statute, but no agreement was reached as to its definition and jurisdictional conditions.¹³ Instead, a Preparatory Commission was set up in the closing plenary session of the Conference to draft proposals regarding the crime, to be considered at a future Review Conference.¹⁴

KAMPALA AMENDMENTS: DEFINITION AND JURISDICTIONAL CONDITIONS OF THE CRIME OF AGGRESSION

¹² The head of the Turkish delegation, for example, stated that “it was difficult to see how an act imputable to a State could become imputable to an individual.” See Official Records of the Rome Conference, *supra* note 1 at 179, ¶ 143.

¹³ Johan D. van der Vyver, *Prosecuting the Crime of Aggression in the International Criminal Court*, 1 U. MIAMI NAT'L SEC. & ARMED CONFLICT L. REV. 1, 1 (2011).

¹⁴ *Id.* at 6.

The definition of the crime of aggression and the conditions under which the ICC could exercise jurisdiction over that crime were adopted at the Kampala Review Conference that took place on 11 June 2010.¹⁵ Accordingly, the crime of aggression has been described as “the planning, preparation, initiation or execution, by a person in a position effectively to exercise control over or to direct the political or military action of a State, of an act of aggression, which, by its character, gravity and scale, constitutes a manifest violation of the Charter of the United Nations.”¹⁶ An act of aggression, on the other hand, has been defined as “the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State, or in any other manner inconsistent with the Charter of the United Nations.”¹⁷ Given that the definition adopted at the Kampala Review Conference requires the act of aggression in question to, “by its character, gravity and scale, constitute a manifest violation of the Charter of the United Nations,”¹⁸ an investigation is not likely to lead to charges unless the act in question is a manifestly “serious and dangerous” unlawful use of force.¹⁹

It was agreed at the Kampala Review Conference that the ICC would have jurisdiction over the crime of aggression referred to it by the Security Council irrespective of whether the aggressor or the victim state is a State Party (just like the jurisdictional regime for the other core crimes of the Rome Statute).²⁰ However, in the case of an investigation triggered by a State Party referral or by the Prosecutor acting *proprio motu*, unlike the jurisdictional regime for the other core crimes of the Rome Statute, commission of the crime of aggression on the territory or by the national of a state party is not enough for the ICC to exercise its jurisdiction. With respect to the investigations triggered by a State Party referral or by the Prosecutor *proprio motu*, the ICC will not have jurisdiction over the crime of aggression if either the territorial state ‘or’ the state of the nationality of the accused is not a party to the Rome Statute.²¹ Furthermore, as will be

¹⁵ Johan D. Van der Vyver, *Prosecuting the Crime of Aggression in the International Criminal Court*, 1 U. Miami Nat’l Security & Armed Conflict L. Rev. 1 (2011).

¹⁶ *Rome Statute of the International Criminal Court*, Jul. 17, 1998, art. 8bis(1), U.N. Doc. A/CONF.183/9 [hereinafter *Rome Statute*].

¹⁷ *Id.* art. 8bis(2).

¹⁸ Jennifer Trahan, *A Meaningful Definition of the Crime of Aggression: A Response to Michael Glennon*, 33 U. PA. J. INT’L L. 907, 936 (2012).

¹⁹ Vyver, *supra* note 15, at 28.

²⁰ *Rome Statute*, *supra* note. 16, art. 15ter.

²¹ *Id.* art. 15bis(5).

discussed further in the following section, in order for the ICC to exercise jurisdiction over the crime of aggression in the case of a State referral or *proprio motu* investigation, both the territorial state and the suspect's state must be States Parties, and they must have ratified the Kampala Amendments.²² Kampala Amendments have also provided the States Parties with the right to decline to accept the ICC's jurisdiction over the crime of aggression by lodging an opt out declaration with the Registrar of the ICC.²³

With regard to the determination of the existence of aggression, on the other hand, the provisions adopted by the Kampala amendments require the Prosecutor, before proceeding with an investigation, to "ascertain whether the Security Council has made a determination of an act of aggression."²⁴ If the Security Council determines that the act in question constitutes an act of aggression, the Prosecutor can proceed with an investigation.²⁵ If the Security Council does not make such a determination within the following six months, the Prosecutor can still launch an investigation provided that the Pre-Trial Chamber grants an authorization to do so.²⁶ This is, in fact, contrary to the expectations of some states, such as Turkey, which had felt that "an investigation into an alleged case of aggression should only be initiated where the UN Security Council has determined that an act of aggression has taken place."²⁷

THE NEW YORK RESOLUTION: ACTIVATION OF THE CRIME OF AGGRESSION

It was agreed that the ICC's jurisdiction over the crime of aggression would be activated following ratification of the Kampala Amendments by no less than thirty States Parties²⁸ and subject to a decision to be taken after January 2017 by a two-thirds majority

²² See Assembly of States Parties, *Resolution on the Activation of the Jurisdiction of the Court over the Crime of Aggression*, art. 2, Doc. ICC-ASP/16/Res.5, 14 December 2017, available at https://asp.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/ASP16/ICC-ASP-16-Res5-ENG.pdf (accessed Dec. 1, 2019) [hereinafter New York Resolution]

²³ Rome Statute, *supra* note. 16, art. 15bis(4).

²⁴ Vyver, *supra* note 15, at 49.

²⁵ *Id.*

²⁶ *Id.*

²⁷ International Criminal Court, *Statement by Mr. Ismail Aramaz Head of Turkish Delegation*, Jun. 10, 2010. [hereinafter Statement by Mr. Ismail Aramaz].

²⁸ Rome Statute, *supra* note. 16, art. 15bis(2), 15ter(2).

of the ASP.²⁹ The 30th state deposited its instrument of ratification of the Kampala Amendments in June 2016,³⁰ and the decision to activate the ICC's jurisdiction over the crime of aggression was made through an ASP resolution, which was adopted in New York on 14 December 2017.³¹ The New York Resolution, which was adopted by consensus, activated the "Court's jurisdiction over the crime of aggression as of 17 July 2018."³²

Before the adoption of the New York Resolution by the ASP, there was a dispute regarding the exercise of the jurisdiction of the Court over the crime of aggression when committed on the territory a State Party that has ratified the Kampala Amendments but by the nationals of a State Party that has not ratified the amendments.³³ According to one of the two conflicting views, the ICC would not have jurisdiction over an act of aggression when the state of the nationality of the accused 'or' the state where the act was committed were States Parties that have not ratified the Kampala amendments. This view was referred to as "narrow view"³⁴ and was based on Article 121(5) of the Rome Statute, which provides that "the Court shall not exercise its jurisdiction regarding a crime covered by" "[a]ny amendment to articles 5, 6, 7 and 8 of this Statute" when committed by the nationals or on the territory of "a State Party which has not accepted the amendment."³⁵

The other view, however, claimed that when the territorial state is a state party that has ratified the Kampala amendments, the ICC could exercise its jurisdiction irrespective of whether the state of the nationality of the accused has ratified the Kampala amendments, provided that the latter has not previously opted out of the Court's jurisdiction over the

²⁹ *Id.* art. 15bis(3), 15ter(3).

³⁰ The State of Palestine became the 30th State to ratify the Kampala Amendments on the crime of aggression. See The Global Campaign for Ratification and Implementation of the Kampala Amendments on the Crime of Aggression, *The State of Palestine key 30th ICC State Party to ratify Kampala Amendments*, crimeofaggression.info/page/2/ (28, Jun. 2016). As of today, 39 states have ratified the amendments. These are respectively Liechtenstein, Samoa, Trinidad and Tobago, Luxembourg, Estonia, Germany, Botswana, Slovenia, Cyprus, Uruguay, Andorra, Belgium, Slovakia, Croatia, Austria, Poland, Spain, Latvia, San Marino, Georgia, Malta, Costa Rica, Czech Republic, Switzerland, Lithuania, Finland, Macedonia, El Salvador, Iceland, Palestine, The Netherlands, Chile, Portugal, Argentina, Panama, Ireland, Guyana, Paraguay, and Ecuador. See United Nations Treaty Collection, *Amendments on the crime of aggression to the Rome Statute of the International Criminal Court*, treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10-b&chapter=18&lang=en (11 June 2010).

³¹ New York Resolution, *supra* note 22.

³² *Id.* at art. 1.

³³ Dapo Akande and Antonios Tzanakopoulos, Treaty Law and ICC Jurisdiction over the Crime of Aggression, 29 EUR. J. INT'L L. 941 (2018).

³⁴ *Id.*

³⁵ Rome Statute, *supra* note. 16, art. 121(5).

crime of aggression. According to this view, states that wish to rule out the possibility of their nationals being brought before the ICC for the crime of aggression, absent a Security Council referral, need to opt out of the Court's jurisdiction over that crime. This view was referred to as "broad view"³⁶ and was based on Article 12(2) of the Rome Statute, which provides the Court with the jurisdiction over the crimes committed on the territory of a state party even if the state of the nationality of the accused is a non-party.³⁷

New York Resolution, however, rightly confirmed the narrow view, and made it clear that "in the case of a State referral or *proprio motu* investigation the Court shall not exercise its jurisdiction regarding a crime of aggression when committed by a national or on the territory of a State Party that has not ratified or accepted these amendments."³⁸ Though the Prosecutor and the judges of the ICC are not bound to adhere to the decisions of the ASP, they are very likely to take the same stand on this issue because the view confirmed by the ASP is line with the Article 121(5) of the Rome Statute which states that "[i]n respect of a State Party which has not accepted the amendment, the Court shall not exercise its jurisdiction regarding a crime covered by the amendment when committed by that State Party's nationals or on its territory."³⁹ In any event, a State Party, which still fears that an ICC investigation accusing its nationals of a crime of aggression is likely despite absence of a Security Council referral, could avoid this fear simply by lodging an opt out declaration with the Registrar of the ICC.⁴⁰

IMPLICATIONS FOR THE STATES THAT JOIN THE ICC AFTER THE ADOPTION OF THE KAMPALA AMENDMENTS

The question remains, nevertheless, whether the states that ratify the Rome Statute after the adoption and the entry into force of the Kampala Amendments could thereby be regarded as having ratified the amendments. One might at first expect that new states must

³⁶ Akande and Tzanakopoulos, *supra* note 33, at 941.

³⁷ Rome Statute, *supra* note. 16, art. 12(2).

³⁸ New York Resolution, *supra* note 22, at art. 2.

³⁹ Rome Statute, *supra* note. 16, art. 121(5).

⁴⁰ The Republic of Kenya became the first State Party to do so in November 2015. See International Criminal Court, *Declaration Of Non Acceptance Of Jurisdiction Of The International Criminal Court Pertaining To The Crime Of Aggression Pursuant To Paragraph 4 Of Article 15bis Of The Rome Statute*, 30 Nov. 2015, available at www.icc-cpi.int/iccdocs/other/2015_NV_Kenya_Declaration_article15bis-4.pdf (accessed Dec. 1, 2019).

be regarded as having ratified the amended/latest version of the Rome Statute unless they express a different intention,⁴¹ in accordance with Article 40 (5) of the Vienna Convention on the Law of Treaties (Vienna Convention), which states that “[a]ny State which becomes a party to the treaty after the entry into force of the amending agreement shall, failing an expression of a different intention by that State, ... be considered as a party to the treaty as amended.”⁴² Alas, this is not the case here. As evidenced by the records of U.N. Treaty Collection, states that joined the ICC after the adoption of the Kampala Amendments have not been automatically added to list of the states that ratified the Kampala Amendments despite their failure to express not to be bound by the amendments.

Among 14 states that ratified the Rome Statute since the adoption of the Kampala Amendments,⁴³ two states have been declared to be bound by the amendments on the crime aggression ‘after’ they deposited their instrument of ratification of the amendments.⁴⁴ The State of Palestine, for example, joined the ICC in January 2015,⁴⁵ but ratified the Kampala Amendments in June 2016.⁴⁶ El Salvador, on the other hand, became the first country to ratify the Rome Statute and the Kampala Amendments simultaneously.⁴⁷ Kiribati, the first state to join the ICC after the entry into force of the Kampala Amendments, also have not been declared as having ratified the amendments despite its failure to express its intention

⁴¹ See, e.g., Andreas Zimmermann, *Does 19 + 11 Equal 30?: The Nitty Gritty of the Law of Treaties and the Kampala Amendment to the Rome Statute on the Crime of Aggression*, EJIL:Talk! (27 November 2014).

⁴² Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May. 1969, UN Doc. A/Conf.39/27, art. 40(5) [hereinafter Vienna Convention].

⁴³ These are respectively Seychelles (2010), St. Lucia (2010), Moldova (2010), Grenada (2011), Tunisia (2011), Philippines (2011), Maldives (2011), Cabo Verde (2011), Vanuatu (2011), Côte d’Ivoire (2013), Guatemala (2012), State of Palestine (2015), El Salvador (2016), Kiribati (2019). See United Nations Treaty Collection, *Rome Statute of the International Criminal Court*, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en#13 (17 July 1998).

⁴⁴ *Amendments on the crime of aggression to the Rome Statute of the International Criminal Court*, supra note 30, at https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XVIII-10-b&chapter=18&lang=en.

⁴⁵ *Rome Statute of the International Criminal Court*, supra note 43, at https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en#13.

⁴⁶ *Amendments on the crime of aggression to the Rome Statute of the International Criminal Court*, supra note 30, at https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=XVIII-10-b&chapter=18&lang=en.

⁴⁷ The Global Campaign for Ratification and Implementation of the Kampala Amendments on the Crime of Aggression, *El Salvador Ratifies Amended Version Of The Rome Statute*, <http://crimeofaggression.info/page/3/> (3, Mar. 2016).

in this direction.⁴⁸ The reason behind this deviation from the principle established by Article 40(5) of the Vienna Convention may be the categorical language of Article 121(5) of the Rome Statute which dictates that “[i]n respect of a State Party which has not accepted the amendment, the Court shall not exercise its jurisdiction regarding a crime covered by the amendment when committed by that State Party's nationals or on its territory.”⁴⁹ In other words, the deviation from Article 40(5) of the Vienna Convention may well be explained by the fact that unlike the amendments which fall under Article 121(4) of the Rome Statute and which bind all States Parties, the Kampala Amendments on the crime of aggression fall under Article 121(5) of the Rome Statute and bind only “those States Parties which have accepted” them.⁵⁰

IMPLICATIONS FOR NON-PARTY STATES THAT FEAR ACCUSATIONS

Pursuant to the provisions adopted in Kampala, in the case of a Security Council referral, the ICC’s jurisdictional regime over the crime of aggression is the same as that of other core crimes in the Rome Statute: the Court would have jurisdiction over the crime of aggression referred to it by the Security Council irrespective of whether the aggressor or the victim state is a State Party.⁵¹ However, in the case of a state referral or *proprio motu* investigation, unlike the jurisdictional regime for the other core crimes of the Rome Statute, commission of the crime of aggression by the national or on the territory of a state party is not enough for the ICC to exercise its jurisdiction. In order for the ICC to exercise jurisdiction over the crime of aggression with respect to the investigations triggered by a State Party referral or by the Prosecutor *proprio motu*, both the territorial state and the state of the nationality of the accused must be States Parties and they must have ratified the Kampala Amendments.⁵²

Consequently, a Security Council referral is the only way a state could be subject to the ICC’s jurisdiction over the crime of aggression absent its consent. Given that a

⁴⁸ Kiribati joined the ICC in November 2019. *Rome Statute of the International Criminal Court*, *supra* note 43, at https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en#13.

⁴⁹ Rome Statute, *supra* note 16, art. 121(5).

⁵⁰ *Id.*

⁵¹ *Id.* art. 15ter.

⁵² New York Resolution, *supra* note 22, at art. 2.

Security Council referral of a situation would provide the ICC with the competence to prosecute even the nationals of non-State Parties, a state's accession to the Rome Statute would not actually impact the possibility of it being exposed to the jurisdiction of the Court in respect of an act of aggression as long as that state does not opt-in to the aggression amendments. Thus, non-party states' fear that their nationals could face accusations of the crime of aggression should not hinder their consideration of accession to the Rome Statute as they will have, as States Parties, the option not to accept the Kampala Amendments.

CONCLUSION

Reservations concerning the ICC's jurisdiction over the crime of aggression varied from state to state. While some states, such as Turkey, feared that "some of the drafting alternatives on this issue may, if adopted, lead to the politicization of the Court,"⁵³ some states such as China and the U.S. were more concerned about "the challenge the court poses to the Security Council's primacy over peace and security issues."⁵⁴ Despite all these concerns and objections, the ICC's jurisdiction over the crime of aggression is now a reality. While the main issues surrounding the ICC's jurisdiction over the crime of aggression, such as the definition and jurisdictional conditions of the crime, were resolved by the Kampala Amendments; the activation of that jurisdiction was achieved by the New York Resolution. The New York resolution has also settled some disputes over who could be subject to the jurisdiction of the ICC when triggered by a State Party referral or the Prosecutor acting *proprio motu*. The resolution made it clear that, absent a Security Council referral, the ICC may exercise jurisdiction over the crime of aggression only if it is committed on the territory 'and' by the nationals of a State Party that has accepted the Kampala Amendments.

This study has shown that the states' concerns mentioned above are less meaningful given that even the States Parties are afforded the right to opt out of the jurisdiction of the Court over the crime of aggression. The study has also shown that, as evidenced by the practice of the U.N. Office of Legal Affairs, the states that join the ICC after the adoption

⁵³ Statement by Mr. İsmail Aramaz, *supra* note 27.

⁵⁴ Allison Marston Danner, *Navigating Law and Politics: The Prosecutor of the International Criminal Court and the Independent Counsel*, 55 STAN. L. REV. 1633, 1635 (2003).

or the entry into force of the Kampala Amendments will not be regarded as having ratified these amendments. A state's accession to the Rome Statute, therefore, does not actually impact the possibility of it being exposed to the jurisdiction of the Court in respect of an act of aggression, as long as that state does not opt-in to the aggression amendments. Of course, the acceptance of the Kampala Amendments by all states is what we wish to see, but given that some accession is better than non-accession, the safeguards provided for under the Rome Statute should at least allay genuine concerns of the states that are pondering to join the ICC.

ÇEVRESEL SANATÇI AHMAD NADELİYAN'IN ESRLERİNİN İNCELENMESİ

Khorram MANAFİDİZAJİ

Tabriz İslami Sanatlar Üniversitesi

ÖZET

Çevresel sanat projeleriyle uluslararası alanda tanınan İran'lı sanatçı Ahmad Nadalian eserlerinde antik ritüellerden ve mitolojilerden yeni yorumlarla, yeni dil ve teknolojilerin kullanımıyla ortaya çıkan çağdaş konulara ait sembollerden geniş bir yelpazede yer alır. Dolayısıyla onun kavramları, oymağındaki taşlar, enstalasyonlar, performanslar, video ve web sanatı ve halkın katılımını gerektiren interaktif parçalar da dahil olmak üzere çeşitli medya ve teknikler aracılığıyla ifade edilir.

Uluslararası olarak en aktif çevre sanatçılarından biri olarak bilinir . Sanatçının adı 'Çeşitlilikte diyalog' kitabında Christo, Jeanne Claude ve Antony Gormley gibi ünlü sanatçıların yanında gelmektedir. Dünyadaki birçok ülkede birçok farklı organizasyon tarafından desteklenmektedir. Birçok ülkede çeşitli çevresel sanat projeleri gerçekleştirmiştir; İtalya, Almanya, ABD, İngiltere, İspanya, Fransa, Çin, Hollanda, Rusya, Özbekistan, Tacikistan, Bangladeş, Finlandiya, Lübnan, Suriye, Azerbaycan, Danimarka, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Kuveyt, Türkiye, Sırbistan, Güney Afrika, Macaristan , Slovakya, Avusturya, Cypress, Gürcistan, Malezya, Kenya, Brezilya, Arjantin, Paraguay.

Nadalian eserleri çevre, özgür yaşam , silindir mühürler ile basılı kum, doğurganlık tanrıcaları , cennet'te, gizli hazine kategoride ayırmıştır. Bu çalışmada farklı kategorilerden örnekler sunarak sanatçının eserleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre sanatı , Taş oyma, Mitoloji, Sembol

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNE GÖRE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TOPLUMSAL DEĞERLERE ETKİSİ

Dr.Öğr.Üyesi Özcan EKİCİ

Dicle Üniversitesi

ÖZET

Günümüzdeki teknolojik gelişmeler ile beraber kitle iletişim araçlarının kullanımı da artmıştır. Bu araçlar (internet, televizyon, telefon, radyo vb.) bireyin haber almasını sağladığı gibi dış dünyayı da fark etmesini sağlamaktadır. Bireyin kitle iletişim araçları ile öğrendiği bu bilgiler kendisini etkilediği gibi içinde bulunduğu toplumu da etkilemektedir. Kitle iletişim araçları ile toplumda farklı kesimlere ulaşıp doğru bilgi aktararak, bireylerin eğitimine katkıda bulunulabilir. Bununla birlikte dikkat edilmemesi durumunda bireyin kitle iletişim araçlarından alabileceği yanlış ve zararlı bilgiler ile bireyin sahip olduğu tutum ve davranışlarda değişikliğe yol açabilir. Bir toplumda bireylerin uyum içinde yaşamaları ve toplumunda varlığını sürdürebilmesi için değerler önemli bir rol oynar. Değerler bireylere toplum içinde nasıl davranılacağını gösterdiği gibi toplumsal düzenin sağlanmasında da bir sosyal kontrol sistemi olarak vazife görür. Bu durum kitle iletişim araçlarında verilen bilginin önemini daha da artırmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı sosyal bilgiler öğretmenlerine göre kitle iletişim araçlarının toplumsal değerlere etkisini belirlemektir. Araştırma, toplumsal olguları içinde bulundukları çevreye göre anlamaya çalışan ve inceleyen bir yaklaşım olan nitel araştırmaya uygun olarak durum temelli gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 öğretim yılında Diyarbakır il merkezinde yer alan ortaokullarda görev yapan toplam 40 Sosyal Bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Bu araştırmanın katılımcı öğretmenleri kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme sonucu Sosyal Bilgiler öğretmenlerinden elde edilen verilerin analizi devam etmektedir. Araştırma sonucuna göre öneriler getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Kitle İletişim Araçları, Değerler

YEREL YÖNETİMLERDE YÖNETİCİ VE ÇALIŞANLARIN LİDERLİK STİLİ ALGILARININ İNCELENMESİ

İlyas Aktaş

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ÖZET

Liderlik tüm kurumlarda olduğu gibi yerel yönetimlerde de çalışanların, algısını ve davranışlarını ve dolayısıyla performansını en çok etkileyen kavramlardan biridir. Bununla birlikte özellikle yerel yönetimlerde liderlik üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır. Mevcut çalışmalar genelde çalışanların yöneticileri konusundaki algılarının araştırılması ile sınırlı olup yerel yönetimlerde tepe yönetiminin gösterdikleri liderliğe dair kendi algıları bu çalışmaların genelinde işlenmemiştir. Bunun nedenlerinden biri belediyede çalışan yöneticilere ulaşmanın ve veri toplamanın güçlüğüdür. Oysa çalışanların liderlerinin liderlik stillerine ilişkin algısı ile liderlerin kendi liderlik stillerine ilişkin algısı farklılık arz edebilmekte ve bu farklılık iş çıktıları üzerinde anlamlı farklılıklar oluşturabilmektedir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Durum deseni yönteminden yararlanılarak özel kalem müdürlerinin ve özel kalem müdürlüğü çalışanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Görüşmelerde ulaşılan veriler içerik analizine tabi tutulmuş ve incelenmiştir. Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde yöneticilerin algıladıkları liderlik stilleri ile çalışanların algıladıkları liderlik stilleri arasında benzerlikler ve farklılıklar olduğu görülmüştür. Çalışanların, müdürlerin liderlik tarzının onların yetkinliklerini desteklemede ve hayata geçirmede yüksek önem teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışanlar kendi performansları üzerinde müdürlerin liderlik becerilerinin önemli etkisi olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte çalışanlar müdürlerin kendi liderlik stillerine ve becerilerine ilişkin görüşlerinin de ayrıca onların davranışlarını ve kararlarını etkilediğini öne sürmüşlerdir. Bu durum liderin kendi liderlik stili algısı ve çalışanların liderlere atfettikleri liderlik algısı arasında farklar olabileceğini göstermektedir. Müdürlerin de çalışanların yetkinlik ve becerilerinin kendilerinin liderlik yetkinliklerin iş sonuçlarına yansımaları konusunda önemli olduğu görüşündedir. Bu durum iş sonuçları ile müdürlerin liderlik yetkinlikleri arasında çalışanın liderlik yetkinliklerinin şartlı değişken rolü olabileceğini düşündürmektedir. Liderlerin algıladıkları liderlik tarzı ile çalışanların algıladıkları liderlik tarzı arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların

iş çıktıları üzerinde yaratabileceği sonuçlar daha sonra yapılabilecek kapsamlı nicel araştırmalarla daha derinlemesine incelenebilir.

Anahtar Kelimeler : Liderlik stili, yerel yönetimler, liderlik algısı

**PSYCHOSOCIAL VARIABLES in the OLDER ADULTS LIVING at THEIR HOMES
or NURSING HOMES: SELF-ESTEEM, PERCEIVED SOCIAL SUPPORT, AFFECT
and FUNCTIONALITY**

Mithat Durak

Bolu Abant Izzet Baysal University

Emre Senol-Durak

Bolu Abant Izzet Baysal University

ABSTRACT

Psychosocial variables and functionality of older adults are different based on where they are living. It is aimed to investigate and compare the older adults residing in nursing homes and those living in their own homes on the basis of psycho-social variables and functionality that are self-esteem, perceived social support, affect, and physical-psychological-social functioning levels. The population of the study consisted of Turkish adults aged 60 and over who did not report impaired cognitive functions. Data were collected from 1770 older adults through one-on-one interviews and survey applications; 924 of them live in nursing homes, and 846 of them live in their own homes. At the beginning of the present study, voluntary participation and confidentiality were determined as the most sensitive points. The older individuals living in nursing homes were reached by the simple random sampling method and those living in their own homes were reached through addresses determined by the clustering technique of the Turkish Statistical Institute (TurkStat). Rosenberg's Self-Esteem Scale, Multidimensional Scale of Perceived Social Support, Positive and Negative Affect Schedule, and Functional Independence Measure were administered to the older adults. Data is analyzed using independent group t-tests. According to the analysis results, there is no significant difference between the older adults residing in nursing homes and those living in their own homes in terms of self-esteem and perceived social support from friends. The older adults residing in nursing homes reported lower perceived social support from family and physical independence than those living in their own homes. On the other hand, the older adults residing in nursing homes reported more positive affect, negative affect, perceived social support from significant others,

and psycho-social independence than those living in their own homes. Results are revealing information about how different life contexts influence older adults.

Keywords: Perceived Social Support, Self-Esteem, Affect, Functionality, Older Adults

Introduction

Well-being is defined as higher functioning in three aspects, physical, psychological, and social well-being (WHO, 2012). Therefore, psycho-social and physical aspects combine to influence on well-being. In the gerontology literature, the well-being phenomenon is interchangeably used with the term successful aging. In a qualitative study carried about people in different age ranges, individuals define successful aging as owing knowledge/foresight, having financial strength, engaging in physical activity, having health and having well-being (Kelly & Lazarus, 2015). Results also revealed that the essential aspect of successful aging was defined as well-being. Also, it is highlighted that physical well-being and psychological well-being are associated with each other among older adults (Fastame, Hitchcott, & Penna, 2017). People having better physical well-being have psychological well-being as well. In addition to this, older adults feel devastating to adjust changes in life due to difficulty in functioning (Charles, 2010). Therefore, researchers have investigated psycho-socio-physical well-being in different contexts.

Regarding social variables, social support is one of the predictors of well-being, and sources of social support enhance well-being among older adults (Rey, Extremera, & Sánchez-Álvarez, 2019). Similarly, social support and having social interaction are emphasized to be essential for well-being (Kingstone et al., 2017). In a study conducted with Spanish older adults, social support from family and especially friends mediated the relationship between emotional intelligence and well-being (life satisfaction and happiness) (Rey et al., 2019).

Regarding psychological variables, the role of personality factors and affective experiences on well-being have been mentioned. Firstly, self-esteem is mentioned to be related to psycho-social well-being variables. For instance, individuals with lower subjective age had higher self-esteem which was associated with higher life satisfaction and better health perception (Mirucka, Bielecka, & Kisielewska, 2016). In another study, having higher self-confidence and higher well-being were found among older adults with hearing difficulties (Hogan, Phillips, Brumby, Williams, & Mercer-Grant, 2015). Secondly, affective reactions and

well-being are associated with each other (WHO, 2012). As becoming older, there is an increase in vulnerability to find balance in affective states (Charles, 2010). There are some studies examining the role of positive and negative affectivity. For instance, older adults having a sense of control over life had lower negative affective states (Drewelies et al., 2018). In another study comparing older adults with younger ones, higher positive affectivity was observed among older adults than younger ones when engaging in an emotional memory task (Joubert, Davidson, & Chainay, 2018).

It is also highlighted that the quality of life among older adults depends on lifestyle changes and perceived physical health (Fastame et al., 2017). Also, investigating group differences (i.e., partner) and ingroup differences (i.e., person) between older adults is essential to describe especially the affective well-being of individuals (Drewelies et al., 2018). In this respect, one of the group differences between older adults is seen as a place of residence. In other words, psychosocial variables and functionality of older adults are different based on where they are living (Durak et al., 2018; Durak & Senol-Durak, 2018). The majority of older adults prefer to live in their homes. In terms of old age, although institutional care (nursing home, solidarity centers, etc.) is one option, the rate of older adults people living in nursing homes or other institutions established by the state, local administrations, various associations and foundations or private individuals is quite low. In addition to the factors such as the limited bed capacity in the nursing home, older individuals do not want to leave the environment they live in is. The underestimation of social life needs of older adults at nursing homes is criticized and older adults at the nursing home face more frequent and severe problems (Kalaycığlu, Tol, Küçükural, & Cengiz, 2003). Also, 56.3% of the 55-69 age group answered, “How important is living at your home?” as necessary (Tufan, 2003). Similarly, 50% stated that they are happy to live with their families, 29% stated that they were afraid of community pressure about living at the nursing home (Onat, 2004).

The problems that older adults are exposed to increase with age. The results of the Berlin Older Adults Survey (Berliner, Altersstudie, Mayer & Baltes, 1996) show that losses in physical functions and systems are mainly concentrated in the 80-85 years of age (cited in Tufan, 2003, p. 57). On the other hand, whether living place make a difference related to functionality is still unknown. It is aimed to investigate and compare older adults living at their homes and in nursing homes on the basis of psycho-social variables and functionality that are self-esteem, perceived social support, affect, and physical-psychological-social functioning levels. older

adults living in nursing homes and home will have different scores on psychosocial variables and functionality.

Hypotheses of the Present Study

The present study claims that it will discover the differences in the level of psychosocial variables and functionality for Turkish older adults by type of residence. A significant difference between the two groups is assumed; however, it was not initially thought this difference was in favor of which group. In this context, eight hypotheses are set to investigate the differences between the two groups on the psychosocial variables and functionality. The only exception to group differences is self-esteem that is “confidence in one's own ability and value.” Therefore, it is thought that self-esteem will not change much according to the place of residence.

Hypothesis-1: There is a significant difference between two groups living in their own homes or nursing homes in terms of positive affect.

Hypothesis-2: There is a significant difference between two groups living in their own homes or nursing homes in terms of negative affect.

Hypothesis-3: There is no significant difference between the two groups living in their own homes or nursing homes in terms of self-esteem.

Hypothesis-4: There is a significant difference between two groups living in their own homes or nursing homes in terms of perceived social support from family.

Hypothesis-5: There is a significant difference between two groups living in their own homes or nursing homes in terms of perceived social support from friends.

Hypothesis-6: There is a significant difference between two groups living in their own homes or nursing homes in terms of perceived social support from significant others.

Hypothesis-7: There is a significant difference between two groups living in their own homes or nursing homes in terms of physical independence.

Hypothesis-8: There is a significant difference between two groups living in their own homes or nursing homes in terms of psychosocial independence.

Method

Participants

The population of the study consisted of Turkish adults aged 60 and over who did not report impaired cognitive functions. Totally, 1770 older individuals participated in the present

study. While 52 % of them were living in nursing homes ($n = 924$) and 48 % of them were living at home ($n = 846$). In order to collect the data, simple random sampling by the clustering technique was obtained from the Turkish Statistical Institute (TurkStat). Participants who voluntarily agreed to participate in the present study were selected older adults without any cognitive impairment. All participants were 60 or older and their ages ranged between 60 and 100 ($M = 73.82$, $SD = 7.97$).

Measures

Demographic Information Form: The form included personal characteristics (e.g., age, marital status, etc.).

Rosenberg's Self-Esteem Scale (RSES): RSES was developed by Rosenberg (1965) to evaluate self-esteem. The scale consists of 10 items (e.g., I have nothing to be proud of myself ", "I am generally satisfied with myself"). 5 items in the scale are scored straight and 5 items are reversed. Low items taken from the scale indicate that self-confidence is high. The Turkish standardization of the scale was made by Çuhadaroglu (1986) using a 5-point Likert type. Validity and reliability analyses were satisfactory.

Multidimensional Scale of Perceived Social Support: This scale aims to evaluate the level of social support perceived by the individual from family, friends, and private person (Zimet et al., 1988). The internal consistency coefficient (between .79 and .98) and the test-retest reliability (between .72 and .85 for 2-3 months) were satisfactory in the original form of the scale. Turkish standardization studies of the scale were conducted in psychiatric patients, patient visitors, and healthy control (Eker & Arkar, 1995; Eker, Arkar, & Yaldiz, 2000). The internal consistency coefficient of the scale was satisfactory (ranging from .80 to .95). The factor structure of the scale consists of perceived social support from family, perceived social support from friend and perceived social support from others.

Positive and Negative Affect Schedule (PANAS): PANAS is a 7-point Likert-type scale that includes 10 adjectives that define both positive and negative mood (e.g., "related, "enthusiastic," "proud" etc.) (Watson, Clark, & Tellegen, 1988). Internal consistency coefficients for negative and positive moods , like .97 and .94. Internal consistency scores were found to be .97 for positive mood and .95 for negative mood. In the adaptation made by Gençöz (2000), the 2-factor structure of the scale was confirmed.

Functional Independence Measure (FIM): The FIM is the most commonly used activity scale in the world in the field of medical rehabilitation (Hamilton, Granger, Sherwin, Zielezny, & Tashman, 1987). It is a generic and universal activity scale that shows the degree of independence of the individual in his / her daily basic physical and cognitive activities. The FIM, which contains 18 items, basically measures 2 areas: i) Physical / motor function (13 items) (eg; eating, washing, upper side clothing), ii) Psychological /Cognitive / cognitive function (5 items) (eg, comprehension) , expression, social participation). Each item is scored at seven levels (1-7). The adaptation of FIM to our population was performed that scale was valid and reliable in patients with stroke and spinal cord injury (Küçükdeveci, Yavuzer, Elhan, Sonel, & Tennant, 2001).

Procedure

Ethical approval of the study was taken from Abant İzzet Baysal University, Human Research Ethics Committee. The participants were informed that participation in the research is voluntary, the confidentiality will be maintained, and the information in the research will be used only for scientific purposes. It took 20-30 minutes to complete questionnaires. The principles of confidentiality and volunteering were adhered to in all transactions in the process of quantitative data collection.

Results

The independent samples t-tests were performed to investigate the differences in the level of psychosocial variables and functionality for Turkish older adults by type of residence (for details, see Table-1). For the first hypothesis, the test was found to be statistically significant, $t(1768) = 4.48, p \leq .001$. The test results demonstrated that the older adults residing in nursing homes ($M = 26.75, SD = 8.25, N = 924$) reported **more** positive affect than those living in their own homes ($M = 24.97, SD = 8.49, N = 846$).

For the second hypothesis, the test was found to be statistically significant, $t(1768) = 3.78, p \leq .001$. The test results demonstrated that the older adults residing in nursing homes ($M = 18.12, SD = 6.55, N = 924$) reported **more** negative affect than those living in their own homes ($M = 17.00, SD = 5.89, N = 846$).

For the third hypothesis, as expected, the test was found to be statistically non-significant, $t(1768) = -1.21, p > .05$. The test results demonstrated that self-esteem levels of the older adults residing in nursing homes and those living in their own homes were **close to each other**.

For the fourth hypothesis, the test was found to be statistically significant, $t(1768) = -13.15, p \leq .001$. The test results demonstrated that the older adults residing in nursing homes ($M = 17.46, SD = 8.78, N = 924$) reported **lower** perceived social support from family than those living in their own homes ($M = 17.00, SD = 5.89, N = 846$).

For the fifth hypothesis, interestingly, the test was found to be statistically non-significant, $t(1768) = .92, p > .05$. The test results demonstrated that perceived social support from friends levels of the older adults residing in nursing homes and those living in their own homes were **close to each other**.

For the sixth hypothesis, the test was found to be statistically significant, $t(1768) = 4.20, p \leq .001$. The test results demonstrated that the older adults residing in nursing homes ($M = 15.98, SD = 8.85, N = 924$) reported **more** perceived social support from significant others than those living in their own homes ($M = 14.23, SD = 8.70, N = 846$).

For the seventh hypothesis, the test was found to be statistically significant, $t(1768) = -3.59, p \leq .001$. The test results demonstrated that the older adults residing in nursing homes ($M = 77.87, SD = 2.41, N = 924$) reported **lower** physical independence than those living in their own homes ($M = 79.86, SD = 1.68, N = 846$).

For the sixth hypothesis, the test was found to be statistically significant, $t(1768) = 4.61, p \leq .001$. The test results demonstrated that the older adults residing in nursing homes ($M = 27.00, SD = 2.09, N = 924$) reported **more** psychosocial independence than those living in their own homes ($M = 26.41, SD = 3.28, N = 846$).

Table-1: Group differences in the variables of the study

	Min.-Max.	Resting Home (n = 924)		Home (n = 846)		Independent Samples t-Test (Resting Home vs. Home)		
		<i>M</i>	<i>S</i>	<i>M</i>	<i>S</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Positive Affect	10 - 45	26.75	8.25	24.97	8.49	4.48	1768	≤ .001
Negative Affect	10 - 50	18.12	6.55	17.00	5.89	3.78	1768	≤ .001
Self Esteem	0 - 40	29.90	6.67	30.28	6.68	-1.21	1768	> .05
PSS Family	4 - 28	17.46	8.78	22.48	7.09	-13.15	1768	≤ .001
PSS Friends	4 - 28	17.09	7.87	16.74	8.14	.92	1768	> .05
PSS Other	4 - 28	15.98	8.85	14.23	8.70	4.20	1768	≤ .001
Physical Independence	12 - 84	77.87	2.41	79.86	1.68	-3.59	1768	≤ .001
Psychosocial Independence	4 - 28	27.00	2.09	26.41	3.28	4.61	1768	≤ .001

Discussion

As mentioned before, older adults' quality of life depends on lifestyle changes and perceived physical health (Fastame et al., 2017). Also, researchers have suggested examining group differences between older adults (Drewelies et al., 2018). The aim of the present study is to compare differences between older adults living in their homes and nursing homes since researchers give importance to environmental differences in well-being.

According to results, there was no significant difference between the older adults living at their home and a nursing home in terms of self-esteem and perceived social support from friends. Considering perceived social support and self-esteem relations to well-being (Rey et al., 2019; Mirucka et al., 2016), indifference between older adults residing at home or nursing home for perceived social support from friends and self-esteem is giving information about the context. Both home and nursing home environments are free environments to contact with friends and perceiving support from them. Also, it is considered that self-esteem is a personality trait developing through years. Therefore, it does not change when the place of residence differs.

The older adults living at their own home reported more perceived social support from family and physical independence than those residing at nursing homes. With respect to family support, it is easier to ask for family support in the home context rather than a nursing home. In Turkish society, older adults choose to live at the nursing home since they have lower family support or their willingness to respect the family life of their adult children.

Therefore, perceived social support from family is higher at home context for older adults. Also, higher physical independence at home can be explained by the higher physical capacity of those of them. It is also expected that older adults at home have outside and inside activities to engage in (i.e., cleaning home, going to the grocery). One reason to reside in a nursing home for older adults is the limited physical capacity to live alone. Therefore, older adults who reside in a nursing home have lower physical independence scores.

On the other hand, the older adults residing in nursing homes reported more positive affect, negative affect, perceived social support from significant others, and psycho-social independence than those living in their own homes. Regarding higher positive and negative affect scores at a nursing home, results show an increase in vulnerability to find balance in affective states (Charles, 2010) since the two affective states togetherly increase. Consistent findings are seen in the literature (Drewelies et al., 2018; Joubert et al., 2018). Regarding perceived social support from significant others, older adults at a nursing home can be able to contact with professionals (doctors, nurses, managers, psychologists). In respect to psycho-social independence, there are several social activities (i.e., hobby, education programs) at nursing homes that older adults can join those activities. Therefore, those adults have a higher psycho-social independence score than others living at home.

Psycho-social interventions are recommended to develop by considering the living place of older adults (Durak & Senol-Durak, 2019). In order to promote successful aging, psychosocial variables are fundamentally important since several life changes in the old years require different obstacles. Further studies about psycho-social variables and functionality in old age are needed in different cultures.

Acknowledgment

This research was supported by a grant from The Scientific and Technological Research Council of Turkey, TUBITAK, (Project No: SOBAG-110K039)

References

Charles S. T. (2010). Strength and vulnerability integration: A model of emotional well-being across adulthood. *Psychological Bulletin* , 136, 1068–1091. DOI:10.1037/a0021232

- Cuhadaroglu F. (1986) *Youth Self-Esteem*. Paper presented at the XXIth National Psychiatry and Neurological Science Congress, Adana, Turkey, October. 1986.
- Drewelies, J., Schade, H., Hülur, G., Hoppmann, C. A., Ram, N., & Gerstorf, D. (2018). The more we are in control, the merrier? Partner perceived control and negative affect in the daily lives of older couples. *The Journals of Gerontology: Series B*.
- Durak, M. & Senol-Durak, E. (2018). The characteristics and life preferences of Turkish older adults. *Journal of Aging and Long-term Care*, 1(3), 115 - 129
- Durak, M., Senol-Durak, E., Dogan, A., Haliscelik, L. A., Alpay, P. F., & Özkan, T. (2018). *Coping Styles of Older Adults*. 6th International Multidisciplinary Studies Congress Proceeding Book (pp. 773 – 780).
- Eker, D., & Arkar, H. (1995). Perceived Social Support: Psychometric properties of the mspss in normal and pathological groups in a developing country. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 30(3), 121-6.
- Eker, D., Arkar, H., & Yaldiz, H. (2000). Generality of support sources and psychometric properties of a scale of perceived social support in Turkey. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 35(5), 228-33.
- Fastame, M. C., Hitchcott, P. K., & Penna, M. P. (2017). Does social desirability influence psychological well-being: Perceived physical health and religiosity of Italian elders? A developmental approach. *Aging & Mental Health*, 21(4), 348-353.
- Gençöz, T. (2000). Positive and negative affect schedule: A study of validity and reliability, *Turkish Journal of Psychology*, 15(46), 27-8.
- Hamilton B. B., Granger, C. V., Sherwin, F. S., Zielezny, M., & Tashman, J. S. (1987) A uniform national data system for medical rehabilitation. In M. J. Fuhrer (ed), *Rehabilitation Outcomes: Analysis and Measurement*, Vol: 71, Paul H. Brookes, (pp. 108-113). Baltimore.
- Hogan, A., Phillips, R. L., Brumby, S. A., Williams, W., & Mercer-Grant, C. (2015). Higher social distress and lower psycho-social wellbeing: examining the coping capacity and health of people with hearing impairment. *Disability and Rehabilitation*, 37(22), 2070-2075.

- Joubert, C., Davidson, P. S., & Chainay, H. (2018). When do older adults show a positivity effect in emotional memory? *Experimental Aging Research*, 44(5), 455-468.
- Kalaycıoğlu, S., Tol, U. U., Küçükkural, Ö., & Cengiz, K., (2003). *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri*. Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Ankara.
- Kelly, G. A., & Lazarus, J. (2015). Perceptions of successful aging: Intergenerational voices value well-being. *The International Journal of Aging and Human Development*, 80(3), 233-247.
- Kingstone, T., Burroughs, H., Bartlam, B., Ray, M., Proctor, J., Shepherd, T., ... & Chew-Graham, C. A. (2017). Developing a community-based psycho-social intervention with older people and third sector workers for anxiety and depression: a qualitative study. *BMC Family Practice*, 18(1), 77.
- Küçükdeveci, A. A., Yavuzer, G., Elhan, A. H., Sonel, B., & Tennant, A. (2001). Adaptation of the functional independence measure for use in Turkey. *Clinical Rehabilitation*, 15(3), 311-9.
- Mirucka, B., Bielecka, U., & Kisielewska, M. (2016). Positive orientation, self-esteem, and satisfaction with life in the context of subjective age in older adults. *Personality and Individual Differences*, 99, 206-210.
- Onat, Ü. (2004). *Yaşlanma ve Sosyal Hizmet: Yaşlılık Gerçeği*. Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi, Ankara.
- Rey, L., Extremera, N., & Sánchez-Álvarez, N. (2019). Clarifying the links between perceived emotional intelligence and well-being in older people: pathways through perceived social support from family and friends. *Applied Research in Quality of Life*, 14(1), 221-235.
- Rosenberg, M. (1965). *Rosenberg Self-Esteem Scale (SES)*. Society and the adolescent self-image.
- Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

- Watson, D., Clark, L. A., & Tellegen, A. (1988). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The panas scales, *Journal of Personality and Social Psychology*, 54(6), 1063-70.
- World Health Organization (2012). Regional Office for Europe. Measurement of and target setting for well-being: An Initiative by the WHO Regional Office for Europe. Second Meeting of the expert group, Paris, France. Retrieved December, 30, 2019, from http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0009/181449/e96732.pdf?ua=1
- Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30-41.

**MULTIPLE TRAUMATIC EXPERIENCES and SYMPTOMATOLOGY OF
POSTTRAUMATIC STRESS DISORDER: OLDER ADULTS SUFFERING AN
EXILE and OTHER TRAUMA TYPES**

Emre Senol-Durak

Bolu Abant Izzet Baysal University

Mithat Durak

Bolu Abant Izzet Baysal University

ABSTRACT

Forced migration and exile are considered life experiences including several psychological consequences involving adjustment problems to post-traumatic stress disorder (PTSD). On the other hand, the psychological consequences of exile have less likely to be examined in the literature. Whether exile experiences are different for older adults suffering other trauma types are questioned. In the present study, it is aimed to compare PTSD scores among the Ahiska Turks who are the community to be exposed to various exile, forced migration and war traumas within 45 years with Turkish older adults suffering other trauma types. Data were collected from 576 traumatized Ahiska Turks aged 60 years or more and 421 traumatized Turkish older adults. Demographic Information Form and Posttraumatic Diagnostic Scale for DSM-5 (PDS-5) were administered to the participants. Considering the frequency of reported traumatic events, the Ahiska Turk older adults were compared with the Turkish older adults who reported at least a trauma experience in their life. The five most commonly seen traumatic events in Ahiska Turk older adults were military warfare, physical violence, serious illness, natural disaster, and severe accident, whereas the five most commonly seen traumatic events among Turkish older adults were a severe disease, natural disaster, a severe accident, physical violence, and a significant loss. Comparing PTSD symptomatology scores, Ahiska Turk older adults exposed to an exile reported more PTSD symptoms than Ahiska Turk older adults exposed to forced migration(s) and Turkish older adults exposed to any other types of trauma. Also, Ahiska Turk older adults exposed to forced migration(s) reported more PTSD symptoms than Turkish older adults exposed to any other types of trauma. Results are discussed that an exile experience increases the psychological difficulty by increasing PTSD symptomatology scores beyond the

exposure to any traumatic event. Therefore, specific psychological interventions for older adults exposed to exile is necessary.

Keywords: Ahiska Turks, Exile, Trauma, Losses, Disclosure to Trauma, Older Adults

Introduction

As long as there is a boundary issue between countries, there will be a phenomenon of migration in the World (DeGenova, 2013). In the last two decades, there has been an increasing population of migrants worldwide due to exile or forced migration (Perez, 2016; von Werthern et al., 2018). It is reported that 225,000 people were exiled throughout Europe (Migreurop, 2012).

Migration is handled in two different contexts, voluntary and compulsory (migration and forced migration/exile). The nature and associated factors of both contexts differ from each other. Migration is defined as a changing place of living by a willingness to move. The forced migration / exile is a compulsory movement offered mostly by governmental authorities; hence, individuals' preference is not considered. The difference between exile and migration is that exile does not involve returning back to land while the other does.

Considering the higher number of migrated individuals aforementioned above, several studies have been carried out to describe the psychological effects of migration. It is noteworthy that these studies are carried out mainly in adult samples and mostly conducted with individuals having migration experience. There are quite a few studies conducted with individuals having exile experience despite the fact that this experience has more severe results for sufferers. When forced migrants and voluntary migrants were compared, it was found that forced immigrants reported more war-related traumas and pre-migration onset of Posttraumatic Stress Disorder (PTSD) than those who voluntarily migrated (Rasmussen et al., 2012). In a meta-analysis of studies with immigrants, high levels of depression, anxiety, and PTSD were found in detainees during and after the migration (von Werthern et al., 2018). Therefore, exile/forced migration is not only including changing land, but also suffering different types of trauma. For instance, most of them suffer a loss of the loved one during the journey of changing the country (Durak, Senol-Durak, Sakiroglu & Faigov 2019; Nickerson et al., 2014). Additionally, recent life struggles such as social life, unemployment, settlement problems make it challenging to overcome difficulties (Teodorescu, Heir, Hauff, Wentzel-Larsen, & Lien, 2012). Individuals

are experiencing additional trauma during the journey of changing land influence more negatively.

Forced migration and exile are considered life experiences including several psychological consequences involving adaptation problems to post-traumatic stress disorder (PTSD). Higher PTSD prevalence (82%) was reported among individuals with forced migration (Teodorescu et al., 2012). On the other hand, the psychological consequences of forced migration/exile have been less likely to be examined among older adult immigrants despite the fact that they influence more than adults. For instance, in a study comparing anxiety among adult and older adult Korean immigrants, the anxiety scores of individuals aged 65-94 were significantly higher than those aged 18-64 (Woo, Lee, & Hong, 2014).

Psychosocial changes in old age leave the older adults vulnerable to several psychological problems such as depression, anxiety disorder (Woo et al., 2014) and PTSD (Park, Lee, & Jun, 2018). Among those disorders, PTSD is highly associated with psycho-social struggles or changes in life. It is including symptoms such as hyperarousal, avoidance, unwanted memories, and re-experiencing symptoms with mood and thinking style changes associated with recent life stress (Foa et al., 2015). In PTSD literature, the type of trauma and the number of traumas are mentioned to be associated with PTSD symptoms. For instance, immigrant individuals with a higher amount of trauma had higher PTSD and emotional distress scores (Carswell, Blackburn, & Barker, 2011). Similarly, a positive relationship between the amount of trauma and PTSD was found among refugees (Teodorescu et al., 2012). Regarding the type of trauma, 25% of Mandeian refugees who experience trauma and loss of the loved one had elevated scores from PTSD and they had greater difficulty to adjust new society and support loss (Nickerson et al., 2014). Researchers evaluated this difference as a “dual impact” of loss and trauma (pp. 107). Those studies conducted with immigrant populations and comparison with community samples are not included. Therefore, whether individuals dealing with exile/deportation trauma and other trauma are different from each other regarding PTSD symptoms is not known.

Considering the increase in the older adult population in the world, it is thought that the studies conducted with older individuals will make it valuable to understand the bio-psycho-social problems in this group. Psychological consequences of exile and deportation among older adults have less likely to be examined in the literature despite the fact that older adults are the most adversely affected by migration or deportation process (Woo et al., 2014). Also, a higher

number of traumatic experiences among migrated individuals reported (Teodorescu et al., 2012). Whether older adults having deportation/ forced migration experiences are different from older adults suffering other trauma types are questioned. In the literature, it is assumed that migration experience with other trauma experiences would make a difference in PTSD symptoms. In the present study, it is aimed to compare PTSD frequencies among the Ahiska Turks (who are the community to be exposed to various deportation, forced migration and war traumas within 45 years) with Turkish older adults suffering from other trauma types.

Hypotheses of the Present Study

Five hypotheses are established to examine the differences between the experience of an exile or forced migration and other types of trauma.

Hypothesis-1: The Ahiska Turk older adults exposed to an exile (exile in 1994) would report more PTSD symptoms than those exposed to forced migration(s) (H1).

Hypothesis-2: The Ahiska Turk older adults exposed to an exile with forced migration would report more PTSD symptoms than Turkish older adults exposed to any other types of trauma (H2).

Hypothesis-3: The Ahiska Turk older adults exposed to forced migration(s) would report more PTSD symptoms than Turkish older adults exposed to any other types of trauma (H3).

Hypothesis-4: The older adults exposed to multiple traumas would report more PTSD symptoms than those exposed to single trauma (H4).

Method

Traumatic Events Subject to Research

Ahiska Turks have experienced an exile and a forced migration two times with 45 years apart (in 1944 and 1989). All of the Ahiska Turks older adults were exposed to an exile in 1944, and some of them were exposed to forced migration after the horrible massacre in the Fergana Valley in 1989.

The traumatic events that constitute the core idea of the present research took place in 1944 and 1989. The first traumatic event was the exile of the Ahiska Turks by the Russian leader Stalin in 1944. The second traumatic event is the forced migration of Ahiska Turks living in the Fergana Valley, after a turmoil in the Fergana district of Uzbekistan.

First, the journey of the exile that Ahiska Turks were exposed started on the night of November 15 in 1944 and lasted for thirty days under harsh winter conditions, with many casualties. Since the primary purpose of the train wagons used during exile is animal transport, these wagons are not suitable for human transportation. For this reason, the losses in the exile journey under military control and the harsh winter conditions increased.

Second, a massacre took place in the Fergana district of Uzbekistan. The houses of Ahiska Turks were marked and burned and many of them were injured or killed. They had to migrate to Azerbaijan, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Ukraine.

Participants

Data were collected from 576 traumatized older Ahiska Turks and 421 traumatized Turkish older adults. All participants were 60 years or older. One hundred and ninety-one participants (% 19.2) were Ahiska Turks exposed to a dramatic exile in 1944. Three hundred and eighty-five participants (% 38.6) were also Ahiska Turks, who born on the territory of the country of immigration after the exile of their parents, and they themselves were immigrants thereafter. Four hundred and twenty-one participants (% 42.2) were Turkish older adults. More detailed information about the participants is shown in Table-1.

Table-1: The demographic characteristics of the participants

	Ahiska Turk Olders <i>~ Exposed to 1944 Exile ~</i>		Ahiska Turks Olders <i>~ Not Exposed to 1944 Exile~</i>		Turkish Olders	
	<i>F</i>	<i>%</i>	<i>F</i>	<i>%</i>	<i>F</i>	<i>%</i>
<i>Gender</i>						
Women	93	48.7%	161	41.8%	219	52.0%
Men	98	51.3%	224	58.2%	202	48.0%
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
<i>Age</i>	79.75	4.50	63.49	3.25	67.20	6.15
<i>Income</i>	2140	1087	2624	1563	3642	2980

Measures

Demographic Information Form

The form included personal characteristics (e.g., age, marital status, etc.) or forced migration/deportation related variables (e.g., loss).

Posttraumatic Diagnostic Scale for DSM-5 (PDS-5)

The scale is a revised version of Foa's (1995) previous measure of PTSD based on DSM-V (Foa et al. 2015). The scale evaluates the level (severity) of trauma symptoms based on the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders DSM-IV. ., 2015). Before the scale questions are directed to the participants, a list is made to understand the type of trauma, and whether the trauma contains threats, sexual abuse - violence or serious injury / injury is screened. PTSD-5, consisting of 20 items, is a 5-point Likert-type scale to evaluate Posttraumatic Stress Disorder (0-4). The internal consistency of the original form ($\alpha = 0.95$) and test-retest reliability (.90) were high (Foa et al., 2015). It is stated that PTSD can be mentioned in individuals if the scores obtained from the scale are 28 and above. The results obtained from the standardization study on Turkish culture support the high internal consistency of the scale ($\alpha = 0.90$) (Durak, Senol-Durak, Sakiroglu, unpublished publication).

Procedure

Ethical approval of the study was taken from Bolu Abant Izzet Baysal University, Human Research Ethics Committee. In order to reach the Ahiska Turks who have exile experience, the Union of World Ahiska Turks (DATUB) headquarters was contacted and give support to meet with Ahiska Turk older adults. The participants were informed that participation in the research is voluntary; the confidentiality was maintained. It took 20-30 minutes to complete questionnaires.

Results

The Frequencies of the Traumatic Events

The frequencies of different types of the traumatic events in groups were examined. Of every 100 Ahiska Turk older adults, 80.73 participants (N = 465) reported military trauma and 36.46 participants (N = 210) reported physical violence. Other traumatic experiences, respectively: Serious illness (N = 139, 24.13%), natural disasters (N = 72, 12.50%), serious accident (N = 67, 11.63%), just migration (N = 62, 10.76%), significant losses¹ (N = 29,

¹ Significant losses = Infertility, divorce, loss of relatives, unexpected-sudden death of relatives, loss of organs, bankruptcy, or deprivation of education, etc.

5.03%), childhood abuse (N = 9, 1.56%), sexual abuse - violence (N = 4, .69%), and torture (N = 3, 0.52%)(see Table-2).

Of every 100 Turkish older adults, 43.94 participants (N = 185) reported serious illness and 43.23 participants (N = 182) reported natural disasters. Other traumatic experiences, respectively: Serious accident (N = 130, 30.88%), physical violence (N = 74, 17.58%), significant losses (N = 43, 10.21%), military trauma (N = 36, 8.55%), sexual abuse - violence (N = 19, 4.51%), childhood abuse (N = 18, 4.28%), and torture (N = 7, 1.66%) (see Table-2).

Table-2: The frequencies of the traumatic events

<i>Ahiska Turk Older Adults</i>			<i>Turkish Older Adults</i>		
	F	%		F	%
Military Trauma	465	80.73%	Serious Illness	185	43.94%
Physical Violence	210	36.46%	Natural Disasters	182	43.23%
Serious Illness	139	24.13%	Serious Accident	130	30.88%
Natural Disasters	72	12.50%	Physical Violence	74	17.58%
Serious Accident	67	11.63%	Significant Losses	43	10.21%
Just Migration	62	10.76%	Military Trauma	36	8.55%
Significant Losses	29	5.03%	Sexual Abuse - Violence	19	4.51%
Childhood Abuse	9	1.56%	Childhood Abuse	18	4.28%
Sexual Abuse - Violence	4	0.69%	Torture	7	1.66%
Torture	3	0.52%			

Differences on PTSD Symptoms

A one-way analysis of variance (ANOVA) was performed on PTSD scores to test the first three hypotheses. The results were significant $F(2, 994) = 14.32, p = 7.39^{e-7}$. According to the Bonferroni post-hoc comparison results;

- Ahıska Turk older adults exposed to an exile ($M = 23.22$, $SD = 13.01$, $N = 191$) reported more PTSD symptoms than Ahıska Turk older adults exposed to forced migration(s) ($M = 19.43$, $SD = 11.76$, $N = 385$) (mean difference = 3.80, $p = .005$) (H1).
- Ahıska Turk older adults exposed to an exile ($M = 23.22$, $SD = 13.01$, $N = 191$) reported more PTSD symptoms than Turkish older adults exposed to any other types of trauma ($M = 16.95$, $SD = 15.15$, $N = 421$) (mean difference = 6.27, $p = 3.86 \times 10^{-7}$) (H2).
- Ahıska Turk older adults exposed to forced migration(s) ($M = 19.43$, $SD = 11.76$, $N = 385$) reported more PTSD symptoms than Turkish older adults exposed to any other types of trauma ($M = 16.95$, $SD = 15.15$, $N = 421$) (mean difference = 2.48, $p = .029$) (H3) (see Figure-1).

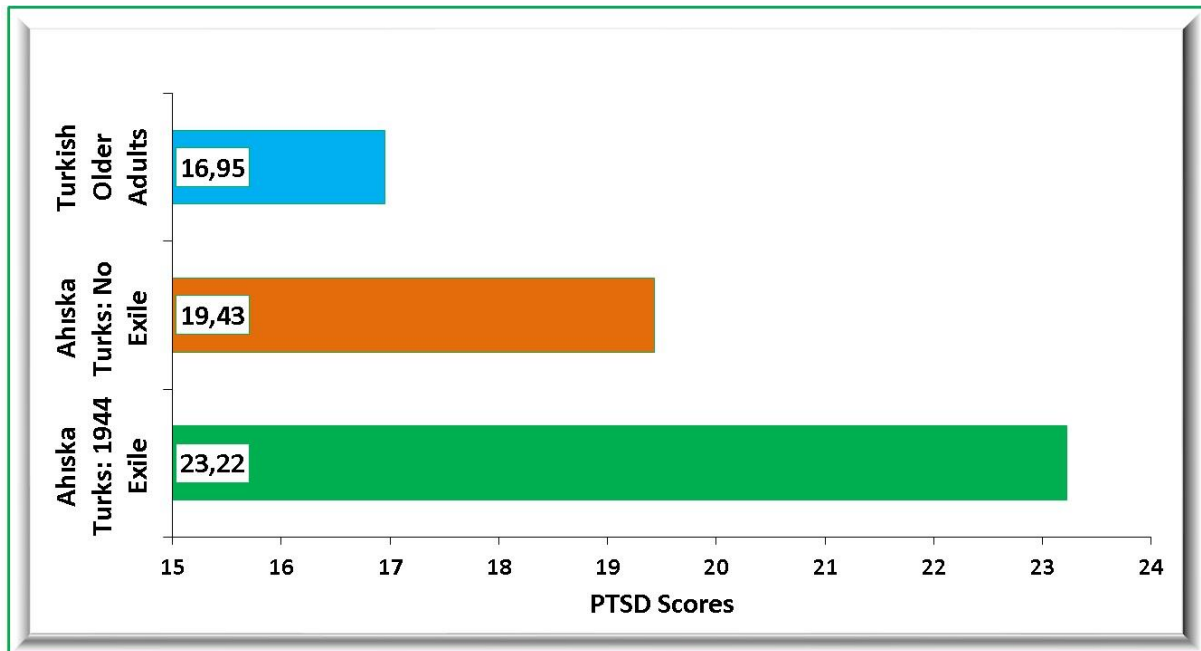

Figure-1: Group differences in PTSD scores

An independent samples t-test was conducted to test the last hypothesis stating that the older adults exposed to multiple traumas would report more PTSD symptoms than those exposed to single trauma. The results demonstrated that older adults exposed to multiple traumas ($M = 21.34$, $SD = 13.24$, $N = 503$) reported more PTSD symptoms than older adults exposed to single trauma ($M = 16.84$, $SD = 13.79$, $N = 494$); $t(995) = 5.26$, $p = 1.74 \times 10^{-7}$ (H4).

Discussion

Psychosocial changes in old age and effects on psychological well-being have been mentioned in the literature. Aim of the present study to evaluate the relationship between the number and types of traumatic experiences and PTSD scores.

Compared to Ahiska Turk older adults having exile or forced migration, those who had exile experience had higher PTSD scores. Exile is quite a laborious process that individuals are unable to return back to the homeland. Also, the exile journey of Ahiska Turks lasted 30 to 40 days; therefore, exiled individuals reported higher scores of unwanted intrusive memories, avoidance, hyperarousal and re-experiencing symptoms about the past event.

Compared to exile/forced migration trauma and other trauma, Ahiska older adults reported more PTSD symptoms than Turkish older adults suffering from other trauma types. Results confirmed earlier studies (Nickerson et al., 2014). Also, higher scores were seen among individuals having multiple traumatic experiences compared to a single traumatic experience. Similar results were reported in the literature (Carswell et al., 2011; Teodorescu et al., 2012).

Further studies associated with trauma and PTSD among immigrants would help professionals to develop adjustment strategies. Also, assessment of risk factors and resiliency factors related to trauma experiences are suggested (Carswell et al., 2011). For instance, developing a screening instrument about the trauma associated with deportation/exile experiences and other life struggles are valuable to evaluate (Nickerson et al., 2014). Also, likewise suggested by Teodorescu et al. (2012), integrated treatment models including migration and other traumatic events, are needed in clinical practice.

Acknowledgment: This research was supported by a grant from The Scientific and Technological Research Council of Turkey, TUBITAK (Project No: SOBAG-115R077).

References

- Carswell, K, Blackburn, P, & Barker, C. (2011). The relationship between trauma, post-migration problems, and the psychological well-being of refugees and asylum seekers. *International Journal of Social Psychiatry*, 57, 107–19.
- DeGenova, N. (2013). Spectacles of migrant ‘illegality’: The scene of exclusion, the obscene of inclusion. *Ethnic and Racial Studies*, 36(7), 1180–98.
- Durak, M., Senol-Durak, E., Sakiroglu, M., & Faigov, O. (2019). The Psychological Effects of the Losses in Exile Experiences: A Qualitative Research. 2nd International Congresses on New Horizons in Education and Social Sciences (ICES - 2019) Proceedings Book
- Durak, M., Senol-Durak, E., & Sakiroglu, M. (unpublished manuscript). The Psychometric Properties of the Turkish version of the Posttraumatic Diagnostic Scale for DSM–5. Unpublished manuscript.
- Foa, E. B., McLean, C. P., Zang, Y., Zhong, J., Powers, M. B., Kauffman, B. Y., Rauch, S., Porter, K., & Knowles, K. (2015). Psychometric Properties of the Posttraumatic Diagnostic Scale for DSM–5 (PDS–5). *Psychological Assessment*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/pas0000258>
- Migreurop, R., & Clochard, O. (2012). *Atlas des migrants en Europe: Géographie critique des politiques migratoires européennes*. Armand Colin.
- Nickerson, A., Liddell, B.J., Maccallum, F., Steel, F., Silove, D., & Bryant, R. (2014). Posttraumatic stress disorder and prolonged grief in refugees exposed to trauma and loss. *BMC Psychiatry*, 14, 106-117.
- Park, S., Lee, Y., & Jun, J. (2018). Trauma and depression among North Korean refugees: the mediating effect of negative cognition. *International journal of environmental research and public health*, 15(4), 591.
- Perez, R. M. (2016). Lifelong ambiguous loss: The case of Cuban American exiles. *Journal of Family Theory & Review*, 8(3), 324-340.
- Rasmussen, A. et al. (2012.) Onset of posttraumatic stress disorder and major depression among refugees and voluntary migrants to the United States. *Journal of Traumatic Stress*, 25(6),

- Teodorescu, D.-S., Heir, T., Hauff, E., Wentzel-Larsen, T. & Lien, L. (2012). Mental health problems and post-migration stress among multi-traumatized refugees attending outpatient clinics upon resettlement to Norway. *Scandinavian Journal of Psychology* 53, 316–332.
- von Werthern, M., Robjant, K., Chui, Z., Schon, R., Ottisova, L., Mason, C., & Katona, C. (2018). The impact of immigration detention on mental health: a systematic review. *BMC Psychiatry*, 18(1), 382.
- Woo, H., Lee, K. H., & Hong, Y. J. (2014). Age Differences in Stressors, Coping Resources, and General Well-Being Among Korean Immigrants. *Journal of Social Service Research*(ahead-of-print), 1-14.

KUTSAL KİTAPLARI OKUMA YÖNTEMLERİNDEN MODERNİZMİN ELEŞTİRİSİ

Mehmet MİRİOĞLU

Orta Doğu Teknik Üniversitesi - Matematik Bölümü

ÖZET

Okuyan kişinin biliş seviyesine, yaşantısına ve okunan metnin tarihsel altyapısına bağlı olarak metinlere farklı zamanlarda farklı anlamlar yüklenmektedir. Dönem içerisinde metnin kendinde anlamını kaybetmesi problemi kutsal kitapları okurken karşımıza daha yoğun bir şekilde çıkmaktadır, zira yazıldıkları dil ve dönem itibarıyla anlam değişikliğine çok müsait durmaktadırlar. Makalenin ilk bölümünde, bahsedilen anlam kayıplarını en aza indirmeye çalışan tarihselcilik ve modernizm temel tanımlarıyla ele alınmış ve bu iki ekolün görelilik/evrensellik tartışmalarındaki konumu analiz edilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında teknolojik ve bilimsel ilerlemelerin ışığında kutsal kitabın ancak modern bir bakış açısıyla ve tarihsel kaynaklardan bağımsız anlaşılabilceğini savunan modernizm, tarihsel bir metni tarihten koparması hasebiyle örneklerle eleştirilmiştir. Makalenin bu bölümünde dil-anlam ilişkisine tarihsel perspektifle yaklaşılmış ve İslam örneği üzerinde, metinleri tarihten soyutlayan anlama yöntemlerinin eksikliği gösterilmiştir. Dilsel gelişimin tarihten, hitap edilen kitlenin biliş düzeyinden ya da metnin ortaya çıktığı kültür ve olaylardan bağımsız incelenemeyeceği, bağımsız incelendiği durumda ortaya çıkan çelişkiler gösterilerek açıklanmıştır. Çalışmanın son kısmında ise modernist anlama yöntemlerine alternatif olarak görülen tarihselcilik yönteminin de dinsel bakış açısıyla tutarlı olarak savunulamayacağı, tarihsel kaynaklar arası gerilimler üzerinden örneklenmiş ve alternatif anlama yöntemi olarak felsefi antropolojik yöntem ortaya konmuştur. Yöntem olarak tarihselciliğe benzeyen bu görüş, herhangi bir metne alternatif anlamlar arasından anlam verebilmek için o metni ne tarihten koparmak ne de ona doğa-üstülük atfetmek gerektiğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler : Tarihselcilik, Modernizm, Felsefi Antropoloji.

1 - Giriş

Kutsal kitapların nasıl okunması ve yorumlanması gerektiği konusunda tartışmalar yüzyıllarca süregelmış ve günümüzde de devam etmektedir. Kutsal kitapların, dinin tamamını anlamak için tek ve yeter kaynak olabilip olamayacağı tartışması farklı okuma yöntemlerine, dinin çeşitli farklı yorumlarına ve kişilerin görüşleri çevresinde şekillenen cemiyetlere yani din ayrılıklarına sebep olmuştur. Tam bu noktada teker teker cemiyetlerin kutsal kitaplardan ne anladığı ve dini nasıl yorumladığından çok tüm bunların arkasında yatan ana yöntemleri incelemek faydalı olacaktır. Zira yüzlerce farklı yoruma rağmen bu yorumların çıkış merkezleri üç farklı başlığa indirgenebilir:

Katı Modernist Okuma: Bizatihi Tanrı tarafından yollanan kutsal kitap, dini tümüyle anlamak için tek başına yeterlidir. Kutsal kitabı anlamak için gereken döneme dair bilgilerden dinin gerekliliklerine kadar kutsal metni anlamak için ihtiyaç duyduğumuz her fikre sadece kutsal kitap araştırmalarıyla ulaşılabilir. Bunlara ek hiçbir tarihsel kaynağa ve yoruma ihtiyaç yoktur ve hepsi terk edilmelidir. İhtiyaç yokluğundan ziyade bu kaynaklar dinen çok sayıda hatalı bilgi ve sapkınlık içermektedir ve uygulanmaları bile dinen yanlıştır.

İlmli Modernist Okuma: Tanrı tarafından yollanan kutsal kitap dinen uygun bir hayat yaşamak ve Tanrı'nın mesajlarını doğrudan almak konusunda yeterlidir. Fakat kimi tarihsel kaynaklar var olan mesajları anlamamızda yardımcı olacaktır. Kutsal kitabın mesajları ve gereklilikleri ile çelişmediği sürece bu kaynakları uygulamakta veya kutsal kitabı yorumlarken destekleyici veri olarak kullanmakta bir problem yoktur. Tanrı'nın istediği gibi bir hayat sürmek ve takdirini kazanmak için kutsal kitap yeterlidir fakat tarihsel kaynakların (hadisler, tefsirler vs.) doğrudan terk edilme zorunluluğu yoktur.

Tarihsel Okuma: Kutsal kitaplar dinen gereklidir fakat dini yaşama biçiminin evrenselliğini anlamak için yeterli değildir. Kutsal kitaplar tarihsel bir metin olmasına rağmen sunduğu yaşam biçimi tarih-üstüdür. Bu tarih-üstü ve evrensel mesajları anlamak içinse kutsal kitabın indiği dönemde yaşanan olaylara, o olaylar karşısında kutsal kitabın yollandığı peygamberin söz ve yaşantısına, hatta bu metni çeşitli yöntemlerle analiz eden din adamlarının usul ve yorumlarına da ihtiyaç duymaktayız. Bunlar olmadan oluşturulan herhangi bir dini yaşama biçimi eksik ve yetersiz olacaktır.

Bu yorumlar ışığında her ne kadar tüm dinlerin analizi yapılabilecek olsa da, şu anki koşullarda bu kitabın hitap ettiği toplum çerçevesinde bahsi geçen yöntemlerin analizi yalnızca İslam ışığında gerçekleşecektir. Bilinmelidir ki burada Kur'an, hadisler ve tefsirler ışığında gerçekleştirilecek analizin bir benzeri tüm dinlerin metinleri, cemiyetleri ve yorumları için gerçekleştirilebilir.

Bahsedilen yöntemlerin analizine girmeden önce tüm bu ekollerin ortak yanından söz etmeliyiz. Zira kutsal kitaba göreli anlamlar atfetmeye dayanan göreli-okuma yönteminin aslında bu yöntemlerle özdeşleştirilmemesi gerekmektedir. Sadece yukarıdaki açıklamalara bakarak bu yöntemlerin yanlış anlaşılması ve verilmek istenen mesajın tam olarak aktarılmaması mümkündür. Örneğin tarihsel okuma yönteminin açıklamasına bakarak bu yöntemin, kutsal kitabın okunduğu döneme göre farklı mesajlar vereceği anlaşılmamalıdır. Yahut modernist yaklaşımda ileride bahsedeceğimiz kimi açıklamalar “Modernist okuma yönteminde kutsal kitabın ilkeleri, okuyan kişiye ve okunan bölgenin kültürüne göre farklı yaşama biçimleri sunmaktadır.” gibi göreli bir metin okuması olarak görülmemelidir. Tam da bu sebeple göreli metin okumasına değinmemiz gerekmektedir.

Aslına bakılırsa her ne kadar azınlık olsa da kutsal kitabın evrensel değil dönemsel olduğunu, Tanrının tüm insanlığa aynı hükümleri değil her dönem için farklı hükümleri verdiğini hatta her insana aynı mesajları değil okuyan kişinin biliş düzeyine göre farklı mesajlar sunduğunu savunan görüşler de mevcut. Bu görüşe göre dini metinlerin mutlak olduğunu iddia edenler, dini metinlerin mutlak olduğu sayılıtısıyla yola başlamaktadır. Ama dini metinler mutlak değilse dini metinlerin, kendilerinin mutlak olduğuna dair söylemleri de mutlak olmayabilir. Kısacası dini metinler göreli olabilir ve onların aslında savunduğu ifade “okuyan kişinin çıkardığı anlama göre yaşayış tarzını şekillendirmek” olabilir. Peki, bu tür bir göreli-dini-metin-okuma ekolü tutarlı bir şekilde savunulabilir mi?

Öncelikle Tanrı'nın sıfatları ile göreli-okuma ekolü arasındaki gerilimden bahsedilmelidir. Zira bahsedilen okuma yöntemleri kutsal kitabın yargılarından ve kitabı gönderdiği iddia edilen Tanrı'nın sıfatlarından bağımsız değerlendirilemez. O halde göreli-okuma ekolünü Tanrı'nın amaçları, zaman-üstülüğü ve mutlak bilgisi çerçevesinde de incelememiz gerekir. Geleneksel inanış çerçevesinde Tanrı zamandan bağımsız olan ve her şeyi bilip her şeye gücü yeten varlıktır. Aynı Tanrı, kutsal kitap yollayarak tüm insanlara yol gösteren bir kaynak hazırlama gayesindedir. Tüm bunlara ek olarak insanları, onların özelliklerini ve bilişsel düzeylerini yaratan varlık olarak kabul edilir. Tanrı'nın bu mutlaklığı, zamandan bağımsızlığı ve

yanılmazlığı çerçevesinde tüm insanlara yolladığı metinde herkesin farklı bir anlam çıkarmasını istemesi makul bir görüş gibi gözükmüyor çünkü böyle bir durumda Tanrı'nın amaçları muğlak ve anlaşılmaz hale geliyor. Eğer kişi, doğduğu zaman, mekân ve yetiştirilme tarzıyla Dünya'yı algılayış biçimine göre kutsal kitaptan ne anlıyorsa onları gerçekleştirmesi bekleniyorsa kutsal kitabın, kişinin yaşayış biçimine bir yaptırımda bulunması imkânsız hale gelecektir. Zira eğer kutsal kitaptan herkes anladığını uygulamalıysa, insanların hâlihazırda kabul ettiği görüş ve düşünceleri anlama eğiliminde olacakları düşünülebilir. Böyle bir metin okuması ise, kişinin düşüncelerinin Tanrı'nın kabul edeceği yaşam biçimine yakınsamasını sağlamak bir kenara ortada Tanrı'nın kabul edeceği bir yaşam biçimi bırakmamaktadır. Tanrı'nın amacı insanlara yol gösteren bir araç ortaya sunmaksa, zaman-üstü ve mutlak bilgili olduğu için tüm insanlık tarihini bilecek konumdaysa yollayacağı kitabın evrensel olması hem imkân dâhilinde hem de en makul olan seçenektir. Göreli-metin okuması yaptırımda bulunan ve değişim sağlayan değil; kişinin dönem ve yaşadığı kültür çerçevesinde sahip olduğu düşüncelere destekleyici bir kutsal metin örneği sunmakta ve bu durum Tanrının sıfatlarıyla bahsedilen yöntem arasında gerilim oluşturmaktadır. Kısacası yalnızca hitap edilen ve algılayan kişinin bulunduğu durumu inceleyerek ortaya atılan bu yöntem hitap eden varlığın özellikleriyle metin arasındaki durumu analiz etmediği için problemlidir.

Tanrı'nın sıfat ve maksatlarıyla var olan gerilime ek olarak bu anlama tarzının kişilerin dini yaşamasını olanaksızlaştırdığından bahsedilmelidir. Üzerinden yüzyıllar geçmiş bir metnin o dönem için geçerli kurallarından ve o dönem için sunduğu ideal olduğu iddia edilen yaşayış biçiminden bahsediyorsak göreli-dini-metin-okuma tarzı anlam karışıklığı ikilemlerinde çeşitli problemler yaşar. Örneğin kullanılan mecazlardan hem X hem de Y anlamı çıkıyorsa ve kişi algılayış tarzıyla bu ikisinin arasında tercih yapamıyorsa asıl sıkıntı kutsal kitabın göreli okunmasından kaynaklanır. Yani yaşayış tarzı konusunda kişi iki alternatif görüş arasında kaldığında bir tercih yapamaz zira kutsal kitabın göreli olduğunu düşünecektir. Örneğin III. Teoloji Sempozyumu'nda yaptığım konuşmadan sonra karşılaştığım dindar bir vatandaş tarafından "zina" kelimesinin Allah'a şirk koşmak gibi bir anlam da ifade ettiğini ve dolayısıyla aslında evlilik dışı cinsel ilişkiyi kutsal kitabın yasaklamadığını savunmuştu.¹ Böyle bir durumda göreli okuma biçimine göre o kişinin evlilik dışı cinsel ilişkinin yasaklanıp yasaklanmadığına dair iki alternatif görüşü bulunmaktaydı. Bu durumda bu kutsal kitabın

¹ Mehmet Mirioğlu, "Ahlak ve Ateizm Sorunsalı", III. Teoloji Sempozyumu, Düşünbil Dergisi, İzmir, 24-25 Ekim 2015.

yaşayış biçimine göre hangisinin daha makul olduğuna nasıl karar verilecekti? Görelî-Okuma-Metodu iki alternatif anlam arasında çıkmazda olan sayısız problemde neyin tercih edilmesi gerektiği hakkında suskun kalır ve bu suskunluk işin özünde inançlı kişiyi eylemsiz kılacaktır. Kısacası bu tür ikilemelerde kutsal kitaba göre yaşamak imkânsızlaştığından bu okuma biçimi tercih edilebilir değildir.

Bununla birlikte Tanrı'nın varlığı, cennet ve cehennemin varlığı gibi konularda da görelî-okuma biçimi çeşitli sıkıntılara girmektedir. Zira “Kutsal kitaba göre Tanrı'nın olmadığını çıkardım. Dolayısıyla Tanrı yokmuş gibi yaşayacağım.” gibi ekstrem bir iddia karşısında bu okuma biçiminin yapacak pek bir şeyi yoktur. İşin garip tarafı Tanrı için olmasa bile cennet-cehennem için kişilerin kutsal kitaplardaki cennet ve cehennem tasvirinin metaforik bir tasvir olduğunu iddia eden yeni dönem modernist söylemler yaygınlaşmaktadır.² Bu tür, dinin temel taşlarını imha eden yorumlara yol açabildiğinden bu okuma tarzı tercih edilebilir gözükmemektedir.

Ayrıca kutsal kitap yalnızca yaşama biçimi konusunda değil Tanrı'nın doğası, evrenin yaratılışı ve benzeri konularda da çeşitli iddialarda bulunmaktadır ve bu iddialardan da birden fazla yorum çıkarılabilmektedir. Evrenin varoluşunun altı günde gerçekleştiğini iddia eden ayetlerden gerçekten altı günlük bir yaratımın olduğunu çıkaran da kutsal kitaptaki gün kavramının “dönem” kavramına işaret ettiğini ve dolayısıyla evrenin altı günde değil altı dönemde oluştuğunu savunan kişiler de aynı ayetlere atıf yapmaktadır.³ Yaşayış tarzı bakımından herkesin kendi anladığı şeyi uygulaması bir yere kadar kabul edilirken görelî-okuma tarzı bu alternatif nesnel görüşler arasında tercih yapmayı imkansızlaştırır. Şüphesiz evren hem altı günde hem de milyonlarca yıl süren altı dönemde yaratılmış olamaz. Bu sebeple görelî-okuma biçimi bir yerde terk edilmek zorundadır.

Bunlar dışında değinilmesi gereken bir diğer nokta kutsal kitabın kendisinde yer alan kimi ifadelerin de görelî-okuma ekolüne karşı kullanılabilmesidir. Zira bir metni okuma yöntemi o metnin içerisindeki kimi yargılardan da bağımsız olamaz. Eğer bahsi geçen metot herkesin algıladığı şekilde o metni incelemesi ve uygulaması gerektiği yolundaysa ve bu metin evrensellik ve tarih-üstülük algısını yaratmaya müsait bir metinse ortadaki gerilim barizdir. Bu

² Buna benzer savunulardan bir tanesi için bkz. Behlül Tokur, “Kuran’da Soru Kalıpları ve Metaforlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum, 2011, s. 112 .

³ A'râf, 54. Hûd, 7. Furkân, 59. Secde, 4. Kâf, 38. Hadîd, 4.

gerilim, kişinin evrensellik algısına kapıldığı anda ne yapacağını bu metotla belirlenemeyecek oluşudur. Böyle bir durumda eğer evrensellik seçilebilirse bu sefer görelî-okuma yöntemiyle çelişki yaşanır; eğer evrensellik seçilemezse bu durumda görelî-okumanın bahsettiği “Kişi bulunduğu dönem ve şartlar itibarıyla algıladığını uygulasin” fikrinden feragat edilmiş olunur çünkü kişinin anladığı yöntem evrenselliştir, görelî-okuma anlaşılanın uygulanması gerektiğini söyler ve buna rağmen evrensellik seçilemez. Özellikle İslam’ın kutsal kitabı olan Kur’an’da hitap ettiği kitlenin tüm insanlık oluşu veya ana amaçlarının tarih-üstü olması gibi çok sayıda örnek bize evrensellik algısına açık kapı bırakmaktadır. Durmuş Ali Karamanlı’nın *Tarihsellik ve Evrensellik Bağlamında Kur’an Hitabının Tabiatı* adlı tezinde bu duruma şu şekilde açıklık getirmiştir:

(...) Ayetler incelendiğinde bu hitabların indiği dönemdeki insanlara özel olduğuna ve diğer dönemdekilerin hitabın dışında bırakıldığına dair hiçbir niyet ve kasd bulunmamaktadır. Kur’ân’da insanlığa işaret edilen kapsamlı kelimelerin özellikle kullanılması, ilâhî hitabın bütün insanlığa yönelik olduğunu gösterir: İnsanlar anlamına gelen "nâs" kelimesi Kur’ân’da 340 defa söylenmiştir. "Ey insanlar!" anlamına gelen ifade Kur’ân’da on dokuz defa kullanılmıştır. “Ey insanlar” şeklinde yapılan hitapların tamamında bütün insanlığı ilgilendiren evrensel konular ele alınmıştır.⁴

Yani “herkes kendi anladığı şekilde yaşasın” görüşüne en büyük darbe iç tutarsızlıktan gelmektedir. Bazı kişiler kutsal kitaptan “herkes kendi anladığını değil mutlak olan ve kurtuluş yolu olan tek yaşayış tarzını yaşasın” anlamını çıkarmaktadır. Bu durum kutsal kitabın görelî yaşam tarzını savunduğunu iptal etmektedir. Yani kutsal kitap muğlak anlamlar içeriyorsa ve bu anlamlardan biri kutsal kitabın muğlak olmadığıysa bu görüş kendi içerisinde çelişki yaşamaktadır.

Sonuç olarak “kutsal kitaptan kim ne anlıyorsa ona göre bir yaşam tarzı belirlesin” görüşüyle özetlenebilecek görelî-okuma tarzına verilen yanıtları şu şekilde sıralamak mümkündür:

⁴ Durmuş Ali Karamanlı, *Tarihsellik ve Evrensellik Bağlamında Kur’an Hitabının Tabiatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 34

a) Kutsal kitabın gönderilme amacı bir toplumsal yaşayış rehberi sunmakken, okuyan kişinin anladığı anlama göre yargılanacağı fikri kutsal kitapları yol gösterici rehber olmaktan çıkartıp “herkesin kendi fikrini destekleyeceği kaynak” konumuna sokmaktadır.

b) Okurken iki ahlaki anlam arasında kalınması durumunda bu okuma tarzı seçim yapmayı imkânsızlaştırır zira bu yöntem seçim yapmak için akla yatkın bir ölçüt sunmaz.

c) Dinin temel taşlarını imha edecek yorumların da kutsal kitap tarafından savunabileceğini gösterdiğinden tehlikeli bir yorumdur. Kimi kişiler kutsal kitabın Tanrı tasavvurunu metaforik olarak yorumlayabilir.

d) Kutsal kitap sadece bir yaşayış rehberi veya ahlaki kurallar bütünü değildir. Anlam karışıklıkları nesnel ve ikisi aynı anda gerçek olamayacak alternatif evren ve yaratılış süreçlerinde iki yorum birden kabul edilemez.

e) Göreli olarak o dönemin o dilinde ne anlaşılıyorsa onun yapılması gerektiğini savunan görüş kutsal kitabın mutlak olduğu görüşüne açık kapı bırakır. Bu da göreli-okuma görüşünün kendi içerisinde iç çelişki oluşturabileceğini gösterir.

Kısacası kutsal kitabın yargılarının algılanmasında evrenselliğe bırakılan açık kapı; kutsal kitabın muhatapları ve bahsi geçen mevzuların tarih-üstütlüğü; Tanrı’nın amaçları ve sıfatlarıyla göreli-okuma yönteminin uyumsuzluğu bahsedilen evrensellik ekolüne karşı oluşan ekolün en önemli problemlerine eklenebilir. Tüm bu noktalar ışığında ulaşacağımız sonuç tarihsel okuma yöntemlerinin de modernist yaklaşımların da evrensel mesajlar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğidir.

2 - Modernist Ekolün Motivasyonları ve Eleştirisi

Kutsal kitabın mutlak kudretli bir yaratıcının ürünü ve eksiksiz olmasından yola çıkarak bu metnin evrenselliğinin hiçbir kaynağa ihtiyaç duyulmadan açıklanabileceğini savunan katı modernist okuma ekolü, herhangi bir hadise tefsire veya ilmihale ihtiyaç duyulmadığını iddia etmektedir. Hatta bununla da kalmaz, bu kaynakların bir kısmının şahsi menfaatlerce oluşturulduğunu ve dolayısıyla dinin özünü bozduğunu, ihtiyaç duyulmaması bir kenara uygulanmasının dinen problem yaratacağını da savunmaktadır. Kutsal kitap her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten Tanrı tarafından gönderilmişse ve gönderilme amacı insanları bütünsel bir yaşam biçimine yaklaştırmaya çalışmaksa bu yaşam biçimine bu kaynakla ulaşılabilmelidir. Zira Tanrı’nın bir kitabı eksik veya anlaşılmaya açık bırakması bahsedilen amaca ulaşmakta

çeşitli anlaşmazlıklar yüzünden sorunlara yol açar. Dinin asıl kaynağı bu ekole göre sadece ve sadece Tanrı tarafından yollanan kutsal kitap olabilir. Kolektif bir çalışmanın eseri olan “Uydurulan Din ve Kur’andaki Din” eserinde bu görüşün arkasında yatan motivasyon şu şekilde açıklanmıştır:

“Dinin kaynağı nedir?” sorusuna vereceğimiz cevap, bizim dini anlamadaki yöntemimizin temelini belirleyecektir. Bu soruyu cevaplamadan tartışmaya girenler, yöntemsiz bir şekilde dini anlamaya kalkışmaktadırlar. Söz konusu kişilerin bir soruya Kur’an’dan, bir soruya bir hadis kaynağından, bir soruya kendi dünya görüşlerinden, bir soruya bir mezhepten, başka bir soruya apayrı bir mezhepten cevap verdiklerini görüyoruz. Yöntemsiz bir şekilde dine yaklaşanlar sonunda kendi istek, arzu ve saplantılarını dinselileştirmeye kalkmaktadırlar. Bu kişilerin ileri sürdükleri fikirler sağlam bir mantığa (yönteme) dayanmadığı için bu görüşleri duyan kişiler, bu fikirlerin neden ve nereden kaynaklandığını anlayamamaktadırlar.⁵

Dinin kaynağını aramaya yönelik çalışmalar ışığında modernist yaklaşım dinin kaynağının hadisler ve fetvalar değil sadece ve sadece kutsal kitap olması gerektiği konusunda ısrarcıdır ve dine dair tarihsel metinler bu noktada dinin kaynağı olarak görülmemelidir. Bu görüş üzerinden şekillenen ve bahsi geçen ekolün en ateşli savunucularından Edip Yüksel ise bahsi geçen tarihsel okuma yöntemine karşı savunusunu şu şekilde gerçekleştirmiştir:

Kur’an’ın eksik, anlaşılabilir ve manevi bir rehber olamayacak kadar yetersiz olduğu fikri, dinsel kitapların ortaya çıkması için muazzam bir talep oluşturdu; ve sakallı sarıklı din adamları tarafından ciltlerce kitap ortaya çıkarıldı. İnsanlara bu kitapların Kur’an’ı tamamlayacağı, açıklayacağı ve detaylandıracağı söylendi. Dolayısıyla bu din adamlarının ima ettiği aslında Allah’ın bilge ve kolay anlaşılır bir yazar olmadığı idi; mesajını açıkça ifade edemediği gibi; birçok konuda, hatta bazı önemli manevi ilke ve uygulamaları içeren konularda bile rehberlik sağlamayı başaramadı. Bu tamamlayıcı kitaplar olmadan, Kur’an bireylere dinde ancak sınırlı derecede yol gösterici olabilirdi. Hatta bazıları, işi sadece Kur’an okumanın kişiyi yanlış yola götüreceğini ilan etmeye kadar götürdü.⁶

⁵ Kuran Araştırmaları Grubu, *Uydurulan Din ve Kur’andaki Din*, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 19-20.

⁶ Edip Yüksel, *İslami Reform İçin Manifesto*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.7.

Tam bu noktada sorulması gereken soru, bu metodun işler olup olmadığıdır. İlk olarak, metinlerin; dilin ve insanın doğası gereği tarihsel olduğu ve hitap edilen kitlenin biliş düzeyinden, yazıldığı dönemin dil yapısından ve kültüründen bağımsız olmadığı fikri tam bu noktada karşımıza çıkacaktır. O halde Hasan Aydın'ın *Felsefi Antropoloji Işığında Hz. Muhammed ve Kur'an*⁷ kitabında her biri çok sayıda detayla açıklanmış eleştirileri derleyip özetlemek bahsi geçen ekolün eksiklerini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Aydın'ın da dediği gibi “içsel ve dışsalın etkileşimi içerisinde var olan insanın çeşitli boyutlarıyla evrildiğini dolayısıyla bir tarihe sahip olduğunu, hem tarih ürettiğini hem de tarihsel olan tarafından üretildiğini söylemek gerekir.”⁸ Benzer bir durum bizatihi kutsal kitaplar için de geçerlidir.

Hem tarih üreten hem de tarihsel olan tarafından üretilen kutsal kitaplar, çok sayıda faktörden etkilenecek oluşmuş insani yapılarla bezenmiş bir eserdir. Bu noktada insani yapıları anlamak tarihsel olandan bağımsız olmadığı için kutsal kitabın tek başına dinin nasıl kaynağı olabileceği sorunsalı doğmaktadır. Aynı eserinde Aydın, durumu şu şekilde özetlemiştir:

Kutsal kitaplara inançsal ya da teologların penceresinden bakan birisi için, tanrısal esine/vahye bağlı olduğuna inanılan dinsel bildirilerin saltıklığı/mutlaklığı apaçık gelebilir. Çünkü otorite, yani Tanrı, beşer üstüdür, yanılmazdır, her şeyin hem nedeni hem de ereğidir. Ne var ki, konuya kuşkucu ve sorgulayıcı olan felsefi bir yaklaşımla yönelen ve kutsal kitapların satır aralarında emekle ilerleyen birisi için, durum birden değişmeye başlar. Çünkü sorgulayıcı, nesnel/deneysel akıl, zaman ve mekandan bağımsızlığı imleyen saltıklığın mutlaklığın, beşeri düzeyde bulunup bulunamayacağını sorma gereksinimi duyar. Bu tutum oldukça doğaldır; zira kutsal kitaplar ve onda yer alan bildiriler, kavramsal boyutuyla saltık/mutlak/aşkın olan Tanrı'ya iliştilmiş olsalar bile, bütünüyle insansal bir biliş, insansal bir dil, insansal bir mantık, insansal uslamlamalar ve yapılar içermektedir. Tüm bunlara ek olarak, tarihsel mekân ve zaman dilimlerinde kendisini açığa vuran peygamber ve seslendiği toplum ekseninde gerçekleşmiş olaylara değinmekte ve onlara sık sık atıflar yapmaktadır.⁹

⁷ Felsefi antropolojik yöntem ve modernist yaklaşımların incelenişi için bkz. Hasan Aydın, *Felsefi Antropoloji Işığında Hz. Muhammed ve Kur'an*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul, 2014.

⁸ Aydın, *Age*, s.10

⁹ Aydın, *Age*, s.24

Tüm bu açıklamalar sonrasında bahsedilen insansal kültür, biliş, dil, mantık ve uslamamların kutsal kitabın okunuşunda tarihsel kaynaklara neden ihtiyaç duyulduğunu açıklayacaktır.

2.1 - Dönemin Kültüründen İzler

MAC: Liebes Kind, es wird alles geschehen, wie du es wünschest. Du sollst deinen Fuß nicht an einen Stein stoßen. Die Einrichtung wird eben auch schon gebracht.¹⁰

MAC: Sevgili yavrucuğum, merak etme her şey istediğin gibi olacak. Elini sıcak sudan soğuk suya sokmayacaksın. Eşyalar yolda.¹¹

Bertolt Brecht'in Üç Kuruşluk Opera (Drei Groschen Oper) isimli değerli eseri ve Yücel Erten'in çevirisinden bir alıntı ile başlamak aslına bakılırsa doğrudan konunun ana fikrini verme gayesiyle gerçekleşti. Zira bu örnekte vurgulanan "Den Fuß nicht an einen Stein stoßen" deyimine bakıldığında orijinal dilinden doğrudan anlamıyla "Ayağını taşa çarpma" olarak çevrilecekken dilin tarihsel geçmişi ve eserin bağlamıyla beraber incelendiğinde anlamsal olarak "Elini sıcak sudan soğuk suya sokmamak" olarak çevrilmiştir. Eğer bu çeviri "ayağını taşa çarpma" ya da "sert kayaya toslamak" gibi bir söz öbeği kullanmış olsaydı bu durum anlamın tamamen kaybolmasına ya da okuyucunun asıl anlamı almamasına sebep olacaktı.¹² Bu örnek bağlamında denebilir ki diller şekilleniş itibarıyla kültürel ve tarihsel bir takım olgularla çeşitli mecazi veya metafor tabanlı söz öbekleri üretir ve bu söz öbeklerinin anlaşılabilmesi o dilin tarihsel evriminden bağımsız düşünülmemelidir. Özellikle deyimler ve atasözleri dillerin kemiklerine eklemlenmiş ve bağlı olduğu dilin kültürünü yansıtmaktadır. Bir başka örnek olarak birinin elindeki fırsatı kaçırıp yeni bir fırsat kollaması gerektiğini beyan eden "Geçti Bor'un pazarı, sür eşeği Niğde'ye" atasözünü Niğde'de bir zamanlar pazarıyla ünlü olan Bor ilçesini veya insanların Anadolu'da eşekle günlerce seyahat ederek ulaşım yaptığını bilmeyen yabancı birinin yahut 21. Yüzyıl gencinin doğrudan anlama ihtimali yoktur/düşüktür. Bu tür ifadeler kültürle şekillenmiş, bölgesel bir hikâyeye sahip tarihsel ifadelerdir.

¹⁰ Bertolt Brecht, *Stücke I*. Shurkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997, s.203

¹¹ Bertolt Brecht, *Bütün Oyunları Cilt 3*, çev. Yücel Erten, Mitos BoyutYayınları, TEM Yapım Yayıncılık Ltd. Şti. 1998 s. 18

¹² Aptullah Aktay, *Bertolt Brecht'in Tiyatro Metinlerinin Türkçe'ye Aktarılışında Deyim Aktarmalarından Kaynaklanan Sorunlar ve Bu Sorunların Dil Öğretimindeki Yansımaları*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009, s. 58.

Burada her ne kadar sadece deyimlerden başlayarak söze girmiş olsak da dilin kendisi başlı başına tarihsel kaynaklara bağlı olarak incelenmesi gereken ve insan merkezli evrimleşen bir kavramdır. “Öte yandan, toplumların kendi kültürlerini, içerisinde yaşadıkları doğal ve toplumsal çevreyle girdikleri ilişki sonucu oluşturdukları gerçeği dikkate alınırsa, toplumların deneyimlediği coğrafi özelliklerin ve bunlardan izler taşıyan yaşam biçimlerinin, insan ve evren tasarımlarının, üretim biçimlerinin ve duygularının dildeki sözcük ve kavramlarda yansımaları bulması kaçınılmazdır.”¹³ Dolayısıyla dildeki sözcük ve kavramların asıl anlamları doğdukları ve geliştikleri kültürden izler taşımak zorundadır: günümüzde de her neslin kendine has söylem ve ifadelerinin yetiştikleri ortamla şekillenmesi gibi... Kısacası dil, sürekli olarak kültürden izler taşır ve kültürlerin yapısını anlamak için tarihsel kaynaklara başvurmak zorunludur.

Dilin insani yaşayış biçimine bağımlılığı, modernist okumaya ciddi bir eleştiri kaynağı olarak karşımıza çıkar. Zira doğrudan dilin yapısını anlamanın tarihsel kaynaklara bakılmaksızın anlaşılabilmesi bir yana dilin içerisindeki söylemlerin kavranabilmesi dahi ciddi bir tarih bilgisi gerektirmektedir ve dolayısıyla “Kutsal kitap dinin tek kaynağıdır ve geriye kalan hiçbir kaynağa ihtiyaç duyulmaksızın kutsal kitap dinin anlaşılması için yeterlidir.” düşüncesinin eksikliğini gösterir. Dinin tek kaynağı kültürün izlerini, hâlihazırda hitap ettiği toplumun o ifadeleri ve kültürü bilmelerinden kaynaklı olarak taşımayabilir. Buna dair vaka incelemeleri durumu analiz etmeyi kolaylaştıracaktır.

Vaka1

Söz Konusu Ayet: Sana hilal halindeki ayları sorarlar. De ki: "Onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür". Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir; iyi kimse kötülükten sakınan kimsedir. Evlere kapılarından girin; Allah'tan sakının ki muradınıza erersiniz.¹⁴

Problem Tespiti: Bu ayette sözü geçen “evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir” deyiminin ne ifade ettiği tam olarak açık değildir. Bu ifadede “evlere arkadan girmek” ne anlama gelmektedir? Buna dair “Evlere arkadan girmek, bir görüşü savunurken doğru yöntemden sapmak, evlere kapılardan girmek ise düşünceleri tutarlı ifadelerle savunmak anlamına gelmektedir” gibi bir yorum yapılabilir. Yahut evlere arkalarından girmek

¹³ Aydın, *Age*, s. 27

¹⁴ Bakara, 189.

hırsızlık yapmayı sembolize etmiş ve bunu yasaklamak için söylenmiş olabilir. Bunlardan farklı olarak savaş ortamında hilal taktığı gibi taktikleri öngörmüş ve evlere arkadan girmeyi bu tür savaş stratejilerine benzetip bahsi geçen stratejilerin yasaklanması olarak sunmuş olduğu bile iddia edilebilir. Hiçbir tarihsel kaynağa bakmadan bu ayetin mutlak yorumundan bahsetmek mümkün gözükmemektedir.

Tarihsel Kaynak: İslam'ın ilk dönemlerinde, yerleşik hayat yaşayan kimseler ihrama girdiği zaman, ya evinin arkasından bir delik açarak evine girip çıkardı ya da bir merdivenle evinin üzerine çıkar ve inerdi. Göçebe hayatı yaşayanlar ise, çadırın arkasından girip çıkarlardı. İşte bunun üzerine onlara, “kapıdan girmek konusunda zorlanmanız iyilik değildir, asıl iyilik Allah'tan sakınanın iyiliğidir” denilmiştir.¹⁵

Modernist Okuma Eleştirisi: Görüldüğü üzere sadece “evlere arkadan girme” ifadesinden çok sayıda birbirinden farklı ve bütünsel olmayan yorum çıkarılabilir. Yalnızca ve yalnızca kutsal kitaba bakarak bu ifadenin ne anlama geldiğini anlamak olanaksızdır zira hâlihazırda hitap ettiği toplumun kültürüne dair bir fikir beyan eden ayet, kültürün ne olduğundan doğal olarak bahsetmemiştir. Lakin ayetin oluşma bağlamı incelendiğinde İslamiyet'in ilk dönemlerinde bir takım batıl inançlarla çeşitli dini ritüellerden sonra insanların evlerin arkalarından girme gibi bir alışkanlığı olduğu ve Kur'an'ın bu alışkanlığı reddettiği görülebilmektedir. Dolayısıyla bu ifadenin tam olarak anlaşılması için o dönemin kültürünü bilmek ve o kültürü bilmek için tarihsel kaynaklara başvurmak zorunludur. Aksi takdirde anlam tahrif olacaktır.

Sadece bu vaka üzerinden bir metnin yazıldığı dönemdeki kültürün, alışkanlıkların ve yaşama biçiminin o metni anlamak için zorunlu olduğu görülebilir. Buna benzer şekilde o dönemde insanların ritüelleri ve toplumsal normları bir şekilde dillerine yansımış ve bu yansıma tarihsel kaynaklar olmadan anlaşılamayacaktır. Bu durum modernist okumanın neden yeterli olmadığına dair yeterli bir eleştiri olarak görülebilir. Zira dönemin kültürüne dair izler bu ayet ile sınırlı değildir. Buna benzer şekilde 6. Yüzyıl Arap kültür ve sosyo-dinamiklerini bilmeden köle azat etmeye dair ayetleri, o dönemin savaş şartlarını anlatan tarihsel kaynaklara başvurmadan savaş ayetlerini yahut o dönemde yaşayan kişileri ve o kişilerin nasıl kişilik tipleri

¹⁵ Fahrudin Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut, 1981, V/135; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut, 2006, III/234. 'ten akt. Abdurrahman Ateş, “Anlam Bütünlüğü Açısından Bakara 189. Ayet ile İlgili Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, sayı 2, 2017, s.19

ve özelliklerine sahip olduğunu bilmeden o dönemde yaşayıp kutsal kitapta adı geçen kişilerle ilgili söylemleri anlamamız mümkün değildir. Dili ve dildeki deyim ve söz öbeklerine hangi anlamın yüklendiğini anlayabilmek için o söz öbeklerinin evrimleştiği kültürü ve yaşantıyı anlatan tarihsel kaynaklara başvurmak zorunludur.

2.2 - Dil Yapısı

Tarihsel kaynaklar yalnızca dildeki söylemlerin kültürel durumlarla ilişkisini incelememizde bize yardımcı olmaz. Benzer şekilde o söylemleri başka bir dile çevirebilmek için o dilin yapısını anlatan tarihsel kaynaklara, gramerin tarihsel olarak nasıl değişimlerden geçtiğini gösteren dilbilimsel incelemelere ve dönemin gramer bilgisi ile günümüzdekini inceleyecek alternatif metinlere ihtiyaç vardır. Henüz Arapçanın yeni yeni gelişmekte olduğu bir dönemde yazılmış bir metnin bir kelimesinden çok sayıda anlam çıkıyorken, henüz o dilin gramer yapısı gelişmemişken ve hatta aynı metne dair birden fazla versiyon mevcutken tarihsel kaynakların zorunluluğu tekrar su yüzüne çıkmakta ve modernist okuma modelinin eksiklerini yansıtmaktadır. Bu noktada kutsal kitaplar bağlamında Arapça, Latince ve İbranice'nin gelişim evrelerine bakmak zorunlu olsa dahi bu kitapta hitap edilen kesim bağlamında Arapçanın tarihsel gelişimine bakmak yararlı olacaktır.

Aslına bakılırsa temelde Arap Dünyasının kültürü ve geliştirdiği mekanizmalar Kur'an-ı Kerim merkezli bir şekilde geliştiği için bir yandan Kur'an Arapçayı diğer yandan Arapça dilinin kendisi Kur'an'ı anlamak için zorunludur. Zira tüm Arap kültürü Kur'an'a bağlanarak şekillenmiştir. Kelam, tasavvuf ve İslam felsefesi uzmanları olan Gardet ve Anawati'nin de belirttiği gibi "gramer, Arap olmayanlar tarafından kutsal metni doğru okuyabilmek için; hitabet, onun güzelliklerinin altını çizmek için; bir araya getirilmiş hadisler, onu açıklamak ve boşluklarını doldurmak için yaratılmıştır." ¹⁶ Halihazırda tüm kültür Kur'an temelli olmuşken Arap gramerinin de Arapçanın eksiklerini Kur'an özelinde kapatmak için geliştiğini düşünmek akla yatkın durmaktadır. Bu bağlamda bu gramerin gelişimi sonrasında ortaya çıkan eserin ilk eserden farklı bir eser olacağı da kaçınılmazdır. Dolayısıyla bizatihi kendisi tarih içerisinde farklı gramatik yapılara maruz kalan kutsal kitapların hangi anlamları savunduğunu anlayabilmek için tarihsel kaynaklara başvurmak zorunlu hale gelir.

¹⁶ Louis Gardet & Georges Anawati, *İslam Teolojisine Giriş*, çev. Ahmet Arslan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s.47.

En temelinde Arapça'nın tarihine baktığımızda bu dil; birtakım kitabelerde en ilkel versiyonlarına rastladığımız Eski Arapça¹⁷, Kur'anın yazıldığı döneme tekabül eden ve o dönemin kadim şairlerinin şiirlerinin de içinde bulunduğu Klasik Arapça¹⁸, İslamiyetin yayılmasının etkisiyle dil çevirilerinde ve anlam kayıplarında en aza inmek için geliştirilen Orta Arapça¹⁹ ve nihayetinde Arap dilinin Avrupa kültür ve medeniyetiyle yakınlaşması sonucu oluşan Modern Arapça²⁰ olmak üzere çeşitli evrelerden geçerek günümüze ulaşmıştır. Nihayetinde tarihçilerin hemfikir olduğu asıl nokta Kur'an'ın ilk yazıldığı arapça grameriyle her cümlesinden hatta her kelimesiden farklı anlamlar çıktığı ve bu konudaki ihtilafları gidermek amacıyla bir takım gramer kurallarının geliştirildiğidir.

Bu noktada Kur'an'ın gelişim süreci de incelenmelidir. Zira Kur'an, her ne kadar hepsi hakkında bilgi içeriyorsa da Tanrı'nın doğası ve mahiyeti, insanın oluşumu ve yapısı, ideal toplum yasaları gibi konuları iyi düzenlenmiş bir sıraya göre açıklayan didaktik bir eser değildir; "bir seferde" ahlaki yasaları sert sınırlarla çizen ve inancın ilkelerini tek seferde gösteren yasalar kitabı da sayılamaz; İncil'deki gibi bir dini kişiliğin yaşamını farklı insanların ağzından ele alan bir eser de Kitab-ı Mukaddesteki gibi her biri kendine has bir işleyişe sahip farklı kitaplardan oluşan bir derleme olarak da görülmemelidir. Kur'an yirmi yıllık bir süreye yayılan vahiyler topluluğudur ve bu gözle bakıldığında Kur'an'ın aşama aşama gelişimi önemli bir yer tutar. Zira bu vahiyler topluluğu ilk dönemlerde deri parçalarına, ağaç kabuklarına, kemiklere, küçük taşlara yazıldığı, ardından tarihsel kaynaklar ışığında Ebubekir döneminde derlendiği ve bunu takiben Osman döneminde çeşitli yazmalarda bir araya getirildiği biliniyor.²¹

Kur'an ilk yazıldığı dönemlerde günümüzde Klasik Arapça olarak adlandırdığımız kelimelerin hangi ünlü harflerle okunacağını belirten ek işaretlerin (harekelerin) olmadığı bir Arapça ile yazılmıştı. "Üstün", "esre", "ötre", "sükun", "şedde" ve "hemze" olarak adlandırılan işaretler

¹⁷ Selami Bakırcı & Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi*, AÜFEF Yayınları, Erzurum 2001'den akt. Mehmet Nuri Ayyıldız, "Arap Dili Tarihi ve Arap Dili Gramerinin (Nahiv Sarf) Ortaya Çıkış Süreci", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 13, Nisan 2019, s. 158.

¹⁸ Cevad Ali, *el-Mufasssal fi Tarihu'l-Arab Kable'l-İslam*, VIII, Beyrut 1993, s.541 ve Adem Apak, *Ana hatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, III, Ensar Yayınları, İstanbul 2004, s.282'den akt. Ayyıldız, *Agm*, s. 158.

¹⁹ Demirayak, *Age*, s. 33 ve Çetin, *Age*, s. 283'ten akt. Ayyıldız, *Agm*, s. 159

²⁰ Demirayak, *Age*, s.33'den akt. Ayyıldız, *Agm*, s. 159

²¹ Turan Dursun, *Din Bu İ - Tanrı ve Kuran*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2018, s. 140.

art arda gelen ünsüz harflere hangi ünlülerle okunacağı bilgisini veriyor ve dolayısıyla “S-L-M” yazan bir metinde “selam (barış)”, “sullem (merdiven)” ya da “sallim (selam söylemek)” kelimelerinden hangisinin kullanılacağını belirtebiliyor. Anlaşılabileceği üzere Kur’an’ın ilk yazıldığı dilde ünsüz harfler yan yana gelip çok sayıda anlama sebep olabiliyor. Bu durum Kur’an’ın okunuşunda, anlaşılmasında ve çevrilmesinde çok sayıda sorun yarattığından ise Arapça daha sonra Orta Arapça olarak adlandıracağımız; noktalama işaretleri, boşluk ve harekelerin eklendiği yeni bir gramatik yapıya bürünüyor. Buradaki asıl sorun ise Klasik Arapça’da her biri farklı anlama gelen farklı ayetlerin hangisinin hangi anlama geldiğini belirleyip o anlamı verecek şekilde Orta Arapça grameriyle yazılan Kur’an’ın; tarihsel kaynaklardan, o dönemin okunuş biçimlerini bildiren hadislerden, okunuşlarda ve anlamlarda çeşitli ihtilafları çözen peygamber hikayelerinden bağımsız düşünölemeyeceği gerçeğidir.. Yahut bizzat kutsal kitabı farklı ve yeni gramatik yapıya çeviren kişilerin hangi anlamı hangi sebeple seçtiğini bildiren motivasyonlardan bahsetmeyen modernist okuma yöntemleriyle bırakın mutlak bir anlama ulaşmayı bir anlama ulaşılabilirliği bile tartışmalıdır.

Vaka 2

Söz Konusu Ayet: Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah’ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”²²

Arapçası: وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ [Veyes-elûneke ‘anil-mehîd(i)(s) kul huve ezen fa’tezilû-nnisâe fî-lmehîd(i)(s) velâ takrabûhunne hattâ yathurn(e)(s) fe-izâ tetahherne fe/tûhunne min hay’su emerakumu(A)llâh(u)(c) inna(A)llâhe yuhibbu-ttevvâbîne veyuhibbu-lmutetahhirîn(e)]

Problem Tespiti: Ayette geçen تَطَهَّرْنَ ve diyanetin çevirisinde temizlendikleri vakit olarak çevrilen ifadenin harekesiz yazıldığı takdirde ikisi de anlamlı iki okunuş olduğunu görmekteyiz. Öyle ki ayetteki “Ta (ط)” ve “He (ه)” harfleri şedde ve üstün/fetha ile okunduğunda reglden sonra temizlenmek anlamına gelirken “Ta (ط)” harfi cezim/sükûn ve “He (ه)” harfi üstün/fetha harekeleriyle okunduğunda reglin

²² Bakara, 222.

kesilmesi anlamına gelmektedir. Yani hareketlerin olmadığı klasik Arapça dilinde okunduğunda “Regl dönemi bittikten sonra cinsel ilişkiye girilebilir.” gibi bir sonuç çıkabileceği gibi “Regl dönemi bittikten sonra kadının vücudunu temizlemesi/gusletmesi halinde cinsel ilişkiye girilebilir.” gibi bir sonuç da çıkmaktadır²³.

Modernist Okuma Eleştirisi: Kutsal kitabın yazıldığı dil ve dönem itibariyle bir kelimedenden birden fazla anlamın çıkması durumunun önüne geçmek üzere bir anlamı tercih eden yazım biçimlerine geçilmiştir. Bu nokta kutsal kitabın yazıldığı dönemde bu anlam farklarını yok eden ve bahsedilen grameri ortaya koyup yeni gramerle kutsal kitabı yazan kişiler bizzat tarihsel karakterlerdir. Bu noktada her ne kadar şu an tek bir yazım biçimi belirlemiş olsak da bahsedilen ayette iki farklı dini hükme ulaşmak mümkündür. Bu dini hükümlerden birini doğru kabul edip kutsal kitabı bu hükme göre yazanlar bizzat tarihi karakterlerken kutsal kitabın tarihsel kaynaklardan ve tarihin kendisinden bağımsız olduğu iddia edilemez. Hadisleri ve sünneti insanlar aktardığı için reddeden modernistler yine aynı insanların aktardığı okunuş yöntemlerini ve okuma şeklini bizzat kabul etmekte ve dini buna göre anlamaktadır. Harekesiz farklı anlamlara gelen cümlelerin kulaktan kulağa okunuşunu aktaran ve ardından bu kulaktan kulağa okunuşu bir gramer ile destekleyip alternatif okunuşları reddederek yazan kişilerin bunu yapma şekil ve yöntemleri bilinmeden Kur’an anlaşılmak bir yana okunamaz bile.

Kutsal kitaba bu şekilde bakıldığında tarihsel kaynaklara ihtiyaç duymak bir yana metnin kendisi tarihsel bir kaynak olarak karşımıza çıkacak ve dolayısıyla katı modernist yorum iyice anlamsızlaşacaktır. Sonuçta tarihin farklı dönemlerinde farklı anlamları içinde barındıracak şekilde yazılan ve bu farklılıkları gidermek amacıyla tarihteki bir takım kimseler tarafından yeni gramatik yapılar oluşturup bahsedilen anlamlar içerisinden bazıları doğru kabul edilerek yeni yazım biçimlerine kavuşturulan bir metnin tarihsel hiçbir kaynağa başvurmadan anlaşılabilmesi ne kadar anlamlı olabilir ki? Aynı anda X, Y ve Z anlamlarına gelen bir cümle bir veya birkaç tarihi karakterin etkisiyle yalnızca X anlamına gelecek şekilde yazılmaya başlıyorsa bu cümlelerin kendisi tarihin kendisinden nasıl bağımsız olabilir? Klasik Arapça’da kutsal kitabın dili çok sayıda anlamı içinde barındıracak bir yapıya sahipken bu karışıklıkları gidermek amacıyla yazılan nüshaların Orta Arapça diliyle yaygınlaştırılması tam olarak bu

²³ İbn Kuteybe, *Tefsîru garîbu’l-Kur’an*, s. 84, Taberî, *Câmiu’l-beyân*, II, 385’den akt. Ömer Özbek, “Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 39, c.2, 2015, s. 175.

duruma karşılık gelmektedir. Bu sebeple kutsal kitabın anlaşılması yazıldığı dilin gelişim evrelerinden ve hatta dille beraber kutsal kitabın değişim evrelerinden bağımsız olamaz. Kutsal kitabı anlamak için kutsal kitaptan başka kaynağa ihtiyaç duyulmayacağı görüşü, çok sayıda kutsal kitap nüshası ve anlamı içerisinde hangisinin kendisini anlamak için kendisinden başka bir kaynağa ihtiyaç duyulmayacağı sorusunu yanıtlamakta başarısızdır.

2.3 - Düşünsel Altyapı

Kelimeler kültürle oluşurlar; deneyimlerle anlam kazanırlar; dilin yapısını oluştururlar ama belki de en önemlisi düşünme sistemimizin temel taşı olmalarıdır. Bir kere kelimelerle düşünmeye başladıktan sonra kelimesiz düşünmenin nasıl bir şey olduğu hayal edilemez boyuta gelir. Kelimesiz düşünmeye çalıştığımız her an farkında dahi olmadan kelimelerin kıskacında kaldığımız gerçeği kurtulunmaz gerçeklerdendir. Bu gerçek ise akıl yürütme süreçlerimizde ve düşünsel altyapımızda kelimelerle sınırlandığımız sonucuna ulaştıracaktır. Nitekim bu durum sorgulama ve eleştirel düşünme yöntemlerinde de karşımıza çıkar: sözcükler olmadan eleştirel düşünmek neredeyse imkânsızdır. Aynı zamanda bu sözcüklere yüklenen anlam, eleştirel düşünmenin mahiyetini de değiştirecektir. Örneğin Türkçe’de “ya da” ile “veya” arasındaki ayrımın karşılığı İngilizcede tam olarak bulunmamaktadır. A ile B durumları arasında A ve B’den ikisinin doğru olamayacağı ama A ve B’den birinin doğru olması gerektiğini ifade ederken “ya da”, A ve B’nin ikisinin de doğru olma durumunun sorun yaratmadığı durumlarda “veya” kullanılırken bu ikisi arasındaki ayrım İngilizce’de sadece bağlamdan çıkarılmak zorundadır. Dolayısıyla kelimeleri ve söz öbeklerini kullanma şeklimiz bu söz öbekleriyle yapılacak akıl yürütmeleri değiştirecektir. En nihayetinde İngilizce’de “or” kelimesi hem “veya” hem “ya da” anlamına gelirken ve bağlamı bu kelimeyi “ya da” olarak çevirmemizi gerektiren bir cümle ile karşı karşıya kalırsak bu cümlelerin “veya” ile çevrilmesi cümle üzerine yapacağımız akıl yürütmelerin değişmesine sebep olacaktır. O halde dilin mahiyeti düşünsel sürecimizi doğrudan etkilediği gözler önündedir.

Buna benzer bir diğer örnek zamansal geçişlerin her dilde tam karşılığının bulunamayışı ve bu sebeple mantıksal analizlerin dilden dile değişmek zorunda olduğu gerçeğidir. Misal Türkçe’de anlamı oldukça bariz olan “duyulan geçmiş zaman (-miş)” ile “görülen geçmiş zaman (-dı)” arasındaki fark her dilde bulunmamaktadır. Bu durum bu önermelerin içinde bulunacağı zamansal argümanlarla diğer dillerdeki argümanlar arasında ayrım yapmamıza sebep olacaktır/olmalıdır. Benzer bir durum İngilizce’de “present perfect tense” olarak adlandırılan ve en kaba biçimiyle geçmişte tamamlanmış ama etkisi hala görülen ya da geçmişte bir noktada

başlamış ve hala devam eden durum ve eylemler için kullanılan zaman kipi için geçerlidir. Zira çoğu dilde böyle bir zaman anlayışı yoktur ve doğal olarak dilin mantıksal yapısı bu noktalarda farklılık gösterecektir.

Kelimelerin ve söz öbeklerinin bu mantıksal ve düşünsel altyapısı, modernizm eleştirilerinde doğrudan karşımıza çıkacaktır zira bu yapıları anlamak kutsal kitaptan bağımsız olarak tarihsel kaynaklar ışığında dili analiz etmeyi gerektirmektedir. Kutsal kitabın çevirisini okuyan muhtemelen her insanın ilk etapta aklına takılan lakin genelde “Tanrı bu hataları yapmış olamaz” düşüncesiyle kendi eleştirilerini küçük görme eğiliminde olduğu fikirlerin temelinde aslında düşünsel altyapı ve dil-mantık ilişkisini görmekteyiz. Tanrı’nın neden yemin ettiği; neden beddua okuduğu; neden tehdit ettiği gibi problemler dilsel yapının mantıksal süreç etkisinin çözümlenmesiyle anlaşılabilir ve bu çözümleme de yapısı itibarıyla tarihsel bir çözümleme sayılmalıdır.

Vaka 3

Söz Konusu Ayetler:

Yahudiler, "Üzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar ise, "İsa Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu onların ağızlarıyla söyledikleri (gerçeği yansıtmayan) sözleridir. Onların bu sözleri daha önce inkar etmiş kimselerin söylediklerine benziyor. Allah onları kahretsin. Nasıl da haktan çevriliyorlar!²⁴

Cehalet içinde gaflete dalmış olan (ve "Muhammed şairdir, delidir" diyen) yalancılar kahrolsun!²⁵

Kahrolası (inkarcı) insan! Ne nankördür o!²⁶

Problem Tespiti: Tanrı kutsal kitapta çok sayıda yerde beddua etmektedir. Allah’ın “Allah onları kahretsin.” demesinin anlamı nedir? Sonsuz merhameti olan bir varlığın bedduada bulunması ne derece akla yatkındır? Bununla beraber isteme eylemi üçe ayrılır: Yukarıdakinin aşağıdakinden istemesine emir, eşit seviyedeki iki kişinin

²⁴ Tevbe, 30.

²⁵ Zâriyât, 10-11.

²⁶ Abese, 17.

birbirlerinden istemesine iltimas, aşağıdakinin yukarıdakinden istemesine dua denmektedir. İnsanların kendisinden üstün olan Tanrıya karşı istek ve arzularını bildiren dualarda bulunması makul gözüktüğü bile Tanrı kendisinin üstünde olmadığından kendisine karşı duada bulunması ciddi bir problemdir. Eğer Tanrı bir şeyi istiyorsa bunu kendisine bildirmesinin ihtiyacı olmamasına rağmen kutsal kitapta çok sayıda beddua ve istemin anlamlı olduğu düşünülemez.

Tarihsel Kaynak: Taberî, İbn Atıyye, Şevkânî gibi din bilginlerinin kaynaklarını referans göstererek bu ayetlerin anlamını açıklayan tefsirler durumu şu şekilde analiz etmiştir²⁷:

“Allah onları kahretsin!” şeklinde çevirdiğimiz cümle bir beddua ve lânetleme ifadesidir. Arap dilinde bu cümle çok iyi veya çok kötü bir durum karşısında duyulan hayreti belirtmek için de kullanılır.²⁸ Âyette bu anlamın kastedilmiş olması da muhtemeldir. Buna göre, anılan inanç gruplarının böylesine önemli bir konuda ne kadar basiretsizce davrandıklarına ve gelişigüzel sözler söylediklerine dikkat çekilmiş olur. Bir insan kendi elinden bir şey gelmediği için haksız ve kötü davranışından ötürü birilerini Allah’a havale etmek istediğinde bu cümleyi kullanırsa, buna “Allah’ından bulsun!” şeklinde de mâna verilebilir.

Modernist Okuma Eleştirisi: Her dilin kendine has bir dil yapısı, buna bağlı olarak bir düşünsel süreci ve bu sürecin sebep olduğu farklı akıl yürütme ve mantıksal analiz yöntemleri mevcuttur. Arapça yazılan bir metnin çevirileri, o dilin düşünsel yapısı çeviriyle beraber aktarılamadığı için anlaşılabilir akıl yürütme süreçlerinin çözümlemesi tarihsel kaynaklar olmadan yapılamaz. Yalnızca kutsal kitaba bakarak Tanrının insanlara beddua etmesi anlaşılabilirken Arapça’da beddua terimlerinin yalnızca istem belirtmediğini gösteren tarihsel kaynaklar ışığında bu durum anlaşılacaktır.

²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1265/30-ayet-tefsiri> (E.T. 28.12.2019)

²⁸ Taberî, X, 113; İbn Atıyye, III, 25; Şevkânî, II, 403’dan akt. Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an-ı Kerim, Adı Geçen Site.

Burada bahsedilen duruma ek olarak Tanrı'nın yeminler ettiği, tehditlerde bulunduğu gibi çok yaygın kullanımlar da Türkçe'de anlam kazanmıyorken tarihsel kaynaklar ışığında daha kolay anlaşılabilir.

Vaka 4

Söz Konusu Ayetler:

Rabbine andolsun, onları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları kesinlikle cehennemde çevresinde diz üstü hazır edeceğiz.²⁹

Bir de kendilerine rızık olarak verdiklerimizden (mahiyetini) bilmedikleri şeylere (putlara) pay ayırıyorlar. Allah'a andolsun ki, uydurmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz.³⁰

Sâd. O şanlı, şerefli Kur'an'a andolsun (ki o, Allah sözüdür). Fakat inkar edenler bir büyüklenme ve ayrılık içindedirler. Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı değildi.³¹

Güneşe ve onun aydınlığına andolsun, onu izlediğinde Ay'a andolsun, onu ortaya çıkardığında gündüze andolsun, onu bürüdüğünde geceye andolsun, göğe ve onu bina edene andolsun, yere ve onu yayıp döşeyene andolsun.³²

Âyetlerimiz kendisine okunduğu zaman, "Öncekilerin masalları!" der. Yakında biz onun burnunu damgalayacağız.³³

Problem Tespiti: İnsani ilişkiler büyük oranda sözel bağlamda kurulur ve bu sözel bağlamda iknanın çok sayıda yöntemi bulunmaktadır. Kimi zaman argümantatif yapıyla karşı tarafı ikna edebileceğiniz gibi bazen retorik bazen safsata bazen tehdit ve bazen yeminlerle karşı tarafı ikna etmeniz mümkündür. Bu ikna yöntemlerinden yemin etme

²⁹ Meryem, 68.

³⁰ Nahl, 56.

³¹ Sâd, 1-3.

³² Şems, 1-6.

³³ Kalem, 15-16.

ve tehditte bulunma en aciz ve insani yöntemlerden biri olarak görülür. Buna rağmen kutsal kitabın Tanrı'ya, İslama ve onun kurallarına ikna etmek için sürekli yemin ve tehdit etmesi akılcı durmamaktadır. Aydın'ın da belirttiği gibi “tehdit, ikna gücü zayıf olan ya da bilgisel açıdan doyurucu yanıt vermekten aciz kalanın başvurabileceği bir yöntemdir.” Yemin ise yemin edilenin yemin eden için şahitliğini ifade etmek için kullanılır. Bu noktada Tanrının kendi sözünü kanıtlamak için kendi şahitliğini kullanması döngüsel mantık hatasına sebep olmakta “Ben yalan söylemiyorum çünkü ben asla yalan söylemem” gibi doğru olması için sunulan gerekçenin doğru olmasının, ancak gerekçenin temellendirdiği şeyin doğru olması durumunda mümkün olduğu absürt bir duruma yol açmaktadır. Bunun dışında Tanrı'nın sözüne şahitlik edenin yani yemin edilen şeyin gene Tanrı'nın sözü olan Kur'an, Tanrının elçisi olan peygamber veya Tanrının yaratımı olan gök cisimleri, sabah, ışık ve daha çok sayıda varlık olması kafa karıştırıcıdır. Bunun dışında Tanrı'nın ikna etmek için yemin etmek dışında çok sayıda ikna yöntemi olduğu da düşünüldüğünde problemler artmaktadır. Mutlak ilim ve kudret sahibi bir varlığın “ikna” söz konusu olduğunda yemin ve tehdit gibi araçlara başvurması açıklanması gereken sorunlardandır.

Tarihsel Kaynak: *Eymānu'l- Arab fî'l-Cāhiliyye* gibi çok sayıda tarihsel kaynak ışığında Arap kültüründe yemin kavramını araştıran Kutbettin Ekinci bu problemi şu şekilde izah etmiştir:

“Sözlü hitabın daha fazla geçerli olduğu dönemin Arap toplumunda kullanılan ve sıra dışı bir ifade biçimi olan yeminli cümleler, bir konuşmacı tarafından sarf edildiğinde, bu cümlelerin temel anlamı dışında ek olarak başka anlamların da muhataba iletilmek istendiğini belirtmemiz gerekir. Yeminli cümlelerin, muhatabı ikna etme çabasını temel aldığı bir gerçek olmakla beraber, bu durumun bu türden cümlelerin Arap dilinde çok olmasının ve bir üslup haline gelmesinin asıl nedeni olduğu söylenemez. Yeminli cümlelerin Arap dilinde, diğer dillerde, mesela Türkçe, Kürtçe, Farsça ve İngilizce’de olduğundan –bildiğimiz kadarıyla– kıyasa mahal bırakmayacak kadar fazla kullanılmasının nedenini sadece muhatabı ikna etme çabasına bağlayamayız. (...) Kur'an'ın indiği dönemde sahip oldukları “şifahî kültür” gereği Araplar, bu yeminlerle söze güç katmak için onu bir söz sanatı haline getirdiler. Çünkü toplumun kullandığı dil

üzerinden hitap eden Kur'an, özellikle Mekkî ayetlerde –muhtemelen muhatapların dikkatini çekmek için– bu yeminleri edebî bir tarzda ve sık kullanmıştır.”³⁴

Modernist Okuma Eleştirisi: Herhangi bir tarihsel kaynak ışığında kutsal kitaba yaklaşıldığında Tanrı'nın yemin etmesi anlamsız ve çelişkili sonuçlar üretiyor gibi gözükse de “yemin” kelimesinin Arapça'da, Türkçe'den farklı bir duyum ve mantıksal yapıya sahip olduğu görüldüğünde problem çözülmektedir. Zira yemin, Türkçe'de yalnızca ikna etmek amacıyla kullanılırken; Arapça'da bir söz sanatı olarak yemin edilen şeye dikkat çekme ve değerini arttırma gibi bir duyuma da sahiptir. Dolayısıyla kutsal kitap tarihsel kaynaklar ışığında bakılmaksızın incelendiğinde bir takım hatalı akıl yürütmeye sebep oluştururken bu kaynakları bertaraf etmek doğru yorumlara ulaşmamızı engellemektedir.

Bunlara benzer dilin düşünsel sürece etkisinin tarihsel kaynaklar ışığında anlaşılmasına dair başında “De ki” olmamasına rağmen “Ben, size, Allah tarafından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım.”³⁵ diyen ve dolayısıyla Tanrı tarafından değil de İslam peygamberi tarafından söylenmesi beklenen ayetler gibi örnekler verilebilir. Bu örnekler ışığında Kur'an'ın ve burada örneklerini vermemiş olsak bile çok daha fazla örneğe sahip olan Tevrat ve İncil'in, bulundukları döneme hitap eden metinler oldukları ve o dönemin dilinin nasıl bir duyum ve düşünsel süreç yarattığını incelemeden anlamayacağı fark edilecektir.

2.4 - Tarihsel Arkaplan

Bazı söylem ve ifadelerin anlam kazanabilmesi için arkasında yatan motivasyonu, tarihsel altyapıyı ve nedensellik zincirini görmemiz gerekmektedir. Misal 1900'lü yıllarda Lord Kelvin tarafından söylendiği iddia edilen “Fizikte artık keşfedecek bir şey kalmadı. Yapılabilecek tek şey giderek daha netleşen ölçümler almak.” sözünü ele alalım. Evrenin %96'sını oluşturan ve hakkında var oldukları dışında başka neredeyse hiçbir bilgi bulunmayan karanlık enerji ve karanlık maddeyi, kuantum fiziği ile izafiyet teorisi arasındaki bitmeyen gerilimle sundukları evren tasavvurunun uyuşmamasını, evrenin genişlemesine ve bir tekiliğin var olan her şeye nasıl sebep olduğuna dair elimizde alternatif çok sayıda kuram olmasına rağmen net bir sonucun

³⁴ Kutbettin Ekinci, “Kur'an'da Allah'ın Zatı Dışında Kullanılan Yeminleri Sözün Maksudı Açısından Anlamak”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 57, sayı 1, 2016, s. 88.

³⁵ Zâriyât, 51.

olmayışını hesaba kattığımızda bu söz tamamen anlamsız görünmektedir. Lakin bu aforizmanın ortaya çıktığı dönemde elektromanyetik kuram ile dinamik ilkelerinin evrendeki neredeyse her şeyi açıkladığına dair hakim görüşün olduğu göz önüne alındığında neden böyle bir söylemin ortaya atıldığı daha iyi anlaşılacaktır. Bu örnekte görüldüğü gibi bir düşüncenin neden ifade edildiğine dair tarihsel incelemeler o ifadenin anlamını baştan sona değiştirmektedir. Dilin pratikteki bu zorunlu doğasına baktığımızda aslında aynı durumun kutsal kitaplar için de geçerli olduğu ve aksi takdirde alternatif anlamlar içinde boğulup kalacağımız sezgisel olarak çok makul bir düşüncedir. Bu tarihsel arka planın da bizi tarihsel kaynaklara başvurmayı zorunlu kıldığını iddia etmek oldukça makuldur. Zira bir ifadenin hangi sebepler ve koşullar altında söylendiğini bilmeden o ifadenin ne anlama geleceğini ölçmek de olanaksız bir durum olacaktır.

Vaka 5

Söz Konusu Ayet: Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?³⁶

Problem Tespiti: Burada bahsedilen âyetin hükmünün yürürlükten kaldırılması nasıl anlaşılmalıdır? Burada Kur'an'dan önce hükmü geçerli sayılan Tevrat ve İncil'in artık geçersiz olduğu mu savunulmaktadır? Yoksa âyet, Kur'an'da bir takım ihtilaflar söz konusu olduğunda tarihsel olarak daha sonra gelen âyetin geçerli hüküm olduğunu mu ima etmektedir? Yoksa burada “âyet” doğa yasalarına karşılık gelmekte ve doğa yasalarının Tanrı'nın gücüyle değiştirilebileceğini mi ima etmektedir? Sadece kutsal kitaba bakmak bu âyetin nasıl yorumlanması gerektiğini analiz etmek için yeterli gözükmemektedir. Fakat bu âyetin hangi tarihsel olay sonunda söylendiğini görmek, hangi anlama geldiği konusunda ihtilafları da çözecektir.

³⁶ Bakara, 106.

Tarihsel Kaynak: Bu ayetin hangi anlamda kullanıldığına ve indiriliş sebebine dair tarihsel kaynaklara dayandırarak yazdığı makalede Muhammed İsa Yüksek şunları kaydetmiştir:³⁷

“Kaynaklarda, usulcülerin nesih konusunda üzerinde en çok durduğu Bakara suresi 106. ayetin müşriklerin, Hz. Peygamberin ashabına bir şeyi emredip sonra onu yasakladığını ve tersini emrettiğini, dolayısıyla onun sözlerinin vahiy olamayacağını iddia etmeleri üzerine nesihteki hikmeti beyan için³⁸ veya Yahudilerin kıblenin değişmesine hased etmeleri ve müşriklerin ithamlarına benzer ithamlarda bulunmaları sebebi ile indiği zikredilmiştir.³⁹”

Modenist Okuma Eleştirisi: Yalnızca kutsal kitaba bakarak bu söylemde ayetin hükmünün yürürlükten kaldırılması (neshedilmesi) konusunda çeşitli birbiriyle bağlantısız yorumlar yapılabilmektedir. Kutsal kitabın bu noktada hangi anlamı kastettiğini anlamak için hangi tarihsel olayın bu söylemi doğurduğuna bakmak gerekmektedir. Zira tarihsel kaynaklar peygamberin söylemlerindeki değişikliklerin nedenini açıklamak için bu ayetin ortaya çıktığını söylemekte ve bu sebeple Kur'an öncesi kaynakların hükmünün yok edilmesi ya da doğa yasalarının değişebileceğine dair yorumun bu ayet bağlamında geçersiz yorumlar olduğunu göstermektedir. Bu ve buna benzer çok sayıda âyetin ortaya çıktığı tarihsel neden, kutsal kitabı anlamamızda zorunlu bir kaynak olarak karşımıza çıkacaktır.

Bu vaka analizi sınırlı bir analiz olsa dahi bu durumun aslına bakarsak kutsal kitabın her yerine işlediğini anlamak zor değildir. Zira bir ayetin hangi sebeple ortaya çıktığını bilmemek her ayeti sembolik veya edebi açıdan değerlendirip alternatif sonsuz anlama yaymaya sebep olacaktır.

³⁷ Muhammed İsa Yüksek, “Bakara Suresi 106. Ayet Bağlamında Nesh-Nes’ ilişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 32, 2015, s.11.

³⁸ Ebu Muhammed el-Huseyn b. Mesud el-Ferra el-Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, (thk. Halid Abdurrahman el-Ak), Mervan Sivar, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1992, I, s. 103.'den akt. Yüksek, *Agm*, s.11.

³⁹ Bk. Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbn Cevzî, *Zâdü'l-mesir fi ilmi't- tefsir*, Beyrut, el-Mektebü'l-İslamî, 1987, I, s. 127; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsirü'l-kebir=Mefatihü'l-gayb*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1981, III, s. 244; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, Beyrut, Darü İhyai't-Türasi'l- Arabî, 1985, II, s. 61'den akt. Yüksek, *Agm*, s.11.

Dolayısıyla denebilir ki tarihsel arkaplan her koşulda bir metnin anlamını oluşturacaktır ve bu durum modernizmin çözmesi gereken en önemli sorunlarından biridir.

Kısacası kutsal kitabın tarihsel her metinden bağımsız olarak okunması gerektiğini söyleyen modernist akımın bu çabası, çalıştığı alan itibariyle olanaksız gözükmemektedir. Zira dil ve dili kullanan her çalışma insani özelliklerle bezenmiş olmak zorundadır. Buna rağmen modernizm insani olanı insandan ayırarak inceleme sahası açmaya çalışmaktadır. Lakin bu makalede yüzlerce örnek arasından seçilmiş vaka analizleri göstermektedir ki bir eserin anlaşılması için dönemin kültürü, dili, o dilin yapısını oluşturan tarihsel süreç, metni oluşturan tarihsel arkaplan ve metnin hitap ettiği kitlenin bilişsel düzeyi de analiz edilmelidir. Bu noktada modernizm terk edilmeye açık bir saha olsa da modernistleri tarihsel kaynaklardan uzaklaştıran geleneksel tarihselci yöneme de kısa bir giriş yapmak okuyucunun zihninde tablonun daha net oluşmasını sağlayabilir.

3 - Tarihselcilik ve Felsefi Antropolojiye Kısa Bir Bakış

Kutsal kitabın modernist ve kendine yeten bir kitap olamayacağı perspektifinden ortaya çıkan ve geleneksel inanç motifleriyle de desteklenen tarihsel okuma metodunun motivasyonları aslına bakılırsa katı modernizme dair eleştirilerin her biri altında yatmaktadır. Tarihselciler bir ayeti, onun hangi sebeple indirildiğini bilmeden anlayamayacağımızı söyler, din bilginlerinin yorumlarına modernistlerden çok daha sıcak ve ılımlı yaklaşır, geleneksel inanç ve düşüncelere daha bağlıdırlar. Bu noktada komplike yöntem ve usullere sahip olan tarihselcilerin problemleri aslına bakılırsa modernistlerden çok daha açık bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada felsefi antropolojik yöntemden farklı olarak tarihselci yorumlar, kutsal kitabın sadece tarihle yorumlanması gerektiğini değil aynı zamanda bu mesajların evrensel olduğunu da savunduğundan karşımıza çok sayıda sorun çıkar.

Her şeyden önce, tarihsel kaynakların bizzat kutsal kitapla bariz çelişkilere ev sahipliği yapmasından, kendi içindeki çelişkilere; kutsal kitabın evrenselliği ve Tanrının nitelikleriyle doğrdukları problemlerden akıl ve mantığa dair doğrduğu problemlere kadar çok sayıda sorun karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu noktada kutsal kitabın tarihsel de modernist de okunamayışı yeni bir okuma yöntemi inşaa etmeyi gerektirmektedir. Farklı bir makalede detaylarının sunulması planlanan felsefi antropoloji metoduna değinmeden önce tarihselciliğin temel problemlerinden kısaca bahsedilmelidir.

Kutsal kitabın anlaşılması için alternatif tarihsel kaynaklara ihtiyaç duyacağı fikrine dayanan tarihselciliğin ilk problemi onu yolladığı iddia edilen Tanrı'nın mahiyeti ve kutsal kitabın niteliğinden gelmektedir. İlk etapta bir dile bağlı olması ve tarihle beraber yaratılması her ne kadar kutsal kitabı tarihsel kaynaklara muhtaç bırakıyorsa da onu yazdığı iddia edilen Tanrı'nın insanları, evreni ve geriye kalan tüm varlıkları yarattığı, onların bilgisine sahip olduğu ve anlaşılacak istediği fikriyle çelişiyor gibi durmaktadır. Zira tarihsel kaynaklara duyulan ihtiyaç, Tanrı'nın eksik, yetersiz ve en nihayetinde muhtaç bir kitap yarattığı anlamına gelmektedir. Derdi anlaşılacak ve dinin temel ilkelerini ortaya koymak olan kitabın tek başına dinin kaynağı olamayacağı fikri Tanrı'nın neden kendine yeten bir kitap veya kaynaklar dizisi ortaya atmadığı sorusunu doğurmaktadır. Nitekim anlaşılacak için yollanan eserin tek başına anlaşılmaz olması ciddi bir çelişki yaratıyor gibi durmaktadır.

Her şeye gücü yeten ve her şeyi bilen bir varlığın tarih içinde alternatif yorumları kendi başına çözümlenemeyecek ve tarihsel bir kaynağa ihtiyaç duyan bir kaynak yollaması ve onun dini anlamada tek başına yeterli olmayacak seviyede göndermesi ya Tanrı'nın mahiyetini, ya kutsal kitabın niteliğini yanlış anladığımızı gösterecektir.

Tanrı'nın sıfatlarıyla tarihselcilik arasındaki gerilimin dışında tarihsel kaynakların başlı başına mutlak ve evrensel bilgi ölçütü olarak güvenilmezliği tarihselciliğin bir başka sorunudur. Zira bahsi geçen tarihsel kaynakların sınırsız denecek kadar çokluğu ve bu çokluk içinde kişisel menfaatler, maddi çıkarlar ve siyasi kaygılarla ortaya atılan çok sayıda rivayetin bulunması da tarihsel kaynakların güvenilirliğini ciddi bir biçimde zedelemektedir. Her ne kadar uydurulan yüzlerce hadis arasından sağlam olanları bulmak için tarihsel süreklilik gibi ölçütler ortaya atılsa da bu durumun tarihsel kaynakların güvenilirliğini tam olarak arttırdığı söylenemez. Zira yüzbinlerce hadis arasından hangilerinin sağlam olduğu belirlenmeye çalışılsa bile matematiksel olarak çok sayıda hadisin uydurulduğu gene aşık olacaktı. Elbette bu kadar hadis içerisinde uydurma hadislerin olduğu tüm İslam bilginlerince kabul edilmektedir. Buna rağmen küçük bir akıl yürütme ile sağlam olduğu iddia edilen hadislerin arasına bile çok sayıda uydurma hadisin girmiş olabileceği düşüncesi bahsedilen kaynakları yeterince şüpheyeye açık bırakmaktadır. Nitekim bugün en çok itibar edilen Kütüb-i Sitte adındaki meşhur hadis çalışması 2.300.000 hadis arasından 23.346 hadis seçilerek oluşturulmuştur.⁴⁰ Bahsi geçen

⁴⁰ Cemal Külünkoğlu, *Müslümanlarda Eksen Kayması*, Kıraat Yayınları, İstanbul, 2017, s.170.

23.346 hadisin, 2.276.654 hadis kadar olmasa da şüpheyeye açık olduğu ciddi bir tartışma konusudur.

Burada kısaca bahsettiğimiz temel eleştiri ve şüphelere tarihselcilik ekolünün benimsediğı geleneksel hadis usulüne göre birtakım tutarlı yanıtlar verilebilir. Lakin bu makalenin ana konusu tarihselcilik incelemesi olmadığı için tarihselciliğe karşı modernistlerin genel tutumunun ne olduğunu ifade etmek adına temel sayılıları vermenin ahlaki bir yükümlölük olduğunu düşündük. Bu noktada getirilen tüm eleştirilere rağmen modernist ekolün tarihselci ekole yaklaşımının nasıl ve neden bu şekilde olduğunu anlamak noktasında bu temel eleştirilere yer vermek okuyucunun, iki tarafın da değerlendirmesini daha objektif yapabilmesi için zorunludur.

Bu noktada hem genel olarak hadis usulüne getirilen eleştiriler hem de modernizme dair yaptığımız analizler sonrasında üçüncü bir yolun mümkün olduğundan bahsetmek gerekiyor: Felsefi antropoloji tabanlı okuma yöntemi. Bu yöntem hem modernizmin tarihten kopukluğundan hem de hadis kaynaklarını elerken yok olmayan şüpheleri azaltma amacıyla ortaya atılmış insan ve tarih odaklı alternatif bir okuma yöntemi sunmaktadır. Metinlerin felsefi antropoloji ışığında incelenmesi en temelde tarihselci ekolün ortaya attığı yöntemin Tanrı-odaklı oluşuna bir alternatif olarak ortaya atılan ve modernistlerden farklı olarak tarihsel bağlantılar ışığında analizler yapan bir yöntemdir. İnsan ve kültür odaklı yapılan bu okuma tarihsel kaynakların elenmesinde “Kutsal kitap ile uyum” gibi ölçütleri içinde barındırıyor olsa da tarihselcilikten farklı olarak bu ölçütü temel varsayım olarak ele almamaktadır. Bu sayede tarihselciliğe getirilen temel eleştirilerden kurtulabilir. Felsefi antropolojik yöntem bir metni incelerken en temelde psikolojik verileri, tarihsel her türlü kaynağı, tarihsel süreç içerisindeki kültür değişimlerini, okuyan kitlenin bilişsel sürecini ve dönemin inançlarını objektif bir bakış açısıyla ele almak gerektiğı fikri üzerine dayanır. En temel haliyle tarihselciliğe benzeyen bu ekol tarihselciliğin gelenek-temelli fikirler üzerinden yapılan yorumlama ve tarihsel kaynakları eleme sistemine sahip değildir. Tarihselcilikten farklı olarak felsefi antropolojik yaklaşım metinlerin mutlak bir anlama sahip olduğunu iddia etmek yerine bir anlama yakınsamanın daha makul olduğu fikri üzerine kuruludur. Bu görüşe göre kutsal kitaptan mutlak bir anlama ulaşamasak bile onun muhtemelen hangi anlamı savunduğuna tarihselciliğin metodlarına benzer metodlarla ulaşabilir ve ulaştığımız muhtemel anlam üzerinden analiz yapmamız mümkündür. Elbette ulaşacağımız anlam kutsal kitabın kastettiğı anlam olmayabilir, ama hiç değilse bu anlama yakınsıyor olmak inceleme yapmamız için yeterlidir. Kısacası konu hakkında ileri araştırma yapmak isteyen okuyucu tarihselcilik ve modernist ekollerin dışına çıkıp tarih-

bilimsel temelli alternatif yöntemleri inceleyip bu yöntemleri geliştirme yönünde de çalışmalarda bulunabilir.

4- Sonuç

Hatırlayacağınız üzere modernizm, herhangi bir tarihsel kaynak olmadan kutsal kitabın anlaşılması gerektiği fikri üzerinden şekilleniyordu. Bu fikrin ana kaynağı ise Kur'an'ın başlı başına kendine yeten bir kaynak ve Tanrının daha mükemmeli düşünülemeyen bir varlık olduğundan anlaşılacak için ek kaynaklara ihtiyaç duyulmayan varlık olarak algılanmasından kaynaklanıyordu.

Lakin makalenin genelinde gördüğümüz gibi dilin kendisi tarihsel bir şekilde inşaa edilen bir kavram olup tarihsel kaynaklardan bağımsız olarak incelenmesi sayısız probleme yol açmaktadır. Bu problemleri ise şu şekilde listelemek mümkün gözükmektedir:

- a) Dil, oluşumu itibariyle kültürden çok sayıda iz taşımaktadır. Dilin mecazları, deyimleri ve herhangi bir metnin gönderme yaptığı kişi, yer ve olaylar tarihsel kaynaklar olmadan incelenemez
- b) Dilin kendisi dinamik bir yapıya sahiptir ve zaman içerisinde farklı kültürlere maruz kaldığından dolayı evrimleşir. Bu evrimsel süreç sonrasında ortaya çıkan dil, ilk dilden tamamen farklı gramer yapısı ve dilsel bilgi içermektedir. Yeni gramer yapısıyla yazılan herhangi bir eserin tarihsel kaynaklardan bağımsız olamayacağı bir yana kendisinin bizzat tarihi mevcuttur.
- c) Dil, o dili kullanan insanların deneyimleriyle şekillenir. Hem inançlar hem tercihler bizatihi insani deneyimlerle olduğundan bir metindeki anlam karışıklıklarını gidermek için o metnin ortaya atıldığı dönemdeki deneyimlerin de bilinmesi gerekir.
- d) Her dilin kendine ait bir mantıksal zemini ve akıl yürütme ilkeleri mevcuttur. Bu mantıksal zemin ve akıl yürütme biçimleri tarihsel kaynaklar ışığında incelenmediği takdirde alternatif dillerde hatalı akıl yürütmelere sebep olmaktadır.
- e) Herhangi bir metnin doğru anlaşılabilmesi, o metnin hangi tarihsel olay veya yaşantı sonrasında ortaya atıldığını incelemekle mümkündür. Bir metinden çıkabilecek alternatif anlamları bertaraf etmek için bu tarihsel olayların bilinmesi ve incelenmesi gerekir.

- f) Herhangi bir metin, ilk etapta hitap ettiği kitlenin biliş ve anlayış seviyesine bağlı olarak anlam kazanır. Bir metnin farklı yorumları arasında tercih yapılma durumunda hitap ettiği kitleyle ortaya atıldığı dönemin bilgi seviyesi incelenmelidir.
- g) Uzun dönemlere yayılarak yazılmış bir metinde bir takım fikir değişimleri ve hüküm farklılıklarına rastlamak mümkündür. Bu noktada metnin tarihi seyrini incelemek metni anlamak için zorunludur.

Tüm bu eleştiriler kapsamında tarihselcilik-moderncilik tartışmalarında açık şekilde moderncilik ekolünün çok ciddi sıkıntıları olduğunu görmekteyiz. Buna rağmen modernist görüşlerin de tarihselcilere olan eleştirileri azımsanacak düzeyde durmamaktadır. Bu noktada makalede tarihselciliğe getirilen eleştiriler bağlamında bu tartışmaların henüz bitmemiş olduğundan bahsederek bitirmeyi uygun buluyoruz. Elbette tüm ekollerin tarihselcilik ve moderncilik adı altında birleştirilemeyeceğini, bununla bağlantılı olarak felsefi antropolojik metin okuma yöntemlerinin incelenmesi gerektiğini de vurgulamamız gerekmektedir. Lakin bu alanlar makalenin ana konusundan çıkmamıza sebep olacağından akademisyenlerden dileğimiz bu alanlara dair detaylı çalışmalarla bizleri aydınlatmaya devam etmeleridir.

KAYNAKÇA

AKTAY, Aptullah, *Bertolt Brecht'in Tiyatro Metinlerinin Türkçe'ye Aktarılışında Deyim Aktarmalarından Kaynaklanan Sorunlar ve Bu Sorunların Dil Öğretimindeki Yansımaları*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2009.

ATEŞ, Abdurrahman, “Anlam Bütünlüğü Açısından Bakara 189. Ayet ile İlgili Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 7, sayı 2, 2017.

AYDIN, Hasan, *Felsefi Antropoloji Işığında Hz. Muhammed ve Kur'an*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul, 2014.

AYYILDIZ, Mehmet Nuri, “Arap Dili Tarihi ve Arap Dili Gramerinin (Nahiv Sarf) Ortaya Çıkış Süreci”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 13, Nisan 2019.

BRECHT, Bertolt, *Stücke I*. Shurkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997.

BRECHT, Bertolt, *Bütün Oyunları Cilt 3*, çev. Yücel Erten, Mitos BoyutYayınları, TEM Yapım Yayıncılık Ltd. Şti. İstanbul, 1998.

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Tevbe-suresi/1265/30-ayet-tefsiri>

DURŞUN, Turan, *Din Bu I - Tanrı ve Kuran*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2018.

EKİNCİ, Kutbettin, “Kur'an'da Allah'ın Zatı Dışında Kullanılan Yeminleri Sözün Maksudı Açısından Anlamak”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 57, sayı 1, 2016.

GARDET, Louis & ANAWATİ, Georges , *İslam Teolojisine Giriş*, çev. Ahmet Arslan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

KARAMANLI, Durmuş Ali, *Tarihsellik ve Evrensellik Bağlamında Kur'an Hitabının Tabiatı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2008.

KURAN ARAŞTIRMALARI GRUBU, *Uydurulan Din ve Kur'andaki Din*, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2016.

KÜLÜNKOĞLU, Cemal, *Müslümanlarda Eksen Kayması*, Kıraat Yayınları, İstanbul, 2017.

MİRİOĞLU, Mehmet, "Ahlak ve Ateizm Sorunsalı", III. Teoloji Sempozyumu, Düşünbil Dergisi, İzmir, 24-25 Ekim 2015.

ÖZBEK, Ömer, “Kıraat Farklılıklarının Anlama Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 39, c.2, 2015.

TOKUR, Behlül, “Kuran'da Soru Kalıpları ve Metaforlar”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Erzurum, 2011.

YÜKSEK, “Muhammed İsa, Bakara Suresi 106. Ayet Bağlamında Nesh-Nes' İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 32, 2015.

YÜKSEL, Edip, *İslami Reform İçin Manifesto*, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2008.

II. ABDÜLHAMİD HAKKINDA BİLİNMEYEN BİR HİCVİYE: YÜZBAŞI İLYAS MERSİYESİ

Araş. Gör. İlyas KAYAOKAY

Munzur Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı ABD.

ÖZET

Osmanlı padişahları içerisinde şahsına en fazla hiciv yazılanı şüphesiz Sultan II. Abdülhamid'dir (1842-1918). Devletin bekası adına aldığı karar ve tedbirler, daha ziyade gazeteci, şair ve yazarları etkilediği için hakkında pek çok hicviyenin günümüze ulaşmış olması tabiidir.. Zira onun 33 senelik iktidarı, bu kesimler tarafından "istibdâd devri" diye adlandırılır.

Devrinde vuku bulmuş önemli olaylardan biri de Rûmî 31 Mart 1325'te [13 Nisan 1909] gerçekleştiği için bu adla anılan 31 Mart Vak'ası'dır. Bildirimizde, devletin rejimini ortadan kaldırmak maksadıyla yapılan bu isyan hareketi esnasında ilk öldürülen asker olan İlyas yüzbaşı için yazılan bir ağıt/mersiye ele alınacaktır. Eser, R. 1325 [M. 1909] yılında Trabzon'da Meşveret Matbaası'nda neşredilmiştir ve bir nüshası şahsî kütüphanemizdedir. Müellif olarak "Maçka Şairi" ibâresinin bulunduğu 15 sayfalık bu manzume, 11'li hece ölçüsü ve türkû nazım formuyla yazılmış 66 bendden müteşekkildir. Eser, aynı zamanda isyanın müsebbibi olarak gösterilen II. Abdülhamid'e ağır bir hicviye olup küfür ve hakarete varan sözleri ihtiva eder. Çalışmamızda, daha evvel literatürde yer almayan bu manzumenin tanıtımı, incelenmesi ve transkripsiyonlu aktarımı yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, İlyas Yüzbaşı, 31 Mart Olayı, Hiciv, Mersiye

GİRİŞ

Tarihimizde 31 Mart Vak'ası olarak bilinen ayaklanma hareketi, R. 31 Mart 1325 [13 Nisan 1909] yılında İstanbul'da gerçekleşir. Meşrutiyete karşı olan bazı kesimler, eski düzene geri dönmek maksadıyla başkaldırmış; bunun neticesinde Sultan II. Abdülhamid, isyancılara destek verdiği suçlamasıyla tahttan indirilmiştir. (Daha fazla bilgi için bkz. Özcan, 2007: 9-11). Doğrudan rejimi hedef almış bu hareket sırasında bazı gazeteci ve subaylar öldürülmüştür. Bildirimizde bu isyan sırasında ilk öldürülen Osmanlı askeri için yazılan manzume tanıtılacak ve incelenecektir. Söz konusu eserin bir nüshası -sahaftan satın alınmak suretiyle- şahsî kütüphanemizde olup Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Nadir Eserler

Koleksiyonu’nda da 00560/002274 Demirbaş Numarası, T811.3-956.0743 yer numarasıyla kayıtlıdır. Ancak buradaki nüshanın bir sayfası eksiktir. 15 sayfadan müteşekkil bu manzume, R.1325 [M.1909] yılında Trabzon’da Meşveret Matbaası’nda bastırılmıştır. Bu çalışmayla, daha evvel literatüre geçmemiş bu metnin tanıtılıp incelenmesi, böylece gün yüzüne çıkarılması hedeflenmiştir.

MAÇKA ŞAİRİNİN YÜZBAŞI İLYAS MANZUMESİ

Eserin adının tam olarak ne olduğu belli olmayıp iç kapaktaki bilgilerden anlaşılmaktadır. Matbu hâldeki eserin kapağında, adıyla alâkalı şu bilgiler yer alır: *“İstānbul otuz bir mart vaḳ‘a-i irticā‘iyyesinde köprü başında ‘Abdü‘l-ḥamīd’iñ zālīm ‘askerlerine karşı tūrup dīn ü millet yolunda fedā-yı cān iden yüzbaşı İlyās Beg’iñ vaṭan ḳardeşlerine yādigārıdır. -Trabzon ḳahramānı şehīd-i muḥterem İlyās-”* Bu ifadelerle göre eserin tam adını “Trabzon ḳahramānı şehīd-i muḥterem İlyās” mersiyesi/ ağıtı olarak kabul edebiliriz.

Manzumenin kim tarafından yazıldığı meçhul olup elimizdeki nüshanın sonunda yalnızca “**Maçka Şairi**” ibaresi görülür. Metinden hareketle şairin, Sultan Abdülhamid’e hakaret ve küfredecek kadar muhalif biri olduğunu söyleyebiliriz. (II. Abdülhamid için yazılmış hicivler hakkında daha fazla bilgi için bkz. Güneş, 2018; Kayaokay, 2019: 715-716). Böyle manzumeler neşredilirken ekseriyetle isimsiz hâlde basılır. Şairi tespit edebilmek bu sebeple çok güçtür. Eserin dil ve üslup özelliklerine bakıldığında, sıradan bir kimsenin bile yazabileceği basitlikte olduğu müşahade edilir. Bu kitaptan elde edilecek gelirin, köprü başında yapılacak olan İlyas yüzbaşının hatırası için harcanacağı iç kapakta belirtilmiştir. Şiirde, İlyas yüzbaşı ağzından yazılmış bölümler mevcut olup mahlas olarak değerlendirebileceğimiz herhangi bir isme rastlanılmaz:

Tekbîr alıp ay çehreli melekler
Raḥmet okuyordu cümle felekler
Mü’min olan bu dünyādan ne bekler
Tutdum āhiretiñ cennet yolunu
Utandırma yā Rabb **İlyās** kulumu (51)

Düşmüşdü vücūdum ḳara topraḡa
Ḳaldırmadı felek beni ayaḡa
Al ḳanlar içinde ḳanlı bayraḡa
Beñzetdirdi felek ḡarīb **İlyās**’ı
Ḳaldı millette ḳanlı libāsı (54)

Benim için mâtem tutmayın şakin
İntikâmım alınacaktır bakın
Bir hâtıra yapın köprüye yakın
İlyâs ölmüş densin millet yoluna
Raḥmet etsin Mevlâ şehîd kûluna (65)

İlyas yüzbaşının kim olduğuna dair bazı tarihî kaynaklarda (Abdurrahman Şeref Efendi, 1996: 209-257; Pekmen, 2013: 113) *31 Mart olayında ilk öldürülen asker* bilgisi kayıtlıdır. “Bilindiği kadarıyla, ilk kurbanı Trabzonlu mülazım İlyas Efendi olmuş ve askerin Karaköy köprüsünden geçmesine mani olmak isterken vurulmuştu.” (Birinci, 2002: 201). Mevlan-zâde Rıfat’ın *İnkılab-ı Osmanîden Bir Yaprak* adlı eserinde (Kahire 1329) de bu bilgiye rastlanılır. (Yaşaroğlu, 2017: 461)

Manzumede, İlyas için “Trabzon kahramanı” ibaresi geçer. O belki de Trabzon’da bir başarı elde etmiş yüzbaşı rütbeli bir askerdir. Manzumeyi yazan kimseyle de bir tanışıklığı olabilir. Eserin sahibi de “Maçka Şairi” beyanına göre Trabzonlu’dur. Ahmet Aksın’ın *31 Mart Vak’ası Yargılamaları Üzerine Yeni Belgeler* başlıklı makalesinde, 10 numaralı kısas defterindeki Divan-ı Harb-ı Örfî kararlarına göre İlyas Efendi’yi, 3. Bölük 9. Onbaşısı Selanikli Enis b. Hüseyin ve 51. Bölük Borazancısı Yenişehirli Ali b. Abdullah katletmiş ve bu suçtan ötürü ikisi de yargılanmıştır. (Aksın, 2018: 491).

Kitap, Trabzon’daki Meşveret Matbaası’nda basılmıştır. Bu matbaa Naci Bey’in sahibi olduğu Meşveret Dergisi’ni çıkarmaktadır: “Meşrutiyet’in ilanından sonra İttihatçıların Trabzon’daki örgütlenme çabalarına Trabzon’da Meşveret gazetesinin sahibi Naci Bey’in önderlik ettiği “Meşveret” grubu öncülük etmiştir. Naci Bey, Trabzon’daki İttihatçıların sözcüsü olmuş; genç subaylarla birlikte örgütlenme çabası içine girmiştir” (Ahmetoğlu, 2011: 7). İlyas yüzbaşı da bu genç askerlerden biri olsa gerek.

Eserin basım tarihi R. 1325 / M. 1909’dur. Tarihimizde 31 Mart Vak’ası olarak bilinen isyan hareketi, Rûmî 31 Mart 1325 [19 Nisan 1909] tarihinde gerçekleşmiştir. Manzumenin sonunda yazılış tarihi olarak 11 Teşrîn-i evvel 1325 [24 Ekim 1909] tarihi kayıtlıdır. Manzumede, bu tarihte yaşanmış olaylardan ve bu olaylar esnasında ilk öldürülen askerden bahsedilir.

Hürriyetin tokuzuncu ayında
Otuz bir mart şalı günü bir anda
Şabâh erken Ayaşofya öğünde
Toplandılar ittifâkla habersiz

Hepsi hâ‘in eli bayraklı hayrsız (11)

Manzume, ezgilerle söylenen halk şiiri nazım formlarından “türkü” nazım şekliyle yazılmış olup aaabb/ cccbb/ dddbb şeklinde kafiyeleşmiştir. Beşer mısradan oluşan bendlerin son iki mısraı nakarattır. Türkü nazım formuyla yazılmış olması müellifin bir halk şairi/ âşık olabileceği intibahı uyandırır.

Hacimli sayılabilecek uzunlukta olup 66 bendden müteşekkildir. Şairin 66 rakamını özellikle seçtiğini düşünmekteyiz. Zira 66, ebced hesabına göre Allah isminin sayısı değeridir. Türkülerin genellikle 11’li hece ölçüsüyle yazılması anlayışı bu manzumede de görülür. Kafiye ve redifteki zayıflık gibi vezin olarak da bazı kusurlara sahip bir metindir. Mısralarda fazla veya eksik heceler görülebilmektedir.

Şiirin girizgâhında hemen her mersiye/ ağıt örneğinde olduğu gibi, bu dünyanın vefasızlığından, kimsenin âlemde sonsuza kadar yaşamadığından söz edilir. Allah’a olan inanç ve bağlılığın akabinde vatanın bir “ana”; “Peygamber’in gölgesi” olduğu vurgulanır.

5. bendden itibaren “İstibdad” diye tabir edilen dönemle alâkalı şairin kendince bazı tespitleri anlatılır. Buna göre; halk zulüm görmekte, fakirden vergiler alınmakta, sultanın hafiyyeleri hürriyeti gasp etmektedir. Müslümanlık adı altında devlete zarar verilmekte; para uğruna ahiret dahi satılmaktadır.

11. bendden itibaren 31 Mart’ta yaşananlara değinilir. Hürriyetin 9. ayında 31 Mart Salı günü sabah vakti, Ayasofya önünde elinde bayrakla toplanan ve halka silah tutanlar, şairin nazarında lânetli birer haindir. Şeriat, rüşvete alet edilmektedir. Şair, hürriyeti engellemek maksadıyla insanları öldürenleri, Yezid’e benzetir. Bunların niyetleri, düşünceleri özgürlüğü kısıtlamak ve meclisi dağıtmaktır.

16-42. bendler arasında hakaret dolu sözlerle Sultan Abdülhamid hicvedilir. Şairin gözünde sultan; Allah’ın lanetidir ve milleti yok etmek için hürriyeti onun elinden almıştır. İsteddiği şekilde hükmederek devleti keyfine kurban etmektedir. 18. bendde padişaha karşı olan üslûp daha da ağırlaşır:

Zevk u sefâ ‘ayş u işret ederek
Bu dünyânın şonu yokdur diyerek
Her gece bir cāriye alıp ...¹
Milyonlarca paraları şavurmak
Ahālîniñ yüregini kavurmak (18)

¹ Metnin orijinalinde “...” bırakılmıştır.

Şaire göre; zulüm ve zillet 33 sene sürmüştür. Sultan Abdülhamid'in aynı zamanda halife unvanına sahip olduğu hatırlatılarak onların, dünya safasına taparak böyle günahlar işlememesi gerektiği, 70 bin kişinin bu dönemde öldüğü, muhalif olanların denize atıldığı iddia edilir. Her fırsatta padişahın hürriyeti kısıtladığını söyleyen şair, onun Yezid'e rahmet okutacak kadar zalim ve baskıcı biri olduğunu ileri sürer. Para ve rüşvetle askerleri kandırmış ve muhalif zabıtları yok etmiştir. Sultan, şairin gözünde bir canavar gibidir:

‘Abdü’l-ḥamīd düşünmedi bu ḥālī
Sevinmişti cānavārlar mişālī
Ne aḡlasın ne fikri var ahālī
Otuz üç yıl ḥalīfelik etmişti
Ḥalkımızıñ cānı mālī gitmişti (24)

25. bendde birinci tekil şahıslı anlatımları görüyoruz. İlyas yüzbaşı ağzından dönemin yapısı ve kendisinin bu durum karşısında nasıl bir tavır takındığı, ölüme nasıl gittiği dile getirilir. İlyas yüzbaşı, kendisini bu milletin okutup yetiştirdiğini söyler. O, namusu gibi gördüğü vatanına ve milletine borçlu, Türk oğlu bir Müslümandır. 31. Mart günü yaşanan çatışmada silâh seslerini duyunca abdest alıp namaz kılmış, ailesine veda ederek tüfeğini, kılıcını kuşanıp evinden çıkmıştır:

Yaradanın birliğine emānet
Eyleyerek çıktım gitdim nihāyet
Vaṭanıma besledigim muḥabbet
Unutdurdu baña ṭatlı cānımı
Bağışladım milletime ḡanımı (30)

Babaların çocuklarına kıydığı o günde İlyas yüzbaşı, Bâyezid'den Divanyolu'na geçmiş; burada “ası” diye tabir ettiği askerlere rastlamamıştır. Yeni Cami önüne geldiğinde bir sürü “haydut” ile karşılaşmış; onlara durmasını, ilerleyemeye devam devam edilirse onları öldürmek zorunda kalacağını bildirmiştir. Kendisini yüz sahabe kuvvetinde gören İlyas yüzbaşı, din ve devleti için gözünü kırpmayacağını söylemiştir. Çünkü o, nihayetinde şehitlik makamına ulaşacağına inanır. Kalabalığa yönelerek, hafiyeler tarafından kandırıldıklarını, şeriatın çiğnenmemesi gerektiğini, paraya kanmamalarını, tövbe etmelerini nasihat etmiştir:

‘Abdü’l-ḥamīd ḡā‘inini pādīşāh
Ṭanıtdırıp eyleyenlerdir ḡunāh
Şonra çekersiniz nāfile çok āh
Düşmenleriñ sözlerine ḡandınız
Şeyṭānları ādem diye şandınız (36)

Yoğun bir toz ve dumanın olduğu ortamda yüzbaşının sözleri kâfi gelmemiştir. Onların paraya tapan, zevk ve eğlenceye düşkün, kâfirlerden farksız, vatansız ve imansız birer kudurmuş köpek olduğunu söyler. Şair, Sultan Abdülhamid'in Kur'an-ı Kerim'i yakdirdığını iddia eder:

Şerî'ati düşünseydi Kur'ânı
Yağdırmazdı 'Abdü'l-hamîd bu cânı
Hâla çıkar baksañ kanlı dumanı
(Hamîd) âyetini kaldırmak için
Binlerce Kur'ânı yakdırdı o gün (42)

43-58. bendlerde İlyas yüzbaşının nasıl öldürüldüğü anlatılır. Olay, köprü başı mevkiinde gerçekleşmiştir. Askerler, yüzbaşmayı takip etmiş ve yaşanan arbedede içlerinden birisi "mavzer" adı verilen Alman harp tüfeğıyle İlyas yüzbaşmayı öldürmüştür. Cenazesi iki gün boyunca köprüde kalmıştır:

Cenâzemi sürükleyip taşlara
Garğ etdiler mü'minleri yaşlara
Âteş yağar bu belâlı başlara
Koymaz Mevlâm cezâsını gösterir
Cehennemde başlarını ezdirir (55)

Manzumenin sonuna doğru bazı temenni ve nasihatler yer alır. Vatan ve millet hassasiyetine sahip olmak, fitnecilerin sözüne uymamak, hürriyeti benimseyip sevmek, adaletli olmak, şairin verdiği öğütlerdir. Burada parantez içinde hürriyet, adalet, meşrutiyet ve uhuvvet gibi kavramların tanımını da verilir:

Qânûn ile iş görmekte [hürriyet]
Bir haksızlık yapmamaktır ['adâlet]
Meb'ûsân kararıdır [meşrutiyet]
Hükûmetin nizâmına itâ'at
Eylemekdir hep bir elden [uhuvvet] (63)

Son bendlerde de devlet ve ordunun bekasına dua edilir. İlyas yüzbaşı kendi mateminin tutulmamasını, intikamının alınmasını ve bu olayın unutulmaması için öldürüldüğü köprüde bir hatırat yapılmasını ister:

Üzerinde nâm u şânım okunsun
Kılıç kaşatura tufengim konsun
Bir Fâtîha okuyana tokunsun
Nişân olsun mezârımın yerine

Nāmım kalsın Osmānlı ‘askerine (66)

Eser, dil ve üslup özellikleri açısından zayıf, edebî değerden yoksun bir metindir. Arapça ve Farsça terkiplerle örülü olmayan sade bir halk Türkçesiyle yazılmıştır. Yer yer argo ve küfür ibarelerinin görüldüğü bu manzumede nesir havası hissedilmektedir. Mısraları yan yana yazdığımızda nesirden farksız görülür. Bazen bir mısradaki cümlelerin devamı bir sonraki mısrada verilmiştir. Şairin sanat yapmak gibi gayesi olmadığından bu metni, dönemi hakkında bilgi veren tarihî bir vesika olarak değerlendirmemiz daha doğru olacaktır. Metin, yeni harflere aktarılırken transkripsiyon alfabesi kullanılmış ve bazı dil özelliklerini korumak adına herhangi bir müdahale yapılmamıştır. Örneğin “durmayıp, düştü” gibi kelimeler “turmayıp, tüşdü” şeklinde verilmiştir. Bu manzume, 20. asra ait bir metin olduğundan eklerin imlâsı günümüz Türkçesine göre düzenlenmiştir.

METİN

İstanbul Otuz bir Mart vak‘a-i irticā‘iyyesinde köprü başında ‘Abdü’l-ḥamīd’iñ zālīm ‘askerlerine karşı tırup dīn ü millet yolunda fedā-yı cān iden yüzbaşı İlyās Beg’iñ vatan kardeşlerine yādigārıdır.

Trabzon qahramānı şehīd-i muḥterem İlyās

Bir millet-i iḳbāl ü sa‘ādet yolunu şaşırp inḳirāz uçurumuna düşmemek isterse fedākārlarının vücūdunu unutturmayacak nişāneler қоymalıdır. Onlar öyle güneşlerdir ki istibdād karanlığına düşen gönüllere ḥamiyyet āteşleri ḥürriyet ışıkları saçarak sönmekten mahv olmakdan kurtarır.

Hāşılâtı köprü başında yapılacak ḥāṭırasına terk olunmuştur.

Sene 1325

Trabzon’da Meşveret Matba‘asında ṭab‘ olunmuştur. [1]

Trabzon qahramānı şehīd muḥterem İlyās Beg’iñ ḥāṭırasıdır.

1.

Bu ālemin vefāsı yok aldanma
Şoṅu vīrān bu dünyāya hīç qanma
Gelen gider bākī kalan var şanma
Ayırmasın rahmetinden Ḥaḳ bizi
Başımıza tüşdü devlet yıldızı

2.

Müslümānız ulu Taṅrı Rabbimiz
İmān ile töludur hep qalbimiz

Hak yolunda cān veririz hepimiz
Vaṭan için ḥayr du‘ā eyleriz
Ona zarar gelir ise n‘eyleriz

3.

Vaṭan bizim anamızdır kardeşler
Kucağıdır bu tağlarla bu taşlar
Üzerine dökülecek gözyaşlar
Gelseler açar kabır[i]mizin üstüne
Kanat verir hem uçdurur cennete

4.

Peygamber’in gölgesidir bu vaṭan
Medīne‘de Resūlu‘llāh’dır yatan
Kāfir olur bir kılına yan bakan
Top patlasın tağlar taşlar inlesin
Āhiretden şühedālar dinlesin [2]

5.

İnanmayın fāsıkların sözüne
La‘net edin kör şeytānın gözüne
Çevirmesin şakın sizi özüne
Bin şūrete girer gelir yanıya
Fesād tohumu atar tatlı cānıya

6.

Zan edersen bir ḥo‘cadır bir ḥacı
Ne bilirsın koltuğundadır ḥacı
Kulağ verin bu söz dinledir acı
Para alıp aldatdılar ‘askeri
Zābiṭini öldürdüler her biri

7.

Ulū‘l-emrde itā‘atı emr eden
Kitābımız değil midir bir düşmen
Kesmek için fetvālar lāzım iken
Müslümāna yakışır mı böyle iş
Cehenneme çıkar elbet bu gidiş

8.

Müstebidler ahâliye zulm eden
Fuķarânın vergisini hep yiyen
Hafıyyeler ‘Abdü’l-ḥamîd’i seven
Çalışdılar hürriyeti çalmağa
İstediler yine zevke tılmağa

9.

Şeytānlıkla müslümānız dediler
Cübbe lâttā şārık külāh giydiler
Tesbîh çekip başlarını egdiler
El altından yangın verip millete
Az kaldı kim zarar gele devlete [3]

10.

Hürriyetin ‘aleyhine kalkdılar
Şerî‘ata yokmuş gibi bakdılar
Şeytān gibi kışlalara akdılar
Para için āhireti şatdılar
İstānbul’u birbirine katdılar

11.

Hürriyetin tokuzuncu ayında
Otuz bir mart şalı günü bir anda
Şabāḥ erken Ayaşofya önünde
Toplandılar ittifākla habersiz
Hepsi ḥā‘in eli bayrāklı ḥayrsız

12.

On başları hafıyyeler alçaqlar
Dīn ü devlet ḥā‘inleri aḥmaqlar
Düşmen için aldığımız mızrāqlar
Kılıncları tüfenkleri millete
Karşı tutup uğradılar la‘nete

13.

Şerî‘atı ālet edip rüşvete
Görenleri düşürdüler ḥayrete
Oldu bu iş ‘alāmet kıyāmete
Düşmenlere karşı hîç yüz kalmadı

Bir diyecek haklı bir söz kalmadı

14.

Dīn ü devlet uğ[u]runa cān veren

Bu milleti hürriyete erdiren

Bize Hāk'dan sa'ādetler getiren

Dīni bütün ādamları urdular

Yezīd gibi hepsi bıyık burdular [4]

15.

Fikirleri zābiṭleri kaldırmak

Şonra gidip meb'ūsānı da kırmak

Mektepleri kitābları yakdırmak

Maḥv eyleyip 'ālemleri devleti

Para alıp şafā sürmek niyyeti

16.

Ey köylüler ey kardeşler dinleyin

Neler oldu o gün neler belleyin

Bu ne zul[ü]m diye cāndan inleyin

Ḳara ṭālī' neler gösterdi bize

Añlatayım yana yakıla size

17.

'Abdü'l-ḥamīd bu Allāh'ın la'neti

Maḥv etmegi çokdan kurdu milleti

Elimizden aldırıp hürriyeti

İstedigi gibi fermān edecek

Mülkümüzü keyfe ḳurbān edecek

18.

Zevḳ u sefā 'ayş u işret ederek

Bu dünyānıñ şonju yokdur diyerek

Her gece bir cāriye alıp ...²

Milyonlarca paraları şavurmak

Ahālīnīñ yüregini ḳavurmak

19.

² Metnin orijinalinde “...” bırakılmıştır.

Otuz üç yıl bu hâl ile sürüdü
Tâ‘ün gibi halkı zillet bürüdü
Uçuruma toğru devlet yürüdü
Kaşabalar vîrâneye dönmüşdü
Ocaqları köylülerin sönmüşdü [5]

20.

Taglar taşlar altun olsa tayanmaz
Bu âteşe göz göre kimse yanmaz
Yezîd görse bu kadara inanmaz
Halîfeler böyle günâh yapar mı
Dünyâ şafâsına insân tayar mı

21.

Bizim Yezîd anı rahmet okutdu
Feryâd edenlerin ağzını tıttı
Denizlerin dibi çok âdam yutdu
Yetmiş bin er kişi mahv olup gitdi
Nefy olunup kimi rindân da bitti

22.

Azdı hâ‘in yatışmadı yaptığı
Toğru yoldan toğruluktan şapdığı
Ahâlînin parasını kapdığı
Hürriyeti çok görmüşdü millete
Şandı millet talmış artık gaflete

23.

Milyonlarla para alıp niceler
‘Askerleri kandırdılar geceler
‘Aklı nerde cāhillerin seçeler
Paraları alıp ‘işyân etdiler
Zâbitleri kesip kurbân etdiler

24.

‘Abdü‘l-hamîd düşünmedi bu hâli
Sevinmişdi cānavârlar mişâli
Ne aqlasın ne fikri var ahâli
Otuz üç yıl halîfelik etmişdi

Halkımızın cânı mālî gitmişti [6]

25.

Tüfenklerin seslerini işitdim
Ağlayarak kendi kendimden gitdim
Yüregimden inleyerek âh etdim
Mevlâ ku[r]tar dedim vatan gidiyor
Müstebidler bakdım şafâ ediyor

26.

Mekteblerde beni okutan millet
Bugün için yetiştirmişdi elbet
Maḥv olursa biz n'eyleriz bu devlet
Câmi'leri ḥarâbeye çevirir
Düşmen gelir Ka'bemizi devirir

27.

Türk oğluyum İslâm dīnimdir benim
Tâ ezelden biçilmişdir kefenim
Bu milletin toprağıdır vatanım
Nāmūs günü ölüm vâcibdir bize
Atar insân olan kendin denize

28.

Ḳahbe puştlar gibi evde тұrulmaz
Gideyim mi diye artık sorulmaz
Bulanmamış şular yavrum тұrulmaz
Bugün için anam toğurdu beni
Ben ölürüm kırtarırım vatanı

29.

Yakışır mı bu iş dedim erlige
Yemîn etdim vatan için ölmege
Abdest alıp namâz kıldım şevk ile
Tüfengimi kılıncımı taķındım
Çoluğuma çocuğuma bakındım [7]

30.

Yaradanın birliğine emānet
Eyleyerek çıkdım gitdim nihāyet

Vaṭanıma besledigim muḥabbet
Unutdurdu baṇa ṭatlı cānımı
Bağışladım milletime ḳanımı

31.

Bāyezīd'dan geçdim dīvān yoluna
Rast gelmedim āşilerin ḳoluna
Baba kıyar bugün görse oğluna
Bu dünyāda nāmūs için yaşarız
Biz ṭağları arslān gibi aşarız

32.

Yeni Cāmi' öñlerinde bir sürü
Ḥaydūd gördüm geçiyorlardı beri
Ṭurun dedim gelirseñiz ileri
Bugün sizi al ḳanlara boyarım
Yerden gökden ḥay[ı]r du'ā tıyarım

33.

Yüz şahābe kuvvetindeyim bugün
Fedāyiyim dīn ü devletim için
Ben ölürsem şehīd olurum düşün
Cehennemīñ ḳapıları açılır
Üstünüze āteşleri saçılır

34.

Şerī'atıñ ḳalkdığını kim görmüş
İçinizden var mı bu işi şormuş
Bu dolābı bir anlayıñ kim ḳurmuş
Ḥafiyyeler ḳandırıyor sizleri
Bellidir hep görüñ baḳıñ izler [8]

35.

Namāz kılıp oruc tıutup şehādet
Getirerek Allāh'ına 'ibādet
Edenleri göz görüyor bu töhmet
Revā mıdır müslümānım diyene
Āh için 'ahd u peymān edene

36.

‘Abdü‘l-ḥamīd ḥā‘inini pādīshāh
Tanıtdırıp eyleyenlerdir günāh
Şonra çekersiniz nāfile çok āh
Düşmenlerin sözlerine kandınız
Şeytānları ādam diye şandınız
37.

Yalan yere ‘āşilerden olmayın
Para için cehenneme tolmayın
Tanrınızdan belānızı bulmayın
Gidin tövbe edin ulu Tanrı’ya
O getirir toğru yola toğruya
38.

Cānavārlar boşanarak ormandan
Fermān okunmuyor tozdan dumandan
Çıkmış kāfir gibi dīnen īmāndan
Köpek gibi her birisi kudurmuş
Ḥā‘in düşmen gibi karşımda тұrmuş
39.

Aldığınız para zehirdir zehir
Bu gidişle ne köy kalır ne şehir
Ağlayarak şonra eyleriz seyir
Ahāliden cān çıkarıp alırlar
Biz gideriz anlar yine kalırlar [9]
40.

Düşmen gelse anlar yine çekilmez
Gözlerinden bir damla yaş dökülmez
Kāfirlerden olur anlar seçilmez
Dīnlerini değışdirirler hemān
Ne vaṭan var anlar için ne īmān
41.

Para olsun ister ise bok olsun
Zevk u ‘işret cāriyeler çok olsun
Müslümānlar batsın vaṭan yok olsun
Merāk etmez bunu düşünmez aşlā

Cennet gelir ana bu koca dünyā

42.

Şerī‘ati düşünseydi Qur‘ānı

Yağdırmazdı ‘Abdü‘l-ḥamīd bu cānı

Hāla çıkar baksañ kanlı dumanı

(Ḥamīd) āyetini kaldırmak için

Binlerce Qur‘ānı yağdırdı o gün

43.

Ben söyledim anlar tırdı dinledi

Artık dedim yürekleri inledi

Geçer iken her birisi yanladı

Köprü başı tarafına yollandım

Yeñi Cāmi‘ köşesini dolandım

44.

Bu ḥaydūdlar ḥā‘inligi takınmış

Müfsidlerin iğvāsına hep kanmış

Mağşadları meger çokdan yamanmış

Köpek gibi koş[u]dular arkamdan

Biri geldi tuttu yandan yaşamdan [10]

45.

Bir yumrukda devirmişdim yerlere

Budur revā olan şānlı erlere

Gögüs verdim bu ‘āşī ‘askerlere

Heybetimden titrediler cümlesi

Tutulmuşdu korkakların nefesi

46.

Birer birer uruşalım erkeklik

Belli olsun yaptığınız eşeklik

İşleridir bu ne müşgīn ur keklik

Toğduğunuz ana sizden utansın

Yüzünüze kara yazı boyansın

47.

Benim gibi bir yigite kıymağa

Āh bināsını gökden yıkmaya

Kâfir olup bugün dînden çıkmağa
Hangi yerden öğüt bilmem aldınız
Üzerime köpek gibi şaldınız

48.

Diş bileyip ne geldiniz yanıma
Toğunmayın babayigit kanıma
Bulaştırmak yakışmıyor şanıma
Kanıңызla kılıncımın ucunu
Göstereyim size dünyā suçunu

49.

Habersizden içlerinden birisi
Kurd yürekli kara yılan yavrusu
Çaldırmışdı düşmen hücum borusu
Mavzerleri sağdan soldan atıldı
Kurşunlar tatlı cāna katıldı [11]

50.

Yüregimden al kanlar boşandı
Ecel gelip tatlı cāna tayandı
Yerler gökler mâtemlere boyandı
Âhiretten şühedâlar göründü
Tağlar taşlar yeşillere bürüdü

51.

Tekbîr alıp ay çehreli melekler
Raḥmet okuyordu cümle felekler
Mü‘min olan bu dünyādan ne bekler
Tutdum âhiretin cennet yolunu
Utandırma yâ Rabb **İlyās** kulumu

52.

Dünyā evi bize âhir vîrândır
Gelen gider turanları mihmândır
Işık veren gönlümüze îmândır
Peygamberin sancağının altına
Uçtu rûhum velîlerin katına

53.

Uḥud ğazasında şehīd olanlar
Cān vererek sa‘ādeti bulanlar
Kevşer şarābına şusuz talanlar
Rūḥ-ı ‘azīzemi tavāf etdiler
Dördüncü kat göge alıp gitdiler

54.

Düşmüşdü vücūdum kara toprağa
Kaldırmadı felek beni ayağa
Al kanlar içinde kanlı bayrāğa
Benzetdirdi felek ğarīb İlyās’ı
Kaldı milletine kanlı libāsı [12]

55.

Cenāzemi sürükleyip taşlara
Ġarķ etdiler mü‘minleri yaşlara
Āteş yağar bu belālī başlara
Koymaz Mevlām cezāsını gösterir
Cehennemde başlarını ezdirir

56.

İki gün cenāzem kaldı köprüde
Benzedi İstānbul kanlı geride
Kāfırlar bürümüş kim inşāf ide
Zulmün bu kadarı ḥāṭıra gelmez
Nemrūd’a sorulsa o daḥı bilmez

57.

Ben Allāh’dan şehīd olmak diledim
Millet için kurbān olayım dedim
Kanlı kefenimi ben kendim giydim
Cān verdirdi dīn ü devlet uğruna
Kavuşdurdu vatanımın bağına

58.

Ben öleyim kâşki kurtulsun millet
Vaṭandāşlar cümle bulsun selāmet
Bize Hāķ’dan sa‘ādetdir şehādet
Bu dünyāya muḥabbeti bilmeyiz

Vaþan iün aþan kanı silmeyiz

59.

Ey kardeşler sizden ricā ederim
Ben Rabbimden niyāz edip dilerim
Şehīd olup gelenleri beklerim
Peygamber’iñ sancagının altında
Şahābeler velīleriñ katında [13]

60.

Fāsıkların sözlerine uymayın
Hā’inleri yanınıza koymayın
(Vaþan) diyin ğayrı bir söz tuymayın
Şehīd olun yaşamayın vicdānsız
Āhirete hīç gelmeyin imānsız

61.

Hürriyeti cān u dilden seviniz
‘Adāletle olsun bütün eviñiz
Cümle ‘ālem ola hep peyveriñiz
Ayrılmayın ittiḥāddan kardaşlar
Fāyda vermez şoñ dökülen göz yaşlar

62.

Hürriyet ve meşrūtiyet uḥuvvet
Bu sözleri güzel tuiun sa‘ādet
Bize andan gelecekdir ğit öğret
Yüreginde varsa millet ğayreti
Seviyorsañ bu devlet ü milleti

63.

Kānūn ile iş görmekte [hürriyet]
Bir ḥaksızlık yapmamaktır [‘adālet]
Meb‘ūşān kararıdır [meşrūtiyet]
Hükümetiñ nizāmına itā‘at
Eylemekdir hep bir elden [uḥuvvet]

64.

Ğayret edin iḳbālimiz bulunsun
Mülkümüzde güneş batsın olunsun

‘Osmānlılar şād ile yād olunsun
Ordumuzun heybetine düşmenler
Tayansın varsın gitsin bu cānlar [14]

65.

Benim için mātem tutmayın şaķın
İntikāmım alınacaktır baķın
Bir hātırā yapın köprüye yakın
İlyās ölmüş densin millet yoluna
Raķmet etsin Mevlā şehīd kûluna

66.

Üzerinde nām u şānım okunsun
Kılıç kaşatūra tūfengim kōnsun
Bir Fātiħā okuyana tokunsun
Nişān olsun mezārımın yerine
Nāmım kalsın Osmānlı ‘askerine

11 Teşrīn-i evvel sene 325: Maçka Şā‘iri

SONUÇ

Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı padişahları arasında şahsına en çok hiciv yazılanı olup pek çok şair ve yazarın küfür ve hakaretlerine maruz kalmış bir devlet adamıdır. Şahsî kütüphanemizde yer alan İlyas yüzbaşının ölümü için kaleme alınmış bu manzume de daha evvel literatüre geçmemiş çok ağır söz ve ithamları ihtiva eden bir II. Abdülhamid hicviyesidir.

15 sayfalık bu matbu eser, R.1325 [M.1909] yılında Trabzon’da Meşveret Matbaası’nda neşredilmiş olup, 66 bend ve 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Her ne kadar türkû nazım şekliyle yazılmış olsa da destan nazım şeklinin tüm özelliklerini taşımaktadır. Bend sayısı bakımından hayli hacimli olan destanlar, dörtlükler hâlinde yazılırken elimizdeki manzume, son iki mısraı nakarak olacak şekilde beşer mısralık dizelerden oluşmaktadır.

Manzumenin sonundaki “Maçka Şairi” müstear adının kime ait olduğu tespit edilememiştir. Muhtemelen Meşveret dergisinin yazar kadrosunda yer alan ve İlyas yüzbaşını yakînen tanıyan, Abdülhamid düşmanı, İttihat ve Terakkî yanlısı bir kimsedir. Şiirdeki nesri andıran üslubu, yazarın çok da iyi şair olmadığı izlenimini uyandırır. O, belki bir halk şairi belki de daha evvel nazımla uğraşmamış bir kimsedir.

İlyas yüzbaşı, sıradan bir asker değildir. Tarihî kaynakların verdiği bilgiye göre; 31 Mart olayında ilk öldürülen kişi, Trabzonlu İlyas’tır. Bu dikkat çekici vasfından dolayı onun adına

böyle hacimli bir manzume kaleme alınmıştır. İlyas yüzbaşı hakkında detaylı malumat sahibi olmasak da onun gerçekten Trabzonlu olduğu yahut orada görev yaptığı sürede Meşveret'in çatısı altına girmiş, eserin müellifiyle aynı siyasî görüşe mensup bir Osmanlı askeri olduğu düşünülmektedir.

Görüldüğü üzere edebî açıdan son derece zayıf olan bu manzume sayesinde tarihî 31 Mart olayında ilk kurşunu yiyerek önemli rol oynamış bir isme ve bu olay hakkındaki bazı teferruatlara ulaşılmıştır. Bu da gösteriyor ki bazı edebî eserler, birer tarihî vesika hüviyetindedir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref Efendi (1996). *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, (Haz: Mehmet Ali Ünal-Bayram Kodaman), Ankara: T.T.K Yayınları.

Ahmetoğlu, Selim (2011). “31 Mart İsyanı'nın Trabzon'daki Yankıları”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Türkiyat Mecmuası*, C. 21, s. 1-17.

Aksın, Ahmet (2018). “31 Mart Vak'ası Yargılamaları Üzerine Yeni Belgeler”, *Sultan V. Mehmed Reşad ve Dönemi*, C. 2, İstanbul, s. 488-516.

Birinci, Ali (2002). “31 Mart Vak'asının Bir Yorumu”, *Türkler*, C. 13, s. 193-211.

Güneş, Merve Nur (2018). “Türk Şiirinde II. Abdülhamit”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Kayaokay, İlyas (2019). “İstibdad Devrini Anlatan Müellifi Bilinmeyen Manzum Bir Eser: Münâcât-ı Erbâin”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 713-731.

Özcan, Azmi (2007). “Otuzbir Mart Vak'ası”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, C. 34, s. 9-11

Pekmen, Mahir Said (2013). *31 Mart Vak'ası (İsyan Günlerinde Bir Muhalif)*, (Haz: Hasan Babacan, Servet Avşar), Ankara: T.T.K Basımevi.

Yaşaroğlu, Hasan (2017). “31 Mart Darbe-i Hâile-i Osmaniyesi Yahut İstibdadın Sonu”, *Turkish Studies*, C. 12, S. 16, s. 453-470.

Zeyrek, Suat; Akman, Halil (2014). “31 Mart İsyanı'nın Osmanlı Ordusu Üzerindeki Etkileri”, *Journal of History Studies*, C. 6, S. 3, s. 383-398.